

सुखी सुखी

यत्र तार्यस्तु पूज्यन्ते स्मग्ने तत्र देवताः । मनु

(प्रसन्न देवता इहे नरा ये न मात सुखी)

સૂચના,

આ માસિકમાં સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થઈ શકે તથા સામાન્ય રીતે ગૃહસ્ત્રીઓને જ્ઞાતા, સર્વ પ્રકારના લેખ મોકલવા વિદ્યાર્થીઓ તથા સત્કારીઓને વિનંતિ છે. સ્ત્રીઓએ લેખને ખાસ આવકાર આપવામાં આવશે. દરેક પ્રકારના અભિપ્રાયવાળી લેખ, પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય હોય તો, સ્વીકારવામાં આવશે; પરંતુ જે લેખ ઉપર 'મળેલું' લખ્યું હોય અથવા તેની નીચે લેખકની ખરી કિંવા ધારણ કરેલા નામથી સહી હોય તેવા લેખમાં દર્શાવાયેલા મત માટે આમે જવાબદાર નથી. આ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા મારે દરેક લેખ એક મહિના પહેલાં અમને મળવો જોઈશે. કોઈ પણ લખાણ અપૂર્ણ હશે તે તે પ્રકાર કરવામાં આવશે નહિ; અને લેખકે અમારી ખાનગી માહિતી માટે પોતાનું ખર્ચ નામ કાગ અમને જણાવવું પડશે.

ખંડુસમાજ.

પ્રકાશક તથા લેખકોને:-

જાણતાં પત્રો, અભિપ્રાય માટે પુતકાં, તથા આ માસિકમાં પ્રકાશ કરાતાં લખાણ અંગે તે સંબંધી સર્વ લખાણ નીચેના સરનામે મોકલવા વિનંતિ છે.

"ખંડુસમાજ, અમદાવાદ

આદેશ તથા અન્ય સર્વને:-

વ્યવસ્થા સંબંધીના પત્રો, મનિઓર્ડરો, મહેરોળગર ખાતતા દાખલો, વગેરે, એના સરનામે મોકલવા, - વિનંતિ છે.

"વ્યવસ્થાપક, 'શુદ્ધરી મુખોધ.' અમદાવાદ

વાચકપ્રેક્ષક તથા ખંડુઓ.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના રાબ્દોમાં કહીએ તો, ત્રીસો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વચ્છ યાય, શરીરે બસવતી, રોગહીન અને દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનન્યનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી રવતંત્રતાથી-કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખર્ચા કલ્યાણ કરવા ક્રમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાલકવર્ગને યોગ્ય અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગની યાજ્ઞ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;" પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે, અને તેના આત્મસોની ઉમિયોમાં યોતાના હૃદયવર્ગને બેળથી દૂર મનુષ્ય જીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે, અને તે સંપ્રદેશમાં હૃદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એજ આર્ય સુન્દરીઓના તની સફલતા છે. "સીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધિના પ્રજા નથી, અને પ્રજાવિના રાજ્ય નથી..... તિની ઉત્પત્તિવિના દેશની ઉત્પત્તિ અશક્ય છે."

૧ છું.] વિ. સં. ૧૯૫૬] આશિન—આક્ટોબર. ઈ. સ. ૧૯૦૩. [અંક ૨ જો.

વર્તમાન રંગ.

મીરાંબાઈ વિષેનું વ્યાખ્યાન—અમદાવાદના સોશિયલ અને લિટરરી સંસ્થા તરીકે ગઈ જન્મભૂમિની તિથિએ આપણા જાણીતા-જુના કવિ દલપતરામભાઈના પુત્ર ના. બાલે મીરાંબાઈ વિષે લખેલું વ્યાખ્યાન જાહેર સભામાં વંચાયું હતું. જુનાં પ્રમાણો અને નવી નવી શોધોને આધારે લખેલા આ લેખમાંથી મીરાંબાઈની જીવનકથા આ પ્રમાણે આવે છે:—મીરાંબાઈનો જન્મ ક્યારે થયો એ બાબત હજી કેટલોક મતભેદ છે. કે. જી. સંવત ૧૪૭૫ માં થયો હતો એમ કહે છે સારે કેષ એ ૧૫૬૦ માં જન્મમાં હતાં અનુમાન કરે છે. મારવાડમાં આવેલા મેડા નામના જુના નગરના રાજા રત્નસિંહના પુત્રી હતાં, અને મેવાડના મહારાણાસંજના પાટવીકુંવર ભોજરાજની સાથે એમનું લગ્ન હતું. આ શિવમાર્ગી અને મીરાં સુરત વૈષ્ણવમાર્ગી એમ ધર્મના મેડા મતભેદને

લીધે મીરાંના અને તેમના પતિનો મૃદસંસાર મંડળો જ નહોતો, અને મીરાંનાઈ તેમાં સં-
તોષ અને મુખ માનતાં. તેમને તે ધર્મથી છોડવા માટે રાણા તરફથી ઘણા ઘણા અને
જોખમ ભરેલા ઉપાય લીધા છતાં મીરાંનાઈ દૃઢ આમલી જ રહ્યાં, અને દીધેલાં સર્વ દુઃખ
આનંદથી અને ઇશ્વર ઉપરની પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી સહ્યાં. કેટલાક વખત પછી એમને મેવાડ છો-
ડવું પડ્યું હતું, સારે તે વંદાવન અને ગરબોની યાત્રા કરી દ્વારકામાં જઈને રહ્યાં હતાં, અને
ત્યાં કૃષ્ણની ભક્તિમાં જ દિવસો ગાળતાં હતાં. આખરે રાણાએ એમને પાછાં બોલાવવા
તેણે મોકલ્યાં; તે પહેલાં તો મીરાંએ લંકામાં લીધાં જ નહીં, પણ જ્યારે તે ખરા અંતરનાં
અને દૃઢ આમદથી મોકલેલાં છે એમ એમને લાગ્યું, સારે તે શ્રીકૃષ્ણની રમ લેવાને ગયાં,
પણ કૃષ્ણજગવાને તેમને ખેંચી લઈ પોતાના સ્વરૂપ સાથે ભેળવી લીધાં—હમેશને માટે
અંતર્યામી થયાં.

મીરાંનાઈએ ઘણાં ઘણાં ભજનો અને કવિતાઓ લખી છે, અને આપણા મુજસતમાં
તે પ્રસિદ્ધ છે. તે ન્હાનપણથી જ “ગિરધારી” નાં બ્રહ્મ યર્ષા હતાં અને એ ન્હાનપણના
સરકાર કેઠા અંત મુધી કાપમ રહી વધારે ગાદા બનતા ગયા હતા. તેમની ભક્તિ માધારણ
નદી પણ હવના ઉગમાં ઉગ બાગની જેમી એટલું જ નહીં, સોહીની પેઠે તે તેમની રંગ-
ગમાં રમી રહી હતી. હેમને સંસારનો સર્વ સંબંધ તોડવો પડ્યો હતો—આનંદથી પોતે જ
તોડ્યો હતો. કારણ કે પરમ ભક્તિ અને વ્યવહારનું બંધન, એ બે વસ્તુને એકલાં રાખવાં
એ પાણીમાં અંગારાને રાખી મુકવાની જેમ છે. વ્યવહારનાં બંધન એ વ્યવહારનાં
મુખ અને સગવડો મેળવવા અને સાંચી રાખવા માટે બાંધેલાં હોય છે. પણ જેનું હૃદય
ઉચ્ચે વધી તે મુખ અને સગવડો તરફ નજર પણ કરતું નથી, તેને એ બંધન નકામું છે.
મગની બદાર નીકળેલો પપન એક ખુલ્લો બસાઈ નહેતો નથી. તેટલા જ માટે સંન્યાસીઓને
વર્ણાશ્રમ વગેરેના ધર્મ પાળવાની જરૂર નહેતી નથી. પણ છતાં તે ઉચ્ચ દૃષ્ટિએ મોકેલા
મનને નેટલી એવા બંધનોની જરૂર હોતી નથી; તેટલી જ તે શિષ્ટિએ નેટલી એવા વ્ય-
વહારી સંસારીઓને તો તેમની જરૂર છે એ બાબતમાં રાખવા જેવું છે.

ઇશ્વરની ભક્તિ કરનાર માણસ પોતાને બ્રહ્મામાં બદલી લાગતી વસ્તુ અને ‘જદ-તેને’
આપે છે. કેઈ તેને મા તરીકે ગણી પૂજે છે; કેટલાક પુરોહિતે તેને પોતાની બદલી સ્ત્રી
તરીકે બજે છે, તો કેટલાક પુરોહિત વળી પોતાને સ્ત્રી ગણી ઇશ્વરને પતિ તરીકે માને છે અને
તેની સાથે સંગમિક આનંદથી રમે છે. મીરાંનાઈ પ્રભુને પોતાના પતિ તરીકે પૂજતાં અને ભજતાં
એટલું જ નહીં પણ આખા જગતમાં શ્રીકૃષ્ણ સિવાય કેઈ બીજાને પુરુષ જ નથી—હોઈ
સકે જ નહિ. અને બીજાં સર્વ છતાં સ્ત્રીઓ જ છે, એમ દૃઢ નિશ્ચયથી માનતાં. ઇશ્વર તરફની
એમની આત્મી બાંધના ઉપરથી મીરાંનાઈ એક મોટા સાંસારિક બોધ આપે છે કે સ્ત્રીએ
બદલામાં બદલી વસ્તુ પોતાના પતિને ગણી જોઇએ અને તેના તરફ અનન્ય-બીજા કેઈ
પણ તરફ ન હોઈ શકે એવા-બાંધની લાગણી રાખવી જોઈએ.

ત્રિકોણવળી સંબંધી મીસ શુસી સોરાબજીનું ભાષણ—આ વર્ષે પુનામાં
મહેસા મુસલમાનોની કેમરણી જામદની સમામાં મીસ શુસી સોરાબજી જે. મીસ કાંતે.

લીયા સોરાબજીની બહેન થાય છે તેમણે સ્ત્રીકેળવણી વિષે બોલતાં કહ્યું હતું કે “આ બાબત વિષે કાંઈ પણ આંકડાઓ ટાંકી બતાવવા હું અશક્ત છું, પણ આ દેશની સ્ત્રીઓની, તેમાં ખસુસ કરીને મુસલમાન સ્ત્રીઓની, સ્થિતિ વિષે કાંઈક બોલવાની હું રમ લઉં છું. હિન્દુસ્થાનની મુસલમાન સોફાની વસ્તીના પ્રમાણમાં મુસલમાન છોકરીઓ જે સંખ્યામાં કેળવણી લે છે તે અતિશય ન્હાની છે. અને મદને કલા વિના ચાલતું નથી કે હિન્દુસ્થાનમાં સ્ત્રીકેળવણીની સ્થિતિ ઘણીજ ખેદાસ્પદ છે. આ દેશની છોકરીઓ અને સ્ત્રીઓ કે જેઓ કેટલાંક સૈંકા ઉપર મુધારા વધારામાં આગળ હતી, તેઓ હાલ કેવી સ્થિતિ બોગવે છે ? મ્હારે કહેવું જોઈએ કે તેમને અગાનપણમાં તથા હલકી સ્થિતિમાં રાખવામાં આવે છે, અને જે હકો પશ્ચિમ તરફની સ્ત્રીઓ બોગવે છે તેમનાથી તેઓ ખીલકુલ કમ નસિબ છે. હિન્દુસ્થાનની સ્ત્રીઓ મુધારામાં બહુ ઉતરતી પકિતએ છે, બલકે તેમની સ્થિતિ ગુલામ કરતાં માત્ર સેહેજ સારી છે. સ્ત્રીઓનું દિત એ પુરોણું જ દિત સમજવું ને તો એક પુરવાર થયેલી બીના છે, અને જે હિન્દુસ્થાનના લોકો પશ્ચિમ તરફના લોકો સાથે એકજ પકિતએ જગા લેવાને આયેશ (ઉમેદ) ધરાવતા હોય તો તમે બાઈઓએ તેમને ત્હમારા જેટલીજ મનની કેળવણી આપવી જોઈએ, અને ત્હમારી પકિતએજ રાખવી જોઈએ. પણ તેમને જે ગુલામની સ્થિતિએ કાયમ રાખો તો હિન્દુસ્થાનના લોકો મુધારામાં નીચે ઉતરતા જાય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. હું હમણાંજ પશ્ચિમ તરફ મુસાફરી કરીને આવી છું, મદને અમેરીકા તરફ મુસાફરી કરવાનો યોગ્ય વખત ઉપર પ્રસંગ બન્યો હતો; અને તે વેળા હાંની સ્ત્રીઓ જે જે છુટાપણું બોગવતી, જે તનયકિત ધરાવતી તથા ઇશ્વર (હુમર-કળા) માં પૂર જોઈ હતી, તે જોઈને મદને મ્હારી હિન્દી બહેનો માટે અતિશય શ્રાગી આવ્યું હતું. અને મ્હોં એવો ઠરાવ કીધો હતો કે જેવી હું હિન્દુસ્થાન પાછી ફરું ત્યારે તેમની સ્થિતિમાં મુધારો કરવાને મ્હારાથી બંની થકે તેટલી તજનીજ ચલાવું. હિન્દુસ્થાનની સ્ત્રીઓ પશ્ચિમ તરફની પોતાની બહેનોના જેટલી મનની ચાલાકી તથા બીજા સદ્ગુણો ધરાવે છે; બલકે તેઓ કરતાં તેમના ગુણો વિશેષ પ્રીતિ ખેંચેલા છે; ને હું તેમના તરફથી ત્હમને અરજ કરું છું કે તેમને વધારે ઉચી સ્થિતિએ ચઢાવવાના કામમાં તમેએ મદદ આપવી, કારણ કે એકલે હાથે તે કામ બળવતું તેઓ અશક્ત છે. હું ત્હમને બીજી એવી પણ અરજ કરીશકે ત્હમારી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ મુધારવાને માટે જે કાંઈ પણ ટોરોશ (પ્રયત્ન) કરવામાં આવે તેમાં તમેએ કાંઈ પણ પ્રત્તરની હરકત નાંખવી નહિ કેળવણી વિનાની સ્થિતિ કેવી છે તેના જે ત્હમને ખ્યાલ નહી આવતો હોય તો હું તમને જણાવીશ કે ત્હમે પોતે જે કાંઈ કેળવણી લીધી હોય તે તમારા મનમાંથી કંદાડી નાંખવાની એક કલ્પના કરો ને પછી તમે જોશો કે કેળવણી વગૂરની હાલત તે શું છે. ને જેવી તે સ્થિતિમાં ત્હમારી હાલત, તેવી હાલત હાલ ત્હમારી મા, બહેન તથા એટીઓ બોગવે છે. હું ત્હમને અરજ કરું છું કે ત્હમારી છોકરીઓને ઇંગ્રેજ કેળવણી આપો, કારણ કે હું જાણું છું કે ઇંગ્રેજ કેળવણીથી મદને પોતાને કેટલો ફાફો થયો છે. દેશી સાહિલ ઇંગ્રેજ સાહિલના જેવું માન્યર (મ્હોડું) નથી. અર્થે જે ત્હમારી સ્ત્રીઓને મુધારાના ત્રાજવામાં ચડતી લાવવા માંગતા હોતો તેમને ઇંગ્રેજ કેળવણી આપવાની જરૂર છે.”

“પાછાં મા મીસીસ સોરાબજી તથા બીજી એક ઇંગ્રેજ સ્ત્રી પણ આજ મત-

લખનું યોદ્ધું બોલ્યાં હતાં. આ વિદ્વાન બ્રાહ્મણોનો સ્ત્રીઓની ઉત્તમ સ્થિતિ કેવી હોવી જોઈએ એ બાબતનો વિચાર ધણે ભાગે યુરોપ અમેરીકાની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ ઉપરથી જ બધાયેજો જણાય છે. તેટલો મત બાદ કરતાં સ્ત્રીકેળવણી બાબત જણાવેલા બીજા વિચાર પુરૂષ પછે ધ્યાનમાં રાખવા જેવા છે.

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

કાવ્યકુંજ.

સીબોધ.

(મદાદ વાલમણ હો ! દાસાં નદિ જાઉં મધી વેચવારે લોલ.—એ રાગ.)

ખડેનો અન્તરથી આ રૂપ વિચાર ન વિસારશેરે લોલ.—

માતાપિતાની પ્રીતિ ખામવારે લોલ, યર્ષ રહેનું મુશીબ સન્તાન;
ખડેનો અન્તરથી—

આજા તેઓની ન ઉપધવીરે લોલ, દેવી સદુ કાર્યમાં સદાય;
ખડેનો અન્તરથી—

કહ મરી જન્મ આપો પેઠિયાંરે લોલ, વિસર્યા ન શું અજમ્બલ;
ખડેનો અન્તરથી—

જનની તાવ જાણે ' મારી પુત્રી છે રે લોલ, કુટુંબનું અનુપમ રતન';
ખડેનો અન્તરથી—

જન્મ અભિપ્રાય એનો જન્મદેવેરે લોલ, પ્રાપ્ત થવા કરવો મુશ્કેલ;
ખડેનો અન્તરથી—

નિજ વાળીને કર્મની મિલકતથીરે લોલ, ગુણગાન સંવદ પ્રસન્ન;
ખડેનો અન્તરથી—

ભગિની બન્ધુકેરો સ્નેહ શોધવેરે લોલ, કરી અધમ સ્વાર્થ તણે લાગ;
ખહેનો અન્તરથી—

વિવિધ સદ્ગુણે અને સત્કાર્યથીરે લોલ, કરવાં બાઈ ખહેનને સંતુષ્ટ;
ખહેનો અન્તરથી—

સ્નેહ શુદ્ધ જાણી તેઓ હૃદયથીરે લોલ, સ્થાપશે સઘ વહાલી ખહેન;
ખહેનો અન્તરથી—

ભિન્ન ભિન્ન ફરજ પતિમન્દિરે રે લોલ, જાળવવા આપવું સુલક્ષ;
ખહેનો અન્તરથી—

શ્વસુર સાસુ માતપિતા જાણીયેરે લોલ, પતિવ્રતા કેરો એક ધર્મ;
ખહેનો અન્તરથી—

હૃદય લેશ તેમનું ન દુલવવુંરે લોલ, સર્વ રીસ આપવું સન્માન;
ખહેનો અન્તરથી—

શુદ્ધ ખીલવવું જાણે રમ્ય વાટિકારે લોલ, હસે જહિં સર્વ કુસુમ છોડ;
ખહેનો અન્તરથી—

સુશીલતાનાં શુદ્ધ પાણીં સિંચવાંરે લોલ, છોડ એક ના કદી કરમાય;
ખહેનો અન્તરથી—

શોધવી સુસુક્તિ ખહેન સર્વદારે લોલ, શાર્થી રહે નિજ પાતિ પ્રસન્ન;
ખહેનો અન્તરથી—

શારીરિક શોભા સાથે ખેરવારે લોલ, પવિત્રતા રૂપ અલંકાર;
ખહેનો અન્તરથી—

સર્વ રથળે સ્નેહ કુસુમ પેરવારે લોલ, છાંટવો આનન્દકેરો રંગ;
ખહેનો અન્તરથી—

વ્યર્થ સહુ વ્રત નિયમ ને કર્મ છેરે લોલ, પાળીએ ન પતિવ્રત ધર્મ;
ખહેનો અન્તરથી—

વિવિધ પ્રવૃત્તિ ને ઉદય અસ્તમાં રે લોલ, વિસરવા ન કદી વિશ્વનાથ;
ખહેનો અન્તરથી—

હાથાલાઈ લક્ષમણ, બન્ધુસમાજ.

ગૃહધર્મ.

આપણો ગૃહસંસાર:—પુત્રી.

કમળાગૌરી—આવો, કાન્તા બહેન, ઘણું દિવસે દેખાયાં! ને વળી આજ તો બે બહેનો સાથે આવ્યાં છો ને શું! કેમ, બહેન કિશોરી, ખુશીમાં તો છો ને?

કિશોરી.—હા, કાકી.

કમળાગૌરી—ગર્ભ કાલે જ મળે તે યશું હતું કે કાન્તા હમણાંની દેખાઈ નથી; પણ પછી એમ ધાર્યું કે હવે તો એ પાછી સાસરે ગઈ હશે.

કાન્તા—હા કાકી, હવે યોગ્ય દિવસમાં જ જવાનો વિચાર રાખ્યું હતું. પણ તદ્દમને મળ્યા વિના હું જઈ ખરી? નવરાત્ર મળતાં આજ આવવાનો વિચાર કર્યો. એટલે કિશોરીદાને સાથે આવવાનું મન થયું; જાએ હા કહી, અને હું પણ જાણીને ભેટી આવી કે ચાલો કમળાકાકી સાથે વાતો સાંભળવામાં પણ એને સામ્ય થશે.

કમળા—સારું કર્યું બહેન, પણ એ ક્યાંથી આસારે નવરી પડી? આજ નિશાળે ગઈ નથી?

કાન્તા—ના, કાકી, એની ખદારની નિશાળ હવે બંધ થઈ છે. હજી ધોરજમાં પાસ થયા પછી ત્યાં હવે આગળ બહુવાનું ન હોવાથી એનો એ જાનનો અભ્યાસ પુરો થયો છે.

કમળા—હારા બોલવાના બંધ હવેથી તારો પણ મત એમ જણાય છે ખરો કે કિશોરીને હજી ખીજી જાતનું શિક્ષણ લેવું જાણી રહ્યું છે. એ ખરી વાત છે તદ્દમ બે બહેનો આટલું બંધ્યાં છે એ જોઈ હું ઘણી ખુશી થાઉં છું. વાર, પણ કાન્તા, કિશોરીને તો હજી ખ્યાલ ન હોય, પણ તમે તો સંસારની પાત્રા કરવા માંડી છે એટલે તું કહી શકીશ ખરી કે તે સીધી જીવણીથી તને કાંઈ પણ લાભ થયો છે કે નહિ?

મત્રા આપનારાં યઈ પડે છે. ખરૂં જોતાં, આવી રીતનું ઉચ્ચ જાતનું જ્ઞાન, આપણે જીંદગી કેવી રીતે ગાળવાની છે એનું જ્ઞાન કરાવે છે.

કમળા—જ્યેન કાન્તા, ત્યેં હુંકામાં કેળવણીનું ખરૂં રૂપ અને તેનો મુખ્ય હેતુ હીક કહો. એવી રીતની કેળવણી લીધાથી આપણી બાળકીઓની જીંદગી ઘણી રીતે સુધર્યા વિના રહેજ નહિં એમ હું મહારા પોતાના અનુભવ ઉપરથી માનું છું. પણ એ લાભ આપણા દેશમાં કાઢકને જ મળે છે. આપણા ગૃહસંસારમાં છોકરીઓનું મન, લગ્ન પછી પોતાને કેવી જીંદગી ગાળવાની આવશે એ ગંભીર અને જરૂરી બાજતં ઉપર વિચાર કરી શકે એવું ક્યારે ખીલવવામાં આવે છે? તેઓ ખીચારીને તો જીવનરૂપી કાઈ અધાર મકાન તરફ દોરવામાં આવે છે, અને તેઓ તેમાં પગ ધસતાં ધસતાં અને હાથ ફેરવતાં, અથગતાં અને ઠોકરો ખાતાં, જે રસ્તો મળી આવે છે ત્યાં ચાલ્યાં જાય છે; પણ પોતાનો ખરો રસ્તો શોધી ફેલાડવાને કામમાં આવે એવો દીવો તેમને આપવામાં આવતો નથી. કાન્તા, આપણી જાતની છોકરીઓની આવી સ્થિતિ વિશે ત્યેન કાઢવાર વિચાર આવ્યો નથી ?

કાન્તા—મહેને તો કંઈકયાર એ સંબંધી વિચાર આવતાં મન દીલગીરીથી છવાઈ જાય છે. ખેલું તો સ્ત્રીજાતિ તરફની આપણાં લોકોની માનની વૃત્તિ જ મહેને તો વિચિત્ર લાગે છે. યોગ દિવસ ઉપર જ અમારી પડોસમાં બનેલા બનાવથી મહેને ઘણો ખેદ યઈ આવ્યો હતો. છોકરીનો જન્મ થતાં તેનાં પોતાનાં માબાપ અને કુટુંબીઓને જ અસંતોષ અને શોક કરતાં ત્યારે મહેં જોયાં ત્યારે મહેને નવાઈ લાગી કે માબાપ પોતે જ પોતાના કુટુંબમાં સ્ત્રીજાતની વૃદ્ધિ જોવા ઇચ્છતાં નથી એ શું ? કમળાકાકી, એવા અસંતોષનું શું કારણ હશે ?

કમળા—એનું મૂળ અંદરનું કારણ તો તું કહે છે એમ માનની લાગણી ઓછી હોવાનું સંભવે છે ખરૂં પણ તે વિના તેનાં વ્યવહારિક કારણો ઘણાં છે; તેમાં કેટલાક સ્વાભાવિક છે, ને કેટલાંક આપણી સાંસારિક દરાને લીધે આપણા મગજમાં ઉત્પન્ન થઈ રહી રહેલાં છે. ખેલું તો, પુત્રી, બાપદાદાથી ચાલતો આવેલો કુટુંબનો વેલો વંશવાનું સાધન યઈ શકતી નથી. ખીલું, પુત્રી મહોટી થતાં પોતાનાં નહિં પણ પારકા જ કુટુંબનું માણસ થાય છે. ત્રીજું, છોકરો હોય તો મહોટો થતાં પોતાના કુટુંબને મદદગાર થાય, એટલું જ નહિં પણ, મદદગાર યઈ પડે એવું ખીલું માણસ પણ (વહુ તરિકે) કુટુંબમાં લાવે; પણ છોકરી તો, લગ્ન પછી પરાધીન થવાથી, પોતાના કુટુંબના રોજના કામમાં આવવાનો ઓછો જ સંભવ રહે છે. એયું કારણ એ છે કે, પુત્રીને માટે સાઈ અને સર્વે રીતે સુખી થાય એવું, અથવા પોતાની જાત અને કુળની મહોટાઈને હીણ પદ ન લાગે તેવું, કેટલાં શોધી ફેલાડવામાં ઘણી ઘણી મહેનત, ફીકર અને ચિંતાઓ વેઠવી પડે છે; અને કદાચ તેમ કરતાંએ સાઈ કેટલાં ન મળી આવ્યું, અથવા દૈવયોગે વિધવા અવસ્થા આવી પડી, તો પછી માબાપ અને કુટુંબીઓને ઘણો જ સંતાપ ખમવો પડે છે. વળી, કેટલીક નાતોમાં, છોક-

એના લગ્ન વખતે ઘણા પૈસા ખર્ચ કરવો પડતો હોવાથી પણ તેમનાં માબાપ તેમના જન્મથી ખુશી થતાં નથી. આવાં કેટલાંક કારણોને લીધે પુત્રીના જન્મથી કુટુંબીઓને આનંદ થતો નથી.

કાન્તા—પણ છતાં ઇશ્વર ઇચ્છાથી પુત્રીનો જન્મ થયો તો તેમાં તે બીમારીનો શો વાંક કે એના તરફ આનંદ અને માયાથી જોવામાં આવતું નહીં હોય ? ત્હમે કહ્યું તેવાં અસંતોષનાં કારણો હોવાં છતાં બ્યારે પુત્રીનો જ જન્મ થયો, સારે જે મર્યું તે આપણું જ સન્તાન છે એમ સમજી પ્રેમથી તેની સ્થિતિ સુધારવાના ઉપાય શા માટે નહિં લેવાતા હોય ?

કમળા—કાન્તા, ઇશ્વરેચ્છાથી આવી પડેલી સ્થિતિનો ઉદાર અને સંતોષવાળું મન રાખી, જેમ જાતે તેમ સારો લાભ લેવાનો ગુણ આપણા લોકમાં ત્હેં ક્યારે દોઢો ? ! એમ હોય તો પુત્રીની છાંછી સુધારવા તરફ જોઈતી મહેનત અને કાળજી લેવામાં આવે છે તેથી અડધી પણ પુત્રીઓ માટે લેવાય કે નહિં ? ખરી વાત તો એ છે કે સ્ત્રીજાતિની સ્થિતિ વિશે, દુનિયામાં તેની જરૂરીયાત વિશે, તેને કરવાનાં કામો વિશે, આપણા લોકોમાં જોઈએ તેવો ઉચો ખ્યાલ જ નથી. અને તેથી જ પુત્રીઓને વિદ્યાની તેમ વ્યવહારની કેળવણી અપાતી નથી.

કિશોરી—કમળા કાકી, ત્હમે ના કહો છો, પણ ઘણીએ છોકરીઓ મ્હારી પેઠે નિશાળમાં બણે છે, ને વળી ઘેર કામ કંધોએ શીખે છે. હું લેસન કરીને પરવારતી સારે મ્હારી બા મ્હને કેટલુંક ધરકામ બતાવતી, અને હવે તો મ્હને રાંધવા શિવવાના મોટા કામોમાં પણ હોરે છે. સારે એ બધી શું કેળવણી નહિં ? હા, એમ કહો, કે મ્હારી બા, કાન્તા બ્હેન, ને ત્હમે વચ્ચે વચ્ચે જોયી શીખામણની વાતો કરો છો અને નવું નવું બતાવો છો, એવું બધાં વખતે શીખતાં નહિં હોય.

કમળા—બ્હેન કિશોરી, ફર જ લાં છે. સારી કેળવણી આપી તેને ઉપયોગમાં આવતાં શીખવું એ જ ખરા કામનું છે. અમારા વખત કરતાં હવે વધારે બાળકોઓ ભણે છે એ ખરું, તો પણ ત્હ આપણા દેશમાં અમલુ છોકરીઓની સંખ્યા કંઈ ઓછી જોવામાં આવતી નથી ! બણે છે તેમના અભ્યાસમાં પણ લખવા વાંચવાના ગ્ઝાન શિવાય વ્યવહારમાં ઉપયોગમાં આવે તેવું કેટલું થોડું મને છે ? માબાપ પણ તેમના અભ્યાસ તરફ કેટલું ઓર્ડર આપે છે ? ત્રણ ચાર ચોપડી ભણતાં, અભ્યાસનું કામ કાંઈક દેખણે પડ્યા આવ્યું હોય તેટલામાં તો, બણે ભણતર પુરું થયું હોય એમ માની, કાં તો પોતાના મરકામાં કામમાં આવે એટલા માટે, કાંતો ભાંડુઓને ઉછેરવા માટે, કે પછી કાંતો મોટી કમર ચર્મ ગવાના કારણે. તે બાળકોઓને નિશાળથી વિદ્યા મુક્યામાં આવે છે; અને તે પછી પણ ઘેર સિસુ આપવાનું કામ રહેતું હોય તો તો દીક; પણ તે તો નિશાળને ઓટલે જ ખંભેરી નાખાય છે. વ્યવહારની જાણનેમાં પણ, મા અને ધરતી વગેરે સ્ત્રીઓ પોતાની છોકરીઓને વાંધવાની કેળવણી આપે છે એ વાત ખરી. પણ તે કેળવણી પડે બાને માત્ર કંધોની જ—ઠરીઠરી મ્હેનતથી થતાં કામકાજ બાળકની જ હોય છે. જો કાન્તાએ લમણાં કાપું તેવી, પેટના કામકાજમાં દોઢીબારી અને આવડતુ આણે એવી

તથા મન યુદ્ધિ અને હૃદયને ખીલાવનારી, કેળવણી છોકરીઓને અપાતી તહે જોઈ? માત્ર સરીરની મ્હેનતથી કોઈ સાધારણ કારીગર પોતાનો ધંધો નભાવી લે; પણ ખીચેલી યુદ્ધિ-વાળા અને પોતાના કામને લગતા સર્વ રીતના ગાનવાળા, કોઈ ઇન્જનેરના જેવી ઉંચી અને વધારે ઉપયોગી જીંદગી તે કારીગરની ગણાશે? જ્ઞેન, કેટલાંક સારાં અને સમગ્ર કુટુંબોની બાળકીઓને, હવે તદારાં વડીલો તરફથી અપાય છે તેવી, ઘટતી બધી રીતની કેળવણી મળે છે, એટલે મહારૂં રૂહેલું તેને કે તેવી બાળકીઓને લાગુ પડતું નથી; આ તો સામાન્ય રીતે આપણી જાતની છોકરીઓની વાત કરે છું.

કાન્તા—કુમળા કાકી, આપણી સ્ત્રીઓની બીજી એક રીત તરફ મહારૂં ધ્યાન ગયું છે. ધણે ભાગે છોકરીઓનો વિવાહ તો ન્હાનપણથી જ થઈ જાય છે; પણ પછી તે સમ-જણી થઈ ન હોય તે પહેલાં તો, તેને વચ્ચે વચ્ચે સાસરે મોકલવામાં આવે છે, તેના દેખતાં સાસરાની વારંધડીએ વાતો થાય છે, અને કંઈક વખત તો “આવું સાસરે નહીં યાય,” “સાસરે તો તરવારની ધાર ઉપર રૂહેતું પડશે”, “સાસુ એવી મળી છે કે રોજ પોશ પોશ આંસુએ રોવરાવશે,” આવું આવું કહી તેને ધમકાવાય પણ છે. વળી કેટલીક રમતો પણ લમના સંબંધની જ રમવા દેવામાં આવે છે. આ બધા ઉપરથી મ્હને તો એમ લાગે છે કે છોકરીઓને જેમ અને તેમ બહેલી ઘરસંસારી કરવા તરફ આપણા લોકોનું વધારે વલણ છે.

કમળા—હા, તું રૂહે છે તેવાં હિન્દુગૃહસંસારમાં રીવાજ અને વલણ છે ખરાં; પણ તે તદ્દન વગરકપયોગનાં નથી. બાળકીની રૂપમાં સાસરાની વાત કરવાથી સાસરૂં શું છે, પોતાનો તેની સાથે જો સંબંધ છે, વગેરે જાત તેને ધીમું ધીમું બાન થતું થાય છે. તેને વચ્ચે વચ્ચે જમવાના કે કોઈ બીજા ટાંજાના પ્રસંગે મોકલતાં રૂહેવાથી સાસરાના જુદા જુદા માણસોથી, અને ત્યાંના કેટલાક રીતરીવાજોથી, એ બાળકી કાંઈક વાકેફ થતી જાય છે, અને કેટલીક વાર ત્યાંનાં માણસો સાથે હળી પણ જાય છે. વળી સાસરાવાળાંને પોતાની બલિષ્ઠમાં થવાની વહુના ગુણસ્વભાવ વિષે કાંઈક જાણવાની પણ તક મળે છે. પણ આમાં કેટલીક સંભાળ રાખવા જરૂર છે. આ સંબંધી સર્વ જ્ઞાન બાળકી કાંઈક મ્હોટી—આડ નવ વર્ષની—થાય ત્યાર પછી જ આપતા માંડવું જોઈએ. તેમાં પણ, તે કદાચ એવા, સાસરા સંબંધી, તે બાળકીના મનમાં ત્રાસ ઉત્પન્ન કરાવે એવા શબ્દો તો સદી પણ વડી-લોએ તેમને રૂહેવા જોઈએ નહીં; એમ કરવાથી એ છોકરીના કુમળા મનમાં સાસરા તરફ બચની, અને તેને લીધે અણગમ્મની, લાગણી ઠસી જાય છે. અને તે કેટલીક વખતે ઠેક સુધી કાયમ રૂહે છે. આને બદલે વાતોમાં દમરો પોતાની પુત્રીને સાસરા તરફ પ્રેમ, મમતા, અને માન વધતાં જાય એવાં જ વચનો બોલવાં જોઈએ. વળી બીજું પણ યાદ રાખવાનું છે કે જ્યારે વચ્ચે વચ્ચે તે સાસરે જઈ આવે ત્યારે ત્યાં એને શું શું જણાયું એ જાણત એનો અભિપ્રાય જાણી એ અભિપ્રાય એના મનમાં ખોટો ન બંધાય જાય એની કાળજી રાખતાં રહેવું. આટલી જ સંભાળ રખાય તો પછી આવો રીવાજ ખોટો નથી, પણ કાંઈક મધ્યસ્થ લાગકારક છે એમ મ્હને તો લાગ્યું છે.

કાન્તા—હા કાકી, એ વાત પણ ખરી. કોઈ બાળકીને સંસારસમુદ્રમાં એકદમ અં-
પલાયવાનું આવે તે પહેલાં તેના સ્વરૂપથી તે કાંઈક માહિતગાર થઈ હોય તો વખત આવે
સારે પોતાની બવિખ્યની છાંદગી મળવાનું કુટુંબ તદ્દન નવું અને અનુભવ યઈ પડે નહીં.
પણ સારે તો તેની સાથે એટલું પણ થાય તો વધારે સાફ ખરું, કે તે ઉમ્મર લાયક થઈ
સાસરે જાય તે પહેલાં એણે ત્યાં જઈ પોતાના જુદા જુદા સંબંધીઓ સાથે કેવી રીતે વર્તવું
જોઈએ, કુટુંબમાં વહુ તરીકે તેમ જ પત્ની તરીકે તેની શી શી ફરજો છે, વગેરે બાબતો
વિશે મા કે વડીલ સ્ત્રીઓ પાસેથી તેને થોડુંક પણ જ્ઞાન મળવું જોઈએ.

કમળા—બહેન કાન્તા, પોતાની પુત્રીઓનો સંસાર સુધારવાની ઇચ્છા રાખનારાં
માથાપણું ખરું કામ તો એ જ છે. પણ હાલ આપણામાં એ ફરજ જાણનારાં કેટલાં ચોડાં
મળી આવશે? તેમ તેને માટે પુરતો વખત પણ ક્યાં રહે છે? જેમ લમ ન્દાનપણમાંથી
થાય છે, તેમ સંસાર પણ બહેનો જ રહે થાય છે, એટલે તું રહે છે એવું જ્ઞાન સમજ
મકવાને જોઈએ એટલું બાળકીઓનું મન તે વખતે પુષ્ટ થયેલું હોતું નથી. મા અને ધરની
બીજી સ્ત્રીઓ પોતાના મનથી, અથવા રૂઢિથી દેરાધને, પોતાની પુત્રી મ્હોટી થઈ એમ સ-
મજે, એટલે તે વખતથી તેને બીજા કુટુંબમાં વાસ કરવાનો આવે છે. ત્યાં તે કુટુંબનાં
માણસો સમજી અને સાલસ હોય છે, તો તો તે છોડીને ગમે એવી સ્થિતિમાં નિર્ણત મળે
છે; પણ જો તે માણસો કુપાત્ર મળ્યાં, તો પછી તે બીચારીની દયાનું તો અનુભવીને જ
બાળ હોઈ શકે. રહે બહેન કાન્તા, કેવી સારી આપણી અંસારસ્થિતિ છે!!

કાન્તા—ખરેખર, કાકી, એ સ્થિતિ જોઈને તો વખતે આંસુ આવે એવું થાય છે.
લમનો સંબંધ કરવા બાબત મને એક વખત એવો વિચાર આવ્યો હતો કે, માથાપ અને
વડીલો પોતાની પુત્રી માટે પસંદગી બંધે કરે, પણ લમ કરતાં પહેલાં તે પુત્રીની એ બા-
બત સજાદ લેવામાં આવે તો સાફ ખરું. ધરણ ખરી રીતે તો સુખ કે દુઃખ તે બીચારી
પુત્રીને પોતાને જ ખમવાનું હોય છે, સારે, પસંદ કરેલા વર અને ધર બાબત વિચાર કર-
વાનો તેને પોતાને પ્રસંગ આવ્યો હોય તો દાવની સ્થિતિમાં કોઈ સુધારા થાય ખરો.

કમળા—બહેન, પહેલાં આપણે અદિ લમનો સંબંધ જોડવાનો એવો રીવાજ
દેવો એમ રહેવાય છે, દાલ પણ બીજા કેટલાક દેવોમાં કંઈક એવો ધારો છે, અને આપણા
દેશમાં પણ તેવો રીવાજ દાખલ કરવો જોઈએ એમ દમણાં કેટલાક પુરોહિતો કહે છે એવું
મદારા જાણનાં આવ્યું છે; અને તત્કાલીન તો આ વિચાર તો પણ તારા પતિ પાસેથી
જ સાંભળ્યો દરો. આ રીવાજમાં લાભની સાથે થોડુંક નેપથ્ય પણ છે, પણ છતાં, બહેન,
તે દાખલ થાય તે પહેલાં બીજા કેટલાક ફરજની જરૂર છે. પહેલું તો એ જ કે, બાળ-
કીઓની, લમ થતા પહેલાં તું રહે છે તેવી સજાદ આપી શકે તેવી, મ્હોટી ઉમ્મર હોવી
જોઈએ. તેમ તે પસંદગીના સાચા પોતા બાળનનો સ્વતંત્ર રીતે પોતે ખરો વિચાર કરી શકે
એટલું મન પણ ફગવાયેલું હોતું જોઈએ. આ ફરજર થાય નહીં ત્યાં સુધી તારો કહેલો
રીવાજ શરૂઆતક થઈ શકે નહીં.

કિશોરી—કાન્તા બહેન, હવે હહીયું આપણે ! બાએ પાછાં બહેલાં આવવાનું કહ્યું હતું.

કાન્તા—હા, બહેન, ચાલ. હીક સારે કાપી, અમે જઈશું. તમારી સાથેની તો સા-
ધારણ વાતોમાંથી પણ ઘણું ઘણું જાણવાનું મળી આવે છે, ને મહેને તો એવો રસ પડે
છે કે કિંતુજ નહિ. પણ આજ જરા બહેલું જવું છે. જતાં બહેલાં જનશે તો એકાદ વખત
પણ પાછી તમારી પાસે આવી જઈશ ખરી.

કમળા—વાર બહેન, જાઓ. કિશોરી, તુંએ વચ્ચે વચ્ચે આવતી રૂહેને; તમારો
બાને મહાન તન્દ્રથી બોલાવતો, હું પણ જનશે તો એ ત્રણ દિવસમાં તેમની પાસે આવી જઈશ.

(બન્ને જાય છે.)

કાન્તા—(રસતામાં) કમ કિશોરી, તને આજની વાતમાં રસ પડ્યો કે નહિ ?

કિશોરી—હા બહેન રસ તો સારો પડ્યો. પણ મહેને એક વિચાર આવે છે કે ક-
મળા કાપી ઉમ્મરે તો બહુ મોટાં નથી, તોએ આટલું બહુ જ્ઞાન એમને ક્યાંથી આવ્યું હશે ?

કાન્તા—એ થોડુંક તો નિશાળે ભણ્યાં હતાં. પણ પછીથી સંસ્કૃતના કાકાએ તેમને
ધામે ધામે પણ ઘણું જ્ઞાન આપ્યું છે. એ પોતે પણ બુદ્ધિવાળાં છે; અને હવે તો એ વિ-
ધાનાં એવાં હમંગી ઘર્ષ મળ્યાં છે કે હમેશાં નવચંચનો વખત સાડું સાડું અને નવું વાંચ-
વામાં જ દહાડે છે, અને હુનિયામાં જે કાંઈ બુદ્ધિ છે કે સાંભળે છે તે ધ્યાનમાં રાખી
તેના ઉપર પોતે સારા ખોટાનો ઉડો વિચાર કરી શકે છે. એ બધો જ્ઞાન પતિએ આપેલા
શિક્ષણનો છે, હા બહેન ?

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

મિત્રની પેઠે કેવી રીતે સલાહ આપે છે, અને તેના દુઃખમાં તેને કેવો આનંદ આપે છે ! અને તે વૃદ્ધ યર્ધ હોય છે તેનાથી, માંડ માંડ ઉઠી શકાય છે, ત્યારે પણ કેવી અનંત પ્રેમ-ભક્તિથી તે પોતાના પતિની સેવા કરવા ઉઠે છે ! !

પ્રિય વાંચનાર ! મને જે કંઈ સ્નેહનું દર્શન થયું છે તે આવાં પ્રેમથી ભરેલાં સ્ત્રીપી રત્નોનાં ચરિત્રા નિદાલ્યાથી અને તે ઉપર વિચાર કર્યાથી જ થયેલું છે. અને તેથી જ્યાં જ્યાં સ્ત્રીમતિ-સર્વ સ્ત્રીમતિની વસ્તુઓ હું જોઉં છું ત્યાં મ્હારો આખો આત્મા તેના પ્રેમમાં જ લીન^૧ થઈ જાય છે. હું કદી કદી પ્રુલોને ડાળીઓની સાથે સ્નેહથી બેટતાં નિદાલ્યા જ કંઈ છું. વેલીઓને વૃક્ષોની^૨ સાથે દૃઢ સ્નેહની ગાંઠથી બધાયેલી જોઈને મ્હારા હૃદયમાં તુરત કંઈ અદ્ભુત સ્નેહનું ઝરણું બહેવા માંડે છે ! સૂર્યનો ઉદય થાય છે કે તુરત જ રાત્રી તેને બેટીને તેના તેજમાં અદ્ભુત^૩ થઈ જાય છે તે જોઈને મ્હારું હૃદય સ્નેહથી પીગળે છે ! આ બ્રહ્માંડમાં મને કોઈ પણ વસ્તુ સ્નેહ વગરની દેખાતી જ નથી. સર્વ કોઈ વસ્તુ સ્નેહના બંધનથી જ બંધાયેલી હું જોઉં છું. આખું જગત સ્નેહ ભર્યું જ મને લાગે છે, અને તેમાં સ્ત્રીઓનો સ્નેહ કંઈ અદ્ભુત દૈવિયલું ધરીને જ રહેલો જણાય છે, અને તેના અતુક^૪ સ્નેહનો ઝરો સ્વાર્થ વિનાનો લાગે છે. સ્ત્રીઓનો સ્નેહ અચપણથી તે દેહ ધરાવણ સુધી સીધી નજરે જોતાં આપણને સ્વાર્થ વિનાનો જણાશે. નિર્દોષ બાલકોઓ પોતાનાં માતૃપિતાને જે સ્નેહથી ચાહીને તેમની આજ્ઞા પાળે છે, તેમાં કોઈ સ્વાર્થ હોતો નથી. મોટી ધણ પછી, પતિને ઘેર ગયા પછી પણ જે કંઈ પોતાનું કહેવાય તે સર્વ પતિ જ છે એમ માની પોતાના દુઃખથી દરકાર નહિ કરીને તેની સેવા આનંદથી કરે છે, અને પુત્ર પુત્રીઓને લાડથી ઉછેરે છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ તે સર્વ કુટુંબ્યવર્ગને નિઃસ્વાર્થ^૫ સ્નેહથી સ્નાહને તેમની ઉપર અતિશય પ્રીતિ બતાવી દિતકારક વચ્ચે બોલે છે. આ બધાનો વિચાર કરતાં સ્ત્રી કેવળ સ્વાર્થ વિનાના દૈવિ સ્નેહની હાલતી મર્તિ જ હોય નહિ એ તમને લાગે છે.

પ્રિય વાંચનાર બંધુઓ ! પ્રભુની પ્રીતિ મેળવવા માટે તમે તેની દરેકજ પૂજન કરો છો, સ્વાર્થ મેળવવા માટે યજ્ઞ વગેરે કરો છો, મોક્ષ પામવા માટે વેદાંતનાં અનેક પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરો છો, અને તે છતાં પણ તમને પ્રભુ પ્રસન્ન થતા જણાતા નથી; આટલું બધું કરતાં છતાં પણ પ્રભુ તમારી નજરે પડતા નથી. પરંતુ તમારાથી ધણી જ ઓછી શક્તિવાળી અમળાઓ, તમારા જ્ઞાનથી ધણી જ ઓછા જ્ઞાનવાળી અજ્ઞાની સ્ત્રીઓ, તમને જ પોતાના પતિને જ-પ્રભુ ગણીને દૈવિ સ્નેહથી સ્નાહે છે, તમને પ્રભુ ધારીને સર્વ પ્રકારે તમારી સેવા કરે છે. તમારામાં જ પ્રભુની સર્વ ભાવના કરીને તમને જાત જાતનાં બાળબોમ, યજ્ઞબોમ, વિગેરે નેવેલ ધરાવે છે અને અખૂટ પ્રેમથી તમારી ભક્તિ કરે છે. તમને-તેના પતિ પ્રભુને દૈવિ સ્નેહનાં ચતુર્થી^૬ તે લગાર પણ મીઠ્યા વિના, વારંવાર દર્શન કર્યા જ કરે છે, અને રખેને આ મ્હારા પ્રભુને મ્હારી વાણીથી દુઃખ થશે, મ્હારા આ કામથી મ્હારા બ્દાલાનું હૃદય દુભાશે, એવી બીકથી તમારી જાણની માફક જ રહીને તમારામાં-તેના પ્રભુમાં જ તેનો માનસિક^૭ યજ્ઞ રચીને પોતાની સર્વ ઈચ્છાઓની આકૃતિ^૮ તે યગમાં રાત દિવસ આપ્યા જ કરે છે ! ! !

૧ બળી જાય છે. ૨ ઝાડ. ૩ દેખાય નહીં તેવી, લીન. ૪ તુલના થાય નહીં તેવો. ૫ સ્વાર્થ વગરનો. ૬ આંખો. ૭ મનમાં થતો. ૮ યગમાં હોમવાની વસ્તુઓ.

ગમે એમ બેલે તે મનમાં કદી લાવતું નહીં. આપણે બારે^૧ જ્યોતિર્લિંગનાં દર્શન કરીશું; ધર્મશાળાઓ બંધાવીશું; આપણું ધન એ પ્રમાણે સારા માર્ગે વપરાતાં આપણી જે કીર્તિ યશે એવે આપણું સન્તાન માનીશું. જે બાહ્ય પ્રભુના જ હાથમાં છે તે મેળવવાને મારે આપણે આટલી બધી ચિન્તા શું કામ કરવી પડે ! ” આ પ્રમાણે ધનપાલ નામનો એક મધ્યમ વયનો શેઠ પોતાની કાન્તા નામની સ્ત્રીને દીકરાઓ આપતો હતો. આ શેઠ પાસે પુરકળ પૈસો હતો. આખા હિન્દુસ્થાનમાં ઠેર ઠેર એની દુકાનો હતી; દેશે દેશ એની આ-
ડત હતી. પરદેશ સાથે પણ એ ઘણો વેપાર કરતો. એને રહેવાને ઠેકાણે ઠેકાણે મહોટા મહેલો હતા. ઉનાળાની ઋતુમાં રહેવાનાં ઠેકાણાં પર્વત ઉપર અને દરીયા કિનારે આવી રહ્યાં હતાં. તેને અનેક વાડીઓ હતી,—તેટલા સ્થ, વાહનો, ઘસઘસીઓ હતાં. આ વૈભવમુખ પો-
તાની “ કાન્તા ” જોડે તે ઇચ્છા પ્રમાણે ભોગવતા. બધી અનુકૂળતા છતાં આ દંપતીને^૨ સન્તાનનું સુખ નહતું. તેમાં ધનપાલ કરતાં કાન્તાને આ વાતનું બહુ દુઃખ લાગતું, વારંવાર ઓછું આવી જતું. અધુરામાં પુરું ને દિવસે સ્વવારં કાન્તા દાતણ કરવાને પોતાની મહેડી ઉપર બારી આગળ બેસી હતી તે વખતે મહેલાની બારીદુ વાળનારી ટેવડી ત્યાં યઇને જતી હશે, તેણે કાન્તાના સ્થાનું જોઈ મોં મરડીને લાજ કહાડી, અને સાથે સાલતા પોતાના વરને છણકા કરીને કહેવા લાગી કે “ મળીને કહીને આ મેલાનું વાઢીદુ આપણે બદલોને, નત્યે હવારનાપોરમાં આ વાંઝીયાનું મોદું જોવું પડે સે તે રાત્રી મારેને તમારે વહવાડ થયા કરે સે. મરેરે, હું તો કહ્યું મેલાની એના પંદામાં પુરો ! ” આ વચન સાંભળી કાન્તાને બહુજ દુઃખ લાગ્યું, અને એથી ઓણે રોવા માંડ્યું. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ધનપાલે એને ઘણી ઘણી રીતે સમજાવી, ઇતિહાસ પુરાણના અનેક દાખલા દીધા, પણ કંઈ જ અસર ન થઇ. છેવટે તે બંને કારીયાવાત કરવાના નિર્ણય ઉપર આવ્યાં. સારા જોશીને બોલાવી શુભ દિવસ ઠરાવી આ દંપતી પોતાના પરિવાર સાથે પોતાના સ્થવાહનો જોડાવીને કાંઈ તરફ નીકળ્યાં, અને ઘણે કાળે ત્યાં પહોંચ્યાં. ત્યાં વિશ્વનાથનાં દર્શન કરી એક સુંદર બાગવાળા મકાનમાં મુકામ રાખ્યો. તેઓ પોતાને વખત કથાવાતાં સાંભળવામાં અને સાધુસંતાના સમાગમમાં જ ગાળતાં, એક દિવસ આ પતિપત્ની મણિકર્ણિકાના ઘાટ ઉપર ફરતાં હતાં, ત્યાં એક દૈવિ સ્વરૂપના સાધુ પુરુષનાં તેમને દર્શન થયાં. એમને એ વાળા આગ્રહથી પોતાના રહેણાણે લાગ્યાં, પાવ^૩ અર્ધેથી^૪ પૂજન કર્યું, અને મહાત્માને જાત જાતનાં ફળ ખાવા આપ્યાં. તેમાંથી થોડોક જ પ્રસાદ આરોગી તે તૃપ્ત થયા, પછી ધન-
પાલ એમના પગ દબાવવા લાગ્યો, અને કાન્તા દુઃખી મોંથી જમીન બણી નજર કરી બેઠી. મહાત્મા શાંત ગંભીર વદનધરી^૫ બોલ્યા, “ પુણ્યશાળી જતો, પ્રભુની કૃપાથી ત્વમારી હૃદયમાં રહેલી ઇચ્છા સમજવાને હું શક્તિમાન રમો છું; પણ મહારી સત્તાહ માનો તો જે સ્થિતિ છે તેમાં જ આનંદ માનો. પ્રભુને શ્રમ આપી કોઈ ધણ ફળની ઇચ્છા ન રાખવી. પરમેશ્વર તો મહાકૃપાળુ છે, અને કૃષ્ણ અને પતંગીયાથી તે ખલા સુધી દરેકની ઇચ્છા, ચોખ્ખા લાગતાં અને અનુકૂળ વખતે, પૂરી પાડે છે; પણ દ્વારકાદથી માગેલા પરદાનમાં કંઈ

૮. મુખ્ય બાર ધામેએ સ્થપાયેલાં મહાદેવનાં સ્વરૂપ.

૧. (પરણેલાં) સ્ત્રી પુરુષ. ૨. પગ ધોવાનું પાણી. ૩. પૂજનમાં અર્પણ કરવાની વસ્તુ
૪. મોંથી, + કુટુંબના તથા આકર નકર વગેરે માણસો.

લાભ નથી. તદ્મારા પ્રારબ્ધમાં એ સુખ સાથે સરળવશાં નથી;—સન્તાનસુખની ઇચ્છા રાખશે તો દ્રવ્યસુખ નહીં રહે. પછી તદ્ભે પ્રભુને દોષ દેશે, માટે હું પહેલેથી તદ્ભને ચેતાવું છું. તદ્મારા આતિથય આશ્રયથી કદાચ તદ્ભે પુત્ર પામશે પણ તદ્મારે ધણી જ કંગાલ અવસ્થા ભોગવવી પડશે.” ધનપાલ તો પગ દાબ્યા કરતો હતો, તે મુગો જ રહ્યો, પણ કાન્તાથી રૂહેવાયું નહિ. પ્રથમ તો એ શોષ જ પડી, અને ધણી ધણી આજીજ કરી પુત્ર માગ્યો. દયાથી પીગળતા બાવળી મહાત્મા બોલ્યા “પુત્રિ તું બાળક છે, અગ્નિ છે, તો ભલે સંસારનો અનુભવ લે. તને પુત્ર થશે, પણ તદ્ભે ધણીજ દર્શન અવસ્થા ભોગવશે.” દંપતી સાંભળીજ રહ્યાં. મહાત્મા ધ્યાનમાં હોય એમ યોડીકવાર બેસી રહ્યા; પછી બોલ્યા, “બદ્ધજનો! તદ્ભે જાણે ધર્મિષ્ઠ છે, અને તદ્મારી ઇચ્છા સ્વાભાવિક છે, વળી ધનપાલ વિદ્વાન અને ગાની છે; તેથી પરિણામમાં તદ્મારા પુત્રથી ધણાં સુખી થશે.” પતિપત્નીના હર્ષની સીમા રહી નહીં, મહાત્મા કેટલોક વખત ત્યાં બેઠા અને માનનો ઉપદેશ દીધો; તે બોલ્યા, “પુત્ર, જીવાનીયામાં મળેલો બોધ મન ઉપર સ્થિર રહી શકતો નથી. જીવંતમાં બધી અનુકૂળતાવાળા માણસને કદી પરમેશ્વર સાંભરતો પણ નથી. બ્યારે સંસારતો બધી રીતનો અનુભવ થાય ત્યારે જ વિરાગ અસર કરે છે.” આ પ્રમાણે કેટલોક ઉત્તમ ઉપદેશ દઈ તેઓ ચાલ્યા ગયા.

પોતાનો કાશીનિવાસ સફળ થયેલો જોઈ કાન્તા ધણીજ આનંદમાં આવી ગઈ. તે દિવસે ધનપાલે વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને જમાવ્યા, ને પુષ્કળ દાન કર્યું. તેમ જ તમામ અપંગ લોકને પણ ધન, અન્ન, વસ્ત્ર વગેરેથી સંતોષ્યા. પછી થોડા દિવસમાં તેઓ પોતાને ઘેર પરિવાર સાથે કાશીથી આવી પહોંચ્યાં.

ઇશ્વર જેવા મહાત્માઓનો પ્રભાવ જ એવો છે કે આશીર્વાદની સાથે જ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. કાન્તાને ગર્ભ રહ્યો. ગર્ભવૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. આમ ગર્ભ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો, અને આમ ધનપાલને દ્રવ્યમાં ખોટ, ઉપર ખોટ, નુકશાન ઉપર નુકશાન, થતું ગયું. ચારે તરફ દુકાનો તુટવા માંડી. કોઈ ઠેકાણે મુનિને હુઆઈ કરી, તો કોઈ ઠેકાણે બ્હેપારીઓએ દુનૌ દીધો. રોજ એક લાખ સોનામહેર જેટલું નુકશાન થવા માંડ્યું. ધનપાલ તો નજીતોજ હતો કે આમ થવાનું છે, તેથી તેણે શાંતિથી સર્વ સહન કરવા માંડ્યું. ગર્ભને સાત માસ થયા તેટલામાં તો ધનપાલ શેઠનું તમામ ધન પાયમાલ થઈ ગયું. માત્ર પોતાને રહેવાનો મહેલ તથા તેની અંદરનું રામચંદ્રીકું રહ્યું. અને તે પણ નસીબમાં રૂહેવાનું સરજેલું નહતું. એક મધ્યરાત્રીએ આ દંપતી સુતાં હતાં ત્યાં એકદમ પોતાના ઘરમાં આગ લાગી, અને જોત જોતામાં દીવાસળીની પેટે બધું જળી ગયું. આડોશી પાડોશીએ છાંટવાને ધણુએ ઉપાય કર્યા પણ છંટાયું જ નહીં. અને ખુબી એ યદ કે પાડોશીના ઘરને બીલકુલ આંચ આવી નહીં. માત્ર આ ઘર તથા તેની અંદરનું તમામ જળીને ભસ્મ થઈ ગયું. ધનપાલ અને કાન્તા અદિક વસ્ત્રભેર ઘરની બહાર નીકળી ગયાં; એમની પાસે હવે કંઈ રહ્યું નહીં. સગાંવહાલાંને ત્યાં થોડાક દીવસ રહ્યાં. આકર નોકર સેવાળીને ઠેકાણે ચાલ્યાં ગયાં. ધનપાલે પોતાના હાથની વીંટી વેચી બાડે

ધર રાખ્યું, અને કાન્તાએ શરીર ઉપર ચોડાંક રહેલાં મંગળા આશૂપણો^૧ વેચી જેમ તેમ મહા સંકટે એ મદીના ચલાવ્યું. હવે કાન્તાને ગર્ભાવસ્થાનો કાળ પુરેપુરે વધ્યો. દરિદ્ર અવસ્થાથી ખેદ પામેલી કાન્તા બોલી, “બહાણ, આપણી આ દશા ! ‘હાં’ કહેતામાં હનગરાં ઘસઘસીએ. આપણી તહેનાતમાં રહેતાં તેને અતારે આપા વિકટ^૨ સમયમાં પાણી સરખું પાવાને કોઈ નથી ! આ દુઃખ હાથે કરીને આપણે બેઠોરી લીધું છે. જે વખતે મગજમાં પવન ભરાય છે કે અસુક વસ્તુ મેળવવી છે, ને વખતે પછી બીજું કંઈ જ લાભ રહેતું નથી. આપણું બધું ઈચ્છનારાં ઘણાંએ વારે છે પણ મન માનતું નથી; ત્યારે એક તરફ ક્ષણ મેળવી બીજી તરફ ખુવાર થવાય છે, ત્યારે જ આંખ ઉઘડે છે. ત્યારે જ મોઢ દૂર થાય છે. હવે મહેને ખચર પડે છે કે આ પૃથ્વીનો દેવતો પૈસો જ છે. પૈસો હોય ને પુત્ર થાય તો જ માઆપથી લાલનપાલન^૩ બની શકે છે. મદારો પુત્ર ને યોગ દિવસમાં આ દુનિયામાં આવશે તે બ્યારે મદોગ્ર થશે ત્યારે આપણે પેટ અવનરવાને માટે આપણને ધિક્કારશે. બહાણ, ત્હમે સમજી શકો નહીં, પણ પ્રસવનો વખત હવે પાસે આવ્યો છે. આહા ! પતિ.....” કાન્તા બોલતાં ગળગળી ધર્મ ધર્મ. આ છેલ્લા, હૃદયમાંથી એકાએક નીકળેલા, કંઈક સ્વરના શબ્દોની ધનપાત્રને જુદી જ અસર થઈ. તેને કાન્તાના શરીરની સ્થિતિ કંઈકે લય ભરેલી લાગી. જેને સાધનની સગવડો લીધે શરીરની મહાવેદનાનો અનુભવ ન હતો તેવી પોતાની સકોમળ સ્ત્રીની આવં વખતે ઘણી સંભાળ લેવાની તો મેં જરૂર જણાઈ. પણ હવે મહા મુસિબતે પોતાનું ગુજરાત ચલાવનાર ધનપાત્રને આ કામ એટલું સુ-રક્ષે જણાયું કે તે વિચારથી જ એનું મગજ ભમવા લાગ્યું. આખરે ગમે તે જેખમે પણ પોતાની બહાણી “કાન્તા” નું-પોતાની હૃદયની બાકી રહેલા એકના એક આધારનું-રક્ષણ કરવું જ એવો નિશ્ચય કરી તે ધર બદાર નીકળ્યો.

ધનપાત્રને પોતાની સ્થિતિનું સારી રીતે બાન હતું. પોતાની દશા દર્શાવતી બગ્ગરમાં કોઈ કાઠવાર નીકળતો ત્યારે એને જોઈ બધા પોતાની પીડાં દેવતા. કોઈ વગી આંખે આંખ મળવાથી વિનય બતાવતા, પણ એ સવળું મ્હોંતું જ. આવી દશામાં ધનપાત્ર વિચારકરના લાગ્યો કે હવે પૈસા કોની પાસે માગવા, પોતાની પેડીનો મુનિમ સ્વાર્થદત્ત નામનો હતો તે એને સાંભરી આવ્યો. તેને પોતે ધન, ઇનામ, શરપાય વગેરે આપી ત્યાલ કંઈ દત્તો, અને તેથી હાથ એની પાસે સારો પૈસો એકઠો થયેલો હતો. તેની પાસે મદદ લેવાને ઈ-સાહે ધનપાત્ર ગયો. આ વખતે સમીના નવ વાગ્યા હતા. બારણા આગળ આવીને “હજુમાઈ હો કે” કરીને છુમ મારો. ચક્રોર સ્વાર્થદત્ત ધોટા ઝોળખી ચેલ્યો, અને પોતાની ઝોને ઇશારો કરી કહ્યું “કહે કે એ તો બદાર ગયા છે.” પણ તેની સ્ત્રી મોહિની એ કહ્યું “નેની ઉદારતાથી ત્હમે આ સ્થિતિએ મ્હોંવ્યા હો તેનો આમ તિરસ્કાર કરવો દીક લાગે છે ? જુઓ તો ખરા કે એ શું કામ આવે છે ?” અને સ્વાર્થદત્ત જવાબ દે તે પહેલાં તો બારણાં ઉઘાડી તે બોલી “પધારો, ધનપાત્રમાઈ, એ ધરમાં જ છે.” ધનપાત્ર ધરમાં ગયો. સ્વાર્થ-દત્તે પુરો આવકાર પણ ન આપ્યો. પણ મોહિનીએ ઘણો વિવેક કયો; પછી તે અંદરના ખંડમાં ગઈ, એટલે ધનપાત્રે પોતાની સ્થિતિ સ્વાર્થદત્તને કહી અને સો સોના મ્હોરની મા-

ગણી કરી. સ્વાર્થદત્ત બોલ્યો, "એ બની શકે એમ નથી, મહારી પાસે હાલ રોકડ નાંછું નથી. માટે એ વાત જ ન બોલશો." ધનપાલ જે સ્વાર્થદત્તની ગત જાણતો હતો તેણે કહ્યું, "તમારે જે જોઈએ તે વ્યાજ લ્યો પણ આપો." સ્વાર્થદત્ત કહે "તમારો ભરોસો હવે પડે નહીં. તમારી પાસે શું વ્યાજ લેવું! એમ ધર્માદર્શ પૈસા નાંખી દેવાય નહીં. પણ એક સરત હોય તો વળી હું ગમે તેમ કરી માગેલી સોના મહોર આપું. તે સરત એ છે કે-તમારો પુત્ર આવે તે એક વર્ષનો થાય ત્યારથી અમારે ત્યાં મૂકવો. એ પોતે મહોરો થઈ પરદેશ કમાવા જાય અને ત્યાંથી જે જે કાંઈ લાવે તે દરેક વસ્તુ મહને આપી દે; અને ત્યાર પછી ત્હમે જેટલી મહોર હાલ લઈ જાઓ એથી બમણી ત્હમે આપો, તો તમારો દીકરો ત્હમને પાછો મળે, નીકર એ અમારા દાસ તરીકે રહે;—જે કબૂલ હોતો લખી આપો ઇશ્વરના સોગમ ખાધને, અને લઈ જાઓ સોના મહોર. બાકી રામ રામ."

ધનપાલ તો સ્તબ્ધ જ થઈ ગયો. આટલે દરજ્જે મનુષ્યો કૃતમ્^૧ અને સ્વાર્થી હશે એમ એણે કદી ધાર્યું નહોતું. એને બન્ને તરફ સંકટની આમ સજગતી લાગી. આખરે વિચાર કર્યો, "આલ પ્રભુ, લખી આપવા દે. કાન્તાની છાંદગીને કદાચ જેખમ લાગ્યું, તો પછી પુત્રનો લાભ ક્યાં રહ્યો! વળી પુત્રને સારી રીતે ઉછેરવાને આપણી પાસે જોઈતું સાધન પણ નથી. આ તો ખીચારો જાણક સુખી થશે; કારણ સ્વાર્થદત્ત ગમે તેવો છે, પણ મોહિની ધર્મિષ્ઠ અને પ્રેમાળ છે, અને વળી તેને પણ કાંઈ સન્તાન નથી." આમ વિચારી ઇશ્વર ઉપર આધાર રાખી સ્વાર્થદત્તના કહ્યા મુજબ ખત લખી આપી સો સોના મહોર લઈ ઘેર આવ્યો. કાન્તાને આ જાણત કાંઈ પણ કહી શક્યો નહીં—તેની જીભ જ ઉપડી નહીં. મોહિનીને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે સ્વાર્થદત્તને સ્ત્રીના ધર્મ પ્રમાણે જે ધટિત હતું તે કહ્યું. પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના અનેક દોષોવાળા પતિને પણ ખીન્નું શું કરી શકે!

કાન્તાને ઘણો જ સુકુમાર^૨ પુત્ર અવતર્યો. પુત્રનું નામ શાન્તિસિન્ધુ પાડ્યું. તે એક વર્ષનો થયો. તે દરમિયાન ધનપાલ તેનું બલિષ્ઠ સંભારી હમેશાં ખેદ પામતો અને નિઃશ્વાસ મુકતો. અને વર્ષની મુદત પૂરી થતાં તેને બધી હકીકત કાન્તાને આંસુ ભરેલી આંખે કહેવી પડી. સાંભળતાં જ કાન્તા તો આંસુ જ બની ગઈ. આહા! શું પુત્રને આપી દેવો! ખોળામાં સુતેલા, માના મેઠાં રહામું જેતાં જ હસી પડી હાથ પગ પછાડતા, કોમળ પુત્રને બીજાને સોંપી દેવો! અને તે પણ પાછો મળવાનો સંભવ જ ન રહે એવી સરતે! સાત સાત પેઢી સુધી ખુટે નહીં એટલા અડગક ધનરંભયને જોત જોતામાં નદીનાં પુરની પેઠે ગુમાવી દઈ એક ગરીબમાં ગરીબ મનુરની દશાએ આવી પડ્યાં તે પુત્રના આવા સુખ માટે! ૧૧ પણ ઉપાય શો! પોતાના તરફના સ્નેહને ખાતર, પોતાના જ સુખને માટે, પોતાની છાંદગીના રક્ષણને માટે, પતિને અણુઆણુ આપું દુઃખદ પગલું લેવું પડ્યું હતું. વળી પતિ વચને બંધાયા હતા; અને પોતાને જ લીધે બહાલા સ્વામીને વચન તોડવા વખત આવે એ કાન્તા જેવી મહા સંતીને ભારેમાં ભારે અધર્મ લાગ્યો. તેણે દુઃખનો દુઃખો મનમાં રાક્યો. સર્વ કોમળ લાગણી—આટલા દુઃખે મળેલા એકના એક પુત્રના સ્નેહની લાગણી—દગારી દીધી; અને કંઈ અંતઃકરણ કરી પુત્રને લઈ દંપતી સ્વાર્થદત્તને ઘેર ગયાં. સારે

આગે સ્વાર્થદત્ત ગામ ગયો હતો, અને મોદિની એકલી જ હતી. તેણે આ બે જણાંના ઘણા આદરસત્કાર કર્યો. કાન્તા મોદિનીને બેઠી પડી, અને દયામણે મહેરે તેના રહામું લેઈ જ રહી. મોદિનીએ કહ્યું “બહેન, મ્હારે કહેવું તો ન લેઈએ પણ ધર્મને ખાતર કહેવું પડે છે મ્હારા પતિની આ આલ્થકી મ્હને પોતાને પથુ થલુજ દુઃખ લાગે છે. પણ હયાય નથી. ત્હમે જરાએ ચિન્તા રાખજો નહિ. હું ઈશ્વરને સાક્ષી રાખી કહું છું કે ત્હમારા પુત્રને મ્હારા પોતાના પુત્ર કરવાં પણ વધારે કાળજી રાખી ઉછેરીશ, અને પ્રભુ કરશે તો સૌ સારાં વાનાં થશે.” આવા અબ્દોધા મોદિનીએ કાન્તાનું ઘણી ઘણી રીતે મન વગાવ્યું, પણ પુત્રનેહની ઠોરી તુલ્ટી વખતે ગમે તેવા દિક્ષાસાના, ગમે તેવા વિશ્વાસના, અબ્દો પણ માના ચીસતા અંતઃકરણને કહી પણ સાંધી શકે? આખરે, શીકું મહેર, આં-મુથી બરપૂર આંખે, ક્રુરતા દાયે અને કપાલ જતા અંતઃકરણે કાન્તાએ પોતાના છંદ ગીયા પણ મોંઘા વ્હાસા પુત્રને મોદિનીના હાથમાં આપ્યો! વાંચનાર બહેનો, કાન્તાની આ વખતની સ્થિતિનો ખરેખરો ખ્યાલ ત્હમે પોને સ્વમનઃ શકશે એટલાં હું વર્ણવી શકીશ નહીં. પુત્રને સોંપી પતિપત્નિ એકદમ જાવા. મોદિનીએ જગ્યાનો ઘણોએ આમદ કર્યો, પણ ટેકીલાં દંપતી તે કણસ ન રાખી યે આત્મા, પોતાની જન્મજૂમિ છોડી દૂર પ્રદેશમાં આજ્યાં ગયાં, અને ત્યાં મલ્લુરીયા મહા મુસીગતે પોતાનો નિર્વાદ ચલાવવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૨.

* લિખિતપત્રિ ચ્લાટે પ્રોજ્ઞાતું કઃ સમર્થઃ ।

“કરમ છુપે નહીં સભુત લગાયો.”

મોદિની શાન્તિસિન્ધુને પચાસ જેમ અને લાડપોં ઉછેરવા લાગી. ને ન્દાનવસ્થાનીજ ઘણે અંચગ અને જુદિયાળો હતો. તેને જે જે કાંઈ કહેવામાં આવતું તે તરત સમજી લઈ ખાનમાં રાખતો. પાંચ વર્ષની હમ્મરનો યથે ત્યારે મોદિનીને એને કાંઈક બજાવવાની જગ્યા થઈ. સ્વાર્થદત્તને તો એ ખાનતની યોડીજ કાળજી હતી; એનું લક્ષ તો, એ મહેરો થઈ પોતાનો અર્થ ક્યારે સારશે એ વાત તરફ જ હતું. પણ મોદિનીના આમદથી એને શામ રિવસ લેઈ સારી નિશાને મેઝાઘામાં આવ્યો. શાન્તિસિન્ધુ વ્યવહારીક તમમ વિદ્યા શિખ્યો, એટલુંજ નહીં પણ તેણે દરલીક જરૂરીયાતની કામમાં પણ કુશળતા મેળવી. વળી પૂર્વજન્મના સંસ્મારને લીધે તેના સોજનીએ પણ વિદ્યાન મળી અલ્પવાયાં એ પોને પણ વિદ્યાન, યાત્રી અને સંસ્કૃત જાન્યો. સોજ વર્ષની હમ્મરે તો એ વિદ્યાકળાથી નિપજ, જ્ય-વદારમાં પાવડી, ઘણેજ ખુબસૂરત, યુવાન નીવડ્યો. એને જોઈનેજ મોદિનીની આંખ ફરતી. અને રોદનાં આંસુ આવી જતાં; દુઃખ આવ તેને એટલુંજ લગતું કે પોતાનો ખરો પુત્ર ન્હોતો. શાન્તિસિન્ધુએ હવે વ્હેવારી યાન મેળવવા તરફ ખ્યાન આપવા માંડ્યું, અને

* કપાને સખેલું બુધી નાંખવાને કૃષ્ણ સમર્થ છે!

પોતાની દુકાનમાં તેને માટે અતુલ્યતા કરાવી આપવા સ્વાર્થદત્ત પાસે ગોઠવણ કરાવી, એક વર્ષમાં તો તે આ બાબતમાં પણ સારી રીતે માહિતગાર થઈ ગયો, અને હવે એણે સ્વાર્થદત્તના વહેપારમાં જાતે નજર રાખી સુનીમોના કામકાજ તરફ બારીકાઈથી તપાસ રાખવા માંડી. એક દિવસ તેણે એક સુનીમનો લુચ્ચાઈ પકડી અને તેને ખુબ અગવ્યો. આ સુનીમ ધણી જુના વખતથી સ્વાર્થદત્તની સાથે ધનપાલ શેઠને ત્યાં નોકર હતો, અને તે શેઠના તુટ્યા પછી સ્વાર્થદત્તને ત્યાં રહ્યો હતો. પહેલાં તો એ ધણીજ પ્રમાણિકતાથી પોતાનું કામ કરતો, પણ પછી, તે પોતાના નવા શેઠની દાનત સારી ખેડે જાણતો હોવાથી, લુચ્ચા માણસની સાથે લુચ્ચાઈ વાપરવામાં અને ચોરના માલ ચોરી લેવામાં નીતિનો ભંગ થતો નથી એમ માની, લાગ મળે જેમ અને તેમ તેને હાંટવા સુકતો નહીં. હવે પોતાના એવા કામમાં શાન્તિસિન્ધુ આડખીલી રૂપ થતો જોઈ એણે તેને સમજાવ્યો. દર કરવાની યુક્તિ રચી. શાન્તિસિન્ધુ એને ધમકાવી રહ્યો એટલે એણે કહ્યું, “શાન્તિભાઈ, અમારા કામમાં માથું ગારવાથી ત્હમને પોતાને જો લાભ છે? ત્હમે એમ જાણના હશે કે આ ધરપ્યાર, દુકાન અને પૈસા ટકો ત્હમારો પોતાનાં છે, અને તેમાં કંઈ નુકશાન થતાં ત્હમને પોતાને નુકશાન થાય છે. પણ ભાઈ ખરી વાત એમ નથી. સ્વાર્થદત્ત અને મોહિની એ ત્હમારાં માળાપ નથી, ત્હમારાં ખરાં માળાપે તો શુભરાતને ખાતર ત્હમને આપને ત્યાં ત્હમે છેક ન્હાના દાતા ત્યારથી ધરાણે મુક્યા છે, અને જ્યાં મુધી ત્હમે અમુક સરતે ત્હમારાં માતપિતાનું દેવું મુકાવો નહીં ત્યાંમુધી ખરું જોતાં તો ત્હમે આ ધરના દાસ જ છો. એતો મોહિની શેઠાણીના અતિશય પ્રેમને લીધેજ આટલું બધું માન ભોગવી શકે છે, અને એ પણ, સાહેબ, શેઠાણીને પુત્ર થયો નથી ત્યાં મુધી. ત્હમે અહીં આમ મોજ શોખ ભોગવો છે, પણ ત્હમારાં માળાપ ખીચારાં દર દેશ કાચળા ઉપાડી મજુરી કરી પેટનું પૂરું કરે છે. માટે ભાઈ, જો લાગણી હોય તો પરદેશ જઈ જાતે કુમારો અને માળાપનું દેવું ખરી ત્હમે પોને છુટો અને તેમને છોડવો. પછી તો ત્હમારી મરજી; આમે તો ત્હમને ખરી વાત છે તે કહી દીધી.”

પ્રિય વાંચનાર, શાન્તિસિન્ધુ જેવા ચંચળ અને રતેલી માણસને આ શબ્દો કેવા મન વેધકરૂં લાગ્યા હશે! તે એકદમ ત્યાગી હાથે, અને મોહિની પામે ગયો. મોહિનીને આજ એના મ્હોતની અને મનની રિયતિ કંઈ જુદીજ લાગી. હમેશ આનંદી, હસમુખા મ્હોરા ઉપર આજ શોકનું ઘાનું પડે જવાઈ ગયેલું જણાયું. તેણે તેને પોતાની પાસે બેસાડી ધણીજ રતેલથી પુછ્યું “ભાઈ, તું આજ આમ ક્યમ છે? કંઈ શરીરને સાડું નથી?” શાન્તિસિન્ધુ મ્હોટા થયા પછી આ મ્હોલીજ વખત ગળગળો થઈ રોઈ પડ્યો, અને બોલ્યો “મા, મા, મોહિની મા, તું મ્હને સાચે સાચું કહે, મ્હારાં ખરાં માતપિતા કોણ છે? મ્હારો આ ધર સાચે શો સંબંધ છે? હું કેવી રીતે દેવાઈ જધાયેલો છું?” “મોહિની ચમકી. આખરે ખરી વાત છોકરાના જાણવામાં આવી એમ જોઈ મજાસાઈ. એ વાત એના મનમાંથી ફાડી ાંખવાને એણે એને ધણી ધણી સમજાવ્યો, વાત ઉઘાવવા માંડી, પણ શાન્તિસિન્ધુએ આ-હ છોડ્યો નહીં. આખરે બનેલી બધી ખરી હકીકત મોહિનીને કહેવી પડી. શાન્તિસિન્ધુનું હૃદય ચીરાયું. પિતૃભક્તિની લાગણીએ તેના આત્માને જગાડ્યો. તેજ ધડીથી તેને

સર્વ વૈભવનો વિચાર આવી ગયો, અને પરદેશ જઈ જતા મહેનતથી કમાઈ લાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ નિશ્ચય સાંભળી મોહિની તો આશ્ચર્ય થઈ ગઈ. આવી કુમળી વયમાં તે પોતાનાથી, આઘો ખસે અને પરદેશ જાય એ વિચારથી એનું અંતઃકરણ ભરાઈ આવ્યું. એણે એને ઘણા ઘણા વાંધા, સમજાવ્યા; પણ તેણે કાંઈજ માન્યું નહીં. આખરે પોતાના રનેદથી તેને પીગળાવવા માંડ્યું. શાન્તિસિન્ધુ બોલ્યો, “મોહિની મા, હું મહેનતે પોતાના સન્તાન કરતાં પણ વધારે રનેદથી હાલ્યો છું અને આવી ઉંચી સ્થિતિએ આપ્યો છું એ બુદ્ધી જઈ હું કૃતજ્ઞ થતો નથી. પણ મ્હારે એક મોટી ફરજ બજાવવાની છે, એ તું જાણે છે, અને તેથીજ હું ત્હારાથી વિખુટો પડું છું. મને ત્યાં છતાં હું આખી જીંદગી સુધી ત્હને હું મ્હારી મા જ માનવાનો; અને ત્હારા ઉપરનો રનેદ હું કદી પણ વિસરીશ નહીં એ નક્કી માનજે.

શાન્તિસિન્ધુએ આખરે મલયદ્વિપ જવા નક્કી વિચાર કર્યો અને સ્વાર્થદત્તાની રજા માગી. તેને તો એટલુંજ લેખનું હતું. તેનો સ્વામી તો એ જોડેજો પરદેશ જઈ ખુબ કમાઈ લાવે એમાં જ રૂઢિચો હતો. એ વધારે કમાતાં શીખે એટલા માટે જ બહેપારીમાં માહિતી મેળવવા જોઈપણ કરી આખી હતી એટલુંજ નહીં પણ, એ ખરી વાત જાણે તો પરદેશથી યોડુંજ લાવે મારે તેને અજાણ્યો ગ્રામવા તેણે જાનતો બદોખસ્ટ કર્યો હતો. યોગક જ દિવસ પછી ફેરલાક બહેપારીઓનું બહાણ મલયદ્વિપ તરફ જતું હતું તેમને શાન્તિસિન્ધુને લેતા જવા બલામણ કરી. મોહિનીએ સાથે ગ્રામવાને ફેરલાક ધન અને ખીજાં સાધનો આપવા મળ્યાં, પણ તેમાંનું કાંઈપણ ન સ્વીકારીને એક સાધારણ રિયતિના બહેપારીની પેઠે બહાણમાં બેસી ચાલી નીકળ્યો. ઘણેક દિવસે બહાણ મલયદ્વિપ પહોંચ્યું, તે બારામાં તોપ ફાટી શહેરના બહેપારીઓ પોતાના પરિવાર સહિત આમંત્ર્ય લઈ તેજવા આવ્યા. અંદર ઉપર મેળો ભરાયો. બહાણ લાગ્યું અને બધા બહેપારીઓ ફતવા. શ્રી પોતાના આસ્તીયાને મળ્યા, બેઠવા અને પોતપોતાને મુકામે ચાલ્યા. શાન્તિસિન્ધુ એકલો કિનારા ઉપર, ચારે તરફ જોતો, કંબો ફેળો.

આ સમયે આ સ્થળનો ગુપ્ત અનન્તવર્મા અંદર ઉપર શ્રી આનન્દ થઈ ફેળો છે એ જોવા સમમાં બેસી આવ્યો હતો, અને ફરથી બધી લીલા જોતો હતો. એકલો, વિચારમાં ગુંચાયેલો પણ મુન્દર અને તેજસ્વી જણાતો શાન્તિસિન્ધુ એની નજરે પડ્યો. એને જોતાંજ રાગનો એના તરફ કંઈક અકળિત* પ્રેમની લાગણી ધઈ આવી. પોતાની પાસે એને બોલાવ્યો, અને તેની હકીકત પુછી શાન્તિસિન્ધુએ પોતાનો ખરો પતાન્ટ છુપાવી, મલયદ્વિપ જવા બારે મથકમાં પોતાની બહેપારી કુશળતા અજમાવવાના ઈશ્વરથી આ તરફ આવ્યો છું એમ જણાવ્યું. ગુપ્ત એની બોલવાની છટા, લાવણ્ય,^૨ અને બુદ્ધિથી ચક્રીત થઈ ગયો અને પોતાને ત્યાં પરોણા તરીકે ગ્રામવા નક્કી કરી સાથે લઈ ગયો.

વખત જતાં શાન્તિસિન્ધુ અનન્તવર્મા ગુપ્તનો પરમપ્રિય મિત્ર થઈ રહ્યો. ત્યાં એણે ઘણીક જાતનો બહેપાર કરવા માંડ્યો. પોતે મૂળથીજ આ કામમાં ચાલાક તો હતો જ,

અને વળી રાજ તરફથી સર્વ રીતની અનુકૂળતા મળતી, એટલે એણે થોડીજ મુદતમાં ઘણો પૈસો એકઠો કર્યો. ખ્હારથી રાજ સાથે મોજમજા આનંદ અને વૈભવ ભોગવતો ખરો, પણ તે સર્વ રાજને ખુશી રાખવાને, અને પોતાની ખરી વાત ખ્હાર જણાવા દેવાને ન. તેના અંતઃકરણમાં પોતાના ખરા માતપિતાને દેવામાંથી છોડવવાની એ આતુરતા, ઉછાળા મારતી હતી, એણે પોતાને દેશ પાછા આવવાને કેટલીક વાર વિચાર કર્યા પણ રાજના સ્નેહ આગળ એનું કાંઈ ચાલતું નહિ. એટલામાં એને એક નવી ઉપાધિ આવી પડી. એક દિવસ રાજનો મન્ત્રી પ્રવીણસાગર પોતાની ઉમ્મર લાયક થયેલી ઘણી ચતુર અને ચાણી પુત્રીને માટે યોગ્યંવર ન મળવા બાબત રાજની આગળ પોતાની દીલગીરી જણાવતો હતો; શાન્તિસિન્ધુ પ્રવીણસાગરની નાત્યનો જ છે, અને પ્રવીણસાગરને તેનાં વિશે ઘણો ઉચો અભિપ્રાય બધાથી છે એમ રાજ જણતો હતો, અને તેથી સમય સાધી આ વખત રાજએ શાન્તિસિન્ધુ સાથે લગ્નસંબંધ બાંધવા પોતાના મન્ત્રીને આગ્રહ કર્યો. પ્રવીણસાગર પ્રથમ તો વિચારમાં પડ્યો પણ પછી રાજના અતિશય આગ્રહથી, તેમ પ'રિણામ ખોદું' નહિ આવે એવો પોતાના અનુભવથી વિશ્વાસ પડવાથી આ નવો વિચાર તેને ઘણો સારો લાગ્યો અને રાજને પોતાની સંમતિ આપી. આ વાત શાન્તિસિન્ધુને કાને આવતાં એક તરફ સ્વાભાવિક હર્ષ, પણ બીજી તરફ અતિશય રોડ થઈ આવ્યો. તેને પોતાના ખરા પિતાએ સ્વાર્થદત્તને ફરી આપેલી સરત સાંભરી આવી. તે જણતો હતો કે " પોતે મ્હોટો ધર્મ પરદેશ કમાવા બાંધ અને ત્યાંથી જે જે કાંઈ લાવે તે ફરેક વસ્તુ " ઉપર સ્વાર્થદત્તનો જ હક હતો. તે દ્રવ્ય વધારે એકઠું કરતો હતો, તે માત્ર મેહિનીએ પોતાના તરફ રાખેલા સ્નેહનો ખદ્દો વાળવાને વાસ્તે જ પણ આ વાત તો જુદી જ હતી. ભવિષ્યમાં સુખ જ થશે એવા પૂણે વિશ્વાસથી જ પોતાનો દેહ અને હૃદય જેણે આપ્યું હોય એવી સુકુમાર બાળકીને લગ્ન પછી છેલ્લે દેવો અને સ્વાર્થદત્ત જેવા નીચ માણસને સોંપી દેવી એ વિચારથી જ એનું મગજ ભમવા લાગ્યું. શું લગ્ન વખત અગ્નિ દેવતાની સમક્ષ ખરા સ્નેહથી તેનું રક્ષણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધા પછી પોતાની પત્નીના સ્નેહનો એવો બટલો વાળવા ? પણ રાજને મ્હોં એ ના પણ કેમ પડાય ? ના કહેતાં તેતો ખુલાસો આપવો પડે અને તેમ કરતાં પોતાની ખરી હદીકત કહેવી પડે! ત્યારે શું લગ્ન કરવું અને પછીથી સરત તોડવી અને ઇશ્વર સમક્ષ પિતાના આપેલા વચનનો મ્હારા જેવા પુત્રે ભંગ કરવો ? નાના એમ તો કહી પણ બને જ નહીં. ત્યારે કરવું શું ? મનને ઘણી ઘણી બાજુએ દોઢલા પછી આખરે તેને એક વિચાર સ્પર્ગ્યો. એણે રાજને વિનંતિ કરી, લગ્નનું નહીં થાય તે પ્હેલાં મન્ત્રીની પુત્રી સાથે એક વાર થોડીક એકાન્ત વાત કરવાનો પ્રસંગ માગ્યો. એની રસિકતાથી આહીતગાર હોવાથી, સ્નેહની પરીક્ષા કરવાનો આ રસ્તો, છે એમ માની રાજએ આ માગણી કમુક્ત રાખી, અને એવો પ્રસંગ અપાવવા વચન આપ્યું.

(અપૂર્ણ) .

સુમિત્ર, બન્ધુસમાજ.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

આર્ય સ્ત્રી-વર્ગ—હે ઇશ્વર, હરતખંડની પુત્રીઓ ઊંચા કુળની છે. તેમની વર્તણૂક ધણી ઉત્કૃષ્ટ છે. હે પરમેશ્વર, તેમને આદીર્શદ આપ. સાર્વજનિક^૨ જ્ઞાન-દાર્શનિક^૩ ઉત્પત્ત કરે એવા, પતિવ્રતાપણું, મર્યાદા, નમ્રતા ને મધુરતા વગેરે ઉત્તમ ગુણો એમનામાં છે. હે પ્રભુ તે આર્ય દેશની સ્ત્રીઓને આવી બનાવી તેથી હું તારો ઉપકાર માનું છું; પણ પવિત્ર ધર્મ વિષયમાં તેઓ અધારામાં છે તેટલા માટે મને ધણી દિલગીરી છે. તેઓએ હજી તેને સત્ય સ્વરૂપ પરમાત્મા જાણી બજ્યો નથી. અરે, આ ઉત્તમ ગુણો સાથે સત્ય શ્રદ્ધાનાં શુભ ચિન્હો મિત્ર^૪ યર્ષા જાય તો મારો આર્ય લગિની કેવી મુંઝવે અને સુરોભિત બને! હે તાત^૫ તેમને દરેક વાતે સાચી કર; એમ થવાથી અમારા મોક્ષને અર્થે તેમને ચાહીશું અને જ્ઞાન આપીશું.

બાળુ દેશવચન^૬સેને રચેલી “ પ્રભુપ્રાર્થના.”

ભાષાન્તર કર્તા-વિનાયક અનંતરાય મેટ.

સ્ત્રીની મહત્તા—પતિને સંસાર સમુદ્રમાં સંઘાપકારક, વિપત્તિના વખતમાં ઉગારનાર, શુદ્ધરાજ્યમાં પ્રધાનરૂપ, જંબીર, ત્રેમાળ, આઘાસ દુટી પડવા જેવા મહાભારત સંકટમાંથી ઉગારનાર, ધૈર્ય,^૭ સાહસ, ચાતુર્ય^૮ અને મનની મોટાઈ વગેરે સદ્ગુણોથી ભોળાં વંશીકરણ કરનાર, કુખ સુખની ભાગીએણું, નાના પ્રકારના બ્યવહારિક પ્રપંચો કરવાથી યાદી મળેલા શુદ્ધસ્વામીને વિશ્રાન્તિ^૯ સુખ આપનાર, ટુંકમાં કહીએ તો સંસારના જંજળ ભરેલા ખટલામાં પુરોગાની આપણ એાછી કરનાર સ્ત્રી જ છે. સુખશાંતિને આપનારી, સલાહસંપન્ન જાગવનારી, સંતોષાવું રચાવ; સુખમાં ઉમેરો કરનાર, અને પ્રાણનાથના જખમી થયેલા અંતઃકરણને ધીરજ આપનાર, પુરૂષના ભયંકર જુરમાને નરમ પાડનાર, મંદવાડના વખતમાં મધુર શબ્દોથી ઔપધની મરજ સારનાર, સર્વ જાતના સંતાપથી મુક્ત કરનાર અદ્ભુત આર્કેપણશક્તિ વાળી સ્ત્રી જ છે. આવા આવા હરયાદલાદક^{૧૦} ગુણોથીજ મનુષ્યો મહાત્માઓએ સ્ત્રીજાતિની પૂર્ણ પ્રગંસા કરી છે.

જ્ઞા. શ્રીમતી લાંધીબાઈ.

બુદ્ધિપ્રકાશ, પુ. ૪૧, અં. ૨.

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

સ્વીકાર.

નીચેનાં માનિકો તથા પત્રનો અમે આનંદ તથા ઉપકાર સાથે સ્વીકાર કરીએ છીએ (૧) કલ્સાપી, (૨) મહંત મજાહ, (૩) કેળવણી, (૪) વસન્ત, (૫) ગુજરાતીપંચ. આ ઉપરાંત નીચેનાં પુસ્તકો તેમના કર્તા તરફથી અમારા ઉપર અવલોકન માટે મોકલવામાં આવ્યાં છે, જે અમે ઉપકાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ:—(૧) સદ્ગુણી હેમન્ત કુમારી, (૨) વહુને શીખામણ, (૩) નાગરના રીવાજો, (૪) અશોક. અભિપ્રાય બનતી તાકીદે આપીશું.

૧. ઉત્તમ. ૨. સર્વ લોકોને. ૩. આનંદ સાથે આશ્ચર્ય. ૪. ભણી જાય. ૫. પિતા. ૬. ધિરજ, રતા. ૮. આરામ. ૯. દુઃખને આનંદ આપનારા.

મુંદરીમુખેધ.

સમય તરંગ.

કન્યાશાળાઓને ઉત્તેજન—પ્રાથમિક શાળાઓ માટે લોકલબોર્ડો અને મ્યુનિસિપાલિટીઓને થતા ખર્ચનો નામદાર મુંબઈ સરકાર પ્રથમ કુ દિરસો આપતી તેને બદલે કુ દિરસો આપવાનો ઠરાવ વિદાય થયેલા મુંબઈ હંલાકાના ગવર્નર લોર્ડ નોર્થકોટના વખતમાં થયો છે. એ ઠરાવમાં, આ વધારાની શાળાઓ ઉપરથી મોટા ભાગે કન્યાશાળાઓમાં કરવો એવા લોર્ડ નોર્થકોટ બાર મૂક્યો છે અને જણાવ્યું છે કે નાનાં શાળામાં છોકરા છોકરીઓને એક શિક્ષણ આપવું અને મોટાં શાળાં અને શહેરોમાં કન્યાશાળાઓ સ્થાપવી.

સ્ત્રીઓ માટે દાખરની ગોઠવણ—આદ્યતીયાની દેશી સ્ત્રીઓ જેઓ પોતાના ઓકસ આચારવિચારને લીધે દાખરોની સલાહ લઈ શકતી નથી તેને, દિંદુરયાનમાં જેમ લેડિઝફરિન કુંડમાંથી દાખરની મદદ પહોચાડાવામાં આવે છે તેમ, ઘેર બેઠે, તેવી મદદ પહોચાડવાની અનુભવશ આદ્યતીયાના કેન્દ્ર સત્તાવાળાઓ દ્વારા કરે છે.

બાળકોનાં મરણનું એક કારણ—મુંબઈ શહેરમાં થતાં બાળકોનાં મરણના ઘણા મોટા પ્રમાણનું કારણ એમ જણાવવામાં આવે છે કે ત્યાંની મિલોમાં કામ કરનારી સ્ત્રીઓ પોતાનાં કામ બાળકોથી આખો દિવસ વિખૂટી રહેવાથી તેમને બરોબર પોષણ મળતું નથી તેથી તેઓ મોટાં પડી મરણ પામે છે.

માર્મદાર પદ્ધતિનું ઉપાધુનિર્માણ—આપણાં નામદાર શહેનશાહબાદુ એલેક્ઝાન્ડ્રા ટ્રાન્સવાલના યુદ્ધના અરસામાં પોતાના પિતાને લાંડેન્બર્ગ ગયાં હતાં. એક દિવસ તેમને એક વૃદ્ધ પુરૂષ મળ્યો તેણે તેમને કહ્યું પડી જણાવ્યું કે તેના દીકરાને બોઅરોએ બેઠેલ મથી અગ્નિએ સામે લડવાને લડકમાં દાખલ કર્યો હતો અને લડતાં તે કેટલાક ઘડાયેલો હતો. આ ઉપરથી તરત જ નામદાર શહેનશાહબાદુએ ગ્રાઈ રોબર્ટસ પર તારનો સંદેશો મોકલી, તપાસ કરી, કહેવામાં આવેલી હકીકત ખરી હોય તો તે ઊકારને ઊંડી મુકવા બતામણ કરી દીધી.

તી. લોર્ડ રોબર્ટસે તપાસ કરી આ ઊકારને ઊંડી મુક્યો હતો.

કન્યાપાઠશાળાની સ્થાપના—શ્રીમતી ફારાહેવી અને કેશવીદેવી તરફની દ્રવ્યની મુખ્ય મદદથી હોરાડુનમાં એક કન્યાઓ માટે પાઠશાળા સ્થાપવામાં આવી છે. આ પાઠશાળાને લગતો સ્થળો વહીવટ શ્રીમતી મદાદેવી નામની એક બાનુને સોંપવામાં આવ્યો છે તેના દ્વારા નીચે નવ સ્ત્રીઓની એક કારોબારી મંડળ નીમવામાં આવી છે. હાલ આ પાઠશાળામાં ૬૫ કન્યાઓ છે. પાઠશાળામાં નીચેના વિષયનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. (૧) ધાર્મિક શિક્ષણ (૨) સંસ્કૃત (૩) દેવનાગરી (૪) બંગાળી અને અંગ્રેજી (ખુશી હોય તો) (૫) અભિતશાસ્ત્ર (૬) ઇતિહાસ અને ભૂગોળ (૭) વિદ્યા હુન્નર (૮) અનન્ય કીર્તન (૯) રસોઈ (૧૦) શીવવા કરવા તથા ગુચવાની કળા અને (૧૧) આરોગ્યતાને લગતા વિષયો.

નામદાર શહેનશાહબાદુ શીવી જાણે છે—આપણાં નામદાર શહેનશાહબાદુ એલેક્ઝાન્ડ્રા શીવણ કળામાં ધણું કુશળ છે. તેઓએ પોતે એકાદ રથને જાણ્યું છે કે નાનપણમાં તેમને તથા તેમનાં બહેનને એક જ દાયાથી ચલાવી લેવું પડતું ત્યારે વારંવાર તેઓ બંને પોતાનો પોરાક સીવી સાંધી મુધારતાં.

સુસારસુધારાસમાજના ઉદ્દેશ—મુંબઈ હંલાકાની સંસારમુધારાસમાજના ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે છે:—(૧) સ્ત્રીની પ્રતિષ્ઠા નિશ્ચય વડે અને હરકત કરી રિવાજો દૂર કરી વધારવી. (૨) લગ્ન વયમાં વધારો કરવો અને એકથી વધારે સ્ત્રી પરણવાના રિવાજનો નાશ કરવો. (૩) વિધવાવિવાહ વિરૂદ્ધની હરકતો દૂર કરવી. (૪) જુદી જુદી જાતિઓ અને પેટા જાતિઓમાં પરસ્પર લગ્ન તથા લોગ્ન સંબંધ વગેરે વધારી સાંસારિક વ્યવહારને ઉત્તેજન આપવું. (૫) પવિત્રતાનું વિરૂદ્ધ પ્રતિબંધ દૂર કરવો. (૬) સાંસારિક પવિત્રતાને તથા મદિરાપાન અટકાવવાના યત્નોને ઉત્તેજન આપવું. આ સમાજના સમાસદ થવા ઇચ્છા રાખનાર ઉપરના ૬ ઉદ્દેશોમાંથી ૩ નો સ્વીકાર અવશ્ય કરવો જ નહીં.

सुन्दरी सुव्याध.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते स्मन्ते तत्र देवताः । मनु

(प्रसन्न देवता रूढे न्या पात्रे स गान सुन्दरी)

सर्वं निते श्रीजो भादे प्रकट धतु भासिष्ठ

पुरा १	प्रकाशक,	निम १८६० मार्गशिष्ट
अ. ४	अन्धुसभाज.	४५ १८०३ डीमेभम
	विषयसूचनी	
विषयविभा	नेपथ	५१
व्यकुञ्ज		
श्री ११ पदीक्षा	रा रा निगुध	७३
मानरुम		७४
तावहरी		
शान्तिसि धु	(रा ग सुगिन)	७७
इधम		
विहान पत्नी	न न सुमधु	८१
छोरीमछिनाला		
दमयती	रा रा प्रियदादी	८३
मानमन्दिरे		८७
ना-कला		
श्रीजोना नमना शगेना कान्जो		
	(डाक्टर मधुन न सिहाना	
	ज्येव ज्येभ ज्येन ज्येस)	८८
नन्दाश्रम		
रसोचना तमाशा	(ज्येधु)	९०
यतारज		९२

वार्षिक लनाजम ज्ये रजिमे ८५ न ज्ये प्रला ज्याना

अमदावाद - सुगिन प्रिन्टिंग प्रेस कम्पनी लिमिटेड

લવાજમની ાહેત્ય.

૪૬. રા. રા. ગડુલાલ ગોપીલાલ. (અમદાવાદ)	રૂ ૧-૦-૦
૪૭. રા. રા. કૃષ્ણલાલ નરમિંહલાલ. (અમદાવાદ)	રૂ ૧-૦-૦
૪૮. સૌ. રામચંદ્રગૌરી સુભદ્રામ મહેતા. (અમદાવાદ)	રૂ ૧-૦-૦
૪૯. રા. રા. નાગયજ્ઞજી ઉમરશી ઠક્કર (મુદ્રા)	રૂ ૧-૩-૦
૫૦. બહેન. સતોકબા જગજીવન (બાજાપુર)	રૂ ૧-૩-૦
૫૧. સ્ત્રી બહેન-કાન્તાગરી ચિમનલાલ ખુશાલરાય. (અમદાવાદ.)	રૂ ૧-૦-૦
૫૨. રા. રા. નગીનલાલ હરિલાલ સેતલવાડ. (અમદાવાદ)	રૂ ૧-૦-૦
૫૩. રા. રા. કેશવલાલ હિરાલાલ માણ દિવાન સાહેબ (અમદાવાદ.)	રૂ ૧-૦-૦
૫૪. સૌ. સુલોચના જીવરાય (અમદાવાદ)	રૂ ૧-૦-૦
૫૫. મિસિસ મનસુખલાલ રવજીભાઈ મહેતા. (વવાણીયા)	રૂ ૧-૩-૦
૫૬. રા. રા. હિમતલાલ પરમજીલાલ દેસાઈ (પેટલાદ)	રૂ ૧-૩-૦
૫૭. રા. રા. અચરતલાલ ગોવિંદલાલ (અમદાવાદ)	રૂ ૧-૦-૦
૫૮. રા. રા. મણિચંદ્ર આનંદજી રાજ્યગુરુ (પારણદર)	રૂ ૧-૩-૦
૫૯. જયકુવર પિતાંબર હેમચંદ્રસ (સોલંકી)	રૂ ૧-૩-૦
૬૦. શેઠ સુમદેવજી ધાડેરાઈ (મુખ્યાઈ)	રૂ ૧-૩-૦
૬૧. રા. રા. સત્યેન્દ્રરાવ લીમરાવ (અમદાવાદ)	રૂ ૧-૦-૦
૬૨. રા. રા. જીવજીલાલ અમરશી મહેતા (અમદાવાદ)	રૂ ૧-૦-૦
૬૩. રા. રા. જીવંત માનસિંગ (કરાચી)	રૂ ૧-૩-૦
૬૪. રા. રા. હરિદાસ લાલજી લક્ષ્મણદાસ (કરાચી)	રૂ ૧-૩-૦
૬૫. રા. રા. મૂલચંદ ધેવાભાઈ (કરાચી.)	રૂ ૧-૩-૦
૬૬. રા. રા. કૃષ્ણરાવ બોળાનાથ ગારિસ્ટર-અંટ લૉ (અમદાવાદ)	રૂ ૧-૦-૦
૬૭. રા. રા. પ્રિત્વી વેલશી સાયલાણા, સેક્રેટરી રામદાસ મોરારજી લાલખેરી (કરાચી)	રૂ ૧-૩-૦
૬૮. રા. રા. મહંમદજી શુભ (ઈટાલા)	રૂ ૧-૩-૦
૬૯. સૌ. ધનગરી નવનીધરાય (મુલ)	રૂ ૧-૩-૦
૭૦. મી. એ. ડી. ધર્મશી (ચાવીશાખા)	રૂ ૧-૩-૦
૭૧. રા. રા. ભાણજીભાઈ શુભાનંદ શાહ (ભાવનગર પંચ.)	રૂ ૧-૧-૦
૭૨. રા. રા. મોહનલાલ પ્રેમાનંદ પરિખ (વડોદરા)	રૂ ૧-૩-૦
૭૩. રા. રા. સુરજભાઈ ભગુભાઈ દેસાઈ (વડોદરા)	રૂ ૧-૩-૦
૭૪. રા. રા. વિષ્ણુલાલ નટવરાય (જુનાગઢ)	રૂ ૧-૩-૦
૭૫. રા. રા. સત્યેન્દ્રગવ ગોવિંદલાલ (અમદાવાદ.)	રૂ ૧-૦-૦
૭૬. ડૉક્ટર સુકુન્દરેય સામળપ્રભાદ (ગાંધીપર)	રૂ ૧-૩-૦
૭૭. રા. રા. ગણેશજી જીવભાઈ વ્યાસ (અમદાવાદ)	રૂ ૧-૦-૦
૭૮. રા. રા. પદ્મિન કૃષ્ણ સુરગોવિંદ "જન-સુમાર" (અમદાવાદ)	રૂ ૧-૦-૦
૭૯. રા. રા. માણેકપર ગિરજાપર (કમ્પૂર પંચાયત)	રૂ ૧-૩-૦
૮૦. રા. રા. પ્રદીપરામ દામોદર હેમચંદ્રસ (નગરકંઠા તિથે)	રૂ ૧-૩-૦

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાહસરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના રાખડોમાં કહીએ તો,
 “સૂર્યા પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વરેષ યાય, સરીરે ખલવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનબંધનમાંથી તેજો સુકત-સ્વતંત્ર યાય ને તે સુકતતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખર્ચાં કહ્યાણ કરવા
 “સાક્ષિમતી અને લેસાદિની બને, કુટુંબના જાણકર્તાને પોષણ અને સાક્ષિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગની
 “કહ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિભક્તિપરાયણ પદ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે, અને તેના આંતર-
 વિલાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ ભેળવી દૃઢ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે, અને
 અન્તે સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યનાં તેજસ્વી પ્રિયો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એજ આર્ય સુન્દરીઓના
 જીવનની સફલતા છે. “સૂર્યાના શુદ્ધ નથી, વૃદ્ધિના પ્રભ નથી, અને પ્રભવિના રાગ્ય નથી.....
 “જોની ઉત્તરવિના દેરાની ઉત્તરિ અશક્ય છે.”

પર્વ ૧ છું.] ઇ. સ. ૧૯૦૩. ડીસેમ્બર—માર્ગશિર. વિ. સ. ૧૯૬૦. [અંક ૪ જો.

કાવ્યકુંજ.

સૂની પરીક્ષા.

(આલો આલો ગોકુળની મનનાર કેં મહોંગાં વેચવા રે લોલ.—એ રાગ.)
 સખી, જ્યારે સુખના વાસુ વાય, દૃઢ દરખાવતા રે લોલ,
 દિસતા દિન સંપત્તિપ્રકાશથી અતિ રળિયામણુ રે લોલ;
 સખી, જ્યારે સુખરાખ્યાની માંલ, મીઠી નિદ્રા આવતી રે લોલ,
 બહેન, જ્યારે લેખવ વેળા દુઃખ, નહિ પીછાનતાં રે લોલ;
 નરિ આ ઉજળા દિવસે માંલ, પરીક્ષા આપણી રે લોલ,
 સખી, સદુ સંકટરે સમય, કસોટી નીકળે રે લોલ;
 બહેન, જ્યારે વાસુ લપકર વાય, ઘોર ધન ગાળતાં રે લોલ,
 સખી, જ્યારે અધુકે વૌજળી તીક્ષ્ણ, દૃઢવને વીંધતી રે લોલ;
 બહોલો, જ્યારે આપ્ત કેરી ઝડીઓ, ઇંચનપર તૂટી પડે રે લોલ,

બહેન, આવા કઠિન કાલની માંલ, પૂર્ણ પ્રીતિ થકી રે લોલ,
 કરી નહિ નિજ દુઃખની દરકાર, પતિસુખ શોધીએ રે લોલ,
 બહેન, તારે કિંમત આપણો યાવ, હવન તવ શોભતું રે લોલ;
 પતિ કદી ચિન્તા ને ઉદ્વેગ થકી ઝબકત્ય છે રે લોલ,
 તરત સતી હૈયા સરસો લઈ, આશ્વાસન આપતી રે લોલ;
 લઈ નિજ નાજીક કરમાં શિર, પતિનું પ્રેમથી રે લોલ,
 મુકાને ક્રોમળ ઉર પર, શોક નરમ સદુ પાડતી રે લોલ;
 બહેન, દોરો સુખનાં તવલાં ચિત્ર, સ્વામી સતોષતી રે લોલ,
 કદી નહિ મળતી ધારી ચીત્ર, આણું નવ આણતી રે લોલ;
 પતિનો પ્રેમ અમૂલી ચીત્ર, બીજું સદુ તુચ્છ છે રે લોલ,
 આવી રહે બુદ્ધિ ન્યારે બહેન, સર્વ સ્થિતિ મહી રે લોલ;
 સખી, તારે સદૃશ હવન આ યાવ, આપણું સ્વીતણું રે લોલ,
 પ્રભુ વળી યાવે, બહેન, પ્રસન્ન, આવી પ્રીતિ થકી રે લોલ.

નિર્ગુણ, બંધુસમાજ.

વર્તમાનરંગ.

પત્ની તરીકે સ્ત્રીની લાયકાત—ઘઈ તારીખ ૧૦ મી ઑક્ટોબરના ટાઇમ્સ ઑફ
 ઇન્ડિયામાં લખેલી એક સ્ત્રીએ આ વિષય ઉપર લખેલો લેખ પ્રસિદ્ધ થયો હતો, તે ખાસ
 ધ્યાનમાં લેવા લાયક હોવાથી અમે તેનો નીચે પ્રમાણે સાર આપીએ છીએ:—

હાલમાં પુરૂષો કેવી જાતની પત્નીઓ માંગે છે ? કોઈ સુન્દરતા અને રૂપ ચ્દાય છે, તો
 તર્કવિનય અને શરમાળપણું હિંમે છે; એક પુરૂષ સારી રસોઈ કરનાર અને ઘર ચલાવનાર
 સ્ત્રી માંગે છે, તો બીજો પત્ની તરફથી ધન કે પદ્ધતીની આશા રાખે છે; ત્રીજો જુદી જુદી
 જાતની આવડત વાળી સ્ત્રી શોધે છે, તો ચોથો હમેશાં ખુશીમાં રાખવાની ગુણુ પસંદ કરે છે.
 પુરૂષવર્ગનું આલું વલણ હોવાને લીધે કન્યાઓને, અમુક અમુક ખાસ ગુણોમાં તે નિપુણ થાય
 એમ, કેળવવામાં આવે છે. પણ ખરું જોતાં લગ્ન ચાટેની ચોગ્યતા કોઈ એકાદ બે ખાસ
 ગુણોમાં નહીં, પણ એવી રીતે કેળવવામાં રહેલી છે કે નેચી તેઓ દરેક સ્થિતિમાં સરખી
 રીતે રહી શકે, કોઈ પણ જાતની મેહેનતમાં માન સમજે, અને ઉંચા અથવા હલકા કોઈ
 પણ સંજોગો દુનિયાની મોટી ફરજો જાળવવામાં મદદ કરનારા છે એમ માની તેમનો સ્વી-
 કાર કરે. આ પ્રમાણે કેળવાયેલી સ્ત્રી પોતાનું દરેક કામ આનંદથી, ચોકસાઈથી અને નિ-

પુણ્યતાથી એવી રીતે કરશે કે તે ગમે તેવું હલકું છતાં કંઈક નવીજ સુન્દરતાથી ટીપી ઉઠશે. પુત્રીઓને જીંદગીની અમુક જ સ્થિતિ માટે લાયક બનાવવાની જરૂર નથી. ખરી કેળવણી સદ્વર્તન-સારી વર્તણૂક-ધડવામાં જ રહેલી છે. કારણ તેવી વર્તણૂકને લીધે કોઈ પણ સ્થિતિ પોતાને અનુકૂળ કરી શકાય છે. ધરનાં સુખ અને આનન્દનો આધાર પૈસા કે એવાં ગ્રંથ સાધનો ઉપર નથી; ખરૂં ધર તો તે જ છે કે જ્યાં સારું વર્તન અર્ધાં હોય છે, જ્યાં કુટુંબનાં માણસોમાં ગાઠ મિત્રાચારી હોય છે, જ્યાં પ્રેમ નરમાશથી રાજ્ય કરે છે, અને જ્યાં સલાહશાન્તિ ગમે તે સ્થિતિનાં કે વર્ગનાં સ્ત્રીપુરુષોના આત્માને શીતળ કરે છે. આવી જાતનાં ઘર બનાવી શકે એવી કેળવણી સ્ત્રીઓને અપાવી જોઈએ. હાલની કન્યાને લગ્નને લાયક અપાતી કેળવણીમાં સુખ્ય હોય એ છે કે જીંદગીમાંથી જોવો જોય તેમજો લંબો જો-છએ તેવો લેતાં તેમને શીખવવામાં આવતું નથી. જીવનના સારામાં સારા પ્રસંગો તે તદ્દન અજાણપણે ગુમાવી દે છે. સાદાઈથી રહેવામાં મજાતાં સંતોષ અને મીઠાશ તેમના સમજામાં પણ આવતાં નથી. જીંદગીનો દેતુ, પોતાને ધરનાર, ધનવૈભવ, કે લોકોમાં માન, હોવાં એટલે જ છે એમ મનાય છે. આ દોષનું મૂળ ક્યાં છે ? એકલું ને જાળછીઓમાં કે તેમને કેળવનાર તેમની માતાઓમાં જ નહીં; હાલનો પુરૂષ પણ કાંઈ તદ્દન નિર્લેપ નથી. તે કન્યા સાથે પૈસાના વ્યવહારથી પરજો છે, અને ધણાક તો તેને પુરતું અસ્થપુરુષ આપવામાં જ પોતાની ધરજ પુરી થયેલી માને છે. તેમનો ઘણાક વખત, તેમની છત્તઓ, દુનિયા-દારીના લાભ મેળવવાની માથાકુટમાં જ રોકાયેલો હોય છે હાલની કંટાળેલી, અદાન્ત અને બેદિલ થયેલી સેંકડે નવાં પત્નીઓ પોતાના પતિના સાચા પ્રેમ અને જાપને ખાતર બહારના સર્વ વૈભવો ઘણી ખુશીથી છોડી દેવા કબૂલ થશે, અને સાદી અને શુદ્ધ જીંદગી અનુભવવામાં સંતોષ માનશે. જ્યાં કસેશ અને દુઃસાતુસી જીંદગીના વધારે સારા ઉદ્દેશોને દખાવી દે, ત્યાં ખરૂં સુખ હોઈ શકે જ નહીં; અને તેવે દેકાજો, પરિણામમાં, મન બપાકુળ થઈ શરીરની સ્થિતિ જાગડે, અને શરીરના બગાડથી થતી માંદગી સર્વ જાતનાં દુઃખકલ્પન કરે. પુરુષોએ ખાસ કરીને જાણવું જોઈએ કે પત્નીની સુખાકારી એ કુટુંબના દરેક આનન્દનું મૂળ છે; સુખાકારીથી જ સ્વભાવ સારો રહે છે, અને સારો સ્વભાવ એ પત્નીનો પહેલો જરૂરીયાતનો ગુણ છે. કુટુંબના સુખને માટે બીજો જરૂરીયાતનો ગુણ એ છે કે સ્ત્રીઓએ પોતાનો અંતરનો પ્રેમ બહાર જણાવતા રહેવા તરફ વધારે વલણ રાખવું. કંઈક દોષવાળી છતાં હેતરવી અને ઉમંગકાવાળી પત્ની, બીજી રીતે ઉત્તમ, પણ હોંશિયરી રનેહ વગરની, વિરાંગી હોય એવી, પત્ની કરતાં વધારે સુખ આપી શકે છે. આવા ગુણો-આવી લાયકાત-વાળી સ્ત્રીના જામ્મમાં રજામેલેલ હોય કે પછી ખુંપડી હોય, તો પણ એ પોતાનું ઘર એવું બનાવશે કે તેમાં રનેહ દરેક વસ્તુને તાજ અને મીઠાશવાળી કરી મુકશે, અને પતિનો આત્મા ઉચ્ચ થશે.

આ લેખમાં સુખ્યત્વે કરીને ત્રણ જાણતો આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવી છે. (૧) પ્રથમ તો, ઉત્તમ પત્ની થવાને કયા કયા ગુણો જરૂરના છે એ વિષે ને અંગ્રેજ સ્ત્રીનો ખ્યાલ ધણે ભાગે આપણા લોકોના વિચારને મજાતો હોય એમ જણાય છે. પરજોલી સ્ત્રીની સુખ્ય જરૂર એ છે કે તેણે પોતાની જાતને સુધારી પોતાના કુટુંબને દમેશાં સલાહશા-

નિતમાં, સુખી આનન્દી અને ઉત્તર સ્થિતિમાં, રાખવા હરેક રીતે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેણે જે જે જ્ઞાન, જે જે શુભો, મેળવવાના છે તે સર્વ આ મુખ્ય દુરજ બળવવામાં મદદગાર થઈ પડવા માટે જ છે. (૨) ખીજું, પૈસાદાર જ સુખી છે, અને ગરીબ સ્થિતિ. હમેશાં દુઃખકારક છે, તે દશામાં આવી પડેલું કુટુંબ સુખી થઈ શકે નહીં, એવા ઘણીક સ્ત્રીઓના વિચાર કેવા બહુ બરેલા છે એ આ લેખથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. તેમણે યાદ રાખવું જોઈએ કે “લગ્ન માટેની યોગ્યતા... એવી રીતે કેળવવામાં રહેલી છે કે જ્યાં તેઓ હરેક સ્થિતિમાં સ-રખી રીતે રહી શકે, કોઈ પણ જાતની મેહિનતમાં માત્ર સમજે, અને ઉચ્ચ અથવા હલકા કોઈ પણ સંજોગો દુનિયાની મોટી દુરજે બળવવામાં મદદ કરનારા છે એમ માની, તેમનો સ્વીકાર કરે.” “ધરતું સુખ અને આનન્દનો આધાર પૈસા કે એવાં કોઈ સાધનો ઉપર નથી; ખરું ધર તો તે જ છે કે જ્યાં સાફ વર્તન બંધાયું હોય છે, જ્યાં કુટુંબનાં માણસોમાં ગાઠ મિત્રાચારી હોય છે, જ્યાં પ્રેમ નરમાશથી રાજ્ય કરે છે, અને જ્યાં સલાહશાન્તિ ગમે તે સ્થિતિનાં કે વર્ગનાં સ્ત્રીપુરુ-ષોના આત્માને શીતળ કરે છે.” વિષયની શ્રીમન્તાઈમાં ઉછરેલી અને તેની સાહેબીથી અંગ્રામ જયેલી, પણ ગરીબ સાસરવાળી સ્ત્રીઓએ આ બોધ પોતાના ઘરની બીંતે મોટા સોનેરી અક્ષરે લખી રાખવા જોઈએ. (૩) પત્ની પ્રેમાલ અને કુટુંબવત્સલ ન થવામાં “હાલનો પુરૂષ પણ કાંઈ તદ્દન નિર્દોષ નથી.” પતિપત્ની વચ્ચે ઉચાં મન અથવા અણુ-બનાવ થયેલા હોય એવાં કુટુંબોનાં ઘણાંકમાં તપાસ કરીશું તો જણાશે કે પોતાનું લગ્ન-સુખ બોવામાં પતિની બેદરકારી એ મુખ્ય કારણ હશે. પોતાનાથી જુદા જ ઉછેર, સ્વભાવ અને ધર્મજાતિવાળી સ્ત્રી પોતાને અનુકૂળ થાય, અને તેની સાથેના ગાઠ સમ્બન્ધથી સંધા-યેલી છાંદગી હમેશાં સલાહશાન્તિમાં રહે, તેને માટે પતિએ સ્નેહ, કેળવણી, કાળજી, વગ-કથળ વગેરે શુભોત્તે ધ્યાનપૂર્વક લક્ષ્યમાં કરવાની ઘણી જરૂર છે.

પાનથ, બન્ધુસમાજ.

“કોઈ છે તે ગોઠીક પાત્રું ગાંઠાપણું છે. તેને વસ થઈ માણસ શું કરે છે તે કહી શકાતું નથી; તે ગમે તે કરે છે, પારકાનું કે પોતાનું ગણું સુદ્ધાંત કાંચે છે. - પણ એ ગાંઠાપણું સમી-તવાની સાથેજ પલાતાપ પેદા થાય છે, ને પોતાના કામનો મનમાં નિલ્લ કલેશ રહ્યા કરે છે.”

૫ વંદુઓએ પોતાનો મિલન પુરૂષીમાં રાખી મારી બનતો પ્રયત્ન કરવો, અને તેમ કરવું ને તેમનાજ હાથમાં છે. સતીથી રહે, તકરારી મટ, અંરસપરસનો ખ્યાર વધારે ને એક ખીનના પુખ દુઃખમાં ભાગ હોંસાથી લે એટલે તેઓનો બધો વખત આનંદથી જશે.”

વાર્તાલહરી.

શાન્તિસિન્ધુ.

(ગયા અંકથી આગળ.)

પ્રકરણ ૩ જી.

યતો ધર્મસ્તતો જયઃ ।

વાચનારને યાદ હશે કે શાન્તિસિન્ધુ અને સશિતા મલમલોપથી નીકળ્યાં તે વખતે તેમના બહાણમાં એક યોગિની પણ સાથે બેઠી હતી. મુદામ આવતાં ખીજની સાથે તે પણ બહાણમાંથી પોતાને યોડાક સામાન હતો તે લેવણી ઉતરી, અને બારોબાર ગામ તરફ ચાલી ગઈ. તેના દેખાવથી જ તેનામાં યોગસાધનાને જાણ કાઢી આદ્યુત શક્તિ આવેલી છે એમ જણાઈ આવતું, અને તેના તરફ જોનારને તેને પગે લાગવાની વૃત્તિ થતી. તે ગામમાં “આલેફ, આલેફ” નો પોકાર કરતી કરતી હતી, અને જે ઘરમાં સ્ત્રી અને પુરુષ જાણે ધર્મિષ્ઠ હોઈ તદ્દન ધર્મને રસ્તે જ જાતમેહેનતથી કમાયેલું ધન પુરુષદાનમાં વપરાતું હોય તેવા ઘરથી જ નિષ્કા લેવાનું કહેતી હતી. તે તવંગરને ઘેર જીભી પણ રહેતી નહીં, અને ગરીબોમાં જ આવા કુટુંબની તપાસ કરતી, અને તેનું કારણ પુછતાં તે જણાવતી કે ધર્મને દુભાવ્યા વિના લક્ષ્મી ધરમાં પ્રવેશ કરતી નથી. એક જણે મસ્કરીમાં કહ્યું “ત્યારે તો ગામડામાં ફરો, અહિંઆ તો કડાકા કરવા પડશે.” યોગિની તેજ દિવસે તે સહેર છોડી ગામડામાં ફરવા લાગી, અને પોતાની સરતો ન્યાં પુરી પડે ત્યાંથી નિષ્કા લે, નીકર કંઈ મૂળ ખાઈ ફળાહાર કરે. આમ તેણે આગળ ને આગળ મુસાફરી કરી. એક દિવસ એક ગામમાં ફરતાં ફરતાં એક ઘર આગળ ઉભી રહી, અને એક વૃદ્ધ સ્ત્રી રેંટીએ કાંતતી હતી, તેને પુછ્યું, “માર્ગ, તું જોરેથી વૃદ્ધ હોઈ મહેનત કયું કરતી દે?” તે સ્ત્રીએ એના સ્વામું જોયું, અને તેનો આદ્યુત દેખાવ જોઈ પોતાનું કામ બંધ રાખી તેની પાસે આવી, અને પગે લાગી બોલી “હું અને મ્હારા પતિ મહેનત કરીને જ અમારું ગુજરાન નમાવીએ છીએ.” યોગિનીએ પુછ્યું “દુનિયામેં બહોતખી લોક ઝોર ઝોર તરેહસે પેસેવાલે હો ગયેહ, ઝોર તુમ એસી હાલત કયું ભોગવતે હો? ચ્હાપ વો રીતસેં ધનવાન હોનેકા પ્રયત્ન કરો?” તે વૃદ્ધ સ્ત્રીએ જવાબ દીધો “નહીં બાઈ, અમે અધર્મનો રસ્તો કદી પંચુ લેતાં નથી; ધનનું સુખ સારી પેડે ભોગવ્યા પછી હવે ગરીબાઈનું સુખ ભોગવવાનું અમારે માથે સરખાયેલું છે, એટલે પેસાને માટે અમને લલોપતા નથી.” યોગિનીને કાંઈક સંતોષ થયો હોય એમ લાગ્યું, અને તેની પાસે નિષ્કા માગી. તે સ્ત્રીએ કહ્યું “માતા, મ્હારા પતિ

મળુરીએ ગયા છે તે હમણાં આવી કાંઈક પૈસા લાવશે તેમાંથી આપને હું ભિક્ષા કરાવીશ; હાલ મહારી પાસે કાંઈ નથી, માટે લગાર બેસશે ? ” યોગિની ત્યાં બેઠી, અને તે સ્ત્રીનું નામ પુછતાં પોતાનું નામ કાન્તા છે એમ તેણે જણાવ્યું. યોગિની તેના રહાનું જોઈ રહી; યોડીકવારે બોલી “ નજીકકે ગામમે’ એક સાધુકે પાસસે’ અમને સુનાયા કે તુમારે નામ વાલી એક ગરીબ વૃદ્ધ સ્ત્રી દીક પુણ્યદાન કરતી હે’, વોઈ તુમ હો. અચ્છા માર્ઠ, તેરા કલ્યાણુ હોવગા.” કાન્તા પાસે બેઠી; યોડીકવારે ધનપાલ ઘેર આવ્યો, અને પોતાને ઘેર બેઠેલી કોઈ યોગિનીના અલૌકિક સ્વરૂપથી પ્રથમ સ્તબ્ધ થઈ ગયો, અને પછી તેને પગે લાગ્યો. કાન્તાએ તેની ભિક્ષાની વાત કરી. ધનપાલને આજ યોગા જ પૈસા મળ્યા હતા, પણ તે આનન્દથી સીધું લઈ આવ્યો, અને યોગિનીને ભિક્ષા આપી, અને પછી થોડુંક રહ્યું હતું તેમાંથી તે બે જણે ખાધું. યોગિનીએ કહ્યું “ મહે’ બહોત દૂરસે’ ફિરફિરકે આતી હું, અબ મેરી કુછ મુકામ કરનેડી ઈચ્છા હોતીહ. તુમેરી રાજ હોવે તો મહે એ પાસે કે વંડમે મુકામ કરે, ઓર યોગદી ધુની જગાઈ. હમ ધર્મિજ લોકકે સિવાય દુસરેકે પાસ બે’કને જી નહી. ” આ સ્ત્રીપ્રરૂપને તો આવાં સાધુ જનો ઉપર મૂળથી જ પ્રીતિ હતી. તેથી એમણે ખુશીથી, એટલું જ નહીં, પણ આમલ કરી તેમનો મુકામ નંખાવ્યો. બીજે દિવસે યોગિનીએ કાન્તાને કહ્યું “ માર્ઠ મે’ મેરી યોગસિદ્ધિસે’ જશર પડે તબ કોઈ જી ચીજ ઉત્પન્ન કર સકતીહ. તુમ પતિપત્નીપર મે’ બહોત ખુશ હો ગઈ હું. તુમ વૃદ્ધ હો ગયે હો, ઈસલીએ, મહે’ રોજ તુમકું એક સોના મહેર દહંગી, ઓર મેરી એસી બિનતિ હે કે તુમ તુમારા પતિકું બોસો કે વો અબ કબી મળુરી કરે નહી ” કાન્તા નીચી નમી પગે લાગી; અને યોગિની દેવીનો અવતાર છે એમ મણવા લાગી. ધનપાલ ઘેર આવતાં તેણે આ હકીકત તેને કહી; તે આનો હેતુ સમજ્યો નહીં. પણ જાતે જણુને એમ તો લાગ્યું કે હવે આપણા દુઃખનો અવધિ આવી રહ્યો છે. આ પ્રમાણે બે ત્રણ માસ રહ્યાથી કાન્તા યોગિની સાથે સારી પેઠે હજી ગઈ. એક દિવસ તેણે તેની આગળ હાથું બોલીને છંદગીની બધી હકીકત કહી અને પુત્રનો શોક કહ્યો. યોગિની ધ્યાનપૂર્વક બધું સાંભળી રહી; યોડીકવાર પછી બોલી “ માર્ઠ, મલયદીપસે’ બેસીતમ ધન કમાકે એક બનીયેકા વુવાન લગડકા આપાહે’, વોઈ તુમારા પુત્ર હોગા એસા હમકું બામ્મ હોતાહે. જાએ, તુમારે પતિકું યહ દોસો સોના મહેર દો, ઓર બોલો કે દેવામેસે મુક્ત હો કે પુત્રકું લેકર આંઓ.” ધનપાલ આ વાત સાંભળી વધારે ચકિત થયો. યોગિની ઉપર તેની ભાવના વધી. તરત તે ત્યાંથી નીકળ્યો અને સ્વાર્થદત્તને ગામ ગયો. અને એને મળી જસો સોના મહેર તેને આપી તથા શહેરના પ્રતિષ્ઠિત શેઠીયાઓની સલા બોલાવી પોતાને તથા પોતાના પુત્રને દેવામાંથી મુક્ત થયેલા જાહેર કર્યા. શાન્તિસિન્ધુ પિતાને પગે પડ્યો. પિતાપુત્ર બંધા જ આનન્દથી બેઠ્યા, અને ધનપાલે પુત્રને તેની માતા પાસે જલદીથી આવવાને આમલ કર્યો. શાન્તિસિન્ધુને પણ તેવી જ ઈચ્છા હતી; પણ સરિતાને ઊડતાં તેનો જીવ ચાલતો નહોતો. સરત પ્રમાણે સરિતા ઉપર તેનો કાંઈ જ હક નહોતો, અને તેથી સ્વાર્થદત્ત રહેલાઈથી તેને પાછી આપે એમ હતું નહીં. હાલ તે પોતાની માતાને મળવાને વધારે આતુર થયો હોવાથી તેણે ઉવટે એવો વિચાર કર્યો કે હાલ મોહિતીને સરિતાની આસ કાળજીપૂર્વક સંભાળ રાખવાનું કહી માતાને મળી આવવું, અને પછી પાછા આવી ચકિત વાપડી ચકિતને આપવાનું નિ

ચાચી તે તરત પોતાના પિતા સાથે તેને ગામ જવા નીકળ્યો. માતા અને પુત્ર ઉમરાઈ જતા રહે બેટયાં. પ્રેમનો ઉમરો શાન્ત થયા પછી બધાંએ મીઠું ભોજન કર્યું; અને પછી એકાં બેસી એક બીજાની સર્વ વીતી વાત કહી. યોગિનીની હકીકત સાંભળી શાન્તિસિન્ધુને બહાણમાંની યોગિની સાંભરી, અને પોતાનાં માતાપિતાને મુખી કરનારનાં દર્શન કરવાને આતુર બન્યો. યોગિનીએ કહેવડાવ્યું કે સંધ્યાકાળ પહેલાં તે તેને, સમાધિમાં હોવાથી, મળી શકશે નહીં. તરત જમી પરવારી શાન્તિસિન્ધુ યોગિનીની મદુલીમાં તેનાં દર્શન કરી તેને ઉપકાર માનવાના હેતુથી ગયો. યોગિની હજી સમાધિમાં જ હતી, તેથી તે છેટે ઉભો રહ્યો. સ્ત્રીએ પણ પોતાના આત્માનું અને માણસ જાતનું કલ્યાણ કરવાના હેતુથી ધૈર્ય રાખવા કેવાં કેવાં દુઃખો સહન કરે છે એવા વિચાર કરતો ઉભો જ હતો, એટલામાં યોગિનીએ સમાધિ છોડી, અને તેના સ્થાનું બેસ્યું. શાન્તિસિન્ધુ જરા ખચકો, પણ પ્રણામ કરી બોલ્યો “ મહારાં વૃદ્ધ નિરાધાર માતાપિતાને અત્યંત મુખ આપનાર આપ જ યોગિની છો ? ” યોગિનીથી રૂહેવાયું નહીં. તે હસી પડી, અને બોલી “ આપે મહેન ના ઝોળખી ? હું ખીજ કોઈ જ નહીં, પણ આપની બહાલી સરિતા જ.” એમ કહી તેણે ઉપરનો ભગવો વેષ ફાડી નાંખ્યો. તો એ જ સુન્દર, મનોહર, પ્રેમની મૂર્તિ સરિતા તેની રહાએ ઉભેલી જણાઈ. શાન્તિસિન્ધુ અમર્યો, અને બેઠાગયો; તેણે પુછ્યું “ ત્યારે સ્વાર્થદત્તાના ઘરમાં છે એ કોણ ? ” સરિતાએ કહ્યું “ બહાલા સિન્ધુ, એ મહારી સખી નન્દિની. મહારો વૃત્તાન્ત સાંભળો. જ દિવસે આપે આપની મુજવણની વાત કરી તે વખતે મહારા મનમાં બહુ લામ્યું. કંઈ રીતે હું આપનું સંકટ દૂર કરું, આપના પિતાનું વચન પગાવી આપને તેના બંધનમાંથી છોડાવું, આપના માતાપિતાને મુખ આપું, અને મહારૂં પતિવ્રત બનવી છાંંડીનું સાર્થક કરું, એ વિચારમાં મ્હેં ધણો વખત ગાળ્યો. આખર એક યુક્તિ મુઝી. મહારાં માતા પાસે એક દાસી હતી, તેને નન્દિની નામની પુત્રી હતી. તે અને હું સરખી વયનાં, અને સરખા દેખાવનાં હતાં. આ નન્દિની મહારી પ્રિય સખી હતી, એને મ્હેં મહારી વાત કહી; એણે વચન આપ્યું કે હું જરૂર વખતે તારો વેષ ભગવીશ. ત્યાંથી નીકળતી વખત માતા પાસેથી તેને સાથે લેવાનું માગી લીધું, અને યોગિનીના વેષમાં તેને આપણી સાથે લીધી. આપને છેકી વખત મળી આપનાથી દૂર યઈ તે વખતે મ્હેં યોગિનીના વેષ લઈ લીધો અને નન્દિનીને સરિતા તરીકે સ્વાર્થદત્તાને ઘેર આપની સાથે મોકલી. મ્હેં ફરતાં ફરતાં આપનાં માતાપિતાને બોળી કાઢ્યાં. ત્યાર પછીની હકીકત આપ જણા જ છો.”

શાન્તિસિન્ધુ સરિતાની પ્રવીણતા બેધ ચકિત અછ ગયો. વિચારથી શીકાં પડી ગયેલાં બનેનાં મ્હેં, રહેલ અને આનન્દના તેજે ચળકવા લાગ્યાં. તે સરિતાને પગે પડવા જતો હતો, પણ સરિતા તરત એને વળગી પડી અને બોલી “ ના, એમ હોય ! મ્હેં મહારા ધર્મથી વધારે કાંઈ જ ક્યું નથી.” શાન્તિસિન્ધુએ કહ્યું “ મહારી મધુરી સરિતા, ખરેખર ત્હેં ત્હારૂં વચન પાળ્યું, અને મહારી મટી ખીજ કોઈની ન જ યઈ. ત્હારા પતિવ્રતથી પ્રભુ નક્કી પ્રસન્ન થયો. આગળ યઈ ગયેલી સતીઓનું ત્હેં નજરોનજર માન કરાવ્યું. અહા ! પ્રભુ, ત્હેં મ્હેને આપું રત્ન આપી કેવો ભાગ્યશાળી કર્યો છે ! ” બન્ને જણ બહાર આવ્યાં. માતાપિતાને મળ્યાં, અને બનેલી ખીના તેમને કહી સંભળાવી. ધનપાલ અને કાન્તાના

હૃદયને પાર રહ્યો નહી. તે ઘડીથી જ તેમના સર્વ દુઃખનો અન્ત આવેશે તેમણે જોયો. કા-
શીતીર્થના મહાત્માનું વચન યાદ આવ્યું; આખરે તેમને પોતાના પુત્રથી અત્યન્ત સુખ થયું.

ખીજે દિવસે શાન્તિસિન્ધુ અને સરિતા નન્દિનીની ખપ્પર લેવા જવા નીકળ્યાં. શાન્તિ-
સિન્ધુની ધારતી ભરેલી આડખીલી ખસવાથી, સ્વાર્થદત્ત વધારે ઉદ્ધત બન્યો હતો, અને
નન્દિનીની સાથે લગ્ન કરવાને ઉતાવળો થઈ રહ્યો હતો. મોહિનીએ એને ધણી ધણી રીતે
રહમજાવ્યો, વાંચો, પણ તે એકનો બે થયો નહોતો, અને હવે તો તે યોગ જ દિવસમાં પો-
તાનો નિશ્ચય અંમલમાં મુકવાની તૈયારી કરતો હતો. તેવામાં શાન્તિસિન્ધુ અને યોગિનીના
વેપમાં સરિતા એને ઘેર જઈ પહોંચ્યાં, અને સરિતાએ “ સખી નન્દિની આવેશ ” કહી
ખુશ પાડી. તરત નન્દિની બહાર આવી, અને પોતાની સખીને ભેટી, રોઈ પડી. સ્વાર્થ-
દત્ત આ સંઘર્ષનું શું છે એ જોવા નીચે આવ્યો; શાન્તિસિન્ધુને જોઈ એ ગભરાયો, અને
નન્દિનીને ખેંચી ઘરમાં લઈ જતો હતો, તેવામાં યોગિનીનો કોધનો અગ્નિ વર્ષાવતી આંખે
તરફ એની નજર ગઈ, અને તે યર યર કંપવા લાગ્યો. શાન્તિસિન્ધુ જાલવા આવે છે
એમ સમજી તે દાદરે ચઢી જવા જતો હતો, તેવામાં તેનો પગ લથડ્યો, તે પડ્યો, અને
પડ્યા ભેગો જ એને પક્ષાઘાત થઈ ગયો. સૌ એકઠાં થઈ ગયાં, મોહિની એને ઘરમાં
લઈ ગઈ અને વૈધને બોલાવી દવા કરવા માંડી. થોડીકવારે એને શરીરના ભાનની સાથે અ-
ક્ષ અને ડહાપણનું પણ જ્ઞાન આવ્યું. તે શાન્તિસિન્ધુને પગે લાગ્યો; પણ આવી દશા
જોઈ શાન્તિસિન્ધુનું મન પીગળ્યું, અને ઉલટું પોતે તેની ક્ષમા માગી બોલ્યો “ મહારાથી
અધિકૃત આચરણ થયું હોય તો માફ કરશો. ” સ્વાર્થદત્તે ભાગે તુટે અક્ષરે કહ્યું “ હવેથી
તુંજ મહારો પુત્ર છે. આ ગર્ધન ધન તારું જ છે. તારી માતા સમાન મોહિનીને પાળજે.
તારી સ્ત્રી (નન્દિની) પવિત્ર છે. તારાં માતાપિતાને કહેજે કે મરણ વખતે સ્વાર્થદત્ત
પોતાની બૂલ્ય સમજ્યો હતો. ” આટલું બોલતાં બોલતાં તે અવાચક થઈ ગયો; તે જ રાત્રે
એણે દેહ છોડ્યો.

* * * * *

ધનપાલ, કાન્તા અને મોહિની શાન્તિસિન્ધુને શુદ્ધચાત્રમનું સુખ સોંપી કાશી નિ-
વાસ કરવા ગયાં હતાં. નન્દિની યોગક દિવસ રહી મલયકોપ ગઈ હતી. શાન્તિસિન્ધુ અને
સરિતા પણ વચ્ચે વચ્ચે ત્યાં જઈ આવતાં, અને ધણા જ ધનવૈભવમાં છતાં ધર્મિષ્ઠપણે
પોતાનું જીવન ગાળતાં હતાં. હાલ ધર્મિયે તેમને એક સુન્દર પુત્રનું સુખ આપી તેમના આ-
નન્દમાં વધારો કર્યો છે.

(સંપૂર્ણ)

સુમિત્ર, બન્ધુસમાજ.

ગુહધર્મ.

વિદ્વાન પત્ની.

આ લેખનું મથાળું વાંચી આપણા હૃદયભાષ્યોને તો હસતું જ આવશે, કારણ કે “વિદ્વાન પત્ની” એ એમના સંસારમાં તો જવલ્લે જ હશે. એટલું જ નહિ પણ ઘણા કાલની પરતંત્રતા અને રાજ્યકર્તાના શુભને લીધે સ્ત્રીકેળવણી માત્ર ભૂતકાળના ભણકારા રૂપે જ રહેલી છે. આમ હોવાથી સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી એ પાપ કર્મમાં વૃદ્ધિ કરવી એમ સમજાતું આવ્યું છે. જ્યારે આમ છે ત્યારે ‘વિદ્વાન-પત્ની’ વાળું ગૃહ ભાગ્યે જ નજરે પડે છે.

આ ઉપરાંત બજેલી સ્ત્રી-વિદ્વાન પત્ની—ઘણા યોગને રચિકર^૧ હોય છે. આનાં એ કારણ છે. એક તો સ્ત્રીને ખરી કેળવણી ન આપતાં, તેટલું અંતઃકરણ, તેની વૃત્તિઓ અને વિચારો ઉન્નત થાય એવી કેળવણી આપ્યા વિના જ, માત્ર યંત્રની મારફત પુસ્તકો વાંચતાં શીખવવામાં આવે, એટલે ઉપલક્ષ કેળવણી આપવામાં આવે, તો સ્ત્રીઓ કાંઈકે મિથ્યાભિમાની ડોળા વિશેષ થાય છે અને તેથી તેમની તરફ તિરસ્કારવૃત્તિ થાય છે. ખીશું કારણ એ છે કે પુરુષો એમ માનતા આવ્યા છે કે તેઓ જ કેળવણીને લાયક છે અને સ્ત્રીઓ તો ધરકામને માટે જ તેમના આધીન બનાવેલી છે. આમ હોવાથી સ્ત્રીઓએ ગમે તેટલી કેળવણી લીધી હોય, ઉચ્ચ વિચારની હોય, તો પણ તેમની પ્રત્યે શંકાની નજરે જોવામાં આવે છે. મહાન કવિ ભવભૂતિ કહે છે કે—યથા સ્ત્રીણાં તથા વાચાં સાધુત્વે દુર્જનો જનઃ ॥ સ્ત્રીઓના તેમજ કોઈ પણ લેખના સમ્બંધી સોકો કદી પણ વાંકું બોલ્યા વિના રહેવાના નહિ. કોઈ પણ સ્ત્રીએ લેખ લખ્યો હોય તો તે તેનો જ છે એમ સામાન્ય રીતે માનવામાં નહિ આવે. ખરી કેળવણી કઈ, સ્ત્રીઓ એવી કેળવણીને માટે લાયક છે કે કેમ, તે પ્રશ્ન ઉઠાવવાનું પ્રયોજન ન હોવાથી ઉઠાવવામાં આવ્યો નથી. સ્ત્રીઓમાં કાવ્યશક્તિ, અવલોકનશક્તિ અને લેખનશક્તિ કેટલી છે તેનાં પુરાતન^૨ કાલથી દૃષ્ટાન્તો નજરે પડતા આવ્યાં છે. આપણે સાં, જ્યાં સ્ત્રીકેળવણીનું નામ નથી ત્યાં, સ્ત્રીનામાં લેખ લખવાની શક્તિ છે કે કેમ તેની શંકા થાય એમાં નવાઈ નથી; પરંતુ ઇંગ્લેન્ડ આદિ સુપ્રસિદ્ધ દેશોમાં પણ એ જ રચિત છે. પ્રખ્યાત નવલકથાકાર—મેરી હોરેલીની નવલકથાઓ વાંચવાથી સમજાય છે કે ત્યાં પણ સ્ત્રીઓ લેખ લખી શકે છે એમ સદૃઢ માનવામાં નથી આવતું. એજ વિદુષી બાર્બની નવલકથા “મર્ડર ઓફ ડીલીલીયા”માં વિદ્વાનપત્ની ડીલીલીયા એ એક આર્થ સ્ત્રીનું પાત્રિમાત્ર સંસ્કારથી છવાયેલું અનુષ્ઠ દેખાતું છે.

વિદ્વાન્ પત્ની હોય તો તેવી સ્ત્રીના પતિને આનંદ થાય એ સ્વાભાવિક છે; પરંતુ જે પુરુષ સાહિત્યસાગરમાં જ રમતો હોય-લેખ લખવા એ જ જેના જીવનનું પ્રાપ્ત્ય હોય તેવા પુરુષને વિદ્વાન્ પત્ની હોય તો ઔદિક સુખની પરિસીમા. હેક્ટર એન્ગ્રેએકીના સમ્બન્ધમાં કહે છે એમ, પત્ની એ ખરેખર પુરુષના “આત્માનો પ્રિયતમ વિભાગ” છે. ત્યારે આ પ્રિયતમ વિભાગ-મૈત્રીનું અપૂર્વ સ્થાન-દિવ્ય સ્નેહની વિભલ મૂર્તિ-વિદ્વાન્ હોય તો પછી એનાથી અન્ય શું ઉત્તમ?

જે સ્ત્રીનું દૈન્ય સ્નેહથી પૂર્ણ હોઈ એવું કેળવાયેલું હોય કે પોતાના પ્રિયતમ પતિના સાહિત્યકાર્યમાં સાહાયજ્ઞતા^૧ યદ્ય શકે એમ હોય, તો એ આનંદ માત્ર અનુભવથી જ સમજાય છે. આમ હોય ત્યારે પાર્થિવ^૨ લગ્નનું દિવ્ય લગ્નમાં રૂપાન્તર^૩ થાય છે. વિદ્વાન્ પત્ની પોતાના પતિને સાહિત્યના કાર્યમાં પ્રત્યેક પળે ઉપયોગી થઈ પડે છે. પોતાના પતિની ઇચ્છા જાણીને તેને જોડતાં પુસ્તકો લાવી આપે છે, અમૂક ફરસાનું ભાષાન્તર કરી આપે છે, વિચારોનું સ્પર્શ કરી આપે છે, એટલું જ નહિ, પોતાની ખુદીથી પણ પોતાના પતિના લેખમાં એની છાયા આપી શકે છે. આવી પત્ની ‘અમૂકસમયે-લેખ લખતો હોઉ તે સમયે હાજર ન હોય તો સાફ’ એવો વિચાર પણ ઉદ્ભવતો નથી. વિદ્વાન્ પત્ની પોતાના પતિને તેના કાર્યમાં કંટક^૪ રૂપ થવાને બદલે જ્યારે તે ચિન્તા વિગેરેથી મંદ પડ્યો હોય છે ત્યારે તેને લેખ લખવા ઉત્તેજિત કરે છે. પ્રત્યેક પળે સ્નેહથી ચિન્તા દુર કરાવી નિરંતર પોતાની ફરજ બજાવે જાય છે. દ્રવ્ય લોભ, કીર્તિ લોભ જે કાર્ય નથી કરતો તે એક સ્નેહાલ આર્થ વિદ્વાન પત્ની કરી શકે છે. આ ‘વિદ્વાન્ પત્ની’ એ જે કે પાશ્ચાત્ય કે જનસમુદયમાં ડીમી ઇનામ મેળવેલું નથી હોતું, છતાં એક સામાન્ય સુધ્ધ ગૃહમાં પોતાના પ્રિયતમ પતિની સાથે વાર્તાવિનોદ-કાવ્યવિનોદમાં-પોતાના પતિને સુખી કરવામાં અને સરળ જીવનથી ગૃહસંસાર ચલાવવામાં તે આનંદ માને છે. આવી પત્ની પોતે ગુલામડી છે એમ માનતી જ નથી. તેને આવા વિચારો ઉદ્ભવવાનો સંભવ જ નથી હોતો. વિદ્વાન્ પત્ની પોતાનાં બાલકોને કેળવવામાં પછાત રહે છે એમ માનવાનું જરા પણ કારણ નથી. સુપ્રસિદ્ધ લેખક બ્યુઝીયસ ની વિદ્વાન્ પત્નીને અગીયાર છોકરાં હતાં. તે પોતાના પ્રિય પતિને સાહિત્યમાં મુખ્ય સાધન હતી એટલું જ નહિ પણ, તેણે પોતાના અગીયાર બાલકોને એવાં કેળવ્યાં હતાં કે બ્યુઝીયસ પોતે આ વિદ્વાન પત્નીને લીધે સ્વર્ગીય સુખમાં છે એમ માનતો.

જેમ સામાન્ય રીતે જોવામાં આવે છે કે લેખકો પોતાના લેખો પ્રસિદ્ધ કરે ત્યાં સૂધી પત્નીએતે ખજાર પણ રહેતી નથી, એમ વિદ્વાન્ પત્નીના સમ્બન્ધમાં હોતું નથી. તેતો પોતાના પ્રિયપતિના લેખમાં સાહાયજ્ઞતા યપેલી હોવાથી તે લેખ પ્રસિદ્ધ થવાની ઇતેજારી રાખે છે, એટલું જ નહિ પણ તેની પ્રશંસા થયે સ્નેહની ઉર્મીની સાથે આનંદની ઉર્મી તેના હૃદયને આદોષિત કરી નાંખે છે—ગુલાવે છે; પોતાના પતિનાં કાવ્યો મ્હોળે કરી તે વારંવાર ગાય છે. આ વેળા તે પ્રેમાલ પત્નીનું વાજાન્ત્ર માત્ર સ્નેહ જ હોય છે.

આવાં દિવ્ય-અનુપમ સૌખ્ય ભોગવતાં આર્ય દમ્યતી પાછાં આપણા દેશમાં કંવંચિત્ નજરે પડે છે એ આનંદની વાત છે અને આશા છે કે આર્ય મહિલાઓ આવા પત્રોદ્ધાર પોતાના વિચારો ઉત્તર કરી એ સૌખ્ય અનુભવશે.

સુખંદુ, બન્ધુસમાજ.

રમણીમણિમાલા.

દમ્યતી.

દમ્યતી વિદર્ભ દેશના રાજની કુમારી હતી. તે જે સમયમાં યર્ષ ગર્ષ તે સમયે કન્યાઓ ઇચ્છાપર વરતી. તે સમયે તેઓ પોતાનો પતિ જાતે જ પસંદ કરતી. દમ્યતીએ પણ પોતાનો વર પોતે જ પસંદ કર્યો હતો. અને તે નિયમ દેશનો રાજ્ય નજી હતો. મનથી તેને પતિ માગી લીધો હતો; માત્ર અગ્નિદેવ, માતા પિતા અને ખીજાં સર્ગા બ્રહ્માનાં ની સમક્ષ હસ્તમેલાપ કરવો બાકી રહ્યો હતો.

દમ્યતી જાતે ઘણી જ રૂપવતી હતી તેમજ શુણ્વતી હતી. તેથી ઘણા રાજકુમારો તેને વરવાની આતુર ઇચ્છા રાખતા હતા. દેવતાઓ પણ તેના રૂપ અને શુણ્વથી મોહ પામી તેને વરવા આતુર થઈ રહ્યા હતા. જ્યારે સ્વયંવર સ્વયંવામાં આવ્યો ત્યારે દેશ દેશના રાજ્ય રાણાઓ તે સૌભાવવાને આવ્યા. ઇન્દ્ર, અગ્નિ, વરુણ વગેરે દેવ, જે દમ્યતીને પરણવાને આતુર હતા તે પણ આવ્યા. આવ્યા એટલું જ નહિ પણ દમ્યતી નજીને ન વરતાં તેમનામાંના કોઈને વરે એટલા માટે ચલ કરવા લાગ્યા. તેઓ નજી, જે ત્યાં આવ્યો હતો તેને મળ્યા અને કહ્યું કે તું દમ્યતી પાસે અમારો દૂત થઈને જા અને તને ન વરતાં અમારા માના કોઈને વરે એવું તેને સમજાવ. નજી એકદમ તૈયાર થઈ ગયો.

વાંચનાર ! અહિં જરા અટક અને વિચારી જો કે નજી જે દમ્યતીને પરણવાં આતુર છે તે “ મને ન પરણતાં દેવતાને પરણુ ” એવું દમ્યતીને સમજાવવા જાય અને જાય તો “ નજી તારા જેવી સ્ત્રીને વરવા લાયક નથી, તારે વરવા લાયક તો દેવ જ છે. ” એવું

એને સંભળવે ખરો? પોતાનો સ્વાર્થ ન કરતાં ખીજનો સ્વાર્થ પુરો કરવા કોઈ તૈયાર થાય? જરા ઉંડુ વિચારી જોઈશ તો તને જણાશે કે જે માણસ પોતાને સોંપવામાં આવેલું કામ ખરા અંતઃકરણથી પ્રમાણીકપણે કરનાર છે તે એમ કરે છે. તેવા માણસો સ્વાર્થ કરવાની દરકાર નહિ રાખતાં પોતે માથે લીધેલું કામ પ્રમાણીકપણે બજાવે છે. નળ રાજાએ જ્યારે દેવતાના દૂત થવાનું માથે લીધું, ત્યારે તેણે પોતાના સ્વાર્થની દરકાર ન કરતાં દેવનું કામ ખરા અંતઃકરણથી પ્રમાણીકપણે કરવામાં જરા પણ ખામી ન રાખી. દમયંતી પ્રાસે જઈ નળ બોલ્યો “હે દમયંતી ! હું દેવનો દૂત છું. તું નળને વરવાનો વિચાર માંડી વાળી દેવને પરણ એવું સમજાવવા તારી પાસે આવ્યો છું. નળ તો મૃત્યુ લોકનું માનવી છે અને તે વહેલાં મોડા એક દીવસ મૃત્યુ પામશે. દેવ અમર છે, તે કદી મરતા નથી, તેથી જો તું દેવને પરણીશ તો અખંડ સૌભાગ્યવતી રહીશ. વળી નળનો વૈભવ નાશવંત છે, દેવનો વૈભવ નિરંતર અખંડ છે. નળ પાસેથી તું જે સુખ ભોગવીશ તે અદ્ય છે અને દેવ પાસેથી જે સુખ તું ભોગવીશ તે અપૂર છે, માટે તું નળને વરવાનો વિચાર છોડી દેશ દેવને વર.” આમ જુદા જુદા અસરકારક શબ્દમાં નળે દમયંતીને સમજાવવા માંડ્યું. દેવને વરવાની લાલચ લગાડવા યત્ન કર્યો. પણ તે લાલચ દમયંતીના મન ઉપર જરા પણ અસર કરી શકી નહિ. સતી સ્ત્રીઓ, પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ એકાંતમાં પણ મનથી જ માની લીધેલા પતિને અગ્નિ, દેવ, માતા પિતા અને ખીજનાં સગાં વ્હાલાં સમક્ષ સ્વીકારેલા પતિ જેવો જ ગણે છે. તે વધારે સુખની લાલચને માથે કે કોઈ જાતના ભયને માથે તેને છોડી દેશ ખીજને સ્વીકારવા કદી લલચાતી નથી. તેમ કરવાનું તેને કહેવામાં આવે તો તે એ સાંભળી પણ શકતી નથી.

દમયંતી જે સતી હતી, પરમ પતિવ્રતા હતી, તે દેવ પાસેથી મળવાના અધીક સુખથી લલચાઈ નળને તથા દેવને વરવાનો વિચાર કેમ કરે? નળનો યત્ન નિષ્ફળ થયો, અને લાચાર બની પાછો વળ્યો. અને સ્વયંવર ચતાં તેણે નળને જ વરમાળ પહેરાવી અને પાણી-અહણ કર્યું. નળની સાથે નિવધ દેશ ગઈ અને તેને પ્રભુ માની રનેદથી ભોજવી દઈ, તેની પરમ ભક્તિમાં લોન થઈ દીન શુભરવા લાગી.

લગ્ન થયા પછી નિવધ દેશમાં આવી નળ દમયંતી સુખમાં કેટલાક દિવસ ગાળે છે. પછી નળને તેના ભાઈ પુષ્કર સાથે જુગતું રમવાનું મુકે છે, રમે છે અને રાજપોટ વગેરે સર્વસ્વ હારી જાય છે. નળને તથા દમયંતીને પહેરેલા વસ્ત્રોને મહેલ બહાર નીકળતું પડે છે. “નળ તથા દમયંતીને નગરનો કોઈ પણ માણસ અત્ર જળ કે વસ્ત્ર આપશે તેને ભારે સજા થશે,” એવો ઢંઢેરો પુષ્કર પીઠાવે છે, તેથી નળ અને દમયંતીનો બાવ કોઈ પૂછતું નથી. ત્રણ દીવસ બુધ્ધ્યાં અને તરસ્યાં આમ તેમ બટક્યા પછી, તેઓ નગર બહાર નીકળે છે, અને વન તરફ ચાલે છે. ચાલતાં ચાલતાં એક વિશાળ હાયાવાળું વૃક્ષ જોઈ તે તળે બેસી જાય છે. એવામાં અચીનત્તું એક પક્ષીનું ટોળું આવી પહોંચે છે. તે જોઈ મહાશય કરવાના ધરાદ્યથી તેમને પકડવાનું નળને મન થાય છે. પણ પકડાય શેણે? જાળ અહિં ક્યાંથી લાવે? ઉપાય શોધતાં શોધતાં પોતાના પહેરેલ વસ્ત્રની જાળ કરવા ધારે છે. તે કાઢી પક્ષીની પર તે ફેંકે છે પણ અદ્ધસોસ કે પક્ષી તે લઈ ઉડી જાય છે. નળ વિસ્મય પામી નિરાશ થઈ નીચું જોઈ ઉભો રહે છે, અને મન સાથે બોલે છે, “અરેરે! રાજ ગયું, પાટ ગયું,

ખાન ગયું, પાન ગયું. અને એક પહેરેલું વસ્ત્ર હતું, તે પણ આખરે ગયું !! શિવ, શિવ ! ”
 નીચું જોતો જોતો તે દમયંતી પાસે આવે છે. દમયંતી પોતાના અર્ધા વસ્ત્રથી તેનું શરીર
 ઢાંકે છે. ગર્ભે બૂખ્યાં તરસ્યાં ધાકેલાં નિરાશ ચમ્પ બેઠાં છે, એવામાં નળની દૃષ્ટિ દમયંતી
 તરફ ગઈ. તેની કેળના ગર્ભે જેવી કોમળ ક્રિયાને દુઃખથી પીડીત બેઠે તે મન સાથે બોલ્યો
 “ અરેરે ! મ્હારે લીધે આ લલિત, લાવણ્યમય પાંખડી જેવી સુકુમાર, દુઃખાગ્રિમાં બળે છે.
 એનું દુઃખ હું શી રીતે નિવારણ કરું ? શો ઉપાય કરું ? એ એને પીયર બાપ તો દુઃખી
 થતી અટકે. ” પોતાનો આ વિચાર દમયંતીને જણાવા છતાં જ દમયંતી બધું સમજી જાય
 છે, અને નળને ગદ્-ગદ્ કંઠે અશ્રુ ભરી આંખે કહે છે “ હે પાર્થીવ ! તમારો સંકલ્પ સાં-
 ભળીને મ્હારું હૃદય કાટે છે, મારું શરીર કળે છે. રાજ્યહીન, દ્રવ્યહીન, વસ્ત્રહીન, બૂખ્યા
 અને તરસ્યા આપને આવા ઉજડ વનમાં છોડીને હું કેવી રીતે જઈ શકું ? આપના દુઃખનો
 વિનાશ કરનાર આ વનમાં હું જ છું. હું આપને કહું છું કે પ્રરપના સર્વ જાતના દુઃખનું ઉ-
 ત્તમ આપણે તેની બાંધા જ છે. હું કેમ જાઉં ? ”

વાંચનાર ! પોતાનું દુઃખ નહિ ગણ્યક્ષરી પતિના દુઃખનું ઓસડ થવાની દમયંતીની ઇચ્છા
 ધ્યાનમાં રાખતાં જાઓ. ભારે દુઃખમાં પકેલી મૂકનાર પતિને તેની જુલ વારેવારે તે યાદ
 દેવડાવતી નથી, તેને વાસ્તે તેને ધીક્ષારી તિરસ્કારતી નથી કે દુઃખી કરતી નથી; પોતા પર
 પડતા દુઃખથી કંઠાળી જઈ સુખ ભોગવવા પતિના કહેવા છતાં અલગ થતી નથી; પણ પોતા
 પર પડતું દુઃખ સહન કરી પતિને પડતા દુઃખનું ઓસડ થવા-પતિનું દુઃખ ટાળી મુખ દેવા
 તેની સાથે જ રહે છે. આ દમયંતીનો મહિમા છે. એ જ માટે તે પતિવ્રતા મનાય છે,
 એ જ માટે તે પૂજવા લાયક છે, એ જ માટે એ પગે લાગવા યોગ્ય છે. દમયંતી જેવી
 સ્ત્રી થવામાં જ હે સત્તારીઓ ! તમારી ચતુરાઈ અને ડહાપણનો ખરો ઉપયોગ થયો કહેવાશે.

દમયંતીનાં આવાં વચન સાંભળી નળ રાજ રાંત ચમ્પ ગયો, અને પોતાનો સંકલ્પ
 તજ દેવામાં ડહાપણ સમજ્યો. એવામાં સૂર્યનારાયણ અસ્ત થયા; અને પુલકશ્યા પર પો-
 ઠનાર, સદા સ્વપ્ન રહેનાર, મુર્ગંધી પદાર્થનો શરીર લેપ કરનાર, કીમતી વસ્ત્ર પહેરનાર, નળ,
 સાદડી વગર પદ્મર જેવી જમીન પર, મલીન, ધૂળથી ભરાઈ ગયેલા શરીરવાળો, વસ્ત્રહીન,
 આજ દમયંતી સાથે સ્થા રહ્યો. બૂખી, તરસી, ધાકી પાકી, કોમળ દમયંતી સ્તાં જ ઉઘી
 ગઈ, પણ ચિંતાવર નળને હૃદય ન આવી, ન આવી તે ન જ આવી. તે બેઠો થયો, અને
 તેની દૃષ્ટિ વળી દમયંતી પર પડી, અને દમયંતીને પીયર મોહલવાનો વિચાર વળી પાછો
 તેને મૂક્યો. “ તે જવાની ના કહે છે, તેથી હું તેને છોડીને જાઉં, એટલે તે એકલી પડશે
 એટલે જશે, અને દુઃખ ભોગવતી અટકશે ” એવો વિચાર હૃદયે; હૃદયે તે હૃદયે જ, પાછો
 ન શમ્યો. દમયંતી ન જાણે એમ અડધું વસ્ત્ર ફાડી દેવને એનું રક્ષણ કરવાનું સૌંપી ચાલતો
 થયો. ચાલ્યો તો ખરો, પણ પાછો આવ્યો. મુંઝીલ, માણી, આસંકિત કોમળ સ્ત્રીને પીયર
 વનમાં તજ દેવી કોને ગમે ? “ મારે દુઃખે દુઃખી ન માય, હું જઈશ તો તે પીયર જઈ
 સુખી થશે, ” એ વિચાર પાછો આવતાં વળી પાછો ચાલ્યો. થોડેક ગયો, અને વળી પાછો
 આવ્યો. હાંદોલાની ગતિ તે એવી ગતિ થઈ. આખરે ગયો તે ગયો જ. પાછો ન આવ્યો.

સ્વાગત મન્દિર.

વહુને શીખામણુ*—દુનિયાંની ન્હાની મ્હોટી ફરજો બરાબર બજાવવાને માટે માણસને શરીરની સુખાકારી બહુ જરૂરની છે; અને જેમ જગતની બીજી રચના અમુક નિયમોને આધારે જ સારી રીતે ચાલે છે, તેમ શરીર નીરોગી રહી પોતાનું કામ સારી રીતે કરી શકે તેને માટે પણ કુદરતે નિયમો બાંધ્યા છે. ખરૂં જોતાં મંદવાડ એ આ કુદરતી નિયમોના ભંગનું જ ફળ છે. સ્ત્રીઓને ગર્ભ ધારણને અંગે જે ઘણા ઘણા રોગો અને દુઃખો બમવાં પડે છે, તે ઘણે ભાગે તેને લગતા કુદરતી નિયમો ન પાળ્યાને લીધે જ હોય છે. હાલમાં આપણા લોકોમાં સ્ત્રીઓની અને તેમાં ખાસ કરીને ઉંચા અને પૈસાદાર વર્ગની સ્ત્રીઓની, તનદુરસ્તી એવી ખરાબ દશામાં છે કે અનેક અનેક જાતના રોગોને લીધે તે બીચારીઓ પોતે જ છ'ંદગીનું સાધારણ સુખ પણ ભાગ્યે જ ભોગવી શકે છે, તો તેમનાં કુદ-મ્મીઓને ગૃહસ્થાશ્રમનાં સુખ અને આનંદ મ્યાંથી જ આપી શકે? સત્તાન તનદુરસ્ત, મનસ્વિત, દૃઢ મનનાં અને પરાક્રમી થવાનો ઘણો આધાર સ્ત્રીઓ ઉપર જ હોય છે, પણ જ્યાં માતાઓ જ હમેશાં રોગી અને નબળી હોય, ત્યાં તેમની પ્રજા સારી અને શક્તિમાન થવાનો સંભવ શી રીતે રહે? આમ હોવાથી, શરીરની સુખાકારી જળવાઈ રહે તેને માટે કુદરતી નિયમોમાંના મુખ્ય મુખ્ય પણ જાણવાની, અને તે જાણીને એવાં પુરતકોની, સ્ત્રીઓને બહુ જ જરૂર છે. “વહુને શીખામણુ” એ આવા પ્રકારનું પુસ્તક છે. સ્ત્રીઓના દરદોના વિષયને લગતાં ‘સ્ત્રીચિત્ર,’ ‘સુચાણી’ વગેરે બીજાં પુસ્તકો આપણી ભાષામાં છે, પણ તે સર્વે કસ્તાં આ પુસ્તકમાં બધી અગત્યની જાણતો વધારે વિગતથી અને સરળ રીતે લખવામાં આવી છે. કર્તા જાણીએ છે કે “શરમના અયોગ્ય પડદા તળે છુપાઈ રહેતી બીચારી હનરો દેશી સ્ત્રીઓને સાધારણ વખતે સલાહકાર યર્ષ પડે, એવા હેતુથી આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે;” અને “સ્ત્રીની તનદુરસ્તી કેમ જળવાય, અને તેમાં કદાચી ખસેલ થાયતો ચું ઉપાયો યોજવા તે આ પુસ્તકમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે.” ‘વહુની તનદુરસ્તી’ ‘અટકાવ,’ ‘ગર્ભાવસ્થા,’ ‘સુવાવડ,’ અને ધાત્યાવસ્થા’ (જાલક જ્યાં સુધી ધાવનું રૂહે તેટલા વખતની અવસ્થા) એમ પાંચ ભાગ પાડી કર્તાએ દરેક ભાગમાં તેને લગતી ઘણી ખરી અગત્યની જાણતો વિષે સારૂં વિવેચન કર્યું છે. “આનંદ અને એક સંપ,” ‘સંતોષી સ્વભાવ અને તેનું સુખ’ ‘નબળા મનની માડી અસર,’ વગેરે વિષયો લાઘ તન અને મનનો ધાડો સમ્યન્ધ સ્પષ્ટ કરી બતાવ્યો છે. તેની સાથે ‘ઘણી પ્રત્યે વહુની ફરજ,’ ‘ધરતું કામ કાજ કરવાની વહુની ફરજ છે,’ તવંગર વહુઓને ધરના કામ કાજ તરફ ઈતિશય,’ ‘રસોઈનું કામ વહુએ જ કરવું જોઈએ,’ વગેરે તનદુરસ્તી સાથે સમ્યન્ધ રાખનારી ગૃહસંસારી જાણતો વિષે પણ યોગ્ય શીખામણુ આપવામાં આવી છે. વળી અટકાવ વગેરે રિયતિમાં સ્ત્રીઓએ ખાસ કરીને પાળવાના કેટલાક નિયમો, અને કેટલાક સાધારણ યર્ષ ગયેલા રોગોનાં કારણો, તેમનાં ચિન્હો, તથા દેશી તે-

મન અત્રેજી દયાઓ પણ ખતાવ્યાથી વાચનારને સારા લાભ થાય એમ છે. કુંકમાં, આ પુસ્તક સ્નાઓને ધણું ઉપયોગી છે. અમે દરેક સ્ત્રીને તે ધ્યાનપૂર્વક પાંચી જઈ તેનો અભ્યાસ કરવાની, અને જનાના સ્કુલ વગેરે મ્હોટી ઉમ્મરની સ્ત્રીઓની શાળાઓમાં તે ખસુસ કરી ચલાવવાની, ભલામણ કરીએ છીએ.

વિદ્યા-કળા.

સ્ત્રીઓનાં નખળાં શરીરનાં કારણો.

(લખનાર—ડૉક્ટર મણિલાલ નરસિંહલાલ.)

આજ કાલ આપણી અધમ સ્થિતિનાં કારણો વિશે વિચાર કરીએ તો દિવસ અને રાત્રિ મ્હોં નીચું થાલી રડ્યાં કરીએ તો પણ પાર આવે તેમ નથી. પણ જે આપણે ઉન્નતિમાં આવવું હોય તો ખૂબે ખેતી રડ્યા કરવાથી તેમ થવાનું નથી. ઊંધ ઉરાડીને જમ્યાત થઈ સર્વ કારણો સમજીને, ધ્યાનમાં લેઈને, જેમ અને તેમ જમદી જે જે બાજતો અમલમાં ચૂકી શકાય તેવી હોય તે અમલમાં મુકવી જોઈએ. આપણી પડતીનાં અનેક કારણોમાં એક મોટું કારણ આપણી સ્ત્રીઓની હાલની સ્થિતિ છે. જેમ જેમ નીચી ન્યાતોમાંથી ઉચી ન્યાતો તરફ અવલોકન કરતા જઈએ, તેમજ જેમ જેમ ગામડાંમાંથી શહેરો તરફ જતા જઈએ, તેમ તેમ આપણને સહજ માલમ પડશે કે સ્ત્રીઓ કેટલી બધી નાજુક તેમ જ કેટલા બધા દીકા લોહીવાળા છે! આવી સ્ત્રીઓ ગૃહ સંસ્કાર તો ક્યાંથી આનંદથી ચુગરે, પણ પોતાની જાતે પણ હમેશ માંદાં સાળાં રહે. બંદાદર અને મજબૂત બચ્ચાં ઉત્પન્ન થવાને આવી સ્ત્રીઓ પાસેથી તો ક્યાંથી જ આશા રખાય. મજબૂત અને શરવીર ફરજદ દુનિયામાં ઉત્પન્ન કરવું તે પતિ પત્ની બન્નેની પહેલી ફરજ છે. તે માણસના હાથની વાત છે. માણસ ધારે તો શું ન કરી શકે. જુઓ બીમ, અર્જુન, કર્ણ, અભિમન્યુ, ઝાન્સીની રાણી અને તેવી જ બીજી રજપુતાણીઓને કોણે ઉત્પન્ન કર્યાં? માણસો એ જ. હાલ પણ આફ્રીકાના ખૂર લોકો, પંજાબના શીખ લોકો, કોણ ઉત્પન્ન કરે છે? માણસ જ. માણસ ધારે તે કરી શકે તેમાં કાંઈ શક નથી. આપણે આપણી પોતાની જ જોયેથી ધણું બાગે હાલની પડતી નજળી દશામાં આવી પડેલા છીએ. જુઓ, હાલની સ્ત્રીઓમાં હીરટીરીયા, લુકેરીયા વિગેરેના નજળાઈના રોગ કેટલા સાધારણ થઈ ગયા છે? હીરટીરીયા તે તદ્દન મનની નજળાઈનો રોગ છે; સારે લુકેરીયા તદ્દન શરીરની નજળાઈનો રોગ છે. તેમજ કસુવાવડો, અધુરે જવું વિ. આજતો પણ શરીર અને મનની નજળાઈનાં જ પરિણામ છે. બચ્ચાંની માતાઓને હાલ જમાનામાં ધાવણ પૂરવું નથી આવતું તે પણ નજળાઈનું જ પરિણામ છે. હાલ કાય-
ને ઉપદ્રવ પણ ઘણો હોવાનું કારણ નજળાઈ જ છે.

હવે આવી નજળાઈ આવવાનાં કારણો શાં શાં છે તે વિચારીશું તો જણાશે કે પહેલું અને મોટું કારણ એ છે જે હાલની જગ્યાનાં મન એવી તરેહતું કેળવાયું છે કે જડ તત્ત્વવાળા શરીરને કસાગ્યા સિવાય બેઠે બેઠે આનંદ મળે અને સુખ ભોગવાય, એવી વૃત્તિ થઈ જવાને પરિણામે મોજ શોખ વધી પડ્યો છે. શરીરને પુરતી રીતે કસરત આપવી જ જોઈએ એ જરૂરી વાત ધ્યાન બહાર રહેલી છે. જો આ શરીરને કસાગ્યા સિવાય બેસાડી રાખીને આનંદ આપીએ તો પછી જોરાક ક્યાંથી પાચન થઈ શકે અને જોરાક પાચન ન થાય ત્યારે શરીર જે અનમય કોચ છે તેને પુછી ક્યાંથી મળે; અને જ્યારે શરીર નમળું થાય ત્યારે મન પણ મજબૂત ક્યાંથી થાય? દાખલા તરીકે, જ્યારે આપણને તાવ આવે છે ત્યારે મનની રિયતિ કેવી હોય છે? શરીર અને મનને ગાઢો સંબંધ છે.

ખીજું કારણ નાહાની ઉમરમાં અને થોડે થોડે અંતરે સ્ત્રીને ધણું ફરજંદ થયાં તે છે. એક ફરજંદ થયા પછી ફટલો આરામ શરીરને આપવો જોઈએ તેનો ખ્યાલ આપણા લોકોને બિલકુલ નથી.

ત્રીજું કારણ બચ્ચાને કેવી રીતે ઉછેરવાં તે જ આપણી માતાઓને નથી આવડતું.

અને ચોથું કારણ ખાત્રા પીવામાં, વિષય ત્રિજેરેમાં, નિયમ શું તેનો પણ આપણને બિલકુલ ખ્યાલ નથી.

અનેક કારણોમાં ઉપરનાં ચાર કારણો મુખ્ય છે. જો આ કારણો સમજાય અને તેને અનુસરી સુધરી શકાય તો જરૂર આપણી પ્રજા મજબૂત થશે તેમાં કાંઈ જ સંશય નથી.

આવી આપણી નજળા અને દીન દશાને સુધારવાનાં અનેક સાધનોમાં “ કેળવણી ” એ મુખ્ય છે. સ્ત્રીઓને કેળવવામાં ઉપસી બાબતોપર ખાસ લક્ષ અપાવું જોઈએ.

હાલની કેળવણીની પદ્ધતી બહુ અધુરી છે. કેટલાક જરૂરના વિષયોનું જ્ઞાન નથી મળતું. ને કેટલાક ખાસ જરૂર વગરના વિષયો શિખવાય છે. માટે કેળવણીની પદ્ધતી સુધારી જો જોઈતી કેળવણી અપાશે તો એકવાર ફરીથી હિંદુસ્થાન ભીમ, અર્જુન, કર્ણ, દ્રોણ, બિષ્મ, વીજેરે મહાન પુરુષો કેમ ઉત્પન્ન નહીં કરે? અને હાલની નિર્બળ, ફીકી પ્રજા કેમ નહીં સુધરી શકે?

પ્રસ્તાવના તરીકે આટલા વિચારો જણાવી દેવેથી વેદક સમ્યક્ષી જુદી જુદી બાબતો ઉપર લખવામાં આવશે.

આનંદાશ્રમ.

રસોઇના તમાશા.

(મળેલું).

૧

લક્ષ્મી—કેમ હરકોર બહેન ! શું કરો છો ? રંધો છો કે ? અગાધાર વાગી ગયા તો પણ તમે રંધવામાંથી પત્યાં જ નથી ? !

હરકોર—આજ તો રવિવાર છે એટલે રહેજ મોડું થયું છે. જરાક તમારા બાઈ બહાર ગયા છે; એટલામાં આ લાપશી કરવા બેઠી છું તે થઈ જશે, અને પછી ફક્ત શાક કરવાનું બાકી રહેશે.

લક્ષ્મી—આને શું છે તે લાપશી કરી છે ?

હરકોર—ના બહેન ! ખીજું તો કંઈ નહિ, પણ આને એમની વરસગાંઠ છે.

લક્ષ્મી—વાહ વાહ ! ત્યારે તો તમારે ખુશાલીનો દિવસ હશે ! !

હરકોર—હા બા ! પણ એ લક્ષ્મી બહેન !

લક્ષ્મી—શું થયું ? કેમ અમકયાં ?

હરકોર—અરે બહેન ! હાય હાય ! હું તો હરખમાં ને હરખમાં, તમારી સાથે વાત કરવામાં હું તો ગોળ નાંખવો શૂલી ગઈ ! ! હવે હું શું કરું બહેન ! ઉપર નાંખી દઉં ? !

લક્ષ્મી—ના બહેન ! ના. જો જો લાપશી થઈ ગયા પછી ગોળ નાંખતાં, મારે પણ એક વખત આમ જ થયું તું બા ! એ મા ! તે દીવસે તો મહારી સાસુ મને લાપશી કરવાનું કહીને હવેલી દર્શન કરવા ગયાં. મને તો ખજર નહી કે ગોળનું પાણી ખજખજ થયા પછી લોટ નાંખાતો હશે. મેંતો બા ! લોટ બધાયા પછી ગોળ નાંખ્યો. જમતી વખતે તો એ બહેન ! બધા મોમાં લાપશીનો કાળોએ નાંખે ને ખડખડાટ હસી પડે ! ! મારા સસરાની યાળીમાં તો લાપશીની સાથે ગોળનું મોડું ઢેકું પડેલું ! ! એ બહેન ! એતો એવી ગુમગલપ્પા જેવી થઈ ગઈ કે, તાણી વટે નહિ ને વાઢી વણ્ટે નહિ ! ! ઘરમાં તો હસાહસ થઈ રહી. મારા સસરા કહે શાખાશ છે વહુ ! શાખાશ છે તમને, આજ તો તમે ફક્ડ રસોઈ બનાવી છે. મારી નણુંદ કહે એતો બાપા ! એમના પિયરમાં આમ લાપશી કરવાનો રિવાજ છે ! એ બહેન ! તે વખતે તો હું એટલી બધી શરમાઈ ગઈ કે ઘરતી

માગ આપે તો સમાઈ જાઉં, ને કુવો હવાડો કરવાનો વિચાર પણ કર્યો. બહેન તે દિવસ તો મેં અજનો દાણો સરખો પણ હોડે અડાડ્યો નહિ. લે બહેન એવું થયું બા ! ને ફજેતીના ફાળકા થયા ! ! !

હરકોર—હાય હાય ! બહેન ! ત્યારે મ્હારી પણ એ જ દશા થવાની ! ઓ બહેન ! તમે તો હાથે કરીને ગોળ ન્હોતો નાંખ્યો, પણ હું તો વાતમાં ને વાતમાં જ બૂલી ગઈ !! હવે શું થશે બા ? મને તો મોટી ફાળ પડે છે !

લક્ષ્મી—આ મારાં ટુલકોર મારી આવ્યાં તે તમને તેનો ઉપાય ઝટ બતાવી દેશે ?

હરકોર—હાય હાય આ મ્હારાં સાસુ આવ્યાં; ઓ બહેન ! તેને કહેશો નહિ.

લક્ષ્મી—માશીબા ! આ તમારી હરકોર તો લાપશીમાં ગોળ નાંખવો બૂલી ગઈ છે, ને લાપશી તો ચઢી ગઈ !!

ટૂલકોર ડાશી—આ વહુ તો જનમ માંડાં ને માંડાં જ રહ્યા. હવે શું કરવું ? વહુ ! હશે ! બૂલી ગયાં હો, તો ગોળનું થોડું પાણી કરીને હલાવો એટલે ભળી જશે. જુઓ વહુ ! હવે તમે આવડો મોટાં થયા બા ! ને હું તો ડાશી થઈ, તે આજ છું ને કાલ નથી. લખમી ! આજની વહુઓ તો આમ આળા કરે ને આમ લટકા કરે, પણ કંઈ સંધતાં ચીંધતાં જનણે છે ? વહુ ! લાપશીમાં નાંખુ નાંખ્યું હતું કે !

હરકોર—બા ! એમાં વળી નાંખુ દેવાનું ખરું કે ?

લક્ષ્મી—હાશ હાશ ! એ પણ તમને ખબર નથી ?

ટૂલકોર ડાશી—બહેન ! એ તો ભણી ગણીને ટાંકણી બનાવવાનું કારખાનું શીખી આવી છે; ને બહેન ! મને સમજાવતી હતી કે બા ! આમ ટાંકણીઓ બનાવે છે ને આમ બનાવે છે ! હવે બેઠી બેઠી આ લાપશીમાં ટાંકણીઓ ખોરા, એટલે લાપશી રૂપાળી-રંગીલી-ટાંકણીયાળી થશે ! ! !

હરકોર—હશે બા બૂલી, મને કંઈ ઉપાય બતાવો, મ્હારો તો જીવ ગભરાઈ ગય છે. (હરકોર રડતાં રડતાં ખોલી)

લક્ષ્મી—બહેન ! ઉપાય તો હવે કંઈ રહ્યો નથી. જે ચવાનું હતું તે થયું. બીજો લોટ લાવને, કે હું તને ચોરો હલાવી આપું ! !

હરકોર—ને આ મારી ફરેલી લાપશી ?

સફાર ડાશી—(લાંબા હાથ કરીને) એ-તો-ગા-જઈને કૂતરાની ચાટમાં નાંખી આવો !
 ફૂ...ત...રોએ નહિ ખાય !!! આ કમાવરો શીખવે નહિ એટલે આમ
 ફળેતી થાય ! એ તો દીક છે કે બાયડો સારો છે, નહિ તો માથાગા બફફાંગ
 થાળી પછાડે !!

(ડાશીમા બડબડતાં ફડફડતાં જાય છે, ને દરકાર રોતી રોતી શીરો કરવા માંડે
 લોટ લેવા જાય છે.)

સમય તરંગ.

કેળવણીને ઉત્તેજન—ગોધરાની અંગુઠને મસ્તામ (મુસલમાન કેળવણી
 સભા) નરફથી મુસલમાની કોમની બાળકીઓ માટે એક શાળા સ્થાપવાનો કસબ કર-
 વામાં આવ્યો છે.

પોતાનાં મરનાર માતૃથી સંધાળાઈની યાદમાં નામદાર ગાયકવાડે કન્યાકેળવણી માટે
 સ્કોલરશિપો સ્થાપવા મંજૂરી આપી છે.

આફ્રિકાના જાણીતા પરોપકારી વ્યાપારી મી. હુણ સુલેમાન શાહ મહમદે મુંબા-
 ઇમાં મુસલમાન છોકરીઓ માટે હાઈસ્કૂલ કદાચ રૂ. ૮૦૦૦ ની રકમ આપેલી હતી, તે
 ઉપરાંત ખીજ રૂ. ૭૦૦૦ આપવા પુરી જણાવી છે. આ ગૃહસ્થે અમદાવાદની ગુજરાત
 ધર્મામુલ્કર સોસાયટીને રૂ. ૪૦૦૦ ખોળકોમના છોકરા તથા છોકરીઓની કેળવણીના ઉત્તે-
 જન માટે આપેલા છે, અને ધોરણમાંની પોતાની સઘળી મિલકત લેમજે કેળવણીના પ્ર-
 સાર અર્થે આપી દીધેલી કહેવાય છે.

નેશનલ ઈન્ડિયન એસોસિએશનની મુંબાઈની શાખાના દૂરદીઓએ બે લાખ રૂપિયા
 સરકારને એવી શરતે સોંપ્યા છે કે તેના બાળકોમાંથી મુબારક ઇલાહાની પ્રસિદ્ધતા તથા
 પાનગી મકાનોમાં સ્ત્રીબાળકોને મદદ કરવાને કેળવણી દાઈઓ અને નસો (માંદાની
 વળત કરનારી સ્ત્રીઓ) તૈયાર કરી, તેમને સદર્દુ કામ માટે રોકવી.

ત્રીકોણવહીની હોલચાલ:—વૈદ્યની બીજી પરીક્ષામાં છ બાનુઓ પસાર થઈ છે, જેમાંથી હોરાંગાઈ અરદેશર કંટાકટરને ‘સર જેમ્સ ફર્ગ્યુસનવાળી રફોલરશિપ’ મળી છે.

મેડિકલુસેશનની પરીક્ષામાં આ વખત ૬૩ સ્ત્રીઓ બેઠી છે; તેમાં ૩૨ પારસી, ૨૧ ખ્રિસ્તી, ૯ હિન્દુ (૮ દક્ષિણી અને ૧ ગુજરાતી) તથા ૧ મુસલમાન કોમની છે. તેમાંની ઘણી મ્હોટી સંખ્યાએ ‘ બીજી ભાષા ’ તરીકે ફ્રેન્ચનો અને ૫ સ્ત્રીઓએ મરાઠી તથા ૧ સ્ત્રીએ સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કર્યો છે. ખાસ ખુબી એ છે કે એક પણ બાનુએ ગુજરાતીનો ‘ બીજી ભાષા ’ તરીકે સ્વીકાર કરવો યોગ્ય ધાર્યો નથી ! (કદાચ સંસ્કૃતમય ગુજરાતીથી તેઓ બચ્યાં પણ હોય !!!)

બાળકીઓ માટે ને ફોલોજ (પાઠશાળા) કહાડવા મિસિસ એનિ બિસેન્ટ વિચાર રાખે છે એમ અમે અમારા ગયા અંકમાં જણાવ્યું હતું. તે આગતમાં ઘણી જ નાકમેદી બરેસો અભિપ્રાય તે વિદ્યાળ બાનુ તરફથી ‘ સેન્ટ્રલ હિન્દુ ફોલોજ મેગેઝિન ’ નામના બહાર પાડવામાં આવતા પત્રમાં તેમણે જણાવ્યો છે: ‘ મેં આશા રાખી હતી કે હું આ (બિનારસ-કાશીમાં તેમણે સ્થાપેલી સુવાનો માટેની પાઠશાળાના) મંડળથી જૂદી પડું તે મ્હેલાં તેજા જ પ્રકારની બાળકીઓને કળવણી આપવા માટેની પાઠશાળા પણ બિનારસમાં સ્થાપી શકીશ; પરંતુ તે ઉમેદ હવે ગંદ પડતી જાય છે. કારણ કે એક મહાકાર્ય (સુવાનો માટેની પાઠશાળા) સંપૂર્ણ રીતે ૬૬ પાયા ઉપર મૂકવા શિવાય, બીજું ઉપાર્યું એ નકામું છે. ’ નેઓ એમ પણ ફરિયાદ કરે છે કે ‘ યોગક માનવન્તા શ્રીમન્તો શિવાય, સમજા દ્રવ્યવાન દેશીઓ પોતાના પૈસા સરકારી ઉધરણમાં બરે છે ’ અને તેથી આપાં ખાનગી દેશોપ-યોગી કામ આશ્રય સંહિત રહી જાય છે. આપણા દેશી બાળકીઓની આ જાટકણી અક્ષરે અક્ષર ખરી છે એમ કહ્યા વિના ચાલતું નથી, અને અમને આશા છે કે નેઓ વિચારવન્તા છે તેઓ તો આ ઉપરથી બોધ લેશે જ, તથા આવા શુભ કાર્યને અંતઃકરણ પૂર્વક મદદ આપશે.

પત્ની (પરચેસી સ્ત્રી) તરીકેની સ્ત્રીની ફરજો અને તેને લગતું કામકાજ શીખવવાને અમેરિકામાં એક શાળા કહાડવામાં આવી છે, જેની લાં અસાધારણ ફતેહ થઈ છે. ન્યુયોર્ક નામના શહેરમાં ગ્રેસ ઇન્સ્ટિટ્યુટ નામની એક નિરાળ સ્થપાઈ છે, જેમાં બાળકીઓને સંધવાતું, શીખવાતું, ધોવાતું અને પોતાનું ઘર સંભાળવાતું કામ શીખવવામાં આવે છે. કરકસરતું કામ ખાસ લક્ષમાં લેવામાં આવે છે. ધોવાતું કામ સરખી તે છેક કપડાંને અસ્તી કરવાના કામ સુધી શીખવવામાં આવે છે; તથા તે બાળકીઓને સારા ખોટા સાબુની પરીક્ષા કરતાં પણ જતાવવામાં આવે છે. તેમાં ટાઇપ સમર્થોગ અને ફોનોગ્રાફી તથા થોડે બેસતાં પણ શીખવાય છે અને દિવસે રોકાવલી સ્ત્રીઓને રહાંજો શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. જૂદા જૂદા વર્ગોમાં મળી કાલ ૮૧૨ અભ્યાસકો છે. આ શાળામાં નિયમિતતા ઉપર ખાસ લક્ષ આપવામાં આવે છે.

સ્વર્ગસ્થ, અ. સૌ. ધનકુવરખાં ઇનામમાંના.

(સ્ત્રી લેખકો માટે જે ઇનામ)

શ્રી કેળવણીની વૃદ્ધિ જોવાને ઉત્સુક એક સદ્ગૃહસ્થ તરફથી નીચે મુજબ ઇનામ આપવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી છે:—

૧. આ ઇનામમાંનાનું ઇનામ મેળવવાની ઇચ્છા રાખનાર શ્રી લેખકોએ શ્રીએને ઉપયોગી કોઈ પણ વિષય ઉપર આ માસિકનાં ત્રણથી પાંચ પાંનામાં આવી શકે એવા લેખ ઇ. સ. ૧૯૦૪ ના મન્યુઆરી માસની તા. ૩૧ મી સુધીમાં “અનુસમાજ, અમદાવાદ” એ સરનામે મોકલી આપવા.

૨. જે જે શ્રી લેખકોના લેખ ઉત્તમ જણાશે તેમને દરેકને એક વર્ષ સુધી “સુન્દરીસુબોધ” ના અંક (એટલા પુસ્તક સાથે) વિનામૂલ્યે આપવામાં આવશે.

૩. સદર્દુ અને ઇનામવાળા લેખ “સુન્દરીસુબોધ” માં પ્રકટ કરવામાં આવશે. અને તે ઉપરાંતના આવેલા પૈકી ખીજ જે સારા લાગશે તે વિષયો પણ અનુકૂળતા પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. લેખકોએ કાગળની એક જાળીએ લખવાની તથા પોતાનું નામ કામ શુદ્ધ રીતે લખી જણાવવાની રૂપા કરવી.

વ્યવસ્થાપક.

સુન્દરીસુબોધ.

સંસારસુધારાત્તેજક ઇનામી નિબંધ નં. ૩ જે.

“માતા તરીકે સ્ત્રીની ફરજો.”

જે વિષય ઉપર શુદ્ધગતિમાં ઉત્તમ નિબંધ લખનાર સન્નારીને જે સન્નારીઓ તરફનું રૂ. ૧૫ થી ૨૫ સુધીનું ઇનામ વજ્ર તથા પુસ્તકોના રૂપમાં આપવામાં આવશે, આ નિબંધ લખનારે ખીજ ઉપયોગી મુદ્દાઓ ઉપરાંત બાલકોને કેવી રીતે ઉછેરનાં, તેમને શુદ્ધ-શિક્ષણ કેવી રીતે આપવું, સ્ત્રીની માતા તરીકે આ વિષયમાં કેવી કેવી ફરજો છે, અને તે કેવી રીતે બજાવી શકાય તે બાબત આપણી હાલની સાંસારિક સ્થિતિ ધ્યાનમાં રાખીને ખાસ વિવેચન કરવું. લખાણ કાગળની એક જ જાળીએ સારા અંકરથી અને શુદ્ધ લખવું. નિબંધ ઉપર લેખકે પોતાનું નામકામ ન જણાવતાં કોઈ સંજ્ઞા લખવી, અને જૂદા બંધ પાંડીટમાં નિબંધ ઉપરની સંજ્ઞા સાથે પોતાનું નામ કામ, ઉંમર અને જાત સ્પષ્ટ જણાવવું.

પરીક્ષક ગૃહસ્થોના અભિપ્રાયથી પહેલા ઇનામને લાયક ફરજો નિબંધ બનશે તો કોઈ માસિક અથવા સાપ્તાહિક પત્રદ્વારા પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. નિબંધો તા. ૧ લી ફેબ્રુઆરી સુધી ૧૯૦૪ સુધીમાં પહોંચે તેવી રીતે નીચેની શીરનામે મોકલવા. ઇનામ આપનાર સન્નારીઓનાં નામ તેમની ઇચ્છાથી જાહેર કર્યાં નથી.

છવનલાલ અમરશી મહેતા,

૬૦ ધનામુતારની પોળ—અમદાવાદ.

सुन्दरी सुबोध.

यन् नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु

(प्रसन्न देवता रूढे, नया पात्रे संगान सुन्दरी)

मयं शीते स्त्रीणां भाटे प्रकटं यत् मासिकं

पुस्तक १ } प्रथमः { धिस १८०४ लन्धुआरी
आठ ५ } अन्धुसभाज् { विम १९८ पैप

विषयविभाग	खण्डः	पृष्ठ
काव्यकुश	१	१४
सतीतसवाद	रा रा सुनीवास वर्षमान	८७
वर्तमानरग	रा रा निर्गुण	८८
उद्धर्ष	भाष नमैदाकुवर	१०३
पदुना धर्म विषे निधि		
वातालुहरी		
प्रियन्वा	ग रा निर्गुण	१०८
विद्या-कुण्ड		
कु रत ॥ गम.	ग रा पान्य	११४
समयतरंग		११८

वार्षिक सरलम अंक रुपिरो टपाय पाय नम्र आना

“ નહીં પતિરક્ત રૂહે છે જે ધરી પ્રીતિ, કુબાર્યા તે !

“ સખી એ ધર્મ નારીના, કહે છે વેલોં સારી જે ! ” ૩

પહેલી સખી—“ સખી સાચું; પરંતુ જે પતિ હોયે નદારો તે ? ”

બીજી સખી—“ અરે ! જે હોય તે સારો, પણ તે નારીને ન પ્યારો ! ” ૪

“ પરંતુ યુબીં એવી છે, ‘ નદારો તોય માની લે,

“ પતિ સારાનો પેટે તું, ’ કહે છે માધવી એવું ! ” ૫

“ મૃદુ ભારી લતા એ છે, વિંટાઈ આગ્રને રૂહે છે,

“ ન જે કે આગ્ર એવો છે, તદાપિ પ્રેમથી ભેટે ! ” ૬

“ કદાપિ મૂખે ને ગાંડો પતિ, ના તોય તે છાંડો,

“ ભણેને દૂર તે હોયે, તદાપિ ના સતી છોડે. ” ૭

પહેલી સખી—“ સખી ! જે દૂર તે કાર, લહે તોડી સદુ મોર,

“ ખસાથી તે બિચારાની, કરે છે કીરની ટાળી. ” ૮

બીજી સખી—“ સખી ! હા, એહવી રીતે, મનુષ્યોની પરે આવે

“ દુખો, તોયે ધરે ધૈર્ય, અને સાધે સદા ધર્મ. ” ૯

“ વળી જે તું, દુખી છે તે તર, તોયે નહીં છોડે

“ લતા પેલી, અને કહે છે:—(આવી રીતે) પતિ પ્રત્યે સતી રૂહે છે. ” ૧૦

“ પુરુષને સ્ત્રી જેવા બનાવે તેવા તે માય છે. સ્ત્રી પોતાના ધણીને સુખી દુઃખી, આનંદી અ-
ગર ચીડાઓ કરી શકે છે. ”

“ પ્રીતિ અને વિશ્વાસ ખોટામાંથી સારો અર્થ શોધાવે; અપ્રીતિ અને અવિશ્વાસ સારાં હેતુમાં
ખોટાનું જ્ઞાન કરાવે. ”

૩ રક્ત=જેડાયલી (પ્રેમથી). કુબાર્યા=ખસાળ સ્ત્રી. ૪ પ્યારો=મદારો. ૫ યુબી=
વિચિત્રતા. ૬ મૃદુ=મૃદુભાગ. લતા=વેલો. તદાપિ=તો પણ. ૮ કીર=પોપટ. મોર=આંખાના
ફુલ. ૯ ધૈર્ય=ધીરજ. ૧૦ તર=જાડ-આંગ્રો.

વર્તમાન રંગ.

સ્ત્રીઓને ખોરાક અને રસોઈ સંબંધી શિક્ષણ મળવાની જરૂર—કલકત્તામાં પ્રકટ થતા ઇંગ્લિયન મિરર પત્રના ગઈ તા. ૬ ફી નવેમ્બરના અંકમાં ડૉ. જે. લૉરેન્સ હેમિલ્ટન એમ. આર. સી. એસ. જણાવે છે કે પ્રજાની તંદુરસ્તી અને આખા દેશ માટે (૧) દરરોજના ખોરાક અને (૨) રસોઈ—આ બે વિષયોને અભ્યાસ સ્ત્રીઓને માટે ધણો જ જરૂરનો છે; અને બ્રિટિશ રાજેનશાહતમાં હાલ અપાતી સ્ત્રીકેળવણીના વિષયોમાં તે વિષયો ફરજિયાત વિષય તરીકે દાખલ કરવા માટે તે મજબૂત બલામણુ કરે છે. આપણા દરરોજના ખોરાકમાં કયા પદાર્થ વધારે પુષ્ટિકારક છે, કયા ઓછા પુષ્ટિકારક છે, પાચન ય-વામાં કયા ભારે છે અને કયા હલકા છે, જૂદાં જૂદાં અનાજ, દૂધ, હાથ, ઘી, મીઠું, હળદર, લીંગ, ધાણાજીરૂં આદિ પદાર્થોમાં શરીરને ઉપયોગી તેમ તેનું પોષણ કરનારાં કયાં કયાં તત્ત્વો સમાવ્યાં છે, અચુક ખાનપાનથી શરીરમાં શા શા ફેરફાર થાય છે અને જૂદા જૂદા પ્રકારનાં ખાનપાન કેવી રીતે તૈયાર થઈ શકે છે, વગેરે બાબતોનું ૧૦—૨૦ વર્ષ પહેલાંની ઓકરીઓમાં અને સ્ત્રીઓમાં જે થોડું પણ જ્ઞાન હતું તેનાથી ઘણું જ થોડું જ્ઞાન નિશાળમાં અભ્યાસ પૂરેા કરી ગૃહસંસારમાં પ્રવેશ કરતી હાલની ઓકરીઓમાં—સ્ત્રીઓમાં જોવામાં આવે છે તે ઘણું જ શોચનીય છે. રસોઈનો વિષય વડોદરા રાજ્યની કન્યાશાળાઓમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે એમ જણાવવામાં આવે છે; પરંતુ નામદાર બ્રિટિશ સરકારની દેખરેખ તજે સરકારી યા ખાનગી મદદથી ચાલતી કોઈ પણ કન્યાશાળામાં આ બે અગત્યના વિષયોમાંથી એકનું પણ શિક્ષણ આપવામાં આવતું નથી એ કેળવણી ખાતાની એક મોટી ખામી છે. આ ખામી દૂર કરવા માટે જાહેર પત્રકારો અને આગેવાન સદ્ગૃહસ્થો નામદાર સરકારના કેળવણી ખાતાને બલામણુ કરશે તો આશા રાખવામાં આવે છે કે કેળવણીખાતું આ વિષયોની ઉપયોગિતા સમજી, તેનો સ્વીકાર કરી જેમ બને તેમ જલદી આ વિષયો કન્યાશાળાઓમાં ફરજિયાત વિષયો તરીકે દાખલ કરવા તજવીજ કરશે. સ્ત્રીઓને આ બાબતનું જ્ઞાન મળવાથી જૂદી જૂદી ઋતુઓમાં જૂદી જૂદી તખ્તીયતનાં માણુઓને અનુકૂળ પડે તેવો સારો ખોરાક પોતે જાતે તૈયાર કરી શકશે, અથવા પોતાની દેખરેખ તજે તૈયાર કરાવી શકશે. દરરોજના ખોરાકના અને સારી રસોઈ કેમ કરવી તે બાબતના અજ્ઞાનને લીધે પ્રજામાં જે જે નાના પ્રકારનાં દરદો હતપત્ત થવા પામે છે, અને વારંવાર દાકતરની સલાહ લેવી પડે છે, તેવી અડચણો ઘણી જ સરલતાથી દૂર થઈ શકશે, અને પ્રજાની તંદુરસ્તી ઘણી મજબૂત થવા પામશે.

* * *

* * *

* * *

*

*

*

અ. સૌ. માલુકબાઈ કહાનજી કવિનું લાપણુ—દેશની ઘણી સ્ત્રીઓ બેારે ખાનગી રીતે અથવા શાળાઓમાં દાખલ થઈ સારી કેળવણી પામી પોતાના સંઘચારના ઉત્તમ દર્શાંતથી અને અંતઃકરણની લાગણીથી પોતાની અજ્ઞાન ખેતોને સુધારવાને યત્ન કરશે ત્યારે જ દેશમાં સ્ત્રીકેળવણી તરફ સામાન્ય વર્તના લોકોને ઉત્સાહ વધી તે મર્વ-

સામાન્ય અને લોકપ્રિય થશે. પોતાની બહેનોની તેમજ પોતાના દેશની ઉન્નતિ સ્થાનાર સ્ત્રીઓ ધીમે ધીમે બહાર પડવા લાગી છે તે એક આપણા બાળ્યોદયનું શુભ ચિહ્ન છે એમાં કશો સંશય નથી. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી અપાતા સ્ત્રીવક્તૃવોત્તેજક ધનામની હરિક્ષામાં ઉંચે નંબરે આવી તે ધનામ એકાદ બે વખત મેળવનાર સુપ્રસિદ્ધ સન્નારી અ. સૌ. માણેકજીઈ કલાનજી કવિએ ગણ તા. ૧ લી નવેમ્બરે મુંબાઈના શ્રી-ભાંગરાજ શ્રીમાળી સમાજના વાર્ષિક મહોત્સવને પ્રસંગે સ્ત્રીપુરુષોના એક મોટા મિલાવડા સમક્ષ એક બોધનનક બાયણ આપ્યું હતું. પોતાના ભાષણમાં તેઓએ ઉપર જણાવેલા સમાજને ઉદ્દેશી, નિર્ધન બન્ધુઓને સહાય કરવાની જરૂર. સંપત્તી-અધિક્યથી કોઈ પણ કામ કરવાના ફાયદા, નાતબતનો ભેદ રાખ્યા શિવાય દાન કરતું એ ઠીક હોવા છતાં પ્રથમ પોતાના ઘર, કોમ અને સ્વદેશને માટે મહેનત કરવાની આવશ્યકતા, સામાન્ય કેળવણી તેમજ ખસુસ કરી સ્ત્રીકેળવણી, જાળવળ વગેરે અગત્યની બાબતોમાં ઘણું સાફ વિવેચન કર્યું હતું. સ્ત્રીકેળવણી જાળવ સ્ત્રીઓના પોતાના વિચાર કેવા હોય છે તે જણવા માટે સૌં માણેકજીઈના તે વિષેના વિચાર આ પત્રના વાચક વર્ગ આગળ રજુ કરવા અયોગ્ય ગણાશે નહિ. તેઓએ તે બાબત જણાવ્યું હતું કે “ સર્વભાષ્યો ધ્યાન દર્શ વિચાર કરશે તો, સ્ત્રી મુધયો વિના તમારી રિયતિ સુધરવાની નથી એ વાત અનુભવસિદ્ધ માલમ પડશે. હું ખાતરીથી કહું છું કે જ્યાં સૂધી કન્યાકેળવણી અને સ્ત્રીશિક્ષણની અગત્યપર ધ્યાન આપવામાં નહિ આવે ત્યાં સૂધી સંસાર માર્ગમાં પગલે પગલે અનેક અડચણો અને વિઠ્ઠાનાઓ છેજ. જ્યારે માતાઓ, બહેનો અને જાળજીઓ કેળવણી અને સુઠ થશે, ત્યારે તમને પાંચ રૂપિયા ખર્ચવાથી જે શોભા અને સતોષ મળશે તે અમણુ, અગાન સ્ત્રીને હાથે વિવેક વિચાર વગર થયેલા પાંચસે રૂપિયાના ખર્ચથી પણ મળનાર નથી. માફ કહેવું એમ નથી કે દરેક સ્ત્રીને લાણાવીને બારિસ્ટર બનાવો, પણ સ્ત્રીધર્મ અને જાળકની સંભાળ કેમ રાખવી તેવી કેટલીક જાળતો સમજે તેટલી કેળવણી તો અવશ્ય અપાવીજ નેછએ. કેટલીક સ્ત્રીઓ બણીને કે કેળવણીને વગોવાઈ છે એ વાત ખરી છે, પણ બણેલી કરતાં અમણુ સ્ત્રીથી અપવિત્ર થવાનો વધારે સંભવ છે. લણેલી સ્ત્રીઓ વગોવાય છે તેમાં લણતરનો દોષ નથી પણ તેને લાગેલી કુસંગતિ અને કાચી બુદ્ધિનો દોષ છે; માટે સંગીન કેળવણી અને સદુપદેશ મળે તેવો સ્ત્રીઓ માટે ખાસ બંદોષસ્ત થવો નેછએ. કેળવણીમાં અડચણ કરતાં ખર્ચ નેછએ તો જાળવળ છે. જાળવળનો અટકાવ દિનપ્રતિદિન થયો જાય છે એ સતોષકારક છે. તે અટકાવાનું મુખ્ય માન આપણા સુધારક બન્ધુઓને આપવું ઘટે છે. આજની સભાના અગ્રેસરે પહેલ કરી પોતાની પુત્રીને યોગ્ય વયે પરણાવવાનો વિચાર કર્યો છે અને બીજા ભાઈઓ પણ તેમને પગલે ચાલવા લાગ્યા છે. પરણ્યાં એટલે કેળવણી પૂરી થઈ એમ ન સમજવું, પરંતુ મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રીઓ પણ અવકાશનો વખત પુસ્તક વાંચવા સાંભળવામાં કાઢે તો ઘણો ફાયદો થાય. કારણ કે—

વિદ્યા દદાતિ વિનયં વિનયસ્યાતિ પાત્રતામ્ ।

પાત્રત્વાદ્દનમાપ્નોતિ ધનાદર્મં તતઃ સુખમ્ ॥

૧. સ્ત્રીઓની ભાષણ આપવાની શક્તિને ઉત્તેજન આપનાર.

સારાંશ:—વિદ્યા વિનય સંપન્ન છે, વિનયથી લાપકતા મળે છે, લાપકતાથી ધન પેદા કરી શકાય છે, ધનથી ધર્મ અને ધર્મથી સુખ મેળવી શકાય છે.

* * * * *

શ્રીકૃષ્ણવણ્ણી આપવાનો એક નવો રસ્તો—શ્રીકૃષ્ણવણ્ણીના દેલાવા માટે કલકત્તામાં વિક્ટોરિયા ઇન્સ્ટિટ્યુશન નામની એક સંસ્થાની સ્થાપના થઈ છે. આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ જાનાનામાં રહેતી સ્ત્રીઓને હુશિયાર શૈક્ષિકા પાસે અગત્યના વિષયો પર બાપજો અપાવી, સમયને અનુસરતું જ્ઞાન આપવાનો છે. આ બાપજો આપવાનો વખત બપોર પછીનો રાખવામાં આવ્યો છે. ઘણી સ્ત્રીઓ આ બાપજોમાં હાજર રહે તે માટે ઇન્સ્ટિટ્યુશન તરફથી ગાડીઓનો પણ બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો છે. ગયે વર્ષે શારીરિક અને નૈતિક શાસ્ત્રને લગતા, હૃદયનયરિય અને ઇતિહાસને લગતા, તથા ધર્મ, હુન્નર અને ગૃહવ્યવસ્થાને લગતા વિષયો પર જૂઠાં જૂઠાં બાપજુ આપવામાં આવ્યાં હતાં. આઠલીજ દરકીત વપરથી આ સંસ્થાવડે કેટલો મોટો લાભ કલકત્તાની સ્ત્રીઓને મળ્યો દશે તે સહેલાઈથી સમજાય એમ છે. આ તરફની આપણી અજાન બહેનો, તેઓ શરીર કેમ સાચવવું, બાળકને કેમ ઉછેરવાં, ગૃહની સુવ્યવસ્થા કેવી રીતે કરવી તે બાબે જ સમજે છે, અને જોગથી મોટી વખતને લીધે તેમ ઘરકામને લીધે શાળામાં હાજર થવાનું બની શકે એમ નથી, તેઓને માટે આવા પ્રકારની કોઈ સંસ્થા સ્થાપવા માટે, સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિ અને ઉચ્ચ સંસ્કારસુખની ઇચ્છા રાખનાર શક્તિમાન સહૃદયો અને સજ્જારીઓ તરફથી, યત્ન કરવામાં આવશે તો તેથી અમુક મોટો લાભ થશે.

* * * * *

શ્રીપુરુષના સંબંધમાં રહેલી જોઈતી પવિત્રતા અને મિતાચાર—આપણા લોકોમાં દાસ વ્રતન થતી નજળી પ્રત્નનાં કારણોમાં, બાળજન, નિર્ધનતા, કસરતની ખામી વગેરે ગતાવવામાં આવે છે તેની સાથે એક બીજું મુખ્ય કારણ વિસારી દેવામાં આવે છે. આ કારણ તરફ આપણું લક્ષ્ય ખેંચવાનું માન એક ઓસ્ટ્રેલિયન બાઇને ધટે છે. નીતિ-શાસ્ત્રને લગતા એક પત્રમાં, “હોકરીઓ માટે ખાસ ટ્રેનવણી.” એ નામના પોતાના લેખમાં તે જણાવે છે કે “માતૃપિતા તરફથી પોતાના બાળકોને—હોકરા હોકરીઓને—પ્રત્ય ઉત્પન્ન કરનાર શ્રીપુરુષની ઇદ્રિયોનું જ્ઞાન, તેના ધર્મ, તેના સંબંધમાં રાખવો જોઈતો નીતિનિયમાનુસાર યોગ્ય નિયંત્ર, આસાએચ^૨ વગેરે જરૂરી શારીરિક બાબતો વિશે જ્ઞાન અપાતું નથી,” અને હોકરા હોકરીઓ બ્રહ્મચર્ય, સાંસારિક પવિત્રતા અને મિતાચાર પાળવાને બદલે નિરંતર વિષયોપભોગમાં લુપ્ત રહે છે, શરીરનું બળ જાળવવાને માટે યોગ્ય નિયંત્ર કરતાં નથી, ક્ષય આદિ જૂઠાં જૂઠાં મોટાં દરદનાં ભોગ યઈ પડે છે, અને પરિણામે તેમના પરસ્પરના સંયોગથી નિર્ભજ પ્રત્ય ઉત્પન્ન થાય છે. આ ત્રિપયની અગત્ય અમેરિકા અને યુરોપ વગેરે સ્થળે સમજવા લાગી છે, અને જે વિષય વિશે ખુલાશા સંબંધમાં બાપજુ આપવાને માટે આપણા લોકો શરમાય છે તેવાં બાપજો, તેવાં બોધ ત્યાં પ્રત્નના શારીરિક ઉત્ક-

ર્ષ માટે ખુલા શબ્દોમાં વગર શરમે આપવામાં આવે છે અને તેનો સંખ્યાગ્રંથ સ્ત્રીપુર-
ષો લાભ લે છે, આ જાળતના અગ્નિનથી, તેમ જ જ્ઞાન હોવા છતાં કુદરતના નિયમોનો
ભંગ કરવાથી જ, આપણા સંસારમાં વધ્યત્વ, ગર્ભસ્થાવ, જાળકનો અધુરે માસે જન્મ, મૃ-
ત્યોનાં તેમ દરદી જાળકનું અવતરતું, જાળકનું હુંક સુદત જીવતું, સુવાવડમાં સ્ત્રીઓનું ભયંકર
માદગીમાં આવી પડતું અને ઘણી વખતે મરણ પામતું, એવા શોકજનક બનાવ બનવા પા-
મે છે. ગાય, ભેંસ, કુતરાં, ખિલાડાં જેવાં પશુઓ ધમ્મરદત પ્રેરણાથી કુદરતના નિયમોનો
ભંગ કરતાં નથી, તેથી તેઓમાં શરીરને લગતા આવા ખેદકારક બનાવ ભાગ્યે જ બને
છે—કવચિત જ જોવામાં આવે છે. આ જાળતમાં આપણને, સાફ જોઈ જોળખી શકવાની
બુદ્ધિવાળાં મનુષ્યોને, આ પશુઓના દાખલાપરથી બોધ લેવો પડે છે એ રિચિતિ ખરેખર
શરમ ભરેલી છે. આશા છે કે સમજી માતપિતાનું, સંસારસુધારાના અગ્રેસરો—દેશના હિત-
ચિંતકોનું, આ ઘણીજ જરૂરની જાળત તરફ સત્તર લક્ષ જેવાશે અને તેઓ આ જાળત
કુપાડી લઈ સંસારમાં પ્રવેશ કરતા હોકસઓને પુરૂષ—ઉપદેશક મારફત અને છોકરીઓને
સ્ત્રી—ઉપદેશક મારફત આ અગત્યના વિષયોનું પૂરતું જ્ઞાન, જાણણીદારા, યા પુરતકોદારા
અપાવવા પ્રયત્ન કરશે. એક વખત છોકરા છોકરીઓને આ જાળતનું જ્ઞાન મળ્યું, પછી
તેઓ પોતે જ, માતા પુત્રીને અને પિતા પુત્રને, આ જાળતનું જાતેજ જ્ઞાન આપશે;
પછી ઉપદેશકોની જરૂર નહિ રહે. સ્ત્રીપુરુષોને આવું જ્ઞાન મળતાં તેઓ સદાચારી બની
તેમનું શરીર મજબૂત થશે, તેમનું જળ જળવાઈ રહેશે અને સ્ત્રીપુરુષના સંપૂર્ણ શારી-
રિક, માનસિક અને નૈતિક વિકાસવાળા અને વિશુદ્ધ પ્રેમવાળા સંયોગથી પ્રજા પશુ બ-
ળવાન, સદ્ગુણી, પવિત્ર અને મિતાચારી બનશે એમાં યતકિચિત્ત સંદેહ નથી.

—નિર્મુલ, બન્ધુસમાજ.

“નયમાં અને શરીરમાં તેમજ વિદ્યા, બુદ્ધિ, ડહાપણ, ચતુરાઈ, અને રસિકતા, તેમાં પણ ઘણી
કરતાં સ્ત્રી સ્ત્રી ન જોઈએ. એવી સ્ત્રી કનેડાનું દુઃખ બોમ્બે છે, પતિથી તુલ્ય થઈ શકતી નથી, પતિ
(ગૃહસંસારમાં) મ્હેટા છે એવું સમજી શકતી નથી, તેને મનમાં માન આપતી નથી, તેના ઉપર રનેદ
થતો નથી, તેની સાથે અંતરમાંથી એક થઈ શકતી નથી. જો કુલીનવૃત્તિવાળી ન હોય તો મનમાં તિ-
રસ્કાર પણ કરે છે.”—સરસ્વતીચંદ્ર. ભા. ૧

“સંસારમાં જેટલા કંઠાસ સ્ત્રીપુરુષો વચ્ચે થાય છે તેનું મૂલ કારણ એજ હોય છે કે સ્ત્રીઓ પુ-
રુષના ગુણથી વર્તવા માંગતી હોય છે, કે પુરુષો સ્ત્રીઓના ગુણથી વર્તવા હોય છે; બાકી જો સર્વે પોતા
પોતાના ગુણોને બરાબર ખીલવતાં હોય તો સ્ત્રી અને પુરુષને એની મૈત્રી થાય, જેવા રનેદ થાય, તેવા
બીજા કોઈને થઈ શકે નહિ.”—પ્રાલવિલાસ.

શુદ્ધધર્મ.

વહુના ધર્મ વિષે નિબંધ.

(લખનાર—આઈ નર્મદાકુંવર)

(સાધિણ પાને ૫૮ થી)

હવે સગ વહુઓએ તો સમજવું જોઈએ કે, જે આપણાં સાસુ સસરા છે, તેઓ ધર્મનાં માઆપ છે. વળી આપણાં શાસ્ત્રમાં પણ કહેલું છે કે સાસુ સસરાની સાથે વહુએ કેમ વર્તવું તે વિષે. આર માતપિતા આ સંસારમાં છે; જેમકે પહેલાં તો પોતાનાં બે માતપિતા છે તે, અને બીજાં બે સાસુ સસરા એમ આર માઆપ કહેલાં છે. તો જેમ માઆપની પિયરમાં રહીને સેવા કરીએ છીએ, તેમ જ સાસરામાં રહીને સાસુ સસરાની સેવા કરવી. વળી પોતાના મનમાં સમજવું જોઈએ કે, એજ આપણા પ્રાણુનાયતા જન્મદાતા છે. વળી તે જ તેને પાળીપોષી ઉછેરી મોટા કરનાર છે, અને એજ તેને બહુવી ગણાવીને સારા કરવામાં મહેનત લેનાર છે; વળી તેઓ જ સ્વામીનાથનું સર્વ પ્રકારે સારું ધમ્મનાર છે, અને પોતાના સાસુ સસરાના જેવું પોતાના પ્રાણુનાથનું દિતેમ્મ બીજું આ દુનિયામાં એકે નથી. અને હું પણ તેનાથી જ આ પતિને પામી છું. વળી વિચાર કરવો જો અરે! આખી દુનિયામાં અમને બનેને જોઈને, પ્રેમનાં આંસુ લાવનાર બીજું કોણ છે? વળી અમારા મુખ દુઃખમાં એમના વિના બીજું કોણ ભાગ લેનાર છે? કોઈ નહિ, તે તો તે જ અમારાં વહાણાં સાસુ સસરા. હવે મારાં ધણાં જ પરમ પૂજ્ય પવિત્ર ગણાતાં સાસુ સસરાને સદા સંતોષમાં રાખવાં, તેમની આજ્ઞા માનવી, અને તેમનું અંતઃકરણ કોઈ પણ વાતમાં કચરાય નહિ એમ કરવું. વળી તે શી-આમણુ આપે તે આપણા માતપિતાની જેમ માનીએ છીએ તેમ માનવી. વહુએ સાસુ સસરાની રજુ વિના બુદ્ધાર જવું નહિ. તેમ જ પિયર પણ રજા વિના જવું નહિ. વખતે સાસુ તાડીને કે ધમકી આપીને કહે તો પણ ધીરજથી એમ સમજી જવું જો તે તો આપણા બચાને માટે જ કહે છે. અને એમ સમજવું કે આપણો કોઈ પણ વાંક થયો હશે એટલે જ તે કહે છે.

વળી સાસરીએ કામ કાજ કરવામાં જતા પણ ચરમ નથી. કહેવત છે કે, “ કામ કર્યાં તેણે કામણુ દીધાં ” અને “ વતો વેરીને પણ વરા કરે છે, ” એ કહેવતો ખરી છે. જો પોતામાં નમ્રપણું હશે તો પોતાના શત્રુ હોય તે પણ મિત્ર થાય છે. વળી કામ કરવાથી, નમ્રપણું રાખવાથી, પોતાની શોભા વધે છે; માણસોમાં પણ વખાણુ થાય છે, અને કીર્તિના ફેલાવ થાય છે; અને વળી ઘરમાં પણ લાભ થાય છે. વળી અમારી સાસુ બેસી રહેને

સઘળું કામ આમરી પાસે જ કરાવે છે, એવું કદિ મનમાં લાવતું નહિ. પણ મનમાં વિચાર કરવો કે, તેમણે આજ સુધી ધરમાં કામ કરી કરીને આટલાં વર્ષ કાટ્યાં છે, અને વળી મારા પતિના માટે તેણે ઘણું દુઃખ ભોગવ્યું છે; વળી તેઓ હવે તો ધરમાં થવા આવ્યાં છે. હવે જો હું તેમને કામમાંથી મુક્ત નહિ કરું, તો બીજું કાણ કરશે. વળી તેમને જો હું સુખી નહિ કરું તો મારાં માથાળુ સાસુજીને બીજું કાણ કરશે, એમ સમજીને એમને વિશ્રાંતિ આપવી એ જ ખરો ધર્મ છે. વળી સ્ત્રીઓએ પોતાના પિયરમાં જેટલું કામ શી-ખ્યાં હોય એ તેના સાસરે સારા ઉપયોગ કરવો. પોતાની સાસુજી જેમ કામ થોડું કરે, તેમ રાજ રહેવું. અને જો તે ધરમાં હોય તો તેમને મુશ્કેલ કામ કરવા દેવું નહિ. વળી તેમને તો આપણાં કામકાજમાં ખોટ હોય, તે બંતાવવાને ઉપરી તરીકે રાખવાં. અને સ્ત્રીએ નાનાં મોટાંનો વિવેક રાખીને પોતાની ચાલાકી સારી રીતે વધારવી અને ઉપયોગી ધર્મ પણ એ જ ધર્મ છે.

વળી સસરાજીને પોતાના પિતાના તુલ્ય ગણી તેમની નિરંતર સેવા કરવી. તેમની સામે હવે રત્નરે બોલવું નહિ. સખ્યતા અને નમ્રતાથી ચાલવું, તેમની આજ્ઞા પાળવી, કાંઈ રીતે તેમને માફ લાગે તેમ કરવું નહિ. હમેશા વહેલા ઉઠીને ઇશ્વર સ્મરણ કરીને, સાસુ સસરાની પાસે હાથ જોડીને ઉભાં રહેવું. વળી કહેવું ને હે મારાં માતપિતાજી આપની જે આજ્ઞા હોય તે કહો, હું આનંદથી ચિત્ત લગાડીને કરીશ. પણ જો વધુ અનુભવી હોય તો તો કીક, પણ પરણીને પહેલ વહેલાં આવે ત્યારે તો છેક અન્નદ્યાં હોય છે, માટે તેમજ પ્રથમ તો નિચે પ્રમાણે બોલવું.

રાગ માલિની.

પરિચય^૧ નધિ મારે, છેક છું હું અગ્નણી,
ચરણકમળદાસી^૨ આપની એમ જાણી;
ઘટિત^૩ સકળ^૪ કામો સોંપજો મુજ નેવાં,
અવર^૫ પણ ખુશીથી સોંપજો સર્વ સેવા.

હે મારા પવિત્ર માત પિતાજી આપની સર્વ સેવા તથા ધર કામ સઘળું કરવાને, અને આપને બેઠવું આપવાને હું આનંદથી હાજર રહીશ, અને જે જે આજ્ઞાઓ ફરમાવશો તે કરીશ, અને તેમને માટે હું આપની આમારી ચક્રશ, એમ કહેવું; અને તેમને સંતોષ પમાડવો. વળી જે તેમનું કામ કરવાનું હોય તે એવી રીતે કરવું કે, તેથી તેઓ ખુશ થાય. એમ ખરા બાવથી સેવા કરવી. તેમાં જ ઇશ્વર રાજ રહે છે, અને સાઈ કળ આપે છે અને આપશે.

સ્ત્રીઓએ પોતાની નહુદને એવો સમાન ગણવી, અને તેમના ઉપર દયા રાખવી. એમની સાથે હળીમળીને ચાલવું. વળી જે ધરમાં કામકાજ હોય તે પણ હળીમળીને સંપથી કરવું. તેમ જ કામકાજમાં તેમને

પોતાથી જેમ મદદ થાય તેમ કરવી. તેમને માફ ન લાગે તેમ કરવું. વળી પોતાનાં નષ્ટદ કદિ પોતાને કાંઈ પણ કહે તો પણ, અથવા કાંઈ પણ કામમાં તેમને વાંક હોય તો પણ, પોતે જરા પણ બોલવું નહિ. અને હરેક વખતે બોલવા ચાલવામાં પણ તેમનું માન રાખવું, અને તેમની જોડે સાતિથી વર્તવું. વળી જે નષ્ટદ છે તે આપણા રાજમાં બોમ્બધને ધ્યાપાત છે. માટે એમ સમજીને તેના ઉપર દયા રાખવી, અને સમજવું કે તે તો યોગ જ દિવસનાં મેમાન છે. એમ ધારીને, તેને સર્વ પ્રકારે સંતોષ પમાડવો, તેમને મધુર વચનથી બોલાવવાં. વળી તેમને પોતાની સક્રિય પ્રમાણે વસ્ત્રાલકારથી શય્યગારી સાસરે વળાવાય એવું ઇચ્છવું. વળી પરસ્પર સ્નેહ સહિત જુદાં પડાય એમ કરવું. તેમનાં હુઃખમાં ભાગ લેવો, સલાહ આપવી અને તેમનું કદિ માફ ઇચ્છવું નહિ; તેમજ તેમની નિન્દા પણ કરવી નહિ. વળી તેમનાં આગકો ઉપર પોતાનાં આગકોની પેટે પ્રેમ રાખવો. કેમકે તે આપણાં પરમ પૂજ્ય છે, એમ ગાનવું. અને બાણેજને દાન કરવાથી ઘણું જ પુણ્ય થાય છે. આપણાં લોકમાં કહેવત છે કે, "સો લ્લાલ્લોને જમાડીએ અને જેટલું પુણ્ય થાય છે, તેટલું જ જો એક બાણેજ જમે તો પુણ્ય થાય" એવી કહેવત છે. માટે બાણેજના ઉપર કદિ એર આણવું નહિ, તેમનાં ઉપર પ્રેમ રાખવો, મધુર વચનથી બોલાવવાં. એ જ સ્ત્રીનો ખરો ધર્મ છે.

વળી સ્ત્રીઓએ પોતાની જોડાણીની સાથે સહુકાજથી વર્તવું તથા તેમનું માન રાખવું. જોડાણી તથા દેરાણી કારણ કે તે પોતાના પતિના મોઢા બાછની પત્ની છે. વળી તેમની આરા લેખવી નહિ. તેમની સાથે વાદવિવાદ કરવો નહિ. તેમ જ ઘરના કામ કાજમાં પણ તકરાર કરવી નહિ, અને મોઢા નાનાનો વિવેક રાખીને પોતે વધારે કામકાજ કરવું, પોતે તેમની સાથે તથા તેમના આગકો સાથે પણ સંપર્કથી ચાલવું.

તેમ જ દેરાણી છે તે પોતાના પતિના નાનેરા બાછની ભાર્યા છે. તો તે પોતાની દીકરીના બરાબર ગણાય છે. માટે પોતાની દીકરીના ઉપર જેવી માયા રાખીએ તેના જેવીજ તેના ઉપર રાખવી. અને તેમની જોડે પણ સલાહસંપથી ચાલવું. કારણ કે તે પોતાના કસ્તાં નાની છે. વળી તેમનું અપમાન પણ કરવું નહિ. તેમને વાંક હોય તો પણ તેમને ઘટે તેવાં વિવેકનાં વચન કહેવાં, તેને માફ લાગે તેમ કરવું નહિ. વળી તેમને કહેવું જે કશીયી આપવું કરવું નહિ. તેમને ધમકી આપવી નહિ, તેમના ઉપર દેરા રાખવો નહિ. તેમનું માફ ઇચ્છવું નહિ. એ દેરાણી પ્રત્યે જોડાણીનો ધર્મ છે. માટે સ્ત્રીઓએ એવી રીતે વર્તવું. વળી તેમનાં આગકો પ્રત્યે પણ પોતાનાં આગકોના જેટલો પ્રેમ રાખવો, અને અદેખાઈ કરવી નહિ. તેમને મીઠાસથી બોલાવવાં, તેમને તરછોડવાં નહિ; તેમના ઉપર ક્રોધ કદિ કરવો નહિ. એવી રીતે વર્તવાથી તે આગકો પણ પોતાનું માન રાખશે. તેમના આપણા ઉપર જેમ પ્રેમ વધે એવો ચલ સદા કરવો જોઈએ એવો ધર્મ છે.

સ્ત્રીઓને જેઠ છે તે સસરાને તોલ છે, અને દીઝર છે તે પોતાના દીકરા બરાબર છે.

જેઠ તથા દીઝેરની સાથે
કેમ વર્તવું તે વિષે.

તો પછી પોતાના જોઠની સાથે સસરાના ધર્મની પેઠે વર્તવું અને
દીઝેરની સાથે દીકરાની પેઠે વર્તવું એજ ધટીત છે. વળી પો-
તાના પતિના મિત્ર અને તેમનાં સગાં વહાલાંને જોષને રાજી
થવું, તેમના ઉપર સહાવા રાખવો, તેમને ખોટું લાગે તેમ કદિ વર્તવું નહિ. વળી તેમને
પરસ્પર મદદ કરવી, તેમ જ પોતાનાં બધાં ઘર કુટુંબમાં સ્નેહ રાખવો, સંપત્તી રહેવું, અને
ઘરકુટુંબમાંથી જૂદા પડવાનો કદિ પણ વિચાર કરવો નહિ. ઝાઝું પિયરમાં વસવું નહિ, કા-
રણ કે જૂદાં રહેવાથી એક બીજાનાં મન જૂદાં પડી જાય છે, માટે સૌ સાથે હળીમળીને
ચાલવું અને રહેવું એ પણ સ્ત્રીનું જ કામ છે.

ઘણા ખરા લોકની તો સ્થિતિ ગરીબ હોય છે, તે તો ચાકર કે નોકર રાખી-શકતાં
નથી. પણ જે લોક ગૃહસ્થ હોય છે તે પોતાને ઘેર ચાકરનોકર
ચાકર નોકરની સાથે કેમ વર્તવું.
ચાકર નોકરની સાથે રાખી શકે છે. તો વહુઓએ તેમની સાથે કેમ વર્તવું તેનો વિ-
ચાર કરવો જોઈએ. પોતાના ઘરમાં રસોઈ કરવાને કે કામ કરવાને
ચાકર સ્ત્રી હોય, કે પુરૂષ હોય, પણ તેમના પોતે બહુ વિશ્વાસ કરવો નહિ. વળી તેમની
સાથે કામ જોડવો જ વ્યવહાર રાખવો, કામ જોડવું જ બોલવું, અને તેમની સાથે બેસવા
ઉઠવાનો પણ સહવાસ રાખવો નહિ. કારણ કે તેમ કરવાથી પોતાનો બારજતો રહે છે. વળી
ઝાઝા સહવાસથી તેમને આપણી જોડે બોલવાની છુટ વધારે મળે છે, તેથી ફરીને પછી તેમને
બોલવાની ટેવ પડે છે. પછી ઘર આગળ ગમે તેવું આબરૂદાર માણસ આવે તો પણ બો-
લવાની ટેવ પડેલી હોય, એટલે બોલ્યા વિના રહેવાય નહિ; તો તે માણસોના મનમાં આપણું
વજન ઘટે અને વળી જે પુરૂષ હોય, તો તેમને આપણા વિષે હલકા વિચાર પણ આવેછે.
વળી લૂમડાં, ઘરેણાં વગેરેની ખાનગી પેટીની કે કપાટ વગેરેની કુંચી ક્યાં રહે છે, તેથી
પણ તેમને અજાણ રાખવાં જોઈએ. વળી જે ચાકર પુરૂષ હોય તો પોતાનો જ ખાનગી
ઝોરડો હોય તેમાં આવવાની પરવાનગી આપવી નહિ. કારણ કે ખાનગી ઝોરડામાં વખતે
આપણે બેસતાં ઉઠતાં પોતાનું વસ્ત્ર માથેથી ખસી જાય, અને અચિત્તે ચાકર એકદમ
માંહે આવી જાય, તો એવે પ્રસંગે પોતાની મર્યાદા ભંગ થાય છે. માટે અને ત્યાં સુધી તો
પુરૂષ ચાકર રાખવો નહિ. પણ જે હોય તો તેમની સામે હસવું નહિ. તેમજ ગુમ વાત
કરવી નહિ, અને કામ હોય તેટલું જ બોલવું ઘટિત છે. વળી ચાકર વગેરે જે કામ કરવાને
રાખ્યા હોય, તેમની પહેલાં પરીક્ષા કરવી. એટલે તેમને જે જગાએ જવા કે આવવાનો વ-
ખત વધારે પડતો હોય તેવી જગાએ પૈસા, બે આની વગેરે મૂકીને પછી તે શું કરે છે
તે વિષે તપાસ રાખવી. વળી ચાકર પાસેથી કામ નિયમસર લેવું. તેમના કામકાજ ઉપર દે-
ખરેખ રાખવી, અને કાંઈ કામમાં જૂદા થાય તો તેને નહિ વહતાં નમ્રપણે ધીરેથી હમકો
દેવો. અને ફરીથી એવી જૂદા નહિ કરે એવી સમજૂતિ આપવી. વળી તેમને આપતિ વ-
ખતે દિલાસો આપવો, અને મદદ કરવી. વળી તે ચાકરોએ પોતાના શેઠ અને શેઠાણી વ-
ગેરેની સાથે કેવી રીતે વર્તવું, તેની કાંઈની આગળ તેમને સમજૂતિ અપાવવી. ઉપર કહ્યું
એવી રીતે તેમની સાથે વર્તવું જોઈએ. હવે જુઓ સાસુ, સસરા, જોઠ, જોઠાણી, દીઝેર,
દેસણી, ચાકર નોકર વગેરેની સાથે કેમ બોલવું તે વિષે કવિતા.

(રાગ, કહાં ગયેરે પેલો મોરલીવાળો.)

મધુ વચન છે મધથી મીઠાં, જન મન રંજન કરીરે,
 નારીનું બૂપણ ને નારી નમ્રપણું ધરનારીરે;
 સૌ સાથે સૌ લાયક બોલવું, ચાલવું મારગ સીધેરે,
 સ્વજન પરજન દાસ દાસી શું; વદવું વિધ વિધિધેરે.

વહુ પરણીને સાસરે આવે ત્યારે તેના પતિનું ઘર તેજ પોતાનું ઘર છે, અને પતિના બીજી ફરજ. ઘર કાર્યનો સઘળો બોળો પોતે ઉપાડવો એ ધર્મ છે. માટે સ્ત્રી-ધર વ્યવસ્થા કેવી રીતે એણે ધરની વ્યવસ્થા સારી કરવી એ તેમની બીજી ફરજ છે. ફરજી.

પહેલું સ્વચ્છતા રાખવા વિષે—સ્ત્રીઓએ હમેશાં એક પાંદોર રાત્રી બાકી હોય ત્યારે ઉઠવું અને પોતાનો બનાવનારો પરમેશ્વર તેની સ્તુતી કરીને પછી ધરકામમાં વળગવું. પહેલું તો જેમકે પોતાના ઓરડા, ઓશરીઓ, રસોડાં, પાણીઆરાં, પરણાગ, વાડો, ચોક વગેરેને વાળી ઝાડીને સાફ કરવાં. અને કોઈ જગાએ જરા પણ બાવું રહેવા દેવું નહિ. વળી કોઈ જગાએ બેજ, પથ્થુ રહે નહિ. કોઈ જાતનો કોદતો પદાર્થ રાખવો નહિ. ગંદકી કરવી નહિ. એમ બધું સાફ રાખવું, અને ખડી કે ચૂનાવતી ધોળેલાં રાખવાં. વળી ભોંય તળિએ પણ લીંપાથી ગુંપાવીને સાફ રાખવું. વળી ધરનાં બધાં વાસણો જેમકે ગોળા, ગોળી, લોટા, લોટીઓ, ગાગેર, ઘડા, બેડાં વગેરે ત્રાંખા પીતળનાં કે માટીનાં હોય, તે પણ માંહેથી અને બહારથી ખૂબ ધરીને ચોખાં રાખવાં. વળી રાંધવા વગેરેનાં વાસણો જેમકે તપેલાં, તપેલીઓ, યાળીઓ, વાટકા, વાટકીઓ, વળી ધી અને તેલ બરવાની તથા અથાણાંની બરણીઓ વગેરે સારી અને સ્વચ્છ રાખવી. ઉપર કહેલાં બધાં વાસણોમાં જરા પણ મેલ કે કચરો રહેવા દેવો નહિ. વળી તે બધાં વાસણોને યોગ્ય દિસે અને જે જગાએ મૂકવાથી શોભાયમાન ચક્રચકિત થઈ રહે એવી જગાએ ગોઠવી માંડ કરી મૂકવાં. ખપ પડે ત્યારે લેવાં પણ પાછાં સાફ કરીને તેમની જગાએ મૂકવાં. વળી મેજ, ખુરશી, કોચ, પલંગ, દીવા કરવાની બસિઓ વગેરે કપાટ, પેટી, પટણ, છરકાતરો વગેરેને યોગ્ય અને શોભે તેવી જગાએ ગોઠવવાં, તેમને પણ હમેશાં ઝાપટવાં કે તેના ઉપર કચરો રહે નહિ. ધરનાં બારી બારણાં, જળાયાં વગેરેને વાળી ઝાડી નાંખવાં. પાથરવાનાં ગાદલાં, ગોદડાં, ઓશીકાં, ઓછાડ, બિછાનાં વગેરેને ચોખ્ખાં રાખવાં અને તેમાં પરજોવો રહે નહિ તેમ યોડીવાર ખુણી દવામાં રાખ્યા પછી સફેદવાં અને ત્રણ ચાર દિવસે તડકે પણ નાંખવાં, કે માફક વગેરે તેમાં રહે નહિ.

સારી પેઠે જમે તેવાં તન્દુરસ્ત, મજબૂત માણસ મને તો ઘણાં જ ગમે.

આ પછી અમે ચાર જણ ચોપાટ રમવા બેઠાં. આ રમત એવી છે કે શાંત સ્વ-
ભાવનાં મનુષ્યો પણ ખીન્ન રમનારની છત જોઈ તથા પોતાની હાર જોઈ પોતાનો મિ-
ત્રજ્ઞ જોઈ બેસે છે. પ્રિયબાલા મ્હાત થતી વખતે કદી મિત્રજ્ઞ પોતી નહિ, તેમ તક આવ્યે
દાવ પણ ચૂકતી નહિ. અમે બન્ને પણ કેટલીક વખત સ્પર્ધામાં^૧ આવી જતાં. આ વખત
મને રમતમાં ઘણો જ રસ પડતો. કેટલીક વખત મારાથી પક્ષપાત પણ થઈ જતો. બેજ-
ણની સોગથી મારવાની હોય અને તેમાં એક પ્રિયબાલાની હોય તો તે હું બચાવી લેતો.
રમતમાં પ્રિયબાલા હારી, પણ ખિન્ન થઈ નહિ.

આ દિવસથી તે સુંદર બાલાનો મને મોહ લાગ્યો. કાણુ પ્રતિક્ષણુ તે મારાં વિચાર-
નયન આગળ આવીને ખડી થતી. તેને વિશે મને રહેજ પણ વિચાર થાય કે તે મારી
આગળ આવીને હાજર થતી. પ્રિયબાલા એજ માફ વિશ્વ હતું એમ કહું તો ખોટું નહિ.
મારા કેટલાક ખાસ મિત્રો શિવાય ખીન્ન સર્ગાંવહાલાં તરફ હું બેદરકાર બની ગયો. હું બે-
દરકાર બનું તેની સર્ગાંવહાલાંને બિલકૂલ પરવા નહોતી, કારણ કે હું નિર્ધન હતો. હું તેમને
આજ્ઞા બોલાવું તેમને ઘેર આજો નહિ તો તેમના મનથી તો આજી પીડા.

પણુ આ મનોહર બાલાના વિચારમાં તક્ષીન રહેવાથી પણ શું લાભ ? મેં સારી વિદ્યા
સંપાદન કરી હતી.^૨ બે ચાર માણસોના નિભાવ કરે તેટલું કમાતો પણ હતો. ધીમે ધીમે
બચાવતાં રકમ એકઠી થવાનો સંભવ હતો. પણ હાલ તો મારી પાસે રકમ એકઠી થઈ
નહોતી; એટલે નિર્ધન જવો જ હતો. નિર્ધનને કાણુ કન્યા દે-દેવાનો વિચાર પણ કાણુ
કરે ? નિર્ધન માણસ સારી વિદ્યાવાળો હોય છે તો પણ ઘણા માણસો—કહેવાતા
મોટા સમજીત માણસો પણ—કન્યા આપતાં વિચાર કરે છે. ધનવાનના છોકરા
બેવકૂફ હોય છે તો પણ લોકો કન્યા આપવા પતંગીયાંની માફક ઝંપલાવે
છે. આથી પ્રિયબાલા સાથે લગ્ન થવાની આશા રાખતી તે વૃથા^૩ હતું. છતાં હું તેને ચ-
હાતો એ નિઃસંશય. લગ્ન અશક્ય હતું ત્યારે તમારે તે વાત જ મૂકી દેવી હતી એમ કોઈ
કહેશે. પણ પ્રેમ શું ચીજ છે તે આ કહેનાર જાણીતા નથી. પ્રેમ અને સંધિવાતું દરદ
એ બન્ને સરખાં છે. તેમાં ફસાવા એટલે ચસકાયજ નહિ. પ્રેમાસક્ત મનુષ્યને જરાક વિ-
વેકથી વર્તવાને કહેવું એ દોના જેવું છે ? વાથી વાંઝા વગેલા, તથા છત્રાઈ ગયેલા માણસને
'ટટાર થઈ દોડ' એમ કહેવા જેવું છે. મારા કેટલાએક મિત્રોએ બરાબર આ જ રસ્તો
લીધો. તેમણે મને કહ્યું, 'કોઈની પાસે કહેવડવો, હા કહે તો ઠીક નહિ' તો વાત વેગળી મૂકવી.

મેં તેમને જવાબ આપ્યો 'મારા જેવો મરીખ માણું કરાવે તોથી શું વળે એવું હતું ?'

ત્યારે એક જણે કહ્યું, 'ત્યારે તો બે રસ્તા માત્ર છે. કાંતો તે વાત જ મૂકી દેવી.'

૧ હરિકાઈ, સામાના દરતાં મ્હડીવાલા થવાની લાગણી. ૨ મેળવી હતી. ૩ ફાકટ,
નકામું.

‘હું બોલી ઉઠ્યો, ‘તે તો કેમ બને !’

‘તારે તો અદ્ય^૧ સમયમાં સાફ ધન સંપાદન કરવું.’

‘તે શી રીતે ?’

‘આફ્રિકા બ્રાફ્રિકા જેવે સ્થળ જઈને.’

‘પણ ત્યાં જઈને આવતાં પણ સ્ટેન્ડ ત્રણ ચાર વર્ષ નીકળી જાય. અને ત્યાં સધી પ્રિયબાલા કુમારી રહે નહિ. અવશ્ય તેનું લગ્ન અન્ય કોઈ સાથે થાય !’

‘હા, વખતે એમ પણ થાય. કારણ કે પ્રિયબાલાની ઉમ્મર મોટી છે એટલે તે કુ-મારી રહી શકે એમ નથી. પણ એમાં શું ? પૈસા એકઠા થશે તો પ્રિયબાલા નહિ તો તેની બહેન, બીજી ધણીએ કન્યાઓ મંગરો.

મેં આતો કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. મને તેના પર વિરરકાર થયો. પ્રિયબાલા પર મને ને પ્રેમ થઈ આવ્યો હતો તેવા પ્રેમનો તેને અનુભવ થયો નહોતો. આવા માણસને તે પ્રેમની ખુશી સમજાવવી તે પણ નિરર્થક^૨ હતું.

આમ ગુંચવાડમાં હું આવી પડ્યો હતો. મારા પેલા મિત્રને મેં મારી હકીકત કહી નહોતી, કારણ કે તેની સ્ત્રી તરફથી તે પ્રિયબાલાનો સંબંધી હતો. હું સારી રીતિમાં હોત તો નક્કી વાત કરત. અને કદાચ ન કરત તો ઉલટો તે સામે મને પ્રિયબાલા માટે કહેવા આવત. પૈસાની ખુશી ન્યારી છે.

આમ કરતાં કરતાં એક વર્ષ નીકળી ગયું. વખતને જતાં વાર લાગે છે ? તેમ તે કોઈની વાટ્ય પણ જૂએ છે ? તમે હસો, રડો, તેની તેને ઝોછીજ દરકાર છે ! એની સ્વા-રી ચાલી તે ચાલી. મહા સમયે રાજઓ પણ તેને અટકાવી શકતા નથી. પ્રિયબાલા પરનો મારે પ્રેમ તેવોતે તેવોજ અખંડ, અચલ, રહ્યો. પણ મારી રીતિમાં એવો કાંઈ ફેરફાર નહોતો થયો કે હું સગપણ માટે કહેવડવી શકું. મારી જેટલી પ્રિયબાલા પર પ્રીતિ હતી તેટલી તેની મારા પર હતી કે નહિ તેનું મને કશું કારણ મળ્યું નહોતું. તેની પ્રીતિ જણાયામાં આવે તો કહેવડવવાની કાંઈક હિમ્મત પણ આવે. નિર્ધનતાએ મારું મોં ખીડી લીધું હતું. મારાથી તે બાબત ચબ્દ પણ બોલી શકાતો નહિ. જેને પ્રેમનો અનુભવ થયો હશે તેને મારી લાગણીનો કાંઈક ખ્યાલ આવશે—કાંઈકજ આવશે. કારણ કે પૂરો ક્યારે આવે કે પ્રિયબાલાના પ્રેમનો અનુભવ થાય સારેજ. અને તે અશક્ય છે. કારણ કે પ્રિય-બાલા એકજ છે.

આવી દુઃખદ રીતિમાં હું હતો. ઇન્દ્રિયકારાગ્રસ્તમાંથી^૩ મુક્ત થવાને કાંઈપણ આશા

૧ યોગ. ૨ ફાકટ. ૩ ગરીબાઈથી કેદખાતું.

નહોતી. તેવામાં એક સવારે બે કાગળ આવ્યા. આવા બનાવ, ઘણી વખત વાર્તાઓમાં જ બને છે. ખરે તો મારી પેઠે કોઈકના સંબંધમાં જ બને છે, મારા એક વૃદ્ધ કાકા વ્યાપાર અર્થે આફ્રિકા ગયેલા હતા. તે બે વાર પરત્વેલા હતા. તે બંને સ્ત્રીઓ સુંદરી ગણાતી. તેમનાથી મારા કાકાને કંઈ સંતાન થયું નહોતું. તેઓનાં મરણ પામવાના સમાચાર આ કાગળમાં હતા. તેમણે પોતાની સઘળી મિલકત—આશરે ૪૦ હજાર રૂપિયાની મિલકતનું વિલ (મૃત્યુપત્ર) મારા હાથમાં કર્યું હતું. તે વિલ તેમણે સાંતી એક સોલિસિટરની પેટીને સોંપ્યું હતું. તેમણે તેમના મુંબઈના એજન્ટોને આ બાબત ખબર આપી હતી, અને તેઓએ મને મુંબઈથી આ ખબર આપ્યા હતા.

આ પત્ર વાંચી મને ઘણો જ આશ્ચર્ય આનંદ થયો. ફરી ફરીને મેં તે કાગળ તપાસ્યો. ફરી માફ તથા મારા કાકાનું નામ જોયું. આ ખબરથી મને ઘણો જ ઉત્સાહ, આવી ગયો. લક્ષ્મી વિલક્ષણ સ્ત્રી જ છે. બહેને કેટલાંક સાધુઓ તેનો તિરસ્કાર કરે. લક્ષ્મીથી ઘણા અનર્થ થાય છે એમ કહેવાય છે, પણ તેમાં લક્ષ્મીનો દોષ નથી, મનુષ્યનો દોષ છે. નિર્ધનતામાં એકદમ ધન આવી પડે તેની અસર કાંઈક અદ્ભુત થાય છે. નિરત્સાહી ઉત્સાહી બને છે. સહેજ માંદાં માણસ ટ્યાર થઈ જાય છે. બીર નિર્ભય બને છે.

આ કાગળના હરખમાંને હરખમાં બીજો કાગળ ઉઘાડ્યો જુલો ગયો હતો તે સાંભળ્યું. તે પત્ર ઉઘાડ્યો. પરખીડીયું મોઢું હતું પણ તેમાં કાગળ એક કડકો માત્ર હતો. તેમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું હતું:—

પ્રિયતમ,

તમારી માથપર પ્રીતિ છે તે તથા તમારી નિર્ધનતાને લીધે સગપણ માટે તમે મારાં માતૃ પિતાને કહેવડાવી શકતા નથી તે કોઈપણ પ્રકારે મારા જણવામાં આવ્યું છે. મારી તમારા પર પ્રીતિ છે કે નહિ તે તમારે આ લેખ પરથી સમજી લેવું. તમે મારાં માતૃપિતાને કહેવડાવશો તો હું માથથી જનતો યત્ન તમારા ને મારા દિલને માટે કરીશ. નિઃસંશય તમારે મારાં માતૃપિતાને કહેવડાવવું.

અધીન,

પ્રિયબાલા.

હવે કાંઈ હર્ષની સીમા! હું પ્રિયતમ અને તે મારી પ્રિયતમા! ! ચાલ હમણા જ મારા મિત્રને કહી આવું. શું કહેવું? કે મારા કાકા સુંદરી ગયા. સુંદરી ગયા! વાહ, સ્વાર્થ વાહ! કાકા સુંદરી ગયા તેનું મને કાંઈ સ્નાન સ્પર્શ, ખરું કે? અભાર સ્પર્શ તે તો અને સાંભળ્યું જ નહોતું. કાગળ લખનાર અંગ્રેજ એટલે જુગલો ઉતારીને વાંચીને એમ એ ક્યાથી લખે? સ્નાન સ્પર્શમાં એ શું સમજે? કાકાના મૃત્યુ બાબત બેચાર સગાંવહાલાંને પહેલાં કહી આવ્યો ને ઘેર બેઠો. નાત્યના લોકો ભેગા થયા લાગ્યા. મેં પણ લોકાચાર પ્રમાણે આ! આ! રૂબા માંડ્યું. ઘણાંએ પ્રયત્ન કર્યો પણ ખરું રહ્યું આવે નહિ. અને કોઈ દહાડો પરાણે પોત

મૂકેલી નહિ તેથી તેમ પણ ન બન્યું. પણ મારા એક પરોપકારી ફ્રેઈડ હતાં તે મારી આગળ આવી પહોંચ્યાં અને ધીમેથી કહેવા લાગ્યાં કે અધ્યા જરા ખૂબ તો પાડ્ય. કાકા મરી ગયા છે તે કેમ જણાય? પૂછ્ય ફ્રેઈડ ! નાનો મોટો એમના હાથ નીચે થયેલો, એટલે તેમની આજ્ઞા મારે માથે ઉઠાવવી પડે. મોટેથી પોક મૂકી મેં રડવા માંડ્યું—પણ જુલ ખાતા નહિ. આંસુ એકપણ પડતું નહિ મારે બદલે બીજું કાંઈ હોય તો તેને પણ આંસુ ન આવે. ખોટાં આણે ત્યારે, ઢોંગ કરતાં મને આવડે નહિ, નહિ તો આંસુ કેટલાં? આંખો બીની ક-રતાં વાર કેટલી? સઘળા એકલા થયા અને નદીએ ન્હાવાં ચાલ્યા. નદી ઉપર જ મારા પેલા મિત્રને મેં પિલની વાત કરી. નાહી પાછા ઘેર આવ્યા. મારા મિત્રે કાંઈ બીજાને વાત કરી. એમ વાત ચાલી અને આખી નાતમાં વાત પ્રસરી ગઈ. આવી વાત પ્રસરવા સામે કાંઈક જ વાંધો લે છે. કાકાને બે માસ થયા એટલે મારા મિત્રે પ્રિયજ્ઞાના પિતાને વાત કરી અને તેણે તે વાત ખુશીથી સ્વીકારી. ત્રીજે મહીને સારો દિવસ જોઈ ગોરને ચાંદલો કરવા મોકલ્યો. સગપણ થયું. કાકાનો શોક બોક ન નડ્યો? ના ન નડ્યો. અમારી નાત્ય શોધીલી ન્હોતી. જરૂર પડ્યે રૂડા કામ માટે મહિનામાં પણ બતાવવાનો—મિથ્યા શોક મૂકી દેતો.

માર, પાંચ ને છ મહિના થયા એટલે તો મારા લગ્નનો દિવસ હોય; હવે કાંઈ મુખની પરિસીમા !

લગ્ન થઈ ગયાં. લગ્નમાં ને લગ્નમાં પ્રિયજ્ઞાના જોડે વાતચિત કરવી શરૂ કરી. એ કાંઈ ધીરજ રહે !

‘ પણ શી વાત કરી ? ’

‘ એ કાંઈ કહેવાય કે ? ’

—નિર્મુણ, બન્ધુસમાજ.

સ્વીકાર.

નીચેનાં પુસ્તક અને માસિકોનો ઉપકાર સાથે સ્વીકાર કરીએ છીએ:—

બાળસહબોધ રત્ન, કર્ત્ત સ. રા. હિરાલાલ વિદ્યારામ રાવળ.

(૧૬) હિદાયતુલ મોઅમેનીન. (૧૭) મુદરશન. (૧૮) ચન્દ્ર (૧૯) ઝક-પિવિધા.

યોગીક મહેનત, અર્થ, અને વખતમાં ઘણા જયાજય, સુંદર અને ચોક્કસાઈ ભરેલું કામ કરી શકે છે એમ જાણાયાથી ઘણી ઘણી જાતની કારીગરીવાળી વસ્તુઓ બનાવવાનું કામ, યાંત્રિક શક્તિ પાસે, તેના નિયમે જાણનારાઓ કરાવે છે. આ તો મ્હેં ત્હમને યોગીક જ બાબતો ગણાવી. બાકી હાલમાં કુદરત, તેના નિયમે સારી રીતે જાણનારાઓના વશમાં એટલી બધી આવી ગઈ છે કે આપણા તો માન્યામાં પણ ન આવે, એટલું જ નહીં પણ સ્વપ્નામાં પણ વિચાર ન આવે, એવાં એવાં અદ્ભુત અને ચમત્કારી કામો કરી જતાવી, તે, હુનિયાને લાભ આપે છે.

લલિતા—વાહ ! ત્યારે એવા માણસો તો બહુ, રાજ્ય કરતાંયે, જગત ! એ તો ધારે તે કરી શકે ! પણ એ લોકો એ નિયમે શી રીતે અને ક્યાં જાણતા હશે ?

રસિકલાલ—તેઓ જુદી જુદી બાબતો તપાસવા માટે જાત જાતનાં યંત્રો બનાવી તેના સાધનથી કુદરતના ચમત્કારો ક્યા નિયમોથી થયે જાય છે એ નક્કી કરી શકે છે. એમ એવાં સાધનો વડે તપાસવાનું કામ એને પ્રયોગ કહે છે, અને જે ઠેકાણે એવા પ્રયોગો થાય છે, તેને પ્રયોગશાળા કહે છે.

લલિતા—ત્યારે આપણા જેવાંથી તો એ કુદરતનાં કામો ન જ જાણાય કની ? એની યોગીક પણ શક્તિ આપણામાં આવે તો કેવું સાઈ ? પણ આપણી પાસે એ માણવાનાં સાધનો એ ક્યાંથી હોય, અને પ્રયોગશાળા તો બને જ શી રીતે ?

રસિકલાલ—વાહ ! ત્હમને તો આટલું જાણતામાં જ તેવી શક્તિઓ મેળવવાની ઇચ્છા થઈ આવી ને શું ? એના પ્રયોગો નજરેાનજર જુઓ ત્યારે તો મ્હને લાગે છે કે ત્હમે ગાંડાંધેત્રાં થઈ જાઓ !! પણ કાંઈ હરકત નહીં. ત્હમને ઉમંગ અને હોશ છે તો કુદરતનાં કેટલાંક કામો ત્હમને આપણા ઘરમાં રહે રહે જ બતાવીશ. કુદરત, આપણા લોકોમાં માનવામાં આવે છે તેવાં જૂનો જેવો કંઈ વસ્તુ નથી કે જે તેને બોલાવી શકે તેની જ પાસે તે જાય અને તેનું જ કામ કરી આપે; તે તો બધે ઠેકાણે, આપણા ઘરમાં અને આપણી આસપાસ પણ, પોતાનું કામ કરે જાય છે, અને તે પણ સર્વ જગાએ સરખા જ નિયમોને આધારે; પણ તેને ઓળખવાની આપણામાં શુદ્ધિ નથી તેથી જ આપણે એ બાબત અજ્ઞાન રહીએ છીએ.

લલિતા—હે ! ત્યારે એવાં ચમત્કારનાં કામો આપણા ઘરમાંયે થાય છે ? અને તે છતાં આપણા જાણવામાંયે આવતાં નથી ? એતો નવાઈની વાત !

રસિકલાલ—હા, તે આપણા ઘરમાં ને બહાર બધે થયે જાય છે, અને તે આપણે જોઈએ એટલુંજ નહીં, પણ આપણાં કામો માટે તેમનો ઉપયોગ પણ કરીએ છીએ. તે ચમત્કારરૂપ લાગતાં નથી તેનું કારણ એટલુંજ કે તે રોજ આપણા જોવામાં આવે છે.

રસિકલાલ—ના, એક જ; પણ તેની શક્તિઓનાં સ્વરૂપ જુદાં જુદાં. તેજ, અવાજ, ગરમી, આકર્ષણ, જુદા જુદા પદાર્થોમાં એક બીજા સાથે જળી જવાનો તથા છુટા પડવાનો ગુણ, એ વગેરે કુદરતની શક્તિનાં જ સ્વરૂપો છે. કુદરત જુદાં જુદાં સ્થિતિ અને ઠેકાણાંને તથા તેમાં વસતાં પ્રાણીઓને માફક આવે તેમ તે પોતાની અનેક શક્તિઓ, સામટી એક જ વખતે, વાપરે છે; અને તે પણ સુકરર કરેલા નિયમો પ્રમાણે જ.

લલિતા—ત્યારે આપ કહો છો એવી કુદરતની શક્તિઓ અને તેના નિયમો માણુ-સના જાણ્યામાં આવે ખરા ?

રસિકલાલ—હા, શા માટે નહીં ? હાથરના અને તેની સત્તારૂપ કુદરતના નિયમો અગાની અને એદરકાર માણુસોથી હુખ રહે છે ખરા; પણ ખંતથી શોધનારાઓને તો તે પોતાના નિયમો સ્પષ્ટ જણાવી તેમને અજ્ઞાન પમાડે છે. તે નિયમો કદિ પણ ફરે નહીં એવા હોય છે, અને માણુસ જાણે કે ન જાણે તો પણ તે તો પોતાની અસર કરે જ જાય છે. તેમનો ભંગ કરનાર, એટલે તેમની વિરુદ્ધ ચાલનારને તે શિક્ષા આપે છે, અને તેમને બરાબર રીતે જાણી તે પ્રમાણે જ વર્તનરોને તે મોટા મોટા ચમત્કાર કરી બતાવી સાધારણ માણુસને ન મળે એવા મોટા લાભ આપે છે.

લલિતા—આપ એ બધું કહો છો એ તો ઠીક; પણ એવા નિયમો જાણનાર હાલ કોઈ હશે ખરા ? હું તો ધારું છું કે ધણીકવાર ક્યાઓમાં સાંભળીએ છીએ તેવા ચમત્કારો કરનારા ઋષિઓ તો સતયુગમાં યદ્ય ગયા, તેમ કુદરતના ચમત્કારી નિયમો અને કામો જાણનારા હાલ તો ક્યાંથી હશે ?

રસિકલાલ—ઋષિઓ વિશેની વાત આગળ કોઈ વખત આપણે કરીશું. પણ કુદરતના નિયમો જાણનારા તો હાલની દુનિયામાં પણ અનેક ધંધ ગયા, અને હજી પણ ધણીએ હયાત અને પ્રખ્યાત છે. તેઓએ ઘણા જ ખંત અને આયત્નથી પોતાની છંદગીનો લગભગ બધો વખત કુદરતનાં સ્વરૂપો ઓળખવામાં વાપરી તેના ઘણા નિયમો જાણ્યા છે, અને જુદાં જુદાં સ્વરૂપોને લગતાં શાસ્ત્રો રચ્યાં છે; એટલું જ નહીં પણ તે કુદરત તે નિયમોને આધારે અમુક અમુક સ્થિતિમાં કેવાં કેવાં કામો કરે છે અને કરી શકે એ નક્કી કરી, અનુકૂળ સ્થિતિ ઉપજાવી તેની પાસે તે નિયમો અમલમાં મુકાવે છે, અને એ રીતે એકલી માણુસ જાતથી ન બની શકે એવાં કામો તેની પાસે કરાવી શકે છે. વરાળમાં રહેલી શક્તિના નિયમો જાણી આગગાડી, આગબોટ વગેરે બનાવવાનાં, તથા હાવવાનાં, લુગડાં વણવાનાં, એક ઠેકાણેથી બીજા ઠેકાણે પાણી વહાવવાનાં, અને એવાં એવાં ઘણાં કામો તેની પાસે કરાવાય છે. વીજળીમાં ઘંટી જ ઝડપથી ચાલવાની શક્તિ જોઈ તેના નિયમો જાણનારાઓ હજારો ગાઉ છેટે રહેલાં કામો અને દેશો પાસે, સ્થાને જ ઉભેલાં માણુસોની પેઠે, વાતો કરાવે છે. તેજમાં અમુક જાતની વસ્તુઓ ઉપર હાથ પાડવાની શક્તિ દેખી, કોઈ પણ વસ્તુ અથવા દેખાવની, ગમે એવા કાબેલ સ્ત્રીતારા પણ સ્ત્રીતરી શકે નહીં એવી, છબીઓ જોતજોતામાં પાડવામાં તેનો ઉપયોગ થાય છે. અમુક રીતે એકબેલાં યંત્રો

યોડીક મહેનત, ખર્ચ, અને વખતમાં ઘણા જયાએ, સુંદર અને ચોકસાઈ ભરેલું કામ કરી શકે છે એમ જણાયાથી ઘણી ઘણી જાતની કારીગરીવાળી વસ્તુઓ બનાવવાનું કામ, યાંત્રિક શક્તિ પાસે, તેના નિયમે જણનારાઓ કરાવે છે. આ તો મ્હેં ત્હમને યોડીક જ બાબતો ગણાવી. બાકી હાલમાં કુદરત, તેના નિયમે સારી રીતે જણનારાઓના વશમાં એટલી બધી આવી ગઈ છે કે આપણા તો માન્યામાં પણ ન આવે, એટલું જ નહીં પણ સ્વપ્નામાં પણ વિચાર ન આવે, એવાં એવાં અદ્ભુત અને ચમત્કારી કામો કરી બતાવી, તે, હુનિયાને લાભ આપે છે.

લલિતા—વાહ ! ત્યારે એવા માણસો તો બહુ, રાજ કરતાં, જગરા ! એ તો ધારે તે કરી શકે ! પણ એ લોકો એ નિયમો શી રીતે અને ક્યાં જાણતા હશે ?

રસિકલાલ—તેઓ જુદી જુદી બાબતો તપાસવા માટે જાત જાતનાં યંત્રો બનાવી તેના સાધનથી કુદરતના ચમત્કારો ક્યા નિયમોથી થયે જાય છે એ નક્કી કરી શકે છે. એમ એવાં સાધનો વડે તપાસવાનું કામ એને પ્રયોગ કહે છે, અને જે ઠેકાણે એવા પ્રયોગો થાય છે, તેને પ્રયોગશાળા કહે છે.

લલિતા—ત્યારે આપણા જેવાંથી તો એ કુદરતનાં કામો ન જ જણાય કની ? એની યોડીક પણ શક્તિ આપણામાં આવે તો કેવું સારું ? પણ આપણી પાસે એ જાણવાનાં સાધનો એ ક્યાંથી હોય, અને પ્રયોગશાળા તો બને જ શી રીતે ?

રસિકલાલ—વાહ ! ત્હમને તો આટલું જાણતામાં જ તેથી શક્તિઓ મેળવવાની ઇચ્છા થઈ આવી તે શું ? એના પ્રયોગો નજરોનજર જુઓ ત્યારે તો મ્હને લાગે છે કે ત્હમે ગાંડધેનાં ચંદ્ર જાઓ !! પણ કાંઈ દરકત નહીં. ત્હમને ઉમંગ અને હોંશ છે તો કુદરતનાં કેટલાંક કામો ત્હમને આપણા ધરમાં રહે રહે જ બતાવીશ. કુદરત, આપણા લોકોમાં માનવામાં આવે છે તેવાં જૂનો જેવી કંઈ વસ્તુ નથી કે જે તેને બોલાવી શકે તેની જ પાસે તે જાય અને તેનું જ કામ કરી આપે; તે તો બધે ઠેકાણે, આપણા ધરમાં અને આપણી આસપાસ પણ, પોતાનું કામ કરે જાય છે, અને તે પણ સર્વ જગ્યાએ સરખા જ નિયમોને આધારે; પણ તેને ઓળખવાની આપણામાં શુદ્ધિ નથી તેથી જ આપણે એ બાબત અજાન રહીએ છીએ.

લલિતા—હે ! ત્યારે એવાં ચમત્કારનાં કામો આપણા ધરમાંયે થાય છે ? અને તે છતાં આપણા જણામાંયે આવાતાં નથી ? એતો નવાઈની વાત !

રસિકલાલ—હા, તે આપણા ધરમાં ને બહાર બધે થયે જાય છે, અને તે આપણે જાણીએ છીએ એટલું જ નહીં, પણ આપણાં કામો માટે તેમનો ઉપયોગ પણ કરીએ છીએ. તે ચમત્કારપ લાગતાં નથી તેનું કારણ એટલું જ કે તે રોજ આપણા જોવામાં આવે છે.

જુઓ; હમે આટલામાં જુઓ છે ત્યારે હમારું પોતાનું સ્વરૂપ હમારા દેખવામાં આવે છે; તેનું કારણ શું ? આટલામાં કે તેની પાંછળ તો કાંઈ હોતું નથી, છતાં હમારાંજ આકારનું કાંઈ માણસ રહામે આવી ઉભું હોય છે અને હમે કરે તેવા જ આળા કરે છે; એ માણસ ક્યાંથી આવ્યું ? શ્રીજી, તપેલીમાં ગરમ કરવા મુકેલું પાણી ઘણું ઉકળે છે ત્યારે તેના ઉપર ઢાંકેલી તાસક, પાણી તપેલીમાં નીચું હોવા છતાં, એની મેળે દાઢે છે, ઉંચી નીચી થાય છે, અને વખતે ઘણાંનેરથી એકદમ પડી પણ નય છે. એને એમ કોણ ફેંકી દે છે એ કહેશો ? શ્રીજી, આ પછે પીચકારીનું મ્હોં પાણીમાં બોળી તેનો કદો ઉઠે એવો એવો એ છીએ ત્યારે તેની સાથે પાણી પણ જીણા કાણામાંથી ઉંચું ખેંચાઈ આવે છે, તેનું કારણ શું ? કદામાં પાણી ખેંચી લાવવાની શક્તિ તો છે જ નહીં. વળી, આપણાથી કેટલેક આધે કાંઈ લાકડાં ચીરતું હોય છે, અથવા ધોખકણાવતી ધોતું હોય છે, અને આપણે તે તરફ જોઈ રહ્યા હોઈએ છીએ, ત્યારે લાકડા અથવા લુગડા ઉપર પડતો ધા આપણે જોઈએ છીએ તે પછી થોડીવાર પછી જ આપણે તેનો અવાજ સાંભળીએ છીએ. તેનું કારણ શું ? શીયાળામાં લોદા જડાં સુતરનાં લુગડાં કરતાં પાતળાં પણ ઉનનાં પ્હેરવાનું કેમ પસંદ કરતા હશે ? લોંબુ અથવા આંખલીનું પાણી કદાચ વગરના ધાતુના વાસણમાં કદાચ જમડી જાય છે, અને તેજ પાણી મેઘાં વાસણને ચોખ્ખાં અને ઉજળાં કરે છે એ શું ? કહો હવે, આ અને આવી આવી ઘણી બાજતો રોજ હમારા જ ઘરમાં જનતી નથી ? છતાં તેનાં કારણો વિષે કાંઈપણ દિવસ વિચાર કર્યો છે ? નહીં જ. અને તેથી જ આ સર્વ કુદરતનાં કામો હમારી રૂબરૂ અને જાય છે તોપણ હમે તેને જાણખી શકતાં નથી.

લલિતા—એ વાત તો ખરી. આ બધાં કુદરતનાં કામો હશે એવું મ્હને તો સ્વપ્નામાંએ લાગ્યું નહોતું.

નોકર—(ઝોરઝની બહારથી)—માઈ સાહેબ ! જમનાદાસ નામના કોઈ માણસ આપને ઘેર બોલાવી જવા ગાડી લઇને આવ્યા છે.

રસિકલાલ—(નોકરને) વાર એમને કહે કે લુગડાં પ્હેરિને આવે છે ? (લલિતાને) હીક, ત્યારે આપણી આજની વાત આટલેથી જામ રાખવી પડશે. વાત નીકળી હતી ત્યારે આવાં કામો કુદરતની કંઈ કંઈ શક્તિ અને નિયમોને લીધે ચાલે છે એ હમને સ્વમજનવાનો આજ મ્હારો વિચાર હતો. પણ હવે વળી આગળ ઉપર તે વિષે વાત કરીશું.

લલિતા—મ્હને પણ તે જાણવાનું જાડું મન થયું હતું. પણ અરે. લ્યો, આપ લુગડાં પ્હેરો એટલામાં હું પાન કરી આવું.

સમયતરંગ.

સ્ટ્રીકેળવણીની હીલચાલ—ગાયકવાડી રાજ્ય તાબે પેટલાદ પાસે નાર નામનું ગામ છે, ત્યાંની કન્યાશાળના હેડમાસ્તર મી. અનુપરામ દેવશંકરના સ્ટ્રીકેળવણી પાછળના પ્રયત્નને લીધે તે ગામમાં હાલમાં એક મોટો સમારંભ મેળવવામાં આવ્યો હતો. લગભગ એક માસની મુદત ઉપર આ કન્યાશાળાને મેળાવડો શાળા તરફથી થયો હતો, છતાં થોડા જ વખત પછી હાલમાં પાછો ખીન્ને મેળાવડો ગામના સંભાવિત આગેવાન ગૃહસ્થોએ ઘણા સારા પાયા ઉપર કર્યો હતો. આ સમારંભ ભરવાનું તથા તેમાં કન્યાઓને આપેલા ધનમનું સર્વ ખર્ચ તે આગેવાન ગૃહસ્થોએ કર્યું હતું. તે પ્રસંગે પેટલાદની કન્યાશાળાનાં તથા જનાના ક્ષાસનાં હેડ મિસ્ટ્રેસે, સોજીત્રા કન્યાશાળાનાં હેડ મિસ્ટ્રેસ, પેટલાદ સંસ્કૃતશાળાના ગુરુ, નાર શાળાના હેડ માસ્તર વગેરેને ખાસ આમત્રણ કરી ખેલાવવામાં આવ્યા હતા. મેળાવડા માટે ગામની વચ્ચેવચ ખાસ મંડપ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો. અપેરે ગામના મહા-ગૃહસ્થો વાદિત્રો સાથે કન્યાઓને કન્યાશાળામાંથી તેડવા ગયા હતા, અને મુખ્ય રસ્તેથી તેમને ગાતી ગાતી લઈ જઈ મંડપમાં ભેસાડવામાં આવી હતી. આ મેળાવડાની, પ્રથમ અપેરે પુરૂષો માટે, અને સાંજે સ્ત્રીઓને માટે, એમ બે એકઠા ભરવામાં આવી હતી. પહેલી એકઠામાં પ્રથમ ઇશ્વર સ્તુતિની તથા ગાયકવાડ મહારાજની પ્રશંસાની ગદ્યબીજો કન્યાઓએ ગાયા બાદ, નારની છોકરાઓની શાળાના હેડ માસ્તર મિ. લોગીલાલને પ્રમુખ પદ આપવામાં આવ્યું હતું. નીતિ વિષયના ગરજાઓ, સંભાષણો, ભાષણો વગેરે થયા પછી, ફિન્ડર-ગાર્ટનની, શિક્ષણ આપે એવી, રમતો કરો બતાવવામાં આવી હતી. ત્યાર પછી સભામાં આવેલા ગૃહસ્થો તરફથી કન્યાઓના શિક્ષણ માટે ઘણી સારી ચર્ચા થઈ હતી, તથા કન્યા-શિક્ષણથી થતા ફાયદા, કન્યાઓને શાળામાં વધુ ઘખલ કરવાનો બેધ, સુસ્ત ગૃહસ્થો તરફથી પૂર્ણ છુટથી જણાવવામાં આવ્યા હતા. પ્રમુખે પણ પૂર્ણ વિસ્તારથી તે વિષય સ્કમન્નવી લોકોના મન ઉપર ઘણી સારી અસર કરી હતી. પાંચેકને શુભારે પુરુષમંડળ વીખરાતાં, ખીજ એકઠામાં ગામની લગભગ ૪૦૦ આમત્રેલી સ્ત્રીઓ મેળાવડામાં હાજર થઈ હતી. તે વખતે પેટલાદ કન્યાશાળાનાં હેડ મિસ્ટ્રેસ ઇમ્મણ દેવશંકરને પ્રમુખ પદ આપવામાં આવ્યું હતું. પ્રથમ પ્રમાણે ઇશ્વરસ્તુતિ વગેરે થયા પછી, ગરજાઓ વગેરેનું કામ ચર્ચ થયું હતું. કન્યાઓની માતાઓ પોતાની બાળકીઓનાં જ્ઞાન અને હોંશીયારી નેઈ સ્વાભાવિક રીતે જ હર્ષ પામતો હતો. સોજીત્રા કન્યાશાળાનાં હેડ મિસ્ટ્રેસે, તથા પેટલાદ જનાના ક્ષાસનાં હેડ મિસ્ટ્રેસે સ્ટ્રીકેળવણી સંબંધી લંગાણથી ભાષણ આપ્યું હતું, અને પાછળથી પ્રમુખે પણ ઘણું સાઈ વિવેચન કરી તે વિષય બાજત માતાઓના મનમાં ધરી અસર કરી હતી. કામ પુરું થતાં કન્યાઓને દુધ પાઈ તથા સારી સારી ઈંટનાં ધનામ આપી તેમને સંભાળથી ઘેર પહોચતી કરવામાં આવી હતી.

ઇંગ્લાંડ દેશમાં સ્ટ્રીકેળવણીનો ફેલાવો કેટલો બધો આગળનો આગળ વધતો જાય છે એ એટલા ઉપરથી જ જણાશે કે, એડીનબરો યુનિવર્સિટીની એમ. એ. ની પરીક્ષામાં

સ્ત્રીઓ અને પુરુષો મળી ૮૦ ઉમેદવારો બેઠાં હતાં, તેમાંથી પ્રસાર થયેલામાં ફક્ત સ્ત્રી-ઓની જ સંખ્યા ૨૩ ની હતી. વળી દક્તરી વિષયના જ્ઞાનમાં પણ સ્ત્રીઓએ આગળ પડેલા ભાગ લેવા માંડ્યો છે, અને તેઓમાંથી ૧૮ જણને એમ. બી. ની દક્તરી ડીગ્રી મળી છે. એ ઉપરાંત સ્ત્રીઓની કેળવણીના વધારાને એક મહાભારત બનાવ એલ. એલ. ડી. ની એક ઘણી જ માનવંતી ડીગ્રીના સંગ્રહમાં બનવા પામ્યો છે. આ ડીગ્રી ઓનરરી (જ્ઞાનના માનને ખાતર અપાતી) ગણામ છે, અને તે લાગ્યે જ, કોઈ ઘણા જ વિદ્વાન નરને આપવામાં આવે છે. પણ હાલ એ ડીગ્રીનું જ્ઞાન એકીનજરે સ્કુલ બોર્ડનાં પ્રમુખ મિસ ફેલોરા સ્ટેવન્સન નામનાં વિદ્વાન સ્ત્રીને આપવામાં આવ્યું છે.

*

*

*

*

સંસારસુધારના બનાવ:—યોગક વખત ઉપર મુસ્તના વીસા એકસવાળ ન્યાતાના મિ. રાયચંદ ખુશાલચંદ નામના એક જૈન ઝવેરીએ એક સ્ત્રી ઉપર બીજી કરવાથી, તે ન્યાતની એક સભા ગયા ઓક્ટોબર માસની તા. ૧૩ મીએ મુસ્તમાં મળી હતી. આ ન્યાતમાં એક સ્ત્રી હયાત છતાં બીજી કરવાના રીવાજનો પ્રતિબંધ નથી, પણ એ રીવાજ સંસારસુખમાં ધણેજ હાનીકર્તા થઈ પડ્યો છે એમ એ ન્યાતના ઘણાને લાગતાં તે અટકાવવા આ પ્રસંગે ન્યાતે પગકું બંધું હતું કેટલોક વાદવિવાદ થયા પછી છેવટે એવો ફાતેલ કરવામાં આવ્યો કે ઉપર કહેલા દારણસર ઝવેરી રાયચંદ તથા તેમનાં નવાં સ્ત્રી સાથે, ન્યાતના કોઈએ વ્યવહાર રાખવો નહીં.

કુંડલા અને માણસાની જૈન કોમોએ એવો ફાતેલ કર્યો છે કે, મરણ વેળાએ તે ન્યાતની કોઈ સ્ત્રીએ રસતા ઉપર કુટવું નહીં, લગન વખતે આતસખાજ ફાડવી નહીં, અને લગન તથા શારદા પુજનની ક્રિયાઓ જૈન શાસ્ત્રાનુસાર કરવી.

*

*

*

*

શૂરવીર સ્ત્રીઓ:—ત્રણેક અઠવાડીયા ઉપર મહાજલ્સેશનમાં એક વાદ બજારમાંથી એક વાહરણને ઉચકી ગયો હતો, અને તેનો અડધો ભાગ વિકેટરીયા લોન્ડ નામના મકાનના વંદામાં નાંખી ગયો હતો. તે પાછો ખાત્રા માટે બીજી રાત્રે તે વાદ ત્યાં આવશે એમ ધારી મહાજલ્સેશનના પાદરી મિ. બેલોન્ડ પત્ની તે મકાન આગળ રહેતાં માંચડો બાંધી બેસી રહ્યાં હતાં; ધારવા મુજબ તે વાદ, જે ૬ ફીટ લાંબો હતો તે, બરાબર ૧૧ વાગે ત્યાં આવી પહોંચ્યો હતો, ત્યારે તે બાંધેલ ઘણી દીર્ઘતથી બંદુક તાણી તે વાદને દાર કર્યો હતો. વળી એક બીજા વાદની ખૂમ પડી હતી કે એક કુતરાને મારી નાંખી એક બંગલામાં તે તેનો અડધો ભાગ નાંખી ગયો હતો. એ વાદનો. પણ શિકાર કરવા આ બાંધેલ કોથીશ કરી હતી.

હાલમાં યુરોપમાં આવેલા મેસિડોનિયા નામના પ્રાન્તના લોકોએ પોતાના દેશને સ્વતંત્ર કરવાના ધરાદાયી ટુફી રાજ્યની સામે બળવો ઉઠાવ્યો છે, અને તે બદલ ત્યાં યુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે. તે અરસામાં કેટલીક આનંદોત્સા નામની મેસિડોનિયન સ્ત્રી પોતાની ખુશીથી લશ્કર સાથે બગી લડાઈમાં ભાગ લે છે. તે આશરે ૨૬ વર્ષની છે; તે મધ્યમ ઉંમરની અને મજબૂત બાંધાની છે. તેનું બળવાબોલોની સાથે સામેલ થવાનું પ્લેહું કારણ એ છે કે જ્ઞાનપણથી જ તેને પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા મેળવવાના કામમાં મદદ કરવાની ઇચ્છા થઈ

આવી હતી, અને ખીજું કારણ એ છે કે તેના એક લાકડાને ટુકડા લોકોએ મારી નાંખ્યો છે, અને ખીજાને પકડી દેશનિકાલ કર્યો છે. હમણાં તે લશ્કરી ટોળાઓ સાથે મુદ્દની પ્રવૃત્તિમાં રહે છે. તેને મળવા જનાર એક ગૃહસ્થને તેણે કહ્યું હતું કે “લાંબી મજસોમાં પુરૂષો સાથે ટકી રહેવામાં મેંને કંઈ મુશ્કેલી પડતી નથી; ઉલટું, શરીરમાં હલકી હોવાથી પુરૂષોના જેટલી જ ઝડપથી હું પણ ચાલી શકું છું. મહેં મહારી બાંકુકથી પાંચ ટુકડાઓના પ્રાણ લીધા છે, અને ચાલતી લડાઈમાં મહારે હાથે કેટલા માર્યા ગયા છે તે તો કહી શકાતું નથી. મહારી ટોળાના પુરૂષો હમેશાં મહારી સાથે ધણા જ માન અને માયાથી વર્ત્યા છે; તે એટલે સુધી કે દરેક જાણુ જરૂર પડતી ત્યારે મહારી બાંકુક સાફ કરવાની, અમવા મહારા પગના બંધ સમા કરવાની રજા માગવા આવતા. અમારી ટોળામાંના કોઈ પુરૂષ સાથે, અથવા કોઈ પણ પુરૂષ સાથે, હજી હું કદી પણ મેંમમાં પડી નથી; પણ મેંસીડોનીયા સ્વતંત્ર થયા પછી કદાચ હું લમ કરી સંસાર માંડુ તો માંડુ. હાલતો મેંને એનો વિચાર પણ આવતો નથી. હું અત્યાર સુધીમાં એક જ વાર ધાયલ થઈ છું.”

અમેરીકાના ક્રીસ્ટોફર કોલમ્બસ નામના શેહેરમાં મિસ કીંગ નામની એક ધણી જ જાહેશ કીટકીટ (છુપા ગુના પકડનાર) સ્ત્રી છે. એની અકસ્માત આગળ બલભક્ષ કીટકીટ પાણી ભરે છે. એની ઉમ્મર હજી ત્રીસ વર્ષની અદર છે, પણ એટલામાં એણે ૧૦૦૦ ગુનેગારો શોધી ફદાડ્યા છે એમ કહેવાય છે. કેવી બહાદુર સ્ત્રી!!

*

*

*

*

સ્ત્રીઓ સંખ્યાની જાણવા નેગ—ઈંગ્લાંડમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ:—ઈંગ્લાંડના હાલના વસ્તીપત્રક ઉપરથી ત્યાંની સ્ત્રીઓની સ્થિતિનો કંઈક ખ્યાલ આવે એવા આંકડાઓ નીચે પ્રમાણે અપાય છે. તે દેશમાં પણ ૧૫-૧૬ વર્ષની સ્ત્રીઓ પરણી ગયેલી હોય છે. રાંડેલા પુરૂષો કરતાં વિધવાઓની સંખ્યા જમણા કરતાં વધારે છે. ત્યાં કન્યાઓ એવાં છે કે જે હિન્દુસ્થાનમાં હોવાં સંભવે જ નહીં;—૧૭ વર્ષનો વર અને ૩૫ વર્ષની સ્ત્રી, ૧૫ નો વર અને ૫૦ની વહુ, અને ૨૦ નો પતિ અને ૬૫ની ડોશી તે પત્ની. વસ્તીની ગણતરી વખતે દરેક ૧૪ સ્ત્રીએ ૧ વિધેગણ ગણાઈ હતી. ઈંગ્લાંડમાં પુરૂષો કરતાં ૧૦ લાખ સ્ત્રીઓ વધારે છે. આ વધારાની સ્ત્રીઓ સરકારી ઓફીસોમાં, ખાનગી ખાતામાં અને દાસી તરીકે નોકરી કરી પેટ ભરે છે. ૧૦૦ પરણેલી સ્ત્રીઓમાં ૧૭ જાણીને પેતાનો રોટલો પેતે જ કમાઈ લેવો પડે છે. અર્ધા સૈકા ઉપર ઈંગ્લાંડની સ્ત્રીઓ શીખવવાનું કે વેચવાનું જ કામ કરતી, પણ હાલ તો દરેક ધંધામાં તેમને માથુ ધાલવું પડે છે. ૭૦૦૦ સ્ત્રીઓ રસાયણનું, ૪૦૦૦ ખાટકીનું, ૩૦૦ શણ ફેકાણે પાડનારનું, અને ૬૦ હજાર લુહારનું કામ કરે છે. ૧૭ લાખ સ્ત્રીઓ ધરગથુ આકરીમાં લાગેલી છે. દરીયા ખાતામાં, વહાણો ઉપર, સરકારી ઓફીસોમાં, વેપારી પેદીઓ ઉપર, અને ટુંકામાં, સઘળા ધંધામાં તેઓની સંખ્યા આગળ કરતાં વધારે દેખાય છે. ૧૪ વર્ષની અંદરની ૭૦ હજાર છોકરીઓને અને ૧ લાખ ૩૮ હજાર છોકરાઓને મજૂરી કરી પેટ ભરવું પડે છે. ધણી ન્હાની વયની છોકરીઓને, પણ ધંધો કરવો પડે છે.

ਸੁਖਦੀ ਸੁਖਭਾਸ਼

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु

(પ્રથમ દેવતા દુદે ન્યા પામે સુ માન મુન્દરી)

સર્વે રીતે ત્રીચો માટે પ્રકટ થતું માસિક

703 2 }
1 9 }

પ્રકાશક
બન્ધુસમાજ.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
(नम १/५४ वासुदेव)

विषयभूयः

4413

24

विद्युत् विभाग
कोयला भण्डार

* સ્તેદને હાલે

(११५११)

284

शिव।ने। शम्भुगार

(२१ ११ श्री माताजी भद्राशंकर)

465

पल्लभान्नः ३।

(ग र शुभ त)

940

પ્રથમ — (શીલ્પી)

વડુના ધર્મે વિશે નિમઘ

(ମାତା ମର୍ତ୍ତ୍ୟାବସ୍ଥା)

142

श्रीमान् समज्जवा नेवी वतते।

(सौ. प्रमिता)

244

विविधविद्वाः

निरयक डोंग

(२३ २३ यक्षतनिनेदी)

149

वार्ताअहरी

સદાગીનીના ઉપકાર

(੧ ਨਾਰਧਣੁ ਫੇਮਧ ੨)

159

विद्या-कुशा

માથે હોઢના ઉઢેરતી)

(વિકૃતર મણિ-ગન નરસિંહસલસ)

વળતે રાખવી જોઈતી

मेच ओम ओ-३ ओम)

સામયિકી

संभवतः ३।

વાણિક સંવાદન એક અધિયોગ દ્વારા અર્થ ત્રણ આના

250

આહકોને સૂચના.

૧ કાયમતે ૩ થોડા વખતને માટે ગામ અથવા ઠેકાણુ જઈવાનાર આહકોએ મનની તાકીદે અમને ખબર આપવી

૨ સ્થાનિક આહક તરીકે નવાજમ બંધ પડી આ પત્ર બહાર ગમ ગમાનારા આહકોએ ટપાલ અર્થે મહેરમાતી કરી તાકીદે અમને મોકલવી આપવું તેમ આ પત્ર કુલેશોક વખત બહાર ગામ મગાવ્યા પછી સ્થાનિક આહક થવા છત્રનારાઓએ પણ તેટલા વખતનું ટપાલ અર્થે મોકલાવી દેવું

૩ નવાજમ તરીકે પોસ્ટની ટીકીટો મોકલનાર મહોએ અર્થા આનાની પધુ ટીકીટો મોકલવી, તે વિના તેમનું લવાજમ કબૂલ નાખે જકારો નહી મનિઓડર મોકલનારાએ કુપનગા નામ ગામ તથા ઠેકાણુ બરાબર સ્પષ્ટ લખવા

૪. અમારા પાછલા અહોની નકલો હવે થે ડીક રૂફાને લીધે, માત્ર નામ નોંધાવી નવા થનાર આહકોના કરતાં તરત લવાજમ મરનામોએને અન્યાય થતો હોવાથી, અમારા નવા થનારા આહકોને જણાવવામાં આવે છે કે જેઓ નવાજમ બારો તેમનેજ પાછળના અહો, અમારી પાસે હશે ત્યાં સુધી, અમે આપી સમજી રહેતા એ અમોની નકલો હવે પૂરી થઈ છે

અમારા એજન્ડો

રામકોદ—રા રા મહેન્દ્રરાય વિક્રમરાય બી એ એન એત બી ૨ સદર

કરંચી—રા રા રણુનાથ દામોદર ટે પોર્ટ દૂરદ એમીસ,

મુખાર્જી—રા રા ગાદેવજી લાલજીભાઈ બી એ એસ એસ બી હાઈ મર્ટ વીલ ટે આન્ટગેડ, ડૉ લાલચંદ્રી આલી પાસે. (નવાગનો

ગ રા પુરુષોત્તમ નાયુતમ પટેલ, ટે. ગ્રેડ ગોઠળદાસ દોલતરામ પીકાન

વડોદરા—ગ રા પુન્યવતરાય રણુડોડરાય દિવગિયા ટે ગાજવાણ

કેટલાંક કાવ્યો:

ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિનાં.

કવિતાઓનો મ ગ્રંથ

કિમત આઠ આના

મહારાજી અશોક.

(બૌદ્ધધર્મના મુખ્ય પ્રસારક અને હિંદુસ્તાનના મહાન ચક્રવર્તી

મહારાજ અશોકનું સપર્ણુ જીવનચરિત્ર.)

કિમત દસ આના

આ પુસ્તકો મગાવું ઠેકાણું —

{ જીવનવાવ અમરશી મહેતા,
(ટે પનામુતાર પી પોળ—અમદાવાદ)

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાહિત્યકવિ ગાંધર્ધનરામભટ્ટના રાજકોમાં કહીએ તો,
 “ઓયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બલવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનમાંથી તેઓ સુકલ-રવતંત્ર યાય તે તે સુકલતાથી
 “અને રવતંત્રતાથી કુટુંબજની મૂર્તિ ઉચ્છાઓ અને કળેશમાંથી છૂટી જિ કુટુંબજનાં બધા કદમાંથી કદના
 ‘શક્તિમતી અને ઉચ્છાહિની બને કુટુંબજના બાલકવર્ગને પોષણ અને સક્રિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગની
 “કદમાંથી વાસનાઓ તૃપ્ત કરે.” પવિત્રપ્રિયતાયજ્ઞ સર્વ પતિનું ઇવન ઉચ્છવ કરે અને તેના આંતર-
 વિધારોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ ભેળવી કઈ અનુભવજનને દિવ્યવામય કરી નાખે, અને
 અને રવરેશમાં હૃદયસૂર્યના તેજસ્વી નિરલો સૂર્ય વિસ્તારથી પ્રસારે:—એન આર્થ સુન્દરીઓના
 જીવનની સફળતા છે. “સીવિના મૃદુ નથી, મૃદુવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભવિના રાગ્ય નથી.....
 “સ્ત્રીની ઉત્તતિવિના દેશની ઉત્તતિ અશક્ય છે”

વર્ષ ૧ હુ.] ઈ. સ. ૧૯૦૪. માર્ચ—ફાલ્ગુન. વિ. સં. ૧૯૬૦. [અંક ૭ મો.

કાવ્યકુંજ.

—૦૦૦—

સ્નેહનો દાવો.

(નાય કેસે ગળઠા બંધ છાપો—એ શદ.)

અહા સખિ! સ્નેહદીવો કેવો ન્યારો!

દિવ્ય સ્નેહદીપ કેવો ન્યારો,

અહા ૧

પરમાત્મા કેવો શીતળ નજીબો, વિમ વિષે વસનારો;

અંતર્ધામી અદૃષ્ટ શરીરે, ત્રિભુવનને દોરનારો;

અહા ૦ ૧

મનુષ્યહૃદય તણા જાનમે પ્રકટી, સંસાર પ્રકાશનારો;

હૃદયના કાચના રંમ પ્રમાણે, જીવનને રંજનારો;

અહા ૦ ૨

અન્ય અનુકૂળ દીપક મળતાં, પ્રકૃષ્ટતા પામનારો;
 રહેજી ખુશા શાનસર્થો, સર્વ કિરણો એક જ દિશા પ્રેરનારો; અહાં ૩
 માત-બાળક, પતિ-પત્ની રસિકાં, ઈશ-ભક્ત, ભજનારો;
 એ ત્રણ સ્થાન તણાં-જોડલામાં, પૂર્ણ સ્વરૂપે રહેનારો; અહાં ૪
 વાન્સહય, પ્રીતિ, કે ભક્તિને નામે, જીવન સ્ફુગવનારો;
 ધારી નામ, સમ્યન્ધ પ્રમાણે, પ્રિય દીપસહ ભજનારો; અહાં ૫
 રમ્યરતંતુ સમાં કિરણોથી હૃદયયુગલ સાંધનારો;
 અંતરવૃદ્ધિ સહી ન, પરસ્પર તીવ્ર બળે ખેંચનારો; અહાં ૬
 સ્વાર્થ, પ્રભાદ ને બહેમની હુપર અંધારપટ ઢાંકનારો;
 સ્વાર્પણ, અશ્લ, સદનશીલતાનાં બિમ્બ હૃદયે છાપનારો; અહાં ૭
 મુખદુઃખ, વૃત્તિ, વિચાર, રૂચિમાં સમાનતા પૂરનારો;
 અબેદ-રંગથી રંગી બનેતું એકપણું રચનારો; અહાં ૮
 ગોપાસ ખુશા વિરલ કોઈ હૃદયેથી મનુ જ્યોતિ વિસ્તારનારો;
 સર્વ જગત ગણી આત્મસ્વરૂપે, વિશ્વવિહારી થનારો; અહાં ૯

પાન્થ, બ-ધુસમાજ.

શિયળનો શણગાર.

હોહરો.

“કાવ્યકુંજ”માં જમણુ કર, મન મધુકર ધરી પ્રીત
 નૂતન કલિકા ખિલતાં, લે મધુ નવલ પ્રીતિ.

ગરબો.

● (ઉગ્યો સખી સૃષ્ટિનો શૃંગાર હાર, ચાલ ચાલ જોવાને ચંદ્રમા; એ લય મિત્ર)

શિયળ સખી સુંદરી શણગાર, હાર, ધાર ધાર હૃદયમાં સાધવી.

ચાય આ સંસાર સુખકાર સાર, ધાર ધાર હૃદયમાં સાધવી.

૩ દીપક—દીવો. પ્રકૃષ્ટતા—ઉત્સાહ. દિશા—દિશાએ. પ્રેરનારો—મોકલનાર. ૪ ઈશ—ઈશ્વર. ૫ વાન્સહય—માતપિતાનો રમેદ. રકુરાવનારો—હમંજમાં દોરનાર. સહ—સાથે. ૬ રમ્યરતંતુસમાં—રમ્યરતની દોરીઓ. જોવાં. યુગલ—જોડા. અંતરવૃદ્ધિ—એ હૃદય વચ્ચેના ઘેટાપણામાં થતો વધારો. તીવ્ર—ધણા ૭ પ્રભાદ—ખેદકારી. અંધારપટ—અંધાર રૂપી કપડું, અંધાર પીછેઠો. સ્વાર્પણ—બહાવા મનુષ્યના ભવાને માટે પોતાની સર્વ અમૂલ્ય વસ્તુ—સુખ પણ છોડી દેલું તે. બિમ્બ—ચિત્ર. ૮ અબેદ—જુદાપણું નહીં તે. ૯ જ્યોતિ—પ્રકાશ. વિશ્વવિહારી—આખા વિશ્વ સાથે પ્રેમથી રમનાર.

● દેશી નાટક કંપનીના ‘વિભાવેલી’ ના ખેલમાંનો ગરબો. કાવ્યકુંજ—કાવ્યરૂપી માંડવો. જમણુ કર—જમતો રહે. મન મધુકર—મનરૂપી ભગરો. નૂતન-નવી. કલિકા—કળી. મધુ—મીઠો સવાદ. નવલ-નવો. પ્રીતિ—પવિત્ર. શિયળ-સદ્ગુણી ચરિત્ર.

સાખી—ધન્ય ધરા પર જે થઇ, પતિવ્રતા પ્રેમદાય,
પવિત્ર નેના નામને, બપટાં પાનિકે જાય

શામા મતી તણા ગુણ ગાય, મદાયે તેને સ્મરેરે,
શિયળ વ્રત પાળીને દરખાય, મદાયે નુખે હરેરે: -1-

ધરોને મખી મતિ ચરિત્ર તણું ધ્યાન,

ધરોને મખી મતિ તણાં ગુણ ગાન

પામો જેથી દેવિ મમાં ગુણ માન શામા મતી ૦ ૧

સાખી—પતિ પરાતપર ધારીને, મતિ કું છે મેવ,
પૂર્ણ પ્રેમથી પ્રેમદા, તથા દ્રઢ અદમેવ:

જગ અગ્નિવ જુવતી-નાથ મંડળના તરે,

વસુમતિ પરે, મુકીર્તિ વિન્નનં.

જુઓ સીતા મતિ તેમ દ્રોપદી ૨ લોહ,

મતિ પાર્યતિ દબવેલી ગ્યાદિ ગાબતી ૩ લોહ,

ગાઓ પ્રીતેથી મખી, ગાઓ પ્રીતેથી મખી

પતિવ્રતાના ગુણ ગાનને,

ગાઓ પ્રીતેથી મખી, ગાઓ પ્રીતેથી મખી

મદગુણી દેવી મમાનને,

દાગ આરાધીએ, પાપે કાગીએ (૨)

પામો માનને-

(૩)

શિયળ મખી ૦

વર્તમાન રંગ

શ્રીઓ માટે વાંચનમાળા:—આ વિષે અમારા ગયા અંકમાં ગ. રા. મુખ્યમુખે જણાવેલા વિચારને અમે સંપૂર્ણ રીતે મળતા આવીએ છીએ અને શ્રદ્ધાળવણીના પ્રસાર માટે મહેનત કરનાર અન્યુઓએ તે દરખાસ્તની ઉપયોગિતા ‘વાંચનમાળામાં સુધારો વ-વારો કરવાં નીમાયલા મંડળ’ સમક્ષ સ્થાપીત કરી આપવી જોઈએ એમ અમે માનીએ છીએ. છતાં પણ કદિ તે બાબત મતભેદ હોવાથી અગર અનુકૂળતા નહિ હોવાને લીધે હાલ તેમ બની શકે તેવું ન હોય તો, અમે એક બીજી મૂલ્યના કરવા રજૂ લઈએ છીએ; અને તે એ છેકે, સદર્દુ સુધરેલી વાંચનમાળાની સાથે અભ્યાસક્રમમાં બાળકોઓ માટે ખાસ તૈયાર કરેલી ‘સહુ-વાંચનમાળા’ (Companion Readers) નાં ત્રણ પુસ્તકો દાખલ કરવાં. ખેલેલી તથા બીજી ચોપડીઓના પાક છાંદસ અને છોકરીઓને માટે એકજ પ્રકારના રાખવા; અને પછીની ચોપડીઓમાંથી અમુક પાક મૂકી દેખે તેને બદલે ‘સહુ-વાંચનમાળા’નાં પુસ્તકો ચલાવવાં ત્રીજી અને ચોથી ચોપડીઓ માટે ખર્ચેલું પુસ્તક, અંચમી અને છટ્ટી માટે બીજું, અને સાતમી માટે ત્રીજું, એમ શ્રીઓની જરૂરિયાતો ઉપર નજર રાખીને-પાક ગોઠવવાની યોજના કરવી. સદર્દુ અન્યમાળાના વિષયો બાબત માધ્ય-રણ સચન અમારા ગયા અંકમાં આવી ગયેલું છે; અને હજી પણ તહેવા પ્રકારની કોઈ-પણ વ્યવસ્થા કરવાનો સદર્દુ મંડળનો વિચાર અમારા જાણવામાં આવશે તો અમે તે બાબતની સવિચિત્ર યોજના બહાર પાડ્યા સૂચિયું નહિ આશા છે કે, શ્રીઓની કેળવ-ણીની બાબતમાં આ મદદવતા ઉપયોગની દરખાસ્ત વાંચનમાળા કમીટીના વિહાનો ધ્યા-નમાં નો લેશે જ.

સામાજિક હિલચાલ:—ચાતુ વર્ષના શરૂઆતની લગભગમાં સ્વદેશના ઉચ્ચ માટે જાણત થયેલી પ્રશસ્તિઓનાં આગળ પગલાંનો ઘોષ આખા હિન્દુસ્થાનમાં ગાજ રહ્યો હતો. ઉદ્દિગ્ય સમાજ અને ટોળાકિયા યુગ્મેચ્છક સમાજ, અને વૈષ્ણવ સમાજ, વગેરે ન્દાની મ્હોટી હિલચાલોના વાર્ષિક સમારંભ બાબત સ્થળસંકોચને લીધે કાંપિય પણ વિવેચન અમે ન કરીએ તોપણ ભારતની મ્હોટી સામાજિક હિલચાલો તરફ તો નજર કર્યા શિવાય માલે તેમ છે જ નહિ, કારણ કે તે હિન્દુસ્થાનના પ્રતિનિધિ મેળાવણ હતા. મગસમાં, સંસાર સુધારક મંડળ તરફથી ઓ. મિ. વ્યંકટરાવના પ્રમુખપણા નીચે મળેલી હિન્દી સંસાર સુધારા સમાજ તથા હિન્દુઓને રચતા આવે એવા ધીમે ધીમે સુધારા કરવા પ્રયત્નનાર મંડળ તરફથી ન્યાયમર્તિ ઓ. સર. એસ. સુબ્રહ્મણ્ય આચરના પ્રમુખપણા નીચે મળેલી હિન્દુ એસોસિએશન (સમાજ): મુંબાઈમાં. મુસલમાન કેળવણી મંડળ તરફથી ન્યાયમર્તિ ઓ. મિ. બદુદ્દીન તૈયબજીના પ્રમુખપણા નીચે મળેલી મુસલમાન કેળવણી સમાજ; તથા આઝાદમાં, વૈશ્ય મહા સભા તરફથી ઓ. રા. બા. નીલાલ-ચંદના પ્રમુખપણા નીચે મળેલી વૈશ્ય સમાજ: આ સર્વ પ્રશસ્તિઓ એકબીજાથી દૂર અને

મિત્ર મિત્ર વિચારવાળા બૂલી બૂલી એમો તરફથી હિતપત્ર ધરેલી હોવા છતાં, તેમાં જે વખણવા, યોગ્ય એકતા માલમ પડી આવે છે. તે નીચેના મુશ્કેલીથી નજાગે.

(સ્રીઓને લગતા દુનંદોની ટૂંકી નોંધ.)

સંસાર સુધારા સમાજ. હિન્દુ સમાજ. દેખવણી સમાજ. વૈદ્ય સમાજ.

૧. સ્રીકિશ્નજીનો ફે-
સાવો કરવો. ૨. વાઓની ફેગલીમાં
વધારો કરવો. ૩. સ્રીઓને પોતાના રીત
રીવાજ મુજબ દેખવ-
ણી આપવી. ૪. સ્રીકિશ્નજીનો ફેસાવો
કરવો અને સ્રીઓને ધ-
ર્મ અને નીતિનું જ્ઞાન
આપવું સ્રી શિ અને
હત્તેજન માટે ઉપરના
શિષ્યો (મામાતાઓને
યા) આપી.

ગૃહધર્મ.

સ્ત્રીલેખો.

વહુના ધર્મ વિષે નિબં

(લખનાર બાઈ નર્મદાકુંવ

(સાંભળુ પાને ૨૦૭ થી)

વળી પોતાનાં વસ્ત્રચલકાર વગેરે સ્વચ્છ શુભવાં. વળી માટે વાંસ જડેલા હોય છે, ત્યાં મેલાં કે સકેદલા વિનાનાં લૂનાનાખવાનાંદ, યાંચિ શોભે તેવી રીતે સકેલી મોખખાં શખીને ત્યાં મઠવાં કે નથી પોતાનું ધર શોભી રહે, વળી ધરમાં બધીએ વરતુ એવી ગોઠવીતે મઠવી કે આપણે જ્યારે જ્નેષએ ત્યારે જલદીથી હાથ આવે, અને અવધા પડે નહિ. વળી ગોતાગોતા થાય નહિ, એમ ધરગોઠવણી કરવી એજ સ્ત્રીનો ખરો ધર્મ છે. માટે સ્ત્રીઓએ એ પ્રમાણે વર્તવું. એમ બહું સવાર ધર કાર્ય થઈ રહે, એટલે પોતે નિર્મળ જળથી મોળીમસળીને નહાવું. પોતાના માથાના વાળ સાફ શુભવા. નહાયા પછી રૂમાલવતી પોતાના શરીરને ધરી લૂછી નાંખવું. પછી પોતે સાફ ધોએલાં લગ્નમાં પહેરવાં, અને ધૂપ દીપ કરીને મોડો વખત પરમેશ્વરની બક્ષિ કરવામાં ગાળવે. વળી તેમની સ્તુતિ કરીને ઉપકાર માનવે. પરમેશ્વરના પૂજનનો બધો સામાન ત્યાં અગાઉથી ગોઠવી રાખવો જ્નેષએ. હવે કાશરપૂજન થઈ રહે, ત્યારે પોતાના શરીરને શોભતાં વસ્ત્ર પહેરવાં, વાળ એળવવા, કપાળમાં કુંકુમે ચાંડો કરવો, નાકમાં ફુલ, હાથમાં કંકણ અને ડાઘમાં કંઠી વગેરે સૌભાગ્યદર્શક શણગાર સજી પાણી બરી લાવવું; પછી રસોઈ કરવી.

હવે રસોઈ કરતાં આવડવી એ સ્ત્રીનો મુખ્ય ધર્મ છે. એમાં ચતુસાધની બણી જ જરૂર છે. વળી જોના ધરમાં રસોઈયો હોય, તેણે તેના માથા ઉપર રહીને દેખરેખ રાખવી. અને જો રસોઈયો ન હોય તો સ્ત્રીએ જાતે રસોઈ કરવી એ છતામ છે. રસોઈનો સ્વચ્છ સામાન રસોડામાં ગોઠવી રાખવો. વળી કાઈ પણ મીઠા મામગી પડે નહિ એવી સંભાળ રાખીને બધો સામાન પહેલેથી જ તૈયાર કરી રાખવો. સંધ્યાના પઠાયામાં કે સંધ્યામાં કાંકર, ધુળ અને કરતર પડે નહિ, માટે લાંકી રાખવાં. વળી રસોઈના સર્વ પદાર્થ સ્પર્શ પડવ અને સ્વાદિષ્ટ ચાપ, ત્યારેજ ઉતારી ચૂલા માંહેલા કોપલા પાણીથી ઠારી નાંખવા, કે પાછા તે કામ લાગે.

વળી રસોઈ તૈયાર થયેલ હોય તે કલધવાળા વાસણોમાં જ કાઢવી કારણ કે કટાઈ જાય નહિ. ત્રાંબા પીતળનો કાટ જે ખોરાકમાં જાય તે આપણી જમવા માટેની તજ-આરોગ્યતાને ઈજા આવે. તેથી દર વખતે વાસણોને કલધ કરાવવામાં ઘણી જ સંભાળ રાખવી. વાપરવામાં આવતાં હોય તે બધાં વાસણોને કલધ નેંધએ, તેમાં પાણી પીવાના કળશીઆ શિવાય બધાંને કલધવાળાં રાખવાં. વળી સંધવાતું અનાજ જેમકે ઘઉં, બાજરી, ચોખા, કઠોળ વગેરે બધી જાણોને વીણીને સાફ રાખવી. તેમજ ઘઉં, બાજરીનો લોટ પણ જેમ જીણો દળાય તેમ સાફ, માટે તે પણ ધ્યાનમાં રાખવું. વળી સર્વ જમવા એસે હારે પણ પાટલા, પાણીના ભરેલા કળશીઆ તથા અથાણાં તૈયાર રાખવાં. વળી વપરતો મશાલો પણ સાંજ રાખવો, કે નેંધએ તો તુરત અપાય. વળી રસોઈ પીરસતાં ન સંકોચાવું. ભોજન જમવાની જગો (ભોજનશાળા) જેમ ગુપ્ત હોય તેમ સાફ. અને વળી તે બધે ઠંડાણેથી સ્વચ્છ રાખવી, તેમાં જેમ સારી સુગંધી આવે એવો ઉપાય કરવો. વળી જમતી વખતે શોક, ભય, અને દુઃખની વાતો કરવી નહિ. કારણ કે આનંદમાં જમશે ખોરાક જલદીથી પચી જાય છે. હવે જમી રહ્યા પછી એકવાડ વગેરે કામ કરવું, રસોડું ધોવું, એમ ભોજન કૃત્યથી પરવારી ઘરમાં સંગ્રહ કરેલી વસ્તુઓની બચરથા કરવી.

વળી ઘરઉપયોગી વસ્તુઓ યાદ રહેવા આવે, સારે ત્રણ ચાર દિવસ પહેલાં પેતાના પતિને એતવી રાખવા નેંધએ. વળી સાંજે જમવાને માટે રસોઈ તૈયાર કરવામાં પણ સવારની પેઠે વર્તવું. અને એમ રાત્રે પરવાર્યા પછી પેતાના સ્થા એસવાના ઓરડામાં જઈ સાં પેતાને ઘટતો યથારક્તિથી ઓરડાને શણગારવો નેંધએ. અને તેમની પણ શોભા સારી રાખવી. વળી તેમાં પવન છુટથી આવે અને જાય તેને માટે બારી, બારણાં રાખવાં. સાં સારી સારી છબીઓ, તકતા, હાંડીઓ વગેરે યોગ્ય ગોઠવણ કરવી અને પેતાના ઓરડાને આકર્ષમાળ રાખવો, કે તેથી આપણને આનંદ થાય, અને ઉગ્ર સારી આવે એવો બંદોબસ્ત રાખવો એ સ્ત્રીના ધર્મ છે. અને તે ગોઠવણ કરવી એ તેને જ યોગ્ય છે.

સ્ત્રીઓએ ગૃહ કામમાંથી પરવારી નેટલો નવરાચનો વખત મળે તેમાં ઉપયોગી હુન્નર કામ કરવાં. વળી મનરંજન ગીતો ગાવાં, અને નીતિની ચોપડીઓ વાંચી મનને આનંદમાં રાખવું. વળી પ્રભુ ભક્તિ અને સ્તુતિ કરવી તથા ઇશ્વર સંબંધી નીતિ અને સંસાર સંબંધી ઉપયોગી ગાન મેળવવું. વળી પેતાના પતિના કાર્યમાં મદદ કરવી. કાંઈ પણ નવી શોધ હોય તો તેનું ગાન મેળવવું. સ્ત્રીએ ઘરમાં કાંઈ પણ ભરવું, ચિતરવું, વેતરવું, શુધ્ધવું વગેરે ઉદ્યમ કરવો, અથવા પેતાના ઘરની પછવાડે જગો હોય, તો સાં સારાં સારાં સુગંધી ફુલ આડ જેમકે શુભાળ, મોગરા, ચંબેલી, જુધ, જાંબ, કરેણ વગેરે રોપીને તેમની સંભાળ લેવી, પાણી પાવું, ખાતર પૂરવું. તેમજ જે પેતાના ઘરમાં પોપટ, મેના વગેરે પંખીને પાવ્યાં હોય તો તેમની સંભાળ લેવી. આ વગેરે ધર્મો કરવો પણ વખત નકામો શુભાંવો નહિ. કારણ કે ગયેલો વખત પાછો આવતો નથી. એ પ્રમાણે વખતને અમૂલ્ય ગણીને તેનો ખરો ઉપયોગ કરવો એ ચતુર અને ડાહી સ્ત્રીનું કામ છે.

વળી સ્ત્રીઓએ કોઈ પણ વાતમાં હાથ ચૂં નહિ. જેમ બને તેમ કરકસરથી બચ-
કરકસર કેવી રીતે કરવી હાર ચલાવવો. જેમકે કોઈ વસ્તુ આઠ આને મળતી હોય અને
તેવીજ પણ જરા ફેરવાળી સાત આને મળતી હોય, અને તેથી
પોતાનું કામ સરતું હોય તો એક આનાનો બચાવ કરવો. કરકસર કરવી, એમાં પુરૂષ કરતાં
સ્ત્રીઓનું વધારે કામ છે. જે સ્ત્રીમાં કરકસર કરવાની આવડ નથી, તે સ્ત્રીનું ઘર પાપમાલ
થાય છે. વળી ગમે તેવા ગૃહસ્થ હોય તો પણ શું થયું? કહેવત છે કે સોડાસર અને ક-
સર તે બરાબર છે. એટલે સો ઠેકાણેથી આવક હોય-તે એક કસરની બરાબર છે. માટે
નિસનો ખોરાક, પોષણ અને પોષાક વગેરે ગૃહકાર્યમાં તથા સઘળા બચકારમાં કરકસરથી
વર્તવું. વળી એમ ન સમજવું કે ચપટી દાણો ન્યાં ત્યાં રખડો હોય, કે ઉંદર ખાતા હોય,
તો ભસે ખાય, એટલામાં શું? સોવા અથવા જાટકવામાં ખાંડવામાં અને દળવામાં ચપટી
દાણો ગયો તો શી હરકત? થોડું રાંધેલું અનાજ વધ્યું છે એમાં શું? એકવાણીમાં નાંખી ઘો.
જે સ્ત્રીજ નોંધતી ન હોય, તે પણ એક બે પૈસાની લો ની, એમાં શું વિશાત છે? એ રીતે
નકામો બચકાર કરી બગાડો ન કરવો. થોડે થોડે કરતાં હિસાબ કરીએ તો ઘણો વખત
જતાં ઘણો પૈસો એકઠો થઈ પડે છે. કહેવત છે કે “કાંકરે કાંકરે પાળ. જંધાય અને ટીપે
ટીપે સરોવર બરાય.” એટલે જે આપણે રીતસર ખર્ચ કરતાં પછ પછતો બચાવ કરીએ
તો પણ ઘણો વખતે પૈસો ભેગો થાય છે એ પણ સ્ત્રીએ જાણવું જોઈએ.

વળી સ્ત્રીએ વિચાર કરવો કે કમાણીમાંથી થોડું થોડું બચાવીએ તો જેમ વરસ થતાં
જાય, તેમ તેમ પૈસો એકઠો થશે. જેમકે કોઈ માણસ હમેશાં આઠ આના કમાતો હોય,
અને જે તેમાંથી તે શકત બે આના બચાવ કરતો જાય તો પણ એક વરસમાં ૪૪ કે
૪૫ રૂપિયાની રકમ એકઠી થાય. વળી તેમણે આગળ પોતાના ભવિષ્યનો વિચાર કરવો.
અને એમ કરવાથી સુખી થવાય છે એ પણ જાણવું. કારણ કે ઘડપણમાં માણસનાથી
કમાવા જવાતું નથી. તો સંઘરેલું તે વખતે ઘણાજ ખર્ચ લાગે છે. એમ જાણી દરેક વા-
તમાં શતંગ દીવાળીઆ થવું નહિ. થોડેથી સરતું હોય તો ઘણું ખર્ચવું નહિ. તેમજ પો-
તાના પતિને પજવીને ઘરેણાંમાં કે લૂગડામાં વધારે પૈસો નાંખી દેવો નહિ. ઘરેણાંમાં વ-
ધારે પૈસો રોકવા કરતાં જોઈતાં જ ઘરેણાં ગ્રામ્યાં અને બાકીના પૈસા બ્યાન્ને મૂકવા કે
તેમાં વધારો થાય. વળી એમ સમજવું કે પૈસા છે તે એક મિત્રની ગરજ સારે છે. પૈસો
ભેગો કરવામાં કેટલું દુઃખ લોગવવું પડે છે એનો પણ વિચાર કરવો. એમ ઘણેજ દુઃખે
ગ્રામ કરેલો પૈસો નકામો ખર્ચવો એ હાનિકારક છે. પણ જોઈતો મુખેથી ખર્ચ કરવો.
વળી એમ પણ યાદ રાખવું કે અતિલોભ છે તે પાપનું મૂળ છે. માટે ઘણાજ લોભ ન
કરવો. જેવે પ્રસંગે જોઈલું ત્યાં વાપરવું હોય, તેવે પ્રસંગે તેટલું ત્યાં મુખેથી વાપરવું જો-
ઈએ. કહેવત છે કે, “કીડી સંચે તેતર ખાય અને પાપીનું ધન પર લઈ જાય.” તે-
મજ સંચેલું ધન ધર્મ, કર્મ અને પરાપકારમાં ચલાસક્રિયાથી નથી વપરાતું, તો પછી તે
પૈસો કશા કામનો નથી. તેમ બધા વિચાર કરીને કરકસર કરવી. સ્ત્રીએ પોતાના પતિ
એકલાનીજ કમાણી ઉપર આધાર રાખીને બેસી રહેવું નહિ. પણ વખત મળે તો ઘરમાં
જ્યાં જે ધંધો થઈ શકે, તે કરીને બે પૈસાનો વધારો કરવો, એ સ્ત્રીનો ધર્મ છે. અને
તેને તેમ કરવું ધરિત છે. માટે તેમ કરવું.

(અપૂર્ણ)

સ્ત્રીઓને સમજવા જેવી વાતો.

(સાંધણ પાને ૧૨૮ થી)

કેટલાક ગામમાં એવો વિવાદ હોય છે કે ન્હાની ન્હાની છોકરીઓ પણ દર્શન કરવા જાય છે. જ્યાં બીડ ન હોય એવાં માતા, મહાદેવ અને બીજા મંદિરોમાં જાય તો કેઈ નહિ, પણ “ આજ આ મહારાજ આવ્યા છે, ને કાલ્ય-પેશા મહારાજ ” આવ્યા છે, ત્યાં દર્શન કરવા જાય છે ” એમ ધારી પુરૂષોની બીડવાળાં મંદિરોમાં દર્શન કરવા ન જાયું. ખરા, ભાવથી દર્શન કરવા જાયું હોય તો તો હીક, પણ કેટલીક સ્ત્રીઓ ત્યાં જઈ ખરાબ રીતે વર્તે છે, અને ઘેર આવીને પતિ આગળ રાહી ડમરી થઈને બેસે છે, અને પતિને ધિઃકારે છે. કોઈક પુરૂષો મત મુધારાને મળતો હોય છે, તે પોતાની સ્ત્રીને દેવદર્શન કરવા જવાને ના કહે છે તો કેટલીક મનમાં ચીરાય છે; બોલાય તેટલું મ્હોરે પણ કહી સંબળાવે છે ને આડોશી પાડોશીને કહેતી જાય છે કે “ મને તો ના કહે છે મહારાજ પાસે જવાની. ” કોઈ એવી હોય છે તે નેવી સ્ત્રીને વળી ઉત્તેજન આપે છે કે “ એમાં શું ? એ ક્યાં જાયો ? ચાલ્યો. ” આવી શીખામણથી છાનીમાની પણ જાય છે. આ વાન થણા દિવસ છાની રહેતી નથી; અને પતિના જ્ઞાનપામાં આવતાં તે ઘણો દિલગીર અને ગુસ્સે થાય છે. આમ થાય એના કારણે, પતિનાજ દર્શન સ્વાગત સવાર કરી સંતોષ માનવાથી, એવે ઢેકાણે ગયા કરનાં વધારે પુન્ય થાય. પણ એવું તો થોડુંક સમજ છે. પતિ કહે તેજ કરવું, પતિ જ્યાં જવાનું કહે ત્યાં જાયું. ઘેર ઘેર બટકવું નહિ. પોતાના ઘરમાં રહી સારી ચોપડીઓ વાંચવી. પતિ ભેખ લખે તેમાં મદદ કરવી ને પોતે પણ વાંચવું, શીખવું. કેટલીક પૈસાદાર છોકરીઓ ગરીબ ઘેર પડણી હોય છે; પતિ બચ્ચોતો હોય છે, તે વખતે આવીને “ મ્હારે આ જોઈએ, ધરે સાઈ નથી, સાંધવાને ર-સોઈઓએ નહિ, હાથે તે કેમ રંધાય ? એ તણ આકરો જોઈએ ” એમ બોલ્યા કરે છે. પણ એમ ન સમજે કે રસોઈયા કરતાં આપણે સાઈ ને મશાઈથી રાંધી રાંધીએ છીએ. ઘરમાં જગાડ થતો અટકે. પોતાના પતિને સાદીને સ્વચ્છ રસોઈ જે પત્ની જમાડે તો તેથી ગમે તેટલાં સારાં પકવાન હોય તે કરતાં પણ પુરૂષને વધારે સંતોષ થશે. ને પત્નીનો ધર્મજ એ છે કે પતિને ખુશી રાખવે. પતિ તરંગર હોય વા ગરીબ હોય પણ ખરાબ બહાલથી તેની સાથે વર્તવું. પૈસાની જરાપણ દરકાર ન રાખવી. પતિ સાથે વાર્તા વિનોદમાં દિવસ નિર્ગમન કરવે. કોલેજમાં બહુતો હોય તો વાંચતી વખત હરકત ન કરવી. ઓશીસવું કામ હોય. તો તેમાં હરકત ન કરવી. છોકરાને ત્યાં જતાં ન દેવાં. પોતે પણ ત્યાં બેસવું નહિ. તેટલા વખતમાં પોતાનું, ઘરનું કામ કરવું, સાસુ વિગેરેને મદદ કરવી. સાસુ સાથે લડવું નહિ. કારણ તેથી પતિને પણ ખરાબ લાગે. વડુ સારી હોયતો સાસુના આગળ તેનું માન હોય છે. સાસુ જોઈણીનું કામ કરેથી તેઓ પણ ખુશી થાય છે, પતિ પણ ખુશી રહે છે. પતિ ખરાબ હોય, વ્યસની હોય તો તે વાન. માને પણ કહેવી નહિ. પોતાના મનમાં સમજીને પતિ સુધરે એવી રીતે વર્તવું. જે સારી હોય તો ગમે તેવો પતિ ખરાબ હોય તોયે સુધરે.

સ્ત્રીએ પોતાની છોકરીઓને પણ સારી કેળવણી આપવી જોઈએ. એના મનમાં એમ ન થવું જોઈએ કે, “પોતાનો વર છે તેના કરતાં બીજો હોય તો સાફ, ને અની-તિથી ચાલીશું તો એ ક્યાં જાણશે; ક્યાં જોવા આવશે ?” કુંવારી હોય ત્યારથીજ જો આવું મનમાં હોય તો કદી સુખી ન થાય, પણ નહાનપણથીજ સારા વિચાર બેસારવા પ્રથમ તો છોકરીને પુછીનેજ પરણાવવી. એના વિચાર કેવા છે, કોને પસંદ કરે છે, એ જાણીને પછી મા બાપે જોવું જોઈએ કે, એની સાથે સગપણ કરવું જોઈએ કે નહિ. શ્રી ગોવર્ધનરામના સરસ્વતી ચંદ્રમાં ગુણીયલ ગુણસુંદરી-એવી તો બાળેજ આપણા હિંદુ સંસારમાં સ્ત્રી હશે. એના ઉત્તમ વિચાર, પતિ પ્રત્યે ભાવ-એ તો અદ્ભુતિકર છે. ઇશ્વર એવાં સ્ત્રી રત્ન આપણા હિંદુ સંસારમાં ઉત્પન્ન કરે. એણે પતિ પ્રત્યે કેટલો ભાવ રાખ્યો !

પતિની સ્નેહથી, ભાવથી, સેવા કરવી જોઈએ. ગરીબ હોય તો તે પ્રમાણે ઘર ચલાવવું. કરકસર કરવી. મુખ્ય તો ચાકર રાખવા નહિ, ને ચાકર રાખવો તો ઘરનું કામ બધું એને માથે ન નાંખવું, આપણે જોતાં રહેવું જોઈએ. ઘર સ્વચ્છ ન રહે તો પોતે પોતાની મેળે સાફસુફ કરી પતિની જે જે વસ્તુઓ હોય તે સંભાળીને ઠેકાણે રાખવી, અને એની સુવા બેસવાની ખાવા વીગેરેની તજવીજ પત્નીએજ રાખવી. સ્વચ્છતાથી શરીરમાં પણ કેટલોક સુધારો થાય છે. કદિ મેલાં લુગડાં પહેરવાં નહિ.

ગમે તેટલું ન્હાવું ઘર હોય, ને તેમાં બરોબર સામાન ગોઠવ્યો હોય તો, કાંઈ દિવસ ન્હાના ઘરથી કંઠાઓ આવે નહિ. ન્હાવું ઘર હોય તેજ સાફ કે, ન્હાના ઘરમાંના દરેક દરેક ખંડ સાફ કરવા કાવે. જે વસ્તુનો જ્યાં ઉપયોગ થતો હોય, ને જટ કામમાં આવે એવે, અમુક ઠેકાણે તે વસ્તુ મુકવી; એવો નિયમ રાખવો. મોટાં ઘર હોય તો, વાશીદું વગેરે સાફસુફ ન થાય. નકામા વખારે ઝોરડા હોય તો તે બંધ રહે. વસ્ત્રે દલાડે પણ ઘરઘણી તે ઝોરડા તરફ લક્ષ ન રાખી શકે. ઘરમાં સાફસુફ રાખવું એ સ્ત્રીનું કામ છે. મોટું ઘર હોય, ને ઉપરથી સાફસુફ, ને અંદર તો એવું કંઈ નહિ. મોરી વગેરે ઠેકાણેથી ગંધ મારે. એવી જગ્યાતો ખાસ સાફ રાખવીજ જોઈએ. સ્ત્રીઓએ ઘરમાં સાફસુફ રાખવું જોઈએ. લુગડાં પણ ધોવેલાં રાખવાં. મુખ્યાર્ધ વગેરે મોટાં શહેરમાં ધોબી મોડાં લુગડાં આપે, બરોબર ન હોય, તો તેવે ઠેકાણે સ્ત્રીઓએ સાથે લગાડી ઘેર લુગડાં સારાં ધોવાં જોઈએ, તેથી સારાં ધોવાય છે, ને પૈસા પણ થોડા બેસે છે. ખાસ જરૂરનાં લુગડાં ધોબીને ધોવા આપવાં.

બહેલાં ઉઠવું. બહેલાં ઉઠવાથી શરીર સાફ રહે છે. ને કામ જટજટ થાય છે. મોડાં ઉઠવાથી શરીરમાં આળસ ભરાય છે. પછી પતિએ જે જે વસ્તુ કહી હોય, તે વસ્તુ તૈયાર રાખવી. કંઈપણ તરેહથી હપકો મજે એવું ન કરવું.

પતિ ઉપર પ્રેમ રાખવો, અને એજ આપણું સર્વસ્વ છે, એમજ ધારવું. કંઈપણ તરેહથી પતિને દુઃખી થવા દેવા નહિ. પતિ દુઃખમાં હોય તો બનતી મદદ કરવી. વખતે ફાઈનું દેવું હોય, અગર બીજા કંઈ કારણથી પૈસા માગે તો, આપણી પાસે જે હોય તે-

હોયી મદદ કરવી, પણ વેચીને પણ મદદ કરવી કેટલીક સ્ત્રીઓ ગમે તેટલું દુઃખ પતિને આપ્યું હોય તો પણ, મદદ કરતી નથી; કહેશે કે “એતો એવોજ છે.” એટલુંજ નહિ પણ મનમાં સમજે તો હીક, પણ પાડોશીને પણ કહેતી શરે છે. ઘરેણાં જોઈએ તે ન કરાવે તો લડીવડીને પણ લે ત્યારેજ રહે; પણ પતિને મદદ ન થાય. “એમાં શું? આપણું તે એમનુંજ છે ને?” એ પગાર લાવે તેમાંથી લેવાને તૈયાર; પણ પોતાથી ન અપાય! એક વખત પતિ દુઃખમાં હોય, ને સ્ત્રીજ મદદ કરે તો પતિ પત્નીને કેવો વહાલ રહે? ગમે તેટલું દુઃખ હોય, જાડ તમે એસીને સુષ્ટ્રે રોટલો ખાવાનો હોય, છતાં જો પતિ પત્નીને ગાઠો પ્રેમ હોય તો તહેનું દુઃખ ન લાગે. સ્ત્રીએ સુખી થવું, એ પોતાનાજ હાથમાં છે. પોતાના પતિનામાં ગમે તેટલા દુર્ગુણ હોય પણ વહાલથી સમજાવે તો તે તરત કાઢી નાખે. પતિનુંજ કલ્યાણ કરવું, એ પત્નીનો ધર્મ છે. જે સ્ત્રી પતિને સુખી કરે તેને ઇશ્વર સુખી કરે

પતિના સુખ આગળ, વહાલ આગળ, માસુ, સમસા, દ્રવ્ય વગેરે ગમે તે તરફથી દુઃખ હોય તો પણ તે ન લાગે, ને જો પતિ તરફથી સુખ ન હોય ને બીજી મધ્ય તરફથી સુખ હોય તો તે શા કામનું? પણ એ સુખ ભોગવવું એ સ્ત્રીનાજ હાથમાં છે.

કેટલીક યુવાન સ્ત્રીનું લમ જુદા પુરુષ સાથે થયું હોય છે. ન્હાનપણથી લમ કર્યું હોય છે, તો પછીથી સમજણ આવતાં તે પતિને ધિઃકારે છે. પતિ ઘરડો થાય, એટલે મશ્કરી કરે છે. ગમે તેવો જુદા, આંધળો, બહેરો કે અપંગ પતિ હોય, પણ તે જ પતિ, એવી રીતે મનમાં રાખવું. ખરા અંતઃકરણથી પતિની જે મરજી સાચવે, કહે તે કરે, સુખ દુઃખમાં ભાગ લે એજ ખરી પત્ની.

(સંપૂર્ણ.)

સૌ. પ્રતિભા.

વિવિધ વિહાર.

નિરર્થક ડાંગ.

વિભળા:—આવો લીલાવતી બહેન, આજનો કાંઈ ઘણો દા'ડો ભૂલા પડ્યાં !

લીલાવતી:—આવવાનો તો રાજો વિચાર કરતી; પણ કામમાંથી નવરી પડું ત્યારે આપુંને? આજે તો વિચાર કર્યો કે “ગમે તેમ કરીને પણ વિભળાને ઉભી ઉભી મળી આવું, હવે તો બહુ દિવસ થયા.” તેથી આવી છું.

વિમળા:—એતો ઠીક પશુ પેલી હંસગવરીને આજે જોઈ કે ?

લીલાવતી:—કેમ ?

વિમળા:—આજતો એનો કાંઈ જુદોજ હાક છે !

લીલાવતી:—શો ?

વિમળા:—એતો એને આથેથી ઓળખી પણ નહીં !

લીલાવતી:—એવું તે શું હતું કે ઓળખાઈ પણ નહીં; ત્યારી આંખો ખગડી હશે.

વિમળા:—આંખો શેની ખગડે, ધૂળની ? જાણે નરીજ પારસણ ! સો એનો પોલકો ને શી એની સાડી ને શી એની ચાલવાની રીત ! મારા મનમાં આવ્યું કે કોઈ પારસણ પારસણ હશે. પણ જ્યારે પાસે આવી ત્યારે સમજ પડી કે આતો હંસગવરી બહેન આવ્યાં.

લીલાવતી:—તું તો બોલતીને બોલતીજ રહી. આજે વળી એવું મન થઈ આવ્યું હશે તે એવું પહેર્યું હશે.

વિમળા:—ત્યારે તમે પહેરાને ! પહેર્યું તેની કોણ ના કહે છે; પણ બધું શા ઉપર ? શું ધણીને પહેરના પગાર મળે છે તેના ઉપર ? એતો પેલી તારામતિને પાલવે; જેનો ધણી મહિને દાંડે ત્રણસે લાવે છે. આપણે એવું કરીએ ને, તો ત્રીજે દાંડે ઉડી જઈએ. “ખાના પિતા ખેરસલા ને ધિંગાણા બહોતરા.”

લીલાવતી:—એક દિવસ પહેર્યું તેમાં શું મોટું સત્યાનારા વળી જવાનું હતું !

વિમળા:—કેમ, એક એક પોલકો કેટલાનો થાય છે તેની તને કાંઈ ખબર છે ? એવા પોલકા પોલકા ક્યાં કરતાં બે સારા કળમ-ચોળી શિવડાવીએ તો ના આંસે કે ? ઘરમાં તો હાંધાં ફરતાં કરતાં હોય ને સલી હાક શા ઉપર. આતો ‘લાંબા સાથે હુંકો જાય ને મરે નહીં’ તો ‘મંદિર’ થાય. કોઈની બરાબરી કરે આપણા ઘરમાં શું ઉઘડ્યું ? રીતસર ચાલીને બે પૈસા બચાવીએ તો કોઈ દિવસ કામના છે.

લીલાવતી:—એતો ખરું પણ કોઈ દલાડોએ મન—

વિમળા:—મનતો બધાનું એ થાય; પણ પટારામાં પૈસા હોય તો બધું પાલવે. નહીં તો પછી ખાખા વિખા ‘હડે;’ ને કોઈ દિવસ પૈસાની તાણ પડે તો શું બીજા માંગવા જવાય ! જો, પેલું કોણ સુશિક્ષા આવે છે ? હા, એજ.

લીલાવતી:—આ આવી પહોંચી.

વિમળા:—કેમ, અહીં સુશિલા આજે કાંઈ રોષ માયો છે ? 'કાંઈ નવી' ચંદ્રકળા ?

સુશિલા:—ગઈ કાંસે પોળમાં વેચાવા આવી, અને વળી મને, બહુ દિવસથી મન હતું તેથી એક લીધી. આ વિચાર આવ્યો કે 'આલ નવી ચંદ્રકળાજ પહેરું.' એમાં તે મોટો શો રોષ માયો જે તને નવાઈ લાગે છે !

લીલાવતી:—એને જ્યાં ત્યાં બોલવાની જ દેવ પડી છે.

વિમળા:—એમાં તે હું શું બહુ બોલી ? જરા ખરું કહીએ ત્યારે કહેશે 'બોલવાની બહુ દેવ પડી છે.' વખતજ એવો છે. હવે જો હમણાં સુશિલાને કહીશ કે 'તારી ચંદ્રકળા બહુ ઝીણી છે, બહુ ઝીણાં લુગડાં તે શું બહુ સારાં દેખાતાં હશે !' ત્યારે કહેશે 'બહુ બોલે છે.'

સુશિલા:—ગળ્યું બહુ ડાહી છે તે. ઝીણાં લુગડાં શાં બોટાં દેખાય છે ?

વિમળા:—કાંઈ સમજે નહીં ને શું બોલ બોલ કરે છે ? મને તો કહેતાં લાગ આવે છે. ના, બહુ જ સારાં દેખાય છે !

સુશિલા:—શા બોટાં દેખાય છે ?

લીલાવતી:—તુંએ અહીં સમજતી નથી તો. બોટાં એટલાં દેખાય છે કે પહેર્યાં ને નાં પહેર્યાં બરાબર. કેમ એજને વિમળા ?

વિમળા:—હા, એજ તો. કાંઈ બે માણસ એમાં હોય, તો મને તો પહેરીને જતાંએ ચરમ આવે. પણ કહેને સુશિલા કે "આપણે શું ? મોટાં માણસો વચ્ચે ના આવે ને આપણે ગમે તેમ ફરીએ !"

સુશિલા:—ના બહેન, ના, તું કહે છે તે ખરું.

વિમળા:—ના, કહેને ત્યારે બોલું ?

લીલાવતી:—જ્યાં બોલું કહે છે ? નકામી બાજાબાજ કરે છે. સમજ્યાં કે બહુ ઝીણાં લુગડાં પહેર્યેથી મર્યાદા ના જળવાય.

વિમળા:—આટલું કહ્યું ત્યારે સમજ્યાં ને ! તમારી અક્લ ક્યાં બળી ગઈ હતી ?

લીલાવતી:—તુંએ વિમળા ચીકણી છે તો; મૂકને કેડો થયું હવે બહુ થયું.

વિમળા:—શું બહુ થયું. આજ તો બધું કહેતું છે. બહુ દિવસથી મિત્તજ ગયો છે. પણ શું કરું, વખત નહોતો મળતો. જુઓને લીલાવતી બહેન તમે ચાંસો ક્યો છે તે ?

લીલાવતી:—આલો, હવે મ્હારો વારો આવ્યો. શો ખોટો ક્યો છે; શું વાંકો ક્યો છે ?

વિમળા:—વાંકો તો કાંઈએ નથી ક્યો. એમ તો તમે ક્યાં જાય એવાં છો ! જરાક વધારે મોટો ક્યો છે. એટલો બધો મોટો કે દસ પંદર ડગલાં આઘાં હોઈએ તો દેખાય નહીં. જાણે—શું કહું ? નથી બોલતી.

લીલાવતી:—પણ ક્યો છે તો ખરોને ?

વિમળા:—ક્યો તેમાં શું ઉઘડ્યું ? બૂલમાં કોઈ શુકન પણ ના જુએ. કોઈ જાણે કે હશે ! કોઈ—અરે શું કહું ? તું છે તેમાં જીભ નથી ઉપડતી.

મુશિલા:—આજ તો કાંઈ ખૂબ ચઢી છે ! કેમ, આજ આવડું બધું ?

વિમળા:—શું છે ? ખરું કહું છું. શું, ખોટું છે ? ક્યાં કહું છું કે મોટો અધેલા જેવડો ચાંલ્યો કરો; પણ જરા દેખાય એવડો તો કરો. પરમેશ્વરના રૂડા પાડ કે ચાંલ્યો કરવાનો વખત આવ્યો છે. નહીં તો પછી જેને નથી કરવાનો તેને મિચ્છારીને દોષ કહે છે ?

લીલાવતી:—અલી હવે તો બહુ ચઢી; ગમ કર. બધું, જીભમાં હાડકુંએ નથી તો.

મુશિલા:—આજ તો કામ જોર પર છે.

વિમળા:—કેમ ના હોય. જાણો નહીં બોલું. મ્હારે હવે કાંઈ કહેવું પણ નથી તો !

મુશિલા:—મોટી મહેરબાની.

લીલાવતી:—હવે ઘેર જાઉં; જરા કામ છે. કેમ બહેન મુશિલા આવે છે ?

વિમળા:—મુશિલાને શું કામ સાથે લેતી જાય છે ? થોડીવાર તો બેસવા દે.

લીલાવતી:—હું ક્યાં દબાણ કરું છું ? આવવું હોય તો આવે. આવે તો વળી સંગાત છે.

મુશિલા:—ચાલ ત્યારે આવું છું. થોડી વાર હંસગવરીને ત્યાં જતી જઈશ.

વિમળા:—આવજો ત્યારે; વતું એણું બેલી હોજી તો ખોટું ના લગાડતાં હોજી ?

વાર્તાલહરી.

લક્ષ્મીનો ઉપકાર.

અકરણ ૧ છં.

ધરમાંનાં બધાં માણસોને ખરાબ લાગ્યું પણ કરું-શું? લખમીદાસ કેવળ પરશુ-
રામનો અવતાર છે! તેની આગળ બોલે કોણ? ખરી રીતે જોતાં પેલી ગરીબ ગાયનો
શો અપરાધ? વર ઉપર ગુસ્સો થયો તો શું સ્ત્રી ઉપર પણ તેવોજ ગુસ્સો કરવો? વરે
લખમીદાસનું ઘણું નુકસાન કર્યું હતું ખરું. ઘણું એટલે શું? તદ્દન ઘણુંજ! કેવળ બિંબ
માગવાનો વારો લખમીદાસના ઉપર પેલા મખેં આણ્યો હતો. પોતાની બે શ્રીકૃષ્ણ, વ્યસ-
નથી એટલી નુકસાની કરી હતી કે તેનું કંઈ વર્ણન કરી શકાતું નથી. તેના બધાં વપાર-
ની ધૂળધાણી કરવા માટે જેટલાં જોઈએ તેટલાં ભ્રાધન દતાં તે બધાં એકઠાં કરીને એક-
દમ આર ઉડાવ્યો. પેદીના હિસાબમાં ઘોટાજો કરી મૂક્યો, તેથી તેને પેદી ઉપરથી કાઢીને
હમણાંજ ઘાસની ગંજી લીધી હતી ત્યાં મૂક્યો હતો. ત્યાં પણ તે માણસ બેશ્રીકૃષ્ણ રહ્યો
અને બીજો કે ત્રીજો દહાડે કોઈ દુલે આગ લગાડી. ભાણુજીએ જેટલી તપાસ રાખવી
જોઈતી હતી તેટલી રાખી નહિ. અહિંયાં પેદીના હિસાબમાં ઘોટાજો થયો હતો, તેનો
કંઈ પત્તા મળતો નહોતો; તેમાં જ્યારે આ ગંજીનું થયું ત્યારે લખમીદાસ ધણોજ ગુસ્સે
થયો, તેથી તેણે ભાણુજીને પોતાની આકરી પરથી રંગ આપી, એટલું જ નહિ પણ ફરી
તે પોતાની નજરે પડશે તો આગ લગાડવાને માટે તાલાજી ઉપર શુદ્ધ મૂકીને કેદખાનામાં
નખાવીશ એવી બીક આપી હતી. જોખું કહેવામાં આવે તો એનું કંઈ પણ ભાણુજીએ
ખરેખર કર્યા વિના આગ લાગે નહિ, એનું લખમીદાસના અન્તઃકરણમાં પડ્યું જણાયું હતું.
તેણે પોતે આગ લગાડી નહીં હોય તો પણ લખમીદાસની ચડતી જોઈને જે ચાર દુલ
માણસોને ઘણી અદેખાઈ થઈ હતી તેઓ ભાણુજીને કાંઈ રીતે સમજાવીને અથવા
રસાવીને હિસાબમાં ઘોટાજો કરવાનું અને ગંજીને બાળી મૂકવામાં બે શ્રીકૃષ્ણ રહેવાનું તો
કર્યું હશે. એનું તેને, અને તેના એક બે દોસ્તોને લાગતું હતું; પરંતુ ભાણુજીનો પૂણ્ય, દરો
ને પરદાદો આ પેદીએ લખમીદાસના કૂંચમાં એક સરખા નોકરી કરતા હતા. તેથી પો-
તાનો બધો સંદેહ એક બાજુએ મૂકીને લખમીદાસે ભાણુજીને ચોકરી ઉપરથી દૂર કર્યા
શિવાય બીજું કંઈ કર્યું નહિ. પરંતુ મનમાં તેના ઉપર એવો દ્રેષ થયો હતો કે ભાણુ-
જીને જોતાં જ તેને પગના તળિયાની આગ માથે પહોંચતી હતી. ભાણુજીને એક વખત
ધરમાંથી હાંકી મૂકવા પછી પોતાના ઘરના નાના છોકરાંથી લઈને વૃદ્ધ મુખી સમ કહી
રાખ્યું હતું કે ભાણુજી અથવા તેની સ્ત્રી અને તેનો નાનો છ સાત વર્ષનો છોકરો, તે-
ઓની જોડે કાંઈ પણ શક્ત બોલચાલજી કરી તો તે મને મુદ્દે વહાલો લાગશે નહિ;
અને તે કહેવું અક્ષરશઃ પાળવામાં આવે છે કે નહિ, તે જોવાને લખમીદાસ પોતે ઘણો
જયત રહેતો હતો. નંદકોર (ભાણુજીની સ્ત્રી)ના દુર્ભાગ્યથી-પણ દુર્ભાગ્ય કહેવું કે સુભાગ્ય
કહેવું એને વિશે ઘણી જ શંકા પડે છે—આકરી ગયા પછી આસરે છ મહિનામાં ભા-

લુછ મરણુ પામ્મે, પરંતુ તેટલાં તે છ મહિનામાં તેણે પોતાની સ્ત્રીને એટલી દુઃખી હતી કે આખી ઉમ્મરમાં એટલો ત્રાસ આપ્પો નહિ હોય. ચાકરી હતી તે વેળાએ તે આછો દુઃખ આપતો હતો એમ નહોતું, ઘણું દુઃખ દેતો હતો; પરંતુ તે વેળાએ એટલું તો હતું કે, કામ ઉપર પાંચ છ કલાક પણ બહાર તે જતો હતો. અને હવે ચાકરી ગયાથી તે ધરથી બહાર મુઢલે જતો નહોતો. તેણે દુળી ખાંડીને કમાવેલા પૈસા ઉપર ખાધ ખાઈ ને શરી તેને ઉક્તાં બેસતાં માર મારતો હતો. રોજ ગાંજ માટે પૈસા જોઈએ, એના શિંવાય કદીપણ રહેવાતું નહોતું! એવી સ્થિતિમાં વર મરી ગયો, તેથી તે અનાય સ્ત્રીને દુઃખાગ્યવાળી કહેવી કે સુભાગ્યવાળી કહેવી એની પંચાતી પડે છે, એવું કહું તેમાં આશ્ચર્ય શું?

વર મરી ગયો, ત્યારે નંદકોર નાની એટલે પચીસ વર્ષની હતી. છોકરો છ સાત વર્ષનો હતો. ત્યાં મુધી ભાણુછને લખમીદાસને ઘેર ચાકરી હતી, ત્યાં મુધી લખમીદાસની સ્ત્રી તથા તેની છોકરી, વખતો વખત પિયરમાં આવતી હતી તે વખતે, નંદકોરની દુઃખવાળી ગિયતિ જોઈને તેને ઘણી મદદ કરતી હતી. તેઓ ઘણું કરીને તેનો આપ્પો સંસાર ચલાવતાં હતાં એવું કહી શકાય. તે બધાને તેના ઉપર દયા આવતી હતી. જે ને તે ભાણુછને ઠપકો આપતાં કે તારી સ્ત્રીની ઉપર દયા રાખ. પણ તેનાથી સાફ નહિ થતાં ખરાબ થતું હતું. આવી સ્થિતિ હોવાથી ભાણુછને ચાકરી ઉપરથી કાઢવાની વાત કાઢી હોય તો તેને પોતાને માટે કોઈને પણ ખરાબ લાગતું નહિ; પણ બધાને તેની સ્ત્રી ઉપર દયા આવતી હતી, તેથી તેને કાઢવો નહિ એવું જણાતું હતું. તોપણ એવા કેટલા દહાડા ચાલે? આખરે તેને રજા આપવાનો પ્રસંગ આવ્યો ન. તેમાં ખરાબ એટલું ન થયું. ભાણુછના મોટા મંદવાડમાં દેહતું ભાન હતું રહ્યું એટલું ન નહિ પણ લખમીદાસ તેના આપ્પા કુટુંબ ઉપર દેવ કરવા લાગ્યો, તે કેટલો તે ઉપર જણાવ્યો છે. નંદકોર અથવા તેના દીકરાને જે ઘરમાંથી કોઈએ કંઈ મદદ આપ્યાની ખબર કાંન પર પડી તો હું શું કરીશ તેનો નીચમ નથી એવું હજાર વખત ધરના માણુસોને લખમીદાસે બજાવીને કહ્યું હતું; અને તેનો ઘણો તામસી સ્વભાવ બધાને માલમ હતો, તેથી કોઈને પણ આશા ઉત્થાપવાની હિમ્મત થતી નહોતી. એવું હોવાથી લખમીદાસનાં કુટુંબનાં બધાં માણુસો ને તેના નિર્દયપણાને માટે ઘણું માહું લાગતું હતું પણ તેની સામે કોણ બોલે?

હવે અહિં કહેવામાં આવે તો કોઈને હસવું આવીને આશ્ચર્ય લાગશે, પણ ખરેખર તેવું ન થયું છે. ભાણુછનો છોકરો જોને નથુ કહેવામાં આવતો હતો તે રસ્તામાં ઉભો હતો, તેની જોડે લખમીદાસનો ભત્રિજો, તે પણ નાનો આઠ નવ વર્ષનો ન હતો—એક દહાડો વાતચિત કરતો ઉભો રહ્યો હતો અને તેટલામાં લખમીદાસનો ભોટો થયો. તેની આંખ ત્યાં ને ત્યાં લાલ થઈ, અને ઘેર આવતાં ન તે છોકરાની જોડે બોલવાને માટે લખમીદાસે તે બિચારા નાના ભત્રીજાને સારી પેઢે માર માર્યો. આ છોકરાની સ્થિતિ જ્યાં આવી હતી, ત્યાં ધરની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ શી હોય તે વિષે સ્ત્રીઓએ ન પોતાના મનમાં વિચાર કરવો. બિચારાં બધાં માણુસોએ પેલા ગરીબની જોડેનો સંબંધ તદ્દન છોડી દીધો. પછી કરવું શું?

અમારી વાત શરૂ થયાની પહેલાં એવી સ્થિતિ હતી. નંદકોરનો વર મરી ગયાને બે મહિના થયા હતા. તેને પોતાનું કોઈ નહિ હોવાને લીધે જલદીથી બહાર નીકળીને જળવા ખાંડવાનું કામ કરવું પડ્યું. પેલી તરફ જૂજમાં કોઈ દૂરના પિતરાઈ બાઈકે મામાનો છોકરો હતો, તેને એક કાગળ લખ્યો. પણ તેનો જવાબ દોઢ બે મહિના સુધી મુઠ્ઠે આવ્યો નહિ. પછી પત્ર આવ્યો, પણ તેમાં એવું લખ્યું હતું કે તને આવવાના. પૈસા વગેરે મોકલવાની હાલ મારામાં શક્તિ નથી, તું પોતે ગમે તેમ કરીને પૈસા એકઠા કરીને અહિયાં આવ; બે એકઠા પૈસા નહિ થાય તો ઉધાર લે, તું અહિયાં આવીશ કે તે પૈસા હપ્તે હપ્તે તેને મોકલાવીશ.” એકંદર રીતે કાગળ બહો દયામણો તથા વહાલનો લખેલો હતો. કાગળ મોકલ મોકલવાના કારણને કહીને તેને માટે દિલગીરી દેખાડીને લખ્યો હતો. તેથી નંદકોરનું મન જવું કે નહિ જવું તેને માટે વિચારમાં પડ્યું. છોકરાના અભ્યાસને માટે જૂજમાં જે જોઈએ તે છે; તારા છોકરાને અભ્યાસ કરવામાં કંઈપણ ખર્ચ પડશે નહિ. ઉલટા સારો હુશિયાર તથા અભ્યાસી નીકળશે. તે તને પૈસાની મદદ કરશે. એવું લખ્યું હતું. તેથી તેને ત્યાં જવાની ઘણી જ ઉત્સુકતા થઈ. પણ કરે શું? બે મા દીકરાને જવાબ એટલા ભાડના પૈસા ક્યાં છે? કંઈ નહિ તો દસ પંદર રૂપીઆ તો સાથે જોઈએ? પણ તે ક્યાંથી લાવે? ઉલટા ચાર પાંચ બચ્ચા છે તેથી જેટલા રૂપીઆ જોઈએ તેટલા રૂપીઆ નહિ હોવાથી નંદકોરને પોતાના મનમાં વિચાર કેટલાક દિવસ મનમાં રાખવો પડ્યો. ગમે તેમ હો. અમારી આ નાની વાત શરૂ થયાની પહેલાં આ લકી-કતથી થોડી વધારે જગા વ્યાપી છે, હવે તેનાથી વધારે નહિ લખતાં એકદમ વાતની શરૂવાત કરીએ છીએ.

લખમીદાસની બે દીકરીઓ થોડા દિવસ પહેલાં પોતાના સાસરેથી આવી હતી. એક (નાની) લખમી તો પહેલી જ સુવાવડ માટે આવી હતી. તેને પ્રભુ મહિના થઈને દમણા આઠ દસ દિવસમાં તે પોતાના છોકરાને લઈને પોતાને ઘેર જવાની હતી. છોકરી પિયરમાંથી સાસરે જવા નીકળે છે ત્યારે તેને પિયરમાંથી કંઈકને કંઈક લઈ જવાનું મન થાય છે, ને તે માની પાસે માગવાનો કપાટો આલેલો હોય છે. તે પ્રમાણે ગોઠાવરી તથા તેની બહેન આ આપ પેલું આપ કહેતી હતી. માનું હૃદય તે માજ જાણે! તેને જે જે જોઈતું હતું તે તે આપતી હતી. ઘણું કરીને આપવાની વસ્તુ તો તેને આપવામાં આવી રહી હતી. એકને વીસ વીસ રૂપીઆની ઉત્તમ ચીનાઈ સાડીઓ આપવાનો લખમીદાસનો વિચાર હતો; પરંતુ ગામડાઓમાં ઉત્તમ સાડી ક્યાંથી મળે? ત્યારે તેણે પાસેના કોઈ શહેરમાંથી લાવવાનો વિચાર કર્યો. એટલામાં મોટી છોકરીએ માને કહ્યું કે, અમને સાડી લાવવાના કરતાં રોકડા રૂપીઆ આપ્યાથી સાર થશે. લખમીને પણ માએ તેવું પૂછ્યું કે, મનગમતી સાડી અહિં મળતી નથી, શહેરમાંથી લાવવાની છે, તેના કરતાં તમે પોતપોતાના શહેરમાંથી પસંદ પડતી હોય તો કેવું? એવું બોલતું આગલે દહાડે, સવારે થયું. બીજો દહાડે કંઈ સપરમો દિવસ હતો, તેથી લખમી તથા તેનો છોકરો દેવને પગે લાગવા માટે દેવળમાં ગયાં હતાં. ત્યાં તેને નંદકોરનો બેટો થયો. લખમીની નંદકોર ઉપર પહેલેથી ચાહના હતી, તે સખીની પેઠે ચાહતી હતી એવું કહીએ તો આજે! લખમી પાંચએક વર્ષે નંદકોરથી નાની હતી એટલું જ હતું. બાપનો હુકમ

દોષરત રાખવો, નહીં તો ઘણીવાર એવું થાય છે કે દાઢયણ નાળ એમાંને કાપે છે, જેથી હુંડીનો ભાગ નબળો પડી જાય છે, અને તેથી હુંડીની સારંગ ગાંઠનો રોગ થાય છે. નાળ કાપવાને બહુજ અણિદાર કારણ તૈયાર રાખવી જેથી બિલકુલ એવાયા વગર નાળ કાપી શકાય. નાળ કાપીને પછી બાળકને ખીજ માણસને સોંપી માની માવજત રીતસર કરવી. પછી માને ઘણી ઊંધ આવી જશે; તે ઊંધ પુરી થયા પછી આશરે આડેક કલાકે એટલે બાળક અવતર્યા પછી બારેક કલાકે બાળકને ધવણવડું નેહએ. આ બાબત લોકો ખીલકૂલ કાળજી રાખતા નથી. આનો હેતુ એમ છે કે પેહેલા ત્રણ દિવસના ધાવણમાં એક જાતનો રોગક. જેવો એવો પદાર્થ રહેલો છે કે તે બાળકના પેટમાં આવ્યાથી રોગ થાય છે અને પેટમાંનો બગાડ નીકળી જાય છે; એટલે ગળથુથીની જરૂર રહેતી નથી. હવે પેલું બાળક જેને બાળુ ઉપર ખીજ માણસને સોંપેલું હતું તેના શરીર ઉપર કુદરતી મેલ હોય છે તે મેલ ધોઈ સાર કરીને તેને સુવાડી દેવું. બાળક અવતરે કે તરત રડે છે કે નહીં તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું. એ ના રડતું હોય તો છાતીપર ટકેરા હલકેથી મારવા, ટાકુ ઉતું પાણી રેડવું. મોંની અંદર કંઈ કચરો હોય તો તે સુવાળા રમાલથી સાફ કરવું, એટલે શ્વાસ ચાલી બાળક રડશે. જો આ સંભાળ બચાવર લેવાતી નથી તો આપણી માત્ર અણસમજણને લીધે તેનો જીવ જાય છે. પેહેલા દસ વાસામાં માને તાવ આવે તો તેની ખાસ સંભાળ રાખવી. જન્મ થયા પછી માતાએ કૂટલીક દવાઓ પીવાની જરૂર છે, જેથી તેના પેટમાંથી બગાડ નીકળી જઈ તાવ આવવા પામતો નથી. તે દસ દિવસમાં માની ખોરાકી પુષ્ટિકરક અને હલકી હોવી જોઈએ. બહુ બારે વસ્તુઓ હાલની નાળુક સ્ત્રી પચાવી શકતી, અને કિલકું ફાયદાને બદલે હાની થાય છે. પહેલાંની સ્ત્રીઓ મજબૂત હતી તેથી પચાવી શકતી, પણ હાલની નાળુક ખીચારીને તે મજબૂત સ્ત્રીઓનો ખોરાક આપીએ તે ક્યાંથી પચે ! જો દસ દિવસમાં સાજી રહે તો પછી માંદા પડવાનો સંભવ બહુ થોડો રહે છે. મા સાજી હોય તો બાલકને ધાવણ ચોખ્ખું અને નિશીગી મળી શકે છે.

ખીજું બાળકને ખુશી હવા અને અજવાળાની ખાસ જરૂર છે. જેમ એક છોડ અંધારા ઝોરણમાં વાવીયે તો ઉગે નહીં અને લીલા રંગનો ન થાય તેમજ છોકરે પણ મુલાખી અને મજબૂત થાય નહીં. બાળકનાં ગળાં, બમ્લો, વળાં અને જ્યાં જ્યાં ચાંમડીની કરચોળા કુદરતી રીતે વળે છે તે બધા ભાગ સાફસુદ અને કોરા રાખવા. ‘શીધોડાંનો લોટ અગર ખડી બહુ બારીક કરીને ને ભાગ ઉપર લગાવવો. જો આમ સંભાળ રખાતી નથી, તો ચામડી શડે છે અને પાકે છે જેના દરદથી બાળકના મોઢા થવામાં પ્રાથ આવે છે.

વળી હાલની સ્ત્રીઓ બાળકને ધવણવવાનો બહુ કંટાળો કરે છે. એ વાત બાળકને બહુજ હાનિકારક છે. હથેરે બાળકના ગળા પ્રમાણે સ્ત્રીના શરીરમાં ખોરાક તૈયાર કરેલો છે. તે ખોરાક મારકસર હોવાથી બાળક બચાવર ઉછરે છે અને જો તેમાં ફેરફાર પડે છે તો તબિયતને બગાડે છે અને બાળક નબળું થાય છે. ખીજ સ્ત્રી પાસે બાળકને ધવણવવાનો રીવાજ બહુજ હાનિકારક છે. આ રીવાજમાં આપણી હિંદી પ્રજા ખીજ યુરો-

પીન પ્રમોદા કરનાં ચરીયાની છે. માટેજ લોકોમાં આ રીવાજ બહુ છે જે આજકાલે બહુજ દાનિકતા છે. કારણ ખીછ સ્ત્રીને ચાંદી અગર કોઈ પણ તેવો કોઈ કિસ્સો રોગ હોય છે તો તે ધાવણ મારફતે આજકાલે પણ તેવાજ રોગવાળું કરે છે. વળી તેના કેટલાક ગુણ પણ, ઓગસ મારફતે આજકાલે પ્રવેશ કરે છે. વળી તે સ્ત્રીનો ખોરાક આનાથી જુદા પ્રકારનો હોવાથી તેથી રીતે પણ તુકચાન કરે છે. યાદે પારકી સ્ત્રી પાસે આજકાલે કદી ધવણવડ નહીં. પણ ખાસ જો માનેજ તેવો રોગ હોય અગર બહુ અસાધ્ય હોય તો અને ત્યાં સુધી પોતાની ન્યાતનીજ નીરોગી સ્ત્રી પાસે ધવણવડની જરૂર છે. તે ખીછ સ્ત્રીને લગભગ સરખી ઉંમરનું આજકાલે હોવું જોઈએ. આ બધા જોખમમાંથી દૂર ચલાવે આવી વખતે સૌથી સુગમ ઉપાય બનાવટી દુધ પાવાનો છે. ગાયના દુધને આજકાલે ઉંમરના પ્રમાણમાં ખીછ કેટલીક બીજો લગભગ ઉમેરી માતા ધાવણના પ્રમાણે બનાવી શકાય છે. તે બનાવવાની સાધારણ રીત નીચે પ્રમાણે:—

વીકરીમ (ટાકા દુધમાંથી કાઢેલું માખણ).....૩ અધોળ.

કંદા સુનાવું ઉપરવું પાણી.....૩ અધોળ.

ચોખ્ખું પાણી.....૪ અધોળ.

ખાં.....૨ કૂમ.

પણ ત્યાં સુધી માતા તંદુરસ્ત અને નીરોગી હોય ત્યાં સુધી ખીજ બનાવટી ઉપાય કરવા નહીં જોઈએ. કારણ માતૃ દુધ કુદરતી રીતે આજકાલે ગળ પ્રમાણેજ છે. વળી માથે નવ મંદીના સુધી માત્ર જરૂરની વખતે ધવણવડ જોઈએ. તે પહેલાં બીજો ખોરાક આપવો ન જોઈએ. નવ માસ પછી પણ જો તંદુરસ્ત હોય તો પણ ધાવણ બરી રાખી તેની સાથે દૂધ તથા બીજો થોડો થોડો ખોરાક શરૂ કરવો જોઈએ. આજકાલે જમ હવા, અજવાળું, અને થોડું ખોરાકની જરૂર છે તેમજ થોડું કપડાંની પણ જરૂર છે. હોદી માતાઓ આ આજકાલે બહુજ બેકાજી રાખે છે. છોકરાને શરીરમાં ગરમાવો રહેવાની ખાસ અગત્ય છે. વળી આજકાલે ચામડી બહુ કોમળ હોવાને લીધે હવાનો ઝપાટો જલદીથી વાગી જાય છે અને તેથી વરાધ વિગેરે રોગ જલદીથી થઈ જાય છે. માટે આવું ન થવા દેવાને આજકાલે શરીરપર રતુ પ્રમાણે કપડાં પહેરાવી રાખવાની ખાસ અગત્ય છે.

પછી આજકાલે નવમા માસથી તેસવા વરમ સુધી દાંત આવવાની ખટપટ ચાલે છે. તે સંબંધે બહુજ સમજવાની જરૂર છે.

સમય તરંગ.

કેળવણીનાં કાર્યો—દેશીઓને અપાતી કેળવણીમાં સુધારો વધારો કરવાના હેતુથી હિંદ સરકારે કેટલાક દરાર બંદાર પાડ્યા છે તેમાં સ્ત્રીકેળવણી ઉપર પણ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે, અને જનાના સ્કુલોની સ્ત્રી શિક્ષકોને હાથે કામ લેવાની પદ્ધતિને કોજન આપવા દરાર કર્યો છે.

વડોદરા અને મહેસુરના રાજ્યોનો હોખલો લઈ પ્રાંતલુકારના રાજ્યે પણ હલકી વર્ણનાં છોકરાં માટે નિશાળો કઢાડી છે.

સુસજ્જમાન સ્ત્રીઓને શિક્ષકો બનાવવાના હેતુથી મહેસુરના નામદાર મહારાજાએ એક નિશાળ ઉઘાડવા ગોડવણ કરી છે.

સુંબાઈના કાયદા બાંધનારા મંડળની ગર્ભ સભામાં એન. મી. મેહેતાએ ગુજરાતી વાંચનમાંના સંબંધમાં પુછેલા સવાલનો નામદાર મરકાર તરફથી જે જવાબ આપવામાં આવ્યો છે તે ઉપરથી જણાય છે કે તે કામ માટે નીમેલી કમીટી છોકરીઓ માટેની ખાસ વાંચનમાળા બનાવવા બાબત ધ્યાનમાં લેશે.

સંસારસુરધારાનાં આગળ પગલાં—મદ્રાસ પ્રતિષ્ઠામાંના ઉત્તર મરકાર પ્રાંતમાં મંગેલી કેળવણી માટેની કોન્ફરન્સે, કાશીની સેન્ટ્રલ હિંદુ કોલેજની પેટે, એવો દરાર કર્યો હતો કે પરણેલા વિદ્યાર્થીઓને એ મેળાવણીમાં દાખલ કરવા નહીં. બાળસમ કહેલા છોકરાઓને આમ કેટલુંક નુકશાન ખમવું પડે છે એવું માખાપોને જણાવવું એવો આવા પ્રવતોનો હેતુ છે.

આવતી તાં. ૩૦ મીએ સુંબાઈની એન્ડ્રેક્સન્ડ ગર્વસ્કુલ (કન્યાશાળા)ના મેળાવણીમાં વડોદરાના નામદાર મહારાજા સાહેબ પ્રમુખસ્થાને બીરોજનાર છે તે પ્રસંગે તેમનાં શ્રીમંત મહારાણી સાહેબ પડદા વગર તેમની સાથે બીરોજનાર છે એમ સંભળાય છે. તેમના યુવરાજ કુતેહસિંહજીએ તો પોતાના લગ્ન પછી પડદો ફાંડીને નોખ્યો છે અને વડોદરા રજેરમાં ખુલી રીતે પોતાના પત્ની સાથે ફરે છે.

ગરીબ સ્ત્રીઓને મદદનાં કામ—સુંબાઈમાં ચોલા વખત ઉપર સેનિટરી એસોસિએશન (શહેરની સુખાકારી સંભાળવા માટેનું મંડળ) એ નામનું પુરુષોનું એક મંડળ સ્થાપાયું છે, તેની શાખાતંદીકે સ્ત્રીઓનું પણ તેવું મંડળ સુંબાઈની યુરોપીયન અને દેશી આગેવાન સ્ત્રીઓએ હાથમાં સ્થાપ્યું છે. તેનો હેતુ શહેરની ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓમાં આરોગ્યતાના સિદ્ધાન્તો અને નિયમો પ્રસારવાનો છે. ચાર પગારદાર સ્ત્રીઓની સાથે આ મંડળની આગેવાન બાનુઓ ગરીબ સ્ત્રીઓને મળશે અને તેમને કેવી સ્વચ્છતાથી અને સંભાળથી વર્તવું તેની સમજ આપશે તથા મદવાડ વખતે બનતી મદદ કરશે.

ખાતુઓ અને ગૃહસ્થોમાં એકી અવાળે વખણાએલી

મણિમોહન.

અથવા

ભાગ્યહિન ભાઈબેહેન

આ એક અમૂલ્ય વાર્તાનું પુસ્તક છે એના વિષે પ્રુષ્ઠ વિદ્વાનોએ ઉમદા અભિપ્રાયો આપેલા છે વાર્તાની સફળતા એવી નો મનોદગ છે કે પુસ્તક એકવાર વાંચવું શરૂ કર્યું એટલે પુરૂ વાંચી ગયેલા વાંચનારને એનું પડકુ નથી ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકટ થયેલા વાર્તાનાં પુસ્તકોમાં “મણિમોહન” ને પેહેલા વર્ષમાં મુકામ આપે છે એમાં માનની સ્વમાનેનાં આગેહુમ ચિત્રો આપવામાં આવ્યા છે શિલ્પનો સદુપયોગ અને દુરુપયોગ, તેથી થતા આનંદ અને સુખ નથા શોક અને દુઃખ પુર્વેઓના ચિત્રાર્થક ન મરા, સદાચારનો વિગ્રહ પવિત્ર પુનીત પ્રેમ, માતાનાં અનિષ્ઠ શત્રુ મૃત્યુ, પુરાવો મેળવવા વિષેની વકાતી કુશળતા સાચી મંત્રી, વૈરાગ્ય, વગેરે વિષયોનું અમરકારક વર્ણન કરવામાં આવેલું છે દુકામાં એમુજ કહેવું થાય થશે કે જો મનનો ખરો આનંદ મેળવવો હોય તો આ ‘મણિમોહન’ વાંચો! જો બેદ બરેલા ‘ઓ ચરિત્ર’ ને જાણવું હોય તો આ ‘મણિમોહન’ વાંચો! જો સ્ત્રીવંદ જોવા રાજપતિની આત્મિક દુર્દશા જાણવા હોય તો આ ‘મણિમોહન’ વાંચો! જો દપતિ સુખનો ખરો ચિતાર મમજવો હોય તો આ ‘મણિમોહન’ વાંચો! જો પુરાનાની સાકળ મેળવીને બેદ બરેલા કોપાળને બદાર પાડનાર કામેન ન દીક્ષીની વાર્તાત્મિક વકીતાતને લક્ષમાં લેવી હોય તો આ ‘મણિમોહન’ વાંચો! જો ત્રે મનું આર્થિક દર્શન કરવું હોય તો આ ‘મણિમોહન’ વાંચો!

મણિમોહનનાં પ્રાહકોએ વિશ્વાસ રાખવો કે એ પુસ્તક ખરોવા પછી તેમનું મિત્રકુલ પરતાવો થનાર નથી, કારણ કે એ પુસ્તક અણુદદ નોકપ્રિય નિાડયુ છે ‘મણિમોહન’ ની થયેલી અસખ્ય આમણીને માન આપીનેજ આ બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ કરવામાં આવેલી છે અને આશા છે કે મહિના પછી તેની એક પણ નકલ સીલીક રહેવી મુશ્કેલ છે

દરેક પ્રુક્સેશને લાંબી મળશે કીમત ફક્ત રૂપિયા મે પોષ્ટેજ જુદુ
તા. ૦ ક૦—ઉપરની પ્રુક રાખવ ખારપેજ (૩૫) ફારમ નેજ કાગળોને પાકા કપડના પુાની છે

શાહનદી હુશનઆરા અથવા બાગે તલેસમ

નામની પારસી, હીંદુ અને મહોમ્મદન વગેરે દરેક કોમમાં એકે અવાળે વખણાયેલી રસીલી વાર્તાનું પુસ્તક, જેમાં અફઘાનીસતાનમાં આવેલા એક અસલી તલેસમની અભ્યવખીઓ, એક ઓરાતની બદકારી, ખાનદાન ફરગદનું અસત ખાનદાની ખમીર, મઆઇ અને નીતીથી જીદગી ગાળનારને ગમે તેવી આફનો આવી પડવા જના પછુ આખરે ફતેહ, રાજ ખટખટ, વગેરે બાળતના રસીક ભાષામાં ચીતાકરક ચીતાર આપવામાં આવ્યા છે, જે સાથે તનસમ તોડનાર શાહનદી કેરી કેવી અભ્યવખી બરેલી અને અત્યુત હાવતમાંથી પસાર થઇ આખરે જીનો અને તીનમમી પુતળીઓની મદદથી તેમાં ફતેહ મેળવે છે તેનું મનોવેધક વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે આથી આ વાર્તા વાંચ્યા મોડયા પછી તે પુરણ કરવા સોવાય પુસ્તક હાથમાંથી છોડવાનું મન થતું નથી

જે મગજા હાથાની વારતા

આ વારતા એટલી રસીક છે કે એક વર્ષન હાથમાં લીધો હોય તો પુરી વાંચવા સીવાય હાથમાંથી મુકવાનું મન ન થાય કીમત આના આદ

પ્રકટ કરનાર તથા વેચનાર
૬૬૬૬ દુલ્લભજી બુક્સભાઈ.
સુબઈ—હુલેથર.

શાંતિ લવાજમ
એક રૂપિયા.

સુન્દરીસુખોધ.

ટપાન ખર્ચ
ત્રણ આના

(રોમન તથા દાર્મ—મોટા ચોલામ પાનાતું)

ગુજરાત—કાશીપાવાડમા સ્ત્રીઓને માટે નકલ થતુ તથા માસિક

પ્રકાશક—બા.ધુમ્મમાજ, અમદાવાદ

સ્ત્રીઓની સામાજિક, માનસિક, નૈતિક, ધાર્મિક અને શારીરિક ઉત્તતિ કરવી
એ આ પત્રનો મહાન હેતુ છે

જે બ્રાહ્મકોએ ઈ સ ૧૯૦૪ ના ફેબ્રુઆરીની આખર મુદ્દામા પાતાતું
લવાજમ મોકલ્યુ હશે તેમને યોગિના નામની એક મુખોધક, મનો
રજક સામાજિક વાર્તા ભેટ મળશે પરંતુ તે સદર્દુ મુદતની અદર લવાજમ
નહી લેનાર બ્રાહ્મકોને કિમત આપ્યા વિના મળી શકશે નહી

સ્થાનિક બ્રાહ્મકોએ લવાજમ ભરના } રા ના કૃષ્ણ હુરગોવિંદ, સદમાતા ડી પોળ
ના તથા નામ નોધાનાનાં ઠેકાણા— } રા રા ડાહ્યાભાઈ લક્ષ્મણ, લાખા પટેલ ડી પોળ

હાર ગામથી સર્વ પત્ર વ્યવહાર, વ્યવસ્થાપક, 'સુન્દરીસુખોધ,' અમદાવાદ,
એ સરનામે કરવો.

આ પત્ર સબધી અપાયેલા અભિપ્રયોગોના કેટલાક નીચે પ્રમાણે છે—

ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટેનું પત્ર—સુન્દરીસુખોધ, જેનો પહેલો વ્યક મેહેરબાની રાહે અમને
માસલવામા આવ્યો છે તે એક ખાસ સ્ત્રીઓ માટે નિર્માણ થયેલુ માસિક છે, જે કે પુરુષ વર્તિને
પણ રસ પડે તેવુ તેમા થલુ છે ગુજરાતી વાવનારાઓએ આ પત્રને સારા આવકાર આપવો
જોઈએ, કારણ કે તે જ્ઞા અને આનંદ બન્ને આપે છે, અને તેમા ઘણી નવતા વિષયોનો સમા
વેશ થયેલો છે * * * આ પત્રનો મુખ્ય હેતુ દિગ્દી સ્ત્રીઓની ઉત્તતિનું કાર્ય વધારવાનો છે—
જે હેતુને સમિતિ અને ઉત્તેજન આપનાર ઘણા મળી આવશે * * * છેવટે, આ પત્રમા એક
વધારે શુભ એ છે કે તે થલુ સોફુ છે તેવુ વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત એક રૂપિયા છે

सुन्दरी सुभाष

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु

(प्रसन्न देवता भूते, तेषां पात्रे शिवायान सुन्दरी)

सर्वं शीते स्त्रीभिः भाटे प्रदत्तं यत्तु भागिनि

प्रकाशकः

प्रकाशकः

प्रकाशकः

अनुसन्धान

प्रकाशकः

प्रकाशकः

प्रकाशकः

प्रकाशकः

વાર્ષિક લવાજમ
એક રૂપિયા.

મુન્દરીમુખોધ.

ટપાન ખર્ચ
ત્રણ આના

૧૫

(સાદન તથા ફાર્મ—મોગ સોવીમ પાતાવું)

ગુજરાત—કારીઆવાડમા સ્ત્રીઓને માટે પ્રકટ થતું તથા માસિક

પ્રકાશ—ખન્ધુસમાજ, અમદાવાદ

સ્ત્રીઓની સામાજિક, માનસિક, નૈતિક, ધાર્મિક અને શારીરિક ઉન્નતિ કરવી
એ આ પત્રનો મહત્ત્વ હેતુ છે

જે બ્રાહ્મકોએ ઈ સ ૧૯૦૪ ના દેશુઆરીની આખર સુધામા પાતાવું

લવાજમ મોકલ્યું હશે તેમને યોગિની નામની એક મુખોધક, મનો
રજક સાંસારિક વાર્તા લેટ મળશે પરંતુ તે સદર્દુ મુદતની અદર લવાજમ
નહી ભરનાર બ્રાહ્મકોને કિંમત આપ્યા વિના મળી શકશે નહીં

સ્થાનિક બ્રાહ્મકોએ લવાજમ ભરવા } રા ના કૃષ્ણ હરગોવિંદ, સદમાતાડી પોળ
નાં તથા નામ નોધાનાનાં ઠેકાણા— } રા રા હાલ્દીમાઈ લલમજી, લાખા પટેલ ડી પોળ

જહાર ગામથી સર્વ પત્ર વ્યવહાર, વ્યવસ્થાપક, 'મુન્દરીમુખોધ,' અમદાવાદ,
એ સરનામે કરવો.

આ પત્ર સળધી અપાયેલા અભિપ્રાયોમાંના કેટલાક નીચે પ્રમાણે છે —

ગુજરાતી સ્ત્રીઓ માટેનું પત્ર—મુન્દરીમુખોધ, જેનો પહેલો અક્ષર મેહરબાની રાણે અમને
મોકલવામા આવ્યો છે, તે એક આસ સ્ત્રીઓ માટે નિર્માણ થયેલું માસિક છે, જે કે પુરુષ વર્ગને
પણ રસ પડે તેવું તેમા થયું છે ગુજરાતી માયતાશ્રીઓ આ પત્રને સારા આવકાર આપેલા
બોલે, હારણ કે તે જ્ઞાન અને આનંદ ભરે આપે છે, અને તેમા ધારી ભતના વિષયોનો સમા
વેશ થયેલો છે ૦ ૦ ૦ ૦ આ પત્રનો મુખ્ય હેતુ દિલ્લી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિનું કાર્ય વધારવાનો છે—
જે હેતુને સંમતિ અને ઉત્તેજન આપનાર ધણા મળી આવશે. ૦ ૦ ૦ ૦ છેવટે, આ પત્રમા એક
વધારે ગુણ એ છે કે તે પણ સોધુ છે, તેનું વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત એક રૂપિયા છે

આ ધનામનાણાં આ વર્ષેથી જીજ્ઞાસુ ધનામ મેળવવાની ઇચ્છા રાખનાર સંખ્યારી જે-
 પકાને, ધંપેતની તરફ પતિતા ધર્મ” એ વિષય ઉપર આ માસિકતાં વધારેમાં વધારે
 પાંચ પ્રાતઃમાં આવી શકે એવડા લેખ, ઇ.સ. ૧૯૦૪ના જુલાઈ મારાગી તા. ૧૫ મી-
 સુધીમાં “સુન્દરીસુખોષ” ઓફિસ, અમદાવાદ—એ શરનામે મોકલી આપવા વિનંતિ છે.
 જે સંખ્યારીના લેખ ઉત્તમ જણાશે તેમને ચાલુ વર્ષના “સુન્દરીસુખોષ” ના અંક
 (બેઠવા પુસ્તક સાથે) વિના મુલ્યે ધનામ તરીકે મળશે.

સહુ ધનામવાળો લેખ “સુન્દરીસુખોષ” માં પ્રકટ કરવામાં આવશે. લેખકોએ
 કામગીરી એકજ બાજુએ લખવાની તથા પોતાનું નામ કામ સ્પષ્ટ રીતે લખી જણા-
 વવાની કૃપા કરવી.

અવરધાપક.

સુન્દરીસુખોષ

કેડે છોકરું અને ગામે શોક્યું.

ચાલુ તાવથી જેમર જન્યો, કાકટરોનાં
 ખીલ સુકવી યાકી ગયો પથુ ખીલકુલ કાપ-
 દો નહિ, છુખ લાગે નહિ ને ઉંચ પથુ આ-
 વે નહિ, ને તાવ ચોટયો તે ચોટયો, ખીજા-
 ને પડ્યો પડ્યો વિચાર કરતો દોનો કે શું
 આની ક્ષા નહિ હોય? શું તખીખી વિદ્યા
 નકામી છે? એવા વિચારોમાં હાંપ આવતાં
 સ્વસ્થતા વશ ધર્મ જંગલમાં ભટકવા લાગ્યો;
 ભટકતાં ભટકતાં ગાડોને મધ્યમે સોતેરી અ-
 શારે લખાપશે એક તખ્તો જોયો; તેમાં લ-
 ખ્યું હતું કે “કેડે છોકરું ને ગામે શોક્યું”
 અને અર્થ શો? કાકટરોને પૂછતાં કહે કે
 એ તો મનના ધણકારા, દોસ્તોને પૂછ્યું તો
 કહે જે એનો ઉપાય તો નજરની સામે છે,
 ને ખાલી દવાદર માટે રવાં પછાડા ગરે છે.
 દવા બંધ કર, ખાજ પી મળ કર, પથુ
 ખાઉં શું? જૂન હોય તો. તે! પથુ જાગ્યા
 તેથી ફરપે કેમ? એક દિવસ ધરગાંની શી-
 શીઓ જોતાં ખાટલીવાળા એગુપીકર નજર
 રે પડ્યું. એ પીવાળા કાચરો યદે એમ મા-
 ની પોંડું પીધું તો જરાવારમાં કાચરો ચયો.
 પથુ ને વધુ પીતાં હેવટ તદન સાજો યજ
 ગયો. માટે વાંચનાર દરદીએ મારો દાખલો
 લેઈ દુઃખ વળને એગુપીકર કે એગુપીકર
 વાપરવી કારણ કે અંતે તો તેનાં વખર છુટ-
 કામ નથી. વળી કોસેરાનો આડસોર ધાજ
 પથુ એકલા ખાટલીવાળાની કુપનીનો કાલેસ-

ક્યુવર છે. ઉપરી જલે દવા ફરેક કેકાણે ર. ૧
 માં મળશે. એકલા ખાંડવાનાર.

કાકટર હો. લી. ખાટલીવાળા.

વ. લી. દાદર, મુંગઈ.

તમારી છંદગીનો વીમા

ઉત્તરાવવો હોય તો.

અમારી ઉપર એક પોષ્ટ કાર્ડ ઉપર કોષ
 પથુ અથવા પદ્મીનું નામ લખી મોકલવાથી
 અમે મલિખની છંદગીનું તારણ ઉતારી મો-
 લીશું; જેની અંદર વીતી મયેલી તમને ફક્ત
 કત. તથા દાસનો ચાલુ વખત કેવો આસ-
 છે. દુને-પછીની આવતી સ્થિતિ કેવી લોગ-
 વશે. તેમાં સોરદીથી લાભ, દાની, મુખ, ક-
 ખ, વાગ્યનું ઉઃખ યવં, શું સંતાન થશે
 આવરદાનું પ્રમાણ, મોકરી યા વેપારથી લાભ
 થશે, શરીર ઉપરના ચિન્હો, દાખ પગ અને
 કપાળના વિષે કેવી રેખાઓ પડેલો છે અને
 તેથી શું કથ મળશે; તે સિવાય ઘણી એ-
 જાણતો સ્ત્રી યા પુરુષને જાતવી છંદગી પ-
 યનની નિશિતિ દર્શવી આપવામાં આવે છે.
 તેમ મરી ગયા મો સહુદરથોળી સમજ
 કકાય તેવી છે, જેની નિમત માત્ર જે રૂપીયા
 ચાર આનામાં વેરપુરેએજલથી મોકલીશું.

લખવા પ્રમાણે નહિ મળવેથી—પૈસા
 પાછા આપવા.

જ્યોતિશી પંડિતશી કે. બી. શર્મા.
 ઠેકાણું—મુંગઈ, બહારકોટ, અમદાવાદ રહે-
 માન રહીત, અલ્પાંશ નામ સામે, નામ રસ્તા.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો,
 " સ્ત્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વરચ યાય, સારીરે બલવતી, રોગહીન અને
 "સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી
 "અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની ખૂબ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી મુક્તિ એ કુટુંબનાં ખરા કલ્યાણ કરવા
 "શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગની
 "હલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;" પતિશક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે અને તેના આત્મ-
 વિશ્વાસની હામયોમાં પોતાના હૃદયતરંગ લેખની દહ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે, અને
 અન્તે સ્વદેશમાં હૃદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એ જ આર્થ સુન્દરીઓના
 જીવનની સફલતા છે. " સ્ત્રીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભવિના રાગ્ય નથી.....
 "સ્ત્રીની ઉત્પત્તિવિના દેશની ઉત્પત્તિ અશક્ય છે."

વર્ષ ૧ હુ.] મે. ઈ. સ. ૧૯૦૪. વૈશાખ. વિ. સં. ૧૯૬૦. [અંક ૯ મે.

કાવ્યકુંજ.

કોયલનો ટહુકો.

(મન માને નદિ સો ફેરા સમનહું તોય હું યાય. એ રાગ.)

અસિ કોકિલા મિથ્યા મધુરો ટહુકો કાં તું શુભાયે,
 આ વિશ્વ વિષે અગણિત સુન્દર વસ્તુ વિરલ પિંજાને;—

કૃપિકાર ક્ષેત્રથી આં બાયે,
 ગુજ સ્વર પર નવ તે લક્ષ દિયે,
 તું વૃથા સબળે શ્રમ કેમ લિયે;— અસિ કોકિલા.

તું બને અધીરી કોધ કરે,
 કંઈ વિશેષ બળ કરી સ્વ બેચે,
 જરૂરથી નદિ તે શ્રવણ ધરે;— અસિ કોકિલા.

વિરલ—કોકિલ મનુષ્ય. કૃપિકાર—ખેડૂત. સ્વ—અવાજ. જરૂરથી—જાણી ન
 બાળનારા કાનવાળા માણસો. શ્રવણધરે—સાંભળે.

હું ક્યમ વિસરું સ્વભાવથી જ રહું તુજ સૌખ્ય મુગાને,
હલુકા મિટ્ટો, હર્ષ યજ્ઞ, રસિકા હૃદયે તું રેડે;—

બેકદર ન ત્હારો પિછાન કરે,
કંઠામૃતનો નવ ત્યાદ લહે,
નહિ તે તું ઉપેક્ષા હૃદય ધરે;— હું ક્યમ વિસરું

તું અધીરો નહિ કંઈ કોષ કરે,
તું વેર વિના અતિ હિત્સાહે,
તુજ ગાનધર્મ અનુરક્ત દિસે—હું ક્યમ વિસરું

—નિર્ગુણ.

વરધેલીની વાત.

(આધવજ્ઞતા સંદેશાના રાહે)

વાતલડી વરધેલીની આવો કહું,
સાંભળજે સાચવજે દયા મ્હાંય જો;
ઝરમર ઝરમર વરસે જ્યારે મેઢુલા;
હેઠાં દેવાં સહનાં ત્યારે થાય જો—

કરે મજા કલ્પોલ ભરી આનન્દમાં;
હસતાં રમતાં ગાતાં ધરે ઉમંગ જો,
આને સહ તો ઘેર બહારથી આ સમે,
સારે કોક પગધીન હોય વિદેશજો—

અણુસમજી, આવા જ નમેરા કંથની,
એકલડી અળખા વિરહે અંકજાય જો;
સમજી સ્વામા ત્હોય ધરે નહિ રીસ જો,
વસાડવા નહિ જાણે વરના વાંક જો—

સૌખ્ય—સુખ, આનંદ. મુગાને—સારૂ ગાન કરવામાં. કંઠામૃતનો—કંઠમાંથી
નીકળતા અમૃતજેવા અવાજનો. લહે—લે. ઉપેક્ષા—ગણુકાર્યું નહી તે. ગાનધર્મ—
ગાન કરવારૂપ ફરજમાં. અનુરક્ત—તલીન, સુધાધેલી.
નમેરા—ખીજની દયા ન બાળુનારા. વસાડવા ધરું—વરનો વાંક શી રીતે વસે એ
જાણે જ નહીં.

સવારમાં ઉઠે લઈ વરતું નામ જો,
મળ્યા સમો સંતોષ ધરી મલકાય જો;
સાથે રહેતાં તે, જે સોણાં સાંભરે,
વર ઉપરનું વધતું જાય ન જ્ઞાણજો— ૪

ધરી રણુચૂકે નહિ નણુદલ-વીરનું,
વરના વાગે બણુકાર ચોમેર જો,
હરતાં ફરતાં વરના કરે વિચાર જો,
વરના શુણુતાં મીતલકાં કંઈ આપ જો— ૫

ધેલી રે ધેલી આવી એ બહાવરી,
એકલી કરતી વરની સાથે વાત જો;
મંદિરમાં પહો કાઢે ધેલાં આમ જો,
જાણે વરની વાત વિના ન ધીક જો— ૬

માયા હેત તણા વચીકણું આમ જો,
વરનું પામે વધતું વધતું જ્ઞાણ જો;
એવી વરધેલી વરને હૈયે વસે,
જાણે કુલની હસતી રમતી માળ જો— ૭

સસિત.

શુદ્ધધર્મ.

૧૮૬

સ્ત્રીલેખ.

[સ્ત્રીકેળવણીની વૃદ્ધિ જોવાને ઉચ્ચ એક સદ્ગુહર્ય તરફથી સ્વર્ગસ્થ અ. સૌ. ધનકુંવરણા ઇનામમાળાની અમારા પત્રને અંગે જોડવાણ કરવામાં આવેલી છે, તથા આ ઇનામમાળા ખાતેનું આ વર્ષનું પ્લેકું ઇનામ સૌ. ગંગાભાઈ ધર્મપત્ની કાળીદાસ લુહાભાઈ પોરેયા (દિલ્હી) ને હેમના નીચે જણાવેલા વિષય ઉપર લખી મોકલેલા લેખ માટે આપવામાં આવ્યું છે, એ વિષે અમે ગયા અંકમાં સચ્ચ કહ્યું હતું. તે જ લેખ અંગે પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

તે મુલ સત્તારીનો, સ્વદેશી બહેનોને પોતાની કેળવણી અને જ્ઞાનનો લાભ આપવા તરફ કેવો ઉત્સાહ છે તે જણાવવાના તથા અમારાં વિદ્વાન સ્ત્રીવાચકોને આ લેખકોને

સોણાં—સ્વપ્ના ૩૫ ધર્મ ગમેલા બનાવો. રણુ—રમરણુ.

દાખલો લેવા લાયક છે એમ સૂચવવાના હેતુથી સેખની શરૂઆતનો પત્રરૂપ ભાગ પશુ અત્રે પ્રકટ કરવા યોગ્ય ધાર્યું છે.]

દીક્ષી, તા. ૬ ની જાનેવારી ૧૯૦૪.

મેહેરજીવન 'મુન્દરીસુબોધ' ના વ્યવસ્થાપકો અને અધ્યક્ષભાજ.

સુ. અમદાવાદ.

જાત આપનો મુન્દરીસુબોધ ડીસેમ્બરનો અંક અતરેની ખીમજી જેરામભાઈ લાઈ-
બેરીમાંથી (મારા પતિ મેમ્બર હોવાથી) મને વાંચવા માટે લાવી આપેલ તે વાંચતાં (ધન-
કુંવરબા ઇનામભાણા) ઉપર માફ ધ્યાન પડ્યું અને જો કે તે ઇનામ મેળવવાને તો હું
ભાગ્યશાળી થાઉં કે નહીં પણ મારો લખવાનો વિચાર એમ વધારે પાછો થયો કે (તે જ
ઇનામભાણા વાળા સેખ તજેની ત્રીજી દલ્લમમાં તમે લખેલું છે કે) આવેલા પૈકી ખીમજી જે
આરા લાગશે તે વિષયો પણ અતુલ્યતા પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. એટલે કે મારો
સેખ જો કે કોઈ રીતે લાયક નથી તો પશુ ગેરવશે નહીં નાંખતાં ધીરે ધીરે પણ મારી
સુઝ બેહેનોને વાંચવામાં આવશે તો હું ઇનામ મેળવવા કરતાં પણ વધારે ખુશી થઈશ.
.....આ સેખ મારી સુઝ બેહેનો આગળ રજુ કરવાની મહારી પ્રથમની જ મનોજ્ઞતા
થવાથી રજુ કરે છે હું માટે ભુલ ચુકની માફી ચાહું છું.....આ વિષયમાં ભુલચુક શુદ્ધ અ-
શુદ્ધ હોય તે તપાસી સુધારી વિષય કુંજો કરવા યોગ્ય લાગે તો તેમ કરીને પણ આ વિ-
ષય આપના મુન્દરી સુબોધ નામના માસિકમાં છાપશે છ.

બહેલી અને અભણ સ્ત્રીથી તેના કુટુંબ ઉપર થતી અસર.

માફ લખવું એ છે કે બહેલી અને નહીં બહેલી સ્ત્રીથી તેના કુટુંબ ઉપર શું અસર
થાય છે. તેનો જવાબ કુંજામાં તો એટલો જ છે કે બહેલી સ્ત્રીથી સારી અસર થાય છે
ને અભણથી માફી અસર થાય છે. પણ આ વિષે એટલું જ બોલવું તે કરતાં આ વિષ-
યનું જરા લંબાણ કરી મારે મારી પ્રિય બેહેનોને જતાવવું જોઈએ કે કેલવણી એટલે
ભણતરથી શું ફાયદો છે અને તેમાં કેવું મહત્વ રહેલું છે અને તે યોગ્ય રીતે લેવાથી
(સમજવાથી) આપણને આપણા કુટુંબને અને આપણા દેશને કેવો ફાયદો કરે છે.

આપણી માણસ જાતીમાં પુરુષ અને સ્ત્રી એ બે વર્ગ છે. દરેક વર્ગનું બાળક જન્મને
છે સારથી આ દુનિયાની કેળવણી (જ્ઞાન) લેવા શરૂ કરે છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય
છે કે બંને વર્ગને કેળવણીની જરૂર છે. આ બાપની કેળવણીથી છોકરાઓમાં કેળવણીની
વધારો થાય છે તેમાં પણ માતાની કેળવણીથી બાળકો જલદીથી શીખી શકે છે. આખી
જાત સ્ત્રી કેળવણીમાં જેવો જોઈએ તેવો વધારો થયો નથી એ ખુલ્લું દેખાય છે.

જ સ્ત્રીઓ પણ લેતી એ બાબત આપણા શાસ્ત્રો ધર્મ પુસ્તકો ઉપરથી માલુમ પડે છે કે ત્રપિ પત્નીઓ કેટલી કેળવાયેલી હતી.

વળી સંસ્કૃતમાં સ્ત્રી સમ્બંધની વ્યાખ્યા એવી આપી છે કે સ્ત્રી ગૃહકારીણી એટલે સ્ત્રી શુદ્ધકાર્ય કરનારી એમ સાદું લખેલ છે. તેથી સ્ત્રી એ સંસારનું રાજ્યતંત્ર ચલાવનાર મુખ્ય નાયકા છે ને કુટુંબીઓ તેના આશ્રિત છે. સારી નરસી પ્રજાનો આધાર સારા નરસા રાજ્યતંત્ર ઉપર છે જેમકે યથા રાજા તથા પ્રજા. તેમ સંસારનું રાજ્યતંત્ર ચલાવનાર સ્ત્રી જાતે જો કેળવાયેલી હશે અને તેનું રાજ્યતંત્ર સાદું ચાલતું હશે તો તેની અસર તેના કુટુંબ ઉપર ઉત્તમ પ્રકારની થશે, ને જો (સંસાર) રાજ્યતંત્ર ચલાવનાર સ્ત્રી વગર કેળવાયેલી હશે તો તેની અસર તેના કુટુંબ ઉપર નફારી થઈ તે કુટુંબ આખરે ખરાબ થશે. (કહો કે કુટુંબી થશે.)

ન ગૃહં ગૃહમિત્યાહુ ગૃહિણી ગૃહમુચ્યતે ।

ગૃહં તુ ગૃહિણીહીનં કાન્તારાદતિરિચ્યતે ॥ ૧ ॥

બાવાર્થ—નામનું ઘર તે ઘર નથી પણ શુદ્ધિણીવાળું ઘર તેજ ઘર કહેવાય છે. શુદ્ધિણી વગરનું ઘર તે વેરાન વનથી પણ વિશેષ વિકાગ છે. એટલા માટે જ શુદ્ધિણી વિના ઘરમાં રહેનાર ગૃહસ્થાશ્રમી કહેવાતા નથી, પરંતુ જો સ્ત્રી શુદ્ધિણીવાળા હોય છે તેજ ગૃહસ્થાશ્રમી કહેવાય છે.

આ વિશે જોઈશું લખીએ તેટલું ઘોડું છે પણ નકાસું લાંચુ લખાણ કરવાનું અતરે પ્રયોજન નથી માટે આપણે તેના મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ તપાસીએ. તે તપાસવામાં—સારી માણી અસર વિશે એક પછી એક એમ લખવા કરતાં જોડે જ લખશું તો વધારે સુગમ થઈ પડશે.

અયં નિજઃ પરોવેતિ ગણના લયુચેતસાં ।

ઉદારચરિતાનાં તુ વસુધૈવ કુટુંબકમ્ ॥ ૨ ॥

બાવાર્થ—હવેના મનના મનુષ્યને પારકું પોતાનું જણાવે હોય છે પણ ઉદાર મનના મનુષ્યને તો આખી પૃથ્વી કુટુંબ સમાન જ છે. એ મુજબ વગર કેળવાયેલી (સ્ત્રી) ધણી સાંકડા મનની, આપણાર્થી અને હિદ્દત હોય છે તેથી તે સાસરે આવતાની સાથે કુટુંબની જુદાં પડવાનું કરે છે.

૧ કેળવાયેલી ઉદાર મનની સ્ત્રી સલાસલ સમજનારી અને ગૃહ જોળે ઉદાસવામાં કેટલી મુશ્કેલીઓ છે તે સમજી શકનારી હોય છે તેથી કુટુંબીઓથી જુદી પડતી નથી.

૨ જુદા પડવાથી વગર કેળવાયેલી પાછલથી પરતાવ છે. અને કેળવાયેલી જુદી પડતી નથી તેથી તેને પરતાવાનો વખત આવતો નથી.

૩ વગર કેળવાયેલીનામાં પોતાના સાથે સારા લક્ષણોથી સાથે સારા કામ કરીને

પોતાના (પરમેશ્વરરૂપ જે) પતિ તેને વશ કરવાની શક્તી હોતી નથી, તેથી પતિને વશ કરવાને જાદુ, કામણ, દુમણ, દોરા ચીઢીઓ વગેરે કરીને આડે રસ્તે ચડીને પૈસાની ખુવારી કરીને પોતે અને પોતાનું કુટુંબ ખર્ચાળ થાય છે. પણ કેળવાયેલી તો,

પ્રાણથી પ્યારો ગણી પીયુને, અનન્ય ભક્તિ કરતી રે,

દુર્જન દુષ્ટને દેખી જ દુરથી આઘી એ ઓસરતી રે.

નિર્જન વનને નીર્ધનતામાં રહે પીયુ પાસ જ દરખે રે.

સ્વામી વીના નહીં સ્વર્ગે મોહામે, સ્વામી મંગે મુખે નરકે રે.

આમ હોવાથી તેનો સ્વામી તેની મેળે જ અનુકૂળ વર્તણૂકમાં વર્તે છે.

૪ વગર કેળવાયેલીને જે છોકરાં નથી થતાં તો તે બનાવ બનવો પ્રભુની મરજી ઉપરની વાત છે એમ ન સમજતાં તેને માટે પણ જાદુ દોરા ચીઢી બાવાઓ લેશીઓ વગેરેના ખોટા ખર્ચમાં ઉતરે છે; અને કેળવાયેલી રૂઢિચર્યા વર્ણવેલી સમજીને પુત્ર પૌત્રાદીક માટે કોઈપણ પ્રકારનું આડે માંગે ખર્ચ કરતી નથી અને સંતોષથી વર્તે છે.

૫ વગર કેળવાયેલી પોતાના પતિની પેદાશ શું છે અને પોતાને ખર્ચ શું થાય છે તેનો હિસાબ સમજતી નથી, તેથી ઉપજ કરતાં વધારે ખર્ચ કરે છે. વળી તેને પોતાને મન શોભાવવાના ઉચાર હોના નથી તેથી તન શોભાવવાના પ્રયત્નમાં દાગીના અને ન લેઈતાં કપડાં કરાવવાને પતિની પાછળ મૂકે છે અને કંકાશ કરે છે. તેથી તેના પતિને આખરે પોતાની શુભસ (શક્તિ) ન હોય તેમ છતાં કર્ન કરીને પણ કરાવવાં પડે છે. (હવે તે દેકાણે) કેળવાયેલી પોતાની પતિની પેદાશ શું છે અને પોતાને ખર્ચ શું થાય છે તેનો હિસાબ સમજીને પતિની પેદાશમાંથી બચાવે છે. પ્રસંગે એવો સમય આવે છે કે પતિની પેદાશ કરતાં ખર્ચ વધારે કરવું પડે પરંતુ તે જરૂરી હોય તેવે પ્રસંગે કરજના ખાણમાં ન ઉતરતાં પોતે (કરકસરથી ચલાવેલા ઘર ખર્ચમાંથી દાનલ પાડેલી રકમ તથા) બરવાની, શીવવાની, લખવાની, અને ભણાવવા વગેરેની મહેનત કરી પોતાનાથી બનતો ઉદ્યમ કરીને પતિને એક અગત્યનો સાધી યર્ધ પડે છે, તેથી તેનું કુટુંબ કોઈ દહાડો દેવાના (કરજના) ખાણમાં ઉતરતું જ નથી.

૬ વગર કેળવાયેલીને જે છોકરાં હોય તો, તેની પ્રજાને જેવાથી જ કોઈ સુસ માણસ પરિક્ષા કરશે કે આ બચ્ચાંની મા કુવડ છે. કારણ કે છોકરું ગંદુ મેલા કપડા પહેરાવેલું (ઘણું કરીને મુદલ પહેરાવેલાજ નહીં હોય) હાથ પગમાં અક્ષકારને દેકાણે મેલ જામી ગયેલો; તે સર્વ જેતાંજ તરત જ સમજાશે કે આ બચ્ચાંની મા કોઈને ઓટલે બેસી ગપાટા મારનાર છે. આવી સ્ત્રીનાં છોકરાં ઘણી વખત ધરેણાથી મોતના બોગ યર્ધ પડેલાં છે, એવી વાત આપણે ઘણી વખત સાંભળીએ છીએ. આવી સ્ત્રીનું છોકરું જે આક-દસ વર્ષનું હોય તોપણ કાળા અક્ષરને કુડી મારતું હોય છે, પણ તેની સગાઈ તો કરી જ હોય, તેમના વરધોડાના ન્યાતવરના અને બીજા અનેક તરફના ગેરબાળથી ખર્ચ તો ચાસતાં જ હોય છે. કેળવાયેલીને જે છોકરાં હોય તો તેમની સુધરતા, ઉપરથી જ

નેનારની દ્રષ્ટિ આનંદ પામશે. અને સ્વચ્છ ચોખાં કપડાંવાળું આનંદી બાળક જોઈને જ ધારશે કે આ બાળકની મા કેળવણેલી હોવી જોઈએ. એવી કેળવણેલી સ્ત્રીને પોતાનાં બાળક કેળવવાને સંપૂર્ણ કાળજી હોય છે અને તેને નાનાં નાનાં બાળક પરણાવવાની કાળજી હોતી નથી. તેના મુખમાંથી એમ નીકળશે કે “મારો પુત્ર ભણીગણીને એને લાયકની એની મેળે જ વધુ લાવશે. આપણે એનું અને એની સ્ત્રીનું પુરૂં કરતો થતાં પહેલાં એના ઉપર શા માટે બોલે નાંખવો જોઈએ.” એ આદી અનેક વ્યાખ્યાનો આપશે કે આપણે તેનો જ્યાંય હકારમાં જ દેવો પડશે. આથી કરીને પોતાનું કુટુંબ તન્દુરસ્તીમાં વિદ્યામાં અને પૈસામાં સારી સ્થિતિએ પહોંચશે. એકંદર રીતે જે કુટુંબની રાજ્યતંત્રની લગામ વગર કેળવણેલીના હાથમાં હશે તેના કુટુંબની સ્થિતિ વિદ્યામાં તન્દુરસ્તીમાં અને પૈસામાં છેક નદ્ર થઈ જશે અને પુનઃ કહું છું કે જે કુટુંબના રાજ્યતંત્રની લગામ કેળવણેલીના હાથમાં હશે, તેના કુટુંબની ચઢતી સ્થિતિનો સૂર્ય મધ્યાનકાળના સૂર્યની પેઠે સદા ચઢતો રહેશે.

વળી શ્રીમાન મહાકવી કાળીદાસે પણ શકુન્તલા નાટકમાં શ્લોક બનાવ્યો છે. તેનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે.

(શાર્દૂલવિકીરિતવૃત્ત.)

સેવા તું કરજે સદા મન થકી તારા વડીલો તણી,
સારો રોહ, સખી સમાન, ધરજે તારી સખતી ભણી.
બીતા રોપ કરી વટે કદી તને સામે ન તોયે થતી,
તારે સેવક સાથ રોજ વડતાં શક્ષિણ્ય દેખાડું.
જે વેળા તુજ ભામના ઉદયથી થાએ બરેખત તું,
તે વેળા મનમાં યુક્તાઈ ન જતી કે માન્ય રાણી છું હું.
વનં જે અબળા જનો ઉપરની રીતે, બધાં તે ધરે
સત્કારી અધિકારને, અવર તો બોલે કુળને ખરે. (જ. ઉ.)

એ પ્રમાણે કણ્વ કૃષ્ણે પોતાની બાળક પુત્રી શકુન્તલાને ઉપદેશ આપ્યો હતો.

આમાં કેળવણેલાં શકુન્તલાને ભરત નામનો પુત્ર હતો કે જેનું પરાક્રમ અને શૌર્ય જોઈ બીજાં રાજાઓ તેને તામે યવા હતા અને પૃથ્વીને વશ કરીને ચક્રવર્તી રાજા થઈ ગયો, તેથી જ તેમના નામ ઉપરથી આ પ્રતાપી દેશનું નામ ભરતખંડ કહેવાય છે.

એક અંગ્રેજ કવી (જ્યોર્જ હાર્નેટ) કહે છે કે “એક બત્રી મા સો શિક્ષક બરો-બર છે.” આ કહેવું તદ્દન ખરૂં છે. કારણ કે બાળકની પેદેલી નીરાળ ધર છે અને સ્વાભાવીક નીચમ છે કે મન તથા લક્ષણ પહેલવહેલાં ધરમાં જ જાંધાવાં જોઈએ. બાળકનાં કૃત્ય અને ચાલચલગત પર આપની કરતાં માની વધારે અસર થાય છે, તેથીજ માનો સારો દાખલો ધરમાં આપલો બધો અગત્યનો છે.

વળી સદ્ગુણી, આનંદી, અને સુવ્રદ સ્ત્રીવી અસાવાનું ગરીબમાં ગરીબ, પણ આ પ્ર-

માણે આનંદ, સદ્ગુણ અને સુખનું ધામ થાય એવું, તથા કુટુંબીઓમાં દરેક પ્રકારના ઉમદા સંબંધનો દેખાવ થાય એવું, ઘર માણસને પ્રિય થઈ પડે. કારણ કે તે અતઃકરણને વિશ્રામ સ્થળ આપે છે. મહેનત કીધા પછી થાકેલા પુરૂષને દીકાસા (કહો કે મનના કંટાળા રૂપી થાક કહો તે ઓછો કરવા)નું સ્થાન થઈ પડે છે. દુઃખમાં દીકાસો, સુખમાં મગરૂરી અને સઘળે વખતે આનંદ આપે છે. માટે ઘર એ વિનયની ખરેખરી નીશાળ છે અને તેમાં સ્ત્રી હમેશાં સારામાં સારી અનુભવી સીખવનાર છે.

પણ તે જેમ સારામાં સારી નીશાળ થઈ શકે છે તેમ નહારી પણ થઈ શકે છે. હૃદયગાનીની પહેલી પળથી માંડીને તે છેલ્લી પળ સુધીમાં અયોગ્ય મા અને આવાને લીધે ધણાં માનસિક દુઃખો ખમવાં પડે છે. એક નાલાયક અસાન સ્ત્રીની સંભાળ નીચે બાળકને મુકો અને તેથી જે ખરાબી તમે કરશો તે મોટપણે કોઈ પણ પ્રકારની કેલવણીથી સુધારી શકશો નહીં. મા આળસુ દુર્ગુણી અને ટુવડ હોય અને તેનાં ઘરમાં કંઈયે કંઠાસ, ચીડીયા સ્વભાવ, તથા અસંતોષ, વ્યાપી રહ્યા હોય તો તે દુઃખનું ધામ થઈ પડશે, અને લાંથી નાશી જવાની મરજી થશે. તેની તરફ જવાની મરજી થશે નહીં અને જે બાળકો કમનસીબે ત્યાં ઉછેરાશે તે નીતિ સંબંધી જ્ઞાનમાં તદ્દન અજાગ રહી પોતાને તેમજ ખીજને દુઃખનું કારણ થઈ પડશે.

કેળવાયેલી સ્ત્રીનો દાખલો લેવા જઈશું તો માત્ર સરસ્વતીચંદ્રના ૨ જ ભાગમાં આવેલી શુભસુન્દરીનો બસ છે; કારણ કે પોતે એવું ઉત્તમ રીતે ઘર ચલાવ્યું હતું કે તેની (સુવાવડ વખતની) ગેરહાજરીમાં તેના કુટુંબની માફી દશા થઈ પડી હતી.

એક વિદ્વાનનો મત છે કે એક પુરૂષને કેલવણી આપવાથી તે પોતે એકજ સુધરે છે પણ એક સ્ત્રીને કેલવણી આપવાથી એક આખું કુટુંબ સુધરે છે. આમ હોવાને લીધે મહારી મુત્ર બેહેનોને કેલવણી આપવી તે પુરૂષને કેલવણી આપ્યા કરતાં ઘણું જ શાવદાકારક છે. હવે આ વિષયની સમાપ્તિ કરતાં હું પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરને નમન કરું છું.

વિવિધ વિહાર.

તુલસી.

આપણા આર્યજાતિઓમાં જેમ સચ્ચવ ગ્રાણી વર્ગમાં “ગાય” માતારૂપ ગણાય છે તેમ વનસ્પતિ વર્ગમાં “તુલસી” (દંદાં) નું ન્હાનું વૃક્ષ માતા તરીકે સર્વમાન્ય છે.

માતા શા વાસ્તે? એ સમજાવું જોઈએ. સદા શુદ્ધ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ બાવથી દેખનારી, જરા પણ કાયર ન થતાં અનેક રીતે પોષણ આપી પાલન કરવામાં નિરંતર તૈયાર, તન મનની પીડાનું શાંતવન કરી દિત ચાહી આરોગ્યતા આપનારી, અને વિશેષમાં જેના રીતજ નિર્દોષ આશ્રયમાં તેનાથી કોઈ પણ નુકસાન પામવાનો ભય નહીં. માટે જ “માતા”.

આ સર્વ ગુણો સ્વાભાવિક રીતે જ ગાયમાં નખશીખ પ્રત્યક્ષ હોતાં તે “ગૌમાતા” તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે. તેવી જ રીતે એવા જ સહગુણો “તુલસી” ના શેષામાં હોતાં તે નહાતું દૃક્ષ હતાં સર્વ વનસ્પતિ વર્ગમાં ઉત્કૃષ્ટ ગણાઈ “તુલસી માતા” રૂપે સમસ્તમાં ધરોધર વંદનીય છે.

પુરાતન કાળના આપણા અતિ જ્ઞાની માદ્દાત્માઓ કેટલાં દીર્ઘદર્શી હતા તે કદાચ આ ઉપરથી જ માલમ પડી આવે છે કે મનુષ્ય જાતને લાભકારી, તેમજ સૃષ્ટિની લીલામાં વધારો કરી આનંદ અને આરોગ્ય આપનારી, સર્વ નાની મોટી ચીજોનો કાળે કરી ચિનાશ ન થાય પણ સદા ફરજિયાત રક્ષણ થતું રહે એવા ઉચ્ચ ઉદ્દેશથી તેવી સર્વ ચીજોને ધર્મકાર્યો અને ધર્મક્રિયાઓમાં સમાવેશ કર્યો છે. અને તે યોગ્ય જ કહ્યું છે એમ જન-સ્વભાવનો અભ્યાસી આપ દૃષ્ટીએ જોતાં પણ અવસ્ય કમ્પુલ કરશે.

આંહો સાથે સાથે મૂળ ઉદ્દેશ આર્ય માતાઓને તદન સાદા અને નિર્દોષ ધરમનુ ઈ-માજ સમન્વયવાનો પણ છે.

કુમળાં બચ્ચાંને બાળ વયમાં પગલે પગલે નાંતી મોટી અનેક વ્યાધીઓ નંદ છે. તેનું નિવારણ કરવા હર વખત દાકતર યા વૈદ મળી આવે એવું નથી બની શકતું. તેવા વખતમાં માતાએ પોતે જ વૈદ થતું પડે છે. વાસ્તે એવ પ્રસંગે તરત હાથ લાગે એવી આ-પધી, ઝાડ, પાન વગેરે કે જેના વપરાશમાં કાંઈ ભૂલ થક થઈ નય તો પણ બાળકને નુકસાન થવાનો સંભવ નથી રહેતો તેવી ચીજોના ગુણદોષ માતાએ જરૂર સમજી રાખવા જોઈએ.

“તુલસી” નો શેષો હમેશાં ધરમાં અથવા ધરનાં આંગણમાં ચાકુ રાખવાથી તે આનુઆનુની દવા સ્વચ્છ રાખે છે અને જેરી દવાનું જોર કેટલુંક અંશે નરમ પાડે છે. પુરાણોમાં એક કથામાં “જેરી લાકડું” તુલસીમાં રાખતાં તેની જેરી અસર જતી રહી એ સંબંધી કાંઈક દર્શાવે છે તે તો આપણે અનિશ્ચયોક્તિ લેખીએ પણ તેમાં પણ કાંઈક સ-ચ્ચાઈનો આભાસ છે ખરો.

“તુલસી” ની મૂઠ પણ તીખી વાસથી મચ્છર, ડાંસ વગેરે હુકુ છવજંતુ દરે નાસે છે. એટલે એવી રીતે પણ આપણને તેની દાઝરી આરામ આપનારી છે.

જેમ આંખનાં પાનનું “તોરણ” આનંદ મંગળ સૂચક છે; જેમ લીંબાંની ડાળા (તેના ગુણ દોષનું વિવેચન આગળ ઉપર કરવામાં આવશે) જેને શીળા, ગોવડું (ઝીરી), અછબંદા વગેરે એવી રોગ નીકળે છે તે બાળકના ઝોરડા આગળ લટકાવી આરોગ્યતા ઈ-ચ્છવામાં આવે છે; તેમજ “તુલસી” ધર્મે નિમિત્તે માનસિક શાંતી આપનારી તથા તેના સ્વાભાવિક વૈદક ગુણોથી શારીરિક સુખ આપનારી હોતાં તેદરેક ધરમાં એક ઉત્તમ “આ-રોગ્ય સૂચક” શેષો છે.

લાંબા વખતની ખાંસી, દમ અને હાંસ રોગથી જેમાં ફેફસાં સડે છે અને જે રોગ

અસાધ્ય મનાય છે. તેને તુલસીની હવા રાત દીવસ શ્વાસોશ્વાસમાં લાંબા વખત સુધી આવે તો બંદુ ક્ષાયદાકારક નીવડે છે.

બાળકને કાનમાં “છાલી” ઉપડી દરદ તથા અસકા મારે છે ત્યારે “તુલસી” ના રસનાં દીપાં કાનમાં નાંખવામાં આવે છે.

કેશવલાલજી, ઘોળકીયા.

એલ, એમ, એન્ડ-એસ.

હિંદુ સંસાર ચરિત્ર.

વહુના શરીરની સંભાળ.

(ગંગાડોશી સહજરે પરવારી હાથમાં માળા લઈ હોંચકે બેઠાં છે, તેમને સમજી નામતી એમની બાણેજ જતાં જતાં બોલાવે છે.)

સમજી—કેમ ગંગામાશી, બેઠાં ?

ગંગા—અલી ! કેમ હમણાંની દેખાતી નથી ? અત્યારે સંધ્યાકાળે ઉતાવળી ઉતાવળી ત્યાં જતી હતી ?

સમજી—ગંગામાશી, એતો મ્હારાં બાબીની તખીયત હીક નથી, તે દાકતરના કહ્યા પ્રમાણે મ્હારા બાઈ બાબીને લઈ હવા બદલવા માટે માથેરાન બન્ય છે, તે તેમને મળવા પીયર જાઉં છું.

ગંગા—અલી સમજી ! ત્હારા બાપ કે મા કાંઈ બોલતાંજ નથી કે શું ? બીહારી બણી ગણી આમ તો ડાહ્યા છે, પણ બાવડીની પાછળ પૈસા ઉરાડવા બેઠો છે એ હીક નહીં. કહે છે એતો રોજ બાવડીના ખાટલા ઉપર બેસી જાતે દવા પાપ છે. સાંસુ સસરાનીયે શરમ નથી રાખતો. અમારા વખતમાં તો વહુઓ માંદી પડતીજ નહીં હોય ! પણ અમે તો માથેરાન કે પેહું બચ્ચું-હુમ્મસ કાંઈ બેથુંજ નથી ! ને ઉમરું ઘરનું ચેતક કરી કરીને ભરવા પડતાં તોયે કોઈ બાવ પ્રજાતું નહિં ! અને આજકાલની વહુરોને પાણીની કસલી તો ભરવી છે નહીં, તોયે રહેજ માથુ દુખ્યું કે આ ચાશ્યાં માથેરાન. બીહારીએ ત્હારા બાપ પાસે ત્હારા

દાદના વરસીમાં દખણ તો બબ્બે આનાજ અપાવી; તેજ ત્હારા ભાઈ વડુ પાછળ આટલા બધા રૂપીયા ખરચી નાંખે છે, અને હજી કોણ જાણે કેટલાએ ખરચશે! ત્હારા માયાપ તો બાઈની રહેમાં અંજાઈ જ ગયાં છે ! !

સમજી—માશી, ત્હમે તો હજી એવાંને એવાં રહ્યાં. વડુ થઈ તે એના બોગ લાગ્યા ! સાચી હોય તો આપણે ધરતું કામ કરાવવા તૈયાર, ને માંદી થાય તો બોગ એના ! પણ એ તે બ્યાજખી કહેવાય ! જેવાં આપણે તેવી એ. સકિનાં શરીર સરખાં. આપણે ઘેર આવ્યા પછી આપણે ખખર ન લાઈએ તો પછી વર તો લે-રતો ! મ્હારો બીહારી જતો મ્હારાં બાબીની ખખર રાખે છે ત્યારેજ આટલી તેની સંભાળ રખાય છે. છોકરાને પરજાવતા પ્હેલાં સામાયાગાની કેવી ખુશામતો કરીએ છીએ ? અને પછી પરજાગીને લાગ્યા એટલે આપણે જગ છતીને રાત્રી થયાં !

ગંગા—અલી સમજી ! ત્હને પણ નવો વા બડુ વાવો લાગે છે ! અમને તો જુની આંખે નવા તમાશા જોઈને પેટ બળે છે તેથી કહીએ છીએ. બધી વાતની દહ હોય છે. પણ આતો વડુની પાછળ બીહારી તો ગોરોજ થયો છે. રદવારે વડુ પાસે, નોકરી કપરથી સ્વાંને આવ્યો કે તરત વડુ પાસે. ન દોષ સાથે બોલતું કે આવતું.

(એટલામાં પડોશમાં રહેલી રૂકમણી આવે છે.)

રૂકમણી—કેમ ગંગાકાકી, આજે માશી ભાણેજ શી વાતોમાં પડ્યાં છો ?

ગંગા—એતો એરતો દાદના મુધારાની વાતો. આ સમજીના ભાઈ બીહારીની વડુ જગ માંદી છે તેને હવાફેર કરવા એમના કુચો મારેશન લઈ જાય છે !

રૂકમણી—ગંગાકાકી. હવે તો ત્હમે એ ક્યક્ય મૂકો ? ત્હમારો વખત તો ગયો.

સમજી—ના, પણ રૂકમણી બહેન એમાં બીહારી શું ખોટું કરે છે ? ત્યાં એના એક બાઈબંધને ત્યાં ઉતરવાનો છે ને તેને ને જોરા દાક્તરને સાથે બોળખાવ્યું છે, એટલે દવાખવા પણ બરાબર કાળજીથી અને એમ છે. ને હુંતો મ્હારે ખડું કહું કે અહાંયાં હજાર તરફની દુગ્ધા હોય. વળી ધણીધણિયાણીને સાકું બને છે, પછી આવે વખતે માણસની. જાત પાછળ પૈસો ન ખરચે ત્યારે પછી તે કામનોએ જો ?

રૂકમણી—અલી સમજી ! ત્હારો જેવી બાબીનું કપરાણું લેનારી નબળું તો કોઈજ હોય છે હો ! વાઈ પણ ગંગાકાકી, આપણી ચંદાને તાવતું કંપમ છે ?

ગંગા—શું ? રૂકમણી, મ્હારી ચંદા તો ચાર દહાડા થયાં તોતે તવાઈ ગઈ છે. સા-

સરામાં સાસુ નણદ તો એનો જીવન ખાઈ જાય છે. આખો દહાડો વૈતરને વૈતરને એક દિવસ રાંધવા ન જવાયું તો જોઈકયો ફળેતી ! પણ પરમેશ્વરનો પાડ કે જમાઈ સારો મળ્યો છે. પૈસો તો ઘણોએ બળ્યો છે, ને આપના મુઆ પછી એ પૈસા કમાય છે પણ ખરો. પણ એ બધું શા કામનું ? જ્યાં એ દવા કરવાનું નામ દે કે એની મા ધુરડીયાં કરી એનો ટોટો પકડવા આવે છે. તોયે બચારો નીશાળે બહાવવા જતી વખત સ્થવાર સાંજ ને કોઈ વખત રાતરે પણ ખબર ફહાડી જાય છે, ને ગમે તેમ કરી બહારોઆરથી જે દવા કહીએ તે તરત બજારમાંથી લાવી આપે છે. બોટું શું કામ કહું બા, મ્હારે હજી એક પાંચ દા-ક્તરને ચંદાના નિમિત્તે આપવી પડી નથી. એતો ફેલેતો હતો કે હું હા કહું તો મ્હારી પુને બદલી થાય એમ છે, ને તેમ થાય તો આને સાથે લઈ જઈ એ-ટલે લવાબદલ પણ થાય ને ધરનો કંકાસ પણ જાય. પણ એની મા એને ગા-મમાંથી ખસવાજ ક્યાં દે છે ? એતો ફેલે છે ત્હારે જવું પડે તો જા, પણ વડુને લઈ જવાની નથી. શું કરીએ બા, કપાતર માણસ મળ્યું નેને શું ફેલેવું ? બાકી ખરે રૂકમણી, મ્હારી ચંદાનું જોડું જોધને તો આંખ ફેરે છે.

સમજુ—પણ ગંગામાશી, જોવા ત્હમારા જમાઈ ત્હમને સારા લાગે છે ત્હવેજ મ્હારો છીહારી એની સાસુને લાગે કે નહીં ? અત્યારે ચંદાનો વર માયાનો થઈ એને દવા અદલ કરવા લઈ જાય તો ત્હમને ગમે કે નહીં ?

ગંગા—હા, પણ એ તાત જુડી. ચંદાનું સરીરનો જો ! કેવું થઈ ગયું છે ?

સમજુ—માશી, ત્યારે મ્હારાં બાબીનું સરીર તો ચંદાના કરતાંયે વધારે ક્ષય્યું છે. કાયનું પાસું છે હો ! પારકા પેટમાં ચુંક આવે ને ખબર ન પડે, આપણને થાય ત્યારે લાગે.

રૂકમણી—સમજુ, તું એ પણ હીક દાવે ચોકટી લગાવે છે. પણ ના ના કાકી, બાજબી જોધએ તો સમજુ શું બોટું કહે છે ? સરીરે હીક ન હોય, ત્યારે દીકરીની પેડ વડુને પણ ઓસડવેસડ તો કરવું જ જોધએ ને ? દીકરી હોય કે વડુ હોય, પણ ધરમાં માણસ માંદ થાય ત્યારે પૈસાએ ખરગવા તો પડેરતો.

ગંગા—પાર વાડ, દીકરી તો દીકરી. ને વડુ તે વડુ, એમ તે પારકા માણસ માટે કાંઈ પૈસા વેરફી દેવાય નહીં.

સમજુ—પણ દીકરો અને દીકરી એને પરણ્યા પછી પારકું માણસ કોણ થયું ? ઉત્તરી દીકરી પારકે ઘેર દીધા પછી પાડકી ફેલવાય ને વડુ તો આપણા ધરની સાણી થાય. ને ત્યારે દહાડે એજ સાસુને એનું આંધું પાણી પીવા વખત આવે. વળી એ પારકી તો ત્હમારે મન, પણ એના વરને તો પોતાની તો ! પણ આપણે તો એમ છે ને કે-એમાં શું ? એક જવને ખીજ આવે ! નજી એક ખા-સકુંજ કાટી ગયું !

કમણી—ગંગાકાકી, ત્હમે ફોહો એ ખરું કે દીકરીનો ઇશ્વરના ધરનો સંબંધ ને આતો આપણો બાંધેલો, એટલે એના તરફ વધારે તસ ખેંચાય. પણ સાથે એ પણ ખરું કતી કે વહનું આપણા ઘર સાથે જન્મારાતું પાતું પડ્યું, ત્યારે આપણે એની સંભાળ રાખવી. જોઈએ નહીં ? આપણા હાથ નીચે હોય ત્યાં મુખી કામકાજ બતાવી ધર કેમ ચલાવાય એ શીખવીએએ ખરાં, તેમ માંદી માણ થાય ત્યારે દવા દારૂ એ કરવું જોઈએતો ? ચંદાનો વર તેની તપાસ રાખે છે, પૈસો ખરચે છે, તે ત્હમને કેવું ગમે છે ? ને ચંદાની પણ આંતરડી કેવી ફરે છે ? તેમજ આપણા છોકરાતે વહની તખીયત આવવતો જોઈ ખુશી થવું જોઈએ. વર પણ તેના ઉપર હેત હોય ત્યારેજ પૈસો ખરચે ને ? ત્યારે આપણા ઘરમાં આપણા દીકરાવડુ વચ્ચે હેત હોય, ને એક ખીજ ઉપર બાવ રાખી સંપત્તિ પાતે રહે, તેમાંજ આપણે-જોરાંએ-તો ખુશી થવાનું કતી ? ને ધરની શોભા પણ એમાં જ છેને ? જુઓને, ચંદાનું જોડું જોઈ જેમ ત્હમારી આંખ ફરે છે, તેમ બી-હારી અને એની વહનું જોડું મુખી જોઈ ત્હમે કાંઈ ગાળ થયા વગર રહો ?

ગંગા—હા બહેત હા. ત્હમે બે જણીઓ ફોહો છો એ ખરું છે. આતો એમ કે અમે અમારા વખતમાં દોડેલું નહીં, તે આ નવું દેખીએ ત્યારે લગાર એવું થઈ આવે. બાકી વહને દવા થાય એમાં શું ખોટું ? એ સાચું દરો તો પાણીની કસલી બરવાનુંએ કહેવાશે ! બહે, આ, બીહારીની વડુ સો વરસની થાઓ.

સમજી—હાં ગંગામારી, હવે બોલ્યાં એ ખરું. ત્હમારે તો હવે બે આંખે સરખું જોવું. અને અનારા જેવાં જવાનીયાંને “મુલાદ સંતિમાં રહે” એવો આશરવાદ આપવો. હો દીક ત્યારે માશી જાડેલું. ગાડીનો વખત થવા આવ્યો છે, અને બાબી વાટ જોતાં દરો. ખોટું ન લગાડશે હો ! મ્હને તો ખરું ફોહવાની જરા ટેવ પડી ગઈ છે.

ગંગા—વાર બા જા, એમાં શેનું ખોટું લગાડવાનું હતું ? આવજો. કમણી, તું પણ જાય છે ! આવજો.

વર્તમાન રંગ.

પ્રખ્યાત ગુજરાતી અંધકર્તા સાધુ નારાયણ હેમચંદ્ર—ગુજરાતી સાહિત્યમાં દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ કરવાને અતુલિત શ્રમ લેનાર સાધુચરિત નારાયણ હેમચંદ્રના કૈલાસવાસ થવાથી ગુજરાતને મોટી ખોટ પડી છે. તેમણે પોતાનું અખિત્ર જીવન ગુજરાતીમાં બાપાંતરે, અને અંધો લખવામાં ગાળાને અન્તે તેજ ગુજરાતી સાહિત્યને પોતાનો આત્મા સમર્પણ કરીને, આલતા થયા છે. તેઓએ ન્હાનાં મોટાં આશરે બસે પુસ્તકો રચેલાં છે, જેમાંના ઘણાંખરાં બંગાળી, અને ઇંગ્રેજી પુસ્તકોનાં બાપાન્તરે છે. ખાસ સ્ત્રી વર્ગના હિતાર્થે પણ તેમણે ઘણાં પુસ્તકો રચેલાં છે. જેમાંના કેટલાકનાં નામ અત્રે આપવામાં આવે છે.

સ્ત્રી જ્ઞાતિ વિશે વિવેચન, સ્ત્રી દિત શિક્ષા, મા અને છોકરાં, માનું કર્તવ્ય, દુર્ગેશ નન્દિની, લક્ષ્મી, મા અને દીકરી, ગુપ્તાશ્રી, શરતચન્દ્ર, ચોમજીવન, વૈદ્યકન્યા, અશુભતી, સીતાચરિત, ભરતપ્રભા, સતી સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીઓનાં સારાં કામ. હિંદુ સ્ત્રીઓનાં ધર્માગમ, સદ્વર્તનશાળી સ્ત્રીઓ, પ્રખ્યાત સ્ત્રીઓનાં ગુણધર્તન, સીતાવનવાસ, કેવીરીતે બાળકને નીતિનું તથા મનનું શિક્ષણ આપવું જોઈએ?, જનહિતકારિણી સ્ત્રીઓ, અને વિવાહ તત્વસિન્ધુ. આ બાવિશ પુસ્તક શિવાય બીજાં પણ સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકો છે.

પ્રભુ તેમના આવા પરોપકારી, જનહિતાર્થી આત્માને નિરંતર ચિરસ્થાયી શાન્તિ આપે.

*

*

*

*

હિન્દુ વિધવા આશ્રમ એસોસિએશન પુના:—આપણા દેશમાં વિધવા બાલિકાની સંખ્યા દિનપ્રતિદિન વિશેષ વધતી જાય છે. દસથી વીપ વર્ષની વિધવાઓની સંખ્યા આખા હિન્દુસ્તાનમાં કેટલી છે, તે નીચેના કોષ ઉપરથી સદજ જણાશે:—

મુંબાઈ	ધલાકામાં	૨૫૦૦૦	વિધવા.
મદ્રાસ	ધલાકામાં	૪૦૦૦૦	વિધવા.
બંગાળ	ધલાકામાં	૧૧૩૦૦૦	વિધવા.
મધ્ય	પ્રાન્તોમાં	૧૧૦૦૦	વિધવા.
વાયવ્ય	પ્રાન્તોમાં	૧૧૦૦૦	વિધવા.
હૈદરાબાદ અને નિઝામમાં		૧૦૦૦	વિધવા.

૨૦૧૦૦૦

કુલ વિધવાની સંખ્યા.

આ પ્રમાણે બે લાખ, એક હજાર વિધવા બાલિકાની સંખ્યા આખા હિન્દુસ્તાનમાં છે, છતાં તેઓની સ્થિતિ કહેવી રીતે સુધારવી તે બાબત આપણા અમણી સ્વદેશ હિત-

ચિંતકો સત્ય રીતે પરિશ્રમ લેતા નથી તે ઘણું ખેદકારક છે. પ્રૌદ્ગંધ ધોન્ડો કેશવ કવંચે દક્ષિણી વિધવાની સ્થિતિ ઘણી ખરાબ બેઠને તેમના બહા માટે અત્યંત શ્રમ લઈ પુનાનામાં “હિંદુ વિધવા આશ્રમ” સ્થાપ્યું છે. આ આશ્રમ સને ૧૮૫૫ ના જુન માસમાં ઉદ્ભવ્યું છે. પ્રૌદ્ગંધ કવંચે દેશદેશમાં જરી, આ આશ્રમને ચલાવવા માટે મોટું ફંડ એકઠું કર્યું છે. જેમાંના રૂ. ૩૦,૦૦૦) પૈકી ચૌદ લગ્નરના બે સ્થાયી મકાન બંધાવેલાં છે, અને બાકીના રૂ. ૧૬૦૦૦, સરકારી લોન અને રોકડ મળીને છે. આ ફંડમાં ગમે તે માણસ છેવટે એક રૂપીઆ મુઠ્ઠીની રકમ દરવર્ષે મોકલે તો પણ તે ખુશીથી સ્વીકારાય છે અને તે વાર્ષિક રીપોર્ટ મોકલવામાં આવે છે.

આ આશ્રમમાં દરેક વિધવાને મશત ખોરાક, હુમડાં લત્તા વગેરે પૂરાં પાડવામાં આવે અને તે ઉપરાંત તેની ઈચ્છાનુસાર પરિવારિક-આવા (નર્સ) ની, મુઠ્ઠીયાણીની, સ્ત્રી શિક્ષકની, અથવા સાસ્ત્ર પુરાણનાં અધ્યયનની કેળવણી આપવામાં આવે છે. આમાંથી કોઈ પ્રકારનું શિક્ષણ લઈ પાંચ કે છ વર્ષ પછી જ્યારે તે વિધવા પાછી પોતાના ઘર જાય છે, ત્યારે તે પોતાની ગરીબી હાલત ઘણીજ સારી રીતે ગુધારી શકે છે. આપણા દેશની ઘણીખરી વિધવાઓ ઘણી ગરીબી હાલતમાં જીવામાં આવે છે. તેઓનું પોષણ કરનાર કોઈ પુરૂષ વર્ગ નહિ હોવાથી તેમને પોતાનું અને પોતાના બાલકનું પોષણ કરવાને ઘણોજ પરિશ્રમ લેવો પડે છે. આ તેઓની ઉપર બેવડો જૂલમ થાય છે. એક તો પતિના મૃત્યુથી નિરાધાર થયેલી હોય, તેમાં જ્યારે ખાવા પીવાનાં સાંસા પડે છે ત્યારે તે ખીચારીની દશા ઘણીજ દયાજનક થાય છે. આ સ્થિતિ કેટલેક અંશે દૂર કરવા માટે પ્રૌદ્ગંધ કવંચે “વિધવા આશ્રમ” સ્થાપવાનો મુખ્ય આશય છે. તોપણ તેમાં હજી ફક્ત ત્રીસ જ વિધવા છે, અને એક સ્ત્રીભાગ્યવતી પણ શિક્ષણ લેવા દાખલ થયેલી છે. આ આશ્રમમાં બધી દક્ષિણી સ્ત્રીઓ છે. એક પંજુ ગુજરાતી વિધવા નથી, કારણ કે તેમને ત્યાં રહેવામાં ભાષા વગેરેની ઘણી અડચણ પડતી હશે. તેટલા માટે આવાં આશ્રમો ગુજરાત અને દ્રાવિડવાના મહેટા મહેટા શહેરમાં થવાની ઘણીજ આવશ્યકતા છે. બાળકસથી વિધવા થયેલી અનેક યુવાન બાલકોની દુષ્પ્રકારક ગરીબી સ્થિતિ ઉપર દયા લાવીને શ્રીમતો તરફથી સ્થળે સ્થળે આવાં આશ્રમો સ્થપાય તો, આપણા દેશની વિધવાની ગરિબી સ્થિતિ તો ઘણું અંશે સુધરી શકશે એ નિઃસંશય છે.

*

**

*

મહારાજા શ્રી સયાજીરાવનું ભાષણ:—મુંબાઈની અલેક્ઝાન્દ્રિયા ગર્સ સ્કુલના મેળાવડા વખતે શ્રીમત મહારાજાએ ઘણું સાદું અસરકારક ભાષણ આપ્યું હતું, જેનો સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે:—

જો કે હાલમાં સ્ત્રીકેળવણી સારી રીતે અપાય છે. છતાં, તેની ખરી અંગતતાથી પણ લોહો અચાંત અને બીનમાહિતગાર છે. ઇંગ્લેન્ડ બાપાની ઉંચી કેળવણી લઈને પાંસ થનારા વિદ્યાર્થીઓના ઉમદા યુરોપીય વિચારો અમત્રમાં સુકી રાક્ષતા નથી તેનું મુખ્ય કારણ સ્ત્રીકેળવણીની ન્યૂનતા છે. સ્ત્રીકેળવણી સારી રીતે નહિ આપવાથી હિંદુસ્તાનની સાંભણક સંસ્કૃતિ, અને બ્યવહારિક જીવનની સ્થિતિ ઉપર અસર થવાનો ઘણો ભય રહે છે.

કોલેજમાં બહુનારા સુવકોએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખ્યું : જોઈએ કે, તેઓને સરકારી નોકરી મેળવવા ખાતર જે ઉચી પરિક્ષાઓ પસાર કરવાની નથી, પરંતુ તેમની દરજ્જા, તેઓએ લીધેલી કેળવણી સ્ત્રી જાતિમાં ફેલાવીને, તેમની સ્થિતિ દિનપ્રતિદિન સુધારવાની છે. યુરપ, અને અમેરિકા સાથે હિન્દુસ્તાનને સરખાવનાં આપણને માત્રમ પડશે કે, તે દેશોની સ્ત્રીઓ, દરેક રાજકીય અને સામાજિક બનાવોનાં ભાગ લેનારી અને વાદ વિવાદ કરીને તેમાં પુરોગામે અનેક પ્રકારે સહાય કરનારી છે. તે દેશોમાં સ્ત્રી કેળવણીનો ફેલાવો વિશેષ હોવાથી તે લોકોની સ્થિતિ આપણા કરતાં કેટલી બધી સુધરેલી છે? આપણા દેશની સ્ત્રીઓને જ્યાં સુધી ઉચ્ચ પ્રકારનું શિક્ષણ અપાશે નહિ ત્યાં સુધી, તેમની શારીરિક અને માનસિક ઉત્થતિ કદીપણ બની શકવાની નથી. આપણા હિન્દુસંસાર ઘણી ખોટા ખાંપણવાળો છે. ન્યાત જાતનું જન્મન એટલું જાણું મંજૂર છે કે, આપણે એક બીજાને સાથે હળામળાને એકત્ર યદને, અન્યોન્ય હૃદય સમર્પી શકતા નથી, અને એક બીજાની સાથે તેથી કરીને ખાટ સમજાવ્યું કરી શકતા નથી. જે એ પ્રમાણે બની શકે તો આપણી સ્થિતિની સાથે આપણી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ પણ સુધરી શકે. વળી હિન્દુ સ્ત્રીઓને, ગૃહને મુંદર તથા સ્વચ્છ રાખી મુશોભિત બનાવી સારી ઉચ્ચ પ્રકારની વ્યવસ્થા રાખવાનું, બાળકોને સારી રીતે ઉછેરવાનું, પંડારાની સ્ત્રીઓ સાથે નિહાનસાર રીતે રહેવાનું, વગેરે જે ધ્યાનપૂર્વક શિખવવામાં આવે તો આપણા દેશની સ્થિતિ ઘણું દરજ્જે સુધરી શકશે. આપણી સ્ત્રીઓ પણ સ્વદેશહિતના મ્હોટા સવાલોમાં ભાગ લે, અને એક બીજા સાથે તે સમજાવવામાં ઉત્સાહપૂર્વક ચર્ચા કરીને, આપણને સહાય આપી શકે તેવા ઉપાયો કરવાની ખાસ જરૂર છે. બીજું સાંસારિક પવિત્રતાનું ધોરણ બાંધવા માટે સ્ત્રીઓની સત્તાની મદદ ઘણીજ ઉપયોગી છે. સ્ત્રીઓને કેટલાએક પ્રકારની સત્તા આપ્યાથીજ યુરપ અને અમેરિકાની સ્થિતિ આટલી બધી સુધરેલી છે. આપણા અસલી રિવાજો બધા નકામા છે, અને બીજા ઉપયોગી છે, તેમ તેઓ જુના હોવાથી ગણાજ કીમતી છે, એમ હું માનતો નથી. તેમાંના કેટલા રિવાજો સારા છે, અને કેટલા ખરાબ છે, તેની પરીખાતી કરવા માટે તેની કસોટી કાઢવાની જરૂર છે, અને તેથી આપણને માત્રમ પડશે કે કેટલા રિવાજો અસ્થાન અને હેમચીજ માત્ર પેસી ગયેલા છે. આ ઉપરથી આપણને એક સત્ય રસ્તો શોધી કાઢવાની જરૂર છે, કે જે માર્ગ ઉપર ચાલવાથી, યુરોપીયનોનું મુખાધર્મી કરાવું અનુકરણ, અને આપણા અસલી જુના રિવાજોનું અધ્યક્ષાથી થવું અનુસરણ, એ બે રસ્તાથી વચસો માર્ગ પકડી રાખીએ.

પારસીઓ સાંસારિક સુધારામાં આગળ પડતા હોવાથી તેમને કેટલેક દરજ્જે હું બાબતો ગણી માનું છું. દરેક રાજ્યકર્તાની સામાજિક સ્થિતિનું અનુકરણ કરવાની બાબતમાં તેઓ આખા હિન્દુસ્તાનમાં પ્રથમ પકિત ધરાવે છે, અને યુરોપીયન સ્થિતિ અનુસાર તેઓ પોતાની સ્થિતિ ઘણું અંશે સુધારી પણ શક્યા છે, જેનું પરિણામ આવા સારા પાયા ઉપર સ્થપાયેલી રહ્યો છે. આવી બાબતમાં તેઓનો દાખલો લઈને હિન્દુઓ, અને મુસલમાનો, એકત્ર યદને પોતપોતાની કામવાર ગૃહવ્યવસ્થા આદિ સ્ત્રીઓને લગતી સર્વ પ્રકારની કેળવણી આપનારી ગર્હસ્થ રહ્યો ઉઘાડે, અને તેમની દશા સુધારે એમ હું ઇચ્છું છું. પણ

હું માનું છું કે સ્ત્રીકેળવણીની વૃદ્ધિ કરી તેનો ધણો ફેલાવો કરવા માટે દરેક ન્યાતની કોમો ઉત્સાહ અને ખંતથી પગલાં લેશે તો, આપણી આર્યભૂમિની દશા બિવિધમાં ધણીજ સારી થશે.

મહારાજાશ્રીના આપણાંની કેટલીક બાબતોને હું અનુમોદન આપું છું. પરંતુ યુરોપ અને અમેરિકાના લોકોનો સંસાર, આપણા હિન્દુ સંસાર કરતાં તદ્દન નિરનિરાશો અને ભૂદોષ છે, અને એ બે વચ્ચે આસમાન જમીનનો તથાવત રહેશે છે. અલગત હાલમાં કેટલીક ન્યાતોમાં થોડો ધણો અદસ્ત સુધારો થતો જાય છે, પરંતુ મહારાજાશ્રીની કરેલી ન્યાતજાતનું બંધન તોડી નાંખવાની ગર્ભિત સુચના અમલમાં લાવવાની વાત કાંઈ નહાનીસુની નથી.

હિન્દુ સ્ત્રીઓને હાલમાં જે કેળવણી કન્યાશાળા અને કોલેજોમાં આપાય છે તે કેટલી બધી ન્યૂન છે ? મહારાજાશ્રીના કહેવા પ્રમાણે શૃદ્ધ્યવસ્થાનું શિક્ષણ, બાળકને સારી રીતે ઉછેરવાનું કામ, વગેરે શિખવવામાં આવતું નથી, તેથીજ ધણી બહેન સ્ત્રીઓ રસોઈ તથા શૃદ્ધ્યવસ્થા આદિ કામમાં ધણીખરી અજ્ઞાન હોય છે. આ કામ તેઓને શિખવવાની ખરી ફરજ તેમની માતાઓની છે, અસાની માતાઓ પોતાની ફરજ નથી બજાવતી, અને તેમની પુત્રીઓને શૃદ્ધ્યકાર્યની સઘળી વ્યવસ્થાનું કામ શીખવતી નથી, તેથી તેમની પુત્રીઓને શાસનમાં ધણું સહન કરવું પડે છે, અને સાસુનણંદનાં મેણાંટુણાં વખતો વખત સાંખવા પડે છે. મહારાજાશ્રી કહે છે “આપણી સ્ત્રીઓ સ્વદેશહિનના મોટા સલામોમાં ભાગ લે, અને એક બીજા સાથે તે સમજાવી ઉત્સાહપૂર્વક ચર્ચા કરીને તેમાં આપણને સલામ આપી શકે તેવા ઉપાયો કરવાની ખાસ જરૂર છે.” એ વાત ધણી જ સારી છે. હું પણ મહારાજાશ્રીના આ વિચારને તદ્દન મળતો આપું છું. પરંતુ રા. નવલરામ ભાઈ કહે છે તે અનુસાર,

“ બાઈતો ભૂગોળ ને ખગોળમાં ધુમે છે;

“ જાઈનું તો ચિત્ત સુઝામાંલ.

“ દેશી કહોને તમે કેવું આ કન્નેરું કહેવાય.

.. “ વર્તમાનની વાત એને નહિ જોડે,

“ એની તો જુદીજ છે દુનિયાવ. દેશી”

એવું ત્યાં હોય ત્યાં શું કરવું ? પ્રથમ તો ત્યાં ખરી સ્ત્રીકેળવણી અપાતી નથી, ત્યાં સ્ત્રીઓને રક્ત યુક્તક વાંચવાનું પોપટિયું જ્ઞાન અપાય છે, ત્યાં બિચારી સ્ત્રીઓનો હોય શો કાલો ! પતિ પોતેજ ત્યાં પોતાની પત્ની પ્રત્યે ચી ફરજ છે તે જાણતા ન હોય, ને જાણતા હોય તો તે પ્રમાણે ચાલતા ન હોય, ત્યાં પછી સ્ત્રીઓની ઉત્તરિની આશા ક્યાંથીજ રાખી શકાય ? હમ યયા પછી સ્ત્રીઓને સાંસારિક કેળવણી આપવાનું કાર્ય તેમનાં પતિનું જ છે. તે કાર્ય આપણામાં માના ઉપર નાંખવામાં આવવાથી સાસુ પડનાં જગાં અને ઘરના ભવાણ થતા જોવામાં આવે છે. સાસુઓ અજ્ઞાન હોવાથી,

ધીમેથી, સહુકાઈથી, અને નમ્રતાથી વલુને ગૃહવ્યવસ્થાનું જ્ઞાન આપી શકતી નથી, અને જેમાં ને તેમાં વલુની ભૂલ ન કાઢવા કરે છે. આવી સઘળી બાબતોનો સરવાળો થઈને આપણી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ દિનપ્રતિદિન મુશ્કરવાને બદલે બગડતી જાય છે. માટે પતિ પોતે જ તેમની ધર્મપત્ની પાસે નવરાશની વખતે વર્તમાનપત્રો, માસિકો આદિ વાંચીને તેમના મગજમાં નવા નવા વિચારો દાખલ કરીને તે સમજની ચર્ચા ચલાવતાં શિખવે તો, અચૂક સમય પછી તેઓ સ્વદેશહિતના સવાલોમાં બાગ લેઈને પરસ્પર ચર્ચા ચલાવી શકશે.

યુરોપીયન પદ્ધતિનું મુખ્યાંબજરેલું અનુકરણ, અને જુની રિવાજોનું અનુસરણ એ રસ્તા વચ્ચે ત્રીજો રસ્તો શોધી કાઢવાનું મહારાજન શ્રી કહે છે. આ ત્રીજો રસ્તો કયો છે? શું પારસીઓનો સંસારમુધારો છે? પારસી સ્ત્રીઓ, હિન્દુ અને મુસલમાન સ્ત્રી કરતાં પ્રમાણમાં ઉંચા પ્રકારની કેળવણી લેનારી ધણી છે, અને નવરાશનો વખત હિન્દુ સ્ત્રીઓની માફક આગસમાં, અથવા કુચલી અને નિંદા કરવામાં ગાળવાને બદલે ભરવા ગુંથવામાં, અને પુસ્તકો વાંચવામાં કાઢે છે. એ યુરોપીયન મુધારાથી થયેલો મોટો શાયદો છે. પરંતુ તે સાથે તે મુધારાનું અનુકરણ સર્વ બાબતમાં હદપાર થઈ ગયેલું છે. પારસી સ્ત્રીઓમાં કપડાનું ખરચ હાલમાં ઘણું જ વધી પડ્યું છે. યુરોપીયન ફેશન પ્રમાણે નવા નવા ડ્રેસ, પોસકા વગેરે અમુક કંપની પાસેજ શીવડાવવા, અને તેને આપા પ્રકારની લટકતી ઝુલં મુંદાવવી, અને પાંચ કટ કે છ કટ (કાપા) નો પોશકો શિવડાવવો, વગેરેની ધૂન મુશ્કેલી પારસી બાનુઓમાં જેવામાં આવે છે, જે યુરોપીયન અનુકરણથી થયેલો મોટો ગેરફાયદો છે.

છેપટે ગૃહવ્યવસ્થા આદિ કેળવણી અપાતી સુલો મહારાજનશ્રી તેમના પોતાના વિશાળ રાજ્યમાં રૂચળે રૂચળે ઉઘાડી પોતાના રાજ્ય અનુસાર દાખલો બેસાડીને વર્તન કરશે, એમ તેમના પ્રત્યે સંપૂર્ણ આશા રાખવામાં આવે છે.

મુનન્દન, બન્ધુ સમાજ.

વિદ્યા-ઉલા.

કુદરતના જ્ઞાનની આવશ્યકતા.

આપણે ઘણી વખત પ્રભુનું સ્તવન કરતાં બોલ્યા હઈશું અથવા સાંભળ્યું હશે કે બહો પ્રભુ! તું મહાન છે, તારી ગતિ અકળ છે, તને મોટા મોટા મુનિઓ પણ વિદ્યાથી પહોંચી શક્યા નથી ઈલાદિ. પરંતુ તેની અહંબુત કૃતિઓ-મ્હોટા મ્હોટાં પર્વતો-નિર્લસ ધુધવતો સમુદ્ર, પ્રકાશ આપનાર મોટા તેજનો ગોળો સૂર્ય-રાત્રિનું અધાઈ, વિજળીના ચમકારા, આ સર્વ જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ, ત્યારે પ્રભુના મહત્વનું જ્ઞાન આપણે

ને યાય છે તેનું કોઈ પણ કાળે થતું નથી; અને સેહેજ પણ થતું હશે તો તેના ઉપર વિચાર કરવાની આપણે કદિ તકલીફ લેતા નથી.

ઉપર કહેલી અને ખીજી પરમ કૃપાળું પરમેશ્વરની કૃતિઓ સંપૂર્ણ રીતે તો આપણાથી સમજી શકાય નહિ, અને એજ આપણાં આયુષ્યનું અકપત્ય સિદ્ધ કરે છે, તોપણ તે શું છે, કેમ યાય છે હત્યાદિ સંબંધે આપણાથી બનતો પ્રયાસ કરશું અથવા હાસ્યાસા-ન સખીશું તોપણ કોઈ દિવસ તેનું ખરું સ્વરૂપ સમજવા વખત આવશે.

કોઈ કહેશે કે એ જાણવાની શી વરૂર? જ્યાંયાંમાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે આપણી આસપાસ નાની નાની નહીં બાજતો શું ધાય છે, તે જોવા જાણવાની આપણને ઇચ્છા યાય છે; કોઈ ખેલાડી ખેલ કરતાં હશે તો તે કૃત્રિમ ખેલ આપણે પૈસા આપીને જોવા બેઠાશું; ફરદોહને આપણે પૂછીએ છીએ કે કેમ બાઈ કંઈ નથીન? તો પછી આતો તેના કરતાં ઘણીજ વધારે આશ્ચર્યકારક બાજતો છે, તેની તપાસ કરી તે નાથી તો આપણે જાણીતા રહેવુંજ જોઈએ; વળી આ ખેલમાં કંઈ પૈસા પણ આપવા પડતા નથી અને વળી કુદરતી છે; જેમ જેને જોવાનો અને જાણવાનો વિચાર યાય તેમ મોઢાંએ માથું મશત મળે છે, તો પછી તેવી પ્રભુની અદ્ભુત ચમત્કૃતિઓનું ચિન્તન કરીશું, તો જ્ઞાન મળવા ઉપરાંત પરમેશ્વરે આપણને આપેલી શક્તિઓનો સફળપ્રયોગ થયો કહેવાશે, અને એ પણ એક પ્રકારે પ્રભુ સેવાજી ગણાય.

ઉનાળાની એક સ્વચ્છ અજવાળી રાત્રે વિજ્ઞાન પ્રસાદ અને તેની સ્ત્રી સુદ્ધિમતી પોતાના ધરના આંગણમાં બેઠેલાં હતાં, અને તેમની આસપાસ તેમનો એકનો એક પુત્ર ઉત્સુક રમતો હતો. ઉત્સુકની વય હજી નાની હતી, પરંતુ તેનાં માથાપ કેળવણેનાં હોવાથી તેને એવી રીતે ઉછેર્યો હતો કે નાનપણમાંથીજ તે એખખું બોલનાં અને દરેક નવી બાજત વિશે પૂછપરછ કરતાં શીખ્યો હતો, અને કેળવણેથી માતા નાનાં છોકરાને પણ જેવું બનાવી શકે છે તેનું તે છોકરો ઉત્તમ દર્શાવે હતો.

રમતાં રમતાં તેની નજર ચંદ્રમા તરફ પડી, અને તેના મનમાં કંઈ વિચાર આવ્યો તેથી, તેણે તેના બાપને પૂછ્યું 'કાકા, આ ચાંદો ઉપર ચોડેલ છે, છતાં આરેકે દિવસ પહેલાં તો તે ત્યાં હતો અને આજે આંહી આપણા માથા ઉપર આવ્યો તે એને કોઈ અજાયબું હશે ?

વિજ્ઞાન—ઉત્સુક, એ ચંદ્રમા ત્યાં ચોડેલો નથી. એ તો ત્યાં આકાશમાં અદ્ધર રહેલ છે.

ઉત્સુક—સારે, આકાશ એ શું છે ! એ અદિયાં કેટલે છે? હશે ?

વિજ્ઞાન—આકાશ એટલે ખાલી જગા: ખરેખર કહીએ તો આપણી પાસેજ આ જ ખાલી જગા છે તે આકાશ કહેવાય.

ઉત્સુક—સારે તે આકાશનો રંગ વાદળો કેમ છે ?

વિજ્ઞાન—કેમકે તે ખાલી જગા પર સૂર્ય, તારા ઇત્યાદિનું અમુક રીતે તેજ પડે છે તેથી તે તેવા રંગનું દેખાય છે. તે જો કોઈ દિવસ કાશમાં જોયું હોય તો, કાળાં પાટીયાં

પર કે નકશા પર તેજ એકસરખું પડતું નથી. વર્ષમાં અમુક ઠેકાણેથી જોઈશું તો તેના ઉપર તેજ એવી રીતે પડેલું હશે કે આપણે બીજકુલ નહિ દેખી શકીએ, કેમકે બધો ભાગ પ્રકાશમય-સફેદ-થઈ જશે. તેવીજ રીતે આકાશ કે ખાલી જગા ઉપર તારા અને સૂર્યનું તેજ અમુક રીતે પડવાથી તેનો રંગ વાદળી જણાય છે. અને તે ખાલી જગા ક-રોડો ગાઉ સુધી આવેલી છે; તેથી જેમ મસૂદ બહુ ઉંડો હોવાથી વાદળી જણાય છે તેમ તે પણ વાદળી દેખાય છે. તેમજ સૂર્ય-ચંદ્ર અને તારા પણ તેટલેજ છેટ હોવાથી તેઓ તેમાં ચોડેના હોય એમ લાગે છે.

ઉત્સુક—તારે આ તારા-સૂર્ય-ચંદ્ર ઇત્યાદિ સર્વ અદ્ધર રહેલાં છે ? તે પડી કેમ નહિ જતાં હોય ?

વિરાન—તેઓ ત્યાં અદ્ધર રહેલા છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેઓ કરતાં બધા છે અને છતાં અદ્ધર રહે છે. તે કેમ થાય છે એ હું તને સમજાવીશ. મેં તને એક દિવસ લોહચુંબક દેખાડ્યું હતું, ખરું કે ? એવાં મોટાં અને બહુ શક્તિવાળાં લોહચુંબકો જૂદી જૂદી દિશામાં ગાળી, વચમાં એક લોહનો નાનો ઘોડો રાખી, અમુક રીતે તેમને ઉંચાં ક-રવાથી તે ઘોડો પણ અદ્ધર રહી શકે છે, એવું પ્રયોગથી જણાયું છે. તે અદ્ધર રહેવાનું કારણ માત્ર એટલુંજ કે સર્વ લોહચુંબકો તેને પોતપોતાની તરફ ખેંચે છે, જેને પરિણામે તે અદ્ધર રહી શકે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, પૃથ્વી ઇત્યાદિમાં પણ તેમજ થાય છે. તેઓ પણ એકબીજાને પોતા તરફ ખેંચે છે તેથી સર્વ અદ્ધર રહી શકે છે, અને કરતાં પણ બધા છે. આ ખેંચવાની શક્તિને આકર્ષણ શક્તિ (ગ્રાવિટાશન) કહે છે. દરેક ચીજને પૃથ્વી પોતાની તરફ ખેંચે છે. આપણે કોઈ દોડી ઉંચે ઉડાડીએ અને તે પાછો જમીન ઉપર પડે છે, તેનું કારણ પણ એજ છે. પૃથ્વી દ્યાને ખેંચે છે, અને દોડી પૃથ્વીને ખેંચે છે; પણ પૃથ્વીનું જોર વધારે હોવાથી દોડી પૃથ્વી તરફ ખેંચાય છે. કોઈ પણ ચીજનો આપણને બાર લાગે છે તેનું કારણ પણ એજ છે. કેમકે તે ચીજને પૃથ્વી ખેંચતી હો-વાથી તેની ગતિ તે તરફ હોય છે. તે ગતિને આપણે અટકાવીએ છીએ, તેથી આપણને બાર લાગે છે. હાલકી ચીજને થોડા જોસથી પૃથ્વી ખેંચે છે, તેથી તેનો બાર આપણને નથી લાગતો, અને બારેનો વધારે લાગે છે, કેમકે તેને વધારે જોસથી પૃથ્વી ખેંચે છે. આપણે એક પીંછું અને પથ્થર હાથમાંથી પડતું ચૂકીશું, તો પથ્થર તરત જમીન ઉપર પડી જશે અને પીંછું મોડું પડશે, કેમ કે પીંછાં કરતાં પથ્થરને પૃથ્વી વધારે જોસથી ખેંચે છે, તેથી જ તેમાં બાર વધારે છે, અને તેથી જ તે તરત નીચે પડે છે.

ઉત્સુક—તમે એમ કહ્યું કે દોડી નાનો છે અને પૃથ્વી બહુ મોટી છે, તેથી પૃથ્વી તે ઘણા જોસથી ખેંચે છે, તારે આ અદ્ધર રહેલો સૂર્ય તો નાનો છે છતાં તેને પૃથ્વી તાના તરફ કેમ નથી ખેંચતી ?

વિરાન—હારો સખાલ ઘણાઓને ઉઠતો હશે. પણ તેમાં કેહેવાનું એટલું છે કે તું સૂર્યને આવો નાનો દેખે છે તે તેવો નાનો નથી, પણ પૃથ્વી કરતાં તો તે ઘણાજ મોટો છે. પૃથ્વી કરતાં તે સાગગારલાખગણો મોટો છે. ચંદ્ર જે કે પૃથ્વીથી નાનો છે, તોપણ તું દેખે છે તેવો નાનો નથી. આ તારાઓ દેખાય છે તે પણ નાના નથી. તે માંના ઘણાખરા તો આ પૃથ્વી કરતાં અને સૂર્ય કરતાં પણ ઘણાજ મોટા છે.

ઉત્સુક—ત્યારે એ સર્વ એવજાન કેમ દેખાતા હશે ?

વિદ્વાન—તું આદિથી મોટા પતંમ ચલાવે છે તે ખુબ હમે ચરે છે ત્યારે કેવડો દેખાય છે, વાર, ?

ઉત્સુક—જરાજર, કાકા, હું હવે તે સમજી ગયો. આપણે પરાંમાં જે હોળી થાય છે તે છેટથી જેમ એક નાના દીવા જેવી લાગે છે, તેમજ તેઓ પણ બહુ દૂર હોવાથી નાના દેખાતા હોવા લેખએ.

વિદ્વાન—જરાજર; આ સૂર્ય પણ એક તારાજ છે, પરંતુ તે પૃથ્વીની નજીક (૯૩૦૦૦૦૦૦ ગાઉ) હઈ ખીજ તારાઓના પ્રમાણમાં મોટા લાગે છે, ખીજ તારાઓ અસંખ્ય ગાઉને છેટે છે તેથી તે નાના દેખાય છે.

ઉત્સુક—તે દિવસ તમે મને તારાઓ અને મહો વચ્ચે ફર છે, એમ સમજાવ્યું હતું તે હું જૂલી ગયો છું; તે મને ફરીથી હોને !

વિદ્વાન—આકાશમાં જે તારાઓ દેખાય છે તેમાંથી કેટલાક પોતાની જગા બદલીને સૂર્યની આસપાસ ફરતા ફરે છે તેમને મહો કહે છે. અને જેઓ સ્થિર છે તેઓ તારા કહેવાય છે. વળી તારાઓને પોતાનું નેજ છે, અને મહો તો માત્ર તારાઓના તેજથી પ્રકાશે છે. આ પૃથ્વી એ એક મહો છે; ચંદ્ર પણ એ અર્થ પ્રમાણે મહો છે, પણ તે મહોની આસપાસ ફરતો હોવાથી ઉપમહો કહેવાય છે.

ઉત્સુક—ત્યારે પૃથ્વી પણ તમે જે મહો (મકર્કુરી, વીનસ, અર્ધ, માર્સ, જ્યુપિટર, પુરેનસ, સેટર્ન—નેપટ્યુન.) જતાવ્યા તેના જેવી ચળકતી અને નાની છે.

વિદ્વાન—તું જૂલી ગયો કે શું ! પૃથ્વી ચળકતી માત્ર દિવસે હોય, તે સૂર્યના તેજથી પ્રકાશે છે એ મેં તને કહ્યું છે. હવે, તું તે મહોને ચળકતા ક્યારે દેખે છે !

ઉત્સુક—રાત્રે, વ્યારે સૂર્ય નથી પ્રકાશતો ત્યારે.

વિદ્વાન—જરાજર તેવીજ રીતે તે મહો ઉપરથી પણ સૂર્ય ન પ્રકાશતો હોય ત્યારે જો લેખું હોય (એટલે કે ત્યાં રાત્રિ હોય ત્યારે) તો ત્યાંથી આપણી પૃથ્વી એવીજ નાની અને એવીજ ચળકતી લાગે. કેમ કે જે વખતે ત્યાં રાત્રિ હોય તે વખતે પૃથ્વીપરના જે અરધા ભાગ ઉપર દિવસ હોય, તે અર્ધા ભાગ તે મહો ઉપરથી ચળકતો લાગે.

ઉત્સુક—મને આ ઉપરથી એક પ્રશ્ન ઉઠે છે કે ત્યારે રાત્રિ દિવસ કેવી રીતે થતાં હશે ! પણ વચમાં જરા હું તમને પુછી લઉં ? આ સર્વ તારાઓ અને મહો દિવસે કેમ નહિ દેખાતા હોય ?

વિદ્વાન—એતો બહુ મેહેનું છે. કાલ જપોરે તું એક કામ કરજે. તું એક દીવો લઇને તડકામાં મુકજે, અને પછી જો જે કે તે દીવાનો પ્રકાશ કેટલો પડે છે.

ઉત્સુક—તેનો પ્રકાશ તો ખીજકુજ ન પડે; અગાધથી ખજર ન હોય તો તે દીવો છેટથી દેખાય પણ નહિ, કેમકે સૂર્યનો પ્રકાશ ઘણો તેથી તેમાં તે દેખાતો નથી.

વિદ્વાન—તેજ પ્રમાણે તારાઓ પણ સૂર્યના અગાધ તેજમાં અદસ્ય થઇ જાય છે. તેઓ તો જ્યાં છે ત્યાં જ્યાં છે પરંતુ સૂર્યના પ્રકાશને લઇને દિવસે દેખાતા નથી.

રાત્રિ દિવસ કેવી રીતે થાય છે તે પ્રશ્ન સમજાવતે હજી તારે કેટલુંક જ્ઞાન મેળવવું પડશે, પછી તું તે સમજી શકીશ. આજે તો આપણે જાંધ રાખીએ. (અપહૃત.)

સાકરલાલ મોતીલાલ વછરાજીની, બી. એ.

વાર્તાલહરી.

કુમુદા.

પ્રકરણ ૧ લું.

આણુંદતું કવોરન્ટાઇન.

“ બસ, તમારી પાસે પાસ હશે તોપણ ચોવીસ કલાકનો અહીં તમારે રહેવુંજ પડશે.”

“ પણ સાહેબ ! મ્હારી પાસે ડક્ટરનું સર્ટિફિકેટ છે તે છતાં ? ”

“ ગમે તેમ હોય. મરકીવાળા શહેરમાંથી તમે આવો છો, તેથી સર્ટિફિકેટ હશે તો પણ ચોવીસ કલાક પહેલાં તમારાથી અહીંથી જઈ શકાશે નહિ, સમજ્યા કે ? ”

ત્રાસદાયક મરકી મુંઆઈમાં કાટી નીકળેલી હોવાથી આપણી વાર્તાનો તાપક ચંદ્રશંકર મુંઆઈથી પોતાને ઘેર જવા નીકળ્યો હતો. રસ્તામાં આણુંદતું કવોરન્ટાઇન છે, એમ તેને ખબર હતી, તેથી તેણે પોતાની કોલેજના ડક્ટર પાસેથી પાસ મેળવ્યો હતો. પણ આ સમયે મરકી પહેલવહેલી શરૂ થઈ હોવાથી જ્યાં ત્યાં કવોરન્ટાઇનની સખ્તાઈ વિશેષ ચાલતી હતી, અને તેનો લાભ લેવા ત્યાં નીમાયલા અમલદારો ચુકતા નહોતા. ચંદ્રશંકર આ બધું જાણતો હતો, છતાં “ સત્તાની પાસે શાણપણ શા કામનું ? ” એ કહેવતને અનુસરીને આ સમયે કંઈપણ વધારે જોત્યા વિના પ્લેગ ઓશીમરનો હુકમ માનીને લોકોના ટાળામાં તે ચાલવા મંડ્યો. કવોરન્ટાઇન આવ્યું. બધા લોકો પોતપોતાનો સામાન મુકીને બેઠા, ચંદ્રશંકર પણ એક સારી જગ્યા શોધી કહાડી પોતાની પેટી ઉપર હાથ અટકીને ચોવીસ કલાક કેવી રીતે ગાળવા તેનો વિચાર કરતો બેઠો. ત્યાં રહેલા ખીજા મનુષ્યો એક ખીજા સાથે નવી નવી જોગખાણ કાઢીને ગપાટા મારતા હતા, તેમની સાથે વાત કરીને નકામો વખત ગાળવાનું તેને ગમ્યું નહિ તેથી, પેટી ઉઘાડી “ હૃદયચીણા ” કાટી વાંચવા બેઠો. થોડોક વખત ગયો નહિ એટલામાં “ દોડો ! દોડો ! કાઢો ! કાઢો ! મ્હારો ન્હાનો ભાઈ કુવામાં પડી ગયો ! ! ” એવો તીવ્ર પણ ક્રોમળ આર્તસ્વર તેના કાને આવ્યો. ચંદ્રશંકર ઝબક્યો, અને એકદમ ચોપડી મુકી દબને દોડ્યો. રૂઢામેના કુવા ઉપર એક બાળા રહતી રહતી અંદર કુવામાં જોતી હતી. ચંદ્રશંકર તેની પાસેથી રડવાનું કારણ જાણી, જલદીથી વીશીવાળા પાસેથી દોરતું લઈ આવ્યો, અને ખીજા માણસને પોતાની મદદે બોલાવીને તે ઝટપટ કુવામાં ઉતરી પડ્યો. તેનું સરીર સારી રીતે કસાયેલું હોવાથી કુવામાં ઉતરતાં તેને અડચણ પડી નહિ. ઝપાટાબંધ હુંબડી મારીને તેણે છોકરાને આથમાં લીધો. કુવા ઉપર ડોકીયાં કરનારા માણસો, અને પેલી બાળા, છોકરાને નીકળેલો જોઈ ખુશી થયાં. કુવામાંથી છોકરાને લઈ જ્યારે ચંદ્રશંકર બહાર આવ્યો, ત્યારે “ શાખ્વાશ છે ! શાખ્વાશ છે ! ” કરી. બધા લોકોએ તેને વધાવી લીધો. પેલી બાળા ઉપકારથી રહતી રહતી

ગળગળી થઈ ગઈ. તેનાથી બોલાયું નહિ. આંધ્રુ બરેલી દયામણી ઢીકીથી પોતા ઉપર થયેલા ઉપકાર દર્શાવીને, તેણે તેના બાંધને ચંદ્રસંકર પાસેથી લીધો, અને છાતી સરસો આંખીને તે રડતાં રડતાં બોલી. “વિહારી ! બદલા બાઈ ! આ સદ્ગૃહસ્થ જો નું હોતતો હું... કાકાબાઈને શું મ્હોડું બતાવત !! બાપુ !!” તેનાથી વધારે બોલાયું નહિ; અને તે મોટેથી રડી પડી. ચંદ્રસંકરે અને બીજા બધા લોકોએ તેને છાતી રાખી. “તમારો ઉપકાર મ્હારાથી વળાય એમ નથી. અમારી સાથે સીતારામ હતા તે મ્હાર ગયા છે, એટલે તંમને તરફી આપવી પડી તે માફ કરશો. મ્હારા કાકાબાઈને આ બધી હકીકત કહીય, ને તે તમારા ઉપરકારનો બદલો વાળ્યા વિના રહેશે નહિ.” તે યોડીવાર પછી બોલી.

એટલામાં સીતારામ ભૈયો આવ્યો. વિહારીને માટે આવવાનું લેવા તે ગયો હતો. કુમુદાએ તેને બધી હકીકતથી વાકેફ કર્યો, તેથી ચંદ્રસંકર પાસે જઈને તેણે તેનો ઉપકાર માન્યો. ચંદ્રસંકરે તેને પુછ્યું “તમારા શેડ ક્યાં રહે છે ?”

“અંહમદાબાદમે, સાહેબ ! મ્હારા શેડના નામ પાર્વતીસંકર દે, આ બધા ન્યાયાધીશ સાહેબ હે.”

“શું પાર્વતીસંકર તમારા પિતા થાય છે ?” કુમુદાની મામું જોઈ ચંદ્રસંકર બોલ્યો.

“હાથ, આપ એમને આગબો છો ?” ધીમેથી કુમુદા બોલી.

“શા માટે નહિ ? તેમને અને મ્હારા પિતાને સારો સમ્બંધ છે, અને હું પણ અમદાવાદ જાઉં છું.”

એટલામાં ઇકંટર સાહેબની માડી આવી. બધા લોકો નાડ બતાવવાને સંજ્ઞા થઈ ગયા. આ દિવસોમાં સપ્તાહ ચણી ચામતી હતી, તેથી જો જરાક શરીર ઉતું હોય તો ઘૂસત તે માણસને છાપરીમાં લઈ જવાનો હુકમ થતો હતો. ! ! !

“છાકરી ! ત્હારું શરીર ઉતું છે. તને તારા આવ્યો જણાય છે તેથી ત્હારે છાપરીમાં જતું પડ્યું, અને સાફ થાય ત્યાં મુઘી ત્હારે ત્યાં રહેતું પડશે.”

ગરીબ બિચારી કુમુદા ! વીહારી કુવામાં પડી ગયો, તેની ધાસ્તીથી તે ગભરાઈ ગયેલી હતી, અને તેના મુખની મુદ્રા જરાક મ્હાન ચયેલી લાગતી હતી. ઇકંટર સાહેબનાં આ વચન સાંભળી કુમુદા તો આઘી બની ગઈ. ત્યાં સીતારામ ભૈયો બગબગી ઉડ્યો કે “હેં ક્યા ઇકંટર સાહેબ ! કુછબી તપ નહિ આયા હે”

“ક્યા ? ઇકંટર સાહેબકું સામને બોલતે હો ? અલે જાઓ.” ઇકંટર સાહેબનો પટ્ટાવાળો વચમાં બોલી ઉડ્યો.

પટ્ટાવાળાના બોલવાથી ભૈયો તો ચડી ગયો, ને તેને મારવા દોડ્યો. “ક્યા ? ક્યા ?” કરતા બને જણાં કુસ્તી કરવાનું શરૂ કરતા હતા, ત્યાં ચંદ્રસંકર અને બીજા લોકોએ વચમાં પડી તેમને શાંત કર્યા. ઇકંટર સાહેબને ચંદ્રસંકરે ઈંગ્રિજમાં વાત કરીને સંમતતથ્યુ કે “આ છાકરી ગભરાઈ ગયેલી છે બીજું એને કંઈ નથી”. એટલે તે શાંત પડ્યાં; ને પછી બીજા બધાં લોકોની નાડ તપાસી બેતણું જણું છાપરીમાં મોકલાવીને પોતાની માડીમાં બેસીને ઉપડ્યાં. તેમનાં ગયા પછી જોમને છાપરીમાં મોકલ્યા હતા તે સમ્બંધી લોકોમાં ચર્ચા ચાલી રહી હતી, અને પોતે સપડાઈ ગયા નહિ. તેથી પોતાની બગાડ હાંકતાં હતા.

(અપૂર્ણ.)

ક્ર. હ. પંડિત, બન્ધુ સમાજ.

સમય તરંગ.

શ્રી કેળવણીની વૃદ્ધિ—લઘ્ય મુનિસિપાલિટી તરફથી મુસલમાન છોકરીઓ માટે ઉધાડવામાં આવેલી કન્યાશાળામાં નિશાળના કરાવેલા વખત પહેલાં કુસાનનું શિક્ષણ આપવાની સરકારી કેળવણી ખાતાએ પરવાનગી આપી છે.

જુનાગઢમાં લાડડી બીબી કન્યાશાળાનું નવું મંડળ ખુલ્લું મુકવાની ક્રિયા કરવાનો મેળાવડો ગઈ તા. ૧૦ મી સાંજે શાહમદદ શ્રી ચેર જુમાખાનજીનાં પ્રમુખપણાં હેઠળ થયો હતો. તે વખતે વાંચવામાં આવેલા રિપોર્ટમાં જણાવ્યું હતું કે શ્રી કેળવણીની ખાખતમાં કારીવાવાડના સંસ્થાનોમાં જુનાગઢ સ્ટેટ પ્રથમ દરજ્જે ધરાવે છે. હાલ સ્ટેટમાં ૧૪ કન્યાશાળાઓ છે, અને ૧૦૩૩ કન્યાઓ ભણે છે. શાહમદદએ શ્રી કેળવણીમાં ને તેમાં ખાસ કરીને મુસલમાન શ્રી કેળવણીમાં વૃદ્ધિ થયેલી જોવાની, પોતાની તેમજ નવાંચ સાવાળ સાહેબની ઘણી ખામેશ છે, એમ લોકોને જણાવી તે તરફ વધારે ધ્યાન આપવા તેમને સૂચવ્યું હતું.

અમદાવાદના શેઠ મુનીલાલ નગીનદાસ ચીનાધવાળાએ પોતાનાં માતૃશ્રી જગવતી પાંદમાં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીને રૂ. ૫૦૦ ની રકમ તેના વ્યાજમાંથી દર વર્ષે પોતાની દશા દીશાવાળ વધિક કોમની અભ્યાસ કરતી છોકરીને ધનામ આપવાને સોંપી છે.

જેપાનીઝ સ્ત્રીઓનું દેશાભિમાન—તાહાસાડી શહેરની એક સ્ત્રીના છોકરાંએ થોડા વખતપર રશિયા સાથેની લગ્નધર્મી જેપાનીઝ લશ્કરમાં દાખલ થવા ઇચ્છા બતાવી હતી, ત્યારે ત્યાંના સત્તાવાળાઓએ એવું કારણ બતાવી તેને ના પાડી હતી કે તેના એકલા ઉપરજ તેની માતાના બરણ પોવલુનો આધાર હતો. તેની માતાના જાણવામાં આ વાત આવતાં તેણે આપઘાત કર્યો હતો, અને મરતા પગાક તેણે એક પત્રથી જણાવ્યું હતું, કે 'મારો દીકરો લશ્કરમાં લગ્નધર્મી માટે દાખલ થઈ શકે તે માટે મેં આપઘાત કર્યો છે.

લોર્ડ ડફ્રિન ફંડનો રિપોર્ટ—જનાનામાં રહેતી તેમ બીજા હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓને દાકતરી મેદદ પુરી પાડવા માટે સ્થાપવામાં આવેલા લોર્ડ ડફ્રિન ફંડના ઓગણીસમા વર્ષના બહાર પડેલા રિપોર્ટ પરંથી જણાય છે કે, હિંદુસ્થાનમાં સ્ત્રીઓ માટેનાં દવાખાનાં અને ખાસ વોડોની સંખ્યા ૨૬૦ છે, જેમાંનો મોટો ભાગ એ ફંડને હસ્તક છે. ફંડને હસ્તક જે ખાતા છે તેની એકંદર કિંમત રૂ. ૩૫૪૩૦૦૦ જેટલી આંકવામાં આવે છે. રિપોર્ટવાળા વર્ષમાં ઉપલાં ખાતાઓમાં તેમ જ લોકોને ઘેર-૧૭૪૨૫૩૭ બાઈની સારવાર કરવામાં આવી હતી. આ મંડળ તરફથી ૪૧ ખાતુ દાકતરો, ૭૮ મદદનીશ સરજનો (શંસ્કૃત) અને ૨૫૬ ઓસ્પીટલ એસિસ્ટન્ટ ઉપરાંત સંખ્યાબંધ મુયાલ્લીઓ અને પરિચારિકાઓ (નર્સ) રોકવામાં આવી છે. મંડળનાં આશયથી જૂદા જૂદા પ્રાંતોની કોલેજો અને શાળાઓમાં ૪૯૦ બાઈઓ વેદકનો અભ્યાસ કરે છે. મંડળની સ્થાપના પછી અત્યાર સુધી તેની આવક રૂ. ૧૨૩૮૦૦૦ જેટલી થઈ છે. આ ઉપરાંત મહંમ મહારાણીશ્રીના નામથી સ્ટોલરશિપો સ્થાપવાના ફંડ માટે સાત લાખ રૂપિયાં જૂદા મળ્યા છે.

સુન્દરી સુખોધ

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મનુ

(પ્રસન્ન દેવતા રૂપે, જ્યાં યામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વ રીતે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક ૧ } અંક ૧૧ }	પ્રકાશક, બન્ધુસમાજ.	{ ઈસ ૧૯૦૪ જુલાઈ વિમ ૧૯૦૦ અપ્રા
વિષયવિભાગ	વિષયનામ વેળક	રૂ
કાવ્યકૃત.		
૧. ગોવિંદા.	(રા સુમન્ત)	૨૪૧
૨. હાનરુ	(ન મધુક)	૨૪૫
વર્તમાનરંગ	(રા સુમન્ત)	૨૪૩
રમણીમણિમાલા		
સીલેખ—		
અનુકરણીય સ્ત્રીજનનચરિત	(કુમારી લીલા)	૨૪૧
વિવિધ વિહાર		
૧ વિચારાનુષ (ન. કૈ-હિન-તો)		૨૪૮
૨ સ્વપ્નદી (૧૧) કે ને પેશન્ટિક એલ એલ એન્ડ એલ		૨૪૮
૩ સ્ત્રીગીતાવની —(અ) સ્ત્રીમય (રા સુદેવ, બાલસમાજ)		૨૪૧
(૧) સખી પ્રથે સીખામણ (મણેદી)		૨૪૨
૪ હોકર સ્ત્રીની માનજી (૧) હોકરનો વડીન		૨૪૨
વાર્તાસહસ્રી		
કુમુદા	(રા કૃ દ્વ પશ્ચિત બન્ધુ સમાજ)	૨૪૫
સમયતરંગ		૨૪૪

વાર્ષિક લવાનમ એક રૂપિયો દ્વાપન અર્થ ત્રણ આના

અમદાવાદ—યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની, વિનિગેટ

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તે,
 " સ્ત્રી પો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વદેય યાય, શરીરે બલવતી, રોગહીન અને
 "સુન્દર યાય, ધોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજન્યનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી
 "અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની ભૂખ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખરા કલ્યાણ કરવા
 'શક્તિમતી અને ઉદારાદિની બને, કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને શુદ્ધવર્ગની
 "કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;" પતિસક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે અને તેના આંતર
 વિવાસોની હર્મિયોમાં પોતાના હૃદયતરંગ ભેગવી દઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે, અને
 અન્તે સ્વદેશમાં હૃદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એજ આર્ય સુન્દરીઓના
 જીવનની સફલતા છે. " સ્ત્રીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધિવિના પ્રજા નથી, અને પ્રજાવિના રાજ્ય નથી.....
 "સ્ત્રીની ઉત્તતિવિના દેશની ઉત્તતિ અશક્ય છે."

વર્ષ ૧ હુ.] ઈ. સ. ૧૯૦૪, જુલાઈ—ખીજે જેઠ, અપાઠ. વિ.સં. ૧૯૬૦. [અંક ૧૧ મા.

કાવ્યકુંજ.

૧

ગોપિકા.

વસન્તતિલકા.

દોહી રૂપાળી મધુરી સુલ્લ ગાવડીયું,
 ને દુધડાં મિલકડાં ભરી તામડીયું;
 ચારે નીરી, ધણુમડિં સુઝોં ઘેન, ચાલી,
 જાશું રૂંડાં જળ હવે જામનાંછે, આપી !

સાહેલીસાથે મરખો, દોંડ જોડ જામી,
 આનન્દ ગોડડોં મિટી પનપટ પામી;
 માંગ્યાં, સુનેરોં દોંપતાં શિર, ખેડણાં આ,
 ને પાણીયાં ભરોં વખાં ધર સર્વ જાયા.

રાંધ્યું, ઉન્હું ઉન્હું ધર્યું પકવાન બાણે,
કાકોરંથાળ પોરંથી; મનં મોજ મણે,—
આધાં પોંધાં, રાવન સેજ લોંધાં; થઈ લાં;
જવવાનો વેળ લઈ ગોરસ વેચવાંતાં.

ઝૂલે ખિલી નવલોં સુન્દર મંજરીઓ,
ડોસે પરાગ ઝરતી ફુલ પાંદડીઓ;
મન્દાવને ઝખમતી નદી તીર કુંભે:—
ક્યાંથી મધુર સ્મર ?—શો વનભેદો શુંબ્યો !

છાયેલ ગીતકું રમ્યું, મનવંગ કંપ્યા,
ગાયો અને હરણિયાં બરહરેર ચંબ્યાં;
વાયે રસીકોં અભિ રેલતોં વાંસળી બ્યાં,
ગોપાલ બાલ, ઉર આ સરી જાતું લાં લાં.

(સંસાર ઉપવનમાં શ્રદ્ધકુંજ શોભે,
કર્તવ્યધનુ પય અમૃત શું મધુ દે;
પ્રીતિપનોતું શુભ રનેહોં—કુકુમ્બ રાગે.—
લાંબે સદા સતીહરે પતિવેશુ ગાગે.)

ખેલ્યાં બધાં વિવિધ રાસલોંલા અનેરી,
ચન્દા ઢળી; સખોંરોં ! વેળ વોંતી ઘણેરી;
લેકું ન લેાય અનતું ધિર, સ્મર પેલો,
ધૂમ્યાં કરે જીવન ડોલતોં વાંસળીનો !

સુમન્ત.

૨

હાલરકું.

પોદોને વ્હાલા કુંવર કર્નયા ધીર,
જાનો રહેને દેયા કેરા હીર;
ચાંદલીયો, ભાઈ ? ક્યમ કરી લાતું,
તું છે મારે ચાંદલીયો હો વીર.

પોદોને ૧

ચાંદલિયો તો બ્યોમે વસતો,
ત્હારે ચાંદલીયા કરી શી પેર;
વીરા તું ? ચાંદલીઓ આપણે ઘેર,
હાંચોને હોંચાતું સારી રેણ.

વર્તમાન રંગ:

શ્રીકેળવણી:—‘કેળવણી’ માસિક (વડોદરા) આ સર્વમાન્ય મહત્વના વિષય તરફ વાચકોનું લક્ષ દોરતાં જણાવે છે કે, “આપણામાં સુખ્ય કરીને હમણાં એ પ્રકારની ખામીઓ બતાવવામાં આવે છે;—સામાજિક સુધારણામાં અશક્તિ અને નૈતિક કેળવણીની ખામી. આવી ખામીઓ પૂરી પાડવાને હાલની ઉછરતી પ્રજાને યોગ્ય કેળવણી આપવાના યત્ન કરવામાં આવે છે. સામાજિક સુધારણા કરવામાં પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓ સુખ્ય ભાગ બળતરી શકે એવું આપણું સામાજિક જાંઘન છે માટે સ્ત્રી કેળવણીની વિશેષ અગત્ય ગણવામાં આવે છે. સ્ત્રી કેળવણીની અગત્ય વિશે તો હવે મત જેવું કંઈ જણાતું નથી. માત્ર તેમને કેળવણી કેવી આપવી તે વિચારવા જેવું છે. “શ્રીમન્ત મહારાજના આયકવાદના તે જાગત ઉપરના વિચાર આપનાં તે લખે છે કે, “પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓ મોટી સંખ્યામાં કેળવાયલી થાય તો હાલના સંસારમાં મોટા ફેરફાર થઈ જાય, કે જે ફેરફાર પુરૂષો કેળવાયલા છતાં કરી શકતા નથી. આપણા હાલના સમાજના મોટા ભાગ તરફ દૃષ્ટિ કરતાં એવું નજરે આવે છે કે ઘર સંસારમાં બહુધા સ્ત્રીઓની માન્યતા વિશેષ હોય છે; કેટલેક ઠેકાણે તો સ્ત્રીઓનું પ્રાગલ્ભ્ય વિશેષ હોઈને પુરૂષો અદિશ્ચિત્કર હોય છે, અને તેજ કારણથી સ્ત્રીઓ જે સુધારણા કરવા હચ્છતી હોય તે કરવામાં પુરૂષો કરતાં વહેંચી ફતેહમંદ થવાનો સંભવ છે. શ્રીકેળવણી ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવા શા માટે અગત્ય છે તે આપણને આ ઉપરથી સમજાય છે.” આગળ ચાલતાં તે પત્ર જણાવે છે કે, વિદ્યાની અને સુધારણાની અસર પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓપર જેમ વહેંચી થશે તેમ સામાજિક સુધારણામાં આપણે જલદી આગળ વધીશું એમાં સંદેહ નથી. બાપુ પ્રતાપચંદ્ર મુજુમદાર, કમલતા રિચ્ચુના એપ્રિલના અંકમાં (અંગાળામાં સ્ત્રી કેળવણીની રિયલિટી વિશે) લખે છે કે, સ્ત્રી કેળવણીનો વધારો ઘણો જ થયો છે, અને તેને લીધે સ્ત્રીઓ હવે જ્ઞાનાનો રિવાજ કમી કરતી જાય છે; કોઈ સ્ત્રી લખી વાંચી જાણતી ન હોય તો તેની યોગ્યતા કમી સમજવામાં આવે છે; હિંદુ સ્ત્રીઓની ગણના હવે દાસી જેવી થતી નથી; સમાજ તરફ પોતાના શા ધર્મ છે તેની સમજણ તેમનામાં કંઈકે આવવા લાગી છે હત્યાદિ.”

આ વિગત ઘણા મનન કરવા લાયક છે: ‘કેળવણી’ના વિદ્યાર્થી તન્નીએ જે એ સવાલના નિરાકરણથી આપણી ખામીઓ દૂર થવાનું સંભવિત જણાવ્યું છે, હેમાં અમારા નમ્ર અભિપ્રાય પ્રમાણે કેળવણીનો સર્પૂર્ણ રીતે વિજય કરી શકે તેવું એક ખાસ પ્રમુખ તત્વ આવી શકતું નથી; અને તે ધાર્મિક કેળવણી છે; એ કેળવણીના ઉપરજ નૈતિક કેળવણીનાં મૂળને દૃઢ કરવાનો ખાસ આધાર છે એ વાત ખમ્ આપણે અદિ જૂની જૂની જોઈતી નથી.

નવું અને જુનું:—યુરોપીયન સુધારાને સર્વોચ્ચ આપણામાં દાખલ કરવો, પોરાક પગેરમાં વિદેશીઓનું અનુકરણ કરવું એ પ્રતાપચંદ્ર મુજુમદાર પસંદ કરતા નથી. ‘કેળ-

વણી'ના તન્વી લખે છે કે “અમે પણ કહીએ છીએ કે નવું તેટલું બધું સાફ અને જૂનું તેટલું બધું જોઈએ, અગર જૂનું તે બધું જોઈએ અને નવું તે બધું સાફ, એવી માન્યતા તેમનામાં દાખલ ન થાય તેની સંભાળ રાખવી જોઈએ. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ પોતાના એક બાપણમાં આવી બાબત વિષે જે જણાવે છે તે અદ્વિતીયર લાગુ પડે છે. તેઓ કહે છે કે,—“યુરોપિયન રીતભાત યુરોપમાં ફતેહમંદ નીવડી છે માટે આપણે અહીં પણ તે લાગુ કરી દેવાની ઉતાવળ કરવાની કે બહાનણ નથી કરતો. હું એમ નથી માનતો કે જૂના રિવાજ બધાજ તુચ્છ છે, અને એમ પણ નથી માનતો કે તે જૂના છે માટે ઉત્તમ છે. આપણે એક કસોટીના પાપાણની જરૂર છે કે જેના યોગથી ખડું સોનું ક્યું છે, અને અજાનપણાના બોગવાળા વહેમ તેમાં ક્યા ક્યા ભજેલા છે તે પારખી શકીએ. આવી કસોટીનો પાપાણ ને કેળવણી અને તે આપણે સ્ત્રીઓને પેદા કરી આપવો જોઈએ.”

સ્ત્રીઓની ખાસ જરૂરિયાત—‘સેન્ટ્રલ હિન્દુ કોલેજ ઓરિજિન’ (બનારસ)માં આ વિષય તરફ લક્ષ દોરતાં સ્ત્રીઓની પ્રાચીન રિયતિ લેખને પાછી પ્રાપ્ત થાય, ગૃહિણી, પત્ની, માતા તરીકેની પોતાની મહાન ફરજોનું લેખને સત્ય જ્ઞાન થાય, તેટલા સાફ એક અમુક પદ્ધતિસર ચલાવવામાં આવતી ‘પત્ની-શાળા’ની જરૂરિયાત છે પણ તેથી કોઈ પણ સંસ્થાના અભાવે એક લેખક જણાવે છે કે, હાલ એ એ ધણુંજ ઉપયોગનું છે કે પતિએ પત્નીને પોતે કેળવણી આપવી; કારણ કેળવાયત્રી પત્ની યથા શિવાય તે પોતાની પુત્રીઓને શિક્ષણ આપી શકશે નહિ. આ પ્રમાણે શિક્ષણ મળે તો તે પુત્રીઓ પોતાનાં સંતાનને કેળવી શકશે અને એમને એમ કેળવાયત્રી સ્ત્રીઓની પ્રગતિ ઉત્પન્ન થયે જશે.” આ લેખની ધારણા પ્રમાણે નીચેના વિષયો પત્ની શિક્ષણ માટે આવશ્યક છે; (૧) જે બાપામાં ધર્મશાસ્ત્રો લખાયલાં છે તે, અર્થાત્ ઝંદ, અરબી, વગેરે સંસ્કૃત; (૨) દેશી બાપા, અર્થાત્ ગુજરાતી, હિન્દી, મરાઠી, વગેરે; (૩) ભરતાં, શીવતાં, ગ્રુથતાં; આરોગ્ય વિદ્યા; (૪) માંદાની માવજત કરતાં, (૫) ગૃહન્યવહાર કરકસરથી ચલાવતાં; (૬) હિન્દુ-સાધના; (૭) રાંધતાં; (૮) ગાયન; અને (૧૦) ચિત્રકળા.”—આ ગૃહશિક્ષણનાં સાધનો માં પણ નૈતિક અને ધાર્મિક કેળવણી આપવાનાં ખાસ જરૂરનાં સાધનો દર્શાવાયલાં નથી. સંસ્કૃત અથવા તેથી બીજી બાપાઓનો અભ્યાસજ માત્ર વિદ્યાર્થીને ધર્મ શ્રદ્ધા આપી શકે એમ માનવું અમને બૂલ બરેલું લાગે છે. ગૃહશિક્ષણમાં એક મહત્વનો વિષય સંહર્તન છે. જે ઉપર નિશાળોમાં પુરતું લક્ષ આપી શકાય તેમ નથી, અને ઘેર કેળવણી આપતાં તેમ સંપૂર્ણ રીતે બની શકશે, જીવનમાં ધર્મનાં ઉદા તત્ત્વો ઉતારવાં, અને સંઘચારમાં અભ્યાસકોને પ્રેરવાં, એ રાત દિવસ લગભગ સાથેજ રહેનારથી જેટલું બની શકે તેટલો એક અંશ પણ માત્ર શાળાઓમાંજ વિદ્યાર્થીઓના સહવાસમાં આવતા શિક્ષકોથી બની શકે નહિ, એ સ્વાભાવિક છે.—ઉપર જણાવેલાં સાધનોની બાબતમાં ગમે તેટલો મન હોય, તોપણ સુશિક્ષિત પતિઓએ પોતાની પત્નીઓની કેળવણીનું કામ પોતાને માથે લેવું એ મહાન ફરજ અદ્ય કરેથી, તેઓ સર્વ રીતે પોતાનું તેમજ દેશનું કલ્યાણ કરી શકશે, એ નિર્વિવાદ છે.

રમણીમણિમાલા.

શ્રીલેખ.

(લખનાર-કુમારી લીલા.)

અનુકરણીય શ્રીજીવનચરિત્ર.

રાજ્ય કરનાર શ્રી-અહલ્યાબાઈ હોલ્કર (મ.મ. ૧૭૬૬-૧૭૮૫)

(મરાઠી ઉપરથી બાંધાનાર.)

અહલ્યાબાઈ હોલ્કરની કીર્તિ આખા હિંદુસ્થાનમાં છે. આ સાધ્વીના નામની જોને ખબર નથી એવો પુરૂષ કયથિતજ નહોતો. આપણી ભારત જૂનિમાં એવો એકે ભાગ નથી જ્યાં તેની ઉદ્ધારતાનું કે જૂનદયાનું કે ધાર્મિકતાનું એક પણ ચિન્હ નહિ હોય. દક્ષિણમાં રામેશ્વરી તે છેક ઉત્તરે બદરીકાંદારેશ્વર સુધીમાં જે જે પ્રસિદ્ધ ક્ષેત્રો તથા તથા પુણ્યસ્થાનો છે તે તે દેકાણે અહલ્યાબાઈનાં કાંઈપણ કૃત્યો અથવા તેણે દીધેલી જમીન છે. ક્યાંક તળાવો ઈત્યાદિ ધર્મ કૃત્યો તેણે કરેલાં છે; કોઈકે દેકાણે તેણે અજકેત્રો તથા સદાવતો બાંધેલા છે. કેટલેક દેકાણે તેણે દેવસ્થાનોને ઇનામો વિગેરે આપેલાં છે. દરે જે સ્ત્રી આટલી પ્રસિદ્ધ છે તેના ગુણોનું વર્ણન કરવું એ યોગ્યજ છે.

અહલ્યાબાઈ, મહારાજાવ હોલ્કરના દીકરા ખડેરાવની અર્ધાગના થાય. અહલ્યાબાઈ જ્યારે એકવિસ વરસની હતી ત્યારે તેના પતિ પરલોક વાસી થયા. તેને માતેરાવ નામે એક ઉદ્ધત પુત્ર હતો, તે એક પાત્રમાં થોડું દ્રવ્ય તથા વીંછી નાંખીને, લોખી તથા ગરીબ બ્રાહ્મણોને અંદરનું દ્રવ્ય લેવા કહેતો; જ્યારે તેઓ અંદર હાય નાખતા ત્યારે વીંછી તેઓને ડાંખ મારતા અને તેથી કરીને જ્યારે તેઓને વેદતા થતી ત્યારે તે દુષ્ટ પુત્ર હાસ્ય કરીને તેઓની મજા કરતો. અહલ્યાબાઈ બ્રાહ્મણોને ઘણાજ પુણ્ય માનતી. તે પોતાના પુત્રને તેનાં દુષ્ટ કૃત્યો માટે રાક્ષસ કહેતી-આ પુત્ર ઘણા દીવસ રહ્યો નહિ.

એક વખત એમ બન્યું કે, રાધોબા પેશ્વાએ માતેરાવની પત્નીને દત્તક પુત્ર આપવાની બાબતમાં અભિમાનથી વિરુદ્ધ થઈને પોતાના દેશ ઉપર ચડી આવવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, એમ અહલ્યાબાઈને ખબર પડી. પરંતુ તે ઘણી ધૈર્યવાન અને દૃઢ નિશ્ચયવાળી સ્ત્રી હતી. તેણે ધીરજ છોડ્યા વિના રાધોબાને એમ કહી મોકલાવ્યું કે “ આપ મહારા દેશ ઉપર ચડી આવો તે પહેલાં પુરતો વિચાર કરજો. સ્વારી કરી આપ મારો પરાબવ ક-

રજો તેથી મને કંઈ ખોટું લાગવાનું નથી, કારણ કે ગમેતેમ તોપણ હું સ્ત્રી જાત, અને સ્ત્રીનો પરાભવ કરવો એ આપના જેવા શરૂ તથા પ્રતાપી સરદારને મોટું બૂબણ છે એમ નથી. પરંતુ દેવથોગે મ્હારી સેના આપનો પરાભવ કરશે તો માત્ર કોઈ શું કહેશે તેનો પુર્ણ વિચાર કરવો.” આ ઉત્તર સાંભળીને રાધેશ્યાએ સ્વારીનો વિચાર માંડી વાળ્યો.

અદસ્યાબાઈ પોતાની પ્રજા પામેથી કર નિયમસર લેતી તથા ગરાસીઆ કે બાયા-તોના દહનું ઘણી સંભાળથી રક્ષણ કરતી, ન્યાય ચુકવવાનું કામ લહેણે પંચને સોંપ્યું હતું એ વાત જો કે ખરી, તો પણ શેકોની ફરીયાદ તે ચોતેજ સાંભળતી. ગમે તે વખતે હરકોઈ માણસને તેની મુલાકાત લેવાની છૂટ હતી. ન્યાય કરવો એ આપણું કર્તવ્ય છે, અન્યાય કરીશું તો આપણને પાપ લાગશે એમ તે બરાબર સમજતી, અને એ રીતે તે નિત્ય વર્તતી.

રાજ્યકારભારનું કામ પુરું કરીને જે વખત મળતો તેને તે સાધ્વી કશ્મિર-બજાર માં તથા પુણ્ય કર્મમાં જતીન કરતી. તે વારંવાર કહેતી કે “અધિકારના જાળથી જે કૃત્ય હું કરું છું, તેનો હિસાબ મારે પ્રભુ પાસે આપવો પડશે.” કોઈ અપરાધીને દેહાન્ત શાસન કરવા માટે તેના મંત્રિઓ તેને કહેતા ત્યારે તે તેઓને ઉત્તર આપતી કે બાઈ ઓ ! આપણે પોતે પણ મનુષ્ય છીએ, આપણે પણ મરવું છે, ત્યારે પરમેશ્વરે ઉત્પન્ન કરેલા પ્રાણીઓનો છવ આપણે કેમ લઈએ ?

અદસ્યાબાઈ પ્રજાતે જે ઘટિકા રાત્રી રહે ત્યારે ઉઠીને પ્રભુનું નામ સ્મરણ કરતી. પછી સ્નાન કરીને દેવધર્મ કરતી. પછી પુણ્ય સાંભળવા બેસતી. ત્યારપછી તે બાલ-ખોને નિત્ય દાન તથા સિધા દેતી-આટલું પુરું કરીને તે બોજન કરતી તે જો કે જાતની શરૂ હતી તો પણ મઘમાંસ ખાતી ન હતી. બોજન કર્યા પછી ધોળક મ્તોજા ગાદને તે થોડો વખત આહું પડખું કરતી, પછી ઉઠીને પોળાક પ્હેરીને કચેરીમાં જતી. ત્યાં તે સ-ચાક્ષત સુધી કામ-કાજ જોતી, અને રાત્રીના પ્હેલા પ્રહર પ્હેલાં સાયંપૂજન, પ્રરાગ, પિંગેરે કામ તે પુરૂ કરી લેતી, અને પછી ફરીથી રાત્રકાજ તપાસવા મંડી જતી તે આશરે મધ્ય રાત્રી સુધી ત્યાં રોકાતી ત્યારપછી તે સુતા જતી. આવી રીતે તેણે ત્રીસ વર્ષ ગુજાર્યા. તે ઉપવાસ, વ્રતો મહોત્સવ ક્ષત્યાદી અનેક પુણ્યકર્મો કરતી. તેના દરબારમાં ગોવિંદરાવ ગાનુ નામે એક સારો, ગ્રાહો તથા પ્રમાણિક કારબારી હતો.

છંદુર પહેલા નાનું ગામહું હતું, તેનું અદસ્યાબાઈએ મોટું શહેર કર્યું આ શહેરપર તેની ઘણી કૃપા હતી. ત્યાંના રહીશ ઉપર તે પેટના બાળક પ્રમાણે વ્હાલ રાખતી. તે શહેરમાંનો કોઈ કેવીયદ નામે મીમાન સાહુકાર મરણ પામ્યો ત્યારે, તેની સંપત્તિનો કેટલો એક ભાગ અદસ્યાબાઈના દત્તક પુત્ર તુકોછએ લેવાનો યત્ન કર્યો. તે સાહુકારનાં પત્નીએ મહેશ્વર જાને આ વાત અદસ્યા બાઈને કહી, ત્યારે તેણે દયા લાવીને તુકોછને કહી મો-કલાવ્યું કે “અમારા શહેરના શેકોની દોષત ઉપર તમારે કોઈ દિવસ દુષ્ટ નજર રાખવી નહિ.”

અહલ્યાબાઈ ઉપર એક ઉપર એક દુઃખના હુન્ગર આવી પડ્યા તેના પતિ નાનપ-
ણમાંજ પરસોડવાસી થયા હતા. તે પછી બે વર્ષને અંતરે તેને પુત્રશોક થયો, એ વાત
આગળ કહેવામાં આવી છે. તેને એક મંચાબાઈ નામે પુત્રી હતી, તેને એક પુત્ર થયા
બાદ તેના પતિ પરસોડવાસી થયા, ત્યારે મંચાબાઈ સતી થવા નિકળ્યાં. “સતી થા નહિ”
એમ તેની માતાએ તેને ઘણા આમરૂપરૂંદ કર્યું. પણ મંચાબાઈએ તેની અવગણના કરી,
અને ચિતામાં પડી પોતાના પતિ, સાથે બળી મુક, અને તેથી કરીને અહલ્યાબાઈને અ-
તીથય દુઃખ થયું અહલ્યાબાઈ સાક વર્ષની યજ્ઞને મરણ પામી. તે ઘણી ઉંચી પણ ન
હતી, તેમજ યજ્ઞી ઈંગણી પણ ન હતી, શરીરે તે જરા પાતળી હતી; તે વખાણવા-
નું નેકે મુંદર ન હતી, તે પણ તેની મુખમુદ્રા ઘણી તેજા મુંજ દેખાતી. તે પોશાક
તાન સાદો પહેરતી. એકવાર કોધામમાન ધાય તો કાઢને તેની આગળ એક શબ્દ પણ
બોલવાની છાતી ચાલતી નહિ. પતિના મરણ પછી તે એક વસ્ત્રો પહેરતી. રંગીન વસ્ત્ર
તેણે ત્યારથીજ ત્યજ દીધા હતા. તે સંસ્કૃત પુરાણો વાંચતી તથા તેનો અર્થ તે સારી
રીતે સમજી શકતી. તેની કાંઈ સ્તુતિ કરે તો તેને મુદ્દલ ગમતી નહિ. પ્રકૃષ્ઠ યુવાવસ્થા,
અમર્યાદ અશ્વર્ય, તથા સત્તાઓ અનુકુલ છતાં, અને પતિ ગત થયા છતાં પણ, તેના પા-
તિત્રયનો તલ માત્ર પણ ભંગ થયો નહિ, એવી જે પુણ્યવતી સતી, અહલ્યાબાઈ હો-
હર તેની જેટલી સ્તુતિ કરીએ તેટલી યોગીજ.

પ્રથમતો આ દુનિયામાં સારા માણસો યોગીજ નિષ્કર છે. તેમાં વળી રાગદગ્ધ-
વાદમાં તો ઘણાજ યોગી. દનિદાસમાં તપાસીએ તો ફર, દુષ્ટ, દુરચારી, મત્સરી તથા
લોભી, પુરુષ તથા સ્ત્રીઓના દમરૂંદ દમરૂંદા જીવોમાં આવે છે. કાળી રેતીવાળા અગાધ પ્ર-
દેશમાં જેવી રીતે માત્ર આર પારાજ મોતીથી અનન્ય પ્રકાર પડી રહે છે, તેવી રીતે આ
પૃથ્વીમાં સારાં તથા મોટાં માણસો ક્યારેક દેખાય છે. તેવાઓમાંનું આ એક મોતી ઇશ્વર
કૃપાથી આપણા હિંદુસ્થાનમાં પેદા થયું હતું, તથા તેના નામથી આપણા દેસનાં દનિ-
દાસને શોભા આવી છે, આ જોઈને કોઈ પણ સ્વદેશાભિમાની માણસને અત્યાનંદ થયા
વિના રહેશે નહિ. છેવટે હું આસા રાખું છું કે જો કે આપણા હિંદુસ્થાનપર આપણી
હિંદુ સ્ત્રીઓ હવે કાંઈ દિવસ રાજ્ય કરવા પામનાર નથી, તોપણ આપણી અહલ્યાબા-
ઈની જેવી વિદ્વાન, પુણ્યવાન, અને પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ સ્વયંદેહોમાં રાજ્ય કરશે.

વિવિધ વિહાર.

* ત્રિયારાજ્ય.

પ્રિયતમ,

એ ઘણી મજાની ન્હાનકડી ચોપડી છે. મહે' તે પુરેપુરી—સાદાંત વાંચી છે. અને હસી હસીને પેટ દુઃખવા આવ્યું તદાં સૂધી હસીયું. મેં કેટલાક વર્ષો ઉપર જોયો હતો એવો આ સ્ત્રીઓનો દેશ નથી; પરંતુ એ તો તદ્દન જુદોજ અને ઘણો અગત્યજ દેશ છે. હું આપને તે ચોપાનીયું મોકલું છું. વાંચજો અને ખુશી થજો. આપને વાંચી જવા જેવુંજ છે.

હીક, એ સૌથી વિચિત્ર દેશમાં રાજા, દિવાન, બડજો, ન્યાયાધિશ, વકીલો, અમલદારો, અને ખડે જોતાં રાજ્યનો બધો નોકરવર્ગ સ્ત્રીઓ છે. પુરૂષોને માત્ર ઘર કામ કરવાને તથા છોકરાં ઉછેરવાને માટે રાખવામાં આવે છે. પરંતુ બાળકોને જન્મ આપવાનું અગત્યનું કામ તો સ્ત્રીઓને માટેજ રાખી મુકવામાં આવ્યું છે. વળી આપણી અહિંની કેટલીક સ્ત્રીઓની માફક પુરૂષોને પદ્મમાં રાખવામાં આવે છે. જનનાનો સોજી સત્તર વર્ષે શરૂ થાય છે. અને પચાસ વર્ષે તેનો અન્ત આવે છે. કેટલાક બે પૈસે મુખી કુટુંબોમાં તો સ્ત્રીઓને બ્હારે લેમના કામ ઉપર બહાર જવું હોય ત્હારે પતિઓને લોહાના મ્હોટા પાંજરામાં પુરી રાખવામાં આવે છે. પણ ગરીબ કુટુંબોમાં તો લેમને મુવાના ઓરડામાં પુરી રાખીનેજ સ્ત્રીઓ સંતોષ માને છે. તેઓ કહે છે તે પ્રમાણે, પુરૂષોનું શીલ સાચવવા, તથા લાલચોમાંથી લેમને બચાવવા માટે આ અસાધારણ રિવાજ પાડવામાં આવ્યો છે. પછી વળી પુરૂષોને કેળવણીના નામને છાત્રે એવું કાંઈ પણ શિક્ષણ આપવામાં આવતું નથી. જો કે લેમનામાંના કેટલાકને બાળપણમાં, સ્ત્રીઓ શિક્ષક હોય એવી નિશાળોમાં મોકલવામાં આવે છે. એમ છતાં પણ દરેક છોકરાને સ્ત્રી પુરૂષ ધર્મનો કાયદો ભણાવવામાં આવે છે, અને તે આપણી છોકરીઓને શીખવાતા કાયદાને ઘણોખરો મજાતો આવે છે.

તે વિચિત્ર શાસ્ત્ર પ્રમાણે પતિએ સ્ત્રીને પોતાનું સર્વસ્વ ગણવું જોઈએ, અને મહારાણી સાહેબને સુખ આપવું એજ લેના જીવનનો મુખ્ય હેતુ હોવો જોઈએ. લેણે સ્ત્રીના જોજન કર્યા પછીજ જમવા બેસવું જોઈએ. અને વળી, માનની ખાતર કહો કે ગ્રેમની ખાતર, પણ લેણે ખાધું હોય એજ યાળામાં બ્હારે તે પાસે આવે ત્હારે પતિએ એક પગે ઉભા રહેવું જોઈએ; ટટાર નહિ પણ વાંકા વળીને, અને આ નીતિ વચનોનો જરૂરે ભંગ થાય તો બીજાઓને દાખલો બેસાડે એવી શિક્ષા કરવામાં આવે છે.

* Kamala's Letters to Her Hnsbaud (કમળાએ લેના પતિને લખેલા પત્રો) માંના એક પત્ર ઉપરથી.

હવે ખીજ વાત તે અન્યથા દેશમાં સ્ત્રીઓને મરણમાં આવે એટલીવાર પરણવાની છુટ છે. પણ પુરુષોથી તો એક બાપડી મંરી નાંચ તોંએ શરીથી લમ કરાય નહિ. *વિધુરોની મહ મુલાવી નાંખાય છે. અને નો દુર્લાઓ તેઓ ખંડમુછીઆ હોય તો હેમના નાકતું ટેરતું કાપી નાંખવામાં આવે છે. ગમેતેવે પ્રસંગે પણ વિધુરોના માથાના વાળ ઉતારાવતા નથી. હેતું કારણ એમ જણાય છે કે, હેમને મારતી વખત વાળનો ગુચ્છો, હાથમાં પકડાય એવો, ને સગવડ રૂપ થઇ પડે છે.

વાર, બહાસા, કહો હવે એ ઘણા વિચિત્ર દેશ નથી? મહે, તો મહારા મન સાથે લગભગ પુછી જોયું છે કે, કોઈ દેવદેવીની કૃપાથી હમે બાપડીઓ ત્હમારા ઉપર એટલીજ મોટી સત્તા મેળવીએ, અને 'ત્રિચારાત્મ'માં વાપરે છે તેવીજ રીતે ત્હમારા ગેરલાભમાં હેનો ઉપયોગ કરીએ તો, હમારી કેટલીક નિરાધાર અળગાઓ જેવી રીતે પોતાની સ્થિતિને તાણે યાય છે એટલીજ ધીરજ, પ્રભુના કામ માટે વિશ્વાસ, અને ઉદારતાથી ત્હમારામાંના કેટલા બધા પુરુષો એ વર્તણુક સદન કરશે? હું આશ્ચર્ય પામું છું. કેટલા બધા? અથવા કેટલા યોગ?

બહાસા, હું જરાયે વધારે પડતું કહું છું? ના, ખીલકુલ નહિ.

જુના વિચારની મહારી સખી હેની ધર્મની એટલી બધી શીલસૂરીમય હોવા છતાં પણ, આપણી સ્ત્રીઓની હાલતી સ્થિતિ જોઇ ખેદ પામે છે. અને એ ખરાબ ચાલ અને રીતોમાં જલદીથી મુધારો થવો જોઇએ એમ માને છે.

—કે—હિન—તો.

સમ્પત્તી.

(ચોરીમાં સાત ફેરા ફરતાં કન્યા તરફથી બોલાતી)

મુલ્લ દુઃખાનિ સર્વાણિ ત્વયા સહ વિખજ્યવે ।

યત્ર ત્વં તદહં તત્ર પ્રયમે સાઝ્ઞવોદિદમ્ ॥ ૧ ॥

મારાં સર્વ મુખદુઃખનો વિભાગ તારી સાથે કરવામાં આવે છે. જ્યાં તું ત્યાં હું એવું પ્રથમ પગલે તે (કન્યા) બોલે છે.

* જે પુરુષની સ્ત્રી મરી ગઈ હોય હેને વિધુર કહે છે.

કુટુમ્બે રક્ષયિષ્યા ચાલદ્વકાદિદમ્ ।

અસ્તિ નાસ્તોતિ, પ્રચ્યામિ દ્વિતીયે સાઽબ્રવીદિદમ્ ॥૨॥

બાલકથી તે દૃઢ મુધી આ તારા કુટુંબનું રક્ષણ કરીશ. જે છે એવું જ નથી તેને નિષેધ, (અર્થાત્ આગળ પાછળની તપાસ રાખીશ. ?) એવું બીજા પગે તે બોલે છે.

ભર્તૃભક્તિરતા નિત્ય સર્વે મિયમાપિણી ।

મવિષ્યામિ પદે ચૈવ તૃતીયે સાઽબ્રવીદિદમ્ ॥૩॥

ભરતારની ભક્તિ કરવામાં નિરંતર પ્રીતિમતી યદ્યપિ પ્રિય બોલનારી. યદ્યપિ એવું બીજા પગે તે બોલે છે.

આતે આર્તા મવિષ્યામિ મુખદુઃખસમભાગિની ।

તવાજ્ઞાં પાલયિષ્યામિ કન્યા ત્યપદેઽબ્રવીત્ ॥૪॥

તારું દુઃખ હું પણ દુઃખી, મુખદુઃખની સમભાગિની યદ્યપિ તારી આજ્ઞાનું પાલન કરીશ, એમ આથે પગે બોલે છે.

ઋતુકાલે શુચિસ્નાતા ક્રોધયિષ્યામિ ત્વયા સહ ।

નાર્હ પરતરં ગચ્છેઃ કન્યા પશ્વપદેઽબ્રવીત્ ॥૫॥

ફેવરકાળે સ્નાન કરી પવિત્ર યદ્ય તારી સાથ ક્રોધ કરીશ. હું બીજા નરની પાસે કદી પણ જઈશ નહીં. એવું પાંચમે પગે બોલે છે.

દ્વિહાય સાક્ષિ નો વિષ્ણુ સ્ત્વયાહં નૈવ વશ્ચિતા ।

ઉભયોઃ પ્રીતિઃ સંભૂતા કન્યા પૃષ્ઠપદેઽબ્રવીત્ ॥૬॥

આ સ્થાનમાં આપણા બન્નેના સાક્ષી આપક પરમાત્મા છે. આપણી બન્નેની પ્રીતિ, યદ્ય શ્રદ્ધી છે. તે બંને છેતરી નથી. એવું છઠ્ઠે પગે બોલે છે.

દોમયજ્ઞાદિ કાર્યેષુ ભવામિ ચ સહાયિની ।

ધર્માર્થકામકાર્યેષુ કન્યા સપ્તપદેઽબ્રવીત્ ॥૭॥

દોમયજ્ઞાદિ કાર્યોમાં તારી સહાયતા કરીશ. તેમજ બીજા ધર્મકાર્યોમાં અને શુદ્ધ પાપોમાં પણ સહાયિની યદ્યપિ. એવું સાતમે પગે બોલે છે.

શ્રીગીતાવલી.

૧૯ શ્રીરામ. ૧

(ગુપ્તિ નમ નમ નાની ગંગે-ગંગે નમ)

હળીનમી મપ જીયો વધાગે,

ગોદ-ગાદ પન્ધર ખાંડા દર્શી૦

કામા કોશો રાખીને વતાન,

કા કોશ કામાને આનંદો

મીઠા પછી નૌના ગાપો દર્શી૦

દિન્દુમસા મવ સુધાગે,

કુરીવાનેને મગયા મગે,

શ્રીમમાને સ્થળે યજ્ઞે મ્યાગા દર્શી૦

નામીમેવામા તન્ધર ગદિયે,

માનુમમનનુ મન માયવિયે,

મરે માથે મદા મપી ગદિયે દર્શી૦

કવેશકાસને દૂર ગદિયે,

સદા શાન્ત અને શુદ્ધ ગદિયે,

ધર્મા પતિવ્રતાના માયવિયે દર્શી૦

સુખ મતોપમા ખાની લદ્યે,

પતિબલિમા આનન્દ લદ્યે,

વિષેધગુ વન્દન સાથે કરિયે દર્શી૦

૨. ' સખી' પ્રત્યે' શીખામણુ. '

(મળેલું.)

(ગીરધારીરે, વાત કહું તે વિચારે-) ઐ રાગ.

પ્રિય બેનીરે, સુણો શીખામણુ સારી, હું કહું તમને વિસ્તારી;
આ ભવમારે, સારી રીતિથી ચાલો, નવ આળસમાં દિન ગાળો.

છે જન્મ મરણુ જન માથેરે;

સારાં કૃત્ય આવે છે સાથેરે;

પુણ્યદાન કર્યું જે હાથેરે.

તેથી કરજોરે, ઇચ્છા સદ્રવ તમારી.

હું કહું. ૧

નવ ધરજોરે, કોષ ચિત્તની માંદિ, જેથી ક્ષેસ થાય કદી નાર્દાં:

બેનબાહ હેતે બોલાવેરે,

કોષ રીસ કદી ન ચડાવેરે,

સહ સારાં સારાં કહાવેરે.

આચરજોરે, નીતિ પ્રીતે હર ધારી.

હું કહું. ૨

હૃન્નનનીરે, સાથ વાત નવ કરવી, પરનિંદા મન નવ ધરવી;

લજ્જાને નવ દુર કરજોરે,

ખોટી આળ થડી પણુ ડરજોરે,

સારાં વચન મુખે હચરજોરે,

જેથી પ્રસરેરે, કીર્તિ લોકમાં બારી.

હું કહું. ૩

પતિસંગેરે, શેષ કરી નવ વદ્યું, કથું સમતિવિણુ નવ કર્યું;

જેથી સુખ અતિશય આપેરે,

નવ સાસુ કદી સંતાપેરે,

કદી શાણાં ધરમાં સ્થાપેરે,

નણુદીને રે, બેન તમે તો ધારી.

હું કહું. ૪

વિદ્યાનેરે, માન યજ્ઞે આપો, સદ્ગુસ્તક ચિત્તે સ્થાપો;

વિદ્યાથી વૃદ્ધિ જાણોરે,

વિદ્યાવાળીને ચિત્તે વખાણોરે,

હાચી હમેદ મનમાં આણોરે,

જેથી કુળનારે કીર્તિ વાધે ન્યારી.

હું કહું. ૫

લક્ષ્મીપર રે, મોહ તમે નય લાવો, કદી ધનપતિપતિ કહાવો,

લક્ષ્મીને અસ્થિર જાણીરે,

કરો દાન સુપાત્રને આણીરે,

ન્યમ પાય તુષારને પાણીરે,

તમે વરતોરે, ઉદારતા દિલ ધારી.

હું કહું. ૬

નય વિસરોરે, પતિ-પ્રભુને મનથી, નિત સેવન કરજો તનથી.

અંતે મોક્ષ જ થાય તમારોરે,

જન્મ થાય જગતમાં સારોરે,

બવદુઃખનો આવે આરોરે,

છેવટનીરે, આ શીખ જાણો સારી,

હું કહું. ૭

છોકરાંઓની માવજત.

આપણામાં માતા થવાની હોંસ સર્વ નારીઓને અતિ ઘણી હોય છે. એટલે સુધી કે વીશ એકવીસ વર્ષની ઉંમર થતાં સુધી, જો બાળકપ્રસવનો પ્રસંગ ન આવે તો તે સ્ત્રી પોતાને કમનસીબ માને છે: પોતાની જીંદગી નકામી અને પોતાનું બાળ્ય બહુ ભૂંડું માની દમોશાં ઘણી દીક્રગીર રહે છે. અને આખરે મંતરજંતર દોરાધાગ કરાવતાં પણ બુલતી નથી. આ જોતાં આપણને સહજ લાગશે કે છોકરા માટે સ્ત્રીઓ આટલી બધી ઉત્કંઠા રાખે છે તો પછી તેને ઉછેરવા સંબંધે પણ બહુ દરકારવાળી તે હશે. પરંતુ ઘણા મોઝા મારે જણાવવું પડે છે કે તેવું કંઈ નથી. બાળકની માતા થતાં જો બારે જવાબદારી માથે આવી પડે છે તેનો વિચાર બાંએ જ કોણને થાય છે. સ્ત્રીઓ તો જાણે છોકરાં જાણી ધર ભરે એટલે તેઓનું કર્તવ્ય પુરું કર્યું એમ સમજે છે. જ્યાં સુધી છોકરાં ન થયાં હોય ત્યાં સુધીમાં છોકરાંની દરકાર કેમ રાખવી, તેમને કેવી રીતે ઉછેરવાં, છોકરાંઓનાં નાનાં મગજની શક્તિ કેવી હોય છે, છોકરાં મોટાં કરવાની મહાબારે ફરજ કેવી રીતે અદા કરવી એનો તો જાણે કોઈ વિચાર સરખો પણ કરતી નથી તેટલું જ નહિ, પણ મને ખાતરી છે કે જો કોઈ સ્ત્રી આ લેખ વાંચશે તો તે વિશે તેને એમ જ લાગશે કે એમાં લખવાપણું શું છે? આટલાટલા સમય થયાં છોકરાં મોટાં થયે જાય છે. દુનિયા ચાલી જ જાય છે અને તેથી તેમાં વિચાર શો કરવાનો રહે છે? પરંતુ મારે તે બાળકોને વિનવવું જોઈએ કે, બધી બાળકો! છોકરાં પર તો આખી દુનિયાનો આધાર છે,

લા. આ સમજવનાં મને' એવી નિરાશા કિત્તવળ થાય છે કે આપણી સ્ત્રીઓને પોતાનાં નાનકડાં ઘર, પોતાની સાથે એસનાર કુદનાર, તથા ટપ્પાટોયા કરી વખત માળી કાઢનાર, ખીછ બેનપણીઓ તથા કોઈના વિવાદ કે મરણના પ્રસંગમાંથી છિટ્ટો જોતી કાઢી, તેની દીકા સિવાય ખીછ ટશાનીય દરકાર રહેતી નથી. 'આવી બાદ'ઓને પોધાંધોધાંનાં પાનાં ફેરવવાં એ નકામું લાગે છે. તેમાં તેઓને ફક્ત રમ આવતો નથી. પણ તમોને શુદ્ધ તરીકે કે જોર તરીકે આમ કરવું જ, તેમ કરવું એમ કહેવામાં જ આ મુખોધ ' ની ફરજ સંપૂર્ણ થતી નથી. જો તમે વાંચશો તો તેમાંથી જરા તમને દુનિયાદારીમાં મળતા આનંદો પણ આપવામાં આવશે. મોટે 'આ' મુખોધ ' ના નામપરથી ખંચામ ન જવા વિનંતિ છે. તે વખતે વખતે તેમાંથી મળતી મળતી અનુભવશો તો ફતાર્થ થશો, અને ફરશો. મોટે બાદ'ઓ. જરા સાંભળો તો મારાં આસો આપણે છોકરાંની માવજત વિશે જરા વાતો કરીએ.

નાનું છોકરું તરત શીખે છે તે તો તમે જાણો છો. કેટલાકનું કહેવું એમ છે કે એ તે નાનું ગીમલું શું સમજે? પણ હોય વિચાર કરશો તો સમજશો કે એ બાળક તો વગર કહે તે વગર સમજાવે બધું જાણી જાય છે. ત્યારે તેને કહેવાની નો વાત એક કોરે નહીં. પણ તે હોય ત્યારે રમ વર્તનું એ પણ બધાવનાં રાખવા જેવું છે.

છોકરું વાલતાં તથા બોલતાં બીજાનું દેખીને જ શીખે છે. એ કાંઈ કોઈને સમજાવવું પડે તેવું નથી. સગબમ એક દોઢ વર્ષમાં તો બાળક સંપૂર્ણ રીતે બોલતાં શીખી જાય છે. હવે વિચારો, કે આપણે જોઈએ છીએ તેમ મોટા મોટા છોકરા માત્ર માત્ર વરસે પણ અંગ્રેજ સાહે શીખી ગયા નથી. તો મછી તે છોકરા કરતાં છોકરાંઓની શુદ્ધિ યાદ દાખ અને મમજશક્તિ કેટલી વધારે હોવી જોઈએ.

વાર્તાલહરી.

કુમુદા.

(અનુસન્ધાન પદ ૨૩૯ થી.

મકરણ ૩ જી.

ઉપસંહાર.

“ભાઈ હું મંદિરે દર્શન કરવા ગઈ?”

“હું ખેન! અત્યારે! રાત ઘણી ગઈ છે. નવ વાગવા આવ્યા છે.”

“આ રથામકુવર નવ છે, તેની સાથે ગઈ છું.”

“ફીક જા. કુમુદા! તમારે એ જતું હોય તો ગાઓ” અંદાસકરે બરા ટકારમાં કહ્યું.

“ના, મ્હારી ઇચ્છા નથી. તમે ગાજાં છો તો ખસ કેહું બાગ્યેજ દર્શન કરવા ગઈ છું.”

“અરે! શુશિક્ષા!?” તેણીના ગયા પછી થોડાક વખત અતિશય ગમગીન થઈને અંદાસકરે બોલ્યો “હું ત્હારું બાગ્ય તદ્દન નાકુલ થઈ ગયું? કુમુદા! આપણો હિંદુસ્ત્રીસાર આંત્ર છે તે નમે જુઓ છો કે? ત્યારે ત્યારે શુશિક્ષાને હું જોઈ છું, ત્યારે મારા હૃદયમાં શોકનો મોટો શંકુ ઉપસ થાય છે, અને હૃદયને ચીંધી નાંખે છે! અરે! ગરીબ બિચારી બાલિકા હજુ પોતાના દુર્ભાગ્ય આગળ તદ્દન અજાન છે. મોગમું પર્થ મેહું છે છતાં સંસારની તેને કંઈ ખબર નથી એની બાબત મ્હારે જુ કચ્ચે તે ચિંતાથી મ્હારે હૃદય દમેશાં ચિંતાતુર રહ્યાં કરે છે.”

“આસા! તમારી ચિંતા યોગ્ય સ્થાને છે. પણ દવે ચિંતા કરવાથી શો લાભ છે? જે યજ્ઞનું, હવું, તે યજ્ઞ, ગયું. બાગ્યજન ન કરવા માટે તમે ઘણી ફક્ વીધી હતી ત્યારે તેને પરસની કુમ્ભરે તેમને પડેલાવ્યાં છતાં, તેમના નસીબમાં વૈધવ્ય હજી હતી તે કંઈ મિથ્યા થઈ નહિ.”

“અરે આસા! અનંત પ્રગથી આમનેઆમ વિચારોની દશા ગાંધી આવેલી છે. પંડિતો તો દંપતીઓને અરસપરસ અંગુલિત પ્રેમ હતો, તેથી પતિ પત્નિ પત્ની સાતી

ચતી હતી. પછી એ ગ્રેમ નહ ચઢતે રિવાજ થઈ પડ્યો. ઘણીક મુદત પછી હજારોને લાખો બાળાઓ શીરબેરીથી ડાવતી બાળી નાંખવામાં આવ્યા પછી દયાળુ ઇંગ્લેન્ડ સરકારના કાયદાથી જ એ ચાલ બંધ પડ્યો છે. હવેના વખતમાં વિધવાઓને તેમના વડીલો તેમનું અખિલ ઇવન પોતાની પાસે રાખીને પૂરું કરાવે છે.”

“પણ બહાલા ! કોઈ કોઈ વખત તો તેવી વિધવાઓ તેમના માબાપના ઘરમાં રહીને ઘણીજ ઉદ્ધાન થયેલી દેખાય છે.”

“હા તેનું કારણ એટલુંજ છે કે માબાપ પોતપોતાનાં ધંધામાં પડી જઈને પોતાની વિધવા બાલિકાની બિલકુલ સંભાળ ગ્રાખતાંજ નથી. તેની સ્થિતિ ઉપર દયા લાવીને તેમને જરા પણ કંઈ કહેતાં નથી, એટલે પછી તેઓ સ્વેચ્છાથી વર્તવાનું શીખે છે. વળી કેટલાક ગૃહમાં તો ગૃહનો સઘળો કાર્યભાર વિધવા બાલિકા ઉપરજ નાંખી દીધેલો જોવામાં આવે છે; અને બહેન જેમ કરે તેમ માબાપ થવા દે છે; અને તેના કાર્યમાં હાથ નાંખતા નથી. અને તેથી—”

“પણ બહાલા ! પિતાશ્રીનો વિચાર તો જુદોજ હતો.”

“હા, તદ્દન નિરનિશજો જ હતો. તેઓ તો વિધવાનું દુઃખ દૂર કરવાને માટે માટે ઘણોજ શ્રમ લેતા હતા. હમ્મેશાં તેમના મિત્રવર્ત્તોને તે બાબત તેમના અતિ ઉચ્ચ વિચારો દર્શાવતા હતા અને ગરીબ વિધવાઓને દાણાં-લુગડાં આપવાંઅપાવવાંનું સર્વ પ્રકારનું કામ તેઓ જાતે કરતા હતા. અને વારંવાર તેઓ કહેતા હતા “આપણે દિંદુઓ ઘણાજ સ્વાર્થી છીએ; એટલા બધા સ્વાર્થશીલ છીએ કે આપણને પોતાને સુખ મળ્યું એટલે બધું ધર્મ રહ્યું, ગંગા નાણા પછી બીજાનું ગમે તે થતું હોય તોપણ શું ? છોકરી કે બહેન વિધવા થઈ તે દિવસે ખૂબ રડતું, કૂટતું ને પછી ધીમે ધીમે તે દુઃખ વિસરી જઈને સંસારના અનેક સુખો ભોગવવાં; અને વખતે તે વિધવા દીકરીની માને પુત્ર ન હોય, અથવા તો તે માતા ગુજરી જાય તો ખાસી રીતે તેનો આપ ફરીને લગ્ન કરે ! ! ! આવી રીતે હાલના લોકો કરે છે. પોતાના પતિ ગુજરી ગયા પછી વિધવાને આ સંસાર સ્મશાન જેવો જ લાગે છે. કદાચ પુત્ર વા પુત્રી હોય તો લોકો કંઈકે સાઈ ધારે છે, પણ હું તો એમ કહું છું કે તેથી પણ પોતાના પતિની લગ્નગીતોમાં જે સુખ મળતું હતું તે કદી તેમને મળી શકવાનું છે ?”

“નહીજ” કુમુદા રડતાં રડતાં બોલી.

“તે વળી એમ પણ કહેતા હતા કે ‘માબાપો પોતાની વિધવા બાલિકા વા બહેનો પાસે મર્યાદાથી વર્તે, વા તેઓ પોતેજ પોતાનો સંસાર ઘણોજ ઓછો કરી નાંખે, અને અત્યંત સાધુપણથી મર્યાદા તથા ધર્મથી, નીતિપુરઃસર વર્તીને તેમની વિધવા બાલિકાનાં હૃદય ઉપર નીતિની અને ધર્મની સજ્જડ છાપ બેસાડવાનો યત્ન કરે, તો જ ઘણે અંશે વિધવાઓની સ્થિતિ સુધરી શકે એમ છે. નહિ તો નહિજ. દીનપ્રતિદીન વિધવાઓની

સ્થિતિ ઘણીજ ખરાબ થતી જાય છે, છતાં તે બાબત સાંગોપાંગ સ્વાર્થ તરફે કાંઈ પણ પ્રયત્ન કરતા જણાતા નથી; મુદારાવાળાઓ પુરોષિયન કેળવણી અનુસાર પુનર્જન્મ કરવા માટે ધામધુમો કર્યા કરે છે. પણ અત્યારમુધીમાં કેટલાં પુનર્જન્મ થયાં ? અને તેવા કેટલા પુનર્જન્મવાળાઓને પાછા તેમની ન્યાતમાં લીધા? વળી કેટલીક વખત તો એમ બને છે કે પુનર્જન્મ કર્યા પછી દુર્ભાગ્યથી તે પતિ પણ બ્યારે મુજરી જાય છે, ત્યારે તે બાલિકાની સ્થિતિ ઘણી જ દયાજનક થાય છે. તેમના માબાપો તો જનરો તેરો મેઘામાં મોટું પાપ કર્યું હોય નહિ તેમ તેને બોલાવતા નથી એટલું જ નહિ, પણ તેની સામે દષ્ટિ સરખી પણ દે'કતા નથી. એ બિચારી બ્યાં રહેવા જાય ત્યાં "જો બાઈ! આરો તો પુનર્જન્મ કરેલું છે" એમ બિચારીની તરફ આંગળી બતાવે છે. ત્યારે તેને પછી શું કરવું ? કેટલાક અસહી વિચારવાળાઓ પુનર્જન્મને "નાતક" કહે છે. કેટલેક અંશે તે ખરું હશે, પણ મ્હાડું કહેવાનું તો એમ છે કે ગરીબ વિધવાએ એવો તે શો મ્હોટો ગુનો કર્યો કે તેને આમ રીખીરીખીને મારી જ નાંખવી ? પુનર્જન્મ કર્યું તેમાં તેણે બીજું તો મ્હોટું પાપ કર્યું નથી ને ?

"પણ બહાશ ! માબાપો પોતે જ બ્યાં સદ્વર્તનશાળી ન હોય ત્યાં પછી છાકરીઓની મારી સાલ ક્યાંથી જ હોય ? અને તેવાં માબાપો આવા વિચાર કેવી રીતે આપી શકે ?"

"ખરું કહો છો, પિતાથી પણ એમજ કહેતા હતા. અને મ્હાડું પણ તેમજ માનવું ; પણ ત્યારે આપણી શુશિલાનું શું કરવું ?"

"તેમનાં પુનર્જન્મ કરવાનો વિચાર થાય છે ?"

"અહો વિચાર તો ઘણો જ થાય છે. આગિવાદ વાગતે અમદાવાદ કિતપ્ત છે. ત્યારથી તેનું પુનર્જન્મ આપણે કર્યું કે ત્યાં નમાં ઘુટાયા કરતા હતા. " કેમ ! કુમુદી, હાં છૂં છૂં ગમે તેટલું દુષ્ટ કૃત્ય કરવું ; પાતિલાઓ ધરતા નથી. પણ જો જાહેરાથી રડી જાયું."

"શું હોય તો, તુરત તેને ન્યાતબ્હાર મૂકતા થાય છે. મંદવાડ તો ઘણા દિવસથી છે." ત્યાર પછી ઘણી જ રીતે, રીઝી કહ્યું ત્યાં જીવ પુનર્જન્મ કરેલીઓના પરિવાર તોડવા સુકીયા નહિ. તેઓએ મને પોતાની પુત્રી સમાન બન્ય નીચી ન્યાતમાં બળવાનો મને. શો એમનો મ્હોટો ઉપર બાર !"

"ખરું કહો છો. પુનર્જન્મનો સુદોની કિતપ્ત. ઘરમાં પેસનાંજ એ જણને હવે સ્વરે બોલતાં વચાઓનું પુનર્જન્મ નહિ કરાવતા હોય કોણ લહે છે ? કોણ, રમણ બોલે છે ? પણ કોની હાં સી છે ! દં, દં, તેની પાની સાથેજ જરા તકરા :

ત્યારે બીજું શું ? તેઓમાંના

સાચના અમેસર ગણાવા માટેજ પુનર્જન્મ કરવાનો જોવા તો ઘણા જ યોગ્ય. કુમુદને તેરો અંદર મોહલી, ને પોતે સાંબળવ ઘાખશે બેસાડીને પછી જ તે કામ

“ નહિ, નહિ, એમ હવેથી નહિ આવે. ” ઓરડીની અંદરથી સ્વર આવ્યો. “ રાતના અગિયાર અગિયાર વાગતે ઘેરથી આવવું !! કંઈ લાજ-શરમ છે કે નહિ ? આ માંદા છે તેની કંઈ ખબર છે ? આ વખતે તમે એની ચાકરી નહિ કરો તો કોણ કરશે ? કુમુદા એ નથી. ”

“ જોઈ હવે કુમુદા ! એ વખતે વખતે આવે છે હારે એ તો જાણે મોટાં શેઠાણીની પેઠે કંઈ કામ કરતાં નથી. બધું ઘરનું કામ હુંજ કરું છું ને ! ને આતો બહેનનું માથું દુઃખનું હતું તેથી ચોપડાં ને શાક કરવા રહી હતી, એટલે જરા મોડું થઈ ગયું તેમાં વળી શું થઈ ગયું તે ” મોડી આપી, મોડી આપી ” કહ્યાં કરો છો જ. ”

“ અરરર !! ” અંદરશંકર મનમાં બોલ્યો. “ આવી સ્ત્રી !! રમણ !! રમણ !! સ્ત્રીની બાબતમાં તને સુખ નથી જણાતું બાઈ ! ”

“ કેમ ! આજ રોજ આટલો બધો વધી પડ્યો છે ! બહુ અગત્યકં થયાં છો કેમ ! ” રમણ મોટેથી બોલ્યો.

“ રોજ વળી રાતો હોય ? આ રોજ તો કોટપાટણનું પહેરીને તમે માથે છો ; હવે ક્યાં સુધી ઓશીઆજો રોટજો આવો ? મ્હારાથી આ આપી રિશ્તિમાં જરાએ રહી શકાતું નથી. ! !

એમ ! આટલું બધું બોલે છે કે ? ” એમ કહી તડ લઈને રમણે એક લપડાક એવી દીધી, ત્યાંતો વિજ્યા જોસથી રડવા લાગી.

“ બસ ! સુપ રહે છે કે નહિ ! આ માંદા છે તે જાણતી નથી ? નાહકનું તંડતડ સામું બોલવા મંડી છે ? ”

અંદરશંકરથી હવે રહેવાયું નહિ. જોસથી પગ આધાળીને ચાલતો ચાલતો ઓરડા પાસેથી આવીને “ કેમ ભાઈ રમણલાલ ! ખુશીમાંતો છે કેની ? ” એમ કહીને બારણું ઉઘાડીને તે અંદર પેઠો.

“ એણે ! કોણ ? મોટાભાઈ ! તમે તુરત ! તુરતજ આવ્યા ! ” લાચરતા અવાજે ગભરાતો ગભરાતો રમણ બોલ્યો.

વિજ્યા તો અંદરશંકરને જોઈને રડતી બંધ રહી એટલુંજ નહિ, પણ સાંધી ઉતાવળી ઉતાવળી પગ કરી ગઈ. ! ! !

“ પિતાશ્રીનો તાર પહોંચ્યો કે તુરતજ દ્રેનની સગવડ હોવાથી અમે બંને જણા નિકળ્યા. ચાલો આપણે આ પાસે જઈએ કેમ છે બાને ! ”

“ હા...હીક છે. દાકતર કહેતા હતા કે મંદવાડે ઘર કર્યું છે, તેથી બચવાની...

“હે શું ? એમ છે?”

“એમ કહી ચંદ્રસંકર તુરતાતુરતં રમણ સાથે તેની માને જોવા અધીરો થઈને દોડ્યો.

ડોસીમાની તખીયત પહેલેથી જ મારી રહેતી નહોતી. તેમાં ગાઢનો વ્યાધિ થવાથી દીનપ્રતિદિન બગડતી ચાલી. કુમુદા આવી કે તુરત જ ડોસીએ “આવ મા, આવ બેઠા કુમુદ! હારા! હવે તું મહારી ચાકરી મારી રીતે કરશે. ત્હારા વિના કોઈ મને પાળીએ પાતું નહોતું.”

ડોસીમા બિચારા ખંડે બોલતાં હતાં. ઘરના કામને અંગે વખતોવખત તેઓ કુમુદાને ખીજતાં, ધમકાવતાં, પણ અંદરખાનેથી વિજ્યા કરતાં કુમુદા ઉપર તેમનો રોદ વિશેષ હતો. કારણકે કુમુદા બધું સાંખી રહેતી હતી, અને ગમે તેટલું ડોસી વડવાં હોય તો પણ, તેમાંનો એક શબ્દ પણ તેના પતિને કોઈ દિવસ કહેતી નહિ. તે જાણતી હતી કે તેના પતિનું સુખ માગ્યાપની સેવામાં જ રહેલું છે, અને એમને જો દુખાવિશ તો મહારી ઉપર તેઓ ગુસ્સે થશે, એમ જાણીને બધું મુંઝે મોઢે મદન કરતી હતી. પણ વિજ્યા તો જરાક ડોસી બોલ્યાં તો ફડકાટ કરતી, ને માતું બોલતી. એક દિવસ તો તે ઘરની બહાર આવીને એટલા ઉપર પોકેપોક મૂકી મોટી રડવા લાગી. “એવે મને મારી નાંખી. મહારાથી હવે આંહી કેમ રહેવાય? બપોરે ત્યારે મનેજ વડે છે. મારોજ કેડો કીધો છે ને ધડીએ ધડીએ મને ખીજ્યા કરે છે. અને પેટી એમની માનીતીને કંઈ કહેતાં પાતું નથી.” આ સાંભળી આડોસીપાડોસી એકલાં થઈ ગયાં. હો હો થઈ રહ્યું. પોજમાં છોકરાંઓ રમતા હતા તે ત્યાં આવ્યા; ને તેમજે શોરજકાર કરી મુક્યો. એટલામાં રમણ આવ્યો, તેજે આ બધું ધાંધલ મચેલું જોઈને વિજ્યાને એકદમ ઘરની અંદર જવાનું ફરમાવ્યું, છોકરાંઓને મારીને કાઢી મુક્યાં ને આડોસીપાડોસીને ધમકી દઈને ચીએરી દીધાં. અને પછી ઘરમાં જઈને વિજ્યાની મારી રીતે પુખ્પાંજલી કરી.

ડોસીએ કુમુદાના માથા ઉપર હાથ ફેરવીને આશીર્વા આપ્યા પછી કુમુદા તેના પગ ચાંપવા બેઠી. એટલામાં વિજ્યા આવી. તેજે ડોસીનાં વચનો સાંભળ્યાં હતાં તેથી, આ વખતે પણ ઉદ્વેગાધી તે બોલી ઉઠી!! “ના તમે તરશે મરી ગયાં હશે? અમે બધાં ચારે પગે ઉભાં રહીએ છીએ તોપણ ધડીએ ને પલકે “મહારી કુમુદા મહારી ચાકરી કરશે” એમ કહ્યા કરોછો! આજ મારી—”

એટલામાં રમણને ચંદ્રસંકર આવ્યા તેથી તે બોલતી બંધ પડી ને શરમાઈ ગઈ. રમણનો મીઠાસ હાથમાં રહેવા નહિ, પણ ચંદ્રસંકરે તેનો હાથ ફાળ્યો એટલે ધીમે પડ્યો.

“કેમ મા, કેમ છે તમારા શરીરે?”

“દાણ બેઠા ચંદ્રસંકર! તું સારો છે કે? જો બેઠા? હું ત્હારા વિના તો મુતી પડી ગઈશું. હારા! હવે હું મુખેથી મરીશ મહારા ચંદ્રસંકર અને રમણ મારી પાસે હોય ત્યારે મને કેવું સાઈ લાગે છે? આવ બેઠા, આમ આવ. મહારી પાસે બેઠા, રમણ તું પણ અહીં આવ! મહારી દવા તુંજ કરજે હો કે બેઠા!”

ડોસીમા ગુણગણી યદ્ય ગયાં. ચંદ્રશંકરના માથા ઉપર હાથ ફેરવીને પોતાના મંદવાડની બધી વાત કહેવા લાગ્યાં.

ચંદ્રશંકરના આવવાથી ડોસીમાને આરામ થવા લાગ્યો. પણ દસેક દિવસ પછી જાડો ખુબ થવા મંડ્યો ને છેક નીકાવત મધ જવાથી મૃત્યુ પામ્યાં.

ચંદ્રશંકરને ઘણો જ ખેદ થયો. તેના પિતાને આથી ઘણુંજ લાગશે એમ ધારીને તે તેમની પાસેને પાસેજ રહેતો હતો. બધાને અમગીની સચોટ લાગી હતી, પણ વિજ્યા તો ઘણી જ ખુશી યદ્ય હતી. જુદા થવા માટે રમણના કાન દસેશાં બુંબેરતી હતી. અંતે આરમા તેરમાના દિવસો આવ્યા ત્યારે વિજ્યા હફ લાઇને બેઠી કે જસ મારે, તો જુદા થવું જ છે. રમણથી એક આશર પણ પોતાના પિતા પાસે. બોલાઇ શકતો નહોતો, તેથી તે બીચારાને ઘણીજ ચિંતા થતી હતી. આ વરૂં, માતાનું મૃત્યુ અને આ તરફ કર્કશાના કઠોર વચનો જન્મે પ્રકારની ચિંતાથી તેનું હૃદય બળીને ખાખ થઇ જતું હતું. એક દિવસ તો તેનાથી રહેવાયું નહિ. એટલે તેણે ચંદ્રશંકરની પાસે રડતાં રડતાં બધી હકીકત ખરેખરી કહી દીધી, ચંદ્રશંકરને તેની દયામણી શિશુનિ જોઇને બહુ લાગી આવ્યું; તેણે તેને આશ્વાસન આપ્યું ને તે તાત પિતાને ફેરવાને વચત આપ્યું.

ચંદ્રશંકરે પછી તેના પિતાને સારી રીતે સમજાવ્યાં ને રમણને ભાગ પાડી આપવાનું કરાવ્યું. બીજો દિવસે ભાગ પાસા પછી ચંદ્રશંકરે રમણને કહ્યું "ભાઈ રમણ! તું મ્હારો ન્હાનો ભાઈ થાય છે ને ?"

"હા ભાઈ! નમે મ્હારા મ્હોટા ભાઈ છો."

"જ્યારે હું ત્હારો મ્હોટો ભાઈહું, અને માળાપત્ની કૃપાથી અત્યારે ડાકટર થયોહું, તેથી હું તને-મારા ન્હાના ભાઈને આ મારો બધો ભાગ તેમાંથી કંઈ પણ સીધા વિના-રાજખુશીથી આપી દઉંહું."

આ સાંભળી ડોસા કકળી ઉઠ્યા, ને ચંદ્રશંકર ઉપર ખુબ ગુસ્સો થઇ ગયા; પણ ધીમે ધીમે સમજાવીને તેણે ડોસાને શાંત પાડ્યા.

ચંદ્રશંકરના અહાવા ઉદાર વર્તનથી તેની આખી ન્યાત તેને ધન્યવાદ આપતી હતી, અને ને દિવસથી ચંદ્રશંકર ન્યાતમાં મ્હોટું માણસ થઈ પડ્યો હતો.

ચંદ્રશંકર ડોસાને લાઇને પછી મુંબાઇ ગયો. પોતાના ભાગનું ધર પણ રમણને દસ્તાવેજ કરીને સોંપી દીધું. રમણે ઘણું ઘણું કહ્યું પણ ચંદ્રશંકર બોલ્યો - "ભાઈ આ સર્વ ત્હારી જ મિલકત છે. તેમાંથી એક રતિભાર પણ ચિજ મ્હારે શિવનિર્માણ છે."

ડોસાને લાઇને ચંદ્રશંકર પાછો સુરત ગયો. શુશિલાને કુમુદા ઉપર ઘણાજ પ્રેમ હતો તેથી તે પણ તેમની સાથે સુરત આવી હતી. ચંદ્રશંકરે તેનું લગ્ન એક સારા વિદ્વાન એમ. એ. માં પાસ પડેલા પ્રતિષ્ઠિત ધરના જોડરા સાથે કર્યું હતું. પરંતુ ફક્ત એકજ

વર્ષમાં તે હાથના રોગથી મૃત્યુ પામ્યો ને તે સાથે શુશિલાના સૌભાગ્યનો દિવો સદા-
કાળને માટે ઓલવી નાંખી ચાલતો થયેલ.

દિકરીનું આત્મ દુઃખ ડોસા ન જોઈ શકવાથી, ઝૂરી ઝૂરીને તેઓ બે મહીનામાં
જ મૃત્યુ પામ્યા, ને ગરીબ બિચારી શુશિલાને અંદ્રસંકરના હાથમાં સોંપતા ગયા.
અંદ્રસંકર શુશિલાની બાબતમાં તેટલા માટે જ હમ્મેલાં ચિંતા કરતો હતો. પણ તેને કોઈ
પણ રસ્તો સૂઝતો નહોતો. આખરે કુમુદા પાસે તેણે પોતાના બધા વિચારનો ઉભરો કાઢ્યો
અને પ્રકરણની શરૂઆતની વાતચિતથી તેનું મન કંઈક શાંત થયું. એમ તેને લાગ્યું.
બીજા જ દિવસથી અંદ્રસંકરના કહેવાથી શુશિલાને સંસ્કૃત ભણાવવા માટે નિર્મળા આવવા
મંડી. જ મહીનામાં તો શુશિલા આગાપદેશિકા શીખી ગઈ ને બીજો ભાગ તૈયાર કરવા
માંડી. તેની સાથે રામરક્ષા, મહિમ્ન, આદિત્યહર્ય, ભગવદ્ગીતા વિગેરેના પાઠ ઓખ્યા.
માત્ર શાખ્યા હતા.

હાલમાં રમણની બદલી પણ મુરતમાં ક્ષેત્રટરની ઓપ્રાસનાં હેડક્વાર્ટર્સની જગ્યા
ઉપર થવાથી તે વિન્યા સાથે ત્યાં આવ્યો હતો. વિન્યા તો નેધીને તેવી જ હતી.
પણ અંદ્રસંકરે તેના પતિને બધો ભાગ આપ્યો. નેધી કુમુદા તરફ સ્નેહ રાખતી
થઈ હતી. ચાર માસ ઉપર મુરતમાં પ્લેગ પુષ્કળ ચાલતો હતો, તેના કપાટામાં વિન્યા
આવી જવાથી અંદ્રસંકરની સાથેજ રમણ રહેવા લાગ્યો.

શુશિલા હાલમાં બધાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી રહી છે, અને પડોશમાં રહેલી વિધવા-
ઓને પોતે બોધ આપે છે, અને તેમને સારી કરવાને પ્રયત્ન કરે છે. અંદ્રસંકર પણ ગરીબ
વિધવાઓને દાણા, ફળમં, વગેરેની ખાનગી મદદ કરતો રહે છે, અને પોતાના મિત્રોની
અંદર વિધવાની સ્થિતિ સુધારવાનો સવાલ સારી રીતે ચર્ચાવીને “વિધવા-ફંડ” ઉભું
કરે છે. જેમાં મંદોદરા મંદોદરા શેઠીયાઓને ત્યાં જઈ તેમની પાસે રૂપિયા ભરાવીને પોતે
નંતે દરેક વિધવાઓની હાલત તપાસી તે પ્રેરના બેડોળમાંથી તેમને મદદ કરે છે.

પ્લેગ શાંત થયો હતો. માણસો બહારથી પાછાં આવતાં હતાં. એક દિવસ મુલ્યાપ્તિ
થી આવતાં વિહારી પોતાની બ્લેન્ડને ત્યાં ઉતર્યો. અંદ્રસંકરને ત્રેને નેંધને “આંણુન્દતું
કોરનદાઈન સાંભરી આવ્યું.” “કેમ વિહારીલાલ! કુવોમો પડી ગયા હતા તેજ સંભે કે?”

આ સાંભળી કુમુદા નીચું જોઈ હસી, “ને અંદ્રસંકરના કાનમાં બોલી.” “બહાલા!
આંણુન્દના કોરનદાઈને તો મારું એવું સાંઈ કંઈ છે કે, તે માટે પ્રભુનો ઉપકાર હું અદ-
નિશ માન્યા કરું છું.”

ફ. હ. પવિત્ર; અન્ધસમાજ.

સમય તરંગ.

બાળસમ નિવેધ—શ્રી દારિકા તીર્થક્ષેત્રના અધિષ્ઠાતા જગદ્ગુરુ શ્રીશંકરાચાર્ય માધવતીર્થ એક પત્રના જવાબમાં બાળલગ્ન કરવાં અધટિત છે એમ ખુલ્લેખુલ્લું જણાવ્યું છે. “સાર્વજનિક-સમૂહ રૂપે અરજ આવે” તો તે સંબંધમાં પોતે યોગ્ય આજ્ઞા આપવાને પક્ષ પુરૂષ છે, એવો પોતાનો સુવિચાર તેઓએ પ્રદર્શિત કર્યો છે.

સંગીતજ્ઞાન માટે ઇનામ—ભરૂચના રહીશ મિ. નવરંગજી અરદેશર કાગળ ગાંધી તરફથી મળ્યું પામેલા પૂત્ર મોરારજીની પાછળ પુણ્યનિમિત્તે રૂ. ૫૦૦ ની રકમ પારસી પંચાયતના ટ્રસ્ટીઓને એવી શરતથી આપી છે કે પીટીટ કન્યાશાળાની બાલિકાઓની વાર્ષિક પરીક્ષામાં સંગીતવિદ્યામાં પ્રથમપદે આવનારને તે રકમના વ્યાજમાં એક ચાંદીનો ખાલો ઇનામ તરીકે આપવા. આ સરત મુજબ ગયા માસમાં ભરૂચની પીટીટ કન્યાશાળાની મીસ દીનબાઈ હોરમસજી વખારીવાને તે ઇનામ આપવામાં આવ્યું હતું.

પુનર્લગ્ન—મુંબાઈમાં ગીરગામમાં આવેલા મી. ભગવાનદાસ માધવદાસના પુનર્લગ્ન વાહ હોલમાં ભાણીબાઈ નામની ૨૨ વર્ષની વિધવાબાઈનું જાહેરાતના તેજ સાતિના ૨૬ વર્ષના મી. જુહાભાઈ વિશ્વરામ નામના એક યુવક સાથે લગ્ન થયું હતું. મિ. જુહાભાઈનું આ પ્રથમ લગ્ન હતું. ભાણીબાઈનું પ્રથમ લગ્ન એક વૃદ્ધ ગૃહસ્થ સાથે ૧૨ વર્ષની ઉંમરે થયું હતું અને પરણ્યા પછી ૬ વર્ષે વિધવા થઈ હતી.

અપવાસ કરવા વિષે—ગાંધી તા. ૧૯ ની રાતે મુંબાઈમાં માધવબાગના હોલમાં “વર્ણાશ્રમ” વિષે બોક્ષતાં જગદ્ગુરુ શ્રી માધવતીર્થ શંકરાચાર્યે જણાવ્યું હતું કે અપવાસ આદિ વ્રતો વિરક્ત પુરૂષે કરવાનાં છે. ગૃહસ્થે તો ઘણાં ઓછાં કરવાનાં છે. જે સ્ત્રી, પતિની હયાતીમાં, અપવાસ આદિ વ્રત કરે છે તે, અપવાસના પ્રમાણમાં પતિનું આયુષ્ય ઓછું કરે છે, અને નરકે જાય છે.

સુન્દરી સુબોધ.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તૃત્ર દેવતાઃ । મનુ

(પ્રસાદ દેવતા રૂઢે, તથા પામે સંગમાન સુન્દરી)

નવં શીતે સ્ત્રીઓ માટે પ્રદેહ, યતુ માસિક.

પુસ્તક ૨.

અંક ૧

પ્રકાશક,

અનુસમાજ.

વિષયસૂચન

લેખક ૪

{ ઈસ. ૧૯૦૪ સપ્ટેમ્બર

{ ડિસ. ૧૯૦૦ ભાદ્રપદ

વિષયવિભાગ

સુધારક અનુસમાને વિશ્વસિ

શાસ્ત્રકૃત.

૧ સુખ

(રા રા પાન્ય)

૨ વ્હાલી બેની

(રા રા સુગન્તા)

શુદ્ધર્મ

૧ સ્ત્રીલેખ — અમલ્ય માતાથી હોકિસર્વેગ રાતી અમર (બાઇ જીવીખાઈ)

૨ મંદનાડોંધી જરા હોકિસ બાઈકો માટે રે મનિવારકથુદ

(રા. રા પાન્ય)

સુધાવડ

(રૂપગેરપ અ સેદ માલિકખ્જેન ફેલિદસ)

વનમાનરગ

(રા રા સુગન્તા)

વાર્તાસદરી

સ્ત્રીલેખ — અનિષા

(અ. રા. પ્રમિલા)

સમર્થનરગ

વાર્ષિક લવાનમ સવા રૂપિયે. ૬૫૫ અર્થ માદન

અમદાવાદ — સુનિવન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કમ્પનિ, સિમિટી

યોગિની.

એક સુબોધક સાંસારિક નવલ કથા. મૂલ્ય, આના બાર રૂપાણી પર્ય એક આને.
સુન્દરીસુબોધ પત્રના નવા માહકોને અર્પી હોમતે.

મળવાનું ઠેકાણું—રા. રા. કૃષ્ણ હરગોવિંદ પંડિત; સદ્માતાની પોળ
બહાર આમથી સર્વ પત્ર વ્યવહાર, વ્યવસ્થાપક, 'સુન્દરીસુબોધ,' અમદાવાદ
એ સરન્ગમે ઠરવો.

ધણી થોડી નકલો રહી છે.

સદ્ગુણી હેમંતકુમારી.

શ્રીમત આમદવાદ સરકારના કેળવણી ખાતાએ નિશાળોના ઇન્ચાર્જ પહેલવા મંજૂર
કરી છે. વિદ્વાન લેખક ખા. બા. નાનુજીભાણી બી. એ. લખે છે કે "ઊંઝોને માટે
આ અમૃતનો પ્યાલો છે." મૂલ્ય બાર આના વી. પી. પોસ્ટેજ એ આના.

ખાળ-સદ્બોધ રૂ.નં.—એ આના.

હિરાલાલ વિદ્યારામ શાવળ.
હુણાવાડા-રેવાકાંઠા.

સરકારી કેળવણી ખાતા તરફથી
ક્રમામઅને લાઇબ્રેરી માટે
મંજૂર થયેલું.

ગૃહવ્યવસ્થા.

(આરોગ્યતાના મૂળતત્વો સાથે ખાસ
ઊંઝો માટે.)

નીલકંઠરામ શાસ્ત્રીભાઈ.

ક્રતા— એલ. એમ. એન્ડ એસ.
છત્રપતિ હરિશ્ચંદ શાસ્ત્રીભાઈ. બી. એ.

મળવાનું ઠેકાણું—એસસે સાકરલાલ હુણાબી
ભાઈ એન્ડ કો. તથા મોતીલાલ મગનલાલ જી.
કમેલર, અમદાવાદ.

સુન્દરીસુબોધના માહકોને માટે ક્રતા રૂ. ૦-૧-૦

નીકકારટર

ભાગ ૧ લો.

એક મનોરંજક રસીલી
છૂપી પોલીસની વાર્તા.

ક્રિમત. રૂ. ૦-૧૨-૦,

પ્રકાશક: પંડિત કૃષ્ણ હરગોવિંદ
બન્ધુસમાજ.

મળવાનું ઠેકાણું—

અમદાવાદ-સુન્દરીસુબોધ ઓફીસ.

બાવનગર-શાહ. નરસિંમદાસ દેવચંદ

આહકોને વિનંતિ.

નું પુસ્તક:—અમારા પ્રથમ વર્ષના લવાજમ ભરનાર આહકો પેંડો ટપાલ ખર્ચનો એક આનો મોકલનારને 'યોગિની' નું પુસ્તક અમે મોકલી દીધું છે; ના પ્લેઝ્યુ હોય હેમણે સત્તર જણાવવા કૃપા કરવી. અને પ્રથમ વર્ષના તે પૈકી બાકીના આહકોને સદર્જ બેઠની ચોપડીનું ટપાલ ખર્ચ વેળા-સર મોકલી તે મંગાવી લેવા વિનંતિ છે; કારણ ટપાલ ખર્ચ મોકલ્યા વિના જેઓ અમને બેટ મોકલવા બાબત વિનાશરણ કાગળો લખે છે હેમને જણાવવાની અમે રમ્મ લઈએ છીએ કે તેમ કયાં શિવાય કોઈ પણ આહકને અમારાથી 'યોગિની' મોકલી શકાશે નહિ. બેઠના પુસ્તકની રાહ જોઈ લવાજમ ન ભરનાર આહકોને હવે તે સત્તર મોકલી દેવા વિનંતિ છે. આશા છે કે અમારા જુના તેમજ નવા આહકો ખીજ વર્ષનું લવાજમ પણ, પ્રથમની પેંડેજ, તાકીદે મોકલી આપવા કૃપા કરશે.

પાનિક સૂચના:—આ પત્રનો આ માગથી સર થતાં વર્ષથી અત્રેના સ્થાનિક આહકો પાસેથી પણ ટપાલ ખર્ચ લેવાના અમારા વિચારથી કુટલાક આહક મદાગયોએ વિરહ મત દર્શાવેલો; જે ઉપરથી પ્રરીથી એ બાબત વિચાર કરી જોતાં તેથી આહક બંધુઓના અભિપ્રાય લેતાં અમારો પ્રથમનો વિચાર કાયમ ગ્રખવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યા વિના ફટકો નથી, એમ અમને જણાયું છે. પત્ર પ્લેઝ્યુમાં ધણીજ અનિયમિતા થાય છે તે તથા દૂર વખત કોઈ કોઈ આહકોને તો અંક પ્લેઝ્યુતા નથી તે વગેરે હરકતો દૂર કરવાને માટે જ આ ઉપાય લેવો પડ્યો છે અને એ ઘણાક સ્થાનિક આહકોની વારંવાર આવ્યે જતી ફરિયાદો તથા સૂચનાઓના નિશ્ચય માટે તથા પરિણામ રૂપે જ છે. પત્રના લવાજમમાં ટપાલ ખર્ચ માત્ર વધાયું છે એ જોતાં ખાત્રી થશે કે પ્રકાશકોને હેવી ચોજનામાં—અત્રેના આહકોને વધારે સંતોષ આપવો—એ શિવાય બીજું કંઈ પણ અંગત કારણ નથી જ.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના રાખ્દોમાં કહીએ તો,
 “ સ્ત્રીયો પંડિત થાય, રસજ્ઞ થાય, કુટુંબપોષક થાય, સ્વરસ થાય, શરીરે બલવતી, રોમહીન અને
 “ સુન્દર થાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય ને તે મુક્તતાથી
 “ અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખાઈ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં અરાં કલ્યાણ કરવા
 “ શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાલકવર્ધને; પોષણ અને સક્તિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગની
 “ કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિભક્તિપરાયણ ધર્મ પતિનું ઇષન ઉત્તર કરે અને તેના આંતર
 “ પદાસોની ઈર્મિયામાં પોતાના હૃદયતરંગ લેગતી હા મનુષ્યછવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે, અને
 “ જાત્રે સ્વદેશમાં હૃદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એજ આર્ય સુન્દરીઓના
 “ છવનની સફળતા છે. “ સ્ત્રીવિના શુદ્ધ નથી, મૃદવિના પ્રબ નથી, અને પ્રભવિના રાગ્ય નથી.....
 “ સ્ત્રીની ઉન્નતિવિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

પર્થ ૨ છું.] ઈ. સ. ૧૯૦૪. સપ્ટેમ્બર—ભાદરવો, વિ.સં. ૧૯૬૦. [અંક ૧ હો.

સુધારક બન્ધુઓને વિનંતિ.

સન્માનપાત્ર મહાશયો !

હિન્દુસંસારકુચારોની અભિદ્વિત્તિ આરંભમાં સ્ત્રીજનપરી અને સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ
 અર્થે પ્રયાસ કરવા એ બંને મુખ્ય છે. આ પને તેજ માર્ગમાં રહી સમસ્ત જનસમાજ-
 ની તથા હેની સાથે ખાસ રીતે આપના સુધારક મંડળની સેવા કરવી શરૂ કરી છે; છતાં
 તે મંડળ તરફથી કાંઈ ખાસ સહાય મેળવવા હજી સુધી પ્રકાશકો બામ્બશાળી થયા નથી.
 ગૂંચરાત-કાઠિયાવાડમાં ‘સુધારકોની સંખ્યા નહાની નથી, અને તેથી જ પ્રત્યેક મહાશય
 માત્ર અકેદી નકલ લઈ તથા પોતાના મિત્ર—સંબંધી મંડળમાં-ઓછામાં ઓછી અકેદી
 નકલ ખપાવી, ‘સુન્દરીસુબોધ’ પત્રને મદદ કરશે તો, નિઃસંશય હેમની તે પ્રવૃત્તિ
 શોધાયોગિ અને માનનીય ગણાયા વિના રહેશે નહિંજ. અમને આશા છે કે અમારા
 સુધારક બન્ધુઓ આ વિનંતિ ધ્યાનમાં લેશે.

કાવ્ય-કુંજ.

સુખ.

સુખદેવિ ! હવનરાત્રી ! જગમન્દિર વિષેય વિરાજંતી,
આનન્દ, શાન્તિ, પ્રેમનાં રમણીય વસ્ત્રો ધારતી;
ઉદાસ અર્પતી અપ્સરા ! મનદષ્ટિ સર્મોપ સદા રહે,
સહોએ જીવન, જેના વડે, આ મંત્રી યમને બેઠીએ.

રમતી અતિ સર્મોપે સદા, અરિ દૂર, તોપે, નહાસતી !
દીસે વિપુલ કો વિમુધને, સદુ મૂર્ખને નહિ ભાસતી !
આ દિવ્ય ખીજનો વેણિ ! જે પૃથ્વી પર આવી ચઢી,
કહે કંઈ મર્ત્ય ભૂમિ વિશે કગવા તણી જ કૃપા કરી ? !

શું રાજ્યના દંડે વોંટાઈ ? અળકતા સિંહાસને ?
શું અળકતી મણિખાણનાં રત્નો સહે પ્રસરીને ?
પ્રવૃત્તિના સોનેરી પાકની સાથ ખીલી રહોજ શું ?
કે કાવ્યયશમન્દિરતણી માળા મહો શુંથાઈ શું ?

ક્યાં તું હોગે, ક્યાં ના હોગે ? ! અમ શોધ જે નિમ્મજ બને,
તો દોષ શોધકનો ખરે, ના દોષ કો ભૂમિમાં રહે.
હા ! સત્ય સુખ કદિ ના જગઈ પ્રદેશ એક વિશે વસે,
દીસે નહોં કોઈ સ્થળેઃ સર્વત્ર, કિંવા, તે દીસે !

વિક્રય થકી નહોં આણ, પણ, છે સર્વ આણ, હવા સમી;
વર્ણાય નેતિ નેતિ પણ, અસ્તિત્વ નિઘ્રે ધારતી;
ના ભૂપના વૈભવ-પ્રભાવે, કદિ અધિન થઈ જતી,
ના સ્ત્રીના ગર્વે; છતાં સંતોષીની સ્નેહી થતી !

ખજા, દ્રવ્ય, વિદ્યા, રાજ્ય-ને તું મોકલે કંઈ અવનવી,
આશા નિરાશાના ભભકતા રંગ કાચાની છખી;
પણ પ્રિય મુહૂર્ત સંતોષને બાતે મળી સહચરી થતી,
નિજ શાન્તિમય, સાદા, વિનમ્ર-સ્વરૂપથી આલિંગતી !

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

જ્ઞાતી જ્ઞેની !

(આસો માસો છાદ પુનમની રાત્રીએ રાત્રી.)

જ્ઞાતી, જ્ઞાતી જ્ઞેની ! શીઝો આવશે:

ધરતી ધગધગતીયે દૂદાણે મરો, ધરો,

કુન્દાં, આજ બધાં કિરણો ય જશે જશે:

ધીમે ધીમે, જ્ઞેની ! છણો આવશે.

પ્રેમજરણી છાનવનમાં મદમ મદાવનું,

મનુષ્યની રંગીયું અમન-ત્યાં પડે.

તેજ તણી મેલીમાં રમબર રમવું—

ગુણ વાડી તુજ કાજે, જ્ઞેની ! એ ન થું ?

જ્ઞેની જ્ઞાતી, જ્ઞાતી ! પીરઠા પાડજે:

મેરબસ વાસું જગમેર મુછી જશે,

તાપે તપતી સીના નિમંગ તું મરો:

‘ પ્રીતિ-શાન્તિ ’, જ્ઞેની મપુત્રી : રાખજે.

દુષ્કલદરિમાં રમની રમ્ય સુવામિની,

નિકલું પ્રવક્તાન અનુપમની જરી,

જ્ઞાતબધાં દેશની ક્રેમળ સુમળી:—

સચિત મજા તુજ કાજે જ્ઞેની ! એ નહિ ?

જ્ઞાતી જ્ઞાતી જ્ઞેની ! શીઝો આવશે:

કાગજમાં કોરેન્તી ચિન્તાઓ જશે,

દુઃખના દુઃગર પીરઠા દરિયામાં રહે:

‘ ન્દાનું-સ્તેનું ! ’ જ્ઞેની ! છણો આવશે.

ગૃહ-ધર્મ.

૧૯૬૭-૭૮

[‘વહુને શિષ્યામણુ’ જેવા સ્ત્રીઓને ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકના લેખક, માંગરોળ-વાળા સુપ્રસિદ્ધ સ્વદેશપ્રેમી દાકતર રવિશંકર ગણેશજી અંબરીયાએ પોતાના સ્વર્ગસ્થ પત્નીના સ્મરણાર્થે રાજકોટ ખાદેન દિમેશ ટ્રેનિંગ કોલેજની ત્રીજા વર્ષની સ્ત્રીવિદ્યાર્થીઓ પાસે દર વર્ષે સ્ત્રી-ઉપયોગી જૂદા જૂદા વિષયો ઉપર નિબંધો લખાવી, તેમાંથી ઉત્તમ નિબંધ લખનારને સ્ત્રીઓના મેળાવણમાં દસ રૂપિયાનું ઇનામ સ્ત્રીપ્રમુખના હાથથી અપાવવાની ગોઠવણ રાખી છે. તે નિબંધોમાંના જે એ અમારા ઉપર મોકલવામાં આવેલા છે તેમાંથી એક, જેને નર્મદાકુંવરે લખેલો, ‘વહુના ધર્મ વિશે નિબંધ’ આ પત્રના પ્રથમ વર્ષમાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે; અને રા. રા. રવિશંકરે આરંભેલા આવા પ્રકારના વિશિષ્ટ સત્કાર્યની તથા તે પ્રસિદ્ધ થયેલા નિબંધની ઉપયોગિતા જાણત સર્વ તરફથી સર્વાનુમતિ થઈ તેવામાં આવે છે, એ આનન્દની વાત છે. ‘અમણુ માતાથી છોકરાં ઉપર થતી અમર’-એ નામનો બીજો નિબંધ, આ અંકથી શરૂ કરવામાં આવ્યો છે.]

અમણુ માતાથી છોકરાં પર થતી અસર

જેવી મા હોય તેવાં છોકરાં નીવડે છે. કારણકે, છોકરાં ઘણા વખત મા પાસે રહે છે. જેવી માની સાલચલમત તેથી તેનાં છોકરાંની થાય છે. જેવી મા તેવાં છોકરાં.

માની વર્તણૂક હોય તેનું છોકરાં શીખે છે. કહેવત છે કે ‘દેલે તેણું

સીલે.’ જે મા સારી કેળવણી પામેલી હોય તો તેનાં છોકરાંને તે સારી રીતે કેળવે છે, તથા બોધ આપી શકે છે. બહેલી મા પોતાનો દાખલો આપી પોતે કરી દેખાડે છે, એટલે જાળકો પણ તેમ કરે છે. માટે જેવી માની સાલચલમત તેવી જ તેનાં છોકરાંની થાય છે જુઓ સિદ્ધરાજની માએ રૂઢી રીતે રાજકારભાર કર્યો અને લોકો ઉપયોગી કામો કર્યાં તેની અસર સિદ્ધરાજના મનમાં નાનપણથી જ ઉતરવાથી તે રૂઢો રાજકર્તા નીવડ્યો. મા સારી હોવાથી છોકરાં સારા નીવડે છે. તેના અનેક દાખલા ઇતિહાસ પરથી મળે છે. હવે છોકરાં સુધારવાને માતાઓ કેળવણી પામેલી હોવી જોઈએ, કેમકે તે વિના પ્રજાનો સુધારો કદી થાય જ નહિ. માટે સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રસાર થવો જોઈએ.

સ્ત્રીકેળવણી એટલે સ્ત્રી જાતમાં જન્મથી શુદ્ધિ—મનની શક્તિઓનાં અંકુર હોય.

સ્ત્રીકેળવણીની અવશ્યતા.

તેને ઉપયોગી જ્ઞાન આપી સુધારવા તેનું નામ સ્ત્રીકેળવણી. સંસારમાં પોતપોતાનાં કામ કરવાને કેળવણીની જગ્યાને જરૂર છે. પુરુષ કરતાં સ્ત્રીને કાંઈ એવો અપ ઓછો નથી. જે લોક સ્ત્રીકેળવણીને નકામી ગણે છે તે લોક કેળવણીનો અર્થ જ સમજતા નથી. સ્ત્રીએ ઘરમાં પ્રધા-

નવટાનું કામ ચલાવતું જોઈએ તેમ તે કરી શકતી નથી પણ એક શુદ્ધામડીના જોતું વૈનક કરી જાય છે. એથી પુરૂષને ઘરની અને બહારની એક તરફની ચિંતા રાખવી પડે છે. ગૃહસ્થાશ્રમની ખરી વહેંચણુ તો એ છે કે, પુરૂષે બહારથી કમાઈ લાવવું, અને સ્ત્રીએ ઘર ચલાવવું. ધણીધણીયાણીની કેળવણીમાં ફેર હોવાથી તેઓને જનનું નથી. ધણી સમામાં જઈ બાપણો સાંભળે ને વહેમખંડન કરવાના વિચારે ચલાવે ત્યારે ઘરમાં પેલી પાડોશજો ભેગી દરી નકામા દુયલા કરીને વહેમની વાતો ચલાવતી હોય. પેલો ઘરેણુ કરાવવાની ના કહે, ત્યારે પેલી હા પકડે. પેલો દત્તિદાસ કે ભૂગોળ કે પ્રાચીન શાસ્ત્રોની વાત કહે, ત્યારે પેલી કહે કે મને સામુએ આવું કામ સોંપ્યું, નણુદે આમ મેણું માધું, વગેરે ધણીની પાસે કહે છે. મતલબ કે, ધણીધણીયાણી કન્નેડ બગદતું ગાદું થઈ પડે છે. અને તેવી દિયતિમાં કેળવાયેલા બર્તાને અને જિનકેળવણી પામેલી બાર્યાને દંપત્તિનો વ્યવહાર મંસારમાં સદા મુખરૂપે નિભાવવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે. અને નિબ્યો તો સદા કલેશકારી થાય છે. કેટલાક અજ્ઞાન માણસો કહે છે કે, સ્ત્રીને બણીને ક્યાં કમાવા જતું છે? પરંતુ, ઘરમાં કેટલો ખર્ચ થયો તેનો હિસાબ રાખવા; ઘરમાં શું શું લાવ્યા, લૂગાં ખોરાક વગેરેમાં જે ખર્ચ થાય છે તેનું નામું લખવું એવગેરે કામો દંત જિનકેળવાએલી સ્ત્રીથી થતાં નથી. વળી બળેલી સ્ત્રી સારી રીતે વર્તતી નથી એમ મૂર્ખ માણસો કહે છે. એટલે તેથી તે સ્ત્રીઓને બણાવના નથી. કદા પુરૂષે જ બળે એમ નથી; સ્ત્રી અને પુરૂષ જનને કેળવણીની સરખી જરૂર છે.

વળી, આપણા દેશમાં આગળની સ્ત્રીઓ કેળવણી પામેલી હતી. સીતા, દ્રૌપદી, તારા, વગેરે સનીઓ ધર્મ મર્મ છે. તેઓ પણ કેળવણી પામેલી હતી, તેથી તેઓ પોતાના ઘરનો વ્યવહાર સારી રીતે ચલાવી શકતી હતી. માટે સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી જોઈએ. જે સ્ત્રી કેળવણી પામેલી હોય તો જ દેશની ચળી થયા આશા રાખી શકાય. નેપોલીઅન બોના પાર્ટ કહે છે કે:-

દાહરો.

કહે નેપોલીઅન દેશને, કરવા આજ્ઞાદાન:
મરસ રીત છે એ જ કે, હો માતાને જ્ઞાન.

નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ કહે છે કે, જે દેશને આજ્ઞાદ કરવો હોય તો પ્રથમ માતાઓને સુધારો. જે માતાઓ સુધરે તો જ દેશ આજ્ઞાદ થાય, પણ આજ્ઞાદ શી રીતે થાય? સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રસાર દેશમાં થવો જોઈએ. જે માતાઓ અબણુ હોય તો પ્રજાનો સુધારો કદી થાય જ નહિ. કેમકે, અબણુ માતાઓનાં છોકરાં કેમ ઉછેરવા તેનું બાન અબણુ માતાઓને હોતું નથી. અને તેથી અધી પ્રજા બગડે છે. અને ધણાં નીચે પ્રમાણે નુકસાન થાય છે.

આગકોના મનનું વલણ ઓળખવું તથા તેના સ્વતંત્ર વિચારોને ઉત્તેજન આપવું.

અમણ માતા બા-
ળકોને નીતિ શીખવી
શકતી નથી.

મુનીતિ શીખવવી, ધર્મની બોધ કરવો, અને પ્રેમપૂર્વક સદ્ગુણી બનાવવાં. મુનીતિ, શીખવવાનો આરંભ બાલ્યાવસ્થામાં થવો જોઈએ.

દેમકે નાનપણથી આગકોના મગજમાં જે વાત ફરીએ તે ઝટ ઠસી જાય છે. નાનપણમાં છોકરાં જે સારે રસ્તે ચડે તો પછી મોટાં થયાં પછી નીતિવાન થાય છે, કારણ કે કુમળું ઝાડ જેમ નમાવીએ તેમ નમે, પણ મોટાં થયાં પછી તે નમી શકતું નથી. તેમ નાનપણમાં જે તેનામાં અનીતિ પેદી જાય તો તે કદી પણ જાય નહિ. કારણ કે, આગકની નાની વયમાં જે કદીએ તે કદી પણ જતું નથી. તે વિશે કહેવન છે કે,—

“ કાચા ઘટમાં કાંકરો જે કદી પેશી જાય
નીકળતાં નહિ નીકળે કરતાં કોટી ઉપાય. ”

એનો અર્થ એવા થાય છે કે, પકડ્યા વિનાના ઘટમાં કાંકરો પેશી જાય તો કશોડો ઉપાય કરીશું તો પણ તે નીકળશે નહિ, મનસજ કે, નાની ઉંમરમાં છોકરાંને જે દેવ પડી જાય તે કદી પણ જતી નથી. પણ અચાન માતાઓ એવી સારી દેવ પાડી શકતી નથી. કારણકે, તે નીતિ શીખવી શકતી નથી. સારી દેવણી પામેલી માતા પોતાનાં છોકરાંને સલતાના ફાયદાની, બૂઠના ગેરફાયદાની, નાની નાની રમુજ વાતો કહે છે. બૂડી માળો દેવા દેતી નથી. અને પોતે પોતાનો દાખલો આપીને શીખવે છે. દેવણી પામેલી માતા બ્યારે પોતાનાં છોકરાંને નીતિવાન, સ્વદેશની ભક્તિ-વાળો, પરોપકારી, શરો, સ્વતંત્ર વિચારનો, ને હિમ્મતવાન કરે છે, ત્યારે મૂર્ખ માતા પોતાના બાળકને મતલબી, સ્વાર્થી, કાચર, અતંત્ર વિચારનો, અને જનની બનાવી મૂકે છે. વળી જે દેવણી લીધેલી માતા પોતાને ઘેર કોઈ મરીય કે બીજારી માગવા આવે તો તેને બાળકને લાયે પુણ્ય કરાવે છે કે, જોયી કરીને તે બાળકમાં દયા પણ આવે. મૂર્ખ માતા બીજારીને બાળે કે તુરત તેને મારીને કઢાડી મૂકે છે. તેનાં છોકરાં પર તેની અસર થાય છે, જોયી તે છોકરાં બ્યારે મોટાં થાય ત્યારે તે પોતાની માની પેઠે જ કરવા લાગે છે. મતલબ કે નાનપણમાં માતું જેવું દેખે તેવું તેઓ શીખે છે. •

મંદવાડમાંથી તરતજ ઉઠેલાં બાલકો માટે રોગનિવારક ગૃહ.

મનુષ્ય માંદગીની સ્થિતિમાં હોય છે તે વખતે દવા, ખોરાક, લવાપાણી વિગેરે આ અતોથી તેની સંભાળ લેવાની અને સારવાર કરવાની જરૂર છે, એવું દેવવાણી પ્રજાઓ માનતી આવી છે. પરંતુ આ પ્રકારની તજવીજની જરૂર જેટલી માંદગીના વખતમાં છે, તેટલી,—કેટલીક આખતમાં તેથી પણ વધારે—મંદવાડથી તરત ઉઠવા પછીની સ્થિતિમાં સ-

ખવાની છે, એ વાત ઉપર જોકે આપણા દેશના લોકોનું પુરતું લક્ષ નથી, પરંતુ પશ્ચિમના દેશો તેને માટે ઘણી કાળજી રાખે છે. યુરોપ દેશમાં મોંઘીની વખતે સારવાર કરવાને દર્દીઓને માટે જેમ જુદાં જુદાં દવાખાનાં વગેરે હોય છે, તેમ તેમાંથી કંઈકા પછીની અશક્ત સ્થિતિમાં તબીબી રાખવા માટે ખાસ જુદાં જુદાં સ્થાનો રાખવામાં આવે છે; આવાં સ્થાનોને “ રોગનિવારક સ્થાન ” (convalescent Institutions) કહે છે. ઇંગ્લાંડ દેશમાં સામાન્ય રીતે સર્વ લોકો માટે આવાં સ્થાનો ધણાં છે; પરંતુ ખાસ કરીને બાલકો માટેનાં નિર્માણ કરેલું ઘણું ઉત્તમ અને પ્રખ્યાત રોગનિવારક સ્થાન ‘ યરો-ઘૃદ ’ (Yarrow Home) નામનું એકજ છે.

યરો નામના એક પરોપકારી મુદરચે ઘણી ઉદારતાથી તે સ્થાપન કર્યું હતું, અને તેથી તેનું નામ તેની સાથે જોડાયેલું છે. આ મુદરચ બાળકોનો ખાસ શોખી હોવાથી, અને તેમને ખાતર કાંઈપણ કરવાને ધણો આનુર હોવાથી, તેણે મધ્ય વર્ગનાં મનુષ્ય તરફ એકવાર નજર ફેરવી. તેને લાગ્યું કે હુંકાં સાધનોવાળાં એવાં ઘણાં મનુષ્યો છે કે જે પોતાની તંગી હાલત બીજાને જણાવવા દેતાં નથી, અને આપત્તિ વખતે ઘણું દુઃખ વેડે છે. આવાં મનુષ્યો હલકી આવકવાળા પાદરી (આપણામાં બ્રાહ્મણ), વેપારી, વકીલ, કારકુન કે કારીગર વર્ગમાંના, મહામહેનને મુજસન નિભાવનારા, હોય છે. આ બધા લોકોને પોતાના વર્ગના પ્રમાણમાં બહારના દેખાવ રાખવા પડે છે, છતાં ઘરનાં મનુષ્યોની માંઘી વખતે ખર્ચવાને થોડું, અને મંદવાડમાંથી તાજાં કંઈકા પછીની સ્થિતિને માટેની જરૂરીયાંતો પુરી પાડવાને તેથી પણ થોડું, તેમનાથી બની શકે છે. આવાં ત્રીજા લાગણી વાળાં અને જાતજાતિમાંની શોષણનાં બાળકો ઘણીવાર પુરતી સંભાળની ખાંમીને લીધે દુખી હાલત ભોગવે છે, અને તેથી તેમને કાંઈપણ મદદ કરવી એવો મી. યરોએ નિશ્ચય કર્યો. તે હેતુથી તેમનાં સ્વાભાવિક નજાળાં શરીરનાં તથા મંદવાડમાંથી તાજાં કંઈકાં બાળકોને વારંતે એક ‘ રોગનિવારક મુદર ’ બાંધવા ધાર્યું; દરિયાની સામેના દક્ષિણ દિશા તરફ ૧૧ વીંધાં જમીન ઉપર એક મોટું સુંદર મકાન બાંધવામાં આવ્યું; અને તેમાં ૫૦ છોકરા અને ૫૦ છોકરીઓ, તથા દાક્તરો, માવજત કરનાર સ્ત્રીઓ (nurses) અને નોકરોને માટે પુરતી જગ્યા રાખવામાં આવી.

આ મકાનમાં બહારની મોટી દરેક રીતની સગવડો કરવા ઘણીજ અસાધારણ કાળજી રાખેલી હોવાથી, તેના ખર્ચ સામું જોવામાં આવ્યું નથી. મકાનની સગવડો તે અગ્રિમાં બજે નહિ એવું બનાવવામાં આવ્યું છે; તેમાં સર્વ રીતની આરોગ્યકર ગોઠવણો રાખી છે, તેના બધા ભાગમાં

ઉનાપાણીથી ગરમાવો રાખવામાં આવે છે, બગેરેલી દવા બહાર કાઢી નાંખવાના નળી જેવા રસ્તા તેમાં ગોઠવવામાં આવ્યા છે, તથા દવા અને પ્રકાશ માટેની રચના એવી કરવામાં આવી છે, કે મુદની બધી ઓરડીઓમાંની દવા દર બપોળે કાઢી બદલાઈ નવી આવતી જાય છે. સુવાના ઓરડા મોટા તથા ઉંચા છે. જમવા બેસવાના પણ તેવાજ મોટા છે. મકાન બહાર રમવાની વિશાળ જગ્યા છે, પરંતુ રમવાને વખતે બહારની દવા

જોઈએ તેવી સારી, શરીરને સુખકર, નહોય તેવે વખતે આલોકને રમવાને માટે ઘણા વિશાળ જોરડા અને છત્ર બનાવ્યાં છે, અને તેમની આસપાસ બ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ઉઘાડી અને બંધ કરી શકાય એવા કાચના પટલ જોડવામાં આવ્યા છે. મકાન બાંધવામાં તથા તેમાં જોઈતી વસ્તુઓ પુરી પાડવામાં ત્રીસ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા છે, અને છતાં એમાં ખાસ ખુબી એ છે કે આ ખર્ચ ખાતે કોઈપણ પાસેથી બેટ માગવામાં આવી નથી, તેમ આપવામાં આવતાં તે સ્વીકારાઈ પણ નથી.

ગૃહની અંદર તેમજ બહાર, છબીઓ, ચિત્રો, પૂતળાં વગેરે કળાનાં કામ એવાં સુંદર રમતનાં સાધનો. મનોહર, રંગબેરંગી આકાર અને દેખાવવાળાં જોડવામાં આવ્યાં છે કે બાળકો રાત દિવસ તે જોઈ આનંદમાં જ રહે; ન્હાનાં બાળકોને માટે જનત જનતાં આનંદજનક રમકડાં—અને તેમાંનાં ઘણાંક તો બહુ બારે કિંમતનાં—પણ રાખવામાં આવ્યાં છે. છોકરાઓ અને છોકરીઓ મકાનની બે જુદી જુદી બાજુએ રહે છે. છોકરીઓના વાસ તરફ એક સુંદર મોટો પીયાનો (વાલું) રાખવામાં આવ્યો છે. છોકરાઓ માટે ઘરમાં અંદર રમવાની જનતજનતની ગમતથી ભરેલી રમતોની જોડવાણ કરી છે, તેમ ખુબી હવામાં સારીરિક કસરત માટે ક્રીકેટ અને ફૂટબોલનાં સાધનો પણ પુરાં પાડ્યાં છે. વળી, હરી ફરી શકે નહિ એવાં માંદાં બાળકો માટે વિવિધ પ્રકારની ગાડીઓ તથા ખસતી-પેડાંવાળી-ખુરચીઓ, તેમ ન્હાનાં ટુટુની બગીચો રાખ્યાં છે; તેમાં નાજુક તંદુરસ્તીવાળાં બેસાડી એક વડીલ સ્ત્રી ગામ બહાર આમ તેમ ફેરવે છે, અને તેમાં તે બાળકોને ઘણોજ આનંદ પડે છે. અહિયાં બાળકોને, રહેજ તંદુરસ્તીમાં આવ્યા છતાં, પુસ્તકોના પાક આપી દંટાળવામાં આવતાં નથી; આ ગૃહમાં તેમનું જીવન તહેવારની લાંબી રજા ભોગવતાં હોય એવું, દરેક ચિન્તાથી મુક્ત, હમેશાં આનંદમાંજ, ગાળવામાં આવે છે. દરિયાકાંઠે કે ગામડાંમાં આમ તેમ હરવા ફરવામાં, રેતી ઉપર અથવા ફેંદી બૂમિ ઉપર રમવામાં, તેમના દિવસાં રચ્ચનોન થાય છે, અને એમ દરેક જનતની રમત ગમતમાં તેઓ એવાં મચ્યાં રહે છે, કે જેથી તેમના શરીરનાં દુઃખ અથવા નળખાઈને વિચાર કે લાગણી ભાગ્યેજ તેમના મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

અહિયાં ખોરાક ક્ષા સૌને માફક આવે તેવો અને ઉમીડ જનતનો વપરાય છે; હલકા અને તંદુરસ્તીને હાનિ કરે એવા પદાર્થ કદી પણ ખરીદવામાં આવતા પૈદક સંભાળ. નથી, તેમ જેજે ખોરાકની વસ્તુઓ અમુક બચ્ચાંઓને ન આપવા જેવી હોય તે તેમને બતાવવામાં જ આવતી નથી. આ “રોગનિવારક ગૃહ” ની દેખરેખ રાખનાર ઉપરી વડીલ સ્ત્રી મિત્ર પાવર નામની છે; પહેલાં તે બાળકોના એક બીજા દવાખાનાના ઉપરી તરીકે રહી હતી ત્યાં તે બાળકો તરફ કાળજીવાળી અને માયાળુ નીવડી હતી, અને તેથી આ ગૃહની બારે જવાબદારીવાળી જગા સામવવાને તે પુરતી રીતે લાયક છે. બ્યાં ઘણાં, સંખ્યાબંધ બાળકો, અને તે પણ તરતજ વેડેલી માંદગીને ક્ષીધે કે

મળ જાતિ નબળાઈને લીધે ઘણાં અશક્ત થઈ ગયેલાં—બાળકો એકત્ર થતાં હોય, સાં
સ્વાભાવિક રીતે જ કોઈ વિશેષ વૈદક જ્ઞાનવાળા માણસની ઘણી જરૂર રહે છે; તેટલા માટે
એક ખાસ અનુભવી દાકતર દરરોજ ત્યાં આવી બાળકોને તપાસી જાય એવી વ્યવસ્થા
રાખી છે. વળી, બીજાંને નુકશાન કરે એવા રોગવાળાં બાળકોને આ ગૃહમાં દાખલ કરી
કાંઈ જોખમ ન બોદાવવા ખાસ કાળજી રાખવામાં આવે છે; એટલે કે ત્યાં રહેવા આવનાર,
-કોઈપણ જાતના એપી કે હિસ્ટા રોગથી હેરાન થઈ તાજાં ઉડેલાં, અંધવાં તેવા કોઈ
રોગવાળાં સ્થાન કે ઘરથી આવેલાં,—બાળકોને, જ્યાંસુધી આવા રોગ મટ્યા પછી વૈદક
મત પ્રમાણે કરાવેલી અમુક મુદત પીતી ગઈ ન હોય ત્યાંસુધી, આ ગૃહમાં દાખલ કરવામાં
આવતાં નથી. તેમ તદ્દન અસાધ્ય રોગો ભોગવતાં બાળકોને પણ આ ગૃહનો લાભ આ-
પવા ધાર્યું નથી. આ ગૃહ ખરે જોતાં કુદત એવાંજ બાળકોને વારતે નિર્માણ થયેલું છે
કે જેમનાં રોગથી નબળાં પડી ગયેલાં શરીરને યોગ્ય પુષ્ટિ મળવા માટે, તેમનું બંધારણ
ફરીથી બંધાઈ દૃઢ અને બળવાન કરવાને માટે, અને ઘણીકવાર બહારથી રોગ મટ્યો
દેખાતા છતાં અંદર ઘર કરી રહે છે, અથવા ફરી ફરીને કુથલા ખવરાવે છે એવું બનતા
સુધી ન થવા દેવાને માટે, સારી રીતની સારવાર તથા દેખરેખની જરૂર છે. ત્યાં રહેતા
દરમીયાન કાંઈ રહેજ માંદગી થઈ આવે, તો તેને માટે ગૃહની જમણી બાજુએ એક
કિતમ “ આરોગ્યવર્ધક સ્થાન ” (Sanitarium) રાખવામાં આવ્યું છે; અને રાજકોમ કે
એવું બીજું કાંઈ કુથલો ખવરાવનારું દરદ થઈ આવે, કે તરત તેને આ સ્થાને લઈ જઈ
ખાસ તેવાં દરદોમાં કેળવણી નસીની સંભાળમાં તેમને રાખવામાં આવે છે. આ ગૃહ
અમુક દેશનાં કે અમુક જાતિનાં બાળકો માટે નહિ, પણ સર્વ બાળકો માટે સ્થાપન
કરવામાં આવ્યું છે; તેમાં છોકરાઓ ૪ થી ૧૪ વર્ષ સુધીના, અને છોકરીઓ ૪ થી ૧૯
વર્ષ સુધીની, રાખવામાં આવે છે.

આ ગૃહમાં પોતાના બાલકને દાખલ કરવા ઇચ્છનાર મનુષ્ય પામેથી કંવાની, રૂકમ
દર અઠવાડીએ ફક્ત પાંચ શીર્ષાંગ (લગભગ ત્રણ રૂપીયા) જેટલીજ રાખી છે, જોકે
દરેક બાળક પાછળ થતા ખરેખરા ખર્ચનો તે માત્ર એટલોજ ભાગ છે. દરેક બાળકને
અધિયાં રહેવાનો વખત સાધારણ રીતે ત્રણ અઠવાડીયાંનો રાખ્યો છે; છતાં જ્યાં જરૂર
જણાય ત્યાં તે મુદતમાં વધારો કરવામાં આવે છે. માળાપ કે મિત્રમંત્રણ અઠવાડીયામાં
એક વખત બાળકોને મળવા, અથવા ગૃહની સામાન્ય વ્યવસ્થા જોવા આવી શકે છે,
અને તે નીહાળવાની ઇચ્છા રાખનાર બીજા ગૃહસ્થો પાંચ શીર્ષાંગ આપવાથી એક ખાસ
ટીકીટ લઈ અંદર આવી શકે છે. આથી વારંવાર જે ને તે આવવાથી છોકરાંને થતી
ગરબટ અટકે છે.

*

*

*

*

*

આપણા દેશના પુરૂષો, અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ, જેટલાં પોતાને સંતતિ હાવાને
માટે આતુર અને કાળજીવાળાં હોય છે, તેથી જ દરજ્જે પણ તેમની કેળવણી, ઉછેર

અને શરીર સંભાળ માટે હોતાં નથી એ આપણા સ્ત્રોતોમાં સર્વગત લક્ષણ છે. આમ જ્યારે પોતાની જ પ્રજા માટે જોઈએ તોટલી કાળજી ગ્રામવામાં આપણા સ્ત્રોતો પાછળ છે; ત્યારે પોતાના મતિભાઈઓનાં, સ્વદેશીઓનાં બાલકોની સ્થિતિ સુધારવાને એક પ્રયત્ન કરવાની આશા તો ક્યાંથી જ રખાય! હાલનાં બાલકો એજ ભવિષ્યનાં મહાન પુરુષો થવાનાં હોવાથી તેમની સારી સ્થિતિ ઉપર જ દેશના ભવિષ્યનો ખરો આધાર છે, એમ સમજી જે દેશમાં સ્વદેશીઓનાં બાલકો માટે ઉપર વર્ણવ્યો તેવો વખાણવા લાયક અને ઉત્તમ પ્રયત્ન થાય, તે દેશને કેટલો ધન્યવાદ ધટે છે? ! ગરીબ ગુજરાતનાં, મહા મહેનતે સંસાર નિભાવનારાં માતૃપિતાનાં ઉગ્રતાં, ખીલતાં કેટલાં બધાં બાળકો, યોગ્ય સારવારની ખામીને લીધે, અનેક અનેક બાધિઓના દીગથી દોલાઈ, મોસાઈ, ખરી પડે છે? તો પછી આપણે અહિંયાં પણ તેવા સ્વાર્થ, પગર્થ એજ પરમાર્થ, સર્વ સાચવતા પ્રયાસો કરી સ્વદેશીઓની હાલતી તેમજ ભવિષ્યની દશા સુધારવાનાં કાંઈ ધીમે ધીમે પણ ખાતર અને ઉમ્મીદ ઉઘાડવાની જરૂર નથી એમ કોણ કહેશે? ઉપર જ જણાવેલું રોગનિવારક ગૃહ એક ખીજી વાત તરફ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે, તે એ કે તેના જેવું અતિશય ખર્ચાળ કામ એક જ મહાત્માએ પરમ ઉદારતાથી ઉપાડી દીધું છે, દિવસે દિવસે નિર્ધન થયે જતા આપણા દેશમાં પણ યોગ્ય ઘણા તો એવા પુરુષો મળી આવે ખરા કે આવું કામ ઘણા નાના પાયા ઉપર પણ, ધારે તો કરી શકે. પણ આપણું દુર્ભાગ્ય એ છે કે ધન ઉત્તમ રીતે અને યોગ્ય રીતે પ્રાપ્ત કરવામાં જોઈતી ખુદ્ધિ અને ચતુરાઈ જેમ આપણામાંથી ઘટી ગઈ છે, તેમ મેળવેલું કે રહેલું કંઈ કેવા યોગ્ય, ઉત્તમ અને સત્, માગે વાપરવું એ ખુદ્ધિ પણ નષ્ટ જ થઈ છે. અયોગ્ય ખર્ચો દેશમાં કાંઈ ઓછો થતાં નથી; પરંતુ યોગ્ય અયોગ્ય ખર્ચનો વિવેક નથી, અથવા તે વિવેક પોતાની વિવિધ દરજ્જોના અજ્ઞાન ને વશ થઈ રહેલો છે.

સૂવાવડ.

(સૂવાણીને શિક્ષણ અને પ્રશ્નતિને પ્રાણદાન.)

લખનાર:—સ્વર્ગસ્થ આ સૌ માણેક બ્લેન કૃતેદ્યંદ.

(પાત્રો અથવા વિષયના સંબંધનાં માણસો.)

લક્ષ્મી.	સારી શીખેલી સૂવાણી અથવા દાઈ.
મોતી.	ગર્ભિણી અથવા દદાગવાળી કે ભારેવાઈ સ્ત્રી.
વખત.	મોતીની મા.
હરિઓ.	માદર.

પ્રથમ ભાગ.

પ્રકરણ ૧ લું.

ગર્ભિણીની આવજત.

(લક્ષ્મી અને વખત.)

વખત—અણી બેન, તમે સાંભળ્યું છે કેની, કે અમારી મોતીને દદાગ છે.

લક્ષ્મી—એમ કે ? બસે બસે ! સમજાવ કરે ને એને બાણિયો આવે.

વ.—અરે બેન, એ તો કાંઈ આંપણા હાથમાં નથી. પણ અસારે મને કહી દેખાડો જોઈએ, કે તેને કેવા નિયમથી રાખવી-તેની કેવી આવજત કરવી જોઈએ !

લ.—નિયમ નિયમ બીજું કંઈએ નથી. માત્ર એને જરા આવધાનીથી રાખશો એટલે બસ છે.

વ.—એ વાત ખરી, પણ સાવધાનીથી એટલે કવી રીતે, તે જ મને કહી દેખાડોને.

લ.—હા, તે કહું છું. મોતી ઘણી શાન્ત અને શાણી છોકરી છે, એટલે એને સાવધાનીથી રાખવી કાંઈ કઠણ નથી. તો પણ હું એ સંબંધી નિયમો છે તે એકે એકે કહી બાંહે છું; ને તે તમે લક્ષમાં રાખજો.

૧. દરરોજ ગર્ભિણીને જરાબર સાફ-ખુલાસાથી આડો ઉતરતો રહે તેમ કરવું. તેને કોઠાની કબજીયત રહે તે સાફ નથી, જે ભારેવાઈ બાઘડીનો કોઠો હંમેશાં કબજીયતવાળો રહે છે એટલે જેને ખુલાસાથી સાફ આડો ઉતરતો નથી, તે પ્રસવ વખતે હેરાન થાય છે. બાળકનું માથું જલદી બહાર આવી શકતું નથી.

૨.—કેમ ? ગર્ભિણીને કોઠાની કબજીયત હોવાથી છોકરાનું માથું બહાર આવતાં અઘણ પડે તે શા કારણથી ?

લ.—મળ એટલે જાણતો કચરો જમી (બરાઈ) રહાયી, જે રસ્તે યદને છોકરાનું માથું બહાર આવવાનું, તે રસ્તો પૂરતો અથવા રોકાઈ ન રહે ?

વ.—ઓ મા ! એમ થાય તો ખરું.

લ.—એમ જ્યારે થાય ત્યારે પછી એના પૂરતેના કે રોકાએલા રસ્તેથી માથું બહાર શી રીતે આવી શકે ?

વ.—તમે ખરું કહો છો, બેન ! આવી એજાણી વાત પણ અત્યાર સુધી મારા સમજ્યામાં નહોતી. હવે જરાબર સમજ, ત્યારેનો ગર્ભિણીના કોઠાની કબજીયત સારી નથી એમ દેખાય છે.

લ.—સારી નથી જ તો તે સિવાય કોઠાની કબજીયત હોવાથી દહાડાવાળી સ્ત્રીના શરીરમાં જોર રહેતું નથી, તેને સારી બુખ લાગતી નથી, અને અનેક પ્રકારનું અસુખ થાય છે. વળી પ્રસવ થયા પછી પેટની પીડા પણ થાય છે.

વ.—ઓ મા ! એમ છે ત્યારે તો કહોને, બેન ! કોઠાની કબજીયત હોય તો શું કરવું ?

લ.—કોઠાની કબજીયત હોય તો અધોબેક દિવેલ પાઈ દેવું. એના સિવાય બીજા કોઈ પણ બુલાખ આપવો નહિ. જેથી વધારે દસ્ત એટલે જાડ થાય તેવો બુલાખ આપ્યાથી બહુ ભારે બિગાર—નુકસાન—થાય છે.

૧.—વધારે દરત થવાથી શું નુકસાન થાય વારં ?

૨.—જાડ વધારે થવાથી ગર્ભપાત એટલે કસ્ટાવડ થવાનો સંભવ રહે છે.

૩.—ઓ આપ ! સારે તો જુલાળ જુલાળ બહુ જ વિચાર કરીને આપવો જોઈએ વારું, એ તો દીક, પણ આપણામાં એમ કહેવાય છે કે, દલાડવાળી સ્ત્રીને ઓસડવેસડ ખવરાવવું નહિ, એ વાત કેવી હશે ?

૪.—એ આપણી જૂઠ છે. તમે એમ ધારો છો કે ઓસડ ખવડાવ્યાથી જ જાણે ગર્ભપાત થાય છે, પણ તેમ કાંઈ નથી. જેનાથી ગર્ભપાત થાય તેવું ઓસડ વગેરે આપવું નહિ; તે સિવાયના ઓસડ વેગરથી શું નુકસાન છે ? અરેરે ! આપણા લોકો દિ'મ-તમેર ઓસડ આપી શકતા નથી તેથી કેટલી ગર્ભવાળી સ્ત્રીઓ મારી જાય છે ! ભારે-વાઈ સ્ત્રીને કાંઈ રોગબોગ થાય તો તેને ઓસડ આપીને પહેલા આરામ કરવો જોઈએ, નહિ તો એકને લીધે બેના છવ જાય ! કેમ સમજ્યામાં આવે છે કેની ?

૫.—હા, તમે કહ્યો છો તેમ જ થાય છે. ખરેખર, એ આપણી મોરી જૂઠ છે. આજથી હવે એવી વાત કાંઈ કરે તો કાને પણ ના પડવી. પણ વારું, તમે જે દિવસ પાવાનું કહ્યું, તે ગર્ભવાળી સ્ત્રી શી રીતે પી શકે ?

૬.—કેમ ?

૭.—એ તો કાંઈ પી શકાય નહિ ભાઈ, એની વામથી ઊળકો આવે-ખડારી થાય. વળી ચીકણું ચીકણું પણ લાગે.

૮.—પાગેર કે દોડ પાગેર ગરમ દૂધની સાથે બેળગીને પીધાથી પછી એવી ગંધ કે વાસ કાંઈ માલમ પડતી નથી અને સારી રીતે પી શકાય છે.

૯.—ગરમ દૂધને લીધે વખતે એની ગંધ માલમ પડતી નહિ હોય ખરી; અને એવા દૂધની સાથે બેળગ્યાથી એટલી ચીકણ પણ નહિ રહેતી હોય.

૧૦.—હા, તમે ખરું કહો છો.

૧૧.—એમ છે સારે બીજું શું જોઈએ-એતો ધણું જ સારું. એ તો બહુ સહેલો કપાય છે, શીખી સમજવો પડે તેમ કાંઈ નથી. વારું, સારે એકાદ દિવસ આરામી કેળવવું. અત રજાથી તો જાણે દિવસનો જુલાળ આપીને એ કબજીઅત મટાડાય. પણ જે ગુર્જ-વંતી સ્ત્રીને હમેશની એવી કબજીઅત હોય, તેનો ઉપાય શો કરવો ? રોગને રોગ તો કાંઈ તેને જુલાળ આપી શકાય નહિ ?

લ.—એ તો ખરું છે. તમે એ બહુ સારી વાત કહી. એવી બારેવાઈ સ્ત્રીને સારું તો ઇલાયદી ગોઠવણ કરવી જોઈએ.

વ.—ત્યારે એ ગોઠવણ શી તે કહેવો.

લ.—ઝોસડ પેસડ નહિં અવગણતાં, બીજા કોઈ ઉપાયથી એવી સ્ત્રીના ઝાડની કબજાઆત મટાડી શકાય તો સારું થાય.

વ.—ત્યારે એનો શો ઉપાય કરવો તે કહેશો ? ઝોસડના તો નામથીજ ગર્ભવાળી સ્ત્રીઓ બહી મરે છે.

લ.—જે ગર્ભવાળી સ્ત્રીને હંમેશની કબજાઆત હોય, તેને નાસ્તાની માથે બરાબર નિયમ રાખીને રોજ સારાં પાકાં ખપેયાં ખાવાને આપવાં, તેનાથી તેની ઝાડની કબજાઆત મટી જશે.

વ.—શું કહો છે ?! પરંતુ એટલું જોને ચિકેરું પણ કહે છે તે આધારથી ઝાડની કબજાઆત મટી જાય ? એનો એવો મુલ્ય છે ?! આ વાત તો હું જાણતી જ નહોતી, એમ છે ત્યારે તો એના કરતાં વધારે સારી સગવડ બીજી શી હોઈ શકે ? જે ફળનો આવો મુલ્ય છે તે ફળ પાછું બારે માસ મળી પણ શકે છે, અને એક વરસમાં એનું ઝાડ ફળે છે, એવો મુલ્ય બીજા કોઈ પણ ઝળમાં છે કે નહિં ?

લ.—ના, એન ! એવું ફળ બીજું નથી. પરંતુ હજી પંચુ એનો જેવો જોઈએ તેવો આદર બાવ પૂજાતો નથી.

વ.—હવે બાવ પૂજાશે. મુલ્ય જાણી શક્યા વિના કોઈ પણ જાણસનો આદર અથવા ઉપયોગ કોઈએ કરે કે ?

લ.—પાકાં ખપેયાં આધારથી દેવળ ઝાડની કબજાઆત મટે છે, એટલું જ નથી, પણ એનાથી શરીર પણ સારું પુષ્ટ થાય છે, અને લોહી પણ ચોખ્ખું થાય છે.

વ.—હવે વધારે કહેવાની કશી જરૂર નથી. એના જે બધા મુલ્ય તમે કહ્યા, તેનાથી જ સધળા ઘરબારી માણસં દરેથી પોત પોતાના ઘર આગળ એ પરંપરાનાં ઝાડ રોપશે ને ઉછેરશે. કોઈની કબજાઆત ના હોય તો પણ શરીર પુષ્ટ થાય અને લોહી ચોખ્ખું થાય; તેને લીધે જ ઘણી ગર્ભવાળી સ્ત્રીઓ ચોલી ચાલીને એ ફળ ખાશે. દીક વારું, ત્યાર પછી બીજા કયા કયા નિયમ જાણવા જેવા છે ?

લ.—૨. ગર્ભવાળી સ્ત્રીને રોજ ખુલાસાથી સાંદ આરા ઉતરવાની જેમ

જરૂર છે, તેમજ રોજ છૂટથી પેસાળ થવાની પણ જરૂર છે. જે ભારેવાઈ સ્ત્રીને હિંમતમાં ઝાડા અને પેસાળનો સારો ખુલાસો હોય, તેને પ્રસવની વેળાએ કંઈપણ વિપત કે હરકત પડે નહિ.

વ.—ભારે તો સઘળી ભારેવાઈ સ્ત્રીઓના ગાલ પેસાળની બરાબર ખંખર રાખતા રહેવું જોઈએ, નહિ વારું ?

લ.—ખખરે તો રાખવી જ જોઈએ તો એમ ના હોય તો આટલું, ફારી તોડીને કહું શા સારું ?

વ.—વારું, પેસાળ કમી થાય તો તેથી ગર્ભવાળી સ્ત્રીને કંઈ તુકસાન થઈ શકે ખરું કે ?

લ.—ઓ ખાપરે ! પેસાળ કમી થવા એ તો બહુ મોટો દોષ છે. ઝાડાની કબજાઓ તના કરતાં પણ પેસાળ કમતી થાય એ વધારે દોષવાળું છે. જે ખાધાથી શરીર ખુદ થાય, અંગમાં જોર આવે તેનાથી એક જાતનું જેર કલ્પન થાય છે. એ જેર પેસાળ અને પરસેવાની સાથે શરીરમાંથી બહાર નીકળી જાય છે. તેમાં પંજુ ઘણો ભાગ પેસાળ વાટ જ નીકળે છે. એટલે પેસાળ જો કમી થાય તો એ જેર બહુ બહાર નીકળી જઈ શકે નહિ, શરીરની અંદર જ રહી જાય. પછી છેવટે પૂરા દહાડે પ્રસવ વેદના શરૂ થવા પડેલાં, કે વેદના શરૂ થતાં જ, કોઈ ટેકાણે કશુંએ ના હોય ત્યાં આગળ એકાએક ગર્ભાસ્ત્રીને એક જાતનો વ્યાધિ અથવા પીડા થઈ આવે છે. અને મૂગી (મીરગી) અથવા વાઈ વાળા રોગીને જેમ તાણુ થાય છે, તેમ ગર્ભવાળી સ્ત્રીને પણ તાણુ ખેંચ થઈ આવે છે.

વ.—ઓ ખાપરે ! સલાનાશની જ પાટી તો ! પેસાળ કમી થવાથી ગર્ભવાળી સ્ત્રીને છેવટે એવી વિપત પડે છે ! વારું ભારે અમાત્ર આ ફગિયામાંના ભટકની સ્ત્રીને શું એવું જ દરદ થયું હશે ? તેને પણ વેદના શરૂ થતાં જ વાઈવાળા રોગીની તાણુના જેવી જ તાણુખેંચ થઈ હતી. ભારે તેને પણ શું પેસાળ કમી થતો હશે તેથી એવી તાણુ ખેંચ થઈ હશે ?

લ.—તેથી જ, એમાં કંઈ જૂઝ નથી.

વ.—અમારા ગામનાં સર્વે સ્ત્રી પુરુષો તો એમ કેમ કહે છે જે તેને ભૂત વળગ્યું હતું; અને તેથી ભૂવાને બોલાવીને ઉજળી નંખાવી હતી અને ધૂપધમાલ કર્યા હતા.

લ.—એ ભટકાસ્ત્રીને તો ભૂત જૂત કંઈ વળગ્યું નહિ હોય, પણ જેણે ભૂવાને તેડી આપ્યો હશે તેમને કદાપિ ભૂત વળગ્યું હોય તો કોણ જાણે ભૂત પણ આપણા લોકને વાત

* માછલાં માંસ, વગેરે અન્ય જાતિઓના ઉપયોગમાં આવતા પદાર્થો તથા બીજા પણ.

વાતમાં વળગી પડે છે તો ! વાવાઝોટા સાથના મારમારના વરસાદની પેઠે એકાએક દોષ સખ-ભારે-રોગ યદિ આવ્યાથી, આપણે તરત જ એમ બોલી ઉઠીએ છીએ કે “ એને તો ભૂત વળગ્યું છે. ભૂવા જતી વગર એનો ખીજે કાંઈ ઉપાય નથી. ” ભૂત વળગ્યું છે એવા ભ્રમથી તો આપણા ગામડા ગામમાં એવી રીતના ભારે રોગનું કશું ઓસડ વેસડ પણ થતું નથી.

વ.—એ વાત તો હું ખરી માનું છું. કારણ કે, ભૂત વળગ્યું છે એમ માનીને અમારે અહિંનાં એવી રીતના ભારે રોગવાળાંઓના ધંતર મંતર ને ધૂપ ધમાલના ઇલાજ કરવામાં આવ્યા છે, તેમાંનું એક પણ બચ્યું નથી.

હ.—તેઓ બચે તે શી રીતે ? જેવાં રોગ થયો હોય તેવું ઓસડ ના થાય તો શું રોગ મટી શકે ખરો કે ? ખેર, એ વાતને હમણાં પડતી મૂંઝા. પછીથી કોઈવાર સાચી રીતે એ સંબંધી બધું કહીશ.

વ.—હા, એમજ કરે. વારું સારું ગર્ભવાળી સ્ત્રીને પેસાળ કમી થવો એ જ્યારે એટલું બહું નુકસાન કરનારું છે, ત્યારે તો તેનો કાંઈ એક સારો ઇલાજ જાણી રાખવાની ખરેખરી જરૂર છે.

હ.—તેવી જરૂર છે જ તો. જ્યારે રોગ જાણવામાં આવ્યો, ત્યારે તેનો ઇલાજ પણ જાણવો જોઈએ. નહિ તો માત્ર એકલો રોગ જાણી રાખ્યાથી ફળ શું ?

વ.—તે ખરું જ છે તો. વાંદે ત્યારે, ગર્ભવાળી સ્ત્રીને પેસાળ ઓછો થાય, તેવું શું કાંઈ કારણ હશે ?

હ.—કારણ તો છેજ. ગર્ભ રહ્યા બાદ જેમ જેમ દિવસ જતા જાય છે, પેટ જેમ જેમ મોટું થાય છે, અને છોકરું જેમ જેમ વધે છે, તેમ તેમ પેટની અંદરના જે સધળાં યંત્રો છે, તે બધાના ઉપર તેટલો ભાર-બોજો પડે છે. જે ભાગમાં પેસાળ ઉત્પન્ન થાય છે, સાં પણ એવી રીતનો ભાર પડે છે; અને તેથી કરીને જ ભારેવાળાં બાવડીને પેસાળ ઓછો ઉતરે છે.

વ.—ખરી વાત ! હવે હું સમજી. દહાડવાળી બાવડીને જાણની કબજીઅંત પણ શું ત્યારે તેથી કરીનેજ થતી હશે કે ?

હ.—હા, જાણની કબજીઅંત પણ બરાબર એજ કારણથી થાય છે. આંતરડાંના ઉપર બાળકનો ભાર પડે છે, તેથીજ ખુલાસાથી ઝાડો થતો નથી.

વ.—ત્યારે જાણની કબજાઅત મટાડવાને સાર જેમ તમે સહેલોસંટ ઉપાય બતાવી દીધો, તેમ પેસાળ સહજ એટલે જુટથી ને ખુલાસાથી થાય તેનો પણ એવો કોઈ સતરો ઉપાય કહી દોને.

હ.—જરૂર નાખીને ખૂબ ઠંડું કરેલું પાણી રોજ ત્રણ ચાર ગ્લાસ અથવા પવાલાં નેટલું પીધાથી પેસાળ ખુલાસાથી થાય છે.

વ.—જરાંબર, એ ઉપાય તો બહુ સહેલો અને સતરો ખરો. પરંતુ ગામગામમાં જરૂર ક્યાંથી મળે એનું? ગામગામના લોક તો જરૂર કદી નજરે પણ દેખતા નથી. વાડ નીક છે, પણ પોસ માલા મહિનામાં તો સઘળું પાણી જ મળે જરૂર નાંખીને ઠંડું કરેલું હોય. તેવું જાડુ ટાડું થઈ જાય છે, તેવે વખતે પણ શું જરૂર નાંખેલું પાણી પીવું જોઈએ?

હ.—ના, ત્યારે તો માત્ર એકલું તેવું ઠંડુ પાણી પીધાથી પણ કામ ચાલે છે. જે કેદાણે જરૂર વેચાતો મળી શકે, તે કેદાણે દુનખામાં જરૂર નાંખીને ટાડું કરેલું પાણી રોજ ત્રણ ચાર પવાલાં નેટલું પીવું. પણ જ્યાં જરૂર વેચાતો મળી શકતો નથી, ત્યાં ખીન્ને કોઈ ઉપાય કરવો જોઈએ. તેમજ જરૂર વેચાતો લાવવાની જેમની શક્તિ ના હોય, તેમણે પણ એવા બીજી રીતના ઉપાયથી કામ ચલાવવું જોઈએ.

વ.—તે ઉપાય તે શા?

હ.—કાચું એટલે ગરમ કઠી વિનાનું દૂધ અને પાણી સરખે ભાગે મેળવીને રોજ સવારે અને સાંજે એક વાડીપૂર પીવું, એનાથી પેસાળ એમ ખુલાસાથી અને સહેલાઈથી થાય છે.

વ.—શું કહો છો? ત્યારે તો એ પણ જાડુ સહેલો ઉપાય દેખાય છે. વાડું, ત્યાર જરૂર હરે જે કહેવાનું હોય તે કહો.

(અપૂર્ણ.)

વર્તમાન રંગ.

શ્રીઓએ આપેલી રામાયણ અને ભારતની પરિક્ષા:—ગોકળદાસ તેજપાળ હાઈસ્કૂલમાં ગયા માસમાં મિસિસ એની બિગ્ગેન્ડ્રક્ટ રામાયણ અને મહાભારતનાં પુસ્તકોમાંથી શ્રીઓની પરિક્ષા લેવાઈ હતી. જેમાં શુભચાલી અને દક્ષિણી શ્રીઓ પરિક્ષા આપવા આવી હતી. અને અમને લખતાં આનંદ થાય છે કે તેમાંથી દશ શ્રીઓ પસાર થયેલી છે, જેમને ધનામ અને કોલરશીષો આપવામાં આવ્યાં હતાં.

આવી ધર્મસંમ્બન્ધી પરિક્ષા ગુજરાતમાં મહોટામહોટા શહેરમાં દાખલ થાય, અને કન્યાશાળાઓમાં પણ આવી ધાર્મિક કેળવણી અપાવવામાં આવે તો ધર્મનું જ્ઞાન સ્ત્રીઓ સારી રીતે સંપાદન કરી શકે. કન્યાશાળામાં સાધારણ જ્ઞાન અપાય છે, ધર્મ સંમ્બન્ધી બિલકુલ પણ શિક્ષણ અપાતું જ નથી, ને તેથી આપણી કન્યાઓ ધર્મની તેમ સંસારની કેટલીએક જાણતોથી તદ્દન અજાત રહે છે. આપણા ધર્મની કેળવણી એવી છે કે, જે આપ્યાથી સંસારિક કેળવણીનું પણ જ્ઞાન મળી શકે છે. તેથી કન્યાશાળાઓમાં સીતા, દ્રૌપદી, અનસૂયા, કુંતા, દમયન્તી, આદિ મહાન સતીઓનાં ચરિત્રો, શિખવવામાં આવે તો આપણી કન્યાઓની રિધિતિ ઘણે અંશે સુધરવાનો સમ્ભવ છે.

એકત્રીસ ઊપવાસ કરનાર એક દક્ષિણી સ્ત્રી:—સ્ત્રીઓમાં ઉપવાસ કરવાનો આદ્ય હમણાં ઘણો જ વધી પડ્યો છે. ગરીબ બિચારી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓને ધર્મસંમ્બન્ધી શિક્ષણ સારા પ્રકારે ન મળવાથી તથા કયા વાંચનાર પુરાણીઓ પાસેથી ઉપલક્ષ કયા સાંભળીને ઉપવાસ કરવામાં મહેલું પુન્ય થાય છે, અને તેથી ઘણું મુજ મળે છે એમ સમજી વારંવાર ઉપવાસઉપર ઉપવાસ કરવા મંડી જાય છે. જૂદાજૂદા ધર્મમાં ઉપવાસનું ફળ જૂદી જૂદી રીતે દર્શાવેલ હશે, પરંતુ પતિની સમ્મતિ લીધા વિના, અથવા પતિની ઈચ્છા ન હોય તોપણ આગ્રહથી ઉપવાસ કરવા જ—એવું કોઈ પણ ધર્મમાં ફરમાવેલું નહિ હોય. “સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ ઉપવાસ કરવાથી પોતાના પતિનું આયુષ્ય ઓછું કરે છે.” એમ સ્ત્રીમંત્ર શાંકરાચાર્ય પોતાના બાપણમાં કહે છે. સ્ત્રીઓ જ્યારે વ્રત ઉપવાસ કરે છે ત્યારે તે જૂખથી અશક્તિવાન બને છે, અને તેથી પતિ પ્રત્યેની પોતાની ફરજો બજાવવામાં તેને ઘણી મુશ્કેલી નડે છે; શ્રદ્ધાકર્મબાર જરાજર થતો નથી, ત્યારે પતિનું હૃદય દુભાય છે, જેથી તેનું આયુષ્ય ઓછું થાય છે. આવી રીતે હરહમ્મેશાં જો સ્ત્રીઓ પતિની ઈચ્છાવિરુદ્ધ અપવાસ કરે તો તે બિચારાનું વહેલું મૃત્યુ થાય એમાં શક નથી. સ્ત્રીઓ જ્યારે ઉપવાસ કરે છે ત્યારે કંઈ મહાન મન્નપાત્ર રચ્યો હોય નહિ તેમ તેમના મનમાં તેઓ ધારે છે; ને તેથી “હું આજ જૂખી છું, મને કોઈ બોલાવશો નહિ, નહિ તો હું ખીંગનઈ જમશ” એમ ઘડીએને પણ પતિને તથા મુરખી જનોને છણકાલપકા કરે છે તથા બાળકોને મારે છે. ઉપવાસ કરવાથી આવી દુઃખદાયક સ્થિતિ જે સ્ત્રીઓની થતી હોય તેમણે તો ઉપવાસ કરવો જ નહિ એજ એમરુદ્ધ છે. દારણ કે તેવા પ્રકારના ઉપવાસથી પાપનો વિશેષ વધારો થાય છે.

સૌભાગ્ય સ્ત્રીઓને માટેજ આ બધું છે. વિધવા સ્ત્રીઓએ ઉપવાસ આદિ વ્રતો વિશેષ કરવાં જ જોઈએ. પરંતુ તેમણે પણ ઉપવાસના દિવસોમાં જાની અને અકોથી રહેવાનો નિયમ રાખવો જોઈએ. મુમ્તઝામાં દક્ષિણી બાઈ સોનાબાઈએ એકત્રીસ દિવસ સુધી અવિચિત્ર ઉપવાસ કર્યો છે તે ઠીક છે. પરંતુ તેમનો દાખલો સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓએ લેવા લાયક તો નથી જ.

શ્રીઓને શિક્ષણ આપવામાં આવ્યાથી, તેઓ ભારતવર્ષની સત્ય આર્ય પુત્રીઓ બની શકતી નથી. સુધારકો પાશ્ચાત્ય વિદ્યાના પ્રતાપથી બધા જુના વિચારો અને રિવાજોનો તિરસ્કાર કરે છે; અને ધર્મચુસ્ત જનો તે રિવાજો દૂર કરવાને ઘણા નારાજ છે. આપણી જન સંસ્થામાં આર્યશ્રી એક મહત્વનું રૂપ ધારણ કરે છે. તેઓ જનમંડળની પવિત્ર માતાઓ છે. જો તેમની બિલકુલ દરકાર રાખવામાં ન આવે તો તેથી આખા દેશને ધણું જ નુકસાન ખમવું પડે છે. ”

કેટલાકે મનુષ્યો એમ માનતા હતા ને માને છે કે જો શ્રીઓને બાળવવામાં આવે તો, તેઓ કેળવણીનો દુરપયોગ કરે છે, અને અનીતિવાન થાય છે. આ ધારણું ઘણું જ ભૂત ભરેલું છે. પાશ્ચાત્ય કેળવણી ઘણી ખામીવાળી છે તેથી તે ખામી દૂર કરે તેવી નવી નિશાળો સ્થાપીને તેમાં કન્યાઓને બાળાવવી જોઈએ. મી. ગંગોત્રીપ્રસાદ કહે છે કે તે ઘણું અંશે સત્ય છે. હાલમાં કન્યાઓને અપાતી કેળવણીમાં ઘણી જ ખામી છે. શ્રદ્ધ વ્યવસ્થાનું, અને શ્રી ધર્મનું યત્ન કિંચિત્ પણ જ્ઞાન અપાતું જ નથી. શ્રીઓની ફરજો શી શી છે બાળત જરા પણ હક્ક આપવામાં આવતું નથી.

તેમના લેખના અન્તે શ્રીઓને નીચેની દસ બાબતમાં પરિપૂર્ણ જ્ઞાન આપવાની આવશ્યકતા તેઓ બતાવે છે.

(૧) હિન્દી, મરાઠી, ગુજરાતી વગેરે પોતપોતાની ભાષાનું જ્ઞાન. (૨) સંપૂર્ણ રીતે ધર્મશાસ્ત્રોનું જ્ઞાન. (૩) શિવજ્ઞ, શુદ્ધજ્ઞ, અને જરન કામ. (૪) આરોગ્યજ્ઞાન. (૫) માતાની માયજાતનું કાર્ય. (૬) કૌટુંબિક કરકસર, (૭) હિસાબ. (૮) રસોઈ. (૯) ગાયનકળા. (૧૦) ચિત્રકળા. આ બધા દરેકે દરેક વિષય ઉપર કન્યાઓ રચીને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે અને પછી શ્રીઓ મારે આવી ખામી રહેશે સ્થાપીને તે વિષયો નેમને શિખવવામાં આવે તો ધીમે ધીમે આર્ય શ્રીઓનું વર્તન કુદાર અને અતિ પવિત્ર બનવાનો સારો સંભવ છે.

મુનન્દન:—પ્રબુસમાજ.

સ્વીકાર.

નીચેનાં નવાં પત્રો મળિકા તથા પુસ્તકો અમે કપકર સાથે સ્વીકારીએ છીએ.

(૩૭) કોરોનેશન એડવરટાઇઝર. (૩૮) કળાકુસુમ. (૩૯) જૈન હિતેચ્છુ. (૪૦) ભક્ત (૪૧) કાહીઅ.વાડ સમાચાર, (૪૨) હિતેચ્છુ.

આનન્દરાનાવેળી—પ્રકાશક, જૈનધર્મ વિદ્યા સારક વર્ગ.

શ્રી બાવનગર જૈન ધર્મ પ્રસારક સમાજનો ૨૩ મો વાર્ષિક રીપોર્ટ.

વાર્તાલહરી.

અનિલા.

‘લખુ’ કે નહિ, મ્હાર માનશે ?’ આમ મનની અંદર ગડબાગ કરતો ઘડીમાં લખતો ને ઘડીમાં કાગળ ફાડતો એકં યુવાન પોતાના સુવાના ચોરડામાં વીચાર કરતો ખુરસી ઉપર બેઠો હતો. આખરે પત્ર પુરો કર્યો ને કપડાં ખેંચી લાકડી લઈ બહાર જવા નિકળ્યો. અન્દ્રશંકરને પાંચ વર્ષનો મૂઠી ત્હેની મા ગુજરી ગઈ હતી અને ત્યાર પછી બે વર્ષે દુર્ભાગ્યે ત્હેનો પિતા પણ ગુજરી ગયો. કષ્ટરૂપાંચે અન્દ્રશંકરના પિતા પાસે બે પૈસાની મૂઠી હતી. એજો મરતી વેળા પોતાના બાઈ નવલશંકરને પૈસો સોંપી અન્દ્રશંકરને યોગ્ય કેળવણી આપી ઉમર લાયક થયે પૈસો સોંપવા સૂચના કરી હતી. માળાપની ગેર-લાજરીમાં જરાક આકરા સ્વભાવનાં કાકાકાકીની ધાકથી અન્દ્રશંકરનો સ્વભાવ ગંક થયો હતો. સંધ્યાકાળ પછીનો ગમે એવું કામ હોય તો પણ ત્હેનાથી બહાર રહેવાનું જ નહિ. આરાટે વર્ષે મેટ્રીક્યુલેશન પરીક્ષામાં પસાર થયો ને તેજ વર્ષે એક પૈસાદાર સદગૃહસ્થની કેળ-વાયેલી કન્યા સાથે ત્હેનું લગ્ન થયું. નવલશંકરનો છોકરો પ્રમત્રમુખશંકર પણ પરીક્ષામાં બેઠો હતો પણ નવાસ પડ્યો. અન્દ્રશંકર ખેડે જ વર્ષે પાસ પડ્યો, અને સાથે લાગી અનિલા જેવી વહુ મળી તેથી નવલશંકર, કાકા અને ત્હેમની વહુને ખમાયું નહિ. અનિલા સ્વભાવે શાન્ત હતી એટલું જ નહિ પણ ત્હેની મુખમુદ્રા હમેશાં હસમુખી જ હતી. અનિલાની મા ગુજરી જવાથી પીયરમાં વિધવા કાકાનું મલણ પૂર બેરમાં હતું.

આપણી વાર્તા શરૂ થાય છે તે વેળા અનિલા સાસરે આવતી હતી હતી, પણ કાકામાં પીયર હતી. અન્દ્રશંકરની કાકીએ અનિલાને બે ચાર વેળા તેડ્યાં છોકરું હતું પણ ફાઇએ સાસરે મોકલવા સાદ ના પાડી હતી. ગરીબ જીઆરી અનિલા સાસરે જવા તલપાપડ થઈ રહી હતી પણ ફાઇની ધાક એવી જળરી હતી કે બોલી શકતી નહી. ફાઇની બીક જુદી હતી. યોગ દિવસ ઉપર અનિલાની ફાઇએ પોતાના છોકરો સાથે અનિલાની કાકીજના બાઇની છોકરીનું માથુ કાકીજ પાસે ક્યું હતું પણ ના પાડવામાં આવી હતી. અનિલાએ એકાદ વખત તો આડીરીતે ફાઇને કહ્યું ત્યાં તો ફાઇ તડકી ઉઠ્યા. “અગ્નિ અનિલા ! આ શું. આવી વરથેમછા શી ? બે દીવસ સાસરે ન ગયા તો શું થઈ ગયું ! આનંકાકાની છોકરીઓથી તો તોળા. બહુાપી કે વરથેલી જ થાય છે. તમારે જ વર હશે ? અમે તો મહીનાને મહીના સુધી પીયર રહેતાં. કાંઈ જતું નથી.” પતિપરાયણ ગરીબ અનિલા આ જવાબથી તો શેહજા ખાઈ ગઈ. શું કરું તે મુઝ્યું નહિ. ચોરડીમાં જઈ પુષ્કળ રોઈ. ગમગીન બની વીચારમાં ને વીચારમાં આરામ ખુરશી ઉપર પંડી રહી, એઠ-લામાં નોકરે ત્હેના નામનો કાગળ હાથમાં મૂક્યો. કાગળ ઉપરના અક્ષર જોળખ્યા ને ફાડતાં ફાડતાં હૈયુ, રોહ-હર્ષ-શોકની વૃત્તિઓથી ધડકવા લાગ્યું. પત્ર ફાડ્યો તે વાંચવો શરૂ કર્યો.

સા. વ્હાલી અનિલા.

મા. કાકીએ દેટલીવાર ત્હમને તેડવા મોકલ્યું પણ ત્હમારાં ફાઇ અંદર અંદરની તકરારને લીધે મોકલવા ના પાડે છે. ત્હમારી ચી ઈચ્છા હશે તે હું કહી શકતો નથી. પણ એમની તકરાર આપણને નડે છે. વિશેષમાં કાકી મ્હારા ઉપર ચડખડ્યાં છે. હવે તારા આપણું કાંઈ હમારી પાસે નથી. એમ જોયું છે ને મ્હારે ઘર છોડવાની શરૂ પડશે એમ લાગે છે. આજ ન જુદી ઓરડી ખોલી છે ત્હેની અંદર ચાર મોપડીઓ વિગેરે સામાન મૂકી છે તથા દીવસમાં મુંબાઈ જવા વિચાર રાખું છું. મ્હારી સાથે આવવાની મરજી હોય તો તૈયાર થાએ. રવીવારે મેલમાં જઈશું. કમને ન આવશે. નહિ આવો તો રહી જવાનો નથી. આવવાનાં હો તો થોડાંક લુગડાં લેજો ને ફાઇને ખબર કરજો. જે હોય તે નક્કી કરી ઉત્તર તરત જ લખજો.

લી. ત્હારો જ.

ચંદ્ર.

કામળા લાંચી અનિલાએ વિચાર્યું કે, પીયરનું મુખ વંચવ ચાંકામળાં છે. ચંદ્રની સાથે જવાની. ફાઈ જશે ચીડતાં. મ્હારા ચંદ્રની સાથે જઈશ ત્હેના કરતાં અહીં રહીશ તો લોકો દીકા કરશે. આમ વિચારી હું કાણમાં જ નીચે પ્રમાણે પત્ર લખ્યો.

વ્હાલા ચંદ્ર.

ત્હમારો પત્ર મળ્યો હું આપણા ખુશી છું ત્યાં ચંદ્ર ત્યાં અનિલા. હું અહીંથી કાંઈ સેવાની નથી તેમ કહ્યા વિના નહીં આવું. રવીવારે સાંજરે મ્હાર આવીશ. હૃદયે ચીન્ટા ન કરશે. હું રાજ ખુશીથી આવીશ.

લી. ત્હમારી જ,

સા. અનિલા.

રવીવારે જ્યારે પહેલાં અનિલા તૈયાર થઈ ગઈ. સાંજરે જતી વેળા હેઠળ ઉતરી ફાઇને કહ્યું—“ફાઈ જાઉં છું—પાછળ મ્હારી વાન ન કરશે. હું રાજ ખુશીથી જાઉં છું.” “અત્યારે ક્યાં જાય છે નથી જાઉં” ના હવે ત્હમારું માનવાની નથી! એમ કહી ચાલી નિકળી.

છ વાગ્યા હતા ને ગાડીનો વખત થવા આવ્યો હતો. ચંદ્રશંકર ધડીધે ધડીધે બારીયે જોતો હતો ને ‘કેમ ન આવી’ ફાઈએ ના તો નહિ પાડી હોય, ‘એની જ આવવાની મરજી નહિ હોય, ના ના એમ વ્યુહું લખે એની નથી’ એમ તર્કવિતર્ક કરતો હતો ત્યાં દાદરા ખખડ્યો ને અનિલાને જોઈ. બહેની દૃષ્ટી મળતાં જ જાહેનાં હૃદય ધબક્યાં ને તરત જ શાન્ત થયાં. ચંદ્રશંકર તો તૈયાર જ હતો. ગાડીમાં સામાન મૂકાવી બન્ને રોશન ઉપર ગયાં. બન્ને એક જ ગાડીમાં બેઠાં. ચંદ્રશંકરે અગાડથી મુંબાઈમાં પોતાના એક મિત્રને ઓરડી ખાડે રાખવા સખી રાખ્યું હતું. સફલાએ જે કમ્પાર્ટમેન્ટમાં ચંદ્રશંકર

અને અનિલા બેઠાં, તેમાં લેખના શીવાય કોઈ જ નહોતું. અમદાવાદ મૂક્યું. પૂર્ણ-
માનો દિવસ હોવાથી ગાડીમાં અજવાળું પડતું હતું. ચન્દ્રશંકર અનિલાના આગ્રહે લેના
ખોળામાં માથું રાખી સુતો. પવિત્ર સ્નેહભરી અનિલા પૂર્ણમાના તેજમાં પોતાના ખો-
ળામાં પ્રિય પતિનું મુખ વખતો વખત નિહાળતી હતી આખરે ધીરે રહી લેના કપાલ
ઉપર અનિલાએ સ્નેહદાન દીધું. આમ થતા એકએકના કપોલ અડધાં ને ચન્દ્રશંકર અર્ધ
ઉઘમાંથી ચમક્યો 'વ્હાલા. ચમકશો નહિ.' હું છું.' ચન્દ્રશંકર બોલ્યો. "હજી તું ઉઘી નથી ?
આખી રાત્રનો ઉગ્મગરો પડશે માટે સૂઈ જા." "હા સૂઈ જાઉં છું ત્હમે ત્હમારે સૂઈ જાયો
એમ કહી ચન્દ્રશંકરને સૂતાડ્યો. સ્વપ્નારમાં આંટરાડું. રોશન આવતાં અનિલાએ ચંદ્રશં-
કરને જગાડ્યો અને જલ્દા ઉતરી બહાર નિકળ્યા. ભૂલેશ્વર બણી બાડે રાખેલી ચોરડી તરફ
વિકટોરિયા લઈ ગયાં. ચોરડીમાં સામાન મૂક્યો કે તરત જ અનિલાએ ચાલની તૈયારી
કરી ચન્દ્રશંકરે બગ્ગરમાંથી જોઈતો સામાન આણ્યો. ગઈ રાત્રનો ઉગ્મગરો હોવાથી બન્ને
બેઠાં સૂઈ ગયાં.

બીજો દિવસે ચન્દ્રશંકરે બહાર જઈ આવી કહ્યું કે ઇશ્વર કૃપાએ મહારા શાગળને
લીધે મ્હને દસ દસના બે ટયુશન મળ્યાં છે એટલે હમણા હરકત નહિ આવે. બીજા
દિવસથી ચન્દ્રશંકરે કોલેજમાં જવા માંડ્યું તે દરમિયાન અનિલા ચાકીમાં આવતા ફરીયા
પાસેથી રમાલ-ટોપી મેળાં બરવાનો સામાન લેઈ બરી વેચવા માંડ્યો. આવી રીતે બેગા
કરેલા રૂપીઆ ચન્દ્રશંકરને આપવા માંડ્યા પણ ચન્દ્રશંકરે લીધા નહિ ને અનિલાને નામે
બેંકમાં મૂક્યા. અનિલા ધરદામ પોતાને સાથે જ કરતી. માત્ર પાણી આપેથી બરવાનું
હોવાથી ચન્દ્રશંકરના આગ્રહને લીધે ઘાટી પાસે પાણી બરાવતી.

ત્રીસ રૂપીયાના ટયુશન ઉપર જ ધરનું ને કોલેજનું ખર્ચ નિભાવવાનું હતું. પૈસાની
જાડુ તાણુ પડતી. ચન્દ્રશંકર જાડુ મુઝાતો પણ અનિલા દીક્ષગીરે થશે એ બંદીકથી લેને
કહેતો નહિ. આમને આમ દેટલા દિવસ ગયા. એક દિવસ જમી પરવારી બન્ને બેઠાં હત્યાં
ત્યાં ચન્દ્રશંકરે પુછ્યું-અનિલા ! ત્હમે મારી સાથે રાજી ખુશીથી આવ્યાં છો કેમ ? અનિલા
બોલી-વ્હાલા-એમ કહેવાય છે કે જે જાડુ વ્હાલું હોય ત્હને તું કહીને બોલાવાય છે. દા-
ખલા તરીકે ઇશ્વરને અને માને તું જ કહેવાય છે. તો એમ લાગે છે કે હું ત્હમને વ્હાલી
નથી. આનો ઉત્તર આપો પછી હું ત્હમારા સવાલનો જવાબ આપીશ. ચન્દ્રશંકરે કહ્યું
વ્હાલી અનિલા ત્હે વ્હાલશ્પી સાંકળે તો બાંધ્યો છે ત્યાં આ સવાલથી વિશેષ બાંધે છે.
માત્ર આજથી ત્હને તું કહીને બોલાવીશ પછી ? અનિલા બોલી. "વ્હાલા ત્યારે ત્હમારા
સવાલનો જવાબ સાંભળો. વ્હાલા હું જો ત્યાં રહી દત તો આટલી સખી ન થાત. મ્હને
અહી કોઈ પણ તરેહનું દુઃખ નથી. દુઃખ સુંહોયતે સમજતી નથી. ત્હમારી સાથે રહી સુખ
ઝાડ તમે રોટલો ખાવો એ પીયરના વૈભવ કરતાં હજાર દરજ્જે સારૂ ગણું છું. જ્યાં ત્હમે
ત્યાં હું. ત્હમારે સુખે સુખી ને તમારે દુઃખે દુઃખી ! ચન્દ્રશંકરને આ ઉત્તર સાંભળી હર્ષ
ને ઇશ્વરના ઉપકાર હસિથી આંસુ આવ્યાં અને ઇશ્વરનો પાડ માની સ્નેહબીનું દંપતી સ્મર્યું.

કેટલાક મહીના પછી એક રહાએ જે ચન્દ્રશંકર બહારથી આવ્યો. અનિલા રસોઈ કરી
બેસી રહી હતી. ચન્દ્રશંકરે કહ્યું મારે જમનું નથી, જૂખ નથી સ્વપ્નારે બરાબર જમ્યાં નથી
ને જૂખ કેમ નથી એ અનિલાએ પુછેલા સવાલનો જવાબ ચન્દ્રશંકરે કહ્યું. મ્હારે ઘરેરે

હીક નથી. શરીરે હીક નથી સાંભળ્યાં. આ પ્રેમાળ પત્ની રસોડામાં જઈ ચાહની તૈયારી કરી બહાર આવી તે વેળા ચંદ્રશંકર પેપર વાંચતો વાંચતો, વીચારમાં પડી ગયો હતો. અનિલા બોલી બહાલા કહો ન કહો ત્હમે કિંદાસ બહુ છો. ન કહો તો મ્હારા સમ. ચંદ્રશંકરે કહ્યું 'કાંઈ જ નથી. અમરતુ જ.'

આખરે અનિલાના બહુ જ આગ્રહથી ચંદ્રશંકરે કહ્યું, બહાલી હવે પરીક્ષાનો વખત પાસે આવતો જાય છે તેથી એક ટેકાંલેથી ભણાવવાનું મૂકી દેવું પડશે તો ધર ખર્ચ તેમ જ પરીક્ષામાં ભરવા પૈસા નેમશે તે ક્યાંથી લાવવા એના વીચારમાં કિંદાસ છું. બહાલી એવો દીકરોગીર છું, પણ પરમેશ્વરનો પાઠ માનું છું કે ત્હારા જેવી બહાલસોઈ સ્ત્રી આવી અવસ્થામાં ઈશ્વરે આપી છે. અનિલા બોલી, એહો આટલા માટે ગભરાઓ છો કે-મ્હે ટાપીયો વીગેરેના પૈસા સંધરી મૂકી બેંકમાં મૂક્યા છે તે ત્હમારા જ છે. એ પૈસા ત્હમને કામ નહિ આવે ત્યારે આવશે કોને? આટલું કહી અનિલાએ ઇસ્કોતરામાંથી પોતાના નામની બેંકની ચોપડી કહાડી ચંદ્રશંકરના હાથમાં આપી. ચંદ્રશંકરે જોયું તો અનિલાને નામે રૂ. ૮૦૦ આસો હતા. પણ અનિલાના પૈસા વાપરવા અચકાતો હતો. અનિલા બોલી હી. 'બહાલા, ત્હમારા મનમાં એમ થાય છે કે એ પૈસા કેમ ખર્ચ્યું. બહાલા આટલી જુદાઈ રાખતા હશે તે નહોતી જાણતી. બહાલા ચંદ્ર એ પૈસા મ્હાર ઘરેલું સર્વ ત્હમાર છે. ત્હમારે માટે એ કામ નહિ આવે ત્યારે કામ આવશે ક્યારે. ત્હમારા વિના એ પૈસા ઘરેલું સર્વ નકામાં છે. માટે બહાલા એ પૈસાનો કરાર ઉપયોગ કરો મ્હારા એ ત્હમારા જ છે.' ચંદ્રશંકર અનિલાને છાતી સરસી લઈ બોલ્યો. બહાલી મારી પાસે પૈસા નથી છતાં તું મારી તરફ આટલું બહાલ રાખે છે એ નવાઈ જેવું મ્હને લાગે છે. હી.

સમયતરંગ.

દેશી કારીગરી માટે સ્ત્રી-પ્રયાસ—‘ભારતી’ માસિકનાં ઉત્સાહી અને સ્વદેશ વાસના-સંપાદક મિસ સરસ્વા ધોરણે “લક્ષ્મી.ભંડાર” એ નામની એક સંસ્થા ઉઘાડી છે. જેમાં માત્ર દેશી બનાવટની વસ્તુઓ વેચવામાં આવશે. ભંડારનો લાભ માત્ર સ્ત્રીઓ જ લઈ શકશે.

અચકારને ઉત્તેજન—છોકરીઓ માટે પુસ્તક રચનાર જલધર કન્યાપાઠશાળાવાળા સાગ્રા દેવરાજને પંજાબ સરકાર તરફથી રૂ. ૨૦૦ નું હનામ આપવામાં આવ્યું છે.

હિંદી સ્ત્રીઓ તરફ માન—યોગ વખતપર નામદાર લેડિ લેમિન્ટને એક મેળા-વડામાં જાહેર કંઈ હતું કે જે અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ પોતાની હિંદી ખેનો તરફ માનની લાગણી રાખશે તેમની તરફ ખાસ માનની લાગણી રાખીશ.

હિંદુ કન્યાશાળા માટે ચતન—મિસિસ એન્ટી બિસેન્ટ જનરલ ખાતે એક હિંદુ કન્યાશાળા સ્થાપવા ચતન કરે છે. આ શાળાની સ્થાપના માટે દેશી શુદ્ધસ્થોએ નાણાંની સહાય આપી છે એટલું જ નહિ પણ પારિસ, લંડન, સાનફ્રાન્સિસ્કો વગેરે સ્થળેથી પણ તેવી મદદ મળી છે.

સંમતિ વચ—વડોદરાના બાળલક્ષ પ્રતિબંધક કાંબંધ મુનંબ સંમતિ વચ તેર વર્ષનું હોવામાં આવ્યું છે.

સ્ત્રી કારીગરી માટે જગા—આવતા ડિસેમ્બર માસમાં મુંબાઈમાં કોન્ગ્રેસ તરફથી બહુ ૧૨ પ્રદર્શનમાં સ્ત્રીઓના હાથથી બનતી ચીજો માટે એક જૂદો વિભાગ રાખ દેહેતો પાડ્યો છે.

ત્યાં ચંદ્રકેતુ કવિ—કન્યાકોનમમાં પડિતા કવિરત્ન જૈસુન્દરી સંસ્કૃત ભાષામાં ઉત્તમ બોલી-બોલોતા સ્ત્રી શકે છે. મરુરાના કેળવાયલા લોકોનો તેમની કાવ્ય શક્તિ વિશે ધણો ખલા તરીકે છે.

નથી. આનો હ વિષે વ્યાખ્યાન—પડિત શ્રી દીનદયાળ શર્માએ યોગ વખતપર મુંબા-બહાલી અનિલાળી મોરારજી ગોક્ળદાસના આગવણથી ચીનો બાગમાં લગભગ ૧૭૫ ચાક્ર આજથી તે ધર્મ વિષે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય, પતિ પ્રત્યે સદ્ભાવ સંવાલનો જવાબ રીતે અલાવલો, સંકટ સમયે ધૈર્ય રાખવું, સાદાઈ સંપાદન કરવી, વસ્ત્રો અહી કોઈ પણ તરંથી કેવી રીતે અજગ રહેવું એ બાબતો વિષે તેમણે વિસ્તારથી જાડ તમે રાટલો ખાવ.

ત્યાં હું. લંબારે મુખે મુખે વિષે ભાષણ—અનેના “ભોજાનાથ સિટરરિ ક્રિસ્ટિયન ટેમ્પલ ને ઈશ્વરના ઉપકાર વૃત્તિય શ્રી શંકરનંદજીએ ગયા માસમાં ‘સ્ત્રીઓની ઉત્તતિ’ એ

કેટલાક મહીના પછીનું હિંદુસ્તાનમાં પરાક્રમી અને શુભચાન પ્રગ્ન ઉત્પન્ન કરવાને બેસી રહી હતી. અંદરાકરે એએ જરૂર બતાવી હતી. ગાર્ગી અને સીતા જેવી વિદુષી ને બૂખ કેમ નથી એ આનો જેવી શુરવીર સ્ત્રીઓ હિંદુસ્તાનમાં પેદા થાય એવી તેમણે

સુન્દરી સુબોધ

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મનુ

(પ્રસન્ન દેવતા રૂઢે, આપા ખામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વ રીતે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માનિક

પુસ્તાક નં.	પ્રકાશક,	{ ઈસ. ૧૯૦૪ અકટોબર
અંક. ૨ }	બાન્ધુસમાજ.	{ વિસ ૧૯૧૦ આગસ્ટ
	વિષયસૂચન	
વિષયવિભાગ	સપાક	૨૪
કાવ્યકૃત		
૧ માઆપતે નમન	(રા. રા. લલિત)	૨૫
૨ દેવાનું હેત	(")	૨૬
૩ પહેલી । કેમ કહેા કરગો	(રા રા વસન્ત મિત્રો)	૨૬
દુહધર્મ		૧
૧ કિંકુ સ્ત્રીઓનું જીવન — પુત્રી (રા. રા. સુમન્ધુ)		૨૭
૨ સ્ત્રીલેખ — અમણ માતાથી છોકરાપર થતી અમર (મહેન છોકીબાઈ)		૩૦
નિર્મલસુંદરી		
એક પ્રુથારકે જીવવળી (રા. રા. કુશીર)		૩૬
વર્તમાનરંગ	(રા. રા. સુમન્ત)	૪૦
વિવિધ વિહાર		
૧ મતાઓ (સુમન્દ રા. રા. સુમન્ધુ)		૪૨
૨ પતિવ્રતાને પ્રાપ્ત એક અદ્ભુત ચિત્ર (રા. રા. સુમન્દ)		૪૪
સમયતરંગ		૪૭

વાર્ષિક લવાજમ સવા રૂપિયો કૃપાય ખર્ચે મહિત.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકર સાક્ષરકવિ ઓવર્ધનશમભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો,
 “સૂર્યો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વરેષ યાય, શરીરે બલવતી, રોગહરીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે સુકૃતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની ભૂખ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં જોરાં કલ્યાણ કરવા
 “સક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધવૃગની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પરિભ્રમિપ્રશસ્ય પદ પતિનું હૃદય ઉત્તત કરે અને તેના આંદર
 વિતાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ ભેગવી દઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને
 અંતે સ્વદેશમાં, હૃદયસૂર્યનાં તેજસ્વી દિરછો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એક આપ સુન્દરીઓના
 જીવનની સફલતા છે.” સીવિના મૃદુ નથી, મૃદુવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી...
 “સ્ત્રી”ની ઉત્તતિવિના દેશની ઉત્તતિઅશક્ય છે.”

[વર્ષ ૨ જુન] ઈ. સ. ૧૯૦૪. અક્ટોબર—આસો, વિ.સં. ૧૯૬૦. [અંક ૨ જો.

કાવ્યકુંજ.

માખાપને નમન.

મુગુણ એ શ્રલસમાં સાદર

નમું મુજ માત તાનને પાવ !—નમ.

જનની જનકનાં ચરણ ચરણથી જનમ-મરણ-જપ ગાય.—નમું. ૧.

અમી બરી એ વસલતાનાં આનંદપાન કરતાં

રિમતમય મધુરાં દુધમલ બાલક વાલપનાં ગીત ગાય.—નમું. ૨.

બ્રહ્મ તણા વિનિમયના બળથી સરજ થાય સંસાર !

એ મુખ સાધનની સેવાનું જુલાય ક્યમ એ બાબ ?—નમું. ૩.

—લલિત.

હૈયાંનું હેત.

(પદાડીની ગજલ.)

સ્વજનના શુદ્ધ સાચા હેતની તો વાત જૂદી !
પરસ્પર પ્રેમના આધારની તો રીત જૂદી !

સોડહં-સોડહં સતીં રૂટે ! સાડહં-સાડહં કંથ !
સેવે એક જીભ સદા, એ સહચાર અનંત !

વિરહ સહવાસની બદલુ બલિહારીજ જૂદી !
અજબ આકર્ષણે ખેંચાય સાંકળ એ જ જૂદી !

અબોલ આંખે સમજતાં બહાલપની કંઈ રીત !
અમીમય હૈયાં ઉમંગકે ધાય પરસ્પર લીન !

—સલિત.

‘ જહેની ! કેમ કહો કરશે ? ’

જહેની !

વિશ્વ-વાટિકા આપણ આશ્યાં,
સહયુણ દુરુણુ ટુલડાં મહાશ્યાં,
કણ્ટક વાટસરીમાં બાળ્યા,
કેમ કહો કરશે ?

સહયુણ ટુલડાં લહેજત આપે,
બ્રમણ-વમળમાં દુરુણુ નાંખે,
અડવા લીડે કણ્ટક વાગે,
કેમ કહો કરશે ?

—યસનંતવિનોદી, (શિશુમણ)

શ્રદ્ધધર્મ.

૧.

હિંદુ સ્ત્રીઓનું જીવન.

૧.

પુત્રી.

પુત્રી થતાં ને ઘણી થાય ગિન્તા.
થશે મુપુત્રી ? મુખી કે દુઃખી વા ?
દશે શું કોના વર મોગ્ય આના.

x x x x x x x x

જે દેશમાં સીતા-દ્રૌપદી-દમયંતી-સાવિત્રી જેવી જગવંદનીય સ્ત્રીઓ થઈ હતી, તે જ દેશમાં દ્વાજ સ્ત્રીઓ દક્ષદી-નિર્માલ્ય-નિસ્તેજ થઈ ગયેલી છે તેનું કારણ શું ? આ વિશે પૂછું વિચાર કરતાં જણાશે કે જ્યારે જૂના સમયમાં પુત્રીઓને પણ કિસાદ બરી-કેળવાયત્રી. રાખવામાં આવતી, ત્યારે દ્વાજમાં તેમને જન્મથી જ નિઃસાદી-નિર્માલ્ય બનાવવાના પ્રયત્ન થાય છે. કુટુંબમાં પુત્રીનો જન્મ થયો ત્યારથી જ ‘રૂંડ’, ‘પયર’, એ શબ્દો તે અજ્ઞાન બાલકના કાનમાં પડે છે. આવા શબ્દ સાંભળવાની ટેવ પડી ગયેલી હોવાથી જન્મ આપનાર માતાને પુત્રી આવી છે એમ ખબર પડતાં જ ખીચારી શોક-ઝરત થાય છે પુત્ર આવ્યો હોત તો જે માન મળત તેની સર્વ આશા હુમ થાય છે એટલું જ નહિ પણ સામાન્ય જુદિનાં સાસરીયામાં ને ખીચારીને દમેસને માટે મ્હેણાં કુણાં ખાવાના રહે છે.

હિંદુ સંસારમાં ‘પુત્રી જન્મ’ આટલો જથ્થો દક્ષકો ગણાવાનાં કારણો છે. પ્રથમ તો એમ માનવામાં આવે છે કે પુત્રથી જ આપણી સદ્ગતિ થશે. પુત્ર હશે તો રક્ષાવસ્થામાં આપણી સેવા બળવશે. પુત્રથી જ નામ રહેશે. આ વિચારો એવા સજડ ગેણ છે કે તે સ્વેચ્છાથી નિકળી શકે એમ નથી છતાં આ વિચાર તદ્દન જૂઠ્ઠા બરેલા છે. જનકરાગને પુત્ર હતો વા નહી પણ લેમનું નામ-લેમની અમર કીર્તિ સીતાજીના પિતા તરીકે વધારે પ્રસરી છે. લંપટ-વ્યસની ને સર્વ દુર્ગુણથી પરીપૂર્ણ એવા પુત્ર કરતાં સુશીલ પતિવ્રતા પવિત્ર પુત્રીના પિતાને સદ્ગતિ મળવા-લેમનું નામ રહેવા વધારે સંબધ છે. પુત્રી હકદી ગણાવાનું ખીલું કારણ એ છે કે દાક્ષના સમયમાં સ્ત્રીઓને મોઝ્ય એવી છટ ન આપતાં સ્ત્રી ઘરની યજ્ઞમડી લેખાય છે એટલે સાસરે આવ્યા પછી સારો-કેળવાયેલો પતિ ન હોય તો પિય-રની સાથેનો સંબધ તદ્દન ઓઢો કરી નાંખવો પડે છે. આમ હોવાથી પુત્રી છતાં કોઈ

પણ સંતાન નથી એમ માખાપને માનવું પડે છે તેમ જ સાસરીયામાં વિશેષમાં અયોગ્ય કનડગત હોય-જમાઈ દુરાચરણી હોય-છોકરીને દુઃખ દેતો હોય ને ત્હેમાં છોકરી સમજી હોય તો માખાપને જીવનપર્યંત પુત્રીનું દુઃખ જોઈ જાણ્યા કરવું પડે છે અને 'પુત્રી ન હોત તો સાઈ' એમ વખતો વખત ઉદ્દગાર તેઓ કરાડે છે. (૩) દૈવેશ્વર્યે સર્વ અનુ-કૃણતા હોય અને પુત્રી સુખમાં હોય અને બાળ્યવશાત્ પુત્રીને વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થાય તો પછી માખાપના દુઃખની અવધી! આવાં આવાં કારણોથી પુત્રીનો જન્મ હિંદુ સંસારમાં હલકો લેખાય છે.

આગળ કહ્યું તેમ જન્મથી જ 'રંડ' શબ્દ પુત્રીના સંબંધમાં સામાન્ય રીતે વપરાય છે. જ્યારે પુત્રને જે માગે તે મળે છે, ત્હેનાં મન તથા શરીર કેળવવા સર્વ પ્રયાસ થાય છે ત્યારે પુત્રીને ત્હેમાંનું કંઈ જ હોવું નથી. ઇંગ્રેજ મરકારના રાજ્યમાં દુધપીતી કરવાનો આજ બંધ પાડવામાં આવ્યો છે. અને મારી નાખનામાં આપણામાં ખાપ મનાય છે નહિં તો, પુત્રીનો જન્મ થતાં જ કેટલેક રથજે મારી નાંખવામાં આવે એમ કહેવામાં અતિ શયેક્તિ નથી. યુરોપીઅન વા પારસી સ્ત્રીઓમાં એકલાં જવાની હિંમત-હુંશીવારી હોય છે તેમ જ ત્હેમનાં શરીર અને મન પ્રકૃત દેખાય છે ત્યારે તેટલી જ વયની હિંદુ છોકરીઓ બ્લોકલુ-રીટી જણાય છે તેવું કારણ એટલું જ છે કે યુરોપીઅન વર્ગમાં નાનપણથી જ પુત્રીને પુત્રની માદક જ ઉછેરવામાં આવે છે. બાલ્યાવસ્થામાંથી જ-પોતાની જાત હલકી છે એમ માનતી હિંદુ પુત્રીઓમાં હિંમતને શારીરિક બલ સંભવે જ મળેથી? *few and weakness can not afford to be magnanimous* એ ફ્રાંકલિનું કહેવું અક્ષરશઃ ખરૂં છે.

પાંચ સાત વર્ષની વય થતાં અન્ય કોમમાં લગ્ન કરી દેવામાં આવે છે ત્યારે ઉચ્ચ કોમમાં માત્ર વિવાહ જ કરી રાખવામાં આવે છે. વિવાહ કરવામાં-લગ્ન કરવામાં માતા-પિતા પોતાનો જ સ્વાર્થ જોઈ તેમ જ ન્યાતની ચાલતી-આવેલી રીતોનો અવલમ્બી ગામને ગામમાં જ અથવા વિદેશમાં-વર કેળવાયેલો-સમજી-સહગૃહી છે કે નહિ તે જોયા વિના સાસરીયાં સારાં છે કે નહિ અને પૈસા છે કે નહિ, એટલું જ જોઈ પોતાની પુત્રી આપી, પોતાનું કર્તવ્ય થયું એમ માને છે. પછી વર વયમાં ઘણો મોટો હોય, દુર્ગુણી હોય, નાનો હોય કે પછી ગમે તેવો હોય તો પણ—

‘તાતે કહ્યું “તુજ કાન્ત આ, બહુ ભાવ એ પર-રાખજે;
“પ્રિયપતિ ગણી એ સાથ તારો જીવ જોડી રાખજે.”

આમ કરવું પડે છે, આપણી ચાર્ય સ્ત્રીઓ કેટલી સહનશીલ છે કે ગમે તેવી સ્થિ-તેમાં આનંદથી નિભાવ કરે છે તે સર્વ વિસ્તારથી-‘પતની’ ના વિભાગમાં જોઈશું.

તાલના સમયમાં નિશાળમાં છોકરીઓને મોકલી એટલે માથાપતું કેળવણીના સંબંધમાં કર્તવ્ય થઈ રહ્યું એમ સમજવામાં આવે છે. પરંતુ ધર.એ જ કેળવણીનું ઉત્તમ સાધન છે. નાનપણથી જ વિવાહીતા યવાથી વાતોમાં-રમતાં-‘વર’, ‘સાસ’, ‘સાસદ’, વિગેરે શબ્દો પુત્રીના કાનમાં પડે છે એટલું જ નહિ પણ ‘સાસ માયાની મળી છે!’ ‘વર તો માવડીયો છે!’ વિગેરે સાસરીયાં અને મુખ્યત્વે ફરી વરને વિશે બાવ ઉત્પન્ન કરાવવાને બદલે ત્હેના દેખતાં જ ત્હેના વિશે જરા ઘસાતુ બોલી અગ્નિપણ્ણે અને અસા-નતાથી જ અભાવ ઉત્પન્ન કરાવવામાં આવે છે. આવી રીતે તે સમયમાં સારા વિચાર ઉદ્ભવે એમ પ્રયાસ કરવાનો તેમાં આવી રીતે પુત્રીઓનાં બલિષ્ઠ્યવન બગાડવા માથાપ દારણુભૂત થઈ પડે છે. પાંચ સાત વર્ષની છોકરી ઓપણું-ચણીયો પ્હેરી મ્હોટી વયને યોગ્ય એવી વાતો કરે તો “મેર રાંડ ગાયલી!” એમ કહેતાં જઈ પણ મનમાં રાછ થઈ એવી વાતો કરવાને ઉશ્કેરણી આપી પુત્રીઓમાં અપરિપક્વ વયમાં જ યુવાવસ્થાના વિકારો ઉત્પન્ન કરે છે. આવા વિચારોના વાતાવરણમાં કહરે-અને શરીર કેળવવા ખુશી હવામાં હરવા ફરવા દેવામાં ન આવે-મનમાં ઉત્પન્ન થતી સ્વાભાવિક શંકા અને યોગ્ય સ્વતંત્ર વૃત્તિને જાડમૂળથી જ દબાવી દેવામાં આવે, ત્યારે કીકા મ્હેસવાળી, તાણુ વિગેરે રોગ-વાળી, શોકમ્મત મ્હેસવાળી, સ્ત્રીયો થાય એમાં શું આશ્ચર્ય! મ્હોટાં શહેરોમાં-મ્હોટાં કુટુંબોમાં-દવાયાળામાં, આજકાલની છોકરીયો જોશો તો જણાશે કે-કાલીદાસ-ભવજૂતીએ વર્ણવેલાં સૌંદર્યવાળી સ્ત્રીયો ક્યાં છે? ધોળી, લોહી વિનાની ચામડી-રોગ પુષ્કળ-નિરંતર શરીરની અસક્રિયતા ફરીયાદવાળી નાવુકાર્ધ-શરીરને શ્રમ ન અપાય એવી સ્થિતિ-એમાં જ ખુશસૂરતી આવી ગઈ છે! ક્યાં ગયું સ્વાભાવિક સૌંદર્ય? ક્યાં ગઈ મુખની અંદ્ર જેવી આકર્ષણીયશક્તિ? ક્યાં ગયો ઉત્સાહ-ક્યાં ગઈ મુખની લાલી, ક્યાં છે રોગરહીત બાંધ્યા ધાટનું શરીર? આ સર્વ ભૂતકાળના બહુકાંડ જ રહ્યા છે! આર્વાવર્તની સુદરતા હુમ થઈ છે ને હોય એમાં નવાઈ શી? બાળક-માતાઓ થઈ-પુત્રી-સ્ત્રી દલકી લેખાઈ-તહેમતાં શરીર મન કેળવવાં એ અગોચ્ર મનાયું, પછી સાડું પરિણામ ક્યાંથી હોય?

જેવી શારીરિક સ્થિતિ છે. તેવી જ માનસિક સ્થિતિ છે. ‘સ્ત્રીયોને ક્યાં નોકરી કરવી છે, બહુવાધી બગડી જાય છે,’ એવા વિચારે પુત્રીઓને યોગ્ય એવી કેળવણી અપાતી જ નથી. છોકરા વા છોકરીને કેળવવાની જવાબદારીનું કામ માત્ર નિશાળના શિક્ષકો ઉપર જ નાંખી દેવામાં આવે છે. હુંકા ખખારના અશિક્ષિત શિક્ષકો શું કરી શકે? છોકરાઓને તો જરા પણ કેળવવા પ્રયાસ ધર આગળ થાય છે, પણ છોકરીઓને તો જરા પણ નહિ. નિશાળનાં લેસન કરવાં-નાનો બાધ કે બ્હેન હોય ત્હેને રમાડવાં-ધરનું કામ કરવું, બહું સાથે! અમાડું એમ કહેવું નથી કે ધરનું કામ ન કરાવવું પણ જરા નિયમિત રહી સર્વ અનુકૂળ વખતે. ચતુર હોય તો સર્વ કામ સારાં થવા સંભવ છે. નિશાળનાં લેસન વાંચી રહ્યા બાદ સ્નેહથી-મમતાથી શીખવવામાં આવે તો ત્હેની અસર સારી થાય. ‘સાસરે જશો ત્યારે ખજારો પડશે’-‘રાંડ ઓળથ્યો થઈ પણ અક્લ નથી!’ એવા શબ્દ પ્રહારની સાથે ધરસસારની કેળવણી હિંદુકુટુંબોમાં અપાય છે. આવી કેળવણીનું પરીણામ-કોઈ સ્વભાવ-ગુણ કરવાની-ખુબો પાડી વાત કરવાની ટેવ અને કુટુંબમાં શાન્તિને બદલે વાક્યુહન એ થાય છે.

શાન માતા ધરની આસપાસ કચરો, ગંદવાડ, બેજ, અને દુર્ગંધ રાખે છે. ધરમાં પણ એટલી બધી ગંદકી રાખે છે કે, તેથી છોકરાંનાં શરીર રોગીષ્ઠ થઈ જાય છે. ગંદવાડ એ મંદવાડનું મૂળ છે. એ રોગ ઉત્પન્ન કરનાર મોટી ઉપાધીઓ છે. અણુસુધરેલપણાનાં ચિન્હ છે. વળી ધરની આસપાસ કચરો વગેરે કોઢતી જાણુએ હોવાથી માંકડ, ચાંચડ, વગેરે છવંડાં થાય છે. તેથી છોકરાંને ચટકા ભરે છે. તેથી તેમનું શરીર સુણી જાય છે. વળી અબણુ માતાઓ કસરતમાં પણ સમજતી નથી. તેથી તે પોતાનાં છોકરાંને કસરત પણ શીખવતી નથી. તેથી કરીને તેનાં છોકરાં ઘણી વાર માંદાં પડે છે. વળી, સવારમાં ટાઢા ઉતરી ગએલો વગેરે તુકશાનકારક ખોરાક ખવડાવે છે. તેથી પણ છોકરાં માંદા પડે છે. તેમને ખુદી હવામાં ફરવા દેતી નથી. તથા ઘરમાં પણ બારી બારણાં બંધ રાખે છે. તેથી બિચારાં બાળકો નાનપણથીજ તે નકારી હવામાં રહીને પછી તે આખા છાંદગી સુધી દુઃખ ભોગવે છે. પણ જો માતા કેળવણી પામેલી હોય તો તે બાળકોને ઉપર ક્લાં તેટલાં વાનાં કરીને સુધારે અને તેટલાં તુકશાનો દુર કરી શકે. કારણ કે, તે આરોગ્યતાના નિયમો જાણતી હોય એટલે તે તે પ્રમાણે આલે તેથી તેનાં છોકરાં નિરોગી રહે.

અબણુ સ્ત્રી પોતાનાં છોકરાંનાં શરીર પણ નિર્ભજ રાખી શકતી નથી છોકરાંનાં શરીર મેલાં રાખે છે, લૂગડાં ઘોતી નથી. છોકરાંને નવડાવતી પણ સ્વચ્છતા રખાવી નથી. આખા શરીરપર ઘણો મેલ હોય છે અને એ મેલને લીધે શકતી નથી. ઘણીવાર છોકરાંને ખસ, ગુમડાં, વગેરે રોગ થાય છે. પણ પહેલેથી તે સાવચેતી રાખી શકતી નથી. એવી રીતે અબણુ માતા

પોતાનાં છોકરાંને બહુ અસ્વચ્છ રાખે છે. પણ જો માતા કેળવણી લીધેલી હોય તો તે પોતાનાં છોકરાંને સર્વ પ્રકારે સ્વચ્છ રાખે છે. હમેશાં સાધુથી નવડાવે છે, રતુ પ્રમાણે યોગ્ય વસ્ત્રો પહેરાવે છે. અને એવી રીતે તે સ્વચ્છતાના લાભો પોતાનાં છોકરાંને સમજાવે છે. તે જાણે છે કે, સ્વચ્છતાથી રહેવામાં ઘણા લાભ છે. તથા સ્વચ્છતા એ આચાર તો પહેલો નિયમ છે અને તેજ આચારનું પ્રથમ અંગ છે માટે સ્વચ્છતા બહુ અગત્યની છે. આચાર: પરમોધર્મ: એ નીતિના નિયમ પ્રમાણે પોતાનો ધર્મ જરાખર પાળવાની ધ્વજી રાખનારે પ્રથમ પોતાનો આચાર જરાખર રીતે સંભાળવો જોઈએ. દરેક માણસે જાતે જોમ સ્વચ્છતાથી રહેવું એ અતિ જરૂરું છે. તન અને મનનો ઘણો નિકટ સંબંધ છે. તન મન નિર્ભજ રાખવાથી આરોગ્યતા જળવાઈ રહે છે.

દરેક માણસે જાતે નિરોગી રહેવા માટે પ્રથમ પોતાનું શરીર સારી રીતે જાળવવું જોઈએ. કોઈ પણ નાની અથવા મોટી વસ્તુ સુવ્યસ્તાથી જોટલી શોભી રહે છે, તેટલી બીજા કશાથી મનોહર લાગતી નથી. આપણે અનુભવથી જાણી શકીએ છીએ કે, જેનું શરીર નબળું હોય તેનું મન પણ ઘણું જાણે નબળુંજ હોય છે. મનને સારી રીતિમાં રાખવાં એ પ્રત્યેક માણસનું પહેલું અને અગત્યનું કર્તવ્ય છે.

મનની વિચિત્રતા વિષે કહ્યું છે કે તે વધાર્ય છે.

દાહરો.

મન દોંગી મન ધૂત છે મન મેગળ મસ્તાન,

મન સુધરે તો મિત્ર છે નહિતો શત્રુ સમાન.

એનો અર્થ એવો છે કે, માણસોનું મન દોંગી છે—ધૂતાઈ છે. જો તે સુધરે તો મિત્રની પેઠે લાભ કરે પરંતુ તે નહિ સુધરે તો તે દુષ્મનની પેઠે નુકશાન કરે છે. માટે પ્રથમ મનને સુધારવું જોઈએ. તોજ શરીર સુધરે. માટે મન સ્વચ્છ રાખવું ને શરીર સ્વચ્છ રાખવું તેને વાસ્તે બાળકોને શુભે માફક આવે તેવાં જીણાં બાંડાં, ગરમ વસ્ત્રો પહેરાવી, બાળકોનું રક્ષણ કરવું.

દાહરો.

બાળકનું રક્ષણ કરે વિશ્વનું રક્ષણ થાય,
માટે બાળક રક્ષવા લેવા સરસ ઇલાજ;
બાળક વયમાં આવશે જે ઉત્તમ આચાર,
તેવા સંસ્કારો વડે સ્થાપિય થશે સંસાર;
બાળકને સંભાળવાં સુધારવાં ઈર્ષ જ્ઞાન,
માતાનો એ ધર્મ છે તેનું કંઈ બચાન.

જા બાળકનું રક્ષણ કરે તો દુનિયાનું રક્ષણ થાય, માટે બાળકોનું રક્ષણ કરવા માટે સારા ઇલાજ લેવા. વળી બાળપણમાં જો સારો ઇંકારાગિને વહેંચી આચાર આવશે તો તેને લીધે તેનો સંસાર સુધરશે. બાળકોને સુધારવાં તથા જ્ઞાન આપવું એ માતાઓનો ધર્મ છે. માટે ઉપર કહ્યું તેટલું જો માતાઓને કેળવણી મળતી હોય તોજ તે પોતાની પ્રજા શું છે તે સમજે, અને તે પોતાનાં બાળકનું સારી રીતે રક્ષણ કરે. પરંતુ મૂર્ખ માતા એવી રીતે બાળકનું પૂર્ણ રીતે રક્ષણ કરી શક્તિ નથી. અને તેથી કરીને બાળકો આખી જીંદગી નબળાં રહે છે. વળી આપણા દેશની સ્ત્રીઓ, અબણુ રહેવાથી તેઓ ઘણી વહેંચી થઈ જાય છે. તેથી ઘણું નુકશાન થાય છે. ઘરમાં કોઈ માંદુ થાય ત્યારે કહેશે કે “અરે આઈ ઘરમાં કોઈ પિતૃ નડે છે. જુઓ કેવી મૂર્ખતા છે? જેને બાળીને રાખ કરી નાંખ્યું તે ક્યાં નડવા આવે? ફલાણુને ડાકણ વળગી છે. તેથી થાળો જોળા બેસારો.” પછી અંજાન સ્ત્રીઓ જીવાને બોલાવે અને કહ્યાવે. એથી રીતે મૂર્ખ સ્ત્રીઓ નકામો ખર્ચ કરે છે. વળી અંજાન માતા ત્યારે પોતાનાં છોકરાં માંદા પડે ત્યારે કહેશે કે, “માઈ છોકરું રૂપાણું તેથી રૂલાણીની નજર લાગી. માઈ છોકરું ખાતું હતું, ત્યારે રૂલાણી પાડોશી આવી, તેથી તેની નજર લાગી, તેથી માઈ છોકરું મોંમાં

કાંઈ ધાલતું નથી. " તેથી તે અચાન આતા નજર આંધે છે. વળી દૂધપાક, અચાણું, વગેરે ચીજો બગડે છે, ત્યારે પણ નજર લાંબાનું બહાનું કઠાડે છે. પરંતુ તે પોતાની શૂલ શું છે તે સમજતી નથી. વળી પોતાનાં છોકરાંને તાવ આવે છે ત્યારે દોરા, ચિઠ્ઠી વગેરે વહેમ ધાલી નકામા પૈસા ખર્ચે છે પરંતુ એ પૈસા દંવામાં નાખ્યા હોય તો કેટલો બધો ફાયદો થાય છે ? વળી કહેશે કે ફલાણી સ્ત્રીએ તેના ધણીને વશીકરણ કયું છે. ફલાણીને કોણે મૂક મારી છે. વળી ફલાણે ઠેકાણે ભૂત-થાય છે, ફલાણો અવગતિએ થયો છે, ફલાણે ઠેકાણે બડકા થાય છે, એવી એવી અચાન સ્ત્રીઓ વાતો કરે છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ તે વાતો સાંભળે છે. તેથી તેઓ પણ બીકણુ તથા વહેમી થાય છે. પરંતુ જો માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તો તે સમજે કે એ બધું ખોટું છે. કારણ કે તેણે પુસ્તકો વાંચેલાં હોય કે તેથી તે સમજે છે કે એવો વહેમ તંદન ખોટો છે. એવી રીતે કેળવણી પામેલી સ્ત્રી પોતાનાં છોકરાંને બોધ કરે છે કે વશીકરણ એ વાત ખોટી છે. વળી દોરા, ચિઠ્ઠી, ભદુ, મંત્ર એ બધું ખરું નથી. એવી કરીતે કેળવણી પામેલી સ્ત્રીનાં છોકરાં તેની મા જેવાં વહેમી બને છે મૂર્ખ માતાઓ જ્યારે ગામ જાય છે ત્યારે શુકન જુએ છે. અને કહે છે કે આ કામ સુધરું નહિ માટે નહારાં શુકન થયાં હશે. કેળવણી પામેલી માતા શુકન અપશુકનમાં સમજતી નથી. વળી અચાન સ્ત્રીઓ જ્યારે પોતાને માથે દુખ આવે છે, ત્યારે દેવને માનતા માને છે કે, માઈ ફલાણું દુખ મટશે તો હું ફલાણા દેવને આટલું વાપરીશ એવી રીતે પીર, હનુમાન, મહાદેવ, દેવી, વગેરે દેવને માનતા માને છે.

કેળવણી પામેલી માતા બાધા રાખતી નથી. તેથી તેનાં છોકરાં પણ તેવાંજ થાય છે. કેટલીક અચાન માતાઓ પોતાનાં બાળકોને શીળી કઢાવવા જોડીતળાને ખનાવે કરે છે. દેતી નથી. અને જ્યારે શીળી કઢાવવાવાળા તપાસ કરવા આવે છે, ત્યારે અચાન માતા પોતાનાં બાળકને સંતાડી દે છે. અને કહે છે કે બાધ અહિંતો છોડ્યું નથી. એવું ખોટું બોલી પોતાના બાળકને જીવ જોખમમાં નાંખે છે. પણ તેનાં કડવાં ફળ મૂર્ખ માતાઓ જ્યારે ચાખે છે, તો પણ તેમને લાજ વળી જતી નથી. કેટલીક વહેમી માતા તો બળીયાકાકાની માનતા માની મોંમાં ખાસડું લઈને કે બળતી સઘડી લઈને તેમને પારે જાય છે અને બાળકને ત્યાં પગેલગાડી ફટીયાં, મૂઠીયાં, વગેરે મૂકે છે. પરંતુ કેળવણી પામેલી માતાઓ પોતાનાં છોકરાંને શીળાં કઢાવે છે. અને બળીયાકાકાને એવી બાધા કરતી નથી.

આપણા દેશમાં નાનાં બાળકને ઘરેણાં પહેરાવવાનો આદ્ય ધણો આવે છે. કેમકે, આપણા દેશની માતાઓ મૂર્ખ તથા અચાન છે. તેથી તે છોકરૂં માથાંને ઘરેણાં ધાલી જન્મ્યું કે તુરત તેને ઘરેણાં ધણવવા ધણીને સંતાપે છે. પણ પોતાના ધણીની કમાણી તથા ઘરની તપાસ કરતી નથી. " મમે તેમ કરો પણ મારાં છોકરાંને ઘરેણાં નેશે " એવી રીતે નકામી હક કરે છે. અને ઘરેણાં પહેરાવતી છોકરાંના જીવનું નુકસાન કરાવે છે. અને ઘરેણાંને વાસ્તે ધરમાંના ચાકર, કોઈ હુઆ, કોઈ બીજારીઓ, છોકરાંને ઘરેણાંની

લાલચે મારી નાંખે છે. વળી બાળક કાંઈપણ સમજતું ન હોય, ચાલવા કે બેસવા શીખ્યું ન હોય, ત્યાંતો અજ્ઞાન માતાઓ તેને હાથે, પગે, કાંટે, વગેરે ટેકાણે ફેંકાણે દાગીના લટકાવી દે છે. અજ્ઞાન માતાઓ એમ સમજે છે કે દાગીના પહેરાવવાથી છોકરાં રૂંડાં લાગે છે પણ એથી કરીને એવડું નુકસાન થાય છે. ધરેણું ધરાવવાથી વ્યાજખાદ પડે છે. અને ધરેણા પહેરાવવાથી છોકરાંને હાથે પગે વગેરે વગેરે ટેકાણે મેલ વળગે છે. તેથી છોકરાંને મુંઝાં થાય છે. તથા નાનાં બાળકોના હાથ, પગ વગેરે સુસીં જાય છે. ધરેણું એકલાં પહેરાવવાથી શોભા વધતી નથી, પણ હિલ્ટી ધરે છે કેમકે, એવા લોકો બાળકની સંસાર પર પૂરતું લક્ષ આપતાં નથી. તેથી શરીરમાં મેલ લગવાથી ખરાબ થાય છે. સારા શિક્ષાના છોકરાપર પાંચમો રૂપિયાનું ધરેણું હોય પણ બાળ્યે એક રૂપિયાનાં સ્વચ્છ લૂગડાં હોય છે. પણ જો માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તો એવી ખોટી શોભા ઠરેજ નહિ. તે ધરેણું ઉપર મન નહિ રાખતાં પોતાના બાળકની શોભા વધારવા માટે ન્હંવરાવી ધોવરાવી તેમને ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરાવે છે. જૂઓ ઇંગ્રેજ તથા પારસી લોકોનાં છોકરાં કેવાં દેખાવડાં અને પ્રિય લાગે છે ? તેમને હાથે પગે કે બીજે કોઈપણ ટેકાણે ધરેણું પહેરાવતાં નથી. છતાં તેઓ શરીરની તથા લૂગડાંની સરાઈથી કેવાં સુંદર લાગે છે, એ એવાં લાગે છે તેનું કારણ તેમની માતાઓ કેળવણેલી તેથી તે પોતાનાં છોકરાંને ધરેણાની કોભા નહિ કરતાં તે રૂઢ પ્રમાણે જાત જાતનાં લૂગડાં પહેરાવે છે.

એક ચાલ આપણામાં ઘણો વધી ગયો છે. આપણી અજ્ઞાન માતાઓ છોકરાંના કાન, નાક, વીંધાવીને કેવાં દુખી કરે છે । નાનાં બાળકોનાં નાક, કાન, છોકરાંના શરીરમાં વીંધાવે છે, તે પછી પાકે છે અને સણકા નાંખે છે, સારે છોકરાં રાખીય કરે છે. જૂઓ પાકે છે, અને ઘણા દુખી થાય છે. મોતીની કે સોનાની વાળી, કાંઠા, પાંદડાં, કે ચોકડાં ધાલી થોડી શોભા દેખાડવા સાર એવું કરે છે. પણ એ કરતાં એ ઘણી જૂડી ચાલ આપણા બેરોમાં છે જે તે પ્રમાણે કરતાં દેહલીકના છવ પણુ ગયા છે. એ લંગલી ચાલ છે. અને તે નીચ જાતનાં બેરોમાં ઘણો બેવામાં આવે છે.

વાર્તાલહરી.

એક પુરાકારક ભૂલવણી.

યાદદાસ્તના પુરાણા મંડપમા લટકાવવાનું વર્ણી ખીન્નું પુરાકારક ચિત્ર—અને એવાં એવાં મનોહર ચિત્રો જેમ જેમ વધારે તેમ તેમ વધારે સાઈ.

એક ગરીબ કવિ—ગરીબ એટલે પૈસાની બાળતમાં, શુદ્ધિમાં તો નહિં જ!—કારણ તેની કવિતા ધાંમીને તો એક યુવાન ખુશસુરત વિધવા તેની માથે પ્યારમાં પડી, લમ કરવાને આતુર બની ગઈ હતી! આ યુવાન સુન્દરી કવિને પોતે મ્હાતી હતી એટલું જ નહિં પણ તેની ઉપર પોતાનો પ્રેમ અલ્પ છે એમ તેને જાણવા પણ દેતી હતી.

હવે આપણા કવિને લમની ધોંસરી પોતાની ખાધ ઉપર મૂકવાનું કાંઈ જ કારણ નહિં હતું; તે ગરીબ હતો, અને તેની એપડીઓના વેચાણમાંથી ઉપજતા પૈસા તેનું પોતાનું પોષણ કરવાને પણ પુરતા નહોતા તો પછી તેની સ્ત્રીનું શુભરાત તો તેમાંથી ચાલવાનું જ ક્યાંથી? પરંતુ તે પણ આ મોહિનીને ખંદા દિલથી મ્હાતો હતો અને તેની સાથે લમ નહિં કરે તો મ્હારાથી હવે વધારે લાંબો વખત જીવી શકશે જ નહિં એમ તે માનતો હતો.

“મ્હાલી!” તેણે કહ્યું. “હું જાણું છું તેને મ્હારી સાથે લમ કરવાનું પૂછનાનો મને મિલકૂલ હક નથી કારણ મ્હારી હાલત તું જાણે છે. મ્હારે ગામમાં ઘર નથી, શીમમાં ખેતર નથી, અને ગજવામાં ટૂટી અદામ પણ નથી!—તેમ મને કોઈની પાસેથી આવક કે વારસો મળે તેમ નથી. પણ હું તેને તન અને મનથી ખગ નિગરથી મ્હાઈશ, ત્હારી સાથે વફાદારીથી આલીશ; અને જ્યાંસુધી હું જીવતો હોઈશ ને મ્હારું શરીર ચોલશે લાંબું સુધી ગમે તો હું ત્હારે માટે મજૂરી કરીશ પણ—જેમ તેમ કરીને—ગમે તેમ કરીને પણ, જેટલું મળી આવશે તેટલાથી આપણે સંપત્તી આપણું ગાહ ચલાવીશું. મ્હારા પ્રાણ! જે ખરેખરે એક નેકી અને એક નિષ્ઠા બંધો પ્યાર તેને સુખી કરી શકશે તો ખરેખર આખી જીવગીભરમા મ્હારી સાથે ત્હારું પાનું પડ્યા માટે ત્હારે કદિપણ દિલગીર થવું પડશે નહિં જ, એટલું ખાત્રીથી માનજે, અને આપણે આસમાનનાં જુલજુલ અને જંગલના હરણિયાની પેઠે રાત અને દિવસ આનન્દ—આનન્દ, પુરાજપત્તી અને દિલગીની મોજમજાઓમાં જ ગાળીશું.”

“મહારા પ્રિય જિમર!” તે યુવતીએ જવાબ દીધો: મહારી પાસે પણ મહારા પોતાના યોગક પૈસા છે—આશરે ત્રણસોએક રૂપિયાની વર્ષે દહાડે આવક થાય એમ છે; એટલે એ અને ત્હમે પેદા કરશો તે જાને મળીને—દાનકરું ઘર, યોદ્ધાશિક ખરચ એટલું રાખી શકીશું અને અમનચમનમાં રહી આપણે કસોડામાં છંદગાની ગાળીશું.”

“અરે : એટલું તો બહુમે છે. એટલા પૈસામાં તો આપણે નવાળી ભોગવીશું. થયું આરે નહિ ! બહાલી !”

“છવનહાર !”

“મહારી પ્રાણ !”

આ રીતે રૂસ્તમ અને તેહેમિનાનું લક્ષ થયું: અને એમના કરતાં વધારે સુખી સ્ત્રી પુરુષનું કોઈ પણ સુગંધ ભાગ્યે જ જોવામાં આવ્યું હશે. એક મહિનો પસાર થઈ ગયેલ જેમાં તેઓ રાત દિવસ એક જીમની સાથે જ રહ્યા કરતાં—પણ એમની અરુપરસની પમ્પંગીમાં રજપણ ખોડખાંપણ જણાઈ આવી નહિ. આપણા કવિ પોતાનાં છવનની પ્રત્યેક પગ પોતાની પત્નીની મુખશાન્તિ ગારે જ ગાળતો હોય એમ જણાતું અને તે યુવતી પણ ત્હેનાં પ્રત્યે ત્હેની જ પ્રકારના માયાભાવથી વર્તતી હતી. તેઓ એક જીમની સાથે એવાં તો અનુપમ માયાશુતા, પ્રીતિ, નમ્રતા, અને વધારીથી ચાલતાં હતાં કે તેઓ ભોગવતાં હતાં ત્હેનાં કરતાં વધારે મુખની સ્વપ્નમાં કે સ્વર્ગમાં પણ ત્હેગને ધ્વજ રહેતી—નહાતી.

એક મહિનાની આખર તારીખે રૂસ્તમજી પોતાની ચોપડીઓ વેચનારની દુકાનેથી પેર આવ્યો તે વખત ત્હેનું મોં ઉતરી ગયેલું જણાતું હતું અને તે ઉપાધિયારમાં પડી ગયેલો હોય એમ લાગતું હતું.

“શું છે, બહાલી ?—આજ ત્હમે ગમગીન કેમ જણાઓછો ?” તેહેમિનાએ પાસે આવી પ્રેમભરી મુઠું વાંછીથી ત્હેને પૂછ્યું.

“પ્રિય તેહેમિ ! મેં ત્હને આવતે મહિને આપણુ લઈ જવાનું કહ્યું હતું—સાંધી આપણે પ્રાચીન ગુરાઓ, જૂનાં તળાવો, પુરાણાં દેવાલયો, ઐતિહાસિક ટેકરીઓમાં ફરવા જવાનાં હતાં—આહા ! ત્યાં કેવી અમ્મત પડત !—પણ પેલું મહારાણુ છેલ્લું કાવ્ય—તું જાણે છેસ્તો, આપણે ત્હેને કેવું મજેદાર અને સુન્દર ધારતાં હતાં તે—હજીસુધી જીલકૂલ જપતું જ નથી; એકદર વાંચનારા હજી ત્હેની કદર સમજ્યા જ નથી અને તેથી કોઈ તે સેતું નથી ! એટલી તો મહારી ખાતરી છે કે એ આખરે તો વખણાય તે વેચાયા વગર રહેવાનું જ નથી; પણ હાલ તો આપણા પશ્ચિમશર (પ્રકાશક)ને ત્હેની છપામણી જેટલું પણ ઉપજેલું નથી.”

ત્હેણે તેહેમિનાનો હાથ ખેંચી પોતાની છાતી સરસી દાખી, ત્હેના કપોત ઉપર એક

મધુર, પ્રીતિભર્યું સુખન હતું અને કહ્યું: “બહાલી! મહે’ તને છેતરી ફસાવી કે તારી સાથે ક્યાઈ કરી એમ તો તું નહિ’ ધારેને? મહે’ તને કહ્યું’તું કે મહારાં લખાણમાંથી મારી પેદાશ થશે-પણ પણ”-

“મહારા પ્રિય પ્રાણુ, રૂસ્તમ!” પત્નીએ પતિની પાસેથી દૂર ખસવા પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું. “જરૂર! એવું ના બોલો. તમને તો ખીલકૂલ ખોદું કહ્યું જ નથી. તમને તો જે હતું તે સાચેસાચું પહેલેથી જ કહી દીધું હતું. પણ, બહાલી! મહે’ મહે’-તમને ખરેખર છે-તમે જ છો!”

“હા! મહારા નિગર!-એમ બને જ નહિ.”

“હા, મહે’ જા! બહાલી, મહે’ તમને કહ્યું’તું કે વર્ષે ત્રણસોએકની ઉપજ થાય જાય આવી પાસે છે; એમ મહે’ તમને ફરેજ દેવા કહ્યું હતું, ત્યારે હું ‘ત્રણસો’ની કે

“ મહારી વાત એકવાર સાંભળો તો ખરા, ” પત્નીની દ્રઢતાની અસર પતિ ઉપર થયા વિના રહી નહિ. કવિવરનું ગાયન બંધ પડ્યું.

“ મહેં ત્હમને કહ્યું હતું કે મહારી પાસે ત્રણસો એકની વાર્ષિક આવક થાય એટલું છે. પણ તે વખત મહેં ત્હમને ખોટું કહી છેતર્યા હતા. આ-કાગલ હ્યો. એ વાંચીને મહારી કંગાઈ-ફરેખી કેટલી હતી તે વિચાર કરો. ”

તેહેમિનાએ રૂસ્તમના હાથમાં એક સાદું કપર મૂક્યું અને પછી દૂર એક ખૂણાની ખારીએ જઈને પતિ તરફ માઠી આંખે જોવા લાગી. તે પરખીડીયાના મથાળા ઉપર “—ની બેંક. ” એ શબ્દો છાપેલા હતા અને તે તેહેમિનાના શિરનામે આવેલું હતું.

રૂસ્તમે તે કપર જે ઉપાડેલું જ હતું તેમાંથી કાગળ બહાર ફેલાડવા જતાં એક ન્હાનો કાગળનો કડકો બેવડો વાજેમો નીચે પડ્યો. આવી જણીતી, પૈસાવાળા બેંકને મહોટા કાગળે મળતો નથી એમ વિચાર કરતાં તેણે તે ઉપાડ્યો તો તે બેંકનો મથાળે સિકકો હતો અને તે નીચે ઉતારવાથી લખાયલા, છૂટા પણ મરોડદાર અક્ષરોથી નીચેના ગેખી શબ્દો આસેખાયલા તેની નજરે પડ્યા :

મિસિસ. તેહેમિના. રૂ. કામા,—

“ ત્હમારા લગ્નને માટે મુજારક્યાદી આપતાં ત્હમને જણાવવાની રજા લખએ છીએ કે, અમે ત્હમારી મુઅના પ્રમાણે ત્હમારો હીસાબ ત્હમારે નવે નામે ચ્હલબ્યો છે. આ કાગળની નીચે હાલ અમારે ત્યાં ત્હમારી જે કુલ રકમ જમે છે તેના અડસદાનો આંકડો મૂકેમો છે, જેમાંથી ત્હમારી મરજીમાં આવે ત્યારે ત્હમે ગમે તેટલી રકમ ઉપાડી શકશો. અને ત્હમારું ખીલ્તું ફરમાન થતાં સુધી ત્હમારા હુકમ મુજબ શેઠ રૂસ્તમજી. ન. કામાનો પણ સદર્દૂમાંથી કોઈપણ રકમ માટેનો એક કબૂલ કરીશું.

હું હું, નમનતાઈ ભયો આપનો,

“ જે. એસ—કેશિઅર.

“ આજ તા. ૧ લી જુન. ૧૯—ના રોજ સુધીમાં ત્હમારી અમારે ત્યાં જમે રકમ રૂ. ૧૦૦૦૦૦ છે. ”

“ જે. એસ. ”

તેણે આ કાગળ વાંચ્યો પણ કાંઈ સજ પડી નહિ. તે આંખો મોળવા લાગ્યો અને તેણે તે ફરીથી વાંચી જોયો.

“ તેહેમો! હેં! આ શું લાખ રૂપિયા છે? ત્હારી પાસે લાખ રૂપિયા છે? ”

“ હેં! ત્હમે-ત્હમે-કવિ-લેખક-વિદ્વાન થઈને ત્હમારાથી આટલો કાગળ પણ વાંચી

સમજી શકતો નથી કે પછી મ્હારે આવીને સમજાવવું પડશે ? ” પત્નીએ હમતે મ્હોળે પાસે આવતા કહ્યું : “ આટલુંથે વાંચતાં આવડતું નથી તો કવિતાઓ અને પુસ્તકો શી રીતે લખતા હોશો ? ”

“ પણ, મ્હારી મધુરી, બહાલી ! ”

“ હા, હા, બહાલી ! એ કાગળનો અર્થ એજ થાય છે કે મ્હારે નામે બેઠકમાં એક લાખ રૂપિયા છે તે મ્હેં એવી રીતે જાહેર કરાવ્યા કે હવે આપણા બંનેમાંથી ગમે તે જાહેર ઉપાડી શકે. રૂહો પ્રિય ! હવે આપણે આજી જીવ સંકીર્ણ, ખરૂં કની ?—ત્યાં જીવણું, અને—અને...પણ, હા, હું ભૂલી ગઈ ! આ મ્હારી ઠગાઈ ત્હમે જૂલી જાતો ?—મ્હને મારી આપો. ”

રૂસ્તમે ત્હને શી સમજ કરી તેનો જાણવામાં આવ્યું નથી; પણ લેખકે તો તે યુગ-લને ખુશાલીના બહારમાં, હસતે મ્હેરે, ઉમગ ભર્યા દિલથી, સ્વર્ગસુખની મોનેરી પણ અનુભવતું જોઈ ત્યાંથી રૂખસદ જ લીધી

વર્તમાન રંગ.

જાપાનનાં સ્ત્રી અને પુરુષની કેળવણી:—પૃથ્વીની આગળ વધતી પ્રજાઓમાં જાપાનના લોકો પણ છે એટલું હવે નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે, અને આપણા બ્રિટિશ રાજ્યકર્તાઓ જેવા જાળવાન મહારાજ્યના અધિપતિઓએ ત્હેમની સાથે અસ્પર્શ સહાયના કોલકરાર કર્યા તથા જાપાન જે ત્રીસસાળીસ વર્ષ ઉપર સ્ત્રીનતા કરતા પણ વધારે અસાનતા અને અધાધુની ભરેલી હાલતમાં હતું ત્હેની હાલ દુનિયામાં શ્રેષ્ઠ ગણાતી શાળાઓમાં કેળવણી લેવાને દરવર્ષે ચાર લાકડી યુરોપિયન અમલદારો મોકલવા અને ત્યાં બે વર્ષ સુધી ત્હેમને શિક્ષણ લેવા દેવું, એનો ઠરાવ કરવાની ઉપયોગિતા જોઈ છે. એટલું જ ત્યાંની પ્રજાની સખળ ઉચ્ચતા સાબીત કરવાને જસ છે. જેમનાં સ્ત્રી જાળમે સારી કેળવણી પામી શકતા હોય ત્હેવા લોકો જ આગળ વધતી પ્રજાઓમાં પોતાની ગણના કરાવી શકે છે અને એ હવે જગ ભરાદર થઈ ગયેલું છે કે જાપાની સ્ત્રીઓનો સ્વદેશ પ્રેમ તથા આત્મત્યાગ આપણા દેશની વખણાવણી રજાપૂતાણીઓ કરતા કોઈ રીતે ઉતરે તેમ નથી. જાપાની ઘેરન સુન્દરત્વ ધાગે છે કે ત્હેના દેશની ઉન્નતિનો મુખ્ય પાયો જાળ કેળવણીની ઉત્તમ રીતિ ઉપર ચલુવામાં આવ્યાને લીધે જ જાપાન આટલું ઐક્યજળ અને ઉન્નતિજળ દાખવી શક્ય છે. ઈ. સ. ૧૮૯૦ માં જે બ્રાહ્મણી હુકમ શિક્ષકોના ઉપર

દેહાડવામાં આવ્યો હતો ત્હેનાં શરૂઆતનાં કેટલાંક વાક્યો નીચે પ્રમાણે સૂચવે છે; “એ અમારી ઇચ્છા છે કે ત્હેમે, અમારી પ્રજા, ત્હમારાં માબાપ તરફ આદરક્રિતપણું રાખો અને ત્હમારાં ભાઈ બ્હેન તરફ પ્રીતિ રાખો. પતિ અને પત્ની એ અરરપરસ સંપર્સપીને રહેવું અને મિત્રાએ એક બીજાને સહાય કરવી. આત્મસંયમ રાખો. ત્હમારા દરેક કામમાં પ્રમાણિત થાઓ. દયા રાખો. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રોનો પ્રચાર કરો. નિયમિતતાને મ્હાઓ. ત્હમારી માનસિક શક્તિઓને ખીલાવો અને જીવંતીને ઉપયોગી સર્વ સદ્ગુણોમાં ઉત્તમપણું મેળવો. સંઘળા લોકોનું ભંહું કરવા પ્રયત્ન કરો અને બીજાઓના ઉપર ઉપકાર કરીને પ્રાર્થાવી ભાવનાઓમાં પ્રકાશ રેલાવો. આપણું પ્રાચીન પ્રજા-અધારણ દૃઢતાથી સંભાળો અને કાયદા પાળો. જ્યારે જ્યારે રાજ્ય ઉપર ભય આવી પડે ત્યારે ત્યારે ત્હમારે આત્મ ત્યાગી થવું; અને સામાજિક ભલાને માટે ત્હમારે ત્હમારી મેળે અન્તઃકરણ પૂર્વક સામા થવું; આ પ્રમાણે કરવાથી આપણા મહારાજ્યની અભિવૃદ્ધિ ત્હેમે ત્હમારા સંપૂર્ણ પરિબળથી કરી શકશો, જેથી તે પૃથ્વી અને સ્વર્ગ રૂહેશે ત્યાંસુધી ટકી શકશે.”

*

*

*

જાપાનનું બાળશિક્ષણ:—ઈ. સ. ૧૯૦૦ ના બાદશાહી હુકમમાં ખાસ કરીને નીતિ અને સામાજિક કેળવણીનાં મૂળતત્ત્વોનું સચન કર્યા પછી પ્રાથમિક શાળાઓમાં બાળકોને આપતી કેળવણી સંબંધી નીચે પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યું છે:—“ત્હેલાં, બાળકોને તેઓ રહેલાઘડી સમજ અને વર્તી શકે એવા વિચાર, જેવા કે—માબાપ ઉપર પ્રેમ, ભાઈ બ્હેનની સાથે પ્રીતિ, મિત્રતા, નીતિભર્યું વર્તન, સત્યતા, આત્મસંયમ, ધીરતા, અને ત્હેમના જેવા બીજા સદ્ગુણો—શીખવવામાં આવે છે અને પછી રાજ્યના નાગરિક તથા પ્રજામંડળના સભાસદ તરીકેના ધર્મમાં ત્હેમનો ધીમે ધીમે પ્રવેશ કરાવવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે બાળકો જ્ઞાનની ઉચી ઉચી પાયરીએ મ્હડતાં જાય છે, ત્હેમનું મન કેળવાય છે, અને સ્વદેશ સેવા કરવાની પ્રજ્ઞા, આગ્રહી ઉત્સુકતા—પ્રજા મંડળને શોભાવે એવા સદ્ગુણો તરફ સન્માન વૃત્તિ—તથા સ્વદેશ પ્રેમ અને રાજ્યભક્તિનું અનન્ય સંમીલન ત્હેમનાં અન્તઃકરણમાં યઈ, એવ પ્રકારની અપૂર્વ દરિકાઈ ત્હેમનામાં જાગૃત થાય છે. પ્રાથમિક અને પછીની કેળવણી, બંનેની શાળાઓમાં શિક્ષણનો પ્રકાર એકજ હોય છે; રક્ત શિક્ષણની ઢબમાં જ રહેજસાજ ફરફાર કરવામાં આવે છે અને પ્રાથમિક કરતાં પછીની કેળવણીમાં—વિષય શિક્ષણમાં અભ્યાસક્રોને વધારે ઉચ્ચ ઉતારવામાં આવે છે. બીજા વિષયો જેવા કે ઇતિહાસ, જોગવિદ્યા, વિજ્ઞાનશાસ્ત્રો, અને ચિત્રકળા તથા સંગીતશાસ્ત્રનું જ્ઞાન આપતી વખત પણ શિક્ષકે એ જૂઠી જવાનું નથી કે ત્હેનો મુખ્ય આશય નીતિના સિદ્ધાન્તોનું શિક્ષણ આપવું એ જ છે: દાખલા તરીકે, વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર શીખવતી વખત ત્હેણે કુદરતી વસ્તુઓ અને ચમત્કારનું પ્રાથમિક જ્ઞાન આપવાનું છે એટલું જ નહિ: પણ તે બાળકોમાં ખાસ કુદરત ઉપરનો પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવાનો તથા વિકાસ પમાડવાનો છે, એ ત્હેણે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.”

સ્ત્રીઓ શૃદ્ધિણી તથા કલાકાર તરીકે:—આ માસના “સમયતરંગ” તરફ દૃષ્ટિ નાંખતાં જણાશે કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા) જેવા પ્રગતિપંથ ઉપર બહુ આ-

પોતાની માતાની ઇચ્છાનુસાર ક્ષમા કરી શાન્ત થયો. એકાદ બાઇઓની માતા કોનેલી-આએ પોતાના દેશના મરંદાણને માટે એકાદને મુદ્દ કરવા જતાં ન જોયા ત્યારે આ શૈમન માતા આવા બાવલા છોકરાની માતા થવા માટે દેશને પોતાની જાતને ધિક્કારવા લાગી હતી. જે છોકરા પોતાના દેશને માટે લડે તેની માતા થવામાં પોતે માન માનતી અને અભિમાન રાખતી.

પૂર્વ દોશના પાસિદ્ધિક મહાસાગરના એક ખૂણામાં ઉગતા પશુપૂર્ણ પ્રકાશવાળા જાપાન જેવું રાજ્ય પણ પ્રજા ઉત્પતિનો આધાર-પાયો માતા જ છે એમ પૂરવાર કરે છે. જે જાપાન અત્યાર સુધી આધારમાં હતું તે જ જાપાને હાલમાં લઘાંકમાં દર્શાવેલી અદ્ભુત શક્તિથી રહેના સત્વ વિશે અવનવા જ વિચાર ઉત્પન્ન કર્યા છે. જાપાનીઓ એક ખરેખર શરવીર પ્રજા છે એમ માનીયે તો રહેતી ગાયે જાપાની સ્ત્રીઓ વીરાંગનાઓ છે એમ માન્યા વિના પણ આશે તેમ નથી. દમણમાં જ જાપાનમાં એક દાંખડો બન્યો છે. જાપાનની અંદર દૂરના ગામડામાં એક વૃદ્ધ જાપાની સ્ત્રી અને પુત્ર રહેતાં હતાં તે વૃદ્ધ સ્ત્રીએ પોતાના છોકરાને લઘાંકમાં જઈ દેશને માટે લડવા જવા કહ્યું. માતૃવત્સલ પુત્રે પોતાની વૃદ્ધ માતાને આવા એકાંત રચનામાં નિરાધાર મૂકી લડવા જવા આનાકાની કરી. આ જાપાની માતા શૈમન માતાને હાલે તેવી હતી. તેણે એકદમ ત્યાંથી જવાનો નિશ્ચય કર્યો અને “ હવે નિરાંતે જા અને ત્હારા દેશની સેવા બળજબી ” એમ કહી પોતે દેહ ત્યાગ કર્યો.

દરેક ગતિ નિયમિત કરેલા ધોરણે જ બરોગર થવા કરે છે દૈવ-ભાગ્ય ઉપર કદી પણ વિશ્વાસ ન રાખો, એક પ્રજા હોય વા વ્યક્તિ હોય પણ ચોગ્ય હોય તો રહેને કીર્તિ મળવાની જ, હાલની રિયતિ જોતાં આપણે હજી લાયક નથી એમ કહ્યા વિના આશે તેમ નથી. આપણી પ્રજાનું અર્ધું અંગ હજી પક્ષપાતથી ચેતન વિનાનું છે. માતાઓ વીરા-મદાન પુરોગા ઉત્પન્ન કરી શકે છે પણ તે કહીને નહિ પણ વર્તન કરીને બનાવી શકે છે. માતાઓનું સામ્રાજ્ય મગજના કરતાં અંતઃકરણ ઉપર વધારે આશ્રે છે. પવિત્રતા-માનસિક-ગત્ત બલિતમાં જ રહેમની આકર્ષણશક્તિ રહેલી છે. આટલા માટે ઉત્તમ માતાઓ, હોવી એ જરૂરનું છે. આ કેટલું મદતનું મહાભારત કાર્ય છે તે સહેલાઈથી સમજાઈ શકાય એમ છે. કેળવણી એ પ્રથમ પગલું છે. પરન્તુ પિતા અને પતિની અંતઃકરણ પૂર્વકની સાદાશ્વ વિના કેળવણીનું કાર્ય પૂર્ણ થાય એમ નથી. આપણી છોકરીઓને ઉપરચોટીયું જ્ઞાન આપવા સ્થળે સ્થળે પત્નો થવાં લાગ્યા છે. એકંદર રીતે બહુ સાર પરિણામ આપ્યું જણાયું નથી. કેળવણી એકલી કેળવણી એ સર્વ તરફનું સુખ નથી. કેળવણી માત્ર આરિચ્ચને સુધારનાર અને મનને કિન્નત બનાવનાર સાધન તરીકે જ લેખવી જોઈએ. નહિ તો તે શાપિત થઈ પડે છે. આ ઉપરાંત માત્ર મગજમાં બસવું-મગજને ઓગાડ આપવો એટલું જ જરૂરનું નથી. સ્ત્રીનું હૃદય રહેતી સર્વ શક્તિનો બંડાર છે અને જે કેળવણીમાં આ સત્વ ધ્યાનમાં ગ્રાખવામાં આવતું નથી તેને કેળવણી કહેવામાં બૂલ છે. સારી માતાઓ એક ઉત્તમ પ્રજાને ઉત્પન્ન કરનાર શક્તિ છે. આપણા આર્યવર્તને બચાવનારી આવી આર્ય માતાઓ દેશને ઉત્તત કરે એવો સમય હજાર વેળાસર આપે.

પતિવ્રતાનો પ્રતાપ.

એક અદ્ભુત ચિત્ર.

ઉદ્ધવ—અરે નાથ ! આ શું ? આપ આટલી બધી ઉતાવળથી ક્યાં પધારવાની તૈયારી કરે છે ?

વૈકુંઠનાથ—ઉદ્ધવ ! અતારે જરાપણ વાત કરવાનો વખત નથી. તું આવ્યો તે દીક થયું છે.—(આકાશમાં) “આ ..આવ્યો, સતિ આ આવ્યો, રોધશ નહિ બેટા ! ચાંત થઈ જન !—” (ઉદ્ધવને) ઉદ્ધવ ! ચાલ હું તને, દિવ્યપ્રેમથી અંકિત થયેલી એક અદ્ભુત તપવાળી સંસારી યોગિનીનાં દર્શન કરાવું છું.

ઉદ્ધવ—મહારાજ ! એવા પ્રેમવાળી સતીઓનાં દર્શન કરવાને તો હું હ્રદયેશાં તૈયારજ છું.
(ઉદ્ધવ અને વિષ્ણુ આકાશ ગમન કરે છે.)

ઉદ્ધવ—મહારાજ ! એ કઈ સાધ્વીનાં દર્શન આપ મને કરાવવાના છે ?

વૈકુંઠનાથ—ઉદ્ધવ ! એક ગરીબ કુટુંબની અત્યંત દુઃખમાં ઉછરેલી આ સતી છે. તેનો પતિ આજકાલ કરતાં બે વરસથી ક્ષયના રોગથી પિણય છે. તેની આસનાવાસના ને સેવા ચાકરી કરવામાં તે એટલી બધી તક્ષીન થઈ ગઈ છે કે, તેને પોતાના શરીરનું પણ ભાન રહ્યું નથી. આખો દિવસ ને રાત, તે પોતાના પતિની પચારી પાસે ને પાસે જ બેસી રહે છે બિલકૂલ ખાતી પણ નથી અને પોતાના પતિને કેહવી રીતે આરામ થાય તેના ઉપાયો અહર્નિશ કર્યાજ કરે છે : પોતે સંક્રાંતિ સંજા જોઈ થઈ ગઈ છે છતાં તેની જરાપણ દરકાર કરતી જ નથી જોણે પોતાનું તન, મન, અને ધન સર્વસ્વ પતિનેજ અર્પણ કરેલું છે અને જે અહર્નિશ પતિનાં સુખનાં સાધનોમાં મગ્ની રહીને અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો સહન કર્યાજ કરે છે. જે આ તેનું ઘર આવ્યું.

ઉદ્ધવ—અહો ! શું સુંદર આ ન્હાનું મનનું ઘર છે ! મહારાજ ! આટલું ઝુપડી જેવું ન્હાનું છે, છતાં ચારે તરફ કહેવા શુરોભિત મુગંધીકુશોના વેલાઓથી તે આચ્છાદિત થઈ ગયેલું છે ! અહા ! આ ન્હાની વાડીમાં રંગબેરંગી રમણીય પુષ્પવૃક્ષો કહેવા સૂકી રહેલા છે ! બાજુ પૃથ્વી ઉપર આ ન્હાનું સરખું નંદનવન હોય નહિ એમ મને લાગે છે !

કુંકનાથ—તે તો દીક. તું અંદર દ્રષ્ટિ કર્ય. પૃથ્વી ઉપરના નંદનવનમાં, ને સ્વર્ગના નંદનવનમાં આકાશ અને જમીનનો તદ્દાપત છે ! સ્વર્ગમાં કેવળ સુખ જ છે, અને

પૃથ્વી ઉપર તો દુઃખજન માત્ર છે. છતાં મનુષ્યો મુખ્ય મેળવવા મિથ્યા કાંઈક માર્યાજ કરે છે તું અંદર તો જો, એ સતી કહેવી અંતઃકરણ ચીરી નાંખે. એવી પ્રાર્થના કરે છે. તું લક્ષ દષ્ટને સાંભળ : એવી પ્રાર્થના તો ત્યારે તેની પાસેથી હજી શીખવાની બાકી છે !

ઉદ્ધવ—હા મહારાજ ! હું સાંભળું છું.

લક્ષ્મી—(મહુલીની એક બાજુએ ઘુટણીએ બેસીને દંડવત કરતી. ચોધારા આંસુએ રડતી) ઓ ત્રિસોદશિપતિ પરમાત્મા ! હવે આ રંધ દાસી ઉપર કંઈ કૃપા કરે. હવે મહારાથી એમનું દુઃખ સહન થતું નથી. મહારી ઉપર આપ ગમે તે દુઃખ નાંખો, મને આપ ગમે તે રોગ આપો, મને મારી નાંખો પણ મહારા પ્રાણને બચાવો, ઓ પ્રભુ ! હવે મહારું શું થયે ? આમ સ્થિતિ દીનપ્રતિદીન બગડતી ચાલી જાય છે, અહિંયા મહારું કોઈ નથી. મહારાં માળાપ પણ ગુજરી ગયાં, હાય હાય ! કોઈ પણ મહારું છેજ નહિ. અમર ! અરેરે ! તે પણ પહેરજતા રહ્યા. ઓ પ્રભુ ! આમને જો કંઈ થયું તો ! ! એ બધા હોત તો કોઈ સારા ડાકટરને બોલાવી શકત ! ! પ્રભુ હું કેવળ નિરાધાર બની ગઈ છું. મને કંઈ સૂઝતું નથી. મહારું એમના શિવાય કોઈપણ આ દુનિયામાં નથી. અને એમને આ રોગ તો ઘર કરીને બેઠો છે ! ઘડી ઘડીમાં બેભાન થઈ જાય છે. સારા ડાકટરની ખાસ જરૂર છે, પણ હું સ્ત્રીજાતિ ક્યાંથી લાવી શકું ? ઓ પરમાત્મા, ઓ દુઃખજનજન પ્રભુ ! હવે હું ઘણી મુંઝાઈ જઈ છું. મને એકે રસ્તો સૂઝતો નથી. મહારાથી બન્યા એટલા ઉપાયો મેં એમને સાર કરવા માટે કર્યાં, પણ કંઈ ટિકી લાગતીજ નથી ! અરેરે ! એમને શાથી જલ્દી આરામ થઈ જાય ! પ્રભુ ! તું ગરીબનો બેલી છે !—ત્યારે મેં તે શા અધાર પાપો કર્યા છે કે મહારી સામું જરાપણ તું જોતો જ નથી, મહારી વિનંતિ બિલકૂલ લક્ષમાં લેતોજ નથી ! ઓ પ્રભુ ! મહારી મને જરાપણ ચિંતા છેજ નહિ. એમને તું જલ્દી આરામ કરી નાંખ અને મને આ રોગ આપ ! ઓ જગન્નિયંતા ! અમારી પરિક્ષા આપે ઘણી લીધી. હવે માફ રાખો. અમને દુઃખ દેવામાં આપે કંઈ ખામી રાખી નથી, અને એ બધું દુઃખ હું ધિરજથી સહન કરતી આંવી છું, અને કંઈ છું પણ ઓ પ્રભુ ! આ મહારા સ્વામીનું-મહારા નેત્રમણીનું-મહારા હૃદયાધારનું દુઃખ મહારાથી જોવાઈ શકાતું નથી. બીજાં બધાંએ દુઃખો હું સારી રીતે સહન કરતાં શીખી છું. ઘણા દુઃખો સહન કરવાથી હું અબજા છતાં કંઈક દરજ્જે સળજા પણ થઈ છું, પણ આ...આ અસલ દુઃખ...ઓ પ્રભુ.....મહારાથી તેનો વિચાર પણ કરી શકતો નથી.....હં...હં...હં...હં...અરેરે ! પ્રભુ ! ત્યારે આપને શું મહારી ગરીબડી, નિરાધાર અબજાની દયા નહિજ આપે કે ? મને આવા...અત્યંત દુઃખમાંથી છોડવવા માટે આપ કૃપા નહિજ કરો કે ? પ્રભુ ! આ મહારી સ્થિતિ કહેવી થતી જાય છે તે તો જુઓ ! આ મહારું સર્વસ્વ આપ હરણુ, કરી લ્યો છો. આ મહારું નિર્ધનનું બાકી રહેલું, ઘણીજ સંભાળથી સાચવી રાખેલું ધન હરી લ્યો છો ! પ્રભુ ! આ મહારું રતન છે. આ મહારું તંન, મન ને ધન,—મહારું જ કંઈ આ સંસારમાં કંઈ શકું ! તે...આજ છે ! ઓ પ્રભુ !...હં...હં...હં...હં...આપતો દીનદયાળ

છો; દીનાનાથ છો; ગરીબની હમેશાં વ્હારે ધાઓ છો અને તેમને દુઃખમાંથી છોડો છો ! દિનાનાથ ! મગરના જડળામાં પકડાયેલા હાથીનો છુટકારો કરવા આપ પોતે જાતેજ પધાર્યા છો ! આપે પ્રહલાદ, સુધન્વા વિગેરેને ખરા દુઃખની વખતે પધારીને દુઃખથી મુક્ત કર્યા છે. સતી દ્રોપદીના નવસેનવાણું ચીર પૂર્યાં છે. અનેક અનેક દુઃખી સ્ત્રીઓને દુઃખમાંથી છોડાવી છે, ત્યારે ઓ મહારા પ્રભુ ! મહારી દયા શું તમને આવતી જ નથી ! હું હજી તેમની જોવી સાધવી નહિ હોઉં, તેથીજ આપ મહારા દુઃખનું નિવારણ કરતા નથી. ઓ જગતનાથ ! હું આપને શું કહું ? મહારં દુઃખ આપને મહારાથી કહેવાઈ શકાતુંજ નથી. અરેરે ! ચમ્પ રવું...હરિ...હ...રિ... હવે અરેરે ! પ્રભુ શું આમજ કરશો ? શું...શું... મહારા રાંકતું રતન લઈ જ લેવા બેઠા છો ? શું...મને...હં...હં...હં...ઓ પ્રભુ ! નહિ...નહિ...કૃપા કરો પ્રભુ ! નહિ, નહિ, એટલા બધા હારે જતા નહિ, મહારા નાંચને ઘડી લેતા નહિ. ઓ પ્રભુ ! તમારે તેમનું શું કામ છે ? મહારા નાચનું કામ તો મહારેજ છે. જુઓ, મહારી પાસે તેઓ હોય તો તેઓ મને કહેવા આનંદથી મળતું સુખ આપે છે, અને તેમની સેવા કરવાથી મને કહેવા પ્રકારનું સુખ મળે છે ! મહારા નાથ તો મહારાજ છે. નહિ તમારે તેનું કંઈ કામ નથી. હું એમને મહારાથી કદી પણ વિખૂટા પડ્યા દેવાની નથી...હં...નથી...ને નથીજ. આપ ગમે તે કરશો...અર...હેલામાં હેલું દુઃખ આપશો, તો પણ હું તેમનાથી વિખૂટી કે.ઈ દિવસ પડવાની નથીજ. હાય હાય !! ...આપ શું...હં...હં...હં...આ હૃદય કેમ કપાઈ જતું નથી ? મહારા પ્રાણને- મહારા નાચને આટલું બધું દુઃખ યાય છે, અને મને કેમ એવું દુઃખ થતું નથી ! મને ક્ષય રોગ કેમ યતો નથી ? અરેરે !! મહારાથી અહેવાં તે શાં પાપ થયાં હશે કે મહારે માથે આટલું બધું મહાભારત દુઃખ દુટી પડે છે.....હં...હં...હં... ઓ રામ.....ઓ પ્રભુ...આપ કેમ કૃપા કરતા નથી ! અરેરે ! છેવટ નિર્દયજ થવાનાં કે ?.....થયું...આપની આશા માત્ર હું રાખીને બેઠી હતી, તેમાં પણ નિરાશા ? ત્યારે હવે તો બસ મરણીયા જ થવું, ને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તોપણ સહન કરીને મહારા નાચને બચાવું તોજ હું ખરી...હં...જસ...પ્રભુ...ત્યારે તું પણ...પૃથ્વીના માણસો તો આવાં સ્વાર્થો ને નીચ છે, ને તેઓએ તો તેમનો બાવ મારી રીતે બગાડ્યો, પણ તું પણ...આખરે એવો થઈશ, એમ કદી પણ હું ધારતી જ નથી... ના ના પ્રભુ...તું એવો નથી. હજી પણ મહારી ચિન્તિત લક્ષમાં લે, ખરા...તે દીનાનાથ પદ ધાર્યું તે, તેથી તું છેવટે મહારી વ્હારે ચલ્યા વિના રહિશ નહિજ અને મહારી મદદે આવીને મહારં દુઃખ દૂર કરીશજ, એવી મને પક્ષી ખાત્રી છે... હં...હં...હં...હં...આ પ્રમાણે ઈશ્વરની સ્તુતિ કરતાં કરતાં લક્ષ્મીથી જરાક મોટેથી રડી પડાય છે. તે તેણીના પતિના સાંભળવામાં આવે છે.

કૃષ્ણ—લક્ષ્મી..... !

લક્ષ્મી—(એકદમ આંસુ હોતી હોતી આંખોને) હં વ્હાણાં ! આ આંખો; તમને કેમ છે ?

કૃષ્ણ—સારું છે. થઈ જ સારું છે (લક્ષ્મીની સાથે જોતાં તેની મુજેલી આંખો જોઈને)
તમે બહાલી ! શા માટે રડયા કરો છો ? પરમકૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથી અને
તમારા પરિત્ર, વિશુદ્ધ રમેશથી મને કંઈપણ અનિષ્ટ થવાનું નથી જ, એ તમે પછી
ખાતી રાખજો.

લક્ષ્મી—ના, ના, એ તો કંઈ નહિ. તમારે માટે જરાક ગરમ દૂધ લાવું ?

કૃષ્ણ—હા...લાવો...થોડુંક. પણ તમે કંઈ જમતાં કેમ નથી ? જુઓ તંમે નહિ ખાઓ
તો માંદા પડો. કામ થઈ શકશે નહિ. અને છેક નાઈવત થઈ જશો.

લક્ષ્મી—(દૂધ લાવીને) હો નાથ, પીઓ. (અપૂર્ણ.)

—સુતન્દન.

સમયતરંગ.

—૧૯૭૭૭૭૭૭—

ગૃહિણી થવા માટેનું શિક્ષણ:—અમેરિકાના ફિલાડેલ્ફિયા નામના શહેરમાં સ્ત્રી-
ઓને કેવી રીતે નમુનેદાર અને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી પાત્રી બનવું તેનું શિક્ષણ આ-
પવા માટે એક કોલેજ (વિદ્યાલય) ચલાવવામાં આવે છે. તેમાં પસાર થનાર જાનુઓને
“ મોડેલ હેલ્થમેઇટ ” (નમુનેદાર ગૃહિણી) ની રીતો આપવામાં આવે છે. આ કોલેજમાં
કુમારિકાઓને ખુશમિજાજમાં રહેવાનું, શાન્ત, શીઘ્ર સ્વભાવની થવાનું, ઉત્તમ પ્રકારના
પાકશાસ્ત્રનું, નોકરો સાથે સહુકાદથી વર્તવાનું, કરકસર અને રૂઢાપણથી ધર ચલાવવાનું
તથા મકાન સ્વચ્છ અને મનપસંદ રાખવાનું, વગેરે જાણવતું સારું જ્ઞાન આપવામાં આવે
છે. તેમને, તે ઉપરાંત વળી, પતિને ધરસંસારની ખટપટમાંથી મુક્ત રાખતાં, તેની વૃત્તિ-
ઓને અનુકૂળ થતાં, મિત્રો અને સ્નેહીસંજનથીઓના મેળાવટામાં પ્રીતિપૂર્વક સામેલ થતાં,
પરેણાઓનો યોગ્ય આદરસત્કાર કરતાં, બાળકો ઉછેરતાં તથા તેમને કેળવણી આપતાં,
વગેરે શીખવી ધરધણિયાણી તરીકેનું સર્વ દેશી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. એ કોલેજમાં
શીખેલી બાળાઓ ખરેખરી મુખ્યગી ગૃહિણીઓ જ નીવડતી હોવી જોઈએ એમ માન-
વામાં કંઈ ખોટું નથી. “ જો કે નમુનેદાર અને મુશીબ સંપત્ત ગૃહિણી થવું એ આપ
ઉકેલની વાત છે, ” છતાં તે સંજનથી કુમારિકાઓને કેળવણી આપવાની જરૂરિયાત કોઈ
પણ પ્રકારે ઓછી છે એમ બાગ્યે જ માનવામાં આવશે.

પ્રદર્શનમાં સ્ત્રી વિભાગ:—મુંબાઈમાં ડિસેમ્બર મહિનાના અંતમાં કોંગ્રેસની
સાથે બરાનાર “ વિદ્યાહુત્તર અને ખેતીવાડી ” ના પ્રદર્શનના વ્યવસ્થાપક મંડળે આ વખત
પોતાની યોજનામાં વધારો કરી જાનુઓની એક શાખા ઉઘાડવાનો હુકમ કર્યો છે; જેમાં
હિન્દી (હિન્દુસ્થાનમાં વસનારી કોઈ પણ કોમની) સ્ત્રીઓને દાંપ્ત જનાવવામાં આવેલાં
અથવા તેઓ જનાવી શકે તેવાં કામના નમુના અથવા તેમના શોખને અનુસંદેશો થઈ

પડે ત્હેવા નમુનાઓનો સંગ્રહ કરવાનો ધરાદો રાખ્યો છે. ખાતુઓની આ શાખાનો વહીવટ સ્ત્રીઓના એક મંડળને સોંપવામાં આવ્યો છે. પ્રદર્શનના આ સ્ત્રી વિભાગમાં કોઈ ઉપ-વિભાગ રાખવામાં આવ્યા છે:—૧. ચિત્રકળા, કોતરકામ; ૨. દરેકે જાતનું ભરતકામ અને સોપનું કામ; ૩. પોશાક બનાવવાનું તથા ત્હેને લગતી વસ્તુઓનું કામ; ૪. સ્ત્રીઓનાં વસ્ત્ર; ૫. લેસ (લૂગડાં ઉપર ચૂકવાની પટીઓ), શાલ, મોજા, વગેરે, તથા હાથ અથવા સંચાથી કરેલું ગુંથણ કામ; ૬. શેત્રેજી ગુંથવાનું, વણવાનું, રેશમી તથા સોનેરી ભરતનું, વણ-તર, તથા મીઠો અથવા હાથના વણાટના ઉદ્યોગને લગતું કાપડ વણવાનું કામ; ૭. રંગ વાનું-રેશમી તથા સુતરાઉ છાપકામ, કાશ્મીર અને કરાંચીનું છાપકામ, વગેરે; ૮. માટીનાં વાસણ બનાવવાનું કામ; ૯. બાલોઘાનને લગતાં છોકરાં માટેનાં રમકડાં; ૧૦. ગાયન; ૧૧. વચલા વર્ગના અને ગરીબ લોકોના ઉદ્યોગ-ધોવાનું કામ, સાથુ બનાવવાનું, ટોપલી વણ-વાનું, નેતર અને વાંસનું કામ, દાણાના પડદા, ઘાસના ગુંથેલા દાણાવાળા પડદા, બરના પડદા, દોરડાંના વણાટનું કામ, લેસ, બટન, કસ્તી, તથા ખાદીનાં કપડાં બનાવવાનું કામ; ૧૨. અસલી વખતના ખાતુઓના હાથથી બનેલા નમુના; ૧૩. મીઠાઈ, મુરખ્યા અને લાંબા વખત સુધી બગડ્યા વિના રહી શકે ત્હેવી ખાવાની ચીજો; તથા ૧૪. ઉપર નહિ જણાવાયલી બીજી કોઈ પણ સ્ત્રીઓએ બનાવેલી વસ્તુઓ.

સ્ત્રી કેળવણીમાં થયે જતો ઘટાડો:—હિંદી કેળવણીના સંબંધમાં હાલ થોડા વખત ઉપર ઈ. સ. ૧૮૯૭ થી ૧૯૦૨ સુધીનાં કેળવણીનાં પત્રકોનું જે પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે ત્હેના ઉપરથી સ્ત્રી કેળવણીની સંખ્યામાં દિનપરદિન ઘટાડો થયે જાય છે એમ માલમ પડે છે; શાળાઓમાં કેળવણી લેતી ૧૮૮૭-૮૮ થી ૧૮૯૧-૯૨ સુધીમાં ત્હેમણે તે ક્ષેત્રમાં હાલ બીજા ૩. ૧૦૦૦૦ ભેટ આપ્યા છે. સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૬૫૮૨૦ હતી; ૧૮૯૨-૯૩ થી ૧૮૯૬-૯૭ સુધીમાં ૫૨૬૧૮ હતી; અને ૧૮૯૭-૯૮ થી ૧૯૦૧-૦૨ સુધીમાં ૩૩૧૬૨ હતી! અમને આશા છે કે આ મહત્વના સવાલ ઉપર હિન્દી સ્ત્રીઓની હાલત સુધારવા પ્રયત્ન કરનાર મનુષ્યો તથા મંડળોનું લક્ષ બેંચાશે.

સ્ત્રીઓ માટે નવું દવાખાનું:—અત્રે સ્વર્ગસ્થ રા. બા. રણછોડલાલનું સ્તુતિ પાત્ર અનુકરણ કરી દરિયાપર લુણસાવાડમાં શેઠ મંગળદાસ ગિરધરદાસે સ્ત્રીઓ માટે એક દવાખાનું ઉઘાડ્યું છે અને તે દાકતરની પરીક્ષામાં પાસ થયેલાં ડૉક્ટર મિસ. ધનબાઈ વાડિયાના હસ્તકમાં સોંપવામાં આવ્યું છે. શ્રી માત્ર નામનીજ, એટલે સ્ત્રીઓ માટે એક આનો અને બાળકો માટે અર્ધો આનો રાખવામાં આવી છે. અત્યાર સુધીમાં સ્ત્રીઓ માટે એકજ દવાખાનું હોવાથી દરિયાપર જેવા છેડે દૂરના લાક્ષાની સ્ત્રીઓને પડતી અગવડ શેઠ મંગળદાસે દૂર કરી છે; આશા છે કે બીજા ધનાઢ્યો પણ ત્હેમને પગલે ચાલી, આવા પ્રકારના પ્રસંશનીય અને સર્વોપયોગી પરાંપકારમાં વૃત્તિ લગાડશે.

જાપાની કુમારિકાઓ માટે કાર્યદા:—જાપાન દેશમાં અમુક વય સુધીમાં કુમારિકા લમ કરીને ગૃહિણી (પત્ની) ન બને તો ત્હેને પછી કોઈ પણ પુરુષ સાથે પરણવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે.

વિધવાઓને સહાય:—કલકત્તામાં રામચન્દ્ર નામના સદ્ગૃહસ્થ જેમણે પાંચ વર્ષ ઉપર “હિન્દુ વિધવા સહાયક ફન્ડ” સ્થાપ્યું હતું.

सुन्दरी सुव्याध.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु

(प्रसन्न देवता रूढे, नया पामे सम्मान सुन्दरी)

सर्व रीते स्त्रीयो भाटे प्रकट थतु भासिक.

पुस्तक. २.	प्रकाशक,	{ ध. स. १८०४: नवेम्बर
अ. ३.	पुस्तकसभा.	{ वि. स. १८६१: कार्तिक.
विषयविभाग.	विषयसूचन.	
काल्यकुल	लेखक	५४
१ रमनीय.	(रा. रा. अरुणरहित.)	४८
२ भूषा पगला.	(रा. रा. प्रेमभक्ति.)	५०
वर्तमानरंग	(रा. रा. निर्गुण.)	५१
वृद्धभर्म—(स्त्रीलेख)		
१ अभय माताप्री छात्रांपर यती अमर (जेन एनीमार्च)		५५
विविध विहारा.		
१ स्त्रीकेशरुची	(रा. रा. शुक्रभाषण)	५८
१ स्त्रीगीतावली	(निवेदी. रणुछोईलास मडासुभराम कवि.)	६०
स्वागत मंदिर		६१
विद्याकला		
१ कुम्हस्तना विविध अमर. (ग. रा. सागरलास मोतीलास मजगमनी.)		६३
वार्तालहरी		
१ नंदानक्री मकाराज कुमार (रा. रा. इष्टी)		६५
समयतरंग		७२

वार्षिक लवाजम सवा रुपिया टपाल अर्थ सहित.

अभिलाषा—युनियन प्रिन्टिंग प्रेस कम्पनि, लिमिटेडमां मोतीलास शांभगदासे छाप्यु.

દેશીકારીગરીને ઉત્તેજન આપો. વિલાયતીને આંટે તેવો દેશીમાલ.

ઉત્તમ સુગંધો—કલકત્તાના સુપ્રસિદ્ધ બાપરી એચ. મોઝનાં ઉત્તમ સેન્ડ, લવન્ડર વોટર, કુંતલીન હેર ઓઈલ છુટક તથા જથ્થાનું ગળવાનું કેકાણું—મેશર્સ દેસાઈ મેહેતા એન્ડ અધર્સ, રીચીરાઈ, અમદાવાદ.

અત્તરની ટીકડીઓ—ગુલાબ, મોગરો, સોદાગ, હીના, ખેરસલી અદિ અત્તરોની ટીકડીઓ, ખરાબ ઝેરી હવા દૂર કરી સુગંધ આપે છે, પેગના વખતમાં પાસે રાખવાથી ખરાબ હવાનો હુમલો થતો અટકે છે અને કપડામાં ગળવાથી ટસારી, ઉધાધ આદિ જાડીથી થતું નુકશાન અટકે છે.—દેશી મીઠુજાતી. સુપ્રસિદ્ધ ગળાને ઠંડુ કરનાર તથા કેશ વધારનાર કેશરંજન તેલ. ખીળાં મોગરો, હીનો, ચંપો, ચંબેલી વગેરે ખુશનુમા તેલ, ફ્રેન્સી કાપડ, મોળાં, ગંજીરાઈ, ચમત્કારી ચૂંચી તથા ચટણીઓ જ્ઞાનદર્શન પદ્ધતિ, મીસરાઈઝ યાને યાને “શુલતા રેશમ” નાં પડકાં તથા તાણી વગેરે માલ અમારે સાં મળે છે. કિંમત માટે રૂબરૂમાં મળવા મા પત્ર વ્યવહાર કરવા વિનંતિ છે. આ શિત્રાવ પુલકંતનું તેમ ઝીંકાપેલેટનું સસ્તું અને સફાઈદાર કામ—અગ્રેજી કામના જેવું કરી આપવામાં આવશે. જ્ઞાનદર્શન : ઓકારો બાખ્યાનસહ નકશો.

શ્રી સમિચદાનંદ એન્ડ કો.

રીચીરાઈ, બાલા હનુમાન પાસે, અમદાવાદ.

કેડે છોકરું અને ગામે શોધ્યું.

આજુ તાવથી ખેતર બન્યો, ડાક્ટરોનાં મીલ ચુકવી યાત્રી ગયો પણ ખીલકુલ કાય નહિ. ભુખ લાગે નહિ ને હાથ પણ આ નહિ, ને તાવ ચોટયો તે ચોટયો ખીજા પડ્યો પડ્યો વિચાર કરતો હતો કે શું પાતી દવા નહિ હોય? શું તખીખી વિદ્યા કામી છે? એવા વિચારોમાં ઊંધ આવતાં પનાવશ થઈ જંગલમાં ભટકવા લાગ્યો; ટટકતાં ઘટકતાં ઝાડોને મથાગે સોનેરી અરે લખાયેલો એક તખ્તો જોયો; તેમાં લખ્યું હતું કે “કેડે છોકરું ને ગામે શોધ્યું.” રેતર અર્થ શો? ડાક્ટરોને પૂછતાં કહે કે તે તો મનના ખજુકારા. ટાંચોને પૂછ્યું તો હું જ એનો ઉપાય તો નજરની સામે છે, ખાત્રી દવાદાર માટે ક્યાં પહોંચામો છે.

દવા બધ કર, ખાંધ પી મળ કર, પણ ખાઉ શું? ભૂખ હોય તો ને! પગ ભાગ્યા તેથી દુરોપ કેમ? એક દિવસ ધરમાંની શી શીઓ જોતાં બાટલીવાળા એચ્યુમિદ્ધર નજરે પડ્યું. એ પીવાથી કાયદો થઈ એમ માની ચોડું પીધું તો જરાવારમાં કાયદો થયો. હાથ ને વધુ ખીતાં છેવટ તદન સાંભળે થઈ ગયો. માટે વાંચનાર દરદીએ મારો દાખલો લેખ દુઃખ વખતે એચ્યુમિદ્ધર કે એચ્યુપીક્સ વાપરવી કારણ કે અતે તો તેના વગર છુટકાજ નથી. વળી કોલેરાનો અકસીર ધલાજ પણ એકલા બાટલીવાળાની કુંપનીનો કોલેરાકબુલર છે. ઉપલી ત્રણે દવા દરેક ડોકાણે રૂ. ૧ માં મળશે. એક્સા બનાવનાર.

ડાક્ટર હેર. લી. બાટલીવાળા વરલી-દાદર, મુમ્બઈ.

કાવ્ય-માધુર્ય.

માં ત્રિપાઠી, નરસિંહરાવ, રમણભાઈ, ઝાપી, બ. ક. ડાક્ટર, મ. ર. ભટ્ટ, જલિત વગેરેનાં ઉત્તમ કાવ્યોનો સમૂહ સ્વામી આવ્યો છે.

સંમદ કરનાર—હિમતલાલ ગણેશજી મંજરીયા બી. એ.

મળવાનાં ડોકાણાં.—

રાજકોટ—ખુસેલર જેયર મેધજી.

મુંબઈ—એન. એમ. એન્ડ કંપની.

અમદાવાદ—‘મુન્દરીસુબોધ’ ઓરીસ.

કિં.—મળના પુણ્યાળી નકલનો રૂ. ૧) ટપાલ કપડાના “ ” રૂ. ૧૧) અર્થ જુદા.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકર સાશ્વતકવિ ઓત્તરેનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો,
 "શ્રીમો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, રવંચ યાય, શરીરે જલવતો, રોમદીન અને
 "સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજન-મનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તાથી
 "અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબજનો ખરાં કલ્યાણ કરવા
 "સાક્ષિમતી અને ઉપાદિગી જાને, કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગનો
 "કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;" યતિમક્તિપરાયણ થઈ પતિનું ઇચ્છન ઉત્તત કરે અને તેના આંતર
 વિલાસોની ઉમિયોમાં પોતાના દૃઢચતરને ભેજથી દૃઢ મનુષ્યછવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને
 અન્તે સ્વદેશમાં ઉદયસ્થિત તેજસ્વી ધિરજો સંપૂર્ણ વિસ્વારથી પ્રસારે:—એજ આપ સુન્દરીઓના
 છવનની સફલતા છે. "સીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધિના પ્રજ નથી, અને પ્રજ વિના રાજ્ય નથી...
 "સ્ત્રી"ની ઉત્તતિવિના દેશની ઉત્તતિઅશક્ય છે."

વર્ષ ૨૦૦૪] ઈ. સ. ૧૯૦૪. નવેમ્બર—કાર્તિક, વિ.સં. ૧૯૬૧. [અંક ૩ ભો.

કાવ્યકુંજ.

૨૪૪ની—ચંદ્ર.

(રાજ ખમાચ તાલ—એક તાલ)

(ઓ રાખી ! શ્રી કૃષ્ણ મને મારગમાં મળ્યા—એ રાહ)

આજની શોભા છે રળિયામણી,

સદિ મંદો,

તરંતાં ચંદ્રે બિંબની—

આજની શોભા છે રળિયામણી—

પસરિ રણાં ચંદ્રબિંબ સર્વ આ રથને

મુવર્તી દીસતી

રૂઝની સુન્દરી તમે.

આજની શોભા છે રળિયામણી—

શ્વેત વસ્ત્ર ધરી રૂઝનિ વિલસતી રહી
પ્રેમ લેલીએ

બની ઇન્દુમાં બળી.

આજની શોભા છે રળિયામણી. ૨

રૂઝનિયું વિહાર ચંદ્ર પ્રેમથી કરે

નિરખીં તેહને

હૃદય-હૃદયે ભભરે.

આજની શોભા છે રળિયામણી. ૩

રૂઝનિચંદ્રસમાં આર્થ દંપતી બને

વિભળ પ્રેમથી

વિભુ ! એજ માગિયે.

આજની શોભા છે રળિયામણી. ૪

—અરણ્યરુદિત.

પહેલાં પગલાં :

(બાલ કાવ્ય.)

ન્હાની પગલીઓ ભરજો, વીર !

ધીરે ધીરે સંચરજો, વીર !

હજી ન્હાનાં છે નયણાં, વીર !

હજી પગ તો છે પોયણાં, વીર !

તમ ઠકુની પાની, વીર !

તમ મીઠી બાની, વીર !

પગલાં ઠકુનાં માંડજો, વીર !

બેલ મીઠા પાડજો, વીર !

ભરજો ન્હાની પગલીઓ, વીર !

કુદજો ન્હાની ડગલીઓ, વીર !

નથી બે દિનનું મ્હાલનું, વીર !

જાંદગી ભરનું ચાલનું, વીર !

—પ્રેમભક્તિ.

વર્તમાન રંગ.

આસ્કા સ્ત્રીસમાજ—મદ્રાસ ઇલાકાની આસ્કા સ્ત્રીસમાજના બીજા વાર્ષિક રિપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે આ સમાજની સ્થાપના તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર સન ૧૯૦૨ ને દિવસે થઈ હતી. સમાજમાં સર્વ હિન્દુ સ્ત્રી મેમ્બરો છે. મિસિસ બિ. જંગમ સભાનાં સેક્રેટરી છે. પ્રથમ વર્ષમાં સભાની ૧૩ મીટિંગો મળી હતી. આ મીટિંગોમાં ઉપયોગી નિર્મંધ અને પુસ્તક વાંચવામાં આવ્યાં હતાં. બીજા વર્ષમાં ૩૬ મીટિંગો મળી હતી અને દરેક મીટિંગમાં સરાયરી ૨૨ સ્ત્રીઓની હાજરી રહેતી. કોઈ કોઈ વખતે ૫૦ સ્ત્રીઓ પણ હાજર રહેતી. સભાનાં સેક્રેટરી અને બીજાં મેમ્બરો તરફથી ઓફિસવર્ક, આગમન, ઘરેણાં, ચરિત્ર, બુગોજ, હિંદુવિધિ વગેરે વિષયો પર નિર્મંધ વાંચવામાં આવ્યા હતા. વાચન વર્ગ પણ આમ સંખ્યામાં આવ્યા હતા. કેટલીક મીટિંગોમાં સંગીત માથે વીણના પ્રયોગ પણ થયા હતા. મંડળને લગતી એક લાયબ્રેરી પણ છે. મંડળમાં ધનવાન અને કેળવણી ક્ષુદ્રમ્બની સ્ત્રીઓ હોવાથી તેની નાણાં સંગ્રહી રિયનિ ધણી સંતોષકારક છે અને રિપોર્ટમાં જોવામાં આવતી નાણાંની મદદ માટે કરવામાં આવતી વિનંતિ આ સભાના રિપોર્ટમાં જોવામાં આવતી નથી. આ મંડળ પોતાના ખર્ચથી એક ગાડી રાખે છે. આ ગાડી છાત્રીઓને ઘેરથી તેમને નિશાળે લઈ આવે છે અને નિશાળ ખર્ચ થતાં તેમને પાછી ઘેર મૂકી આવે છે. જો કે શરૂઆતમાં આ સભામાં મેમ્બર થવા માટે શહેરની સ્ત્રીઓ આવનારની કરતી, પરંતુ સભાનાં કામકાજથી તેની ઉપયોગિતા જેમ જેમ ખદાર પડતી ગઈ તેમ તેમ આ સમાજ લોકપ્રિય થવા લાગી.

આસ્કા સ્ત્રીસમાજ માફક કામ કરે છે એ તેના રિપોર્ટપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. આ શહેરમાં પણ 'લેડિઝ ક્લબ' એ નામનું એક સ્ત્રી મંડળ છે પરંતુ શહેરના યા પ્રાન્તના સામાન્ય સ્ત્રીવર્ગને લાભકારક થઈ પડે તેવી હીલચાલનો આરંભ હજુસુધી તે મંડળ તરફથી થયો નથી એ ખિત્ત થવા જેવું છે. જ્યારે જ્યારે ગુજરાત-કાશિયાનાની ઉત્તરિનો સવાલ અમારી આગળ રજુ થાય છે ત્યારે અ. સૌ. વિદ્યાગૌરી બિ. એ, અ. સૌ. શારદાગૌરી બિ. એ, અને મિસિસ યશોદાજી શરૂર જેવી સભાનીઓ તથા તેમની 'જવાબદારી' એ વિષય તરફ અમારું લક્ષ જાય છે. આસ્કા સ્ત્રીસમાજ યા કલકત્તા વિકટોરિયા ઇન્સ્ટિટ્યુટ જેવાં બીજાં મંડળોનો ખર્ચ હીલચાલ નહિ તો તેમાંની સર્વથી સહેલી છતાં ઉપયોગી-ભાવણા દ્વારા જરૂરી જ્ઞાન આપવાની-હીલચાલ, કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓ, પોતે જ્યાં હોય ત્યાં, એક સ્ત્રીસમાજ સ્થાપી શરૂ કરે તો તેથી ઘણો લાભ થવાનો સંભવ છે. આવી સ્ત્રીસમાજો જે અગત્યની આગતો ધ્યાનમાં રાખવાની છે. એક તો શહેરનો કોઈ મધ્યભાગ જ્યાં કેળવણી તેમ વગર કેળવણી સર્વ સ્ત્રીઓ આવી શકે તેવું સ્થળે બાપણુ આપવાની ગોઠવણ કરવી, અને બીજું, તેમાં સર્વ કેળવણી સ્ત્રીઓ-અગ્રેજી ગુજરાતી કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીશિક્ષકા (મહેનીઓ) સાથાંજોમાં અભ્યાસ કરતી મોટી

ઉમ્મરની છોકરીઓ, તેમજ વગર કેળવાયેલી, પોતાની પડોશની ઝોળખીતી યા સગીબ્દાલી સ્ત્રીઓ ભાપણુ વખતે હાજર રહે તેવી તંત્રીની કરવી. આમ કરવાથી સ્ત્રીઓને પરસ્પર સમાગમનો લાભ થઈ, રોહનો વધારો થશે એટલુંજ નહિ પણ પોતાના આચાર વિચારમાં શી ખામીઓ છે, સમયને અનુકૂળ પોતાનાં કર્તવ્ય શાં શાં છે તે જણાઈ આવશે અને પરિણામે સદ્વિચાર અને સદાચાર તરફ તેમનું વલણુ થઈ તેમનું જીવન જન-સમાજને ધણું ઉપયોગી થઈ પડશે એમાં બિલકુલ શક નથી.

* * *

* * *

* * *

* * *

અર્ચાળ સ્ત્રીઓ—ઈંગ્લાંડના એક આગેવાન પત્રમાં અર્વાચીન સમયની સ્ત્રીઓના અર્ચાળપણા વિષે એક લેખક નરકથી વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. તેના લેખનું તાત્પર્ય એ છે કે ઈંગ્લાંડની હાલની સ્ત્રીઓ પતિની કમાણી અને મગજપર વધારે ઝોળે નાંખતી જાય છે. પોતાની આડોશીપડોશી સ્ત્રીઓ કોઈ જાગતમાં અર્ચ કરે છે તેના કરતાં વધારે અર્ચ કરવાને તેમને હમ્મજ થઈ આવે છે. તે અર્ચ કરવા જેટલી પતિની સ્થિતિ સારી હોય કે ન હોય તેનો તેમને વિચાર રહેતો નથી. નવા નવા પોશાક અને શણગાર માટે તે હમેશાં માગણી કર્યા કરે છે અને ધણું ભાગે, મગે તે અર્ચ કરીને પતિનું મન કુખવીને પણ તે લે છે. આનું પરિણામ છેવટે સ્ત્રીપુરુષ-પતિ પત્ની-જન્મેને હાનિકારક નીરડે છે. સ્ત્રીના લખણ અર્ચને પહોંચી વળવાને માટે પતિને ચિંતામાં ને ચિંતામાં દિવસ નિર્ગમન કરવા પડે છે અને તેની ખરાબ ચાસર તેની તંદુરસ્તી તથા મગજપર થાય છે. ગ્રામીન કાળની સ્ત્રીઓ કરતાં હાલની સ્ત્રીઓની માગણી હદ બહાર હોય છે. આ કારણથી સંસારનું નાવ ચક્રવર્તુ ઘણું મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

ઉપર દર્શાવેલા વિચાર આપણા શ્રદ્ધાસંસારને પણ લાગુ પડે છે. અનેક સ્ત્રીઓ, પોતાની, પોતાના પતિની શક્તિ ઉપરનાં વસ્ત્રાલંકાર આદિ જાગતમાં અર્ચ કરે છે અને પોતાના પતિની કમાણીમાંથી બિવિધનાં અર્ચ માટે, આપત્તિ કાઢ માટે જયાંવ કરવાની તેમ પોતાના પતિની સ્થિતિ પ્રમાણે અર્ચ કરવાની વાત તો જાણુપર રહી પરંતુ પોતાના મોજશોખને ખાતર પતિને દેવાના ખાસમાં ઉતારવાને આંચકો ખાતી નથી. પરિણામ આખરે એ આવે છે કે પોતાનાં જરૂરી અર્ચ જેટલા પૈસા પણ તેમની પાસે રહી શકતા નથી, અને દરિદ્રતા અને ચિન્તામાં સ્ત્રીપુરુષ-જન્મેને પોતાનું જીવન પૂરું કરવું પડે છે. પૈસો પેદા કરવાનું કામ આપણા સંસારમાં પુરુષનું છે, પણ રીતસર જરૂર જેટલોજ અર્ચ કરી તેનો જયાંવ કરવા-સંગ્રહ કરવા તરફ નજર રાખવી એ સ્ત્રીની જરૂર છે અને તેજરૂર પુરુષ કરતાં સ્ત્રી વધારે સારી રીતે બજાવી શકે એમ છે. સ્ત્રી શુદ્ધરાજ્યનો મંત્રી છે. ઘરનાં ધણાં કામ, ધણાં અર્ચ, તેની સલાહથી તેના કહેવા પ્રમાણે તેમ તેને હાથે થાય છે. માત્ર જરૂરનું અર્ચ કરવું એવી તેનાજ તરફથી સૂચના થશે અને તે પોતે જ પોતાના ઘરની સ્થિતિ પ્રમાણે રહી કરકસરથી અર્ચ કરશે તો ઘરની નાણાં સંબંધી સ્થિતિ નિઃસંશય સુધરશે, અને તે પોતે તેનો પતિ અને તેનાં સન્તાન સર્વદા સુખશાન્તિમાં દિવસ નિર્ગમન કરી શકશે.

દંપતી ધર્મ:—હારિકાના શારદામહના શેકરાચાર્ય શ્રીમન્માધવતીર્થ સ્વામી મહારાજની ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં મુંબાઈવાળા કપોળ શાંતિના ગૃહસ્થ મિ. જમનાદાસ લલ્લુભાઈના વાલકેશ્વરના અંગુલામાં પદ્મરામણી ચર્ચ હતી તે વખતે તેઓએ દંપતીધર્મ વિષે કેટલોક ઉત્તમ ઉપદેશ આપ્યો હતો. તેઓએ જણાવ્યું હતું કે:—“દંપતીધર્મમાં ધક્કા સ્ત્રીધર્મનો નહિ પરંતુ સ્ત્રીપુરુષ બન્નેના ધર્મનો સમાવેશ થાય છે. આધુનિક કાળમાં પશ્ચિમ તરફના દેશોમાં લગ્નને એક કરાર તરીકે ગણવામાં આવે છે તેથી જ તે દેશોમાં છુટાછેડાનો રિવાજ છે. પરંતુ એ સમ્યક્તા-વ્યવહારનું ચલણ નથી. આપણામાં વિવાહ, કરાર ના કામાગ્નિ સંતોષવા માટે નથી પરંતુ ધર્મનુજાન માટે છે. અંગ અંગથી મન મનથી શરીર શરીરથી સ્ત્રીપુરુષ લગ્નથી જોડાય છે. લગ્નના અડતાળીશ સંસ્કાર છે. તેમાં સદ્-ધર્મચારિણીયોગ પ્રથમ છે. સ્ત્રીનો પતિવ્રત ધર્મ પ્રથમ છે. પતિ જીવતો છતાં ત્યાંકાય-ણાદિ વ્રતો પાળંડરૂપ છે. બીજાં વ્રતોથી પતિનું આયુષ્ય ઘટે છે અને સ્ત્રી નરકે જાય છે. સ્ત્રીએ પતિની સદપૂજા ચલ કરવો. તેણે ઉપાસનાદિ પતિથી પૃથક્ કરવાનાં નથી. પુરૂષે પણ સ્ત્રીની માફક પત્નીવ્રત પાળવાનું છે. ધર્મ, અર્થ, કામમાં પરસ્પરીની કદી વાંછના કરવી નહિ. પોતાની સ્ત્રીથી કાંઈ પણ શુભ ન ગ્રાપ્તું. સ્ત્રીએ પતિ પહેલાં ઉકતું; રનાનાદિ કરી પતિ ઉકતાં તેના મુખનું દર્શન કરવું અને તેના મનોનુકૂલ દંતધાવન વગેરે તૈયાર કરવું. મનોનુકૂલ, જે સ્ત્રી પતિની સેવા બજાવે છે તે ઉત્તમ સ્ત્રી છે. પુરૂષ કહે તે પ્રમાણે કરે તે સ્ત્રીમધ્યમ છે અને જે સ્ત્રીપતિ કહે તે પ્રમાણે ન કરે તે સ્ત્રી અધમ છે. જે સ્ત્રી વિવાહ કરે, ઘરમાંથી ચોરી કરે, પરને અનુકૂળ વર્તે, પરપુરુષથી મિત્રાચારી રાખે, ને પતિ ગયા છે તે ક્યારે એ આવશે કરી પતિ પહેલાં જમી શે તેવી સ્ત્રીને શાસ્ત્રમાં ત્યાગ કરવી કહી છે.”

અર્વાચીન કાળને અનુસરી મિત્ર મિત્ર મતના આત્માઓ આગળ કોઈ પણ જૂના વિચારના ધર્મગુરૂએ જાહેર બોલ્યાનો આપવાની હીલચાલ કરી હોય તો તેમાં શેકરાચાર્ય શ્રીમન્માધવતીર્થ સ્વામી પ્રથમ છે. મુંબાઈમાં તેમની પદ્મરામણી ચર્ચા આદ જૂદા જૂદા વિષયોપર તેમણે ઘણાં જાહેર બોલ્યાં આપ્યાં છે. તે ઉપરાંત કોઈ ગૃહસ્થને ત્યાં તેઓની પદ્મરામણી ચર્ચા પણ તેઓએધાર્મિક અને સાંસારિક બાબતો વિષે બોધ આપેલો છે, તેમજ આપતા રહે છે. નિવિધ વિષયો સંગ્રહના તેમના મત સર્વ લોકોને માન્ય નહિ હોય છતાં હિંદુઓની આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ માટે તેઓની સાંસારિક ઉન્નતિને માટે પણ તેઓ ઉત્સુક છે એ સર્વ હિંદુ ભ્રાતૃઓએ ખુશી ચલાવેવું છે.

સ્ત્રીઓને હુન્નરકળાની કેળવણીની જરૂર:—મુંબાઈમાં કોન્ગ્રેસ તરફથી બરાનાર હુન્નર ઉદ્યોગ અને ખેતીવાડીને લગતા પ્રદર્શનના બાનુઓના વિભાગની બાનુઓની કમિટી કેટલાક વખતપર “તાતા પેલેસ”માં મિ. દિનશાહ એલજી વાઝાનાઈ પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી કમિટીમાં નાણાંની મદદની જરૂર વિષે બોલતાં કમિટીનાં એક સેક્રેટરી મિસ શિરીન માણેકજી ખરશેદજીએ સ્ત્રીઓને હુન્નર ઉદ્યોગમાં યડવાની જરૂર વિષે કેટલાક ઉત્તમ વિચાર દર્શાવ્યા હતા. તેઓએ જણાવ્યું હતું કે “કેટલાક આ પ્રદર્શનને મદદ નહિ કરવાનો એવો

સખબ આપે છે કે એ કાંઈ ધર્મનું કામ નથી કે તેને ગમે મદદ કરીએ. પણ એવું બોલનારાઓ સખાવતનો ભૂજ ભરેલો અર્થ કરે છે. સંખાવત, રક્ત જેઓ આપણી આગળ આવી હાથ ધરે તેઓને આપવામાં જ સમાયલી નથી. તેમ કરવાથી તો સખાવત મેળવનાર સાચું આજ્ઞા તથા એશઆરામી બને છે. જેઓને કામ ધંધો મળી શકતો ન હોય તેઓને હુન્નર ઉદ્યોગમાં પડવાનું ઉત્તેજન આપવાનું કામ ખરું સખાવત બરેલું છે. આવું કામ હાલમાં આપણા તરફથી ભરવામાં આવનાર હુન્નર ઉદ્યોગનું પ્રદર્શન સારી રીતે બજાવી શકશે. હાલમાં વધ્યાં જતાં ખર્ચને લીધે ઘણાં કુટુંબોને પોતાની દીકરીઓનો નિભાવ કરવામાં મુશ્કેલી માલમ પડે છે. ઘણી વિધવાઓ એવી હોય છે કે જેઓને પોતાનાં બચ્ચાંનું પેટ ભરવાને માટે મોટી મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે. આજ સો કુટુંબમાં પત્નીસ ધણીઆણીઓ પોતાના ગુજરાનની રિકરચિંતાથી મોકળી રહેલી હશે. પાકીના પંચોતેર ટકાને પોતાના કુટુંબના નિભાવ માટે સખ્ત હાડમારી ભોગવવી પડે છે. આથી એવી સ્ત્રીઓને હુન્નર ઉદ્યોગમાં નાંખવાની દોશમ્મ કરવાનું અગત્યનું ગણાશે. સ્ત્રીમતિની અડચણો જેમ બને તેમ ઓછી કરવી એ મોટું પુણ્યનું કામ છે. એવું કામ કરવા માગનારાઓને આપણે આપણા તરફથી મદદનો પુરતો હિરમો આપવો જોઈએ છીએ. હાલના હુન્નર ઉદ્યોગને લગતા પ્રદર્શનના કામમાં બાનુઓ ભાગ લે છે તેના સંબંધમાં ઘણાં ઓ તરફથી એવી ટીકા કરવામાં આવે છે કે એ કામમાં બાનુઓ શા માટે પડ્યાં હશે. જ્યારે ભરથારો પોતે કામ ધંધો કરી પોતાની ધણીઆણીનું તથા આખા કુટુંબનું ગુજરાન કરે છે ત્યારે બાનુઓએ ભરથારોને માથે જ એવું બાંધું કામે શા માટે નાંખવું જોઈતું નથી? આ ખરેખર ભૂજ ભરેલો વિચાર છે. સઘળાં બોલે કુટુંબના પાળનાર ઉપર નાંખી બાનુઓએ પોતે એશઆરામી થઈ બેસી રહેવું ઇચ્છવા જોગ નથી. ”

હાલના વખતમાં જીવનની જરૂરીયાતો અને ખર્ચ વધી પડવાથી આદમીને એક નાના કુટુંબનું ભરણપોષણ કરવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે, તો ૮-૧૦ થા વધારે માણુઓવાળા કુટુંબનું ભરણપોષણ કરવું તો અશક્ય જ થઈ પડે અને કુટુંબ દરિદ્રતા અને લાચારીમાં આવી પડે એમાં બિન્નકલ શક નથી. આવાં કુટુંબોની સ્ત્રીઓ રીવવાનો, ભરવા શુંથવાનો અથવા ધરમાં દરેરોજ વપરાતી ચીજો બનાવવાનો કોઈ હુન્નર જાણતી હોય તો પોતાને જરૂરની તેવી ચીજ માટે પૈસો ખર્ચવો ન પડે એટલું જ નહિ પણ તેવી ચીજોના વેચાણથી કુટુંબની આવકમાં વધારો થઈ બહોળા કુટુંબના ભરણપોષણનું કામ સહેલું ચલાવો સંભવ છે. સંકડે પંચોતેર કુટુંબની સ્ત્રીઓને કુટુંબના નિભાવ માટે સખ્ત હાડમારી ભોગવવી પડે છે એવા મિસશિરીન માણુકજી ખરશેદજીના અભિપ્રાયમાં ઘણું સત્ય રહેલું છે. બાનાં વહિલોએ આ બિના ધ્યાનમાં લઈ સ્ત્રીવર્ગને બાળપણથી જ ઘેર બેઠે કાંઈક આપણે થઈ શકે એવા હુન્નરનું શિક્ષણ આપવાની તજવીજ કરવી જોઈએ છીએ.

ગુહધર્મ.

૧૧૧૧૧૧૧૧

અભણ માતાથી છોકરાંપર થતી અસર—સ્રી લેખ.

(લખનાર:—બહેન જીવીબાઈ નાનક)—(ગયા અંકથી આગુ)

શરીરના કુમળા ભાગપર, જેમકે ગાત્ર કે હોડપર, હુંદણ પડાવે છે. વળી હાથે પગે આંગળે છાતીએ સોપની અણીઓ વડે મેથને બીયાનું ટીપું મૂકીને છુદે છે. તેથી લીલા રંગના ટપકાં પડી રહે છે. તેને હુંદણું કહે છે. જૂઓ, એ પડાવવાથી કેટલી વેદના બો-ગવતી પડે છે ? કોઈનો ગાત્ર સણી જન્ય છે, હોડ પાકી જન્ય છે, અને કેટલાએક ઘણા હુંદણા પડાવવાથી મરણ પામે છે. માટે આવો દુઃખ દેનારો ગાત્ર શા વાસ્તે જોઈએ ? ને એથી શોભાની જરૂર હોત તો પરમેશ્વર શા વાસ્તે ન આપત ? શું તેને ત્યાં ખોટ છે ? પરંતુ અભણ માતાને મનતો જાણે એથી ઘણી શોભા લાગે છે. એટલું દુઃખ વેડું પડે છે, તો પણ તે માટરીયા પ્રવાદની પેઠે એક બીજાએ કંઈ જ કરે છે. પણ ને માતાએ કેળવણી પામેલી હોય તો, તે પોતાનાં છોકરાંને કાંઈ પણ ધર્મના કરેલા કુદ-રતી નીયમમાં વધારો ઘટારો કરતી નથી. તેથી સુધરેલી માતાનાં છોકરાં પણ એવું સ-મજે છે કે પરમેશ્વરે કરેલા અવયવોમાં કાંઈ ફેરફાર કરવો એથી તે પરમેશ્વરનો શુનેગાર થાય છે. કારણ કે, તેણે જે જે કર્યું હશે તે વિચારીને જ કર્યું હશે. તેમાં આપણે કાંઈ ફેરફાર કરવાની જરૂર નથી. વળી કેટલીક અભણ સ્ત્રીઓ પરમેશ્વર કરતાં ડાહી થઈને ધોળા દાંતને લાલ રંગાવે છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ રૂપાળાં થવા સાર ટાપડીપ કરે છે. પરંતુ એવી ખોટી શોભાને સાફ કેટલું દુઃખ ખમવું પડે છે તે વિચારતાં નથી.

જે રીત હાંદુઓની સઘળી નાતોમાં તેમ મુસલમાનોમાં પણ આવે છે. કોઈ સગું સંબંધી મરણ પામતાં તેની આગુ બાબુબેડેલા સ્ત્રીપુરૂષો કક-છાકરીઓને ર-ગાણ કરી મૂકે છે. અને બિચારા મરણ પથારીએ પડેલાને ગભરાવી કતાં કટતાં શીખવે છે. દેહને તેનો જીવ શાન્તપણે નીકળવા દેતાં નથી. મૃત પછી શમ-શાન્ત સુધીમાં નેટલા ચઢલા આવે ત્યાં બધરાંએ ફેરે છે. એથી કાંઈ મરણ પામનાર પાહું આવતું નથી. અજાણત સગપણ તેટલી ગડ હોય એટલે સગા પ્રમાણે માફું લાગે, પણ મનમાં સમજતું કે આપણે પણ તે જ રસ્તે જતું છે, પરંતુ રડતું કટતું નહિ. એ ખરાબ વિચારથી ઘણાં નુકસાન થાય છે. બધરાંની છાતી લાલચોળ થઈને તેમને મોટા રોગ ધર્મ આવે છે. અને કોઈ કોઈ તો માથાં ફૂટી ફૂટીને પોતાની જાંઘની પર્યંતનું દુઃખ વહોરી લે છે. પરંતુ એ ખોટી જૂઠ છે કારણ કે, તેથી કરીને આપણે દુઃખી થઈએ છીએ, અને વળી મરનારના કુડુંબીઓ જે આંસુ વહેરે પાડે છે તે મરનારને ખાવાં પડે છે, માટે ને સ્ત્રીઓ બહેલી હોય તો મરનારની પાછળ રૂદન કરતી

પતિને પૂજ્યાથી ત્રિવિધ તાપ ટળતાં, ત્રિભુવનનાં સુખ ક્ષણ મોહી મળતાં,
સ્વામિ સેવાથી સતિ શ્રી હરિ રીઝાવે, સતિના સત્યે હરિ ઘર શોધી આવે;
અડસઠ તિથિ ચર્ણુ ભરથારે, ચરણુ સેવ્યાથી મોક્ષ મળનાર. સતિને.

મન વાણી કંઠે સતિ પતિ સાધે, પતિ મણિ સતિ રતિ ઉર પર બાંધે,
પતિ ગૃહ રહીને સતિ ધર્મ પાળે, મોક્ષ સ્વર શીખે સંસાર શાળે;
ગૃહસ્થાશ્રમથી કરે શુભ સંસારે, પતિ પદ પામી પ્રણમે વારવાર. સતિને.

ત્રિવેદી રણછોડલાલ મહાસુખરામ કવિ.

સ્વાગત મંદિર.

નિઃકારકર : એક પ્રખ્યાત ડિટ્રિક્ટવ. લેખક : પંડિત કૃષ્ણ હરગોવિન્દ, બન્ધુસ-
માળ. (મૂલ્ય : રૂ. ૦-૧૨-૦)

અમારા સમાસદ-બન્ધુએ કરેલું, 'આદ્યાર્થન કંપની' તરફથી ઇંગ્રેજીમાં પ્રસિદ્ધ
મતી 'ગુપ્તચર વાર્તામાળા' (ડિટ્રિક્ટવ વાર્તાઓ) માંના એક પુસ્તકનું, આ રસીકું
બાપાન્તર છે; દુનિયામાં જ્યેમ જ્યેમ વિદ્યાનો વિસ્તાર થતો જાય છે તેમ તેમ પ્રપંચ, હલ,
હુઆઇ, હરામખોરી વગેરે વિદ્યાનો દુરુપયોગ કરનારી પ્રવૃત્તિઓ પણ વૃદ્ધિ પામ્યાંજ કરે
છે; તેથી હૈમનું વધે જતું બગ તોડવાને બેજો પરાયુક્તિઓ અમલમાં મૂકવી પડે છે,
કચરાનાં શાસનો તોડી પાપ અને ગુન્હા કરનાર મનુષ્યોને ન્યાયના કોશમાં પાછા સપ-
ડાવી કરેલાં નુકસાનનો બદલો અને કરેલાં કૃત્યની શિક્ષા કેવી રીતે આપવામાં આવે છે,-
એ સર્વ ખર્ચ જોતાં મનુષ્ય જીવનનો, માનવ હૃદયનો દુનિહાસજ છે અને તેથી હૈનું
અધ્યયન, મનન પણ સર્વદા લાભકારકજ હોતું જોઈએ. આ વાર્તા પણ હૈવાજ પ્રકારનું
પુસ્તક છે અને બાપાન્તર કર્તાએ હૈમાં અસહની જુખીઓ સારી રીતે જાળવી રાખી
છે. બાપા 'સરલ અને મનોહર છે તથા વાર્તાની ગુંથણી ધણી રસમય છે. અમને આ-
ચા છે કે રા. રા. કૃષ્ણલાલ પોતાના આવા પ્રવાસ હંમેશાં વધારી કરશે.

ગૃહવ્યવસ્થા : રચનાર, દાકતર નીલકંઠરાય ડાહ્યાબાઇ, (એલ. એમ. એન્ડ એસ.)
તથા છત્રપતિ હરિપ્રસાદ ડાહ્યાબાઇ (બી. એ.)-મળવાનું ટેકાણું : મેસર્સ. સાકરલાલ
જુલાખીદાસ અને કું; અમદાવાદ. મૂલ્ય : રૂ. ૦-૬-૦

જીઓને ખાસ ઉપયોગી આ પુસ્તક એક ઇંગ્રેજ ગ્રન્થનું અનુકરણ છે; અને હૈમાં-
રહેલાં, હવા, પાણી, કચરો; ઓરડા, ઘરનો સામાન, પોપાક, ઓરડા, ફસલ, રસોઈ,

દીવોદેવતા, ચોખવટ, ધોવાનું કામ, તન્દુરસ્તી અને ખીમારી; પૈસા, આવક, ખર્ચ, બચત, બચત; નયા ધરની વ્યવસ્થા; વગેરે વિષયોનો સમાવેશ થયેલો છે. આવી તરેહનાં પુસ્તકો ગ્રહિણીઓને ખાસ ઉપયોગી છે અને તેના લેખકો ખરેખરી, પ્રજાસેવા બળવે છે એ નિઃસંશય છે. બાપા સ્ત્રીઓથી સારી રીતે સમજાય તેવી, સાદી, અને ધરગથુ છે; અને શરીરનાં યંત્રોનાં કેટલાક ચિત્ર પુસ્તકમાંના કેટલાક આરોગ્યતા વગેરેના વિષયો સમજવામાં બહુ ઉપયોગી થઈ પડે તેવાં છે. અનુકરણ પણ એવી સારી રીતે કરવામાં આવ્યું છે કે તેમાંથી બાપાન્તરોમાં એવામાં આવતા ઘણા દોષ અદૃશ્ય થઈ ગયા છે. પુસ્તકની કિંમત વધારે નથી અને તેમાં ઘણી મદતની પરંતુ દરરોજના ઉપયોગની બાબતોનો સમાવેશ થયેલો હોવાથી અમે તે અમારા વાચકોના અને તેમાં પણ અમારા સ્ત્રીવાચકોના ખાસ ધ્યાન ઉપર તે લાવવાની રજા લઈએ છીએ. દાકતર નીલકંઠરાય આવા પ્રકારનાં લેખોપયોગી લખાણ માટે બળ્હીતા છે અને અમે આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ તથા રા. રા. હરિપ્રસાદ ખીખ પણ સ્ત્રીઓને ઉપયોગી લેખથી ભાષાસાહિતમાં વધારો કર્યે જશે.

Thoughts on Vegetarianism. (અન્નાહાર વિશે વિચાર) :—

લખનાર, એમ. સી. એલિસન.

પ્રાણિકૃતિ સા વિરુદ્ધ મહાપ્રયાસ કરનાર રા. રા. લાબશંકર લક્ષ્મીશંકરે ઇ. સ. ૧૯૦૨ માં અંગ્રાજીમાંથી કેટલાક પૈસા અલ્હિંસાની અભિવૃદ્ધિ માટે એકઠા કર્યા હતા; તેમાંથી ૧૯૦૩ ના જાન્યુઆરીમાં વિદ્વાન સ્ત્રી-વૈદ્ય ડાક્ટર. એના. કિંગ્સફર્ડ (એમ. ડી.) કૃત 'ઉત્તમ ખોરાક' Perfect Way in Diet એ નામના પુસ્તક ઉપરથી ઈનામી નિબંધ માગવામાં આવેલા હતા. ' અન્નાહાર વિશે વિચાર ' એ લેખ પ્રથમ પકિતનો હોઈ તેને ઈનામયોગ્ય ગણવામાં આવ્યો હતો અને તે ' થિઓસોફિક જિલ્લનર ' નામના માસિક પત્રમાં પ્રકાશિત થયો હતો. આ લેખનાં લખનાર એક વિદુષી ઈંગ્લેન્ડ સવારી છે; તેમણે માંસાહાર અને અન્નાહાર બંનેનો અનુભવ કરી જાતી અનુભવપરથી તથા શાસ્ત્રીય અને ખીખ અનેક કારણોનું પ્રતિપાદન કરીને અન્નાહારની તરફેણમાં પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો છે. બાપા બહુ ઉત્તમ શ્રીતિથી અને ચોક્કસ છે અને વિષયનું આ લેખન એવી સારી રીતે કરવામાં આવેલું છે કે કોઈપણ વાચકને તેમાં રસ પડ્યા વિના રહે નહિ. ટૂંકમાં, આ બાબતો પ્રયત્ન ખરેખર સ્તુતિપાત્ર છે.

વિદ્યાકળા.

૮૮૮૮૮૮૮૮

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

રાત્રિ દિવસ.

વિજ્ઞાન—ઉત્સુક, અત્યાર સુધી જે મેં તને કહ્યું તે તું સારી રીતે સમજ્યો હોયશ, તો હવે રાત્રિ દિવસ કેમ થાય છે, તે અને પૃથ્વી ઉપરના જૂદા જૂદા પ્રદેશો ઉપર રાત્રિ દિવસો ક્યાંમાં ક્યાંમાં કેમ થાય છે તે તું સમજી શકશે.

ઉત્સુક—સારે જૂદા જૂદા દેશોમાં રાત્રિ દિવસોમાં ફેર હશે !

વિજ્ઞાન—હાજ, તો. તારી નિશાળમાં જે પૃથ્વીનો ગોળો છે તેને એક અધારી કાટડીની અંદર મૂકી, તેની સામે સૂર્યને જદલે એક મોટા દીવો રાખીને તું જો તો પ્રકાશ કેટલા ભાગ ઉપર પડે ?

ઉત્સુક—દીવાની સામેના અર્ધ ભાગ ઉપર પ્રકાશ પડે અને તેની પેલી તરફના ભાગ પર અંધારું હોય.

વિજ્ઞાન—અસખર આવીજ રીતે સૂર્ય સામે આવેલા પૃથ્વીના અર્ધા ભાગ ઉપર પ્રકાશ-દિવસ હોય છે ત્યારે બીજી મેર અંધારું-રાત્રિ હોય છે. હવે જો પૃથ્વી આમને આમ સ્થિર રહે તો શું થાય !

ઉત્સુક—તો તો બીજી તરફની પૃથ્વીને કોઈ દિવસ દિવસ ન થાય અને સૂર્ય તરફનાને કોઈ દિવસ રાત્રિ ન થાય.

વિજ્ઞાન—ત્યારે પૃથ્વી ફરે છે એ વાત તો નકી, ખરું કે નહિ !

ઉત્સુક—એમ શા ઉપરથી જાણું.

વિજ્ઞાન—તો કોઈ જગ્યાને (જે ગાડીઓ ભેગી ચલી હોય ત્યાં) જોઈું હશે કે કેટલીક વખત જોડે જોડે ઉભેલી એ ગાડીઓમાંની આપણે એક હોઈએ છીએ તે આવે છે કે બીજી તે આપણને ચોડીવાર માલૂમ પડતું નથી. પણ જો કોઈ સ્થિતિ ચીજ જેવી કે સ્ટેશનના બાગતું કોઈ ઝાડ-કે સ્ટેશનનોજ કોઈ ભાગની સામે નજર રાખીશું તો આપણી ગાડી ચાલતી હશે તો આપણને માલૂમ પડશે. આવીજ રીતે બધા સ્થિતિ તારાઓમાં બીજા ગ્રહો ફરે છે એમ તપાસ કરતાં જણાય છે અને પૃથ્વી પણ એક ગ્રહ છે તેથી તે પણ ફરતીજ હોવી જોઈએ અને તે પશ્ચિમમાંથી પૂર્વ તરફ ફરે છે.

ઉત્સુક—એ કેમ જણાય, વાર ?

વિજ્ઞાન—તું ગાડીમાં બેઠો હોય ત્યારે જોઈું હશે કે આપણે જતા હોઈએ તેની સામી બાજુમાં ઝાડ ફરતાં-જતાં જણાય છે. તેવીજ રીતે સૂર્ય જે સ્થિતિ છે તે પૂર્વથી

પશ્ચિમમાં જતો જણાય છે તે ખરું નથી પણ પૃથ્વી પશ્ચિમથી પૂર્વમાં જાય છે અને તેને લઇને પૂર્વમાં આવેલ પ્રદેશોમાં સવાર સાંજ વહેલાં પડે છે. કલકત્તામાં સૂર્ય ઉગે તેના કરતાં કરાંચીમાં સૂર્ય ઘણો મોડો ઉગે છે. આ વાત તું પૃથ્વીનો ગોળા ફેરવીશ તો તને બરાબર સમજશે.

ઉત્સુક—એ તો સમજાયું. પરંતુ દિવસો લાંબા હું કાંઈ થવાનું શું કરણ ?

વિજ્ઞાન—એ સમજતું જરા કઠણ છે. એનું કારણ પૃથ્વીની ધરી આડી રહે છે એમ જ કહ્યું તે છે. પૃથ્વી ઉપરના મધ્યમાં આવેલા પ્રદેશો ઉપર તો બારે માસ ઘણું કરીને રાત્રિ દિવસ સરખાંજ હોય છે. જેમ જેમ ઉત્તર અથવા દક્ષિણ તરફ જતા જઈએ તેમ તેમ ફેર પડતો જાય છે; અને આ ફેર વધતો જાય છે ત્યાં ત્યાં રતુઓના ફેરફાર પણ તેના પ્રમાણમાં યાય છે. દિવસ લાંબો હોય ત્યારે ઘણું ખરું ઉનાળો હોય છે અને રાત્રિ લાંબી હોય ત્યારે શિયાળો હોય છે.

પૃથ્વીનું સ્વરૂપ.

એક દિવસ એમાસામાં ઉત્સુક તેનાં માળાપ સાથે ઘરમાં સમગ્રી પાસે બેઠો બેઠો તાપતો હતો તેવામાં તેને એક વાત સાંભરી આવી. તેણે પોતાના બાપને પૂછ્યું કે કાકા, તે દિવસ પેશે સાધુ કેહેતો હતો કે પૃથ્વીની અંદર એટલી બધી ગરમી છે કે અમે લોકો ઉઠો ખાડો ખોદી તેમાં લોટામાં ખીચડી પકાવી શકીએ છીએ એ વાત ખરી હશે ?

વિજ્ઞાન—હા, એ ખરું છે. પૃથ્વીના અંદરના ભાગમાં હજુ ઘણીજ ગરમી છે—બજે છે. અને એક વખતે પૃથ્વીનો આ ઉપરનો ભાગ પણ બળકેળ હતો.

ઉત્સુક—તે કાણે ઠારી નાખ્યો હશે !

વિજ્ઞાન—તું આ કોયલા જોય છે ? તેના ઉપર જોકે રાખ વળી ગઈ છે પણ તું ડુંક મારશે તો તેમાંથી બળતો કોયલો માલૂમ પડશે. તેવીજ રીતે પૃથ્વીમાં પણ થયું છે, એવું માલૂમ પડ્યું છે કે પૃથ્વી મૂળ સૂર્યનો ભાગ છે; સૂર્યમાંથી છૂટો પડી ગયેલ કકડો છે. તેથી તે પ્રથમ તો બળતીજ હતી પણ ધીમે ધીમે ઠંડી પડીને ઉપરનું પડ ઠંડું થઈ ગયું પણ હજુ અંદર બળતીજ છે જેની સાબીતીમાં જવાળામુખી પર્વતો આપી શકાય, એવી ગાણતરી કરવામાં આવી છે કે બે માઇલ નીચે ખોદીએ તો ત્યાંની ગરમી ઉકળતા પાણીની ગરમીની બરાબર છે.

ઉત્સુક—પૃથ્વીમાંથી તો ઘણા ઘણા પદાર્થો નીકળે છે; જો તે સૂર્યનો ભાગ હોય તો તેમ કેમ બને ?

વિજ્ઞાન—સૂર્યની અંદર તે સર્વ પદાર્થો બળતા રહેલા છે એવું જોવામાં આવ્યું છે અને સિદ્ધ થયું છે.

(અપૂર્ણ.)

સાકરલાલ મોતિલાલ વહરાજની.

વાર્તાલહરી.

નહાનકડો મહારાજ કુમાર.

શ્યામસુન્દર ટાગોર મહારાજ ટાગોરનો ખીન્ને પુત્ર હતો. તે બ્રાહ્મ સમાજમાં બાળ્યો હતો, એટલુંજ નહિ પણ એક ગરીબ ધર્મપ્રચારકની પુત્રીની સાથે તેણે લગ્ન પણ કર્યું. મહારાજ ટાગોરે તેને લખી મોકલ્યું કે “ તારી મરજીમાં આવે ત્યાં રહે ને તારી ઇચ્છામાં આવે તેમ આવ; હવે તારે મ્હારે કાંઈ લેવા દેવા કે કોઈપણ જાતનો સંબંધ નથી. તું જ્યારથી ધર્મબ્રાટ થયો ત્યારથી મ્હેં તો તારું સ્નાન કરેલું છે.” પરિણામ એ આવ્યું કે—શ્યામસુન્દર ટાગોરે પત્ની સાથે કલકત્તામાંજ રહેવા માંડ્યું.

આ યુગલનો એકનો એક પુત્ર કુમાર સાત આઠ વર્ષનો હતો. તેવામાં શ્યામસુન્દરને સખ્ત તાવ લાગુ પડ્યો; ધીમે ધીમે તે એવો તો મદો થઈ ગયો કે કુમારને તેને મોસાળ મોકલી દેવામાં આવ્યો, જ્યાં તે કેટલોક વખત રહ્યો. જ્યારે તેને પાછા ઘેર આવ્યો ત્યારે પોતાની માતાને કાળું વસ્ત્ર પહેરતી, સુકાઈ ગયેલી, અને ગમગીન મ્હેંરા વાળી જોઈ.

“ મધુરી ! ” શ્યામસુન્દર પોતાની પત્ની સરલાદેવીને હાથેશાં ‘મધુરી’ કહીનેજ બોલાવતો હતો જે ઉપરથી કુમાર પણ તેનું એ નામજા હેતો : “ મધુરી ! પિતાજીને હવે ઠીક છે ? એમની તબિયત તો સારી છે ને ? ”

“ હા, મહારાજ બહુલા; એમને સાફ છે, થલું સાફ છે. પણ હવે આપણે એને ખીન્ન કોઈ રહું નથી, હાં. ખીન્ન કોઈજ રહું નથી. ”

કુમાર બાળક હતો તોપણ તેને ધીમે ધીમે સમજણ પડી કે હવે પિતાજી પાછા આવવાના નથી.

એક દહાડો મહારાજ ટાગોરનો મુનીમ કાલીચરણ સરલાદેવીને મળવા આવ્યો. કુમારને તે ટાગોરનગર લઈ જવા આવ્યો હતો.

“ સરલાદેવી ! મ્હારે ત્હમને જણાવવું પડે છે, —જેને માટે હું ઘણાજ દિલગીર છું,—કે મહારાજ સાહેબને ત્હમારી તરફ જલ્દી પ્રતિભાવ નથી. ત્હમની મરજી એમ છે કે પોતાના પૌત્રને ટાગોરનગરમાંજ, પોતાની પાસે રાખવો. એમના બંગલાથી થોડે દૂર એક ‘મંત્રેનું’ ન્હાતું ‘સરખું’ મકાન છે તે ત્હમારા રૂઢેણીને માટે ત્હમને આપવામાં આવશે; ત્હમારા ‘અર્થજૂટણ’ને માટે પણ તેઓ સાહેબ એક સારી રકમ આપવાનું જણાવે છે. ત્હમની એક ખાસ શરત એટલી છે કે, ત્હમારા પુત્રને ત્હમારે ત્યાં આવવા જવાની તો તેઓ રજા આપશે પરંતુ ત્હમારે કદિપણ મહારાજ સાહેબને બંગલે આવવું નહિ—હું નથી ધારતો કે ત્હમને આ શરતો બહુજ બારે થઈ પડે. ”

“ મહારા પ્રિયપતિને ટાગોરનગરમાં રહેવું ઘણુંજ પસંદ હતું; અને તેથી મહારા બાલક પુત્રને પણ ત્યાંજ રહેવાનું બનતું હોય તો હું કોઈપણ અંગત કારણને લીધે ત્હમાં વિશેષ નાંખવા ખુશી નથી. મહારાથી એને દરરોજ મળી શકાતું હશે તો પછી મ્હેને ખીજ કાંઈની જરા પણ દરકાર નથી. ”

એવામાં કુમાર ઘરમાં આવ્યો અને આવતાં વાંતજ પોતાની મા તરફ દોડી જઈ લેને બેઠી પડ્યો.

“આપણો ન્હાનકડો મહારાજ કુમાર તે આ કે ?”

મુનીમના ગયા પછી સરલાદેવીએ કુમારને એક ઘણીજ નવાઈ જરેલી વાત કહી; કુમારનો દાદો ટાગોરનગરનો મહારાજ ટાગોર જે આખા બંગાળનાં સઘળાં શ્રીમાન ટાગોર કુટુંબોમાં પણ મુખ્ય ગણાતો હતો તે હતો; અને તેના પછી, તેનો મ્હોટો પુત્ર શશિશેખર જે થોડા ઉપરથી પડી મૃત્યુ પામ્યો તે જીવતો હોત તો મહારાજ ટાગોર યાત : અને તેના પછી જે કુમારનો બાપ હયાત હોત તો તે યાત. પણ તે બંને મુન્દરી ગયેલા હોવાથી, મહારાજ ટાગોરના મૃત્યુ પછી કુમાર મહારાજ થવાનો; અને હાલનો તેનો પિતાજી મહારાજ કુમાર હતો.

ન્હાનકડો મહારાજ કુમાર સ્વયંરમાં પોતાનો વૃદ્ધમિત્ર મધુભાઈ, જે કુમારના રહેવાના માળામાં નીચે ઓટલા ઉપર ગાંધીવાટાની પરચુરણ દુકાન માંડતો હતો, લેને મળવા ગયો.

“સાહેબજી, કુમાર ! તબિયત કેમ છે ?”

“ઘણી સારી; સાહેબજી ! તમારે શરીરે પણ દીક છે ને ?—કહો મધુભાઈ, કાલે આપણે શી વાત કરી’તી તે યાદ છે ?”

“હે, કાલે ?—મ્હને લાગે છે કે આપણે રાજ રજવાડા વિશે વાત કરતા’તા : કેમ, ખરૂં કતી, કુમાર ?”

“હા. એજ. ત્હમે ફેલો’તા કે મ્હોટાં ગમે તેવો ‘ધન’તર-ખડેખવ’ શંગત મહારાજ હોય તો લેને પણ ત્હમે દુકાનમાં પેસવા દો નહિ.”

“હા. હા. કુમાર; હુંતો હજી પણ કહું છું. ગમે તેવો મહારાજ હોયની, પણ મ્હારી દુકાનની અંદર આવે જો !—પછી હું છું ને એ છે : દેખાડી આપું દેખાડી !”

“મધુભાઈ, ત્હમને ખબર છે, એક મહારાજ દુકાનની અંદર આવી ત્હમારી મગ-જીનીઓની ગુણ ઉપર બેઠો છે તે ?”

“હે, શું લવે છે ?”

“હા. હા. એક મહારાજ. હું મહારાજ છું કે હવે પછી થવાનો છું.”

“માથું બાથું દુખે છે કે ચિત્તવ્રમ થયો છે ?—તબિયત કેમ છે ?”

“મજાની. હું કહું છું તે ખરૂંજ છે.”

“મ્હને લાગે છે કે આપણા બેમાંથી એકનું મેગજ ઠેકાણું મળી.” “ના ના એમ કંઈ નથી. ટાગોરનગરથી અમારો મુનીમ આવ્યો, તે ફેલો’તા. મ્હારા દાદાએ એને મોકલ્યો છે.”

“વળી ત્હારો દાદો કોણ છે ?”

“ત્હમને ખબર નથી ?—મહારાજ ટાગોર.”

“પણ કુમાર, તેથી ત્હને શું લાભ ? ત્હારું નામ કંઈ બદલાવાનું હતું ?”

“મુનીમ ફેલો’તા કે, હું મહારાજ કુમાર છું.”

“હે, મુનીમ ત્હને મહારાજકુમાર ફેલો’તા ?”

“હા. હા. મ્હને જોયો કે તરત એણે કહ્યું : ‘આપણો ન્હાનકડો મહારાજ કુમાર તે આ કે ?’”

“ ભલા ભગવાન ! હેં કુમાર, તું વળી મ્હોટો મહારાજ ? ”

કુમારે કાલીચરણને પૂછ્યું : “ મુનીમજી, મહારાજ એટલે શું તે મ્હને ખબર નથી. ”

“ ત્હમે નથી જાણતા ? ”

“ ના. મહારા દાદા મહારાજ શી રીતે ચલા તે મ્હને કહેશે ? ”

“ મહારાજની પદવી પ્હેલી ત્હમારા કુટુંબમાં દોઢસો વર્ષ ઉપર મળી હતી. ”

“ હેં ત્હને તો ખહુ વખત ચર્ચ થયો ! મહારાજની પદવી મને પછી તે શું કરતા હશે ? ”

“ કેટલાક મહારાજ બહાદુર હોય છે, વિદ્વાન હોય છે,—”

“ એમ કે ? ત્યારે પિતાજી બહાદુર તો હતા જ : એક દિવસ ત્હેમણે બે ઘોડા બગી લઈ ન્હાશી જતાં તો તે ધણી મહેનતે અટકાવી, અદર બે ત્રણ છોકરાં બેઠાં હતાં ત્હેમનો જીવ અચાઓ તો એમ આ માળામાં બધાં વાતો કરે છે. અને મધુરી કહે છે કે એ બહુ વિદ્વાન હતા એટલુંજ નહિં પણ સરસ સરસ કવિતાયે બનાવતા. ”

“ ધણા મહારાજ પૈસાવાળા હોય છે—”

“ હેં ! ત્યારે તો બહુ સાઈ. મહારી પાસે ધણે પૈસો હોતને તો કેવી મજા પડત ? ”

“ ત્હમે એટલા બધા પૈસાને શું કરત ? ”

“ મધુરી કહે છે કે પૈસો હોય તો ધણાં સારાં કામ ધર્મ શકે. જો હું પૈસાદાર હોતને તો મધુરીને જાત જાતની સારી સારી ચીજો લઈ આપત; અને વળી શંભુને-શંભુ ચોપડીઓ વેચે છે, બહુ મજાનો છોકરો છે, મ્હારે ને એને તો ધણા ધણા લાંબા વખતથી બાઈબંધી છે. ”

“ એમ કે ?—પણ ત્હમે પૈસાદાર હોત તો એને શું કરત ? ”

“ મંગાથી એને છૂટો કરત. ”

“ મંગો કાણ છે ? ”

“ મંગળ શંભુનો બાગિયો છે; પણ ચોખ્ખો નથી. ”

“ હેં ચોખ્ખો નથી ? ”

“ ના. એ પૈસા ખાઈ જાય છે ને તેથી શંભુ એવો તો ચ્હીડાય છે !—હેં બધા ! ત્હમે આખો દહાડો ચોપડીઓ વેચવાને બધા શહેરમાં ટાંટિયાતોડ કરે ને ત્હમારો બાગિયો ત્હેમાંથી તફલાવી જાય તો ત્હમે પણ ના ચ્હીડાઓ ? ”

“ અલખત, મ્હને પણ ગુસ્સો આવેજ. પણ ત્હમે ત્હમારે પોતાને માટે શું લો, જો ત્હમે પૈસાદાર હોતો ? ”

“ બધું ધણેય ! પણ હું પ્હેલ-હેલો કુલમણીને યોગ પૈસાં આપું. ”

“ કુલમણી કાણ છે ? ”

“ મહારી ખાસ દોસ્તદાર છે. એને બિચારીને સાત છોકરાં છે ને એનો વર માદો રહે છે તેથી એ બધાં બહુ ખરાબ હાલતમાં છે. ”

“ આવો વિચિત્ર છોકરો મ્હેં કદિ પણ જોયો ન્હોતો; સરસાદેવી, ધણું સાઈ થયું કે ત્હમે આવી પ્હેંચ્યાં. હું ટાંગોરનગરથી નીકળ્યો ત્યારે મહારાજ બહાદુરે મ્હને ફરમાવ્યું કે : ‘ મહારા પાત્રના મન ઉપર એટલું દસાવું જરૂરું છે કે એને હવે કાંઈપણ મીઠા જોઈશે તે મળી શકશે. ’ ”

અને આથી, આપણો મહાનકડો મહારાજ કુમાર પોતાના આપણાઓના રહેણાંક તરફ જવાને નીકળ્યો તે પહેલાં કુંભમણી અને શંભુને હવેથી પૈસાની તંગી કે મુસીબત ન પડે એટલું તે આપી શક્યો.

આગમણી ઉપડતી હતી એવામાં આસબચો શંભુ દોડતો દોડતો સ્ટેશન ઉપર આવી પહોંચ્યો : “ કુમાર, ત્હને મળવાને હું માંડમાંડજ આવી શક્યો છું, હોં ! લે આ લાલ રૂમાલ-પેલો મહારાજાજી, ત્હારા દાદાને ત્યાં પહોંચે ત્યારે હાથમાં રાખજે કે એ બધાં પાણી નાણું ! અહ્યા, આતો ઘંટ પણ વાગ્યો !-હીક ત્યારે, સાહેબજી, કુમાર. ” તેણે સરલાદેવી તરફ જોઈને પ્રણામ કર્યો : “ દેવી ! આવજો, હોં ! ”

“ હા. શંભુ, આવજો; કાગળપત્ર લખજો : મધુબાજી, કુંભમણીના, ત્હારા, બધાના સમાચાર લખજો ! ” સરલાદેવીએ કહ્યું. અને ગાડી ચાલવા માંડી.

શંભુ સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ ઉપર આગળ આગળ દોડ્યો, પણ એટલામાં તો ગાડી હેતી આગળ નીકળી ચાલતી યઈ. પરન્તુ એક બાલકતા ભયોં, મધુરો સ્વર ત્હને કાને પડ્યોજ નતો હતો : “ શંભુ, આવજો-આવજો હોં ! ”

કુમારે ટાંગોરનગરમાંની પહેલી રાત પોતાની મા સાથે ગાળી,

“ મુનીમજી, મહારાજાને એટલું ફહેણા કે મ્હારે એ પૈસા નહિં જોઈએ. ”

“ પૈસા ?-સરલાદેવી, મહારાજા સાહેબ આપને જે સાલિયાણું આપવા માગે છે તે ? ”

“ હા. કારણ જે હું એ લઉં તો પછી મહારાજા મનમાં એમજ થયાં કરશે કે મ્હેં છોકરાને વેચ્યો છે. હું મહારાજાની માગણી પ્રમાણે એને સોંપું છું ત્હનું કારણ તો એટલુંજ કે એના બહાને ખાનર મ્હારે મ્હારી સ્વાર્થી લાગણીઓ દાળી દેવી જોઈએ. અને વળી-એના પિતાજીને જીવતા હોત તો ત્હેમનો પણ એવોજ અભિપ્રાય થાત તેથી ”

“ બહુ સારું : હું ત્હમારી મરજી મુજબ મહારાજા સાહેબને જણાવીશ. ”

કાલીચરણ બંગલે ગયો ત્યારે મહારાજા ટાંગોર વાના દર્દથી પીડિતો હતો; ત્હેનો એક પગ રહી ગયો હતો અને તેથી તે માંડમાંડ ઉભો યઈ આપણ કરી શકતો હતો.

“ કેમ કાલીચરણ, આજ્યો ? છોકરો કેવો છે ? ”

“ એ ફહેતું જરા મુશ્કેલ યઈ પડે એમ છે, સાહેબ. ”

“ હં...એમ કે?—અફસ વિનાનો ને જોડાળ ! ”

“ ના જી. એવો તો મ્હને નથી લાગતો. પણ સાહેબ, આપણાં જમીનદારનાં બાળક કરતાં એ જરા જૂદી તરેહનો તો જણાય છે જ. ”

“ હા. હા. એમજ-એમજ ગમે તેટલું ત્હાંમે બિખારાનું છોકરું ને ! વળી પાછું કલકલામાં ઉછર્યું !-ત્યાંવાળા જને ચપળ અને હંશિયાર કહે છે ત્હેને હું તો ખરેખર ખેપરવા ને દોડાલલાં જ સમજું છું. ”

“ સરલાદેવી કહેતાં હતાં કે એમના ખર્ચખૂટણ માટે આપે જે રકમ આપવા ધારી છે તે લેવા એમની ખુશી નથી—”

“ હૈ, એમકે !-એ જાણતી હશે કે એમ કયંથી હું વધારે આપી શકે મ્હારા ધરમાં બોલાવીને રાખીશ. પણ તું ધારે છે કે હું કદિ એને મ્હારે આટલે પણ પગ મૂકવા દર્જી ? સિખારણ !-એમ કરવાથી તો હું ઉલટા કાંઈ આપતો હોઈશ તે પણ નહિં આપું. ”

“ પણ સાહેબ, એમનો એવો કાંઈ પણ ઇરાદો હોય એમ મ્હને તો લાગતું નથી. ”

આપની પાસેથી કાંઈ પણ ચીજ એ માગતાં નથી અને આપની તરફથી જે આપવામાં આવે છે તે લેવા ના કહે છે.”

“ અરે ! તું શું સમજે ? કાલીચરણ; એતો જણે તેજ જણે ! ”

“ સરલાદેવીએ એક ખીલું આપને કહેવાનું મ્હને કહ્યું છે: એમની એ ખાસ વિનંતિ છે કે જે કારણસર મહારાજકુમારને એમનાથી જૂદા રાખવાની ગોડવણ કરવામાં છે તે કારણ એમના પુત્રને જણાવવું નહિ.”

“ એટલે તું એમ સમજવવા માગે છે કે અત્યાર સુધીમાં ક્યારનું એ બધું એણે છોકરાને કહી દીધું નથી ? ”

“ ના. સાહેબ, એક શબ્દ પણ નહિ.”

“ બહે ત્યારે એમ માનવું હોય તો માન; પણ મ્હને તો ખાતરી છે કે, એણે મહારા વિશે ખરી ખોટી વાતો કહીને ક્યારનોયે એ છોકરાના મનમાં મહારા ઉપર દ્વેષ ઉત્પન્ન કર્યો છે.”

“ ના. સાહેબ, ના. મ્હારું કહ્યું માનો : આપના મનમાં એ બાઈ વિશે તદ્દન ખોટા અભિપ્રાય બરાઈ ગયો છે.”

“ આશોને એમ તો એમ ! પણ એ છોકરાએની માને પાંચ સાત દહાડામાં જૂઠી જશે. તું જોજો તો ખરો; એને વરસ તો સાત-આઠન થયાં છે ને.”

“ હા જી. પણ સાહેબ; એણે એ બધાયે વરસ પોતાની માની પાસે જ ગાળ્યાં છે. અને મહારા ધારવા પ્રમાણે તો સરલાદેવી ઉપર એનો ઘણોજ પ્રેમ છે.”

એક સુંદર પણ સાદા પોશાકમાં કુમાર અંદર આવ્યો; તેના સોનેરી વાળની લટો ન્હાની ટોપીમાંથી કોટ ઉપર ઝૂલતી હતી; અને મથામાં બે ત્રણ સેરની સોનાની કંડીમાં એર મજેદાર સેકેટ લહેણે ધારણ કરેલું હતું. તેના દેખાવ આ વખત ઘણોજ બાલકતા ભર્યો, ખુબસુરત અને મનોહર હતો. મહારાજ ટાગોર એકલા એક આરામખુરશી ઉપર આસાએશ લેતા હતા.

“ ત્હમેજ મહારાજ કે ? ” તે મ્હોં મલકાવી બોલ્યો: “ ત્હમે જણો છો ને, હું ત્હમારો પૌત્ર યાઉ. ત્હમારી તબિયત તો ઠીક છે ને. દાદાજી, હું ત્હમને પ્રણામ કરું છું.” ત્હેણે મહારાજ ટાગોર પાસે જઈને માથું નમાવ્યું.

“ કલ્યાણ ચાઓ ! બેટા. માર્કડ આપુલ રહો ! ” મહારાજ ટાગોરને પણ આ છોકરાની નવીનતાએ ચોંકાવ્યો.

“ દાદાજી, મહારા મનમાં એમ થયું તું, હો, કે ત્હમે પિતાજીના જેવા હશે કે કેમ. એ ગુજરી ગયા ત્યારે તો હું ઘણોજ-ઘણોજ ન્હાનો હતો તેથી મ્હને એ કેવા હતા તે ખરોખર યાદ નથી; પણ ઘણું કરીને ત્હમે એમના જેવા તો દેખાતા નથી.”

“ હં...એમ કે ? સારે તો ત્હને મહારા ઉપર હેત નહિ આવે, ખરું કની ? ”

“ ના. ના. દાદાજી, ત્હમે જણો છોને કે, આપણે ભઈ, આપણો મ્હેરો કાંઈ બધી શીએ ?...ત્હમારા દાદાજી ત્હમારા પિતાજીના જેવા ન હોય તોયે ત્હમને એમના ઉપર બહાવ ના આવતર—ત્હેમાંયે ત્હમારા જેવા દયાળુ ઉપર

“ હં, હું દયાળુ છું ! ત્હે કેવી રીતે જણ્યું ? ”

આ બંગલામાં એમની જરૂર છે; મ્હારી તબિયતની હકીકત રહેજે અને હું પડે નથી જઈ શકતો રહેતું કારણ સમજાવજે; મ્હારી તરફથી એમને કહેજે કે આ બંગલો તમારો છે, માટે તમે અહિં આવીને અમારી બનેની સાથેજ રહો. કાલીચરણ, આ બાલકને જો; કેવો નિર્દોષ શાન્તિમાં એ સતો છે? કાલીચરણ, મ્હારી નકામી ગયેલી આખી જીંદગીમાં મહેં જાણ્યું છે ત્હેના કરતાં પણ વધારે આ બાલકે એક ઘેડીમાં મ્હને શીખવ્યું છે. કેવો ઉદાર, બહાલસોયો મધુર છોકરો છે? ક્યારે એનું કલ્યાણ કરો !”

—ફરીર.

સમયતરંગ.

જૈન સંઘમાં મુધારો—ભાવનગરના જૈન સંઘે, મુનિશ્રી મણિવિજયના પ્રયાસથી, પોતાની સાતિમાં સ્ત્રીઓમાં રચ્યા કુટવાનો રીવાજ જે ધણોજ વધી ગયો છે, તેને કાંઈક હદમાં ભાવવાનો હસાવ કર્યો છે. વળી તેજ મુનિશ્રીના પ્રયાસથી તે સંઘે ખીન્ને એવો હસાવ કર્યો છે કે મરણ પછીનાં કારજ કરવાની ફરજ કાઢી નાંખવી. શ્રીમંતને દ્રવ્યખર્ચ કરવુંજ હોય તો મૃત્યુના એક મહિના પછી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવામાં કરે.

કચ્છી દશા ઓશવાળ સાતિમાં મુધારા—મુંબાઈની કચ્છી દશા ઓશવાળ જૈન સાતિએ ૧૮૯૮ થી ૧૯૦૩ સુધીમાં જે મુધારાઓ કર્યા છે તેનો હેવાલ હાલ બહાર પડ્યો છે, તે જોતાં મુખ્ય મુધારા નીચે પ્રમાણે જણાય છે. (૧) પાંચ વર્ષથી ઓછી ઉંમરે બાળકોનું સગપણ કરવું નહીં. (૨) ૧૧ વર્ષથી ન્હાની, કન્યા અને ૧૩ વર્ષથી ન્હાના છોકરાનું લગ્ન કરવું નહીં. (૩) ૪૫ વર્ષની ઉંમર પછી મહાજનની રજા વગર પુરૂષે લગ્ન કરવું નહીં. (૪) મરણ પાછળ જમણવારે કરવાં નહીં.

પુનર્લગ્ન—અમદાવાદના વિધવાગ્રિવાહઉત્તેજક મંડળ તરફથી નર્મદા નામની (૧૬ વર્ષે વિધવા થયેલી) વીસ વર્ષની વીસનમરા નાગર સાતિની સ્ત્રીનું મવરીશંકર નામના ૩૫ વર્ષના ખેડવાળ બ્રાહ્મણ સાથે પુનર્લગ્ન થયું હતું.

સ્ત્રીકેળવણી—જમનગર ખાતે જૈન કન્યાશાળામાં ૫૦ કન્યાઓ રાણે છે. કન્યાશાળા માટે મહાન દોશી નયુ ચાંપશીનાં વિધવા બાઈ પાર્વતી તરફથી ધર્મશાળાના એક ભાગ ઉપર બંધાવી આપ્યું છે. આ બાઈ કન્યાકેળવણી માટે ધણો ઉમંગ રાખે છે, તેમણે તે ખાતે એક રકમ જુદીજ કહાડેલી છે, તેમાંથી તે શાળાની શિક્ષકના પગાર વગેરેનો ખર્ચ નીકળે છે. પોતે તથા સ્ત્રીશિક્ષક મંત્રેકબાઈ, જે શાળાએ અને જેમનો અભ્યાસ સારો કહેવાય છે, તે અનેની ખાસ દેખરેખથી અભ્યાસ સારો ચાલે છે. વખત ૧ થી ૩ નો છે, અને શિક્ષણ ખાસ કરીને ધર્મનું આપાય છે. મુની મહારાજે કન્યાઓની પરીક્ષા લેતાં તેમના જ્ઞાનથી તેઓ પ્રસન્ન થયા હતા.

১৯৩৫

સવાજમની પહેંચ.

- ૬૪ (નં. ૩૫૬) રા. રા. રંગીલદાસ નરગેરામ વંદીવ (વ. ૨) મુખાર્ધ. ૧-૪-૦
 ૬૫ (નં. ૨૦૯) રા. રા. હરમુખરાય ઈન્દ્રારામ. (વ. ૨) કરાચી. ૧-૪-૦
 ૬૬ (નં. ૬૪) ગ. રા. હરીદામ લાલજી લક્ષ્મીદાસ. (વ. ૨) „ ૧-૪-૦
 ૬૭ (નં. ૧૪૯) રા. રા. રવજી મતમચી રૂપા (વ. ૧) માંડવીકર ૧-૪-૦
 ૬૮ (નં. ૧૬૦) રા. ગ. જોશભાઈ મુળગામ્ (વ. ૨) મુખાર્ધ. ૧-૪-૦
 ૬૯ (નં. ૯૭) ડાક્ટર રવિશંકર ગજેશજી અંબરીયા. (વ. ૨) માંગરોળ ૧-૦-૦

અમારા એજન્ટો.

- રાજકોટ—રા. રા. મહેન્દ્રરાય ત્રિલોકરાય ખી એ, એચ. એલ. ખી ડે, સદર.
 કુર્ગચી—રા. રા. રઘુનાથ દામોદર. ડે. પોર્ટફૂર ઓરીસ
 મુખાર્ધ—રા. રા. અગદેવજી લાલજીભાઈ ખી એ, એસ એચ ખી. હાઈકોર્ટ વકીલ ડે.
 ગ્રાન્ડરોડ, મુનાબઢી લેન. [દુકાન, ૫ પાગલી.
 રા. રા. પુરુષોત્તમ નાથુરામ પટેલ. ડે રોક ગોકગદાસ દોલતરામની
 વડોદરા—રા. રા. પુન્યવંતરાય રમુજીડાસ. દિવડિયા. ડે બાજવાડા.

વહુને શિખા મળુ.

(ખીજી આજ્ઞાતિ કિમત રૂ. ૧)

શ્રીએને ખાસ વાચક લાખક પહેલી આજ્ઞાતિની ૧૫૦૦ પ્રત અપી જવાથી ખીજી આજ્ઞાતિ પઢાર પડી છે.

મળવાનું ઠેકાણું—રવિશંકર ગજેશજી અંબરીયા, ચીફ મેડિકલ ઓફીસર, માંગરોળ, (હાડીવાવાડ)

ધણી થોડી નકલો રહી છે.

સદ્ગુણી હેમંતકુમારી.

શ્રીમત ગાયકવાડ સરકારના કેળવણી ખાતાએ નિરાજોમાં છતાંમ વહેચવા મંજૂર કરી છે. વિદ્વાન લેખક ખા. ના નાનૂજીઆણી ખી. એ. લખે છે કે “શ્રીએને માટે આ અમૃતનો પ્યાસો છે” મૂલ્ય બાર આના વી. પી. પોટેજ બે આના.

બાળ-સદ્ગોષ્ઠ રત્ન—બે આના

હિરાલાલ વિધારામ રાવળ

લુણાવાડા-રેવાકાંઠા

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા મુવિખ્યાત નવલકથાકર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈનાં રાજદોમાં કહીએ તો,
 “શ્રીધા પડિત યાય, રસસ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વદેશ યાય, શરીરે બલવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્છા ઈન્ધાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખર્ચાં કલ્યાણ કરવા
 “સક્તિમતી અને શ્રદ્ધાદિની બને, કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું અવન ઉત્તર કરે અને તેના આંતર
 વિલાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ ભેળવી દઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને
 અન્તે સ્વદેશમાં હૃદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એનું આર્થ સુન્દરીઓના
 જીવનની સફળતા છે. “સ્ત્રીવિના ગૃહ નથી, ગૃહવિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી...
 “સ્ત્રીની ઉત્તરિવિના દેશની ઉત્તરિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૨૦૦૭]. ઈ. સ. ૧૯૦૪. હીસેમ્બર—માર્ગશીર્ષ, વિ.સં. ૧૯૬૨. [અંક ૬ થી.

કાવ્યકુંજ.

જહેની મહારી!

(વસંતવિલાસ.)

મિઠાં, કુંજાં વચન બોલ્યનાં જહેની મહારી
 “દીપાબ્ય મન્દ હરોને સુખકાન્તિ તહારી;
 ને નિર્મળાં નયન નેહલરેલ ધારી,
 દે દોહાલાં જગતઝેર બધાં ઉતારી;

કોધે ઝૂમી કરચોલી લયે કપાળ,
આંખે ઝરે અગનના લલુકાની આળ,
ને અંતરે જીલતી ઝેરીલી કંઈ કટાર,—
જાયે ઉડી, જહિં રમે તુજ નેનંધાર.

હુઝો શરીર મનનાં અકથ્યાં, ઉંઠરાં,
ખાળે બધું જીવનકું હીર; ત્રાસથેયો
જ્યાં આત્મઘાત કરતાં મનુખાલકોયે
કંઠાં બને, તુજ અમીલર એક હાસ્યે.

પાપે ભયો, જીવિતકલજલભાર બહે જે,
આશાહીણાં મનુ, ન ભૂતભવિધ્ય જેને,
અન્ધારપિંજર પુર્યો, જડ ચેતનો તે,—
તહેવાંય ચિત્ત તુજ વાણિસુગન્ધ ચીરે.

પુત્રી પ્રીતિમધુરી થા, મિઠી બહેનો બહાલી !
પત્ની પવિત્ર, મૃદુ ને સુખદા, રસાળી;
થા પુણ્યશીળી જનનિ, ઉર જ્યોતિ ધારી;
તે દષ્ટિ, હાસ્ય, સ્વર, શુદ્ધ્યની બહેનો મહારા !

સુમન્ત.

વર્તમાન રંગ.

હિન્દી સંસારસુધારાસમાજ:—આપણાં શુદ્ધરાજ્ય સુધારવાં, સ્ત્રીઓની હાલત વધારે સારી કરવી, અને મન્દ પડી ગયેલી સાંસારિક સ્થિતિમાં જનશ્રુતિની જાગૃત્તિ ફૂંક મારવી એવા એવા કંઈક, દરવર્ષે મળતી આપણી હિન્દી સંસારસુધારાસમાજના, મુખ્ય હેતુ છે. રાજકીય હિલચાલો ચલાવતી હિન્દી પ્રજાસમાજ (નેશનલ કોન્ગ્રેસ) ની સાથેજ અને પ્રજાસમાજના મંડપમાં જ તે મળે છે; અને આ વર્ષે તે બંને મહામંડળો મુંબાઈમાં, એટલે આપણી સમીપમાં જ—આપણા અતિથિ રૂપેજ મળવાનાં છે. સંસારસુધારાસમાજના કેટલાક હેતુઓની બાબતમાં, હિન્દી પ્રજાના મહેરાબા ભાગને તે સમાજની સાથે હમ્મેશાં મતભેદ જ રહેવાનો, એમ કબૂલ કરતાં પણ, અમારે અહિં જણાવવું જરૂર છે કે તેના ઘણા હેતુઓ મનન કરવા—અનુસરવા યોગ્ય છે; અને તે સમાજ ચાલતા સમયમાં હિન્દનો ઉદ્ધાર કરવા પ્રયાસ કરતી મહાન પ્રવૃત્તિઓમાંની એક છે. આ

પણે ત્યારે રાજ્યબંધારણમાં સુધારો કરવવાના પ્રમુખ સાધન તરીકે રાજકીય હીલચાલ-
પ્રગતિસમાજ-ને સદાય આપીએ છીએ, દેશની ગરીબાઈ દૂર કરવા મથી રહેલી વ્યાપાર
ઉદ્યોગ વધારનારી મંડળાઓને તથા વિદ્યા દુનિવરક્ષણ અને ખેતીવાડીનો ઉત્કર્ષ કરતાં પ્રદ-
ર્શનોને મદદ કરીએ છીએ, આપણી ધર્મ તથા નીતિ સંબંધી કેળવણીમાં વધારો કરવાને
પ્રયત્ન કરનારાં ધિયોસોદિકલ સોસાયટી (શ્રદ્ધાચાન મંડળ), સનાતન ધર્મ મહામંડળ,
આર્ય સમાજ, વગેરે મંડળોને સખળ કરવાને તેમાં શ્રદ્ધા, ખંત અને ધૈર્યથી ભાગ લઈએ
છીએ,—તેવા જાગૃતિના સમયમાં જો આપણે આપણાં ગૃહકુટુંબો વિસરી જઈ, તેમની
અવગણના કરીશું તો નિઃસંશય તે આપણને ઘણું જ નુકશાનકારક નીવડ્યા વિના રહે-
વાનું નહિ. રાજકીય પ્રવૃત્તિ એ પ્રગતિ મસ્તક છે, કેળવણી તેની વાણી છે, વ્યાપારશક્તિ
તેના હાથ છે, અને ખેતી તેના પગ છે; પણ ગૃહરાજ્યની હીલચાલ તેનું હૃદય છે. કળૂલ
છે કે, દુનિયાં શરીરનો ઉત્તમ ભાગ મસ્તકને ગણે છે અને દૈટલેક અંશે તે ખૂંડે પણ છે,
કારણ આપણા વિચાર વડે જ આપણે ખરો વિજય મેળવી શકીએ છીએ અને તે વિચાર-
નું રહેણાણ આપણું મસ્તક છે; દુનિયાંના અસ્પર્શના વ્યવહારમાં આપણા વિચાર, આ-
પણી શુદ્ધિ ખિલાવવામાં કેળવણીનો મહાન ઉપયોગ છે; તથા પ્રગતિના રક્ષણ માટે અને
આપણી ગરીબ પ્રજાના જીવનપ્રયાણ (નિર્વાહ) માટે વ્યાપાર ઉદ્યોગ દુનિવર અને ખેતી
મર્યાદા આસ જરૂર છે; પરંતુ એ બધું હોય,—ઉપર જણાવેલાં પ્રગતિશીરનાં સધળાં અંગ
કેળવાયલાં, સુંદર હોય, તો પણ જો તે પ્રગતિ ગૃહકુટુંબથી હૃદય સડી ગયેલું હોય,
અવ્યવસ્થિત હોય તો પછી તે પ્રજાના મહામન્દિરનો પાયો રેતીમાં નહિ ત્યારે ખીલું શું ?—
દુનિયાંની મ્હોટાંમાં મ્હોટી પ્રજાઓ તેમની ઘણી ન્દડતીના સમયમાં એકાએક નાશ પામ્યાના
દાખલા આપણી નજરે પડે છે: તેનું કારણ શું ? કારણ એ જ—ખુલ્લું જ છે કે, તે જોડા
પોતાનાં ગૃહ અને કુટુંબમાં પેરેશા સડાથી અજ્ઞાન રહ્યા અને તે અજ્ઞાનનો, અધિકારનો,
અનીતિનો, કુસંપનો કીડો ધીમે ધીમે તેમનાં મૂળ નાશ કરવા લાગ્યો ! પરિણામ એ આવ્યું
કે, બહારથી અતિશય મનોહર, બલકમયાં, વિશાળ, પરંતુ અંદરથી ખવાઈ ગયેલા મહાન
પ્રજાની પેઠે તેઓ પડ્યા ! એટલે યઈ રહ્યું !—હમ્મેશાં આગળ વધે જતી દુનિયાંએ તેમના
ઉપર યઈ ચાલતાં તેમને કચરી નાંખ્યા; અને તેમના ઇતિહાસ જ લોકકથા રૂપે તેમનો
અવશેષ ભાગ માત્ર રહ્યો !...શ્રીઓ જ કુટુંબમન્દિરની ગૃહદેવીઓ છે, તેમના ઉપર જ
આપણી બિચ્છાની પ્રજા-બાલકોની કેળવણીનો, આપણાં સુખશાંતિનો, આધાર છે, અને
તેમને જ હિન્દી સંસારસુધારાસમાજ કેળવવાને, સુધારવાને પ્રયત્ન કરે છે, એ વાત
ત્યારે આપણા અંતરમાં ઉતારીશું ત્યારે જ આપણને સમજશે કે તેના અમુક આશય
અથવા સિદ્ધાંતોની બાબતમાં આપણે ગમે તેટલો મતભેદ હોય તો પણ તેની સામાન્ય
ધ્વનિ આપણા પોતાના લાભ માટે છે અને તેથી તે આપણી તરફથી અન્તઃકરણ પૂર્વક
સદાયને યોગ્ય છે. કારણ, કદિ સાધનોની બાબતમાં પણ આપણા અને તેમના વિચારમાં
ફેર ફરે પરંતુ હેતુની બાબતમાં તો નથી જ, એટલું કોઈ પણ—ગમે તેવા અભિપ્રાય-
વાળા મનુષ્યને પણ સ્વીકારવું પડશે જ.

શ્રીસમાજ અને પ્રદર્શનનો સીવિભાગ:—સુબાષમાં ચાલી રહેલી શ્રીઓની

ઉત્પત્તિ બાબતની જાગૃતિમાં, દરવર્ષ નહિ જોવામાં આવેલા જોવા, એ ફેરફાર આ વખત જોવામાં આવે છે. અને તે એ છે કે ખાસ સ્ત્રીઓની જ બળવાની એક સમાજ અને પ્રજા સમાજ (કોન્ગ્રેસ) તરફથી બરવામાં આવતા પ્રદર્શનના મંડપમાં જૂદો રાખવામાં આવેલો સ્ત્રીઓની જ બનાવટનો એક વિભાગ. આ સર્વ સમયની પ્રવૃત્તિનાં શુભ ચિન્હ છે અને તેના પ્રયોજકોને માનનીય છે. જે કે સ્ત્રીઓ ઉત્તમ ભાવણકાર કરતાં ઉત્તમ ગૃહણીઓ, ગૃહવ્યવસ્થામાં પોતાનું બળ યોજનાર સુશીલ પત્નીઓ અને, એને જ અમે વધારે ધન્યવાદ અને વંદન આપીએ છીએ. તથા પ સ્ત્રીસમાજ કદાં સારાં સારાં, સુન્દર શબ્દોવાળાં ભાવણો માટે જ નહિ પરંતુ તેમના અસ્પર્શતા સંબંધનો વધારો, તેમની મનોવૃત્તિઓનો વિકાસ, તેમની કેળવણીની અભિવૃદ્ધિ, પ્રજાના મુખ્ય અંગ તરીકે તેમને માથેની જવાબદારીનું જ્ઞાન, તથા બાલશિક્ષણ વગેરેની રીતિઓની વધારે સારી માહિતી-આવા આવા વિષયો માટે જ હોઈ, ને સવળા તેમની સમક્ષ આવશે એમ ધારી, આ નવીન સમાજને પણ પ્રદર્શનના સ્ત્રી વિભાગના જેટલું જ અમે સપ્રેમ અભિવંદન અર્પાવે છીએ. આશા છે કે આ બંને પ્રવૃત્તિઓ ધારેલા ઉદ્દેશ પાર પાડવામાં ફળીભૂત થશે.

સ્ત્રીકેળવણી:—બાલિકાઓ અને પત્નીઓનું શિક્ષણ આપણા આ નવીન યત્નની શરૂઆતમાં ઘણી જ જાગૃતિમાં આગળ વધતું જોવામાં આવે છે. એક તરફથી હિન્દુ હિતૈર્પિણી દેવી એનિ બિસેન્ટ કાશીમાં કન્યા પાઠશાળાને માટે મહા ભાગીરથ પ્રયત્નો કર્યે જાય છે અને બીજી તરફથી આર્ય સમાજ પણ તેવા પ્રયાસોમાં આગળ આગળ વધે જાય છે. શિક્ષણના ક્રમમાં પણ સુધારો થતો આવે છે; સંસ્કૃત, ધર્મશાસ્ત્રોનું જ્ઞાન, સંગીત, પાઠશાસ્ત્ર તથા અંગ કસરત ઉપર ખાસ લક્ષ આપવામાં આવે છે, અને તે ઉપરાંત સ્ત્રીઓને ખાસ જરૂરનું વૈદકનું, શસ્ત્રવિદ્યાનું, તથા સ્ત્રીઓનાં દર્દોનું પણ શિક્ષણ તેમને મળતું જોઈ, અમને આનન્દ થયા વિના રહેતો નથી.

સુમન્ત, બન્ધુસમાજ.

ગૃહધર્મ.

બાળલગ્ન.

સૌ. સરિતાગૌરીના આર્મવજ્યથી “મહિલામંડળ” ની આજની સભા તેમના પતિ રા. વિદ્યાપ્રસાદના સુંદર દિવાનખાનામાં મળવાની હતી, અને તેમાં આજ નિમંત્રણ પણ તે પોતે જ વાંચવાનાં હતાં. બપોરના એક વાગ્યાનો વખત થયો એટલે તે તૈયાર થઈ સભામાં આવનારી સન્મારીઓ તથા પ્રિય સખીઓની રાહ જોતાં બેઠાં. અને થોડીજ વારમાં સાદાં સુશોભિત વસ્ત્રો ધારી મધ્યમ વર્ગની દસ બારેક યુવતીઓ આ દિવાનખાનામાં એકઠી થઈ, અને પ્રથમથી ગોઠવી રાખેલી સુંદર ખુરશીઓ ઉપર બેઠી. આવનાર

લગભગ બધી સ્ત્રીઓ આવી રહી છે, એમ જણાવાથી સૌ પ્રમદાએ જણાવ્યું કે આજની સભા ચલાવવા માટે સૌ શાંતાલક્ષ્મી પ્રમુખરથાન લેશે એમ હું ઇચ્છું છું. સૌ નંદિનીએ તેને દેશ આપ્યો અને સર્વાતુમતે ને કમુલ રખાવાથી સૌ શાંતાલક્ષ્મીએ તે સ્થાન લેતાં જણાવ્યું કે—

શાંતાલક્ષ્મી—બહાદ્રી બહેનો, આજ સર્વેએ સભા ચલાવવાનું કામ મને એવું પડ્યું છે બતાવી તે બાબત હું તમારો સર્વેનો ઉપકાર માનું છું. “મહિલામંડળ” ની આજ ત્રીજી જ સભા છે, છતાં તેટલામાં જ આપણે આવી સભાઓથી ઘણા લાભ થાય છે, એમ અનુભવી શક્યાં છીએ. આપણા લોકોમાં ઘણેક કેકાણે સ્ત્રીઓ નવરી થયા પછી પડોશીના સાથે વાતોમાં રોકવાનો રીવાજ તો છે; પણ તે વાતો ઘણે બાજે કુધલી, નિંદા, પોતાની બાઈ, સાસરાના દુઃખનાં શેઠાં કે પછી નકારા દત્તકા વિચારોના સંબંધનીજ હોય છે, પણ તેમાંથી સાફ જ્ઞાન, ઉચ્ચ વિચારો કે નવી આવડત તો બાગ્યે જ મળે છે. “ચાર મળ્યા ચોરલા, એટલે જગાએ દોષના ચોરલા,” એટલે ચાર સ્ત્રીઓ એકઠી થઈ વાતો કરે તો તે પરિણામે દોષનું ધર—ધરસંસાર—જગાવવા બાબતની જ હોય એ સાંધારણ થઈ પડેલી જહેવત આપણી જ્વલિતા લક્ષણ વિશે ઘણો દલકો મત ઉત્પન્ન કરે એવી છે. તેને જલ્દે નવરાશના વખતમાં આવી રીતે, આપણને ઉપયોગી થઈ પડે એવા જુદા જુદા વિષયો ઉપર નિયમસર વાતચિત કરી, જ્ઞાનમાં વધારો કર્યા હોય, અને પછી તે જ્ઞાન પ્રમાણે વર્તન રાખવા માંડ્યું હોય, તો તેથી આપણી સ્થિતિમાં ઘણો સુધારો થાય જ એમ હું માનું છું. આ બાબત વિશે આપણી ખેડેલી સભામાં લંબાણથી વિવેચન થયું હતું તો પણ તે જોટલી વધારે તાર આપણા જગજગમાં દસાવીએ તેટલો આપણને લાભ જ છે, છતાં આજ દવે તે વિશે કંઈ વિશેષ ન બોલતાં સૌ સરિતાગૌરીને તેમનો નિર્ગંધ વાંચવા હું ચિનંતિ કરું છું.

સરિતાગૌરી—બહાદ્રી બહેન શાંતાલક્ષ્મી તથા બહાદ્રી સખીઓ; આપણે પ્રથમની એ સભાઓમાં, આવી સભાઓથી અને એકઠાં મળી સારી સારી બાબતો ઉપર વાતચિત કરવાથી શાશ્વ લાભ થાય છે એ વિશે સામાન્યપણે એવી ગવાં છીએ. હવેથી આપણે એક પછી એક અગત્યના વિષયો લેવા ફરિયાદ પ્રમાણે આજે બાગલમનો વિષય મ્હે લીધો છે. બાગલ નર્તા જેમ જેમ આપણને ઉમંગ વધતો જશે અને જુદી ખીલતી જશે તેમ તેમ ખીજી બહેનો ખીજા બારે વિષયો વિશે પોતાના વિચાર આપણને જણાવશે એવી હું આશા રાખું છું. બહેનો, હવે સર્વે જણો જ હો કે પુત્ર અથવા પુત્રીનું ઘણું ન્હાની-અણસમજણી-ઉમ્મરે જે લમ થાય તેને બાગલમ કહે છે. આટલી ન્હાની ઉમ્મરે લમ કરવાનો રીવાજ ૨૫-૩૦ વર્ષ પહેલાં સર્વે હિંદુ શાંતિઓમાં હતો, અને હાલ જેકે કેટલીક ઊંચી શાંતિઓ તેને ગંધ કરતી જાય છે, છતાં ઘણીક શાંતિઓમાં એ રીવાજ હજી પણ પહેલાંના જેવો જ કાયમ રહેલો આપણે જોઈએ છીએ. તેની તરફથી બોલનારા અને તેને કાયમ રખાવનારા એમ જણાવે છે કે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં તે પાગલાની આસા કરેલી છે, અને તે ઉત્તંધન કરવામાં પાપ રહેલું છે. આ બાબત ધર્મશાસ્ત્રોના મૂળ દાખલા આપી

આ નિબંધ ધણો લાંબો કરવા હું ઇચ્છતી નથી, છતાં એટલું તો ખ્દારે કહેવું જોઈએ કે આપણા હિંદુઓના ઇતિહાસના પ્રાંથમના વખતમાં સ્ત્રીઓનાં લગ્ન હાલના કરતાં ધણી મોટી ઉમ્મરે થતાં એમાં તો શકનું નથી. આપણાં પવિત્ર પુસ્તકો રામાયણ, મહાભારત, ભાગવત વગેરેમાંથી પણ તેનાં દૃષ્ટાંતો મળી આવે છે. સીતા, દ્રૌપદી, દમયંતી, સુભદ્રા, રૂકિમતી, સત્યભામા, ઓળા વગેરે લગ્ન એ શું છે તે સારી રીતે સમજી શકે તેટલી ઉમ્મરે જ પરણ્યાં હતાં. તે પછીના મધ્યકાળમાં, જે વખતે રાજ્યસ્થિતિ બગડવાથી સ્ત્રીઓ તિનું રક્ષણ મુશ્કેલ થઈ પડવા માંડ્યું, તેવામાં વખત વિચારનાર મનુ યાત્રવલ્ક્ય ઇત્યાદિ જેવા મહાપુરુષોએ સ્મૃતિઓ રચી, તેમાં સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતામાં કેટલીક મર્યાદા મુકી, અને તેમનો અવિવાહિત સમય પણ ઓછો રાખવાના ઇરાદાથી લગ્ન બહેલાં કરવાના બંધ બાંધ્યા. દેશકાળને અનુસરી જે ઉદ્દેશથી આ પ્રતિબંધ બાંધ્યા હતા, તે ઉદ્દેશોનો તે વખતને માટે ઉપયોગ અને કંઈક જરૂર પણ હતાં. પરંતુ રૂઢિ, ધર્મ, કાયદા વગેરે જે જે સંસ્થાઓ બહુવારમાં લાંબા વખત સુધી ચાલુ રહેવાની હોય છે તેમાં ધણું ભાગે એવું બને છે કે આરંભના મૂળ ઉદ્દેશો જૂનાઈ જઈ તેનાં ખ્દારનાં સ્વરૂપ માત્ર રહી જાય છે; તે જ પ્રમાણે આ લગ્નની બાબતમાં પણ થયું; અને ગમે તે સ્થિતિમાં ગમે તે નુકસાન પ્રત્યક્ષ અનુભવવામાં આવ્યા છતાં પણ તે પ્રતિબંધ પાળવાનો જ છે, એટલું જ નહિ પણ મધ્ય સમયમાં રાજ થયેલો રીવાજ અજ્ઞાનને લીધે અનાદિથી જ્ઞાત આવેલો મનાઈ જાનંતકાલ સુધી ચાલુ રાખવાનો જ છે, એવો દૃઢ આગ્રહ બાંધાઈ ગયો. પરંતુ એક તરફ એ ધર્મ-આજ્ઞાઓ આપનારાઓએ બાળલગ્નની બેડી પહેરાવી, ત્યારે બીજી તરફથી આપણા મૂળ ધર્મ સ્થાપનાર વિચારવાન હર્ષિએ લગ્નની એવી પવિત્ર, ઉત્તમ વિધિ ઠરાવી છે કે તેને ચોખ્ખી રીતે, મૂળ હેતુ પ્રમાણે, પાળીએ તો લગ્નની ઉમ્મર મોટી જ હોવી જોઈએ એમ સિદ્ધ થાય છે. લગ્ન કોણે અને કઈ સ્થિતિમાં કરવાં, પતિ અથવા પત્ની કોણે અને કેવી રીતે પસંદ કરવાં, લગ્નનો હેતુ શો છે, તેમાં કેવા પ્રકારની વિધિ અવશ્ય કરવાની છે, અને તેનું બંધન કોને, કયા કારણોથી, અને કેટલે દરજ્જે બાંધે છે, વગેરે બાબત હું આગળ ઉપર લગ્નનો ત્રિપય લઈ નિબંધ વાંચીશ ત્યારે ત્હમને જણાવીશ. છતાં હાલ એટલું કહેવું જરૂર છે કે લગ્ન સમયે પતિ અને પત્નીએ એક બીજાને આશ્રિ દેવની સમક્ષ ગંભીરતાથી અને શુદ્ધ બુદ્ધિથી જે કોલકકાર, જે કચુલાતો આપવાની ફરજિયાત વિધિ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે તે વિધિની આજ્ઞા કરનાર મહાત્માઓના મનમાં એવું તો નહીં જ હોય કે પરસ્પર પ્રતિજ્ઞાઓ આપનાર પતિપત્નીએ તે સમજવાની જરૂર નથી. તેથી ઉલટું, તે પ્રતિજ્ઞાઓના અર્થ, તથા તેમાં રહેલી જોખમદારી સારી રીતે સમજવા જેટલી તેમને શક્તિ, એટલે કે તે સમજશક્તિ આવે તેટલી તેમની ઉમ્મર, હોવી જ જોઈએ એમ તેમનું માનવું હોવાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે.

પ્રિય બહેનો, બાળલગ્નના સંબંધમાં ધર્મશાસ્ત્રપક્ષે આટલું કહી, હવે વ્યવહારમાં તેથી શા શા લાભગેરલાભ થાય છે તે જણાવું છું.

(અપૂર્ણ.)

પાન્ય,

વાર્તાલહરી.

પતિપત્ની.

“ જતાંતાં સંજે, જ્યાં, વરવડું અમે ધાન્ય લણતાં,
“ ન જાણું જે રાથી, વરવડું અમે તો લડી પડ્યાં;
“ લડ્યાં, રોયાં, પાછાં, વરવડું અમે આંસુ યુમતાં,
“ હતાં જ્યાં તેવાં, વરવડું અમે તો ચર્ધી રજાં.

અરે કેવી મીઠી,
લગત નો દીડી;
કરે દેશાં ખાલી,
અને આંસુ ઢાળી,

“ હતું તેથી જ્યાંદે પ્રણયિ જનનું અંકુષ કરે,
“ જ્યાં આંસુ સાથે અધર રસ પીપુષ કરે! ”

બ. ૧૬. ઠાકોર.

દાકતર બંસીલાલ, આખા દિવસની સખ મહેનતથી કંટાળેલો, યાત્રોપાત્રો ઘેર આવ્યો. દવાખાનામાં નિત્ય કરતાં દર્દીઓની બીડ વધારે હોવાથી તથા ખાસ સંભાળ અને અસાધારણ ઉપાયો લેવા પડે એવા રોમથી પીગ્રતાં એક બે માણસો હોની સારવારમાં આજથી જ મફાવલાં હોવાથી, તેહનું મન અને શરીર બંને તદ્દન થાકી ગયાં હતાં. કડ-કડતી ટહાડ અને હેલીખંધ વરસાદના કદવ કિચ્ચડમાં ચઢને ઘેર જતું અને તેમાં પંજુ રાતનો વખત એટલે પછી પૂછતું જ શું. ‘ ઘેર વાણુની તૈયારી કરી રાખી હસતે એરે પ્રેમભર્યા આવંકર આપવાને આતુર પોતાની પત્નીની સાથે બોજન લઈ, યગડીના તાપથી ટહાડ ઉરાડી મૂકી, વાર્તાવિનોદ કરતાં આરામ લેવો, ‘-એવા એવા, જે વિચારે હોના પગને અધીરા બનાવી ઘર તરફ ઉતાવળથી પ્રેર્યા હતા, તે સર્વ ઘરમાં પેસતાંની સાથેજ ઉડી ગયા. કારણ હોની સ્ત્રી અચળ પણ આજ તેટલી જ થાકી ગયેલી હતી.

તે ધબધબ કરતો મ્હેડીએ મ્હેડ્યો પણ કાંઈ જણાયું નહિ. “ અચળ! ” તેણે યુમ પાડી પણ કાંઈ જવાબ મળ્યો નહિ. તેણે ફરીથી ધોટા કઢાડ્યો.

આ વખત પાસેની મ્હેડીમાંથી-કંટાળેલા અવાજથી જવાબ મળ્યો: “ જરા ધીમેથી બોલો; છોકરો ઢમણાં જ ઊંચો છે. ”

ખંસીલાલ બબડ્યો: “ અરે, છોકરો નવ જહાનમાં!—અહિં બરેબર દીવો નથી; રાતના આઠ નવ વાગ્યા સુધીમાંયે છોકરાને જાંઘડી કપેમ દેતી નથી ?”

“ એને દાંત આવે છે ને એની પીડથી આ જતો આખો હહાડો એણે રો રો જ કર્યું છે: મહેને ન્હાવાનોયે વખત આજ મળ્યો નથી.”

પાછો બાળકના રોવાનો અવાજ સંભળાયો. દાકતર મનમાં બબડતો રહ્યો. ભીનાં લગાડાં બદલી, દીવો સતેજ કરી દિન્દોલા ઉપર બેસી હાંચકા ખાતાં બબડવા લાગ્યો. “ જહાનમાં ગયું આ ઘર ને ઘરનાં માણસ!—સાજું, આટલુંયે ન, સચવાય? અમે આખો દિવસ વૈતરું કરી કરીને મરી ગયા જેવા ઘેર આવીયે ત્યારે સાજું, ત્યાંયે એવું એ! કાંઈ જગોએ જ'પ જ નહિ; આ તે જિંદગી છે કે જહાનમ્ !”

ચંચળે માંડમાંડ કરીને છોકરાને સવાડ્યો. આખો હહાડો ત્હેનાથી છોકરાને હાથ-માંથી મૂકાયો ન્હોતો; એટલે ઘરના કામકાજમાં બીલકૂલ લક્ષ ત્હેનાથી અપાયું ન્હોતું. સ્ત્રીઓ ઘરની વ્યવસ્થા કરવામાં ને સાકસુદ્ધ રાખવામાં, પોતાના બહુઈ સ્પર્શથી જે સ્વ-મહતા અને સુઘડતા લાવી શકે છે, તે જ ગૃહિણીઓનું કલાવિધાન; અને ઘરની વસ્તુઓ ઉપર ફક્ત નજર નાંખીને, માત્ર સ્થિતિ ફેરવીને, સ્થેજ હાથ લગાડીને જે સુંદરતા, મનોહરતા, તેઓ ગૃહમંદિરમાં લાવી શકે છે તે જ પત્નીઓની કળા-કુશળતા: ત્હેમાંનું કાંઈ પણ કરવાને ચંચળ આજ શક્તિવાન થઈ ન્હોતી; એટલે ઘર બધેય ટેકાએ વેરાન જેવું જ લાગતું હતું. છોકરો મદિા હતો ત્હેની સંભાળમાં ત્હેણે આખો દિવસ ગાળ્યો હતો; ત્હેને સંભાળવા તથા કામકાજમાં મદદ કરવાને રાખેલી સ્ત્રી એ હહાડાથી રજા ઉપર ગઈ હતી, એટલે ઘરમાં તે એકલી જ હતી. અને બાળક ખીન્ન કરતાં પોતાની માતાને વધારે પડ્યે છે અને ત્હેમને વધારે મહેનત આપે છે; તે ખરેખર જૂઠ્ઠી ડાંગ જેવાં જ છે પરન્તુ તેઓ પોતાની સત્તાનો ગમે તેટલો દુરુપયોગ કરે તો પણ ત્હેમની માતાઓ તો ત્હેમની ગુલામ થવામાં જ આનન્દ માનતી દેખાય છે.

અતે બાળક ચર્કી ગયું. વાજુની વખત થઈ. ખીન્નું કરવાનો વખત ન્હોતો એટલે દાકતર સાહેબની યાળીમાં ખીચીડીનું બોજન આપ્યું. શાકમાં આંગળી બોળતાની સાથે જ તે આધુ ખસેડી દીધું.

“ બળી ગયું છે ? ” પત્નીએ પૂછ્યું.

“ હારતો. ઘરના ખૂણાઓમાંયે ગંધ મારતી નથી લાગતી?—જરા સંભાળીને કંઈ હોય તો એમ ન થાય!—આણ અવળા ધણ-જરા ઓછા ખાઈએ.”

“ પણ મહેનત મહેનત કર્યું તુરંતો કે છોકરાએ મહેને આજ ઉભીને ઉભી રાખી છે; ખીન્ન કાંઈ કરવા દીધું નથી.”

“સ્ત્રીતા ક્યાં ગઈતી ?”

“ત્હારે જણાવે છે કે એની બહેન માંદી છે તેથી એ ગઈ છે.”

“હા ખરોખર. હું જુઝી ગયોંતો. આજની ખીચડીયે કેવી થઈ છે ? ફહડીમાં તો કાંઈ માલ જ નથી ! ખીજું કાંઈ કર્યું નથી ? પાપડબાપડે નથી ?”

“ના, બધસાબ; થઈ રહ્યા છે. ફહો તો પૂરી કરી આપું. વાર નહિ લાગે.”

“ના. લાઈ, ના. કશુંયે કરવાની જરૂર નથી. લોટ બાંધવો ને પાછી પૂરી વણવી ને તળવી !—એ બધુંયે હવે જ કરવાનું છે ને !—કાંઈ નથી કરવું.”

“પણ મહેને જરાયે વાર નહિ લાગે.”—એટલામાં તો બેંચીલાલ હાથ ધોઈ પાટલાં ઉપરથી ઉઠી ઉભો થયો.

“બહાલા, ત્યારે ત્હમને મ્હા કરી આપું ?—અથવા ફહોતો દૂધમાં કોફી તૈયાર કરું.”

“અરે, ભઈ, ફહેવા દેને ! બળા ગયો મ્હા ને જહાનમમાં ગઈ ત્હારી કોફી ! જરા દૂધ જ લાવને એટલે પી લાઇયું. સહવારની પાત સહવારે ! બણતી ન્હોતી કે આંખા દિવસનો થાક્યોપાક્યો આવશે ત્હને કાંઈ ખાવા જોશું તો જોઈશે ને ? મ્હારી બહેનને ત્યાં તો પાપડ, વડી, એવું એવું કાંઈનું કાંઈ તો હોય ને હોય જ !—આ તે ઘર છે ?”

આ છેલ્લો ધા ચંચળથી સહન ન થઈ શક્યો. આખા દિવસની વ્યથાઓની આપૂર્ણા-હતિ થતી હોયની એમ જણાયું ! ત્હની આંખમાંથી આંસુ નીકળી પડ્યાં. પોતાના પતિના ખભાં ઉપર માથું મૂકી ત્યાં જ મનનો ઉભરો ફહાડવો કે અદરની મહેડીમાં જતાં ફહેવું તે ત્હનાથી સમજાયું નહિ. અન્તે પતિને આરામખુરશી ઉપર બેસી વાંચવાનું શરૂ કરતાં જોયો ત્યારે ત્હેણે ધુનજતા શરીર અને ફરડતાં મનથી અંદર જઈ જૂન ઉભરો ફહાડવો અને મન ખાલી કર્યું ! ત્હનાં ડુસકાં બ્હાર સંભળાયાં.

“બાપડીઓને તો ધંધો જ એ ! સાજું, ફહેવાય જ નહિ. ભોગ ત્યારે—”

પરન્તુ આ શબ્દો બોલતાં બોલતાં ત્હેને પોતાની વર્તણૂક વિશે પશ્ચાત્તાપ જોવું થવા લાગ્યું. બાળકતી પાછળ આખો ફહાડો ભોગવવી પડેલી પોતાની પત્નીની હેરાન-મતી ત્હેને યાદ આવી. એ સર્વ સહવિચાર-ત્હેણે હાથમાં લીધેલા પુસ્તકના વાચનમાં પાલી દેવા પ્રયત્ન કર્યો; પરન્તુ ભોગજોગે ‘પતિપત્ની’ ને લગતો જ વિષય ત્હેમાં હતો.

“તહમારી પત્નીને પ્રસન્ન રાખો. તહેના અગાધ પ્રેમનો તહેને કંઈક તો બદલો આપો?—તહેને પ્રેમભર્યું ઉત્તેજન આપો; એકાદ આનંદભર્યું સ્મિત હાસ્ય આપો; ભાઈ! એથી તહમને કે એને કંઈ નુકસાન થવાનું નથી. તહેને પ્રસન્ન આપીને તહેના મનને હર્ષમાં રાખો.”

તે બબડ્યો: “પત્નીને ખુશીમાં રાખો અને તહેનાં વખાણ કરો—એ લખવું શેઠું છે પણ આ લખનારને મ્હારા જેવી મળી હોત તો ખબર પડત. શેને માટે વખાણ કરવાં, ભાઈ?—વાળુ બગાડ્યું તહેને માટે?” તહેણે વાંચવાનું આગળ શરૂ કર્યું.

“તહમારી પત્ની તહમારું ઘર રહેવા લાયક રાખે છે, તહમારી વસ્તુઓ—તહમારાં કપડાં સાશસ્ત્ર રાખે છે, તહમને દરરોજ વખતસર પૌષ્ટિક ખોરાક તૈયાર કરી આપે છે. તહેના ઘણાખરા જીંદગીના વિચાર તહમારે માટે જ છે; બાળકોની શુભામંગીરી એ કરે છે; અને તહમારી ઇચ્છાઓ પાર પાડવાને તે આતુર રહે છે.—પછી કદિ તહેની બૂલ થઈ તો શું ‘મઈ ગયું’? તહમારી બૂલો થતી નથી?—મૃદુલનમાં સુખશાન્તિ અનુભવવાનો એક જ રસ્તો છે: તહમારી પત્નીને પ્રસન્ન રાખો. યદ્ય નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા:। મનુ ભગવાન પણ એવું કહી ગયા છે. માટે ભાઈ! તહેનાથી જેટલું બને તેટલા માટે તહેનો આભાર માનવો ઘટે છે; તહેનાથી જેટલું બની ન શકે તેટલાં માટે તહેના ઉપર દયા રાખવી જરૂરની છે. અરે, ઉપકાર માનવો તો ઘેર ગયો; પણ એની સંધળા મહેનતનો બદલો તહેની સાથે હસતે મોઢિયે વાતચીત કરીને, તહેની નિર્દોષ પ્રસન્નતા ‘કરીને, તહેની સાથે પ્રેમભર્યું વર્તન રાખીને આપવામાં પણ તહમને ભાર પડશે? એ તો બદલાની આશા રાખતી જ નથી; પણ આખરે એ મનુષ્ય જ છે, એટલું યાદ રાખજો: એનું હૃદય તહમારા કરતાં વધારે કોમળ, વધારે પ્રેમાળ છે. આખી દુનીયાંની પ્રસન્નતા કરતાં તહમારા એક પ્રેમહાસ્યની તે વધારે તરસી છે. એટલું યાદ રાખજો કે તહમારા ઘરને સ્વર્ગ બનાવવું કે નરક એ તહમારા જ હાથમાં છે.”

ખંસીલાલના કેળવાયલા મન ઉપર આ શબ્દોની ઘણી જ સજ્જડ અસર થઈ; તહેણે વિચારમાં ને વિચારમાં તે ચોપડી નીચે મૂકી. એવામાં તે જ દિવસે આવેલા સ્ત્રીઓ માટે જ ખાસ પ્રકટ કરવામાં આવતા ‘સુન્દરીસુબોધ’ માસિક તરફ તહેની દૃષ્ટિ ગઈ. તે તહેણે હાથમાં લઈ ઉઘાડ્યું તો એનો એ વિષય તહેમાં અર્ચાવશે અને તે પણ વળી એક સ્ત્રી લેખકનો લખેલો તહેની નજરે પડ્યો. તહેમાંથી “સંસારમાં પુરુષ અને સ્ત્રી ઉભયના સુખનો આધાર અન્યોન્ય ઉપર છે, * * * લગ્ન વખતે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાઓથી પોતાની પત્નીને પોતાનાથી બની શકે ત્યાં સુધી સર્વ પ્રકારે સંતુષ્ટ અને સુખી કરવાને દરેક પુરુષ બંધાયેલો છે. પત્ની ઉપર પ્રીતિ રાખવી, તહેનું સર્વદા સંરક્ષણ કરવું, તહેને સુશિક્ષિત બનાવવી, તહેનામાં સારા ગુણોનાં બીજ રોપવાં, એ સર્વ પતિના ધર્મ છે. જે પુરુષો હમેશાં પોતાનું જ સુખ ઇચ્છે છે અને પોતાની પત્નીના સુખનો વિચાર કરતા નથી તે પુરુષ કેવળ નીચ અને સ્વાર્થી છે. આવા પુરુષો આખરે તો દુઃખી જ થાય છે; અને

પરિણામ એ થાય છે કે પુરુષ અને સ્ત્રી બન્ને દુઃખ ભોગવે છે. * * *. પોતાના મુખને માટે જેટલી કાળજી અને સંભાળ પુરુષ લે છે, તેટલી જ કાળજી અને સંભાળ પોતાની પત્નીના મુખના સંબંધમાં લેવાનો હોમનો ધર્મ છે. * * *. જે ઘરમાં સ્ત્રી દુઃખી થાય છે, તે ઘરનું સમગ્રું પુણ્ય પરવારે છે. * * *. પ્રસન્ન દેવતા રહે, જ્યાં પામે સન્માન સુન્દરી, માટે દરેક સુસ પુરુષ પોતાની પત્નીને સર્વ પ્રકારે આનંદમાં રાખવી અને હોને સન્માન આપવું. ”

—એ વાંચ્યોએ હોના હૃદય ઉપર થયેલી અસર દઢ કરી. આ પ્રમાણે જો થોડી વાર તે એકસો રહ્યો હોત તો નિઃસંશય તે પોતાની શાકર્ત થયેલી પત્ની પાસે જઈ તેનું સાન્નિધ્ય કર્યા વિના રહેત નહિ. પણ એવામાં “દાકતર સાહેબ, ઘેર છે કે?”—જૂન પડી; અને શહેરના દરના ખૂણામાં રહેતું એક માણસ માંડ હોવાથી હોને જોવાને તે ગયો.

મકાન નહાતું, સોફા, અંધારિયા જેવું હતું; તે અંદર પેરો ખાટલામાં એક, ધણી જ મહો યથ ગયેલો યુવાન દર્દી સ્ત્રીઓ હતો; પાસે એક તરણ સ્ત્રી આંખોમાં લજ્જાતાં આંસુ હોતી બેઠી હતી. દાકતરને જોય તે નીચે બેઠી ને ધીમેધી બોલી: “દાકતર સાહેબ, એ બહુ માંદા યથ ગયા છે. હું તમને બોલાવવાનું એમને નિત રહે રહે કરતી” તો તારે આજ એમણે ગિરધરલાલને બોલ્યા; એ અમારા પડોશી છે.—દાકતર સાહેબ, આવ્યા છે.” હોણે પોતાના પતિની પાસે જઈ કહ્યું.

“આવો, પધારો સાહેબ,” તે દર્દીએ બેઠા થવાનો પ્રયત્ન કરતાં તથા દાકતરને બેસવાની કાંઈ ચીજ માટે ચોતરફ નજર ફેરવતાં કહ્યું: “પધારો સાહેબ.”

“હે દાકતર સાહેબ, એમને શું થયું છે?” તે બાત્રપત્નીએ વચમાં ડોકિયું કરી પૂછ્યું: “દાકતર સાહેબ, એમને નહિં મટે?” બોલતા બોલતામાં એની આંખોમાંથી આંસુ ઢળવા લાગ્યાં. “હે નહિં મટે?”

“નહિં શા માટે મટે? જાહેન, તમે બીજા કોઈ કિસ્સો ના કરો.” દાકતરે હોને શાંત કરવા પ્રયત્ન કરતાં તે દર્દીના ખાટલા ઉપર બેસી કહ્યું; અને દર્દીની નાક લાથમાં લીધી. હોમની બેની આંખો મળી. “કોણ, શાંઈ રમણલાલ?”

“હાજી, જુવોને એનો એ જ રમણ. આપને સૂલના દિવસો તો કદિ કદિ યાદ આવતાં જ હશે.”

“કેમ, યાર, ના આવે? ત્યાં આપણે કેવી ગમ્મત ઉઘાડતા?—પણ તમારી આવી હાલત યથ ગઈ ત્યાં સુધી મહેને બોલાવ્યો કે ખૂબ કેમ ના કરી? તમે જાણ જ નમળા યથ ગયા છે.”

“ હા. બાઈ; પણ બંસીલાલ, મહારી સ્થિતિ-હાલમાં ખીલકૂલ સારી નથી; અને જેમ જેમ દિવસ જાય છે તેમ તેમ તે બગડતી જ જાય છે. હું કોલેજ છોડ્યા પછી મિલમાં રહ્યો પણ કેટલીક ઘરસંસારિક અડચણોને લીધે એ નોકરી છોડી દેવી પડી. હાલમાં થોડા દિવસથી ખાંડો રહ્યો છું, ત્યારે પાછી મહારી તબિયત બગડી, મહેને ખખર નહિ કે તલમે અહિંની ઇસ્પીતાલમાં જ રહ્યા હશે.”

“ એમ કે? સારું થયું ત્યારે કે મહેને ખખર પડી-ફટો હવે તલમે થાય છે શું? ”

“ મહેને ખીલકૂલ અજ પચતું નથી અને જીવને એન નથી; અને તાવ દરેક જ વધતો જ જાય છે. ”

દાકતરે દીવો પાસે મંગાવ્યો; રમણલાલની સ્ત્રી એક આંખો દીવો જે આરગમાં બળતો હતો તે લાવવા જાય છે એવામાં વાટ કાઠિયામાં જતી રહી અને દીવો શુભ થઈ ગયો.

“ કાંઈ ફિકર નહિ. ” રમણલાલ ધીમેથી બોલી ઉઠ્યો: “ જીવો પેલા બારણા પાછળના તાકમાં દીવાસળીની પેટી છે; ધીમે રહીને જાણે હોં, વાગે નહિ. ”

માંડમાંડ કરતાં દીવો ચલે પણ દીવી લઈ આવીને તે ઉપર મૂકવા જાય છે એટલામાં પાછી વાટ દિવેલમાં પડી ગઈ. કોડિયું જ્યાંનું જ્યાં મૂકીને દીવાસળીની પેટી લેવા ગઈ એટલામાં પાછીનો લોટો ત્રેના પડે અચડ્યો અને આરગમાં બધે પાછી પાછી થઈ રહ્યું. “ શું થયું, વાગ્યું? ” રમણલાલે પૂછ્યું. “ પાછી ઢોળાયું તો છે ઢોળાયું; પણ જરા દીવો પહેલો કરે, વાગ્યું તો નથી ને? ”

“ ના. ના. વાગ્યું તો નથી ” તે પત્નીએ જવાબ આપ્યો, અને દીવાસળી લઈને પાછી આવી ત્યારે દીવેલનું કોડિયું શેતરંજ ઉપર ઉઠું વચ્ચે! માંડમાંડ કરતાં દીવો ચલે; અને પથારી પાસે આવીને શિયાળિયા જેવી, ખંતેની વચમાં માથું રાખી ઉભી.

દાકતરે રમણલાલની આંખો, જીભ અને મ્હેરો તપાસ્યો. “ રમણલાલ, તલમારાથી કાંઈ ખવાય છે?—તલમે નખખાઈને ફક્ત વધારે લાગે છે ને તલમે લીધે આ તાવ છે. ”

“ દાકતર સાહેબ, આજ તો સહવારનું એમણે કશુંયે ખાધું નથી.—મ્હા પીરો જરા? ” તલેણે પતિ તરફ ફરીને પૂછ્યું.

“ હા. હા. ખેન, લાવો જરા; આપણે ગમે તેમ કરીને જે ચમચા પણ પાઈશું. ” દાકતરે કહ્યું. તે મ્હા બનાવી લાવવા ગઈ.

“ રમણભાઈ, તલમારે સારા ખોરાક અને સારી સંભાળ એટલાની જ ખાસ જરૂર

છે. સમજ્યા? રંતુનો તાવ છે તે તો ધીમે ધીમે જશે પણ તમારી તબિયત તમારે ખાસ સંભાળવાની છે. ”

“ હું સઘળું સમજું છું, બસીભાઈ, પણ શું કરું ? મ્હારી સ્ત્રી પૈસાદારનાં કુટુંબમાં જન્મેલી હોવાથી તે કશું કામ શીખી નથી અને એનાં પિયરિયાનીં હાલતેં પણ હોલે તંગીમાં આપવાથી તેઓ અમને કાંઈ મદદ કરી શકતાં નથી. હું જાણું છું કે પૌષ્ટિક, સારો ખોરાકજ મ્હારે માટે બસ છે પણ મ્હારી સ્ત્રીને મ્હારી માવજત કરતાં તો નથી આવડતી એટલુંજ નહિ પરંતુ સંધવામયે કાચું પાકું કરી મૂકે છે. — પણ તે ગમે છેવે હોયે મ્હારી પત્ની છે; મ્હેં એને સંભાળવા, એને ખુશીમાં, શાન્તિમાં રાખવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, તે બને ત્યાં સુધી હું કેમ વીસરું ? ને ખરું જોતાં એનો કાંઈ એમાં દોષ નથી. હું મીઠામાં નવો દાખલ થયો ત્યારે મ્હને કશુંયે નહોતું આવડતું, છતાં બંધા મને નિભાવી લેતાંતા. તો એવા બિન કેળવાયેલા માણસોથીયે આપણે જાણ્યો ? — હું એટલું તો જાણુંજ છું કે એ મ્હને પોતાના ખરા જિગરથી મ્હાય છે; મ્હારે માટે કામ કરવાને પ્રયત્ન કરે છે, પણ કમઆવડતને લીધે તેનાથી ન બની શકે તેમાં એનો શો વાંક ? જો જો, એ મ્હા બતાવવા ગઈ છે પણ બીલકૂચ બગાડી નાંખશે. હું સામે હોઈ લારે તો પાસે રાખીને બધું એને શીખવું છું; પણ હાલ તેમ નથી બની શકેતું. ”

એવામાં તેની સ્ત્રી મ્હા તૈયાર કરીને લાવી. દાકતરે એક ચમચો ભરીને તેમાંથી પી જોયો; તેણું મ્હેં કટાણું થયું. જાણે સંધણિયાની સઘળી ધૂણી તેમાંજ ભરાઈ ગઈ હોયની, તેવો વાસ મારતો હતો. દૂધ ને પાણી જરાયે ભળ્યાં નહોતાં; અને નરદમ પ્રાણતું પાણીજ બની રહ્યું હતું.

રમણલાલે હાથમાં લઈ ધીમે ધીમે પાંચ સાત ચમચા પીધો; અને આકીનો ધ્યાનમાં રહેવા દઈ, પત્નીને પાછો આપ્યો.

“ હું મ્હા બગડ્યો છે ? — સારો નથી થયો ? — કેમ ન પીધો ? ” તેણે પૂછ્યું. “ નાં ના. મ્હા તો દીક-સારો થયો છે; પણ ત્હમે જાણો છોજને, મ્હને હમણાં કશુંયે ક્યાં ભાવે છે ? ” રમણલાલે જવાબ દીધો.

તે પત્ની આંખોમાં આંસુ લાવતી, મગમગી બની તેની સામેજ જોતી જોતી, આશો પાછો મૂકવા ગઈ.

“ રમણભાઈ, તમારા જેવી શાન્ત પ્રકૃતિનો માણસ મ્હેં હજી સુધી કદિ જોયો નથી. ધન્ય છે ત્હમને કે મંદવાડમાં પણ ત્હમે તમારી ભલાઈ નથી મૂકતા-પણ ભાઈ, ત્હમે દૂધ પીવાનું હવે રાખો અને ત્હમાઈ કોઈ સચું હોય તો તેને ખોનાવો; નહિં તો બિનકાળજી અને ખરાબ ખોરાકથી ત્હમારું સરીર લારા જશે. ”

“ હા હા બસીભાઈ, ત્હમારું રહેવું હું ખરું માનું છું. આમાં મ્હારી સ્ત્રીનો કશો વાંક નથી. એ બિચારીને આવડે છે એવું કરી લાવે છે. — પણ ત્હમારા કલ્પા પ્હેલાયે મ્હેં

એ વિચાર તો કર્યોજ હતો. હું મ્હારી એક માસી છે તેને જોનાવવાનો વિચાર કરું છું.”

“ હવે વિચાર કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. એમને ખોજાવો જ. હ્યો ત્યારે, સાહેબજી, હું અસારે રજા લઉં છું. ફીની કાંઈ જરૂર નથી—ત્હમારી પાસેથી તે પરી લેવાય—હું રસ્તામાંથી મ્હારી દૂધ વાળીની સાથે દૂધ મોકલું છું તે અસારે પી લેને; ને અને તો શાન્તિથી સમજી રહેજો. રહવારે હું તાવની દવા અને શક્તિની દવા લેતો આવીશ. સાહેબજી ? ” દાકતર ધર તરફ વળ્યો.

ઘરમાં ગયો તો બાળકના ઘોડિયાને એટલીને ચંચળ ઉધી ગઇ હતી. મોતરફ સંધળું સાશસક અને વ્યવસ્થિત જણાતું હતું. તેના મ્હેં ઉપર નીચા વળીને બંસીલાલે એક મધુર, પ્રેમભર્યું ચુંબન લીધું. તે જાગી ઉઠી.

“ ઓહો ! એટલીવારમાં આવી પ્હોચ્યા ? ” તેણે હસતે મ્હેં કહ્યું. “ આલો કપડાં ફેલાડો. મ્હેં પૂરીયો ને દૂધ તૈયાર કરી રાખ્યાં છે ને પાપડ પણ ત્હમારાં પ્હેનને લાંબી લઈ આવી છું. ”

“ જહાનમમાં ગયા પાપડ ! ” બંસીલાલ હસતે હસતે પ્રશ્ન જરા, શરમાતે મ્હેં એટલી ઉઠ્યો : “ વહાલી, હું આજ ગુસ્સે થયો તેથી બહુજ દિલગીર છું. મ્હારા સમજે તું જરાયે ગુસ્સો ત્હારા મનમાં રાખે તો. ”

તે પત્નીના અન્તઃકરણની ઊંડામાં ઊંડી ગુહાઓમાં પણ પ્રસન્નતાનો પ્રકાશ પ્હોંચી ગયો.

“ એવું બોલો છો, વહાલા ? ત્હમારાથી એવું ફેરવાય ?—ત્હારો વાંક થયો કે ત્હમે થાક્યાહાર્યા આવ્યા ને મ્હેં કાંઈ ખાવા લાયક ત્હમારે માટે ન કરી રાખ્યું. પણ હું શું કરું ?—હોકરાએ આજનો આખો ફેલાડો પજવી નાંખી છે.—પણ, અરે, હવે અમને ખાઈ કરો. ”

પતિએ પત્નીને છાતી સરસી ઘણી, તેના સુન્દર કપાળ ઉપર એક સુરમ્ય ચુંબન વિલસાવ્યું. એજ તેનો ઉત્તર હતો; અને કોઈ પણ પતિપત્નીના યુગલને, કોઈ પણ દંપતીને અરસપરસના આવા રસપૂર્ણ પ્રેમમય ઉઘાસની લહેરો વિના બીજું શું જોઈએ ?

રમણિમણિમાળા.

પ્રાચીન ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો.

૧.

કાળના અનન્ત પ્રવાહમાં જરાવાર નજર ફેંકી ભૂતકાળ તરફ દૃષ્ટિ કરીએ તો આપણને જણાશે કે તે સમયમાં આ ભારત ભૂમિ અનેક સાધ્વી સતીઓથી વિભૂષિત હતી. હેમણે સ્ત્રી જાતિના સ્ત્રીત્વની પતાકાને સાથી વિશિષ્ટ દરજ્જે લઈ જઈ આરે દિશામાં ફરકાવી હતી. અને તે દેવીઓએ પોતાનાં સત્કાર્ય રૂપી પગલાં આ અનન્ત કાળ રૂપી નદીની રેતી ઉપર પાડ્યાં હતાં. સમય પોતાનો ધર્મ જનવતો જ રહ્યો છે. આધુનિક જન-મંડળમાં તે સતીઓ માત્ર નામથીજ પરિચિત છે. હેમનાં ઘણાં ખરાં કાર્યો નષ્ટ થયાં છે અને જે થોડાં રહ્યાં છે તે માત્ર જોવી રીતે ખંડેર હાલના સમયમાં તેમની ભૂતકાળની ભવ્યતાનો કાંઈક ચિતાર આપે છે તેવીજ રીતે તે આપણી સમક્ષ ખડાં થાય છે.

આર હજાર વર્ષ ઉપર જે સમયે યુરોપ, એશિયા, અમેરિકા વિગેરે કોઈના જન-સ્થામાં પણ હતાં નહીં, જે કાળમાં મનુષ્યનું નિવાસસ્થાન પશુની માફક અસ્પષ્ટ હતું, જે વખતે આચારશિષ્ટતા, કેળવણી અને ધર્મનું દુનિયામાં સ્વપ્ન પણ ન હતું તે સમયની અંદર પંચ નદીઓ વચ્ચેના પ્રદેશ જેને હાલ પંજાબ કહેવામાં આવે છે ત્યાં એક પ્રજાનો નિવાસ હતો. આ પ્રજા ખીંચ બધી પ્રજાઓમાં આચારશિષ્ટતા તથા કેળવણીની બાબતમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ પદ ભોગવતી હતી. જે સમયની અંદર વસ્તુતઃ દુનિયાં શું છે હોતો પણ મનુષ્યને ખ્યાલ ન હતો, જે કાળમાં મનુષ્ય સૃષ્ટિનાં ચિત્રચિત્રિત ચિત્રો જોઈ આશ્ચર્યતામાં નિમગ્ન થતાં તથા હોની ઉચ્ચતા જોઈ ભય પામતાં, તે સમયની અંદર પરમ કૃપાળુ પ્રભુએ આ મનુષ્યો જે પંચ નદીઓ વચ્ચેના પ્રદેશમાં રહેતાં હતાં તે—સ્ત્રી અને પુરુષનાં મૂખવડે પોતાનું સ્વરૂપ બહાર કઢ્યું.

આ પ્રજા ખીંચ બધી પ્રજાઓ કરતાં ઘણી ચઢીઆતી હતી અને તે મહાન કૃપાળુ જગદનીયતાની અપરિમિત મહત્તા, દયા અને તેની અકળ સત્તાના યશોગાન માતી હતી. હેમનાં જ્ઞાનનો અર્થ એ હતો કે “ તે દયાળુ ચિદાત્મા—જેની સત્તા, મહાન તથા સદા અરક્ષી આશ્ચર્યદિત રહેતા ગિરિરાજને પ્રજા સમક્ષ પોકારે છે તથા ઉદાર મહાસાગરો અને સુંદર નદીઓ સંદોદિત ગાય છે—હેના સિવાય બીજા કોની ભક્તિ કરીએ. ”

પણી,

“ તે પરમાત્મા જો કે તે જુદા જુદા નામોથી પરિચિત છે તથાપિ એક છે; એટલુંજ નહીં પણ તે એવો છે કે વાચુ સિવાય તે કશી શકે છે તથા સ્વાશ્રયી છે. ”

આ ગીતને તેઓ વેદ ને સર્વ ધર્મનો પિતા છે-તે કહેતા હતા. આ વેદ રૂપી તેને સર્વથી પ્રથમ આ પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરી. તેણે જ જનમંડળની અંદર ધર્મરત્નાં અસ્તિત્વ વિશેનાં બીજ રોપ્યાં. આમાંનાં કેટલાંક યજ્ઞોગાન સ્ત્રીસ્ત્રીનોથી લખાયેલાં છે; અને તેથી તેઓને જનમંડળના દેવદૂતો કહીએ તો યત્કિંચિત્ પણ દોષને પ્રાપ્ત થઇ શકે નહીં.

આ સતીઓની અંદર વીસાંવર પ્રથમ પદે છે. તેણે ઋગ્વેદના માંચમા પ્રકરણનું બીજું ગીત લખેલું છે. આ ગીતમાં અઘ્નવીસ સુંદર શ્લોક છે.

અગ્નિણુ ઋષિની પુત્રી બહે ઋગ્વેદના દસમા પ્રકરણનું એકસો પચીસમું ગીત રચેલું છે. આ ગીતમાં ધર્મર પિયેનો ઉચ્ચાશય દૃષ્ટિગ્રાચર થાય છે. આ ગીતના મહાત્મ સાધ્ય-દારોએ કહ્યું છે કે આ ગીત વેદના તત્ત્વજ્ઞાનનું મૂળ છે. આ સંતિએ પોતાનું જીવન વાન-પ્રસ્થાશ્રમમાં ધ્યાન અને ભક્તિમાં નિર્ગમન કર્યું છે.

ત્રીજી લોપામુદ્રા છે. તેણે ઋગ્વેદનું અગમ્યાએથીમું ગીત રચેલું છે. આ ગીતના બે અતિ ઉત્તમ શ્લોક છે. લોપામુદ્રા વિદ્વંભરાગ દિવપતી કંન્યા હતી. તેનું લગ્ન મહર્ષિ અગસ્ત્ય સાથે થયું હતું. જો કે તેનો જન્મ રાજકુળમાં થયો હતો અને ધણીજ વૈભવમાં ઉછરી હતી તોપણ તેણે તેના સ્વામી સાથે એક તાપડીને યોગ્ય જીવન ગાળ્યું હતું તથા તેને હાથ માફક અનુસરતી હતી.

આ શિવાય બીજી ઘણી સાધ્વીઓ છે પણ તે બધીનું વર્ણન કરવાની અહીં આપણકતા નથી. આ સ્ત્રીઓ પોતાની પાછળ સ્ત્રીત્વનાં મિત્ર મિત્ર લક્ષણોનાં-માતા, પુત્રી, ભગિની, ગૃહિણીનાં ઉદાર ઉદાહરણો મૂકી ગઈ છે. તેમનાં જીવન દૃષ્ટાન્તો પ્રાચીન જાણના ઋષિઓ ગાતા હતા તથા પશ્ચાત્ સમયની સ્ત્રીઓ અનુકરણ કરતી હતી. તેમનાં શબ્દો અદ્યાપિ પણ દરેક પ્રજાના સાહિત્યમાં શુભર કરાવી રહ્યા છે.

૨.

મંચ નદીઓના પ્રદેશની પ્રજાએ ધીરે ધીરે આચાર શિષ્ટતાની પરિશીમાએ પહોંચી મહાત્મ અને વિભૂતિમાન વિજ્ઞાનનાં દર્શનો રચ્યાં. હિતકર નિયમો યોજવામાં આવ્યા. ધર્મ-જનો ઓપ વિશિષ્ટ હતા અને જેનું મનન પ્રૌઢ હતું-તેનો ઉપદેશ થવા લાગ્યો.

પ્રાચિનકાળમાં તેઓમાં તેમની સંતિઓ માટે અભિમાન હતું. યાગવલક્ય મહર્ષિની સ્ત્રી મૈત્રી વિલક્ષણ બુદ્ધિ તથા જ્ઞાનવાળી હતી. યાગવલક્યને બીજી પણ એક વધુ હતી અને તેનું નામ કાત્યાયિની હતું. કાત્યાયિની ગૃહવ્યવસ્થા ઉપર દેખરેખ રાખતી અને મૈત્રી તેને ભગિની સમાન સ્થાતી હતી.

એક સમયે મહર્ષિ યાગવલક્યને પોતાનું આયુષ્ય અરણ્યમાં નિર્ગમન કરવાની ઈચ્છા થવાથી તેમણે પોતાની બે સ્ત્રીઓને પોતાની મીઠકત બહેની લેવાં સૂચવ્યું. મૈત્રી-

એ કહ્યું હે સ્વામિન ! શું આ લક્ષ્મી ઈશ્વરતાને પ્રાપ્ત કરાવશે ? ઋષિશ્રીએ કહ્યું ના. ત્યારે તહેણે કહ્યું હે નાથ ! જે લક્ષ્મી આપે અમને આપવા માંગે છે તહેને અમે શું કરીએ. અને પછી તહેણે તે મહર્ષિ સાથે તરૂંના કેટલાંક અસિદ્ધ વિપયોનું તથા સદ્દિનાં કેટલાંક ગૃહ તત્ત્વોનું નિરૂપણ કર્યું. તહેનો તહેના સ્વામિ સાથેનો વિવાદ અદ્યાપિપર્યંત શિષ્ટ પ્રજાઓના પંડિતોમાં વંચાય છે.

આ આર્યવર્તની અંદર મૈત્રી કરતાં પણ ઉચ્ચગણ ધરાવનારી એક સતિ યદ્ય ગઈ છે. જે કે યાજ્ઞવલ્કય પોતાના અપૂર્વ જ્ઞાન અને અતુલ્ય તપના પ્રભાવે સર્વ ઋષિઓમાં સર્વોપરિ સત્તા ભોગવતો હતો તોપણ તહેમને પોતાનું મસ્તક એક સ્ત્રીને નમાવ્યું પડ્યું હતું. આ સ્ત્રી કોણ હતી તે જ્ઞાણવાની સર્વ કોઈને છતાંસા યથા વિના રહેશે નહીં. તે કોઈ નહીં પણ આ ભારતભૂમિના જૂના રૂપ ગાર્ગી હતી. ઘણી દિવ્યગીરીની વાત છે કે તે મહાન સતિ ઋષિની પુત્રી હતી તે સિવાય તહેના સંબંધમાં આપણે કેવળ અસંતોષ છીએ.

તહેણે તેજગણ ઉપર એક પુસ્તક રચેલું છે. મહર્ષિ જનકરાજના દરબારમાં પાસ-વલકય ઋષિની તે મહાન વિરોધીની હતી.

મિથિજ્ઞાનરેશ મહર્ષિ જનક એક મહા યોદ્ધા અને રાજદારી પુરુષ હતો એટલુંજ નહિ પણ વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં વિદ્વાન હતો. ઘણા ઋષિ આ મહાન પુરુષ પાસે, જે ઘણા વિપયોને બહારથી શીખરવાને અસક્ત હતા તે શીખવાને આવતા.

એક સમયે તહેમણે એક યજ્ઞ આરંભ્યો અને સર્વ ઋષિઓને તે કાર્યમાં ભાગ લેવાને આમંત્રણ કર્યું. જેને શીંગડે દસ સુવર્ણ મહેર લટકાવેલી છે એવી દસ હજાર ગાયો તહેમણે યજ્ઞ ગૃહના દાર સમીપે આણી. અને બ્રાહ્મણોને વિનમ્યું કે જે ઈશ્વરનો સર્વથી શ્રેષ્ઠ ભક્ત હોય તહેને તે લઈ જવાની છૂટ છે. સર્વ કોઈ જ્ઞાન્ત ખેરી રહ્યા. એકલા યાજ્ઞવલકયે પોતાના એક શિષ્યને તે ગાયો લઈ જવા કહ્યું. સર્વ બ્રાહ્મણો ક્રોધાવમાન યથા અને યાજ્ઞવલકયના આવા અવિનિત આચારથી ક્ષોભ પામ્યા પણ તે વિષે તેને એક શબ્દ પણ કહેવાનું કોઈનામાં સામર્થ્ય નહતું. અંતે સભાના ખૂણામાંથી એક સ્ત્રી ઉઠી યજ્ઞવાલક, તહેમને સહુજ રમરણમાં આવશે કે તે ખીચ કોઈ નહીં પણ ગાર્ગી હતી. તહેણે પ્રથમ યાજ્ઞવલકયને પ્રશ્ન કર્યો કે આપ સર્વથી શ્રેષ્ઠ ઈશ્વર ભક્ત છો ? ત્યાર પછી તહેણે તહેમને અનેક પ્રશ્ન પૂછ્યા અને બન્ને વચ્ચે ઘણાજ વિવાદ થયો. આ સુંદર વિવાદ અદ્યાપિં પર્યંત આપણી પાસે મોજુદ છે. આ સિવાગાર્ગી વિષે ખીન્નું કશું જ્ઞાન્ત આપણી પાસે નથી.

જ્ઞાનસુગંધ.

મીસીસ કાશીબાઈ દેવધરતું લાપણુ—મદ્રાસની. હિંદુ એસોસિએશન તરફથી મીસીસ કાશીબાઈએ, પ્રે. કવેના વિધવાશ્રમ માટે મદદ માગતાં, નીચે પ્રમાણે એ શહેરમાં લાપણુ આપ્યું હતું: સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા માટે જે હાનિકારક અડચણો દૂર કરી સુધારાની જરૂર છે તેના તરફ સર્વેએ ધ્યાન ખેંચવું જોઈએ. 'વેદના વર્ણતમાં' સ્ત્રીઓ ધણી મોટાટી પદવી ભોગવતી હતી. લગ્ન દરમિયાન નહોતું. વર્ણત જતાં તેમની સ્થિતિ બગડવા માંડી. મુસલમાનોના આવવા પછી તે વખતના સંજોગોને લીધે તેમની માનસિક શક્તિ અને બુદ્ધિપ્રભાવ ઓછાં થયાં. તેઓ મહત્વના વિષયોમાં ભાગ લેતાં બંધ થયાં અને અજ્ઞાનમાં રૂખ્યાં. આ સ્થિતિ માટે પુરો તેમ જ સ્ત્રીઓ બન્ને જવાબદાર તંદા દોષવાનું છે. પુરોપની સ્ત્રીઓની હિંમત કેવી વખાણવા લાયક છે? પુરાણોમાંની સ્ત્રીઓની હકીકત વાંચી ત્હમે ગમે તેટલા ખુશી થાઓ, પણ જનસમૂહની ઉન્નતિના કાર્યમાં હિંમત બતાવવાને સ્વાર્થે કદે એવી કોઈ પણ સ્ત્રી હાલમાં ત્હમે જોશો નહીં. આમાં પ્રથમ અડચણ અજ્ઞાન છે. હાલમાં ઘણા પુરોએ સ્ત્રીની ઉન્નતિનું કામ ઉપાડી લીધું છે એ ઘણી આનંદની વાત છે, છતાં તે પ્રવૃત્તિ હજી સર્વમાન્ય થઈ નથી. હજી પણ સ્ત્રીઓના મનમાં અજ્ઞાનનો વાસ દૃઢ છે. પરંતુ ગૃહવ્યવસ્થામાં પણ કેળવણી તેમને ઓછી ઉપયોગની નથી. સૌથી ઉત્તમ લાભ એ થશે કે અંદર અંદરની અદેખાઈ, નિંદા, તિરસ્કાર બંધ થશે. બાળકોને ઉછેરવામાં પણ કેળવણી ઘણી લાભકારક થઈ પડે છે. આખા દેશની ઉન્નતિ માટે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિની પ્રથમ જરૂર છે. સાતવાન, હિંમતવાન અને દેશભક્ત પુત્રો માતાઓના તેવા શુભોદ્દેશ જ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. ખીજી અડચણ બાળલગ્ન છે. પુત્ર લગ્નની ઉંમર ૨૦ થી ઓછી હોવી જોઈએ નહીં. સૂત્રોમાં એવી છૂટ છે કે કન્યાઓનાં લગ્ન, પુખ્ત ઉંમર પછી પણ થઈ શકે અને કન્યા પોતે પોતાના પતિને પસંદ કરે. ત્રીજી ખામી બાળવિધવા રૂપે છે. બાળવિધવાની સ્થિતિ ઘણી દયાજનક છે. આ બાળત લાપણુ કરનારે ઘણા વિસ્તારથી કહી હતી, અને અંતમાં પુનાવાળા પ્રે. કવેના વિધવાશ્રમનો ઇતિહાસ, તેની પ્રવૃત્તિ, તેણે કરેલાં લાભકારક કામ, ઈ. બતાવી, તેને માટે આશ્રયની માગણી કરી હતી—ઇન્ડિયન સોશીયલ રીફોર્મર.

પવા રૂપી કાર્યને માટે કૃષ્ણ કે હાથાએ, એકે, મારાથી જ કપાય છે એવું અભિમાન કરવાનું નથી. બેઠની યોગ્યતા અને જરૂર સમાન છે, તેમ કેપંવા રૂપી કાર્ય કરવા બેઠના મેલાપની પણ જરૂર છે. આ પ્રમાણે નર-માદો અથવા સ્ત્રી પુરુષના દંપતી રૂપમાં પણ બેઠની યોગ્યતા અને જરૂર સમાન છે અને બેઠ એક બીજાના આશ્રય વગર સંસારનું વંદન કરવાને સમર્થ નથી, માટે બેઠના સંમેલનની પણ અગત્ય છે. કાર્ય કરવાની બેઠની ફરજ અને બેઠની સમાન ધમ્મજ છે, તો બેઠએ શા માટે પોતપોતાના કાર્યો એકરૂપ બનીને ન કરવા?—સમાલોચક.

સ્ત્રીકેળવણી—સ્ત્રીઓ અને પુરુષો બન્ને મળીને કુટુંબો ગણાય છે. પુરુષો બહુ પ્રવિણ વિદ્વાન હોય, પણ જો સ્ત્રીઓ પુરુષોને શોભારૂપ ન હોય તો પુરુષોને વિપત્તિ વેઠવી પડે છે. ઘણું જ્ઞાન મેળવવાથી સર્વોત્તમ પુરુષ જેવાં આચરણ પુરુષ સેવી શકે છે, પણ સ્ત્રીઓને નાનપણથી તેવા સંસ્કાર ન પડેલા હોવાથી તેમની ઉચ્ચ રીતભાત સેવાતી નથી. આથી પ્રત્યેક કુટુંબના મનુષ્યોએ છોકરીઓને પણ નાનપણથી જ સારા નીતિધર્મના સંસ્કાર આપવા ધટે છે. કેવળ ભણતરની જરૂર છે. એમ નથી. વિદ્યા હિ કા વ્રહ્મગતિપ્રદા યા વિદ્યાનું લક્ષણું સું ! તો કે જેની પ્રાપ્તિએ ધર્મરાય પ્રકટે ને વિદ્યા.....ઉદારતા, દયા, સંતોષ, સરળતા, યત્તિનો નિર્વિકાર ભાવ વગેરે કેટલાક પુરુષોમાં રહેલા સદ્ગુણોના પ્રતાપથી સ્ત્રીઓમાં સંગતિ બક્ષી તેવા જ સદ્ગુણો વગર ભણે પણ પ્રકટે છે. તો પણ સામાન્ય નિયમ તરીકે સ્ત્રીઓને નાની વયથી જ કેળવણીની જરૂર છે, અને ઉત્તમરે વધે તેમ તેમણે સતસાએ વાંચવાનો અવસર આવે તેમ ધનું ધટે છે. આપણી પ્રજામાં અનેક સ્ત્રીઓ મિથ્યા વાતોમાં સમય ગુમાવનાર ગણાય છે. As a man thinks, so he becomes (મનુષ્ય જેવા વિચાર કરે છે, તેવું તેનું વર્તન થાય છે) એ વચન પ્રમાણે, સ્ત્રીઓને માટે પરમાત્મા સર્વોત્તમ ચિંતનીય થાય તો સ્ત્રીઓ પુરુષોને મોટી સંદાય રૂપ થાય તેવા કુટુંબમાં સુખશાંતિની વૃદ્ધિ કરી શકે. સ્ત્રીઓનાં શરીર ને સ્ત્રી શરીર છે, તેમ જ પુરુષોનાં શરીર તે પુરુષ શરીર છે. યોગુ જ્ઞાન અને યોગી શક્તિ, એ જીવપણું ચિન્હ છે, અને સુધણું જ્ઞાન અને સચળી શક્તિઓ તે ધર્મરાશનું લક્ષણ છે, આ જીવપણું સ્ત્રીઓ તથા પુરુષોમાં એક સરખું છે. જીવપણુને ટાળનારી જે વિદ્યા બ્રહ્મગતિ પ્રદા એટલે ધર્મરૂપણુને ઉપજનવનાર મનાય છે તે વિદ્યાને જ્યારે સ્ત્રીઓ સાથે છે ત્યારે તેઓ એ વિદ્યાને સાધનાર પુરુષોની પેઠે સર્વત્ર ધર્મરૂપ જેવાં કામ કરી શકે છે. આ દૈવી સામર્થ્ય આપનાર વિદ્યા મેળવતાં પૂર્વ અને પછી દૈવી જળને આપનાર મહાવિદ્યાને મેળવવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેમને તે મળે એવી અનુકૂળતા રચી આપવી એ માઆપોનું કર્તવ્ય છે. શાળાઓમાં તથા કોલેજોમાં શિક્ષણ પામીને વિદ્વાન થયેલાં સ્ત્રી પુરુષો અનેક ક્ષાંતિક સુખોને મેળવે છે; પણ તે સર્વ સુખનાં સાધનો નિલ તૃપ્તિ અને અખંડ શાંતિને આપતાં નથી, ક્ષણિક સુખને આપે છે, આ વિચારનું બળ જેમ જેમ વધતું જાય છે તેમ તેમ તેમને જે મહાવિદ્યાની પ્રાપ્તિથી અખંડ આનંદ મળે તે મહાવિદ્યા પ્રતિ પ્રેમ પ્રકટતો જાય છે, અને તેમ ધર્મતાં તેઓ કૃતકૃલ થાય છે, પ્રજામાંથી દુઃખમાત્રને કાઢી નાંખવાં, શરીરના રોગ તેમ જ વ્યાધિઓ, વિકારો, કોષ બધ વિગેરે સમૂળ દૂર કરવા...આ જાણું સામર્થ્ય સાચી વિદ્યામાં રહેલું છે. આ સાચી વિદ્યા માટે શાળાની કેળવણી તથા શરીર રચે છે માટે તે શિક્ષણ પ્રતિ પ્રજામાં પ્રસંગોપાત્ ઉત્સાહ પ્રકટાવવો એ મોટા હૃદયવાળા મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.—લક્ષ્મી.

વિવિધવિહાર.

પતિવ્રતાનો પ્રતાપ—એક અદ્ભુત ચિત્ર.

(અનુસંધાન પાને ૪૭ થી.)

કૃષ્ણ—(ચમચાવતી દૂધ પીએ છે) હ્યો. આટલું રહેલું તમે પી નાઓ ના, તેતો તમારે પીવુંજ પડશે. (સદ્મી જગ આનાકાની કરતી લેવા જાય છે, એટલામાં કૃષ્ણને ઉધરસ ચઢે છે. ઉધરસ ખૂબાખૂબ આવે છે, પણ ગળફા છુટતો નથી. ધબોળ યત્ન કરે છે, તેથી અશક્ત હોવાથી અર્ધિત થઈ જાય છે.)

સદ્મી—(ગભરાઈને) બ્હાલા ! બ્હાલા !! તમને શું થાય છે ! રામા ! રામા ! ડાકટર સાહેબને જલદી બોલાવી લાવ્ય. રામો ડાકટરને બોલાવવા ઘરની બહાર નીકળે છે એટલામાં તેજ ડાકટરનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને વૈકુંઠનાથ ઉદ્ભવ સાથે આવે છે.

રામો—બાઈસાહેબ ! ડાકટર આવ્યા !

ડાકટર સાહેબ—શું છે ! સદ્મી બેન ! કેમ ગભરાઈ.....

સદ્મી—ઓ ડાકટર સાહેબ ! પધારો પધારો ! જુઓને એમને કંઈ થઈ ગયું છે. ઉધરસ ખૂબ લેસમાં આવી તેથી બેમાન થઈ ગયા છે. કહોને ડાકટર સાહેબ ! એ કેમ બોમ્મતા નથી !!

ડાકટર—(નાક જોઈને તથા આંખ તપાસીને તેના માથા ઉપર હાથ ફેરવે છે) કંઈ નથી સદ્મી બહેન ! એતો અશક્તિથી આગ જરા થઈ ગયું છે. જરા પણ ગભરાશો નહિ. કૃષ્ણરાય બાઈ ! કૃષ્ણરાયબાઈ ! આપને કેમ છે !

કૃષ્ણરાય—(સાવધ થઈને) સાઈ છે. અહોં ! ડાકટર...સાહેબ ! (ઉભો થવા જાય છે)

ડાકટર—નહિ, નહિ, ઉભા થશો નહિ. કૃષ્ણરાયબાઈ ! આપના શરીરને હવે આરામ છેની !

કૃષ્ણરાય—હાથ, હવે કંઈક હીક છે. (ફરીને ઉધરસ આવે છે ને ગળફા નીકળે છે) હાશ ! હવે કળ વળી, સદ્મી ! ડાકટર સાહેબને પુરશી આપોની !
(સદ્મી બંનેને પુરશી આપે છે.)

ડાકટર—(બેસીને) એતો હીક, કૃષ્ણરાયબાઈ, હ્યો આ બે ગોળી ગળી જાઓ. એથી તમને આરામ થઈ જશે. અને પછી જરા દૂધ પીઓ.

કૃષ્ણરાય—બહુ સારૂ સાહેબ ! (ગોળી ગળી જઈને) સદ્મી ! ડાકટર સાહેબ સારૂ ચાલ.

સદ્મી—હા જી, તૈયાર કરી લાવું છું.

(સદ્મી ચાલ કરવા જાય છે)

† અહીંથી વૈકુંઠનાથ ડાકટર સાહેબના નામથી અને ઉદ્ભવ નરસિંહના નામથી ઓળખાય છે.

કૃષ્ણરાય—ડાક્ટર સાહેબ! આપની પાસે આમનાં શાં-વખાણ કંઈ? પ્રભુએ આ સ્ત્રીરત્ન મને આપ્યું છે તેથી હું તેનો ધણોજ ઉપકાર માનું છું. (આસ ખાંધને) અહો! એ કહેવી મુશીબ છે! કોઈ દિવસ અસંતોષ અથવા નિરાશાનો ઉદ્ગાર તેના મુખમાંથી નીકળ્યો ન નથી!! ડાક્ટર સાહેબ! આ સ્ત્રીએ મ્હારા મુખદુઃખમાં સાથી બનીને મિત્રનું, પરમ પ્રિયમિત્રનું, સ્થાન મેળવ્યું છે. અને મારી ચાકરીમાં જરા પણ ખામી રાખતીજ નથી ચાકર ઘરમાં છે છતાં પોતેજ બધું કામ હાથે કરે છે.

ડાક્ટર—કૃષ્ણરાયબાઈ! એ સર્વ આપે મેળવેલા ઉંચા જ્ઞાનનો જ પ્રતાપ છે. આપે લે-
મને એવી રૂડી શિખામણ આપેલી કે તેને અનુસરીને તેઓ ચાલે છે. લક્ષ્મી બહેન પતિભક્તિ થકી જેવી રીતે તનમનથી તમારી સેવા કરે છે, અને પોતાના શરીરની પણ દરદાર કરતાં નથી, લેવી રીતે આર્થાવર્તમાં બધી સ્ત્રીઓ પતિની સેવા ખરા પ્રેમથી કરે, અને પોતાના પતિ માટે સર્વસ્વનો લાગ કરે તો પછી આ-
પણા દેશની રિયતિ કેવી મુશ્કેલી બધ! કેમ નરસિંહરાવ! ખરૂંકતી!

નરસિંહરાવ—હાથ આપનું કહેવું યથાર્થ છે. પરંતુ આપણામાં દોષમાત્ર સ્ત્રીઓનાજ જો-
વાય છે. પુરોના દોષ તરફ જરા પણ લક્ષ અપાતું ન નથી. પત્નીને સારી રીતે મુધાંરવી એ કામ મુખ્ય પતિનું જ છે. પણ પૈસા પ્રાપ્ત કરવા માટે થતાં પ્રયત્નોમાંથી બિચારા પતિને નવરાશ મળેજ ક્યાંથી? બધું કરીને કાંઈપણ પોતાની પત્નીને મુધા-
રવાને ચત્ન કરતા ન નથી!! તેઓ તો નિરંતર તેમનો જ વાંક કાઢવા કરે છે. અને જ્યારે તેઓથી તેમની પત્નીને કંઈપણ મુશ્કેલી શકાતી નથી, ત્યારે તેમનાં પુત્ર અને પુત્રીઓને સારી ધરકેળવણી આપવાને તેઓ ક્યાંથી જ સક્તિવાન થઈ શકે?

કૃષ્ણરાય—નરસિંહરાવબાઈ! આપ ખરૂં જ કહો છો.

ડાક્ટર—અને તેથી જ આપણી દશા આટલી બધી ખરાબ થઈ ગઈ છે. જે દરેક મા-
ણસ પોતપોતાનાં ઘરમાં સ્ત્રીઓને, અને બાળકોને સારી ધરકેળવણી આપે, અને ઉચ્ચ પ્રકારના વિચારો તેમના હૃદયમાં ઠસાવે, તોજ આપણા દેશની રિયતિ કંઈક સારી થઈ શકશે. નહિ તો કદી પણ થવાની નથી જ.

નરસિંહરાવ—આપ સત્ય કહો છો. મનુષ્યો હમેશાં પોતાના બલા માટે પ્રયત્ન કરે છે.
“મ્હારું દુઃખ શાથી દૂર થાય અને કયે પ્રકારે મને સુખ મળે” એવી રીતે દરેક માણસ ઈચ્છી રાખે છે. પણ ખરૂં સુખ શામાં રહેલું છે તેની તેમને સમજણ પ-
ડતી નથી, અને મિથ્યા દ્રાક્ષાં માર્યા કરે છે.

કૃષ્ણરાય—(લક્ષ્મી ચાહ લાવે છે તે જોઈને) હો સાહેબ! મ્હાં પીઓ. મ્હારે માટે કોંઈ થઈ છે કે!

લક્ષ્મી—હા, તૈયાર થાય છે. હમણાંજ લાવું છું.

(લક્ષ્મી ચાંદ લેવા બધ છે. ડાક્ટર, નરસિંહરાવ પાસે ખુરશી લાવીને તેના કામ-
માં કંઈવાત કરે છે. નરસિંહરાવ ચમકે છે. ડાક્ટર તેનો પગ દબાવે છે, એટ-
લામાં લક્ષ્મી કોંઈ લાવે છે. (અંધારું.)

વિવાહના.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

પર્વત.

એક દિવસ ઉત્સુક અને તેનો આપ કુંગરી પ્રદેશમાં યદને ગાંધામાં ચાલ્યા જતા હતા ત્યારે પથરના વિકટ માર્ગથી આકળાઈ ગએલા ઉત્સુકે તેના આપને કહ્યું, કાકા પરમેશ્વરે આ પર્વતો ને પાણી શા માટે પેદા કર્યા હશે ? તેના કરતાં સારાં ખેતરો કર્યા હોત તો દાણો કેટલો વધારે માત ?

વિરાન—ઉત્સુક, પરમેશ્વરનાં સર્વ કાર્યોમાં હેતુઓ સમાયેલાં છે. કેટલાક હેતુઓ આપણાથી સમગ્ર સકાલ એવા હોય છે. પણ કેટલાકમાં જે ન સમજાય તોપણ આપણે જાણી શકતા નથી પણ કંઈયે હોતું જોઈએ એમ માનવાની જરૂર છે, કેમકે તેજ તેનું મહત્ત્વ દર્શાવે છે.

ઉત્સુક—ત્યારે આ પર્વતનો ને કુંગરાનો શું હેતુ હશે ?

વિરાન—તે દિવસ આપણે પેહું દવા માટે મળીયું જોઈતું હતું તે પેલા વાધરીએ ક્યાંથી આપણું હતું તે તું જાણે છે ? તે કોઈ કુંગરમાં ઉગતું મળીયું છે. તે સિવાય બીજી અનેક પ્રકારની ઔષધિઓ કુંગરમાં ઉગે છે, જે માણસનતને ઘણી કામમાં આવે છે. વળી પર્વતોમાંથી ઘણી જાતના ખનિજ પદાર્થો અને કિમતી ચીજો નીકળે છે. પર્વતો પાણીનું એક સંગ્રહસ્થાન છે. પર્વતોમાંથી જ ઘણીખરી નદીઓ નીકળતી હોય છે. વરસાદનું પાણી તેના અધિક પડોની અંદર અધિક રીતે સંચલી રાખીને નદીને રૂપે તે પાણી પૂરું પાડે છે.

ઉત્સુક—અહો, કાકા, પર્વતો આપા ઉપયોગી હશે એમ મને જાણવામાં હોત તો હું તેમને માટે કદિ ઉપર કેહેવાઈ ગયું તેનું ન કહેત.

વિરાન—તેની કિકર નહિ. અચાન હોય ત્યાં સુધી એમજ થાય. પણ પર્વતના હજી એકાદ બે હેતુઓ કેહેવા રહી ગયા છે તે સાંભળ. પર્વતો ઉંચા હોવાથી વાદળોએ તેમની ટોચ તરફ આકર્ષાય છે અને પર્વતની ઠંડી ગાંજીઓ સાથે વરાળવાળો પવન અથવાવાથી વરાળ છૂટી પડીને વરસાદ રૂપે પડે છે, તે હું સંપૂર્ણ રીતે તને પછી સમજાવીશ. મતલબ કે વરસાદ લાગવામાં પર્વતો સારી રીતે સહાયજૂત છે.

તે ઉપરાંત પર્વતોની ધીચ ઝાડી મનુષ્યજાતને હમેશાં જોઈતી ચીજ—ખજાણ—પૂરું પાડે છે. આપણા દેશમાં કોયલાની ખાણોની ગરજ આવી કુંગરમાં આવેલી ધીચ ઝાડીઓ પૂરી પાડે છે.

વળી પથર, ધૂળ, રેતી વગેરે ઉપયોગી ચીજો પણ તેજ પૂરી પાડે છે.

ઉત્સુક—કાકા, એ પર્વતો કેવી રીતે મયા હશે ? કોઈ માણસ તો એવી રીતે ખડકીને નજ કરી શકે.

વિરાન—એ સમજાવતાં પહેલાં મારે તને એક સાધારણ નિયમ છે તે સમજાવવો પડશે. પૈલાં ઉપર લોકોની પાટો અથવાવો હોય છે ત્યારે શું કરવામાં આવે છે તે હું જાણે છે ? અને એમ શા માટે કરવામાં આવે છે ?

ઉત્સુક—મને એટલી તો ખબર છે કે તેને પ્રથમ તપાવવામાં આવે છે અને પછી ચકા

વાય છે પણ એમ શું કામ કરતા હશે તેનો તો મને કદિ વિચારજ નથી આવ્યો. વિજ્ઞાન—તેવું કારણ એવું છે કે પદાર્થોને ગરમી લગાડવાથી તેઓ પહોળા અને મોટા થાય છે, કેમકે તેમના અણુઓ કે રચકણો છૂટા થાય છે—તેથી વધારે જગ્યા રોકે છે. ત્યારે હોદાનો પાટો તપાવવાથી પહોળો થાય છે તેથી પૈડાં ઉપર સેહેલાઈથી ચડવી શકાય છે અને પછી તેના ઉપર પાણી રેડે છે ત્યારે તે વળી આંકડો થઈ જાય છે કેમકે જેમ ગરમી પદાર્થોને પહોળા કરે છે તેમ ઠંડી તેમને સાંકડા કરી દે છે.

ઉત્સુક—સારે આ બાબતોની પર્વતની બનાવટ સમજવામાં શી જરૂર છે વાર ?

વિજ્ઞાન—તને યાદ છે મેં તને કહ્યું હતું તે કે પૃથ્વી પ્રથમ બળતી રીયતિમાં હતી અને ઉપરનું પડ ધીમે ધીમે ઠંડું થઈ ગયું છે? હવે તેં જોયું હશે કે જ્યારે આપણે તરણુયની છાશ કે બીજાં તડકામાં સુકવીએ છીએ ત્યારે તેના ઉપર કરચલી પડી જાય છે તેવી રીતે પૃથ્વી ઠંડી પડી ત્યારે કેટલીક કરચલીઓ પડી ગઈ, તે કરચલીઓ આ પર્વત.

ઉત્સુક—પર્વત તો બહુ મોટા છે; કરચલીઓ તો નાની પડે. એ તો કંઈ મનાય એવું લાગતું નથી.

વિજ્ઞાન—મોટી બીજની કરચલી પણ મોટી પડે. પૃથ્વી કેવડી છે તે તો તું જાણે છે, ત્યારે એની કરચલી પર્વત જેવડી પડે કે નહિ! પૃથ્વીના પ્રમાણમાં પર્વતો કેવડા છે તેવું હું તને માપ આપું. પૃથ્વી સાથે સરખાવતાં એક નારંગીનો ઉપર જે જરા જરા ઉપસેલો ભાગ હોય છે તેના જેવડા પર્વતો છે. જરા જરા ઉપસેલા ભાગ છતાં પણ જેમ નારંગી ગોળ દેખાય છે તેમ જ આ પર્વતો આટલા ઉંચા છતાં પૃથ્વીની ગોળાશમાં કંઈ પણ તફાવત પડતો નથી. વળી જેમ આપણા શરીરમાં વિકાર થઈ આવે તે નાની ફેડકીઓ, શીંગસ ઇત્યાદિ થાય છે તેમ જ પૃથ્વીની અંદરના ભાગમાં ફેટલાક વિકાર થવાથી જળને ફેકણે સ્થળ અને સ્થળને ફેકણે જળ થઈ જાય છે. અત્યારે જ્યાં જમીન છે તેવા ફેટલાક ભાગમાં પ્રથમ સમુદ્ર હતો એમ નિશ્ચય પૂર્વક સાબીત થઈ ગયું છે.

ઉત્સુક—પર્વત વધુમાં વધુ ફેટલા ઉંચા હશે ?

વિજ્ઞાન—ઉંચામાં ઉંચો પર્વત હિંદુસ્થાનની ઉત્તરે હિમાલય નામે છે. તેવું ઉંચામાં ઉંચું ચિખર ૨૯૦૦૨ ફીટ ઉંચું છે. તે એટલું બધું ઉંચું છે તેથી તેના ઉપર હમેશાં બરફ રહે છે, તેથી કોઈથી લાં જવાતું નથી. અને એ બરફને લઈને ગંગા અને જમના નદીને હમેશાં પોપણ મળ્યા કરે છે.

ઉત્સુક—જ્વાળામુખી પર્વત કે એવું કંઈ કહેવાય છે તે કેવો હશે ?

વિજ્ઞાન—જ્વાળામુખી પર્વત એટલેકે જેની ડાચ ઉપરથી હમેશાં બળતું જોવામાં આવે છે. તેમાંથી બળતા પથરા, ધુમાડો, રાખ, અને બળતો રસ નીકળે છે. તે રસને લાવા કહે છે. એવું દેહેવામાં આવે છે કે તે લાવાની અંદર અમુક જાતના જીવલેલાં થાય છે જેઓ તે રસ ઉકળતો હોય ત્યાં સુધી તેમાં જીવતા રહે છે અને ઠંડો પડી જાય ત્યારે મરી જાય છે !!! કેવું આશ્ચર્ય ! મેં તને કહ્યું છે કે પૃથ્વીના અંદરના ભાગ હમુઃ બળતો છે તેના પરિણામમાં કેટલેક ફેકણે લાવા પર્વતો જોવામાં આવે છે. આવા પર્વતોમાંથી બળતા પથરો રસ, રાખ વિગેરે ઉડે છે. ત્યારે કેટલીક વખત આસપાસ આવેલાં ગામ પાંચમાલ થઈ જાય છે. (અપૂર્ણ).

સાકરલાલ મોતીલાલ વહરાજની.

સમંયતરંગ.

શ્રીકૃષ્ણવણી—મુંબાઈના સંસારમુધારામંડળે શ્રીઓમાં ઉંચી કૃષ્ણવણીના વધારા માટે કેટલીક યોજના બંધી કઢાડી છે. તે યોજના એવી છે કે, હાલ તરતને માટે તો પ્રાર્થના સમાજ મંદિરમાં અને આર્ય સમાજ મંદિરમાં અનુક્રમે દક્ષિણી અને ગુજરાતી શ્રીઓને જુદા જુદા ખાસ ઉપયોગી વિષયો ઉપર પ્રતીષ્ઠા મનુષ્યોદ્ધારા હરવખત ભાવજી અપાવવાં, અપાયેલાં ભાવજીમાં તેમની લેખિત પરીક્ષા લેવી, અને તેમાં ભાગ લેનાર બન્ને કોમોની શ્રીઓનોજ ત્રણ ત્રણ મહીને મેળાવડો ભરી તેમના જ્ઞાનના પ્રમાણમાં માનપત્ર વગેરે આપવાં, અને તેમની પાસે મહત્વના વિષયો ઉપર સંવાદ કરાવવા. વિદ્વાન શ્રીઓની અને પૈસાની વધારે સગવડ થયા પછી આવાં ભાવજીની પદ્ધતિ જુદા જુદા લઠા-ઓમાં ફેલાવવી.

ખહેરામપુર શહેરમાં આર્યસમાજના પ્રમુખ લાલા દારીદામલ નામના સદ્ગૃહસ્થે, શ્રીકૃષ્ણવણી અને તેની અગત્ય વિષે સંપૂર્ણ વિચાર કરી, એક નમુનેદાર પુત્રીપાઠશાળા સ્થાપવા રૂ. ૧૨ હજારની જમીન તથા રૂ. ૩ હજાર રોકડા અર્પણ કર્યા છે.

સંસારમુધારો : પુનર્લગ્ન—મયા સપ્ટેમ્બર માસમાં મુંબાઈમાં રા. રા. ભગવાન લક્ષ્મીશમ પુરોહિતમ નામના તેજ સાતિના યુવાન ગૃહસ્થ સાથે થયું હતું. આ બાઈનું પ્રથમ લગ્ન ૭ વર્ષની ઉંમરે થયું હતું, અને ૧૨ વર્ષની ઉંમરે તે વિધવા થયાં હતાં. હાલ તેમનાં માબાપ કે કોઈ કુટુંબી હયાત નથી; તેમની ઉંમર ૨૦ વર્ષની છે, તેમના નવા પતિની ઉંમર ૨૪ વર્ષની છે, અને અત્યાર સુધી તે કુવારાજ હતા. બન્નેએ જુદાં જુદાં પોતાને માટે યોગ્ય જીવનસંગી મેળવી આપવા રૂ. લગવાનદાસને ઈચ્છા બતાવ્યાંથી આ યુગલ યોગ્ય હતું. પુનર્લગ્ન હિંદુસાસ્ત્રની ક્રિયા પ્રમાણે બ્રાહ્મણો પાસે જ થયું હતું. લક્ષ્મીશંકરે તે બાઈને પત્ની તરીકેના સધળા દક્ષે સાચવવાને તથા જીંદગી સુધી પત્નીધર્મે યથાર્થ સમજીને તે પ્રમાણે તેની સાથે વર્તવાને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કબૂલાત આપી હતી, અને તે બાઈએ પણ તે પ્રમાણે કબૂલ્યું હતું.

લાણીબાઈ નામની કપોળ સાતિની એક બાઈએ ૨૨ વર્ષની ઉંમરે જુદાબાઈ નામના તેજ સાતિના ૩૬ વર્ષની ઉંમરના એક ગૃહસ્થ સાથે પુનર્લગ્ન કર્યા છે. બાણી-બાઈનું પ્રથમ લગ્ન ૧૨ વર્ષની ઉંમરે એક વૃદ્ધ પુરૂષ સાથે થયું હતું, અને તે પછી જ માસમાં જ તે વિધવા થયાં હતાં. હાલ તેમનાં માતાપિતા હયાત નથી. જુદાબાઈનું પહેલીવારનું જ લગ્ન હતું.

સુન્દરી સુબોધ

यत्र नायेस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु

(પ્રચલ દેવતા રૂઢે, નવા પામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વ રીતે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક રૂ. ૫ } પ્રકાશક { ઈ સ ૧૯૦૪ બાન્ધુસમજ }
બાંધુસમજ. { વિ સ ૧૯૧૧ પોસ્ટ

વિષયસૂચી

વિષયવિભાગ	લેખક	પૃષ્ઠ
કાવ્યકૃત		
સુન્દરી સુબોધ	(રા. સુબોધ)	૬૭
વર્તમાનરજા	(રા. સુમન્ત)	૬૮
નિધિ વિહાર		
ભારત મહિના પગિદ્		૧૦૬
વર્તાણહરી		
ઓતું હાથ	(રા. કુશીર)	૧૧૫
સમયતરંગ		

લવાજમની ખેંચ.

૭૦	(નં. ૩૫૭)	મીસીસ હરિશંકર	(વર્ષ ખીલું)	ગુનીકારીન	૧-૪-૦
૭૧	(નં. ૩૫૮)	રા. ગ. જીમજી માલેસિદ.	(")	મુંમાઈ.	૧-૪-૦
૭૨	(નં. ૩૬૦)	રા. રા. ગાવજી વલ્લભદાસ કાદિયા	(")	માડી(૬૨૭)	૧-૪-૦
૭૩	(નં. ૩૫૯)	રા. બા. મુકુંદરાય ગણીરાય	(")	સુરત.	૧-૪-૦
૭૪	(નં. ૩૬૦)	રા. રા. પુરુષોત્તમ ગોવિંદદાસ.	(વ. ૧)	મદાણું	૧-૪-૦
૭૫	(નં. ૩૬૦)	રા. એ.ડી ધરમશી.	(વર્ષ ખીલું)	જયગામ	૧-૪-૦
૭૬	(નં. ૧૩૧)	બરોડા સ્ટેટ લાયબ્રેરી	(")	વડેદરા.	૧-૪-૦
૭૭	(નં. ૧૧)	રા રા યશવંતરાય નયુગમ.ખાનકર	(")	મુંમાઈ	૧-૪-૦
૭૮	(નં. ૩૬૧)	બ.ઈ. કાશીખાઈ મદાશંકર.	(")	ગોડસ.	૧-૪-૦
૭૯	(નં. ૨)	રા. રા મદાશંકર જી નલાલ જોશી.	(")	મુંમાઈ.	૧-૪-૦
૮૦	(નં. ૧૭૦)	ખંખાત. સુમેધ પુસ્તકાલય	(")	ખંખાત.	૧-૩-૦
૮૧	(નં. ૩૬૨)	રા. રા. ભોજાનાથ ખાપલાવ	(વ. ૧)	અમદાવાદ	૧-૦-૦
૮૨	(નં. ૩૬૩)	રા. બા. મોતીલાલ લાલભાઈ.	(વ ૧-૨)	અમદાવાદ	૨-૪-૦
૮૩	(નં. ૩૬૪)	સા. મમીગૌરી. ખેતશી.	(વર્ષ ખીલું)	માડવીમુખાઈ	૧-૪-૦
૮૪	(નં. ૩૬૫)	રા. રા. જીવજીદાસ નારાયણદાસ.	(")	મુંમાઈ.	૧-૪-૦
૮૫	(નં. ૩૬૬)	રા. રા મણિલાલ લક્ષ્મીચંદ્રજીયા	(")	અમદાવાદ.	૧-૪-૦
૮૬	(નં. ૩૬૭)	મીસીસ. આર હયુમે.	(")	અલાહબાદ.	૧-૪-૦
૮૭	(નં. ૩૬૮)	રા. રા. લક્ષ્મીભાઈ સોતીલાલ.	(")	અમદાવાદ.	૧-૪-૦
૮૮	(નં. ૩૬૯)	રા. રા. ખાલાભાઈ લક્ષ્મીરા કર દેસાઈ	(")	વસાવડ.	૧-૪-૦
૮૯	(નં. ૩૭૦)	" " વાલાભાઈ ઉર્ફ જયસુખભાઈ જીવતરાય			
		દેસાઈ.	(")	વડાવડ	૧-૪-૦
૯૦	(નં. ૧૯૫)	" " રૂઢનાથદાસ દામોદરદાસ પટેલ	(")	કરાચી.	૧-૪-૦
૯૧	(નં. ૬૫)	" " મુળચંદ ધેનુભાઈ.	(")	કરાચી.	૧-૪-૦
૯૨	(નં. ૩૭૧)	" " સુખરામ હરિદાસ	(")	કરાચી.	૧-૪-૦
૯૩	(નં. ૧૧૧)	" " હિમ્મતલાલ ગણેશજી અબરિયા	(")	ગોડસ.	૧-૪-૦
૯૪	(નં. ૧૧૨)	" " સાદરલાલ ખેતીલાલ	(")	ગોડસ.	૧-૪-૦

સ્વીકાર.

નોંધેના પત્રો તથા પુસ્તકો ઈ.એમને હાલમાં નવા મળ્યા છે, જેનો ઉપકાર સાથે

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના રાખ્દોમાં કહીએ તો,
 “ઝીંધો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વરચ યાય, શરીરે ખલવતો, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, થોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખરાં કલ્યાણ કરવા
 “સક્રિયતી અને ઈશ્વરદિની અને, કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિશક્તિપરાયણ યઈ પતિનું છવન ઉત્તર કરે અને તેના આંતર
 વિલાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના દૃઢચરત્રંજ લેજવી દઈ અનુચ્છવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને
 અન્તે સ્વદેશમાં ઉદયશયનનાં તેજસ્વી ઝિરણે સંપૂર્ણ વિરતાથી પ્રસારે:—એજ આર્થ. સુન્દરીઓના
 છવનની સફલતા છે. “ઝીંધિના શૂદ્ર નથી, શૂદ્રિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી...
 ‘જોની ઉત્પતિવિના દેશની ઉત્પતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૨૦૦૬] ઈ. સ. ૧૯૦૫. જાન્યુઆરી—પોપ, વિ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૫ મા.

કાવ્યકુંજ.

સુન્દરી સુબોધ.

રચનાર:—મુરેશુ (બ્રાવસમાજ),—સ્વર્ગસ્થ

વિન્દુભાઈ જસવંતરાય.

(કામજી દીસે છે, અલખેલા ત્હારી આંખમાં રે:—એ રાજ.)

ખહેની ! સ્નેહરંગ આનન્દે નિત્યે મહાલજેરે,
 પતિવ્રત પાળજેરે:—ખહેની !

ભારતીની પુત્રી તું રૂપી,
 સહે અનુપમ દુખડાં, ધીરી !
 તહપિ મિઠડે મુખડે તુજ રિમત રાખજેરે,
 વિમલ પ્રીતિ આંખજેરે:—ખહેની!

જ નથી. * * * અમારી બીજી એક સચવા ખાસ ગુજરાતી અને પારસી બહેનોને માટે છે: અને તે હેમના પોશાકમાં વધતા જતા ખરચાળપણને લગતી છે. અમારી જૂના વિચારની, અણકેળવાયલી બહેનો ઉપર જ્યારે લાંબા વખતથી કીમતી લૂગડાં ધરણીની ઘેલછાનો ખરો આરોપ મૂકાયો છે, અને તે કેળવાયલા વર્ગ તરફથી જ, સારે તેજ કેળવાયલા વર્ગની સ્ત્રીઓ-કેળવણી પામેલી બહેનો-ની હાલમાં નિરંતર વધે જતી ભારે કિંમતનાં લૂગડાંની, 'ફેશન'દાર પહેરવેશની, આંગ્રજી પણ અટકાવવા પ્રયત્ન થવો ન જોઈએ?—એ ખર્ચ જરૂરિયાત બરેહું, ઓછું કરી ન શકાય એવું ગણવામાં આવતું હોય તો આમે કદાચ અબણ, જૂના વિચારની સ્ત્રીઓનાં લૂગડાં ધરણીની તરફેણમાં જ અમારો મત નોંધાવીશું; કારણ જૂનાં ચર્તાં, જગડી જતાં, પણ હેમાંથી આટલી કિંમત વસૂલ થવાનો સંભવ છે! પણ આજકાલ ધમધોકાર વખતે જતાં, પાણીના પરપોટા જેવાં વિચાયતી 'ફેશન'વાળાં લૂગડાં તો જરા જગડી ગયાં, ધોવાયાં કે નકામાં!—કિંમતનો દસમો ભાગ પણ હેમાંથી ઉપજવો મુશ્કેલ! વળી ધીમે ધીમે ત્યજ દેવામાં આવતા સ્ત્રીઓના કમખાને જે અમર્યાદ પહેરવેશ ગણવામાં આવે તો હેના કરતાં પણ વધારે વાંધો અતિશય ક્રીણાં ગવન, પારદર્શક પોશક અને અમર્યાદ રીતે પહેરાતી સાડીઓ—એ હાલમાં મુંગઈની સ્ત્રીઓમાં વધતા જતા પોશાક સામે વધારે મજબૂતાઈથી લઈ શકાય. જે કારણથી કમખાની વિરુદ્ધમાં કારણો આપી શકાય, જે કારણથી યુરોપિયન જાનુઓના 'ઈપનીંગ ડ્રેસ' (રાત્રી સમયનો પોશાક) વગેરે પ્રકારના પહેરવેશની સામે સજળ વાંધો લઈ શકાય, તેજ કારણથી અમે અમારી ગુજરાતી અને પારસી બહેનોની હાલની પોશાકની આંગ્રજી વિરુદ્ધ અમારો મત દર્શાવીએ છીએ. પારસી અને ગુજરાતી જાનુઓ જે દક્ષિણી સત્તારીઓ તરફ નજર ફેરવવા તરફી લેશે તો તરત જ ફેર ક્યાં છે તે હેમને જણાયા વિના રૂહેશે નહિ. કેવા વિનયથી તેઓ સભામાં બેસે છે, કેટલા ઉસાદથી તેઓ દરેક કામમાં ભાગ લે છે, કેટલી દેશદાઝ હેમનાં અન્તઃકરણમાં ઝગે છે? કોન્ફરન્સ અને મહિલા પરિપક્ષમાં હેમનાં ભાષણો હેમનાં જ્ઞાન, કેળવણી અને અનુભવની કેટલી બધી પ્રશંસનીય ખાત્રી આપે છે? હેમના પહેરવેશની સાદાઈ અને હેમની સ્ત્રીત્વભરી વિવેકવૃત્તિ કેવી સુંદર લાગે છે? યુરોપિયન પ્રજાઓની ખર્ચાળ જીવનરીતિઓ સ્વીકારવાથી તથા પુરુષતાભર્યા રીતરિવાજોનું અનુકરણ કરવાથી નહિ, પરંતુ આવા ઉત્તમ દાખલા પોતાનાં હૃદયોમાં ઉતારવાથી જ ગુજરાતી અને પારસી બહેનોની સ્થિતિ સુધરવાનો સંભવ છે, એ નિઃસંશય છે. યુરોપિયન સત્તારીઓના મહાન ગુણો સ્વીકારો, હેમના જેટલાં દેશપ્રીતિવાળાં અને દયાળુ થાઓ, હેમના જેવાં સ્વદેશી ગળણાઓનાં સહાયક થાઓ, અને હેમની પેઠે, ધર્મપરાયણ થાઓ,—અમારી પણ—એટલી જ યાચના છે. પણ પૈસાવાળા દેશની બરાબરી કે નકલ નિર્ધન પ્રજાએને કેટલી નુકસાનકારક નીવડે છે, તે ખાંખત વિચાર પણ ક્યાં વિના આંધળાયાં કરી તેમ કરવા તૂટી પડતું અને મહાન નિઃશ્ચયોમાં પણ કંઈ કંઈ દુર્ગુણ રહી જાય છે હેવા દુર્ગુણોજ સહજ નજરે પડતાં સ્વીકારી લેવા એના કરતાં દેશની અધોગતિ કરનારી બીજી કોઈ પણ વધારે ખરાબ વસ્તુ નથી. * * * યુરોપિયન અને હેને પગલે પગલે અનુસરવા પ્રયત્ન કરતી પારસી કોમોની જાનુઓમાં અમે કરેલી ટીકાવાળા દોષની સાથે જે ગુણ પણ અમને જણાઈ આવે છે, તે માટે અમે હેમને

પ્રથમ સા આખા વિના રહીશું નહિં; અને જણાવવાને દિલગીર છીએ કે અમારી શુભ-
રાતી ખેંચેને અમે તેટલે દરજ્જે છેને માટે લાયક ગણી શકતા નથી. પ્રદર્શનના સ્ત્રી-
વિભાગમાં શુભરાતની ઉચી કોમોની કેળવાયલી સ્ત્રીઓની કારીગરી પણ ખીજી સિદ્ધ-
વાસી કોમોની બાનુઓ-અને તેમાં પારસી બાનુઓની તથા યુરોપિયન સન્નારીઓની
ઠલાના નમૂના આગળ ગ્રાંપી-ગ્રાંપી જ પડી જતી હતી! લાંબા વખતથી નાગર, ફેત્રી,
વાણીયા અને ભાટિયા, શ્રાવક સ્ત્રીઓની સ્ત્રીઓ જે હાથની કારીગરી માટે વાજબી
રીતે પ્રથમ પામતી આવી છે, તેમની કૃતિના નમૂના પણ આટલા બધા નિસ્તેજ થઈ
જવાનું કારણ અમારાથી સમજાતું નથી. આશા છે કે કદિ સમયની અલ્પતા અથવા અન્ય
પ્રતિભા કે વ્યવસાયને લીધે આ વખત મોઝ તૈયારી બની શકી ન હોય તોપણ આ-
વતા વર્ષના પ્રદર્શનનો સ્ત્રીવિભાગ શુભરાતી સન્નારીઓની ઠલાના નમૂનાની અસલ રમ-
ણીયતાથી ઝગમગી રહેશે.

કૌન્દર-સના કરાવો:—સંસાર મુધારા સમાજની બેઠક આ વર્ષે મુંબાઈમાં તા.
૩૦ મી તથા તા. ૩૧ મી ડિસેમ્બરના રોજ થઈ હતી. તેમાં ઓ. ન્યાયમર્તિ અન્ના-
વરકરે, નામદાર મહારાજ ગાયકવાડે તથા પ્રમુખ ઓ. ગોકળદાસે તથા કેટલીક સન્ના-
રીઓએ કરેલાં ભાષણો ખાસ કરીને મનન કરવા લાયક હતાં. આ વખતના કૌન્દર-સમાં
એક વિશેષ ધ્યાન ખેંચે એવો બનાવ એ હતો કે, કેટલીક બાનુઓ આવી હતી તેમને
માટે પરદાની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી અને તેની પાછળ બેસીને તેમણે સઘળાં
ભાષણો તથા કાવ્ય (જેમાંનો એક પડદા વિરહનો પણ હતો—) સાંભળ્યા હતા. બેસક
આવાં ધીમાં ધીમાં પણ સમયવર્તી પગલાં ભરવાથી જ ખરો મુધારો થવાનો સંભવ
છે; કારણ ખરી અસર કરવાની છે તે સ્ત્રીઓનાં હૃદયો ઉપર છે. કૌન્દર-સમાં સ્વર્ગસ્થ
મિસિસ મુગલબાઈ ખારબાયા જેમણે પોતાના પતિ સાથે દેશાટન કરવા જવાની હિમ્મત
દર્શાવી હતી તેમના અકાળ મૃત્યુ માટે શોક પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યો હતો; અને તેની
બીજા દિવસની બેઠકમાં એક દક્ષિણી સન્નારીએ એવી તો અસરકારક રીતે વિધવાઓનાં
દુઃખ અને તેમને મારેના આશ્રમોની જરૂરિયાત બાબત કહ્યું હતું કે સાને સાંજ શ્રોતા
મંડળ તે પુણ્યકાર્ય માટે પૈસા ભરવાને તૈયાર થઈ ગયું હતું સ્ત્રીઓને લગતા નીચેના
કારાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા:—

૧. બાળલગ્ન વિરુદ્ધ:—(૧) લોકોની શારીરિક, આર્થિક, તથા સાંસારિક ક્ષિતિને
બાળલગ્નથી ઘણું નુકસાન છે. હાલના અને અસલના વખતમાં પણ એ રૂઢિ વખોડવામાં
આવી છે. ચાલેનો મત પણ તેની તરફેણમાં નથી. આવી હાનિકારક રૂઢિ જલદીથી
દૂર કરવા માટે આ કૌન્દર-સ દરેક મુધારકને ભલામણ કરે છે. (૨) વડોદરામાં બાળ-
લગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો પસાર કરવા માટે મહારાજ ગાયકવાડે આ કૌન્દર-સ ધન્યવાદ
આપે છે; અને આ મંડળને ખત્રીથી જણાય છે કે બધા લોકો મહારાજ ગાયકવાડેનો
આ ધારો પસંદ કરશે. સાંસારિક મુધારાનું આ પહેલું પગલું તેમણે પોતાના રાજ્યમાં
લીધું છે: વડોદરા અને મહીસરનાં રાજ્યોના આવા દાખલા બીજાં રાજ્યો પણ લેશે એમ
આ કૌન્દર-સ આશા રાખે છે.

૨. સ્ત્રીકૃતિમાં હાનિકારક વિવાતો વિરૂદ્ધ:—આ કૌન્દરન્સ બધા સુધારકોને બલામણુ કરે છે કે તેઓએ પડદાશ્રિ, બાળલગ્ન, એક કરતાં વધારે સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવાનો વિવાદ, કન્યાવિક્રય, વિધવાઓનાં દુઃખ, અને કેળવણીને તુલ્યતાનકર્તા શ્રદ્ધા સામે પ્રજનો મળ્યુત અવાજ જાહેર કરવાને યત્ન કરવો; અને કેટલાક કારણોથી આંગેવાનોએ પડદા શ્રદ્ધા વિરૂદ્ધ જણાવેલા મત માટે સંતોષ દર્શાવે છે.

૩. વિધવાવિવાહ:—આ કૌન્દરન્સનો એવો મત છે કે દરમિયાત વિધવાપણાની શ્રદ્ધા સ્ત્રીઓના હકનો ભંગ કરનારી છે; અને મરદી, દુકાળ, તથા એવાં બીજાં કારણોથી લેમની જે સંખ્યા વધતી જાય છે તે તરફ તે મોટી ચિન્તાથી જુવે છે, આપણી સાંસારિક અને ગૃહ સ્થિતિમાંની લેમની હાલત સુધારવા મગ્ગે છે તથા તે હેતુ પાર-પાડવાને માટે વિધવાવિવાહના માર્ગમાં જે મુશ્કેલીઓ આવી પડતી હોય તે દૂર કરવાને આ કૌન્દરન્સ બલામણુ કરે છે. આ કૌન્દરન્સને નોંધ લેતાં સંતોષ થાય છે કે, દેશમાં વિધવા-વિવાદનો ધીમે ધીમે પણ દૃઢ વધારો થયે જાય છે તેમજ પુનર્લગ્નનાં પતિપત્ની અને લેમનાં સંતાન સામેની વ્યવહારિક અડચણો દૂર થતી જાય છે: તોપણ આ બાબતમાં જે જોમ હજી પણ પ્રસરેલો છે તે દૂર કરવાને માટે યશ્ન કામ કરવાનું બાકી રહેલું હોવાથી, જેઓ વિધવાવિવાહની તરફથી દારી કરે છે તેમને અરજ કરે છે કે, લેમને પુનર્લગ્ન કરનારાં દંપતી પ્રત્યે સંપૂર્ણ વિશ્વસાચી રાખવી.

૪. સ્ત્રીકેળવણી:—આ દેશમાં કેળવણીનો પ્રચાર ઓછો હોવાને લીધે જનમંડળનો અને દરેક મનુષ્યનો સંસારવ્યવહારિક સુધારો કરવામાં ઘણી મુશ્કેલીઓ નડે છે; આથી સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર વધારવો જોઈએ એમ આ કૌન્દરન્સ જાહેર કરે છે; અને આ બાબતમાં, હિન્દી સરકાર, રાજ્યજવાલ અને સર્વ દેશદિવેશીઓને વધુ નિશાળો, ખાનગી વર્ગો, વિદ્યાલયો, વગેરે ઉઘાડવા માટે વિનંતિ કરે છે.

૫. વિધવાશિક્ષણ:—આ કૌન્દરન્સ એવા વિચાર ઉપર આવે છે કે, હિન્દી સ્ત્રીઓને માટે શિક્ષકનું, ધર્મોપદેશકનું, વૈદકનું, અને ઘણાં વગેરેનું શિક્ષણ, આમાંથી જેને માટે વિધવાઓનાં દિલમાં સ્થાપના થતી હોય અને જેમાં તેઓ સારું કામ કરી શકે તેવું હોય તે પ્રકારના શિક્ષણનો તેઓને લાભ આપવાની આ ઘણી સારી તક છે. હિન્દુ વિધવાઓ પૈકી જેઓ ગરીબ હોય તેમને ઉપર સચવેલા ધંધાઓ ઘણા લાભદાયી ધર્મ પડશે અને તેથી વિધવાઓને કેળવણી આપવાની સંસ્થાઓને સહાય કરવા આ કૌન્દરન્સ બલામણુ કરે છે.

૬. પ્રજના દરેક વિભાગમાં સુધારો કર્યા સિવાય પ્રજાની ઉન્નતિ થઈ શકે નહિ તેથી આ કૌન્દરન્સ સૂચના કરે છે કે દુબાવણી કોમોની સાંસારિક અને માનસિક સ્થિતિને લીધે પ્રજાનું કલ્યાણ યદ્યપિ શકે તેમ નથી; તેથી લેમની તથા પાછળ પડી ગયેલા વર્ગ (જેમાં આ કારણની દરખાસ્ત લાવનારે સ્ત્રીઓનો પણ સમાવેશ કર્યો હતો તેમ—)

૭. પ્રજાના સુધારવાને સમસ્ત પ્રજાને મળ્યુત બલામણુ કરે છે.

૭. નાયના મેળાવણા વિરુદ્ધતા અને સાંસારિક શુદ્ધતા વિશેના કોન્ફરન્સના ઠરાવો આ સભા ધણીજ દૃઢતાથી માન્ય રાખે છે અને સંપૂર્ણ રીતે હેમની તરફેણમાં પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવે છે.

કોન્ફરન્સમાં સ્ત્રીઓનાં ભાષણનો સાર:—સૌ. વિદ્યાગૌરી (ખી. એ.)—જ્યાં સુધી એક પણ બાળલગ્ન હિન્દમાં જોવામાં આવશે અને એક પણ બાલપત્ની ત્રીસ કરોડ મનુષ્યોની વસ્તીમાં નજરે આવશે ત્યાં સુધી સુધારકો પોતાની ફરજ બજાવવામાં પાછળ છે એમ માનતું પડશે અને તેટલા પુરતા તેઓ દોષ-પાત્ર ઠરશે; કારણ કે આ સવાલ બહુ મહત્વનો છે, તેના ઉપરજ હિન્દના અસ્તોદયનો આધાર છે. બાળલગ્નથી ઘણા અનર્થ નીપજેલા જોવામાં આવે છે. કદિ, કદિ વૃદ્ધ માબાપને એમ ઇતિ યઈ આવે કે પોતાની છાંદગીમાં જ બાળકોને પરણાવી આનન્દ માનવો; કોઈને પાછળથી પોતાના પુત્ર, માટે કન્યા ન મળવાની ધારતી લાગે છે; આવાં કારણોથી ઉતાવળ થાય છે. પરંતુ જ્યાં સુધી આવા વિચાર હેમનાં મગજમાંથી ખસ્યા નથી ત્યાં સુધી પ્રજાકીય સુધારો થવાનો જ નથી. જતાવરો તરફનું ધાતકીપણું અટકાવનારાં મંડળોની ગેઠે બાળકો ઉપરનું આવા પ્રકારનું ધાતકીપણું રોકવાને મંડળોએ સ્થાપવાની જરૂર છે. બે વર્ષ ઉપર ઓ. ડૉ. લાફારકરે જણાવ્યું હતું કે બાળલગ્નનો અટકાવ કરવાની પ્રવૃત્તિ તે પ્રજાના ઉપયોગની જ હિલચાલ છે; અને તેવાં લગ્નો નાશ પામે ત્યાં સુધી ખંતથી હેમની પાછળ મંડ્યા જ રહેતું જોઈએ. બાળલગ્ન છોકરાઓની ઈજવણીને ઘણુંજ તુકરાનકારક છે. બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો કરીને આપણા પ્રાચીન રાજ્યોનું અતુકરણ કરવામાં નામદાર ગાયકવાડે પોતાને પ્રભુએ બક્ષેલા અધિકારનો ઉત્તમ ઉપયોગ કરી તેનું સાર્થક કર્યું છે.

મિસિસ આયર:—વડોદરા અને મહીસરના રાજ્યોના જોવાજ બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો ઈંગ્લેન્ડ સરકારે પણ કરવો જોઈએ. ધાર્મિક રીતરિવાજોમાં વચ્ચે નહિં પડવાનું વચન આપેલું છતાં હેમણે સતી થવાનો ચાલ બંધ કર્યો છે; અને પુનર્વિવાહની છુટી કરી છે: આ પણ તેટલા જ મહત્વનો સવાલ છે. બાળલગ્નથી વિધવાઓની સંખ્યા વધે છે અને સંતાન મૂળથી કમજોર થતાં જાય છે. જે ગૃહસ્થો કોન્ફરન્સમાં હિમ્મતથી બાપણે કરે છે તે ઠરાવોને ટેકા આપે છે હેમનામાં એ પ્રમાણે ચાલવાની હિમ્મત નથી એ શોચનીય છે! આવા સુધારા નહિં થવાનું કારણ હેમને ઓનો ટેકા નહિં તે છે. બાળકીઓનો માબાપ પાસે લગ્ન સંબંધમાં પૈસા લેવાનો ચાલ મદ્રાસ છલાકામાં પ્રચલિત છે અને ઉડાક બચ્ચોનો રિવાજ પણ ગયેલો હોવાથી સઘળાં બાળકોનાં એકી વળતે લગ્ન કરવાં પડે છે તેને લીધે પણ આવાં બાળલગ્ન વધે છે. બાર વર્ષની કન્યા સાથે સોળ વર્ષના વરનો વિવાહ થવો જોઈએ.

વિવિધ વિહાર.

ભારત મહિલા પરિષદ.

(મુખ્યાલયમાં તા. ૨૯ મી ડિસેમ્બરના રોજ મળેલી સ્ત્રીસભાજ.).

આ પરિષદનો મેળાવડો ફૂરામજી કાવસજી ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં ભરવામાં આવ્યો હતો; તહેમાં કોઈ પણ પુરુષને ભાગ મેવા દીધો નહિં હતો એટલુંજ નહિં પણ વર્તમાન પત્રોના પ્રતિનિધિઓને ગેસ્ટેરીમાં જૂઠા જૂઠા મેસાડવામાં આવ્યા હતા. હિન્દુ, ઇસ્લામી, પારસી અને ઇંગ્લેજ બાનુઓ મળી લગભગ આઠસો સત્તારીઓ તહેમાં હાજર હતી.

આવકાર દેનારી કમીટીનાં પ્રમુખ, લેડિ સેવિત્રીબાઈ લાલચન્દ્રના ભાષણનો સાર:-

“ સ્ત્રીની વ્હાલી ભાગિનિઓ ! સ્વામત કમીટી તરફથી હું ત્હમને સર્વેને સ્વાગત કરું છું. આજનો આ અપૂર્વ સમય છે. નેશનલ કોન્ગ્રેસની સાથે વીસ વર્ષથી-ભરવામાં આવતી સામાજિક પરિષદ (કોન્ફરન્સ)ના નિયોજકોએ તે પરિષદની સાથે સ્ત્રીઓની સંભાળેલાવવાનો પણ આજનો યોગ સાધ્યો છે. ત્હમના આમંત્રણને માન આપી ત્હમે સર્વ અહિં પધાર્યાં છો તે માટે અમે સંધ્યાં ત્હમારો આભાર માનીએ છીએ. ”

સ્ત્રીઓને વિશેષે કરીને ઉપયોગી હોય એવા સ્ત્રીઓના વિષયો સંબંધી વિચાર સ્ત્રીઓજ કરે, એ આ સભાનો ઉદ્દેશ છે. સ્ત્રીઓએ પરાપકારનાં કામ કેવી રીતે કરવાં, અનાથ બાળકોનું સંરક્ષણ, સ્ત્રીકેળવણી, પ્રાથમિક સ્ત્રીશિક્ષણ, દાર્ધ વગેરેના કામમાં માહીતી, બાળવિવાહ, હાલની કુટુંબસ્થિતિ, તથા સ્ત્રીઓનું આરોગ્ય, વગેરે વિષયો ઉપર આજ શુજરાતી તથા મરાઠીમાં ભાષણો જૂઠી જૂઠી સ્ત્રીઓ તરફથી થવાનાં છે. આપણા સુધાગતો, હરેપ્રસાદ, સ્વપ્ન, જે. આર. પુત્રે, અમરદાસનાં, જે અરવિંદ, નરે, જે. ને. આર. ધરવાણી. ત્હનું નિરાકરણ ત્હમે કરી શકશો. આ પ્રમાણે દરવર્ષે સામાજિક પરિષદની સાથે આવી સ્ત્રીસભાજ પણ ભરવાનો ઉદ્દેશ છે. સામાજિક પરિષદની આ નવી પદ્ધતિ ઘણી ઉપયોગી નીવડશે પણ ત્હની પાસે શોકસેવા કરાવવાનું આપણા ઉપર જ આધાર રાખે છે.

સૌ. લક્ષ્મીબાઈ ચન્દાવરકરે મિસિસ રમાબાઈ રાનડે (સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ મહાદેવ ગોવિન્દ રાનડેનાં પત્ની)ને પ્રમુખસ્થાન લેવા દરખાસ્ત કરી, જેને મિસિસ રમાબાઈ ભાણડારકરે ટેકો આપ્યાથી, મિસિસ રમાબાઈ રાનડે પ્રમુખસ્થાને બિરાજનાં હતાં.

પ્રમુખ મિસિસ રમાબાઈ રાનડેનું ભાષણ.

*આસરે આરક વર્ષની મુકત પીલા પછી ફરીથી આજ હું આપની સમક્ષ ઉભી રહ્યું. તે પહેલાંની સ્થિતિ અને આજની સ્થિતિમાં જાતીન આસ્થાનનો તફાવત છે, અને તે કારણથી મહારા મનની સ્થિતિ બદલાતાં આજ રોજ તેજ મુખાષ, તેજ ઠેકાણું અને આપ સર્વે મહારી પ્રેમાળ મૈત્રિણીઓ મ્હને નવા સ્વરૂપમાં દેખાઓ છે. ખરૂં છે કે જે ઉત્તમોત્તમ, પ્રેમમય, અને પવિત્ર સદ્વવાસમાં મહારાં ૨૭ વર્ષ સાચક થયાં છે, તેના પરિણામે મ્હારે મહારા મનની સ્થિતિનાં રાશ્ત્રાં રડયાં કરવાં એ યોગ્ય નથી. દૈવમહાપી ને સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ તે સ્થિતિમાં રહી, તેજ અરણ્યકમળનું ચિન્તન કરી વિવેકથી દિવસો ગાળવા અને આપણા કર્તવ્યમાં દરદમેશ તત્પર રહેવું એજ પરિણામ આવવું યોગ્ય હતું. પરંતુ અત્યંત ખેદ સહિત મ્હારે કબૂલ કરવું પડે છે કે મહારામાં તેટલું સામર્થ્ય નથી. નિરંતર પોતે બોધ કરતા હતા કે “મુખ દુઃખ એ દેહના ભોગ અથવા મનનાં વિહાર છે. તેમને મહાત્મ્ય આપવું નહિ, અને દરેકે પોતાના પ્રાપ્ત કર્તવ્યમાં અત્યંત દક્ષ રહેવું. આ પ્રમાણે વર્તવાથીજ મનુષ્યજીવનનું સાચક્ય છે.” વળી આ બોધ અનુસારજ નિમ્ન વર્તન થતું. રાત્રિ ઉપર રાત્રિ નિદ્રાની શાન્તિ અનુભવ્યા શિવાય જન્ય અથવા જાતીમાં તીવ્ર વેદના થયા કરે તોપણ કર્તવ્યમાં ઋત થવાથી મન તે સર્વ સંપૂર્ણ રીતે જુલ્હી જતું. પોતે દેહી છે એમ સમજ દેહ સંબંધી વિહાર પોતાને થયા કરે એવું ભાન પછું ન રહે. આ પ્રમાણે પોતાને કર્તવ્યપરાયણતા અને ઉદ્યોગ ઉપર અત્યંત પ્રીતિ હતી. આવા સદ્-વાસનો સાત મ્હને મળવા છતાં મહારામાં તે સામર્થ્યનો—તે દૈવિ ગુણનો અલ્પ પેલું અંશ નથી એ વાત મ્હારે અત્યંત ખેદ સાથે કબૂલ કરવી પડે છે. નહિં તો ને મહાન કર્મ પાછળ મયાં અગ્રાહ્ય વર્ષ પૂર્વત તન મન અને ધન અર્પણ કરી અથાગ શ્રમ લીધો, તે અત્યંત પ્રીતિયુક્ત પ્રવૃત્તિમાં મ્હારે પણ યોડો પડ્યો બાર બેલાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં આપની વતી મ્હને આમંત્રણની જરૂર કિંવા આમદ કરવા ગુરુવર્ષ લાંગરારને શ્રમ લેવો પડે એ હીક કહેવાય? ગમે તેમ હો. હું આ ને આપની સમક્ષ ઉભી છું અને આપ સર્વેએ મ્હને આજે ને અધ્યક્ષસ્થાન આપ્યું છે, તેનો શો મર્મ છે તે મહારા સગળવામાં છે. હું કાંઈ બણેલી ગણેલી વિદ્વાન છું તેથી જ આ ઉચ્ચ સ્થાન ઉપર મ્હને, સ્થાપી છે એમ નથી. દેવોનાં ચરણકમળમાં ને પ્રુપમાળ અર્પણ કરવામાં આવે છે, તેની નિર્મા-લ્ય અવસ્થામાં પણ તેની ઉપર આપણા એક પ્રકારનો આદર હોય છે અને તે મોળ પ્રતિ આપણે અમુક ભાવ ધરાવીએ છીએ, આવા હેતુથી પ્રેરાઈ આજ આપે મ્હને ને માન આપ્યું છે તે એક અસાધારણ ભૂપણરૂપે મ્હનેર લાગે છે અને તે માટે હું આપ સર્વની પછીજ આભારી છું.

દેશના જુદા જુદા ભાગમાંથી આપ સર્વે વિદ્વાન અને અશિક્ષિત બહેનોને અત્યંત પ્રીતિથી આ સભામાં એકઠાં થયેલાં જોઈ મ્હને ધણીજ આનંદ થાય છે. અત્યાર સુધી.

* આ ભાષણના પહેલા પેરચાફ (વાચ્યસમૂહ) માં મિસિસ રમાબાઈએ પોતાના પતિ મહાર્જી રાનડેને ઉદ્દેશ્યોને સ્પર્શ કરેલું છે: જ્યાં જની શક્ય ત્યાં એવા સ્વચંદના સંપ્રદેશ બ્લેક (મોટા) અક્ષરોમાં મૂક્યા છે. તન્વી.

આપણા સ્ત્રીવર્ગમાંથી કાંઈકે યોગે ભાગ સોમોલક સંભામાં હાજરી આપતો હોવાથી આપણાં બાપણે તે સભામાં યાય છે. પાછલાં અરાધ વર્ષ દરમીયાન આ પ્રમાણે આપણી પ્રવૃત્તિ ચાલુ હોવા છતાં આજ આ નિરાળાં એકાં થવાનું પ્રયોજન શું? આ નવી સંસ્થા શરૂ કરવાની સી આવશ્યકતા? આ પ્રવૃત્તિથી શું ફળ મેળવવાની આપણી અપેક્ષા છે? આ વિચારણા જેવા પ્રશ્નો છે અને તે તરફ આપણે લક્ષ આપણે દોરીએ. આપણા દેશમાં સ્ત્રીકેળવણી શરૂ થયે હીક મુદત પીતી છે. પુરુષ જાણ્યો કેળવાઈને તૈયાર થઈ છે. કેટલાંક શેહેરોમાં જાસ સ્ત્રીવર્ગથી ચલાવવામાં આવતી સભા હયાત છે. સામાજિક પરિવર્તમાં ભાગ લઈ આપણા વિચારો જાણવા કેટલુંક ઉત્તેજન પણ આપણને મળે છે. સ્થિતિ આ છતાં પરિવર્તમાં જનાર સ્ત્રીવર્ગની સંખ્યા કેમ આંટલી થોડી હોય છે? એનું એક કારણ છે. રીવાજ ગમે તો સારો હો અંગર નરસો હો, પરંતુ આપણા દેશમાં સ્ત્રીવર્ગનો નણ ચતુર્થાશ ભાગ પડદામાં રહેનારો છે, એટલે તેમને પુરોની સંભામાં આવવું એ મુશ્કેલી ભરેલું છે, છતાં તેમના વિચાર જાણવા એ આવશ્યક છે. જાણી રહેલ એક ચતુર્થાશ ભાગે સમસ્ત સ્ત્રીવર્ગ તરફથી જોડવાની જવાબદારી લેવી એ જરાક જોખમનું કામ છે. તો આપણી પડદામાં રહેતી બહેનોને પોતાના વિચાર દર્શાવવા માટે કાંઈ પણ રચનાની જરૂર નથી શું? હા, જાસ જરૂર છે. અને એટલા માટે જ આજની આ સભા બરવામાં આવી છે. બીજું આપણામાંનો જે વર્ગ પડદામાં રહેતો નથી તેમાં પણ પરિવર્તમાં પ્રજ્ઞા દિલથી જોલી રહે એવી જાણ્યો થોડીજ છે. આપણી પ્રકૃતિ સ્વભાવથીજ શરમાળ હોય છે. પુરોના દેખતાં આપણાંથી વંધારે જોલાતું નથી-જરૂર પડે હોય તો આપણે મિત બાપણ કરી પ્રસંગ વઢાવીએ છીએ. ગમે તેટલી હીંમત કરી જોલવા જઈએ તોપણ બરાબર જોઈએ તેવું થાય નહી. કારણ આપણને જાળપણથી આવાજ પ્રકારનું શિક્ષણ અને કેળવણી મળેલી હોય છે. વળી આપણા ધરની વડીલ જાણ્યોના આચાર વિચારની આપણા મન ઉપર એવી અસર થાય છે કે અમુક એક વાત તે વખતને અનુકૂળ હતી પણ હાલ તેની જરૂર ન હોવાથી તે છોડી દેવી

સરળ અને સહેલાઈથી આપણી અસિક્ષિત બહેનોને સમજાવે તેથી આપણા સક્ષમાં વધારે રહી શકે, એટલુંજ નહીં પરંતુ તેની અસર પણ મને ઉપર વધારે વખત રહે. ફક્ત સ્ત્રીવર્ગને મહેલો હોય તો તેઓ ફક્ત પ્રેમથી, કેવા ખુશ-દીસથી અને આનંદથી પોતાના વિચાર જણાવી શકે છે, એનો અનુભવ સંવેન છે. જ્યારે આવી યોગ વર્ષમાં એકાદ વખત પણ મળે, તેમના પોતાના વિચાર એકમેકને સ્પષ્ટ રીતે જણાવવાને અને બહેનો પ્રમાણે પરસ્પર સ્નેહ અને સંબંધ વધારવાને તે સાધનરૂપ થાય એ પશુ આ સભા ભરવાનો એક હેતુ છે. આથી કરીને પણ આપણને એક મોટા સાધન થવાનો છે. આ સભામાં આપણે સર્વ જાતી અને ધર્મનાં એકઠાં થયાં છીએ અને આપણી એકત્ર થઈને કામ કરવાની ઇચ્છા છે. આપણે ચાર બહેનપણીઓ એકમેકને મળીએ છીએ ત્યારે પોતાનાં સુખ દુઃખની વાત પરસ્પર કરીએ છીએ અને પોતપોતાનાં ઘરમાં શી વ્યવસ્થાથી કામ ચાલે છે, એ વગેરે વિષયો ઉપર જેમ પુછપરછ કરીએ છીએ તેવીજ પુછપરછ, પણ નરા મોટા પ્રમાણ ઉપર, આપણા વર્ગ અને દેશની રીત સંબંધી આપણે અહીં કરવાની છે. આપણા પોતાના વર્ગમાં હોય ક્યા છે અને તે શા ઉપાય ચોજવાથી દુરં થઈ શકે, તેમજ ખીજા વર્ગમાં શુણ ક્યા છે અને શી રીતે તે આપણામાં આવી શકે, આ જાખત હાથ પર લેવાને આપણને ઇચ્છા જણાય છે અને તે ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવી એ પણ અગત્યનું છે. કારણ આ ઇચ્છામાં સમાજનું કલ્યાણ સમાયલું છે, અને આપણાં મન વધારે ઉદાર થઈ આપણી બુદ્ધિ નિકાસિત થશે, અને વખત જતાં જાંધી જાતીઓ વચ્ચે સમાધાન અને એકતા થઈ આપણે દેશ મહાન પદવી પ્રાપ્ત કરશે. આજની મહિલા પરિપક્વ જુદી કેમ ભરવામાં આવી, તે કેવા પ્રયોજન વાળી છે અને તેનું ફેટલું મહત્ત્વ છે એ આ ઉપર જાતાપેલા હેતુથી સમજી શકાશે. આ શિવાય આ પ્રશ્ન ઉપર એક ખીજા જાણુથી પણ સજ્જ લગાડવું યોગ્ય છે. જેવી રીતે 'કુટુંબનું કલ્યાણ', સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેનાં શાણપણાં ઉપર, જાનેના એક ચલણ વિચાર પ્રમાણે ચાલવાં ઉપર અને એકત્ર થઈ લીધેલા શ્રમ ઉપર આધાર રાખે છે, તેવીજ રીતે દેશના કલ્યાણની આવાત છે. પોતપોતાનાં શુણને અનુસરી જાને વર્ગ કામ કરતા જાય અને આ કામને અભિવંદન કરવાની બુદ્ધિ અને પાત્રતા જાને વર્ગમાં હોય તથા એક ધોરણથી અને એક દિશામાં ચાલવાનું જાને તોજ દેશની ઉન્નતિની આશા રાખી શકાય. તેથી કરીનેજ સ્ત્રીઓએ કુળ-વણી સેવી જોઈએ. તેમના વિચારનો વિકાસ થયો જોઈએ. આ કારણથી ગયાં અરાદ વર્ષમાં આ વિચાર લોકોનાં મનમાં ફસાવવાને અને તેમની મદદ મેળવવા માટે મોટા મોટા મંદાત્મીઓએ પરિશ્રમ લીધો છે, તે શ્રમ કુટલે અંશે રસદ્રૂપ થયો છે અને વિચારવાનું કામ બાપિ હંતિહાસંકારોનું છે. તોપણ આટલું તો ખરું છે કે, સ્ત્રીઓએ પોતાની સ્થિતિ સુધારવા માટે અને પોતાની ઉન્નતિ કરવા માટે સ્વતંત્ર વિચાર કરવાની તેમને અગત્ય જણાવી અને તેમણે આ સભા ભરવી એ તે પરિશ્રમેનું મધુર ફળ છે. આપણા સમાજનાં પંકાએ અતિશય કટ અને ત્રાસ વેદીને આ માર્ગે આપણે વાસ્તે કરી આપ્યો છે અને તે માર્ગ જાની ઇચ્છા આપણે દ્રઢ રીતે રાખવી તથા તેમના શ્રમને આ રીતે આપણે ધોરી પણ ફળાભૂત કરવી એ આપણું કર્તવ્ય છે.

હવે કાઈ એમ કહેશે કે સર્વ જાતી અને ધર્મના ફક્ત સ્ત્રીવર્ગની સભા ભરવી

નેહએ એ વાત નિર્વિવાદ છે અને તેથી પુષ્કળ દ્રાવણ થવાનો સંભવ છે. પણ આ વ્યવસ્થામાં એક દોષ છે તેનું નિરાકરણ શું? જે વાત કમી કરવી નેહએ એવું આપણે કરીએ છીએ તે આ સભાના યોગથી ઉલટી વધશે એમ લાગે છે. આ યોગનાથી પરદાનો રીવાજ ધટવાને બદલે વધે છે એવો આક્ષેપ આવવાનો સંભવ છે. પણ વિચાર કરીશું તો આ આક્ષેપમાં કંઈ બહુ સત્ય જણાશે નહીં. પરદાનો રીવાજ વધતો. પણ પરદા અંદરના વિચારનો વધારે ફેલાવો કરવા પ્રયત્ન થાય તો તેથી હાની ન થતાં ઉલટો દ્રાવણ થવાનો; અને આવા પ્રકારથી આપણા વિચારો એક વખત વિકાસ પામે તો પછી બહારના પરદાનું કંઈ મહત્વ રહેશે નહીં એ ખુલ્લું છે. અને આવી પરિવર્તનો પરદા સાથે વિશેષ સંબંધ છે એમ પણ નથી. સ્ત્રીઓને લગતી કેટલીક બાબતો ઉપર સ્ત્રીઓએ પોતો ચર્ચા કરવાથી વિશેષ લાભ થાય છે, તેથી કરીને જે દેશોમાં પરદાનો રીવાજ સંમુખગો નથી હોતો ત્યાં પણ આવી ખાસ સ્ત્રીઓની સભાઓ બરવામાં આવે છે. એટલે આ સંબંધી બહુક રાખવાનું કંઈ પણ વિશેષ કારણ છે એવું મને લાગતું નથી.

આ સભાના શા વિશેષ ઉદ્દેશ હોવા નેહએ, ક્યાં ક્યાં કામ પોતે હાથ ધરવાં નેહએ, અહીં ક્યાં વિષયો ઉપર બાપણો અપાવાં નેહએ અને ક્યાં ક્યાં દરારો પસાર કરવા યોગ્ય છે એ વગેરે બાબતોની વ્યવસ્થા કરવી એ કામ આપનામાં સુશિક્ષિત, અનુભવી અને પુષ્કળ હોય તેમનું છે. મહારા જેવી એકલદુકસનું નથી, અને મહારો તેવો અધિકાર પણ નથી. એટલે એ વિષય આપ સર્વેના હાથમાં મુકી, મહારે એકાદ બાબત ઉપર જે એ શબ્દો કહેવા યોગ્ય મને લાગે છે તે તરફ હું હવે વળું છું.

સ્ત્રીઓએ સાર્વજનિક હિતનાં અને પરાપકારનાં ક્યાં કામ માથે લેવાં અને કઈરીતે પોતાની-જીંદગી વધારે ઉપયોગી કરવી એ સંબંધમાં આપના સમક્ષ આટલી બાબતો મુકવી મને યોગ્ય જણાય છે. અને આ વિષયનું ચર્ચાર્થ સ્વરૂપ ધ્યાનમાં આવવા, આપણામાંથી જુના વખતની પ્રતિષ્ઠિત બાઈઓ ક્યાં કામ હાથ ઉપર ધરતી, અને હાલ આપણી સ્થિતિ કેવી બદલાઈ ગઈ છે, આપણી સહયોગશક્તિને ક્યાં નવાં કુખો જણાવા લાગ્યાં છે, એ બંને બાબતો ઉપર આપણે લક્ષ દોરાવવું નેહએ જુના રિવાજવાળી સારી સ્થિતિની બાઈઓનો જીવનક્રમ કેવા પ્રકારનો હતો એ વાતની આપણામાંની પુષ્કળ હંમરે ખોંચેલી બાઈઓને અનુભવથી નહિ તોપણ સાંજળવાથીએ સારી માહિતી હશે, અને પોતાનાં મનમાં એવી પુષ્કળ બાઈઓનાં ચિત્ર ખસાં થતાં હશે, પરંતુ આ સંબંધમાં અસારે મને એક સાધ્વીનું નામ યાદ આવે છે ને તે ઈચ્છિકરંજીનાં બાઈસાહેબનું છે. હાલના તે સંસ્થાનના અધિપતિનાં પોતે દાદાનાં દાદી થાય. પોતે ધણાં સુશીલ અને ધાર્મિક વૃત્તિ ધરાવતાં હતાં. એમનું આન્દિક કહિએ તો મોટે મલસકે ઉઠી પંચ ગંગા-જમાં સ્નાન કરવા જતાં; સાં જતાં રસ્તામાં મુદ્દામ મેનો ઉભો રખાવી પોતાનાં ગામનાં મરીમં ગરબાને ઘેર જઈ ત્યાં કોઈ આજ્ઞરી અથવા સુવાવડમાં હોય તો તેમની પોતે જાતે નેહ બબ્બર પુહતાં ગમે તે જાતની બાઈ પ્રસૂતિમાં છે એવા સમાચાર મંજતાં જ નમવા એમાં હેય તોપણ ત્યાંથી તરત ઉઠી, મેનામાં એસી, તેને ઘેર જઈ નીચ ગંજાતી

જાતિની તે બાઇ હોય તોપણ તેને અડકી તેનો છુટકારો કરી પછી ઘેર આવતાં. સ્નાન કરી રાજવાડામાં પાછાં આવ્યા પછી સવારમાં જોઈ આવેલ આંખરી સુવાવડી વગેરે મંડળીને ઝોસડપાણી તથા પૃથ્વ ખોરાક મોકલીને પછીથી પૂજામાં બેસતાં. પૂજા પુરી થએ, મંદિરામાં અથવા તો ધર્મશાળામાં કોઈ ગરીબ, દુર્બળ, નિરાશ્રિત સુસાદુરો આવ્યા છે કે કેમ તેની ખબર કદાવી એવા કોઈ ઉત્તરેલા જણાય તો તેના ખાવાપીવાનો બંદોબસ્ત કરી પછી પોતે જમવા બેસે. બપોરના વખતે પુરાણ વગેરે પુસ્તકો વાંચી શ્રીઓને તેમાં સમજણ પાડતાં. આ પ્રમાણે પોતાનો નિત્યક્રમ હતો. આ રીતે સંતકર્મ અને પંચ-પદાર કરવામાં પોતાની છાંડગીનો ઉપયોગ કરતો શ્રીવર્ગ ફક્ત રાજદરબાર અથવા શ્રીમાનોમાં જ મળે છે એમ નથી. મધ્યમ વર્ગનાં લોકોમાં પણ આવી ઉદાર વૃત્તિના દાખલા જોવામાં આવે છે. પરંતુ ગયાં ચાલીસ પચાસ વર્ષથી આવી કર્તૃત્વવૃત્તિ બહુ જણાતી નથી. એનું કારણ અમે તે હો ! ખરું જોતાં “જે કાં રંજલે માંજલે, સ્વાદ્વી મ્હણે જો આપુ લે” * (સુદર્શન) આ વૃત્તિ કોઈ કોઈ વખત ધણજા, મોટા પુર-ષોમાં જોવામાં આવે છે. તોપણ વારત્તિક રીતે તો આ શુણ્ણ સ્ત્રીસ્વભાવનો ધર્મ છે. સામાનું દુઃખ જોઈ ખેદ ઉત્પન્ન થયો, મનમાં તેથી ચળવળ થયા કરવી, અને આપણી શક્તિ અનુસાર તે દુઃખનું નિવારણ કરવા અતત પ્રયત્ન કર્યા કરવા-એ વૃત્તિ પુરુષવર્ગ કરતાં શ્રીવર્ગમાં વધારે જોવામાં આવે છે. સ્ત્રીસ્વભાવનું તે લક્ષણ છે. આ લક્ષણને યોડે અંશે પણ ધટવા દેવું એ યોગ્ય નથી. આજ પર્વત આપણી હિન્દુસ્તાનની શ્રીઓએ જે આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરેલી છે તે તેવીજ કાયમ રાખવી. તેમાં લવલેશ પણ કમી પડે ન. થવા દેવું એજ આપણા જીવનનું સાક્ષ્ય છે. વળી પ્રાચીન કાળથી ચાલી આવેલ આપણી મોટાઈ કાયમ રાખવી. તે કાયમ રાખવાનું સામર્થ્ય આવવા માટે હાલમાં આપણે જે નવીન કર્તવ્ય કર્મો કરવામાં છે તે ક્યાં તેનું જરાક સચન કરેલું, તે પૈકી એક કર્તવ્ય છે કે, ગામની ચારેક પાસ ઉમરની બાઈઓએ મહિનામાં એકાદ બે વખત પોતાની અનુકુળતા પ્રમાણે ધરિપતાલમાં જઈ ત્યાં આંખરી શ્રીઓ તથા છોકરાંઓ હોય તેમની ખબર પુછવી. તેમને જે કંઈ ખોટ જણાતી હોય તે પુરી પાડી તેમની અડચણ દૂર કરવી અને ખીજ કંઈ અવ્યવસ્થા હોય તો આપણા સૌજન્યથી તેને કાઢી નાંખવા પ્રયત્નો કરવા. હમણાં મ્હેં આપને આપેલા ધાર્મિક બાઈના ઉદાહરણ ઉપરથી આજ જે વાત કરવાની આપણે કહીએ છીએ તે કંઈ નવીન કરવાનાં છીએ એમ નથી. આપણા જુના ચાલ પૈકી જ એક, જરા જુદા રૂપથી, શરૂ કરવાનો છે તેટલું જ.

ખીલું કામ તે છોકરીઓની નિશાળની દેખરેખનું છે. આપણને હવે એમ લાગવા માંડ્યું છે કે છોકરીઓની નિશાળો દરેક શહેરમાં અને ગામડામાં સ્થાપન થવી જોઈએ, પણ વધારે નિશાળો કાઢવામાં આવે તેની સાથે આપણા ઉપર જે ખરી જવાબદારી આવે છે તે આપણે કંટકે સુધી જાળવીએ છીએ એનો વિચાર આપણે શું કરવાને નથી? આપણે મહિને પંદર દહાડે આપણી છોકરીઓની નિશાળમાં જઈ ત્યાં શિખવવાની અને ખીજ અવ્યવસ્થા કેવી છે, નાની છોકરીઓને મર્યાદા અને રીતભાત ઉપર શીક્ષણ.

* જે કોઈ પીડાતો હોય તેને પોતાનો કહેવો.

કેટલું લક્ષ આપે છે, ત્યાં પાણી પીવા વગેરેની ગોઠવણ કેવી છે, શાળાની જગાં સાંકડી અને અસ્વચ્છ તો નથી, છોકરીઓને રૂમવા કરવાનો જોગ છે કેમ, એ વગેરે પોતે જાતે જોઈ યોગ્ય લાગે તે સચના વખતે વખત કરવી એ આપણે કરવું જોઈએ. છોકરીઓને અદ્ય વવધીજ સાસરે જવું પડે છે એ ખરું છે, પણ તેમ થવાથી આપણી વહુઓ આપણું હાથ નીચે આવે છે કની? તેમની જો નિશાજે જવાની વય હોય તો તેમને નિશાજે મોકલવામાં આપણે પાછળ પડવું જોઈએ નહીં. પૂર્વના અને હાલના કામમાં અંતર પડી ગયું છે. મધ્ય કાળમાં શાસ્ત્રી, પેદિકં, મુત્તદી વગેરે લોક સિવાય બાકીના પુરૂષ વર્ગને અને સ્ત્રીઓને જ્ઞાનની બાબતોમાં સાધારણ રીતે સરખાપણું હતું. તેમના વિચાર અને કલ્પના સરખાં હતાં. પણ હાલ તેમ નથી. આપણને માંલમ પડે છે કે, આપણાં છોકરાઓ વિશેષ શીખેલા, મોટી મોટી પરીક્ષા પાસ થયેલા અને કેળવાવેલા છે; અને આ પાશ્ર્વત્ય વિધાને લીધે પૃથ્વીપરનાં મોટાં મોટાં રાષ્ટ્રો તરફ, આપણા અને ખીજ દેશોના ઇતિહાસ તરફ, નવાં નવાં નીકળેલાં ચાત્રોમાંની ગ્રાધ તરફ, દૃષ્ટિ કરવાની તેમની પ્રવૃત્તિ સ્વાભાવિક રીતેજ થાય છે, અને આપણી લાવી રિથિતિ વિશે નવા.. નવા વિચાર અને સંકલ્પ તેમના મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આવે સમયે સ્વાભાવિક રીતે જ તેમને એમ લાગે છે કે અમારા વિચાર સાથે અમારી સ્ત્રીઓના વિચાર મળે, અને જે ઉદાર તત્વો ઉપર વિચાર કરીએ તે તત્વો તેમને સમગ્ર અને એ રીતે એક ખીજનો આદર થાય અને અમારાં મન મળે, તો સંસારચાત્રા સુખી થાય. પણ તેમ ન હોવાથી તેમનું મન જોઈએ તેટલું ધર ઉપર લાગતું નથી, તેઓ બેદરકાર રહે છે અને સ્ત્રી તથા માતા માટે તેમને યથાપોગ્ય આદર રહેતો નથી. આવી હાલની રિથિતિ થવલી છે. આ પ્રકાર અનિષ્ટ છે તે કાઢી નાખવો જોઈએ એ સર્વથી અગત્યનું છે. ત્યારે આપણામાંની પુંખ સ્ત્રીઓએ આગળ પડી દુરસદની વેળા બપોરે “ગૃહશિક્ષણ વર્ગ” શરૂ કરવા એ અગત્યનું છે.

ધરિપતાકો અને નિશાજો જોવા જવું અથવા ઘેર શિક્ષકવર્ગની સોઈ કરવી એથી પણ વધારે મહત્તાનું કર્તવ્ય માળાપ વગરનાં બાળકો અને અનાથ સ્ત્રીઓ સંબંધે છે. હાલ વારંવાર પડતા દુકાળોને લીધે તથા સાત આઠ વર્ષથી ચાંલેલી મરફીને લીધે ઘણાં છોકરાં અને સ્ત્રીઓ નિરાશ્રિત થઈ પડેલાં જણાય છે. આમાંની નાની વયેની વિધવાઓને વિદ્યા તથા વિનય શિખવવાની અને તેમનું રક્ષણ કરવાની શી ગોઠવણ કરવી અને તેમની પાસેથી દેશસેવાનાં કામ કરાવવાની કેટલી આશા છે એ : વિવિધ ઉપર હું અગાડી મોલીય, પણ પ્રથમ આ અનાથ બાળકો માટે, અને જે અધવચની ઉંમરની સ્ત્રીઓ હજી ઉગતી છે છતાં પણ જેમના નિર્વોહનું સાધન નથી તેમને માટે, શી ગોઠવણ કરવી એ પ્રથમ લંબએ. ઘરમાં નાનાં નાનાં છોકરાં હોવાથી ઘર છોડી બહાર જવું અને કોઈની ચાકરી કરવી એ જેમનાથી બની શકે તેમ નથી, તેમણે ઘેર બેઠાં બેઠાં છોકરાંની સંભાળમાં જે વખત બેઠાં તેમાં તેમણે શીવણકામ સરખું પોતાને હાથે થાય તેવું કામ માથે લેવું અને કોઈ રીતે બાંધી રકમના રૂપની મદદ તેમણે કરવી. તેના ધણા ઉપયોગ થશે અને આપણા નિરાશ્રિત લગિનીવર્ગને આપણે યોગ્ય ધણાં પણ ઉપયોગી થયાં

એમ આપણાં મનમાં સંતોષ થશે. આજુ સ્થિતિમાં આવા વર્ગને માટે, ગરીબ ગુરખાં માટે અને અનાથ બાળકો માટે જેમાંથી ગોઠવણ થઈ શકે એવા ધણા નીમ આપણે કરીએ છીએ. વસ્ત્રદાનની યોજના આ વર્ગના રક્ષણ માટે કરાયેલી છે. ધણું સાફ કામ થાય અને તે ધર્મદાન અધિક સત્યાગ્રહ ઉપર થાય. અનાથ બાળકો માટે આ ધર્મદાનમાંથી જે ભાગ રાખી મુકવાનો હોય તે રોકડી રકમના રૂપમાં અનાથ બાલગૃહોના વ્યવસ્થાપકો તરફ મોકલાય; તે વધારે સાફ. આ પરચુરણ ધર્મદાનની બધી વાત આપણા જ હાથમાં હોય છે, તેથી આપણે જે ઉદાર ધર્મયુદ્ધિ ધારણ કરીએ અને લૌકિક રીતિથી જે ધર્મ ચાલે છે તેટલાપર જ સંતુષ્ટ ન રહેતાં સદસદ્ વિવેકયુદ્ધિ રાખી જે ધર્મકાર્ય કરીએ તો આપણે આ વર્ગને ખરેખરી સહાયતા કરીશું એમ મને લાગે છે. હવે અનાથ બાલ-કીઓ સંબંધે આપણાંથી શું થઈ શકે એમ છે તે આપણે જોઈએ. જેમને છોકરાં છે પણ ઘેર નિર્વાહનું સાધન નથી તેમની સ્થિતિ આ નીચી કેટલીક મારી એમજ કહેવું પડે છે. કારણ તેમને કંઈ નહિ તો આશા તો નથી, અને છોકરાંઓને પાસે જોઈ તેઓ દિવસ કાઢી રહે છે. પણ અનાથ બાલિકા રહેલી સ્થિતિ તેવી નથી હોતી. તેમની આશાનો આકુર લુપ્ત થઈ ગયેલો હોય છે. તેમની પાસેનાં આપ્ત જનોની તેમનાપર માયા હો કે તિરસ્કાર હો, પણ “એમનું જીવન વ્યર્થ છે, ખિયારીનો જન્મ વ્યર્થ ગયો, એને હવે મરતાં સુધી બીજાની મહેનત મજૂરી કરી અને તે આપે તે ટુકડો ખાઈ દુઃખેપાપે દહાડા કહાડવાના, ખાપ ભાઈ હશે તો તે પણ પારકાજી” એવા ઉદ્દગાર પારવાર તેમને જોઈને શોકો કાઢવાના, અને તે સાંભળવાના તેમને પ્રસંગ આવવાના. આથી તેઓ ઉદ્વેગ થાય છે અને પોતાના જીવનો તેમને દંટોળો આવે છે. “આ જગતમાં અમારું પોતાનું કોઈ નહિ, અમારા સુખદુઃખમાં ભાગ લઈ અમને દિલ્લોસો દેનાર કોઈ નહિ, હવે અમારે જગતમાં શું કરવાનું છે?” એવા વિચાર દિનરાત તેમના મનમાં ઘોળાયાં કરે છે અને તેથી તેઓ નિરાશ, અને કોર ચિત્તનાં રહે એ ધણું જ સ્વભાવિક છે. ત્યારે એવી છોકરીઓને પાસે લઈને તેમના મનમાં ફેલાઈ રહેલી ગેરસમજૂત દૂર કરવી એ આપણાંમાંની પુષ્પસ્ત્રીઓનું મહત્વનું કર્તવ્ય છે. “તમારો જન્મ વ્યર્થ ગયેલો નથી, પરમાર્થની દ્રષ્ટિથી, મનુષ્યજન્મની મહત્તા અત્યંત છે. તમારાં આપ્ત જન તથા મૈત્રિણી તમારી સમક્ષ હોય ત્યારે જેમ તમે ઉલોચી ન હો તેમ દેશકલ્યાણની દ્રષ્ટિએ હાલ તમારો તેમનાથી વિયોગ થતાં અમારા કરતાં પણ વધારે તમે ઉપયોગી છો” ઇત્યાદિ વાત તેમના મનમાં સાબિત કરવાની, તેમના ચિત્તમાં સામાધાન થાય તથા ઈર્ષ્યા ન થાય એવી રીતે ઉપદેશ કરવાની, તક આપણે કદી જવા દેવી ન જોઈએ. કઈ દિશામાં જવાથી તેમના જીવિતનો ખરો ઉપયોગ થશે એ તેમને સમજાવવું અને સ્ત્રીસમાજમાં લોકમતનું એવા પ્રકારનું વલણ કરવું એ કામ જે આપણે કરીશું તો ધણા દુઃખનો જયો આપણે હાથે કમી થશે. આ વર્ગની સ્થિતિ મુદારવી એ બંધરનું છે. આ સ્ત્રીઓ માટે પુણ્યામાં “અનાથ બાલિકાશ્રમ” એ નામની સંસ્થા કાઢેલી છે, એ બહુ આનંદની વાત છે. એ સંસ્થા કેવલ પ્રૌદિસર કવેના પરિશ્રમ, હિંમત અને વક્તવ્યનું ફળ છે, અને તે માટે તેમને જોટલું અભિનંદન આપીએ તેટલું થોડું. હાલ તેમાં શુભારે ત્રીસ પોત્રીશ અનાથ છોકરીઓ શિખે છે અને દિવસે દિવસે તેમની સંખ્યા વધતી જાય છે. એ આશ્રમમાં છોકરીઓની

વાર્તાલહરી.

સ્ત્રીનું દેહય

“Woman's at best a Contradiction Still”—Pope.

સંસાર ત્હને વિરોધની મુક્તિ ગણે તો ત્હમાં ત્હારો શો દોષ ?..... (ત્હારાં કામને) જમે તો સંસાર જીવિતના ચાળા માને ને જમે તો ઇશ્વર રચેલાં અનેક પારસ્પર વિરોધી ચમત્કારોમાં ગણે...પણ સાધુજનો તો ત્હારા વિરોધમાં માત્ર વિરોધાસાક્ષર જુએ છે.

—સારસ્વતીચન્દ્ર (ભા. ૪) ઉપરથી.

રૂપ, યૌવન, ધન, જ્ઞાન, અને સત્તા—એ દરેક વસ્તુ ‘અતિ’ થયે માદક છે એટલે ત્હેનો પણ નિશ્ચે અડે છે; તો પછી, પચીસ વર્ષની ઉમ્મર સુધીમાં કદિ પણ—એક દિવસ પણ માથુએ દુખ્યું ન હોય, શહેરના કસરતી પ્લેઝવાનોમાંનો પ્રથમ પંક્તિ રાખી રહો હોય, ક્રિકેટ—ટેનિસ—ફૂટબોલ—દરેક પ્રકારની શારીરિક રમતમાં પ્લેડો ગણાતો હોય, અને સ્વરૂપે પણ દેખાવડો, મનોહર, હસમુખો હોય; સ્થાનિક યુનિવર્સિટીની બધી ડિગ્રીઓ મેળવવાને ‘આમ્બાશાળી’ થયો હોય એટલું જ નહિ પણ વિશ્વાવતની પણ થોડીક ત્હેમની સંખ્યામાં ઉમેરી શક્યો હોય; આ બધું છતાં વધારે ખુબી તો એ હોય કે બધી દુનિયાની જાણુ પદાર—એ સઘળા ડિગ્રીઓની નિરપયોગિતા, એટલી બધી વિદ્યાની બિનજરૂરિયાત—ન હોય; કારણ જ્યાં સૌનું રૂપ અને મોતી હીરા રસ્તામાંના ઈંટાળા દેખાળા તથા કાંકરાના કરતાં વધારે સંભાળ યોગ્ય ગણવામાં આવતાં ન હોય ત્યાં સાધારણ જનમંડળ માનનો શો ઉપયોગ કરવો, ત્હેની શું જરૂર છે, એ સમજી શકવું નથી. અને એ વાત તો સુવિદિત જ છે કે મ્હોટામાં મ્હોટી સત્તા પણ પૈસાને વસ છે, લક્ષ્મીની દાસી છે; દારાશાને આ સર્વ હતું; તે રૂપવાન હતો,—બર યૌવનમાં હતો,—ત્હેના કરોડાધિપાતે કાકાની અસંખ્ય દોહતનો તે એકલો વારસ હતો, હિન્દુસ્થાનમાં જ નહિ પણ યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન, સર્વ રચ-જેથી ત્હેણે વિદ્યા સંપાદન છીધી હતી અને કેટલાક વિષયોમાં તો તે એટલો તો પ્રવિણ ગણાતો કે ત્હેમાં છુટ્ટી ગાળનાર વિદ્વાનો પણ ત્હેની સલાહ લેવા આવતા,—અને ત્હેના કાકાના અદ્યક્ષ પૈસાનો જેટલો ઉપભોગ થાય, તેટલો તે કરી શક્યો હતો, લક્ષ્મી રૂપી સત્તાનો જેટલો અનુભવ મેળવવા તેટલો તે મેળવી શક્યો હતો.

દારાશાનો બધો કેશ-મદ એક દિવસ ઉતરી ગયો; ત્હેના આ સઘળા આખી દુનિયાની નજરને આંધળાં નાંખે એવા ગુણ પણ એક યુવતીના મન ઉપર કાંઈ જ અસર કરી શક્યા નહિ. રુદ્રાણુ એક મ્હોટા હોદ્દાના પારસી ગૃહસ્થની એકની એક પુત્રી હતી; વીસ વર્ષની લગભગમાં સાઈ જ્ઞાન સંપાદન કરી પાકાણા છોડી દીધાને ત્હેને ફક્ત એકાદ વર્ષ જ થયું હતું; ત્હેની સુરૂપતા, સુંદર મધુરતા, યૌવનના વિશાસથી ખીલી નીકળતી મનોહરતા, એ સર્વ એટલામાં તો ક્યારનાયે આખા સુખાઈના પારસી યુવકોને ત્હેની સાથે લગ કરવા માટે ઉત્સુક કરવા ગાંધમેશ બનાવી મૂકવા ચક્રિતવાન થઈ ચૂક્યાં હતાં. પરન્તુ

ગુલજાનુ સાધારણ વૃત્તિઓ અને વિચારવાળા યુવતી ન્હોતી; તેના મનના આશય ઉંચા પ્રકારના હતા, તે દુનિયાંની ખોટી શિસીયારીને ધિક્કારી રહ્યાલી હતી, અને કોઈ પણ પ્રકારે મનુષ્ય મંડળને ઉપયોગી થઈ શકાય એવી તરેહની છાંદગી તે રચાતી હતી.

પોતાની તન્દુરસ્તી, પૈસો, જ્ઞાન અને સત્તા,—એ સર્વથી ગમે તો દારાશા કંટાળી ગયો હોય, અતિશય યથાર્થી હોમનો અપયો થઈ અભાવ થયો હોય કે ગમે તેમ હો તો પણ એટલી વાત તો નક્કિ જ છે કે, ગુલજાનું જોઈ સારથી જ તેનું દિલ તેની તરફ ખેંચાવા લાગ્યું. ખરાબમાં ખરાબ રસ્તાઓમાં, ઉનાળાના ભરતાપમાં, સરતોની અંદર જે પહેલવાન પોતાની 'મોટાર'—ગાડી એકેકે મિનિટમાં માઈલ માઈલ લઈ જતો અને તેના હૃદયને જરા અસર થતી નહિ, તેનો હાથ જરા ટૂંકતો કે ચડાતોયે નહિ,—અને ગમે તેવા સખત 'મોલરો' (બોલ ફેંકનાર) ના ધાની સામે એક સરખી ધીરજ, દિમ્ભત, અને ખંતથી ટકી રહી તે કલાકના કલાક સુધી જરા પણ થાક્યા વિના રમત ટકાવી શકતો,—તેના હૃદયમાં પણ એક નયનયુગલની દૃષ્ટિ પડતાં ધબકારા ઉતારવા થવા લાગ્યા, શરીરની નસોનું લોહી વધારે વેગથી દોડવા લાગ્યું; અને મગજ ધુમરાઈ જવા માંડ્યું: આનું કારણ તે એટલું જ સમજી શક્યો કે ગુલજાનુની સાથે પોતે પ્યારમાં પડ્યો હતો અને તેને ખરા જીગરથી ચલાવવા લાગ્યો હતો. તેનો દરજ્જો મ્હોટો હતો, તેની સ્થિતિ આસપાસનાં મનુષ્યો કરતાં એટલી બધી તો ચઢિયાતી હતી કે અસાર સુધીની પોતાની સઘળા ધારણાઓમાં તે પાર પડ્યો હતો એટલું જ નહિ પણ નશીળ-દેવીયે જાણે તેની ખિન્નમતદારી કરવાને આતુર હોયની એમ તેના મનના વિચારને આ તુસરી—તેની વૃત્તિઓને અનુકૂળ થવામાં, ઉત્પન્ન થવા પહેલાં તે પૂર્ણ કરવામાં જ, જાણે પોતાને કૃતાર્થ ગાનતી હોયની એમ તેની સાથે તે ચાલતી હતી. એટલે દારાશાને મન ધારવું અને કરવું એમાં કોઈ પણ શરક નહિ હતો.

તેઓ એક બાગમાં મળ્યાં હતાં: મેળાવણમાં ટોળાંમાંથી ન્હાનકડી ટોળાઓમાં અને યુગલોમાં સઘળાં વહેંચાઈ ગયાં, તેમાં દારાશા અને ગુલજાનુ એકલાં આવી ગયાં અને ધીમે ધીમે એકલાં પણ પડ્યાં.

“ગુલજાનુ ! હું ખીજાં બધાંથી દૂર થવાની જ રાહ જોતો હતો. હું ત્હમને કેટલાક વખતથી મ્હારા દિલની વાત રહેવાના નિશ્ચય ઉપર આવેલો છું અને તે એ છે કે હું ત્હમને પૂરેપૂરા જિગરથી—ત્હમને ખ્યાલ હશે તેનાથી પણ વધારે—ભર પ્યારથી ચલાઉં છું. હું એમ પણ ધારું છું કે ત્હમે મ્હને એટલો બધો ચલાતાં નહિં હશે કારણ પ્રેમની કોઈ પણ નિશાની હું મ્હારી સાથેના ત્હમ્હારા સહવાસમાં જોઈ શક્યો નથી. છતાં હું ત્હમને ચલાઉં છું, મ્હારા મનની હાલત એવી થઈ ગયેલી છે કે હું ત્હમને તે જણાવું નહિં લાં સુધી મ્હને ગભરામણ જ થયાં કરે. હું ત્હમને ખરા દિલથી ચલાઉં છું અને તમો મ્હારી સાથે લમ કરવાની હા રહેશે એમ આશા રાખું છું.”

“મ્હારે શું કહેવું છેની. ખીલકૂલ મ્હને સમજ પડતી નથી,” તેણે મન, વિચાર-થીલ સ્વરથી જવાબ દીધો: “હું ત્હમને ત્હમારા જેટલી જ પ્રીતિથી મ્હાઈ છું કે નહિ તે હું સમજી શકતી નથી એટલે ત્હમને જાણાવી પણ શકતી નથી. પણ ત્હમારે માટે મ્હારા મનમાં સારી લાગણી છે અને,—પણ હમને ખરેખર કહી દઉં?”

“હા હું પણ તે જ માણું છું.” તે તરત જ બોલી ઉઠ્યો.

“હ્યો, ત્યારે, ખરેખર તો એ જ છે કે, ત્હમારી પાસે એટલું બધું છે?—હું જાણું છું કે ત્હમે મ્હને ઘણું મ્હોલું માન આપ્યો છે અને માટે મ્હારે મગર થવું જોઈએ—અને ખીજાઓ અદેખાઈ કરે એવું છે. પણ મ્હારા મનમાં નિશ્ચય ધર્મ શકતો નથી કે મ્હારી લાગણી તે ત્હમારે માટે છે કે ત્હમારી ખીજી ચીજો—પૈસા. સત્તા, એ બધાને માટે છે. લક્ષ્મીના વાત એવી છે કે તેમાં એક પણ પગલું બરું તે ઘણું જ જોઈ વિચારીને બરવા જેવું છે; અને તેમાં પોતાના દિલની પણ ત્યાં સુધી ખાતરી ન હોય ત્યાં સુધી શું કરવું? તમોને પોતાને નથી લાગતું કે આપણને પોતાને નિશ્ચય ધાય ત્યાં સુધી કાંઈ જ ન કરવું અને સુશુરો પકડવી?”

“ત્યારે ત્હમે મ્હને કાંઈ જ જવાબ નથી આપતાં?” તેણે પાછું પૂછ્યું.

“મ્હારા મનમાં ત્હમારી તરફ સારી લાગણી છે એટલું હું સમજી શકું છું. હું ત્હમારું દિલ કુખાયવા માગતી નથી.” તેનો સ્વર વધારે મૃદુ, વધારે કામળ થયો. “હાલ તો મ્હારાથી કાંઈ જ જવાબ દઈ શકાય તેમ નથી પણ—” તે બોલતાં બોલતાં જરા અટકી, અને પછી જરાવાર પછી તે દૃઢતાથી બોલી ઉઠી, “ના. ના. મ્હારાથી તે બની શકે તેમ નથી. હું ત્હમારી માગણી ક્યુલ રાખી શકું તેમ નથી.”

ખીજે દિવસ દારાયા ચોપાટી ઉપર ફરતો હતો તેવામાં એક પાટલીની આસપાસ કેટલાક પાંદરીઓ રોજી મળીને ઉભા હતા. તે પાસે ગયો ત્યારે તેઓમાંનો એક માણસ ખીજાઓને સમગ્રવતો જણાવ્યો.

“ખરેખર ત્યાં જ લાગ છે. વિલાયતથી લોહું, કોલસા, ધાતુ,—સાંચાકામ બધું મંગાવીએ અને અહિં કામ કરીએ ત્હમાં આપણો શું દાડો વળવાનો? મધ્યપ્રાંતમાં ખરેખરી કામતી ખાણોનો બંધાર છે પણ તે ઉપાડનાર કોણ છે? આપણા લોકોમાં તો જરાયે વિશ્વસ જ નથી. હ્યોને હું ત્હમને કહું; હું પડે તપાસ કરી આવ્યો છું અને એક ઇન્જિનર કંપનીએ ત્યાંની જમીનનો ચોડાક ભાગ લીધોયે ખરો. મ્હારી જોડે જો કોઈ અનુભવી બરોંસાદાર ઇન્જિનિયર હોયને તો”—

“હું ઇન્જિનિયર છું. કહો કાંઈ હુકમ—જરૂર છે?” દારાયા મ્હોં મલકાવતો બોલી ઉઠ્યો. બધાએ પાછળ જોયું અને તરતજ પાછા તેને આગ આપ્યો. રંતનજી—કરોલ-ધિપતિનો વારસ એક ઘણો મ્હોટો માણસ હતો.

“હા. હા. હું ઇન્જિનિયર છું. મ્હે ઇંગ્લેંડ જર્મની અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં એ કામની હિમિઓ તથા સનદો મેળવેલી છે; અને એકાદ બે જગ્યાએ તો મજુરની પેઠે ખાણમાં કામ કરીને અનુભવ પણ મેળવ્યો છે.” તેણે ગંભીર મ્હેરે કરીધી કહ્યું.

બધા ખડખડાટ હસી પડ્યા. ત્હેમને આ જાણ મજાની મંરૂરી લાગી.

“હું તો ખરેખરે કહું છું કે આ મંરૂરીની વાત નથી,” પેલા પ્રથમ વાત કરનારે આગ્રહ પૂર્વક પાછું પોતાનું બાપણ શરૂ કર્યું.

“હું તો ખરેખરે જ કહું છું કે આ પાછા લોકો નાહક વિલાપત પૈસા જવા દે છે અને પછી બૂમો પાડે છે કે અમે જાન બચાવી ગયા. આ મંદ્ય આંતની ખાજો એકેકી કરોડો રૂપિયાની કિંમતની છે. ફક્ત આ શરવાતની મહેનત-પડે અને પછી તો એકાદ ત્યાંથી રેલ્વે કરી દીધી એટલે બસ! આપણા લોકની ઉધ ઉડવાની નથી તો. મહેન તો કાઈ નહિ” મજે તો યુરોપીયનની સાથે મળાને પણ હું ધારેલી ઉમેદ બર લાવ્યા વિના રહેવાનો નથી.”

સંતે સ્તનજી શેઠ અને દારાશા ખાણું લઈ, વાતોનાં ગપ્પાં હાંકતા બેઠા હતા એવામાં નવ વાગ્યા એટલે દારાશા ઉઠ્યો.

“દારા જરાવાર થોભ, દીકરા!” શેઠે કહ્યું. “અત્યારનું ખાણું તો ઠીક હતું ને? ત્હને પસંદ પડ્યું કે કેમ?”

“નહિ, આચાજ, જાણ મહેનું હતું.” દારાશાએ જવાબ દીધો.

“ભારે તો ઘણું સાંડે,” સ્તનજી બોલ્યા: “હું પણ એમ જ ધારતો હતો. પણ તે સાંડે તો હોવું જોઈએને! કારણ આપણી છેલ્લામાં છેલ્લી દમડી પણ ત્હેમાં ખરચાઈ ગઈ છે. તું સમજ્યો છરખ્યા?”

દારાશા તો આભો જ બની ગયો હોય તેમ દેખાયો.

“હા, દીકરા, આપણી બધી મિલકત નાબૂદ થઈ ગઈ છે. આવતી કાલે સહવારે આખી દુનિયાં તે જાણશે. આપણા હોલુદારને ત્હેમનું મામતું આપ્યા પછી કોડી કરોડની બી રહેવાની નથી !.....કેટલાંક વર્ષથી હું આપણા પાસા બધેથી ઉલટા પડતા આવે છે એમ જોઈ શક્યો હતો અને તેથી જ મહે ત્હને ખાસ ધંધાઓ શીખવાને પુષ્કળ પૈસા ખરચીને પણ દેશપરદેશ રખાવ્યો હતો. પૈસાનું સુખ અને અમલ ત્હે બોગવ્યો છે, વિદ્યા અને જ્ઞાન સાંડે ત્હે મેળવ્યું છે એટલે ત્હારી તરફની મહે જીલકૂલ ફિકર છે નહિ અને મ્હારી તું જરાયે રાખતો નહિ. મ્હારી જીંદગીબરંની ‘એન્ડુઈ’ (વાર્ષિક પેન્શન જેવી રીતે મળતી રકમ) મહે લાઇ રાખેલી છે તે મ્હારે ચાલશે અને ત્હેમાંથી કદાચ હું ત્હને થોડી ઘણી મદદ પણ કરી શકીશ, પરંતુ હવે પોતાના ઉપર જ ત્હારી જીંદગીનો આધાર ત્હારે રાખવાનો છે.”

જ નિર્માણ થયેલો છે એમ હૃદયમાં ખાતરી થઈ. ગઈ હોય, સર્વે રૂપવતી સુવતીઓ પોતાની સાથે લઈ કરવાને તત્પર છે એમ મિત્રમંડળ, ખુશામતિયા વર્ગનું રાત્રિ દિવસ કહે પડ્યાં કરતું સૂચન હોય:—એવામાં એ બધું છૂટી જાય, જે જમીન ઉપર દંડતોથી આપણે ઉભા છીએ તે ખરી જઈ સાં પાણી બરાઈ આવી આપણે રબડાં ખાયા માંડીયે, જે ટેકરી ઉપર આપણે સ્થિરતાથી બેલા છીએ તેમાંથી જવાળામુખી પ્રકટ થઈ આવી, તેના પહેલા ધડાકાની સાથે ધૂળ, પથ્થર અને ધૂણિની સાથે જ આપણે ફર ઉછળી પડીએ,—સારે જે જે લાગણીઓ મનુષ્ય માનને થઈ આવે તેવી હાલત દારાસાની પણ હાલ થઈ! પરંતુ તે કાંઈ પણ બનાવથી દિગ્ભ્રમ હારે એવો પુરુષ નહોતો, પેલો ચોપાટી ઉપર જે મુસાફર ખાણે ખાત વાત કરતો હતો તેને સાં તરત ગયો, પોતાની ફરી ગયેલી સ્થિતિ તેને સમજાવી અને તેની સાથે તે કામમાં પડવાને ઠરાવ કર્યો.

ખીજે દિવસ રહેવારમાં એક ‘વાટિકા-વિનોદ’ હતો, તેમાં જવાનું તેણે વચન આપ્યું હતું. મધ્ય પ્રાન્તોનાં જંગલોમાં જઈ દયાવા પહેલાં એકવાર-છેલ્લીવાર મુખાઈનાં મંડળોની હોર અનુભવી લેવી અને ગુલબાનુ ત્યાં હોય તો છેલ્લેલી તેની રમણીય મુખાઈતિ નિહાળી લેવી એ પણ ત્યાં જવામાં તેના મનની લાલસાઓ હતી. રહેવારનાં દૈનિક પત્રોએ રતનજી શેઠની પડતીની હકીકત મોટા અક્ષરોમાં જણાવી દીધી હતી એટલે તે ગયો તેવો જ તેને લોકોની વર્તણૂકમાં ફર માલમ પડ્યા પિના રહ્યા નહિ. શક્ત જેમના આમન્રણથી સાં તે ગયો હતો તે ખાનુ અને તેમના પતિ જ પોતાની દમ્પતીની મુદતા, સરલતા, મિદાય જાળવી રાખ્યાં હતાં. દરેક મનુષ્ય તેની દયા ખાતું હતું એ વાત ખરી, પણ હવે તેની પાછળ પાછળ ફરે, તેને જ્યાં સાં વાતોમાં બેળવે, તેની ખુશામત કરે, એને માટે મારગ કરે એમ બનતું હવે અચક્ય હતું. તે એક દૂરની પુષ્પકુંજ પાસે પડેલી એક ઉપર બેસી આ સંધ્યા તમારો હંડે કસેજે જોયાં કરતો હતો. એવામાં તેની પાછળનાં જાડમાંથી ગુલબાનુ ફરતી ફરતી નીકળી અને દારાસાને જોઈને તે ચમકી. તેની પાસે ગઈ અને એક ઉપર બેઠી સારે જ દારાસાને તેના આગમનની ખબર પડી. તેણે તરત ઉઠ્યા માંડ્યું.

“દારાસા, જરા એસશે?” તેણે નમ્ર સ્વરથી માગણી કરી. તે એકદમ પાછો બેઠો.

“આ વાત મેં સાંભળી તે ખરી છે?” ગુલબાનુએ પૂછ્યું.

“હા હા. ગમે તે પેરમાં જોશો તો નંજુરો. મ્હારી પાસે હવે કાંઈ જ રહ્યું નથી; અને હું મધ્ય પ્રાન્તમાં જવા વિચાર રાખ્યું.”

“કાંઈ કારણ કે, —એટલે બધે દૂર જવાનું?”

“ખાનુ, હમને એ અનુભવ નથી એટલે જ હમે પૂછોછો. કારણ એટલું જ કે પૈસા કમાવા હું એક વખત એવો પણ બેવફા હતો કે હમારી સાથે લક્ષ્મી ઉમેદ રાખતો હતો. હવે મ્હારી ખાતરી થઈ છે કે જે થયું તે સારા સાર થયું!”

“એમ માનવાનું કાંઈ કારણ?” ગુલબાનુએ જરીથી પૂછ્યું.

“તમોને નહિ સમજશે કે એક કુટ્ટી બદામ પણ જે માણસની પાસે ન હોય તે લઈ કરીને શું કરવાનો હતો?”

“હમે મ્હને પરમ દિવસના નેટલા જ આજ પણ મ્હાલા હો તો કદાચ હમે મ્હને શું કહ્યું હતું તે સંભારી ચકશે.”

“ઘાતો હોઈ ?” દારાશા ઉસ્કેરાઈને બોલી ઉઠ્યો. “ઘાતો હોઈ ?—આ સંવાદ શું તમને ઠીક લાગે છે ?—મહારા મનની લાગણીઓ પણ પૈસાની સાથે જ જતી રહી એમ તમને માતોછો ?”

“સારે તો મ્હને લાગે છે કે તમે મહારી સાથે લમની માગણી કરી હતી તે પણ તમને યાદ હશે જ.”

“બેશક, એ વાત તો મહારા જિગરમાંથી કદિ પણ ખસવાની નથી.”

“ઠીક ત્યારે, હવે ફરીથી એ માગણી મ્હને કહી સંભળાવશો ?” ગુલબાનુએ પૂછ્યું.

દારાશાએ ત્હેના મ્હોં સાચું જોયું; પરંતુ તે મુખ ઉપરની ગુલાબી સરખી તે સમજી શક્યો નહિ. “ઘાલી ગુલ ! હું તમને ઘાઈછું; મહારા જિગરથી પણ વધારે ઘાઈ છું.”

“ઠીક ત્યારે,” ગુલબાનુએ સરજતાથી જવાબ દીધો, “હું પણ તમેને મહારા પૂરે-પૂરા દિલથી ઘાઈછું.”

—ફકીર.

સમયતરંગ.

સીકેળવણીને ઉત્તેજન:—લખનૌમાં ભરાયલા સુસજ્જમાન મહામંડળમાં લોપાળનાં બેગમ સાહેબ તરફથી ઇસ્લામી સ્ત્રીઓમાં કેળવણીનો પ્રચાર કરવાને માટે રૂ. ૩૪૦૦૦ ની ભેટ જાહેર કરવામાં આવી હતી.—આ. મિ. એન. એન. વાડિયા (સિ. આર્થ. ઇ.) નાં વિધવા આર્થ જરૂઆર્થ એ સર. જમશેદજી જીજીભાઈ ઇસ્પતાલમાં નર્સ (ઇમ્પ્રો)ની મુગમતા માટે રૂ. ૪૦૦૦ આપવા માટે નામદાર મુંબાઈના ગવર્નર સાહેબે ત્હેમની પ્રસંશા કરી હતી.

બંગાળાની બાળ વિધવાઓ:—‘આર્થ મેસેન્જર’ પત્ર જણાવે છે કે, ગયા સેન્સસ (વસ્તીપત્રક) ઉપરથી ચાલુ રીત રીવાજે તરફ અન્ધ અદ્વાવાળા લોકોની પણ આંખ ઉઘડવી જોઈએ; ઇ. સ. ૧૯૦૧ માં પ્રકૃત બંગાળામાં જ એક વર્ષની અંદરની ઉમ્મરવાળી ૫૩૮ વિધવા બાળકીઓ હતી, ત્હેમાંની ૪૩૩ હિન્દુ, ૧૦૦ સુસજ્જમાન, ૪ હલકી કોમની, અને ૧ ખુદ્ધ ધર્મની હતી.

૧ અને ૨ વર્ષની અંદર ૫૭૬ વિધવાઓ હતી.

૨ ” ૩ ” ” ૬૫૧ ” ”

૩ ” ૪ ” ” ૧૭૫૬ ” ”

૪ ” ૫ ” ” ૩૮૬૧ ” ”

૫ ” ૧૦ ” ” ૩૪૭૦૫ ” ”

૧૦ ” ૧૫ ” ” ૮૫૫૬૦ ” ”

એકલા બંગાળામાં જ કુલ પંચાવન લાખ હિન્દુ સ્ત્રીઓ વિધવા છે. અને સમગ્ર કામની વિધવાઓની જ્યારે સરેરાશ કહાડીએ છીએ ત્યારે ત્યાં દર ચાર સ્ત્રીઓમાં એક વિધવા સ્ત્રી માલમ પડે છે !

सुन्दरी सुबोध.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु.

(प्रसन्न देवता रूढे, नयां पात्रे सम्मान सुन्दरी)

सर्वांगे स्त्रीयो भाटे प्रकट धतु भासिक

पुस्तक २	}	प्रकाशक,	{	ई. स. १८०५ ईष्ट
अ. ६.		अन्धुसमान.		वि. म. १८५१:
		विषयसूचन		
		सेजक		

विषयविभाग.

काव्यकुंज.

शिपगनी साजी

(स. वसन्तविनोदी)

विविध विद्वार.

भारत भविष्य परिपद.

स्त्रीयोनु निलकम्.

स्त्रीयोना शिक्षण सन्ध गोजना.

कन्याशालाने अभ्यासी सूचना.

(स. सुमित्र, अन्धुसमान)

(भिमिस. ल. डे. विधाधाय)

पतमानरंग

विद्यार्थ्या.

हरीमान शास्त्र कपर भाष्य.

ज्ञानसुगंध.

समयतरंग

(स. सुमन्त अन्धुसमान.)

(अ. सौ. सुशोभना.)

पापक लवणम सवा रुपियो. टपाय अर्थ सदित.

अभिलाषा—युनियन प्रिन्टिंग प्रेस कम्पनि, सिमिटेडमां मोतीसाय शान्महासे छाप्नु.

લિવાજમની પહેાંચ.

૯૫	(નં. ૨૩૫)	રા. માવજી વિસનજી.	(વ. ૨)	કચ્છ માંડરી.	૧-૪-૦
૯૬	(„ ૨૫૭)	ઠાસરા લાપચેરી.	(„)	ઠસરા.	૧-૪-૦
૯૭	(„ ૩૭૨)	રા. કેવળરામ ભવાનીશંકર.	(„)	ઘોરભદ.	૧- ૦
૯૮	(„ ૨૭૩)	„ મોતીલાલ સાંકળચંદ.	(„)	અમદાવાદ.	૧-૪-૦
૯૯	(„ ૩૭૪)	„ છગનલાલ દરિયાલ પંડ્યા.	(વ. ૧)	ગુન.દ.	૧-૩ ૦
૧૦૦	(„ ૨૭૫)	„ રણુજીડ વિક્રમ સુથાર.	(વ. ૨)	વજસાડ.	૧-૪-૦
૧૦૧	(„ ૧૮૭)	„ મોતીચંદ મિરધર. બી. એ	(„)	ભાવનગર.	૧-૪-૦
૧૦૨	(„ ૧૮૮)	„ ગુલામચંદ આલુદંજી	(„)	એકેશરના.	૧-૦-૦
૧૦૩	(„ ૩૭૬)	„ રોહ મણીલાલ રણુજીડમાઈની લાપચેરી	(વ. ૧)	અમદાવાદ	૧-૦-૦
૧૦૪	(„ ૨૭૭)	„ બાઈશંકર નાનાબાઈ લાપચેરીના સેફ્ટરી.	(„)	„	૧-૦ ૦
૧૦૫	(„ ૩૦૨)	„ જસવંતરાવ મથાશંકર વૈદ્ય.	(વ. ૨)	જૂનગઢ.	૧-૪-૦
૧૦૬	(„ ૩૭૮)	અ. સૌ. દિરાખાઈ.	(„)	મુંખાઈ.	૧-૪-૦
૧૦૬	(„ ૧૫૨)	રા નરમિંદલાલ માધવલાલ	(„)	અમદાવાદ.	૧-૪-૦
૧૦૭	(„ ૩૭૯)	અ. સૌ. જીકુંવરમ.ઈ.	(„)	મુંખાઈ.	૧-૪-૦
૧૦૮	(„ ૩૮૦)	રા. ભગુભાઈ કુતેદચંદ દારબારી.	(વ. ૧-૨)	અમદાવાદ.	૨-૪-૦
૧૦૯	(„ ૩૮૧)	„ અંબાલાલ મોતીલાલ ડાકટર.	(વ. ૨)	ધેલેરા.	૧-૪-૦
૧૧૦	(„ ૩૮૨)	„ રતનરાવ ખુશલરાવ દા.	(„)	ધેલેરા.	૧-૪-૦

સ્વીકાર.

નીચેનાં પત્રો તથા પુસ્તકો ઈન્ અમને હાલમાં નવાં મળ્યાં છે, જેનો ઉપકર સાથે કરીએ છીએ.

સિકપત્ર;—શ્રી આર્યધર્મ મુખા.

સુરતક;—“યુગુદી” વાર્તાઓ,—કર્તા યુગુદીઅલી અ. બાકરબાઈ તરફથી.

બાજરાવ બલાલ,—કર્તા વઢીલ ધીરજલાલ નરસેરામ દેસાઈ તરફથી.

આપુ પ્રવાસ પોથી;—કર્તા બાપુ મોહનલાલ બાપુલાલ રાવળ તરફથી.

શ્રી અંબાજીનો ફોટોગ્રાફ;—“અનિકાવિજય”ના મેનેજર તરફથી.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો
 “શ્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વરચ યાય, શરીરે બલવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખરા કલ્યાણ કરવા
 “શક્તિમતી અને ઉદસાદિની બને, કુટુંબના બાલકજનને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિશક્તિપરાયણ પર્થ પતિનું છવન ઉત્તત કરે અને તેના આત્મ
 વિભારોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ ભેજવી દઈ મનુષ્યછવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને
 અંતે સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યના તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એજ આર્ય સુન્દરીઓના
 છવનની સફલતા છે. “સ્ત્રીવિના ગૃહ નથી, ગૃહવિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી...
 “સ્ત્રીની ઉત્તતિવિના દેશની ઉત્તતિ અશક્ય છે”

વર્ષ ૨૯૭૦.] ઈ. સ. ૧૯૦૫. ફેબ્રુઆરી—માહ, (વિ. સં. ૧૯૬૨. [અંક ૬ ઠા.

કાવ્યકુંજ.

શિયળની સાડી.

(ગરબો.)

મળી ! હર્ષની મટ્ટી મ્હાગે ઉબરાય અતી, ઉબરાય અતી;
 મળી ! તોએ તે જરાયે નથી ખાલી થતી, ખાલી થતી;
 મળી ! આસપાસ હર્ષની શી રેલ મચી, રેલ મચી;
 મળી ! બાથુ સૌ ઝગ જોએ હર્ષે વસી, હર્ષે વસી;
 મળી ! શિયળની માડી મને દિવ્ય મળી, દિવ્ય મળી;
 મળી ! શોભા શી દશ વળી એમાં ધરી, એમાં ધરી;

(સાખી)—

ગગન તણો છે રંગ, સો ! આંછો, મન હરનાર;
પે'રતાં ચિતકું હરે, વધે રૂપઅંબાર.

સખી ! કોરમાં શો લજ્જની વેલડી વળી !

સખી ! જોતાં છે લોક તણી આંખડી હરી;

સખી ! કીર્તિનાં પૂલણં વચ્ચે ભયો, વચ્ચે ભયો;

સખી ! કસોટી-કિરણે ઝળકી રહ્યાં, ઝળકી રહ્યાં;

સખી હર્ષં .

(સાખી)—

વળી વિનયની જૂટડી, બરેલ નૌતમ રીત;

ખેચંતી અંતર અતી, દિવ્ય જનોનાં નીત,

સખી ! પાલવે શો ધર્મ તણી પાંદડી ભરી !

સખી ! પાંદડીઓ વચ્ચે ટેક-આંકડી હરી;

સખી ! મમતાની માયવડી સાદી દીધી, સાદી દીધી;

સખી ! દાનતણે દોરડે શો શિવી લીધી, શિવી લીધી !

(સાખી)—

કયો કામાનો છેડણો, રસિયો છોગાદાર;

માયામેતી મહિં ભયો મનરંજક, કિરતાર.

સખી ! સાડીનું પોત પતિ-ભક્તિનું કર્યું;

સખી ! કુમળી કુમાસે મહારં કાળજીનું હર્યું;

સખી સાડીએ છે જમતાં ચિતણં હયો, ચિતણં હયો;

સખી સાડીએ છે નાર કંઈ અંમર કયો, અંમર કયો.

સખી હર્ષં .

વસન્તવિનાદી.

(શિશુમરણ)

વિવિધ વિહાર.

૧૯૧૭

ભારત મહિલા પરિપદ્.

(૩૧મી અક્ટી આણુ)

સત્તારીઓનાં ભાષણો તથા ઠરાવનો સાર.

મિસ શિરીન કાપ્પાણએ એવો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો કે, હિન્દી વામમિત્રતાનાં માનવતાં જાનુ લેડિ કન્ફેરન્સ બચકર મંદગીમાંથી બચ્યાં તે બાબત આ સભા આનન્દ દર્શાવે છે. લેડિ કન્ફેરન્સની મંદગી સાંભળી હિન્દી મહિલાઓ ઘણી દિલગીર થઈ હતી, કારણ કે તે બધી બાનુએ સ્ત્રીઓ માટેની દરિયાવાસો અને લેડિ કન્ફેરન્સ માટે અધ્યાગ શ્રમ લીધો હતો એટલું જ નહિ પણ તેઓ પોતે દવાખાનામાં જઈ સ્ત્રીઓની સારવારના સંબંધમાં ધ્યાન આપતાં હતાં:—આ ઠરાવને રમાબાઈ ભાણુચરે રોકા આપ્યો અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

આ પ્રસંગે મિસ. શિરીનબાઈએ હિન્દુ મહિલાઓની જે મોટી સંખ્યા ત્યાં હાજર થઈ હતી તેને માટે મુબારકબાદી આપી હતી અને પારસી બાનુઓએ જોઈએ તેટલો બાળ પરિપદ્માં નહિ લેવા માટે દિલગીરી જાહેર કરતાં જણાવ્યું હતું કે, પારસી સ્ત્રીઓએ પોતાની બહેનપણીઓના સાંસારિક સુધારાના સવાલના સંબંધમાં બેદરકાર રહેવું જોઈએ નહિ.

સૌ. વિદ્યાગૌરી (મિ. એ.):—દેશાનુભવો આધાર દેશની સ્ત્રીઓ ઉપર મુખ્યત્વે કરીને છે અને કોઈ દેશ કેવી દશામાં છે તે જાણવાનું મિલ્કત ત્યાંની સ્ત્રીઓની હાલત છે. આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની પદવી અને સ્થિતિ આપણે ઇન્ડિયન એસોસિયેશનમાં જોઈ કદાચ નથી; અને તેનાં કારણો કેટલાક સાંસારિક રિવાજો તથા સ્ત્રીઓમાં કેળવણીનો અભાવ એ છે. આપણા સાંસારિક રિવાજ સઘળા ખરાબ જ છે એવું માર્ક કહેવું નથી તેમ આપણે હિન્દુ મંદી યુરોપિયન રીત રિવાજો ચાલવું એવું પણ કહેવાની મારી મતલબ નથી. તથાપિ આપણા રિવાજોમાં જે ખોટું હોય તે સાગ કરવું જરૂર છે.—વસ્તીપત્ર ઉપરથી એવું માલમ પડ્યું છે કે, આ દેશમાં માત્ર હજારે એક જ સ્ત્રી બચેલી છે; આ કેટલી બધી શોચનીય સ્થિતિ છે? સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાથી તેમને જ્ઞાન મળે અને તેને લીધે તેમને માનસિક કમતિનો પણ લાભ થાય. તેમના સ્વાર્થ ખાતર જ સ્ત્રીકેળવણી આપવી એમ નથી. દેશોદયના કાર્યની સિદ્ધિ માટે સ્ત્રીકેળવણીની પ્રથમ આવશ્યકતા છે. જે કે હાલની પ્રકારની કેળવણી લેવાની પુરુષના નોટલી જ સ્ત્રીને પણ જરૂર છે છતાં હાલની દેશસ્થિતિ જોતાં પ્રાથમિક કેળવણી ઉપર ખાસ લક્ષ આપવું એ અનિવાર્ય છે. છોકરીઓને કેળવણી આપવાથી થતા લાભ આપણે, હજીપણ વધારે, લોકોને સમજાવવા જોઈએ. સરકાર

કન્યાકેળવણી વિસ્તાર પામે માટે બાળકીઓને મદત બજાવે છે અને ઇનામ વગેરે અનેક પ્રકારનાં ઉત્તેજન આપે છે; છતાં વસ્તીના પ્રમાણમાં હેવી શાળાઓ ઓછી છે. મુંબાઈ ઇલાકામાં ૨૫૪૮૨૪૧૫ માણસની વસ્તી છે તેમાં છોકરાની નિશાળો ૮૨૧૯ છે અને છોકરીઓની ૬૬૮ ૭૭૫ છે ! ઘણી જગ્યાએ જોઈએ તે કરતાં ઓછી કન્યાશાળાઓ છે અને ઘણી જગ્યાએ બિલકૂલ છે જ નહિ ! મ્હોટાં શહેરોમાં જૂદા જૂદા વિભાગોમાં તથા દરેક ગામ અને ગામડામાં કન્યાશાળાઓ ફાડવી જોઈએ કે જેથી સ્વચ્છતાં એનો લાભ લઈ શકે. કન્યાકેળવણીનો વિસ્તાર કરવાનો એક જ માર્ગ છે : નિશાળો ફાડો અને છોકરીઓ ભણતી થશે. આવા દેશહિતના કાર્યમાં દરેક ધનવાન સ્ત્રી પુરૂષે સહાય કરવી ઘટે છે, અને તેહનું પરિણામ એવું તો વિશાળ અને દુરગામી થશે કે તેહની દિગ્મત થઈ શકે જ નહિ. કન્યાઓને કેળવણી મળ્યાથી દેશોદ્ધારનાં ખરાં ખીજ રોપાશે.—કન્યાશાળાઓ હજી પણ પુરૂષો શીખવે છે તેમાં ફેર ફરી સર્વત્ર સ્ત્રીઓને જ રાખવી જોઈએ; પરંતુ તે 'ટ્રેઇનડ' (શીખવવાની લાપદાતવાળી) હોવી જોઈએ. 'ટ્રેઇનડ' સ્ત્રીશિક્ષકોને સામાન્ય જ્ઞાન આપવામાં આવે છે તેમાં ખાસ કરીને સાહિત્યનું જ્ઞાન પણ દાખલ કરવાની જરૂર છે; શિક્ષકોનાં ગદ્યપદ્યમાંથી ઉતારા વાંચવાથી જે કે કંઈ ખાસ લાભ નથી નોપણ તેથી ભાષા-ગૌરવનું જ્ઞાન થાય છે અને સાહિત્ય ઉપર પ્રીતિ થાય છે. સાહિત્યના જ્ઞાનથી મનનો વિકાસ થાય છે અને તે સારી બાવનાઓ તરફ વળે છે. દત્તિદાસના શિક્ષણમાં નામ અને સાથે શીખવવાં એ સામાન્ય વાકેફગારી માટે બસ નથી. તેના શિક્ષણથી, દૃષ્ટાન્તોથી, અનેક રાજ્યોના પરિવર્તનથી, અને રાજ્યોના ઉન્નતિક્રમથી મન ઉપર ઉદાર અંશો ફસવા જોઈએ, તેની શક્તિ વિશાળ અને તેની કુદિતતા નહીં થવાં જોઈએ. શિક્ષણ સંકુચિત બનતાં કેળવણીનું ઇષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. સ્ત્રીશિક્ષકોએ વર્તમાનપત્રો અને પુસ્તકો ખાસ કરીને વાંચવાં જોઈએ, કે જેથી નિયતાં દુનિયાના બનાવોનું જ્ઞાન એમને મળી શકે.—આ ઇલાકામાં ત્રીજા વર્ષમાં પાસ થયેલા પુરૂષને શરૂઆતમાં વીસ રૂપિયા અને સ્ત્રીને પચીસ રૂપિયા મળે છે; પણ વીસ વર્ષની નોકરી પછી જ્યારે પુરૂષ શિક્ષકનો સાઠ રૂપિયાની જગ્યા ઉપર હક થાય છે ત્યારે સ્ત્રીશિક્ષકનો પચાસ ઉપર હક થાય છે ! તેવો ભેદ ન જોઈએ. ઉચ્ચ વર્ગની સ્ત્રીશિક્ષકો માટે તેમને યોગ્ય પગાર આપવો જોઈએ; નિશેષમાં સ્ત્રીઓને નોકરી કરવાની હોય ત્યારે ધરનું કામ કરવાને નોકર રાખવો પડે છે અને બાળકની સંભાળ લેનારની પણ તેને જરૂર પડે છે. મુંબાઈ ઇલાકાના 'હાઈરેક્ટર' (કેળવણી ખાતાના મુખ્ય અમલદાર) પોતાના રિપોર્ટમાં જણાવે છે કે, મિશનરી (ખ્રિસ્તી પાદરીઓની) પ્રાથમિકશાળાઓમાં શિક્ષણ ખામિ પિનાનું માલગ પડે છે. આથી પણ જણાય છે કે, તે શાળાઓ ઇંગ્લંડ જેવા કેળવાયલા દેશની સુશિક્ષિત અને સારા પગારવાળી સન્નારીઓ હેવી નિશાળોમાં હોવાથી શિક્ષણ સુધરે છે; આપણે ત્યાં પણ તેમ કરવાની ઘણી જરૂર છે. પ્રાથમિક કેળવણી વધારી, ઇંગ્રેજ કેળવણી લઈ કોલેજ (પાઠશાળા) ની ઉચી કેળવણી આપવાથી સ્ત્રીઓના જ્ઞાનનો વિશેષ વિકાસ થશે તેમ જ અને તો ગૃહશિક્ષણ આપવા વગેરે ફાડવાથી પણ કેળવણીનો વિસ્તાર થશે. નિશાળોમાં અભ્યાસ કરતી બાળાઓની પરિક્ષા લેવાની સૂચનાત વર્તમાનકલર સોસાયટીની યોજના પણ સારી છે. દરેક પ્રકારે કન્યાકેળવણી વધારવા દેશહિતચ્છુજ્ઞાન વિનંતિ છે.

મિસિસ કાશીબાઈ હેરલ્ડર:—આપણા સમાજની ઉત્તરિનો પાયો સ્ત્રીશિક્ષણ અને તેના કૌવલ ઉપર રચાયેલો છે. દરેક કામ ઉત્તમ કારીગર વિના થતું નથી. સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવાને પ્રગ્ન તથા સરકારે મદદ આપવી જરૂરની છે. સ્ત્રીઓ કેળવાયલી હોય તો તેમના પતિ અને સંતાન સુખી થાય છે.

મિસિસ આબાસ:—આ જમાનામાં દરેક પ્રકારના લોકોમાં કેળવણીની ચર્ચા ચાલી રહી છે અને હિન્દુસ્થાનમાં પણ લોકોના વિચાર તે તરફ વળતા જાય છે. મુ'આઘમાં આવી સભા છે એ આપણા ભાગ્યોદયની વાત છે. સ્ત્રીકેળવણીની ચર્ચાથી તે બાબતની આપણી અણસમજ અને બેદરકારી દૂર થશે. જૂદી જૂદી ભાષાઓમાં એ વિચારો દર્શાવવાની જરૂર છે. સંસારીજીંદગી શિવાય ખરી ધનિશાનિયત (મનુષ્યના ગુણ) આવતી નથી; અને આરોગ્યને ખાસ કરીને સંસારી જીંદગીની જરૂર છે, કારણ કે તેમની જીંદગી હદમાં રહેલી છે. સ્ત્રીઓથી કેળવણી વગર સુખી થવાનું નથી અને તે કેળવણીની વૃદ્ધિ માટે આજના જેવી સભાઓની જરૂર છે. સઘળી હિન્દી બહેનોની સમગ્ર આવી સભા થાય એમ હું ઇચ્છું છું. આપણામાં એક ખામિ છે, આપણે એક બીજાના પરિચયમાં આવવાની કોશિશ કરતાં નથી. અરસપરસ દિલગીજની ખાસ જરૂર છે.

સૌ. શારદાગૌરી (બિ. એ.):—સદિ રચનામાં કોઈ ચીજ એકઠી દોતીજ નથી; કોઈપણ પ્રકારનું જોડું જોડાય છે. નર અને માદા એ બેદ સર્વત્ર છે. તે બંને શિવાય સૃષ્ટિકર્મ ચાલી શકે નહિ. બેમાંથી એકમાં પણ ખામી હોય તો આખા સમૂહને અસર થાય છે. જનસમૂહ ને પુરુષ અને સ્ત્રી મળીને થાય છે; હવે આમાંથી એક પણ અપૂર્ણ હોય તો આખા જનસમૂહનીજ અપૂર્ણતા કહેવાય. સ્ત્રી અને પુરુષનાં કર્તવ્ય જૂદાં જૂદાં છે; અને વ્યવહાર કામ ઉત્તમ રીતે ચલાવવા માટે બંનેનાં કામ સારી રીતે થવાં જોઈએ. પુરુષોને કેળવવામાં લેવામાં આવતી મહેનતને એક ચતાંશ પણ સ્ત્રીઓની પાછળ લેવામાં આવતો નથી. પરંતુ સ્ત્રીઓને પોતાને સુધરવું હશે તો તેમણે જાતે મહેનત લેવી પડશે. આપણે ખાત, કિસાદ અને સંપત્તિ એકત્ર થઈ પ્રયત્ન કરવા જોઈએ... ઇતિહાસ ઉપરથી જણાય છે કે પ્રાચીન હિન્દ અને ઇજિપ્ત (મિસર દેશ) ની સ્ત્રીઓ ઘણી જ કેળવણીથી સજ્જિત હતા. પણ ધીમે ધીમે કમનસીબે સ્ત્રીઓની હાલત બગડવા માંડી અને આપણે હાલની સ્થિતિએ પહોંચ્યા છીએ. આપણે સુધારો યુરોપીયન લોકોમાં પ્રસરી અને સ્ત્રી તથા પુરુષ બંનેમાં ફેલાયેલી તેમનામાં તેનો ઘણો પ્રસાર થયો; હવે આપણે એ લોકોની પાસેથી જ શીખવાનું છે... સગીન કેળવણીના ચાર પ્રકાર છે. ૧. તનની, ૨. મનની, ૩. શુદ્ધિની, અને ૪. સાહિત્યશાસ્ત્રની. તનની કેળવણી એટલે શરીર કેળવવું તે. આપણી સ્ત્રીઓ નબળી, શીઠી, અને મહેનત કરવાને નાલાયક હોય છે; અને ભવિષ્યની પ્રગ્ન તેથીજ દિવસે દિવસે નબળી થતી જાય છે. હોકરાઓના જેટલી જ હોકરીઓને પણ કસરત આપવાની જરૂર છે. પરંતુ રીતને લીધે પણ એવી કસરત સ્ત્રીઓ લઈ શકતી નથી. કસરત એટલે શરીરને મર્દાની બનાવવું એ નહિ; પણ ખોરાક પચે એવી રીતે શરીરને નિયમમાં રાખવું તે. ઇંગ્રેજ સ્ત્રીઓનાં શરીર કસાયલાં હોય છે તેવીજ રીતે તેમના તે સદ્ગુણનું અનુકરણ કરીને આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેમાં પણ બચપણથી શરીર કમવાનું શરૂ રાખવાથી બહુ સારાં ફળ થાય છે. ખાવાપીવા અને મોજશોખના કુલ્લક વિચારોમાં

જામ્યા કરતા મનને વશ રાખી, ઉચ્ચ ઉદ્દેશ તરફ વાળી, કામ કરવાની ટેવ પાડવી તે મનની કેળવણી છે. નીતિના નિયમો જાણવાની પણ જરૂર છે અને તે કુટુંબમાં તથા વાચનથી શીખાય છે. સારા ગ્રંથોનું જ્ઞાન, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ભૂતજ્ઞ, સાયન્સ (વિદ્યા-વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર)ના મૂળતત્ત્વો તથા હેતુ સામાન્ય જ્ઞાન, વગેરેનું પરિપક્વ જ્ઞાન યુક્તિની કેળવણી માટે આવશ્યક છે. તે ઉપરાંત સ્ત્રીને શૃદ્ધ્યવસ્થા શીખવાની ખાસ જરૂર છે; કારણ કે સુન્દર શૃદ્ધ એજ સ્ત્રીનું ખરૂં આજીવણ છે. સાદિત્ય અથવા રસશાસ્ત્રનું જ્ઞાન, જેમાં ગુંચણ, શીવણ, સંગીત, ચિત્રકળા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે, તે પણ અગત્યનો વિષય છે...વિદ્યાભ્યાસ શાળાઓમાં મહારી ઉમ્મરે બની શકે નહિ તેથી મુશિક્ષિત સ્ત્રીઓએ પોતાને મજેલી કેળવણીનો હેતુ લાભ આપવો તે હેતુની ફરજ છે. ૧. દરેક જણે યોગ્ય યોગ્ય દિવસને અંતરે હેતુ સ્ત્રીઓની મુલાકાત લેવી, મુખોધક વાતો કહેવી; વાંચતાં, ગુંચતાં, ભરતાં શીખતાં શીખવવું, અને સ્વચ્છતાના નિયમો તથા માંદાંની માવજત કરવામાં મદદગાર થવું; કુટુંબમાં હેતુનું જીવન ઉત્તમ થાય એમ પ્રયત્ન કરવો એજ ખરો પરાંપકાર છે. ૨. કન્યાશાળાઓની મુલાકાત લઈ શિક્ષકો અને શાળાકીઓને ઉત્તેજન આપવું તથા હેતુની સાથે સહયાસમાં આવવું. ૩. બંને તેમ હોય તો ખાનગી શાળાઓ ઉઘાડવી, યુવાન સ્ત્રીઓને સારાં પુસ્તકો પંચાવવાં, તથા કળાઓનો અભ્યાસ કરાવવો. તથા ૪. રમત ગમતના મેલાપડા કરવા; સંગીતને ઉત્તેજન આપવું; સાયન્સ વગેરેનાં બાપણો આપવાં તથા નિબંધો લખાવવા. સામાન્ય રીતે સ્ત્રીનું હૃદય કોમળ હોય છે; હેતુ અન્તઃકરણનો દયાભાવ આવે માગે દોરાશે તો અમૂલ્ય લાભ થવાનો એ નિઃશંકય છે. દયાદાન તનથી તથા ધનથી બંનેથી થઈ શકે. આપણું કર્તવ્ય છે કે દાનની જે સંસ્થાઓ છે હેતુને મદદ કરવી. ૧. દુકાળ, મરડી, વગેરે માંદગીના પ્રસંગોમાં દરદીઓની માવજત કરવી; બીજી કોમળ સ્ત્રીઓને આ વાત સંભળીને જ કંપારી છૂટશે, પણ વિચાર કરી જોઈશું તો દાનવણના જેવું ધર્મનું કામ બીજું કોઈ પણ નથી. દાનની સારવાર શિવાય હંજરો મનુષ્યોના જીવને નુકશાન પહોંચે છે. માટે આપણી સ્ત્રીઓએ ખરી કેળવણી જે હૃદયની જ છે હેતુની શરૂઆત આવા પ્રકારની દયાભાવના કૃત્ય કરી, સગાં સંબંધીઓમાં માંદાંની માવજત કરવાનો પ્રારંભ કરવો, તેમ કરવાથી થઈ શકશે. ૨. શહેરમાં અનાયાત્રમો હોય હેતુ મુલાકાત લેવી, હેતુમાં રહેતાં જાળકોને બોધ આપવો, તથા હેતુને સારી સોજનનો લાભ આપવો. ૩ ગરીબ સ્ત્રીઓને ઉદ્યોગ તથા આજીવિકાનાં સાધન શીખવવાં, અને હેતુને બનતી મદદ કરવી—આવી અનેક રીતે આપણે આપણી બહેનોને ઉપયોગી થઈ શકીશું. માત્ર મોજમજમાં દિવસ ગાળાથી જીંદગીની સફળતા નથી. એક બગિનીનું જીવન પણ આપણે સુધારી શકીશું તોપણ આપણું જીવન શીખૂત થશે.

ખાધ રતનખાઈ લક્ષ્મીદાસ:—પરાંપકાર એ મહા પુણ્ય છે અને મહા પુણ્યનું ઉત્તમ ફળ પરમાર્થ છે. જો આપણે સત્યમાર્ગ ચાલીએ તો ધરસંસારમાં આપણે જેટલો પરાંપકાર કરી શકીએ તેટલો કોઈપણ બીજી સ્થિતિમાં થઈ શકતો નથી. સ્ત્રીઓના સંસાર પુરુષ સાથે જોડાયેલો છે. પુરુષને ખરા શૃદ્ધસાધકમાં મદદ કરવાને સ્ત્રીએ સમર્થ રીતે શક્તિમાન થવું અને બીજી બગિનીઓને તેજ પ્રમાણે યોગ્ય રીતે હેતુ માગે મદદાવવી એ

પરમાર્થને શિખરે ચઢવા જેવું છે. જેમ એક કુટુંબમાં ભાઈઓ એક ખીજને મદદ કરે તો તેમના પિતાને સુખ અને સંતોષ થાય છે તેમ આપણી બહેનો માટે આપણે પ્રયત્ન કરીશું તો આપણા જગતરૂપી કુટુંબના પિતા પરમેશ્વરને સંતોષ અને આનન્દ નહિ થાય ? ગુજરાતી અળખાઓની ધણીજ પછાત હાલત છે; તે સુધારવાને આપણે પ્રયત્ન કરવો એ આપણો ધર્મ છે. હાલ બાળકી ચાર પાંચ ચોપડી શીખી એટલામાં તો તેહનું લગ્ન થાય છે અને તેને સાસરે જઈ પડે છે એટલે આપણી સ્ત્રીઓને વધારે જ્ઞાન મેળવવાનો અવકાશ મળતો નથી અને અજ્ઞાનતામાં જ સંસાર પુરો કરવો પડે છે. આવી હાલત સુધારવાને હવે કેળવણીવાળી સ્ત્રીશિક્ષકોનો એક વર્ગ કહાડી, જૂઠાં જૂઠાં શહેરોનાં મૃદસ્થ કુટુંબોમાં ખરી કેળવણી આપવી શરૂ કરવી અને તેમના આચાર વિચાર તથા મૃદસ્થાશ્રમની સ્થિતિ સુધારવી. કામ સહેલું નથી પણ શરૂઆત કરવી અવશ્ય છે. ઈંગ્લંડ તથા અમેરિકાથી બહુશી સ્ત્રીઓ 'મિસને' માટે અહિં આવી તેવા પ્રયત્ન કરે છે; પરંતુ તેઓ પરધર્મી હોવાથી તેઓ આપણા ધર્મને લગતી, આપણી રહેણીકરણીને અનુસરતી કેળવણી આપી શકતી નથી. માટે આપણા ધનવાન વર્ગે તેવાં કામ માથે લેવાં જોઈએ. આવાં મંડળો તરફથી તેવા પ્રયત્નો થવા જોઈએ અને મહારાજા ગાયકવાડ તરફથી જે પ્રયાસ શરૂ થયા છે તેને દિલસોજી અને સહાયતા આપવી જોઈએ. પૈસાથી પંરોપકાર થઈ શકે છે પણ આવા ગૃહસંસારના સુધારામાં જાતમહેનત ખાસ અવશ્યક છે. વિદ્વાંસો એનિબિસેન્ટ પરદેશી બાનુ છે અને ધનવાન નહિ છતાં તેણે આપણી ઉન્નતિ માટે પ્રયત્નો શરૂ કર્યા છે તેમાં પરમેશ્વરની તેને સહાય છે. અને તે ધાર્મિક કામ પાર પાડી શકે છે. આપણી સ્ત્રીઓએ પણ એવાંજ કામ કરવાની જરૂર છે. અલબત્ત એ કલકલથી ન થઈ શકે તો ધનવાન સ્ત્રીઓએ મંડળીઓ કરીને પણ તેવાં કામ આરંભવાં જોઈએ. લેડિ કહરિન કુન્ડની ઇસ્પતાલો અને મિસિસ એડમ બાઇસિની ઇસ્પતાલ એ ઉત્તમ પ્રયાસોના દર્શાવણ છે. આપણે સુધરી, ખીજને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો તે આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય અને ધર્મ છે.

મિસિસ ધનકોરબાઈ પરોત્તમઃ—આપણા સાંસારિક રીવાજોમાં શું ખામી છે અને તેમાં શું ફેરફાર કરવો ઘટે છે તે તકે જણાવો. ગૃહરાજ્યમાં પુરુષ કરતાં સ્ત્રીનો વધારે મોટો દરજ્જો છે. પશ્ચિમ તરફના લોકો હિન્દુઓ ઉપર સ્ત્રીઓને ગુલામી તરીકે ગણવાનું આજ મૂકે છે, પણ તે તેમની અજ્ઞાનતાને લીધે જ છે. દરેક ઘરમાં સ્ત્રીઓ ખીજ પ્હારની બાળતોથી અજ્ઞાન હોય તોપણ તેમના અનુભવ અને વ્યવહાર રીતિ આગળ પુરુષો ધણા જ પછાત પડી જાય છે. આ પ્રમાણે ગૃહસંસારમાં સ્ત્રીનું જ ચલણ હોવાથી તેના હોયને માટે તેજ જવાબદાર છે. માટે આપણે તેમાં સુધારા કરવા એને માટે ખામીઓ શોધી ફેલાડવી એ આપણું પ્હેલું કામ છે. મુખ્ય દોષ બાળલગ્નો છે જે દૂર કરવાથી ધણીખરી ખામીઓ દૂર થઈ શકશે અને સંસારરિયતિ સુધરશે.

મિસિસ નંજી અનુલાલઃ—આપણા લોકમાં ઘણું વખતે હદ ઉપરાંત શેવા કૂટવાની વેલાઈ રહેલી. મૂર્ખતા શરીર તથા મનને નુકસાનકર્તા છે. ધણી સ્ત્રીઓ રસ્તા ઉ-

સ્ત્રીઓનું નિત્ય કર્મ.

સત્તારીઓ! ત્હમારું આન્ધક-નિત્યકર્મનાં હું કદાચ ચિતાર આપવા પ્રયાસ કરીશ તો ત્હમે કોધાયમાન થશો ખરાં કે? કાણુને કાણો કહેતાં ખોટું લાગે જ. પણ કાણો તો બિચારો કોટી પ્રયત્ને બે આંખે દેખતો નથી થતો. બહુ બહુ થાય તો કાચની ખોટી આંખ નંખાવી, ચરમાં ધોંધી, બાંધે જગતને પોતે દેખતો છે એમ જણાવે. પરન્તુ ત્હમારા સંભવમાં એમ નથી. ત્હમે ધારો તો નર્કનું સ્વર્ગ બનાવો. સ્ત્રીઓ માત્ર કેળવણીના અભાવને લીધે જ પશુવત્ જીવન ગાળે છે. બાકી સ્ત્રીઓએ જે બહાદુરીનાં કામ કર્યાં છે, પોતાના પતિવ્રતથી જે મહાન સત્તા ભોગવી છે, તે ત્હમારાથી ક્યાં અનુભવી છે? પરન્તુ હવે એવી વાતો તો બહુ યથ, પણ-પણ થું, પણમાં હરિતું નામ! કહેનારા કહો જાય, ને કરનારાં કર્યં જાય; પણ એમાં ત્હમારો દોષ નથી. એ દોષ ત્હમારાથી વધારે કેળવાયલાં ત્હમારાં વડિલોને શિર છે. ત્હમની ઇચ્છા ત્હમારો ઉદ્ધાર કરવા તરફ ઝોળી જણાય છે. ધણાક સાધુ પુરુષો ત્હમારી ઉન્નતિ કરવા મથે છે. પરન્તુ ત્હમારું સામાન્ય, ત્હમારું બળ એટલું છે કે સુધારો થઈ શકતો નથી. ત્હમારામાંથી ધણીખરી સ્ત્રીઓ સહવારથી તે સ્કાંજ સુધી કુચલી, કંકાસ, ધર્મ્યા આદિ દુર્ગુણોમાં જ વખત ગાળે છે. અને સત્ય પ્રેમજ પરમેશ્વર-પતિ સાસું સસરો-તેમની સેવામાં-તેમને પ્રસન્ન રાખવામાં વખત ગાળવાને બદલે, કોઈ ન્હાવા દોડશે, કોઈ દેવદર્શન જશે, કોઈ બાવા જોગી પાસે જશે, તો કોઈ સમાધિ સિખવા જશે. આપણે ત્યાં વ્રતનો તો તોટો હોતો નથી આજ માધ્યસ્થાન તો કાલ વળી ગિરું સ્નાન, એમ કર્મે આસ્થાજ કરવાનું. પણ વ્રતનો હેતુ સ્કમજતાં નથી. પાર્વતીએ કેપ્ પતિ મેળવવાને માટે ધણાંખરાં વ્રત કર્યાં છે. પણ ત્હમે તો પરમેશ્વરની કૃપાથી બધાં જી પતિને પ્રાપ્ત કરીને પછી શામાટે ત્હમે આમ ત્હમારા પ્રેમનો પ્રવાહ જુદી એ ઉત્તમજા હો? પ્રાતઃકાળે હઠી, સંપ્રતિભાનંદ્ય નિહાળતી હો, નદીએ જવાનો હેતુ કુપણું મુખ્ય. ત્હાણા પાણીથી સ્નાન કરવાનો હોય, તો તો ધુળ નાંખી; પણ આતો સહગાવી હાથમાં ધોયકણાં, ને માથે ધણ મુકીને ટોળાબધ સ્ત્રીઓ ઉપડેછે.

મિસિસ ધન-સત્તારીઓનાં જીવન ચરિત્ર-વીર પુરુષોનાં ચરિત્ર ગાતાં હોય તો તો ત્હમો શું ફેરફાર કર; પણ આતો કુચલીજ આલવાની. પણ એમાં દોષ કોનો? બ્યાં પેટી ધારે મ્હોટો દરજ્જો છેજ કરતી હોય, બ્યાં માતા જ પોતાની પુત્રીને કુચલી કરવામાં ગણવાનું આજ મૂકે છે, ને કહેવું? હું એમ નથી કહેવા માગતો કે દરેક સ્ત્રી આવી છે. ખીજ બ્હારની બાળતોથી જ શાન્તિથી પોતાની જીવનમોક્ષ વહેવરાવે છે. અતિ ઉન્નત ગણ પુરુષો ધણા જ પદ સાધુ પુરુષો પણ વહે છે! પણ એવી સ્ત્રીઓ સોએ એક હોવાથી ત્હના દોષને મા-હારમાં હશે કે ગરીબ જુપડામાં હશે? તેતો બધર જલો. માટે ખામીઓ શોધી કાઢે કાંઈ આપવા પ્રયાસ થાય તો એનો હેતુ સ્ત્રીઓની દર કરવાથી ધણીખર

ચિત્ર: ૧.

મિસિસ

વાની ઘેલાં : શબ્દ લાડુ બાગીચ છે. માર્ગમાં વાતોના ગપાટા ચાલે છે, થાય છે. કાંઈ બ્હેન જરા ઉતાવળ કરતી!

શાણી—એ આ આવી; મારી સાસુ આડી થઇ, કહે કે જવાન બાયડીએને નદીએ નહાવું શું? ત્યારે મેં કું માછ, મ્હારે તો આવે મોટે દહાડે ન્હાવા વગર ન આવે. ડોશી તો બળબળતાં રહ્યાં ને હું તો ન્હાવા આવી. આવું વરત ફરી ફરીને હાથ આવવાનું છે?

આનન્દિની—વાર પેલા મુંબાઈવાળા હરસુખરાય ચરમાં ધાલે છે?

શાણી—હા, બ્હેન! એતો વળી ચરમાં ધાલે છે, ને બામડી યુટ પહેરે છે. સુધરી ગયા છે જો!

ડોશી—હરહરતો કળજુગ આવ્યો બાપ, બાયડીથી તે યુટ પહેરાય કે? કહે/છે કે વાંડી સેંથી પાડે છે ને પારશણ જોવો પોલકો પહેરે છે. ને વળી ધણી ધણીયાણી સામળ મહમની પેડે શરવા જાય છે.

હસમુખ—ઓ બાપા! હું કની માથવટો ન્હાતી હતી તે નદીએથી આવું, ત્યાં પુલ ઉપર એક ગાડી જાય તેમાં જાઉં તો હરસુખરાય ગાડીની પાછળ બેઠેલા, ને એની વહુ ગાડીવાળાના જોડે બેસી ગાડી દોકે. તે આપણાં ગંગામા કહે કે આ મુઠ્ઠા આ કપ્પા પારશણ છે. ત્યારે મેં કું મરો ડોશી આતો પેલા હરસુખરાય ડાકટર અને સ્વામલતા એની વહુ. ડોશી તો આભાંજ બની ગયાં, અને કહે કે કળજુગ તે આવું નામ.

આનન્દિની—તે સૌ સૌને પાલવતું સૌ કરે, તેમાં કોઈને શું?

શાણી—બેસ રાહલી, આ આણી વળી પેલી શામલીની સહીયણી થાય છે તે ઉપરાણું તાણે છે. ત્યારે આવી સુધરેલી છે તો નદીએ શું કામ આવે છે?

હસમુખ—નદીએ કેમ ન આવે જો, નદી તો બધાયની મા રહમત! સંપરમે દહાડે અમથો કંકાસ ન કરીશ, રહમત કની!

નન્દુ—એતો દીક, પણ અલી *માટલીકુટનું જાણાયું કે?

ડોશી—અરે મુઠ્ઠા એ પરીક્ષા, એનું નામ જ જવા દોની. મારો નરસીયો કની તે રાત દહાડો વાંચે, ન જુએ રાત, ન જુએ દહાડો, વાંચવા સાર તો નાત્યમાં જમવાએ ન જાય. ત્યારે હું કહું કે નરસીયા, જમવા જવું એ પહેલી વાત, જમ્યા વગર બણવું ન કામું. તોએ બચારો નાત્યમાં ન જાય. પણ છાપામાં તો એનું નામ જ ને મળે.

આનન્દિની—તે હશે ભમરડા જોવો તે નપાસ થયો હશે. વાંચતો હશે તો રહમતો નહિ હોય, ને રહમતો હશે તો લખતાં નહીં આવડે. તો યાય જ તો નપાસ.

ડોશી—તે નપાસ થઈને એને શી શીકર છે? હજી તે જસના મ્હારા બાપા બેઠા છે. તે એને શી શીકર્ય છે.

હવે—(ખોખરે ધાંટ) કેમ બહેનો, ખુશી તો ખરાં કે, નદીએ જાઓ છો કે? ધણું સાઈ, ધણું સાઈ. તમારાં લુગડાં આપણા છાંયામાં મુકી કરારે નહાજો. વાર, આટલી તમે ભગવતીઓ છો, તો ધરમ સચવાય છે.

નન્દુ—હવેજ મહારાજ, આ નાત્યમાં દેડવાડો શો! તમારા જેવા વિદ્વાન નાસના ગોર હાથને આતે કેમ ખમાય છે?

મટજી—(ખોખરે ધાંટ) બહેન, આ સધળું જમાનાનું પરમાણુ છે. જોત જોતામાં જુગ બદલાઈ ગયેલ જુઓને નાસમાં સોમવાર કરનારા પણ કેટલાક ઘટી ગયા; પહેલાં તો અમારાં જન્મજાનને લાં સોમવારે તો સોં સોં આઠાણું બોજન થતું. ને ચાર તો મહા રૂદ્ર કર્યા હતા, આપડી છોકરાં તો રૂપ રૂપની મણી! ને હાથમાં સોનાનાં પાણી વાસણ લઈને જન્મ્યા નીકળે તે લોક તો જોઈ રહે, એ ગધો દાક ક્યાં ગયો. હવે તો રૂદ્ર એક રાયજીભાઈને લાં સોમવાર અસલી રીતે ચાલે છે. પણ દિકરા તો સાવ વટલી ગયો છે જો.

હસમુખ—નાયજીભાઈને ત્યાં એકના એક દીકરાની વડુને સીમન્ત આન્યુ તોએ ઉપર ધી ન પીરસ્યું.

મટજી—(ખોખરે ધાંટ) તે સું કરીએ બહેન, ઉપર ધીના તો વખત જ ગયેલ લાં કડચાઈ સાળા પેદા કર્યા વગરના તો ગજે રાંસે છે.

ચાણી—પણ મહારાજ હવે તો આપનું બારમુંએ કોઈ કરતું નથી. આપનું બારમું ને વડુનું સીમન્ત ફરી ફરીને કાંઈ આવતું નથી. પણ હવે તો કાંઈ માસ જ ન રહ્યા.

મટજી—(ખોખરે ધાંટ) હવે નાત્યમાં ઢંગ જ શા રહ્યા છે! સાવ બધા બીડી ડુકા ને દાડીયા થઈ ગયા છે. ને ગમે તેનું ખાય છે.

હસમુખ—મહારાજ, નાત્યથી દુપાટી તો તાગડધીનાં કરો છો, ને નાત્યનું જાંકું બોલો છો? આ માનાના સંધમાં જાઓ છો લાં તમે આપડી બનો છો, કાંચળા પહેરો છો, ને પછી ગાંજના દમ મારો છો, લાં તમારો ધરમ કેવો ઉધી જાય છે?

મટજી—(ખોખરે ધાંટ) બહેન તમારા પિતા ગુજરી જતે ને તમારું લગ્ન સુધારા પક્ષમાં થતે તમે આમ બોલો છો. વાર, બહેન, તમારું કલ્યાણ ચાઓ. આ પેલો દેખાય એ મારો છયો. લુંગડાં, ધરેણાં, વિગેરે જે મુકતું હોય તો મુકીને મુખેથી નહાવા જાઓ. જુઓ અમારા છાયામાં કુંકે, ચંદન, ભસ્મ, દેસરી ટીકું, ટીલાં કરવાની રાણીઓ, બીબાં, ચાટલાં, બધું છે.

(અપૂર્ણ.)

સુમિત્ર-અનુસમાજ.

સ્ત્રીઓના શિક્ષણસંબંધી યોજના.

મુંબાઇ સોશીઅલ રીફોર્મ એસોસિએશને સામાજિક સુધારણાના સંબંધમાં કેટલીક યોજના ઘડી કાઢેલી છે. તે પૈકીની સ્ત્રીશિક્ષણસંબંધી નીચેની યોજના અમલમાં મુકવાનો ઠરાવ થયો છે.

આ વિષય ઉપર વિચાર કરવાનું કામ નામદાર ગોકલદાસ પારેખ, મિ. ડી. જી. પાધ્યે, મિ. કે. બી. વાગસે, મિ. નાનૂ નારાયણ કોહારે સોલિસિટર અને મિ. ભાગેકર વકીલ મળી એક કમીટીને એસોસિએશને સોંપ્યું હતું. એ કમીટીએ કરેલા રિપોર્ટમાં, મુંબાઇમાં (૧) ગિરગામના લત્તા ઉપર છોકરીઓ માટે હાઈસ્કૂલ સ્થાપવી. (૨) ગિરગામ, ભુલેશ્વર વગેરે મુંબાઇના જુદા જુદા ભાગોમાં અઠવાડિયામાં ત્રણ આર દિવસ અમુક કલાક કેટલાક વિષય શીખવવાના વર્ગ કાઢવા અને (૩) મુંબાઇના જુદા જુદા લત્તાઓમાં સ્ત્રીઓનું જ્ઞાન વધે એવા કાંઈ વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાન આપવાં એવી ત્રણ સૂચના કરી હતી.

(૧) છોકરીઓ સારું એક હાઈસ્કૂલ ઉઘાડવાની પહેલી સૂચના તરત અમલમાં આણી રાકાય એવી ન હોવાથી હાલ તરત મોકુફ રાખવી પડી છે. કારણ કે છોકરીઓ માટે હાઈસ્કૂલ સ્થાપવાનું કામ ઓછામાં ઓછા સપા લાખ રૂપિયાનું ફંડ એકઠું થાય ત્યાં સુધી અશક્ય છે.

(૨) બીજી સૂચના મુંબાઇમાં જુદે જુદે ઠેકાણે કેટલાક વિષય શીખવવાના વર્ગ ઉઘાડવા સંબંધી છે. આ સૂચના પણ ગુજરાતી હિંદુઓ માટે તરત અમલમાં આણી રાકાય એવી છે. મરાઠી વર્ગને માટે તેમ થાય એવું નથી. કારણ આ સૂચના અમલમાં આણવાને દર માસે રૂપિયા ૧૫૦ નું ખર્ચ અડસટવામાં આવે છે. ગુજરાતી હિંદુઓ માટે આવા વર્ગ કાઢવાનું વધારે સુગમતા ભરેલું છે એનું કારણ એટલું જ સ્ત્રીવર્ગને શિક્ષણ આપવા સ્ત્રીશિક્ષકો વગર નજ આંધે એવી આપણા લોકોની હજી સમજ છે. મરાઠી મંડળમાં ભણેલી સ્ત્રીઓ ઘણી યોગી છે.

પારસીઓમાં કેળવણી પામેલો સ્ત્રીવર્ગ મોટો છે, અને પારસીઓ તથા ગુજરાતી હિંદુઓની ભાષા એક સરખી હોવાના સળગથી શિક્ષકવર્ગ સંબંધી અડચણ ઘણે ભાગે દૂર થાય છે. એસોસિએશનના એક સભાસદે ગુજરાતી હિંદુઓ માટે ભુલેશ્વરમાં એક નાનો વર્ગ ઉઘાડ્યો છે. તેને જ હાલ તુરત તો સુધારવો વધારવો એવો વિચાર છે. અબ્યાસનો કમ હાઈસ્કૂલ પ્રમાણે રાખવાનો નથી. અંગ્રેજ અને ગુજરાતી ભાષાજ્ઞાન, ઇતિહાસ, ભુગોલ, યોગ્ય ગણીત, શિવજીકામ, ગાયન, ઘર સંબંધી આરોગ્યશાસ્ત્ર વગેરે વિષયો શીખવવામાં આવશે. હજી તે માટે પૈસાસંબંધી વગેરે ગોઠવણ થઈ નથી એટલે હાલ એ બાબત ઉપર વધારે કહેવાનું નથી. દક્ષિણી હિંદુઓ પૈકી પ્રભુ લોકોમાં મોટી ઉમ્મર થયા છતાં અવિવહિત સ્થિતિ હોવાના સળગથી ઘણી છોકરીઓ આવા વર્ગોને લાભ લેવાને તૈયાર છે, ત્યારે સારી કેળવણી પામેલ સ્ત્રીશિક્ષકો મરાઠી વર્ગમાં મળતા નથી. સ્ત્રીશિક્ષકો તૈયાર.

કર્તા શિવાય આ ખોટ પુરી પાડવાનું કામ ઘણું કઠણ છે. પુનાની છોકરીઓ માટેની હા-
ઈસ્કુલમાં ઈંગ્રેજ બાળનારે દિંદુ સીક્ષકો તૈયાર કરવામાં આવતા નથી એ એક મોટી
ખામી જણાય છે. સારી કેળવણી પ્રાપ્તિ આપવાને નિશાન ખાતામાં નોકરી મળવી જણ
સહેલી છે. મેટ્રીક્યુલેશન પાસ થયેલી બાઈઓને સ્કોલરશીપ આપી ટ્રેનિંગ કોલેજની પેઠે
તૈયાર કરવામાં આવે તો સુખાઈ, ગુજરાત વગેરે દેશોએ તેમને નોકરી મળવાની, એટલુંજ
નહી પણ પચ્ચમ વાગ્ય પ્રાત વગેરે જે જે દેશોએ પડ્યાનો ગિવાજ હોવાના સમયથી સ્ત્રી
શિક્ષકોની ખાસ જરૂર છે, ત્યાં કેળવણી પ્રાપ્તિ આપવાને ૪૦, ૫૦ રૂપિયાની જગ્યાઓ
સહેજ મળી શકે.

(૩) ત્રીજી સુચના સ્ત્રીઓને જુદા જુદા વિષયોનું જ્ઞાન આપવાની છે. સુખાઈ
એલેક્ઝાન્ડ્રા ગર્મન રકુલ, ગિરગામ મિસન હાઈસ્કુલ વગેરે જ્યાં નીશાગોમાં મળી, ચૌદ વ-
ર્ષની ઉંમર ઉપરના બાળનારાની સમ્યા આવીસતી પણ નથી. અને આ નીશાગોમાં જે
બારે રૂં આપવી પડે છે તેમાં ઘટાડો કરી હાઈસ્કુલ કારવામાં આવે તો આનંદ પચીસ
વર્ષમાં, ચૌદ વર્ષની ઉંમર ઉપરના બાળનાગની સમ્યા જણસ ઉપર થાય એમ લાગતું નથી.
આખા દિવસમાં બાળના પુરોગોનું પણ પ્રમાણ નમ્મે જે ટકાવે છે તે પણ પગેલાં
જમણાં સ્ત્રીઓનો જે મોટો વર્ગ આપણામાં છે તેમના નમ્મે આપણું જ્ઞાન પોતાનાં જ
ખાસ અગત્યનું છે. અને તેમના અજ્ઞાનપ્રકારને જ્ઞાને કરીને ઘોડો ધણી પણ નાશ જે
રીતે થઈ શકે તેવા કાંઈપણ ઉપાય ન થેવાય તે તેમનું, આપણું અને આખા દેશનું તે-
ટલા પુરતું નુકશાનનું થવાનું એટલા જ માટે સ્ત્રીકેળવણીનો વિસ્તાર વધારવાના કામમાં
નહી જેવા જણાતા ઉપાય સુદા કરવા યોગ્ય નથી એમ કહી શકાય નહીં કે. હિ બા.
મણિભાઈ જસભાઈએ માધવમાગમાં સ્ત્રીકેળવણીના વિષય ઉપર એક મોટો નિમંત્ર વાચ્યો
હતો તેમાં એમણે એક જણાવ્યું હતું કે સુખાઈમાં એક મોટું મકાન બાંધી અગર બાંડે
રાખી ત્યાં શાસ્ત્રીય અને ખીજા વિષયો ઉપરના પુષ્કળ પુસ્તકો એકઠા કરવા અને આખા
પુસ્તકાલયમાં એક વ્યાખ્યાનમાં આપવાનું શરૂ કરવું મેથડ લેન્ટર્ન, ચિત્રો, નકશાઓ,
ગમતના ઉપયોગમાં આવે એના યંત્રો, દુર્બીનો, સુદમદર્શક યંત્રો, મ્યુઝીકોપ, સિનેમેટો
આદિ વગેરે જુદા જુદા પ્રકારના વિષયોને લગતા માધનો આ પુસ્તકાલયમાં રાખવા અને
જુદા જુદા પરિજ્ઞાનો, પાત્રો, આ બાળો આજવાજા, ખજૂ, આ, મુદ્રાત્મા એક મોટી ખર્ચ
હતી, આપણા બેકમાં શિક્ષણના વિષયમાં ઉત્સાહ યોડો અને જેમને ઉત્સાહ હોય તે
મને સુખાઈના છેટે છેટેના બાગોમાંથી બાડાની ગાડીઓ વગેરે કરીને સ્ત્રીઓને પુસ્તકાલ-
યમાં મોખલવાની શક્તિ ના હોય આ વાત હિ બા. મણિભાઈના વક્ષમાં આવી નહીં તેથી
કરીને સ્ત્રીઓને તકલીફ ન પડે અને તેમના કુરમનના વખતમાં એટલે જણોદે એક જ ચાર
વાગ્યા સુધી જે આનીમાં અગર વાડીમાં તેઓ રહેતા હોય ત્યાં બાળકોનાં જોઈતાં મન
સાધનો મહીત મોકલી આપવાની ગોઠવણ થવી જોઈશે. બીજી પણ એક વાત ધ્યાનમાં
રાખવાની એ છે કે ખાસ સ્ત્રીઓ માટે જ જ્યારે વ્યાખ્યાનો આપવાના છે ત્યાર પુરો
તે આપે એ એકદર દિંદુ જનમમ્મને પમદ પડવાનું નહીં મંદીરોમાં, ગણપતી ઉત્સાહને
વખતે અથવા કથામાં પુરુષ વર્ગ બોનનાં હોય છે, છતાં ત્યાં સ્ત્રીઓને મોકલવામાં યોગ્ય
વાધો ગણવા નથી એટલું જ નહીં પણ નાટ્યને જોના હજારો મોટાં સ્ત્રીઓને લઈ જાય

છે ત્યારે કોઈ સભ્ય પુરુષનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા સ્ત્રીઓને મોકલવામાં શી હરકત છે ? આ સવાલ થવા યોગ્ય છે. અને તે પછી તેમ કરવાથી કંઈ જવાનું નથી. માટે જ્યાં સુધી સ્ત્રી વ્યાખ્યાનકારો તૈયાર થાય ત્યાં સુધી એઓ જગ્યામાં રહેતાં હોય તેવી આજ્ઞામાં અગર વાડીઓમાં પુરુષ બાપણ કર્તાઓએ ન જવું એ માર્ગજ હાલ સુગમ પદવાનો. અત્યારે મુંબાઈમાં સ્ત્રીઓની ત્રણ સભાઓ ચાલુ છે. (૧) પ્રાર્થના સમાજમાં ભરાનારો સ્ત્રીસમાજ, (૨) મિસીસ બ્રીટાન પિત્રોના મકાનમાં ભરાતી સ્ત્રીઓની સભા અને (૩) આર્ય સમાજમાં મળે છે તે; પહેલે એ ઠેકાણે દરેક રાત્રિવારે લગભગ પંચાસ ત્રીસ બાઈઓ એકઠી થાય છે. તેમાં ધણો ભાગ દક્ષિણી વર્ગનો હોય છે; આર્ય સમાજમાં કંઈ વિશેષ ઉત્સાહ દેખાય છે. તે ઠેકાણે સ્ત્રીઓની સભા થાય એટલે સૌ સવાસો પર્વત દર વખતે સંખ્યા થાય છે. પછી તેમાં દર રાત્રિવારે વ્યાખ્યાન આપવામાં આવતાં નથી. પંખવાડી-જામાં અગર મહિનામાં એકાદવાર તેમ કરવામાં આવે છે. આ બન્ને સમાજોમાં વ્યાખ્યાન કર્તાઓ પુરુષ હોય છે તે છતાં સ્ત્રીઓને તે સાંભળવા જવાનો સંકોચ ધણે ભાગે કમી થયો છે, એ મોટી સંતોષની વાત છે. આ બન્ને સમાજોમાં અને ખીણ એકાદ ચાલીમાં પુરુષોદ્ધાર વ્યાખ્યાન આપવાની યોજના કરી છે. અને તે માટે હાલ તરત ફક્ત પાંચ છ વિષયો પસંદ કરવામાં આવ્યા છે. તે વિષયો ઉપયોગમાં આવે તેવા અને શાસ્ત્રીય છે અને એક વરસ સુધી તેજ વિષયો સંબંધી બાપણો થશે.

પહેલો વિષય. શરીરશાસ્ત્ર સંબંધી અગત્યની બાબતો.

બીજો „ પીટિન મનુષ્યોને તાત્કાલિક જરૂરી મદદ.

ત્રીજો „ આરોગ્યશાસ્ત્ર—ગૃહચિકિત્સા.

ચોથો „ જ્યોતિષ.

પાંચમો „ રસાયનશાસ્ત્ર.

છઠ્ઠો „ વનસ્પતિશાસ્ત્ર.

સાતમો „ ગુજરાતી વાર્તા. (માહિત્ય)

દર અકવાડીએ એક વ્યાખ્યાન થશે; એક વિષય પુરો થયા પછી બીજો ક્ષેત્રમાં આવશે. દરેક વિષયનું માત્ર સાધારણ જ્ઞાન આપવાનો હેતુ રાખવામાં આવ્યો છે. દર અકવાડીએ એકેક એટલે એક વરસમાં એકંદર આવન દિવસજ મળવાના. તેમાંથી જોગના કારણથી બે ત્રણ મહીના વ્યાખ્યાન આપવાનું બંધ રાખવું પડશે. બાકી રહેલા ચાલીસ પીસતાલીસ દિવસોમાં આ બધા વિષયો જોઈ નાખવા જોઈએ; એટલે તેમ કરનાં દરેક વિષય સારુ છ સાત દિવસ મળશે. ગુજરાતી અને દક્ષિણી બન્ને જાતીના પુરુષ વ્યાખ્યાનકારો મળવા એ કંઠણુ લાગતું હતું પણ હવે તે યજ્ઞભાગે મળી આવ્યા છે એમ કહેવામાં વાંધો નથી. ડા. ત્રિલોકેશ્વર, ડા. ખાંડવાલા, ડા. કલ્યાણુદાસ દેસાઈ, ડા. કે. એન. ગોખલે, ડા. એસ. જી. રાનડે, એ ગ્રહસ્થો પહેલા ત્રણ વિષયો લેશે. જ્યોતિષનો વિષય મિ. આનંદ-રાવ દલવી એમ. એ. અને મિ. દિવાનજી બી. એ. શિખવશે. એલફિસ્ટન કોલેજવાળા પ્રો. દલાલ અગર મિ. મદનલાલ ગજનર અને દક્ષિણી ગ્રહસ્થો પૈકી રાજેશી કોટીભાસ્કર એમ. એ. એઓ રસાયનશાસ્ત્ર સંબંધી વ્યાખ્યાનો આપશે. પ્રસિદ્ધ ડા. સાંભારે અને

વિદ્યસન કોલેજવાળા મિ. ઠાટ્ટે ખી. એ. વનસ્પતિચાત્ર ઉપર ભાષણ આપશે. મરાઠી સાહિત્ય ઉપર રા. રા. વિનાયક કોંટદેવ એક વ્યાખ્યાન કરશે. આ છ વિષયોના વ્યાખ્યાન કર્તાઓએ ખીજી બે સરતો કબુલ કરી છે; પહેલી મરત એ છે કે દરેક ભાષણકારે સ્વ-ભાષામાં બહુ વ્યાખ્યાન લખવું જોઈએ. જે વિષયો ઉપર હાલેલાં પુસ્તકો તૈયાર મળે છે તે વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાનો લખી કાઢવાની જરૂર નથી. પ્રાર્થના સમાજ અને આર્યસમાજ તરફથી બે અઠવાડીક પત્રો, મરાઠી અને ગુજરાતીમાં, મુખોધ પત્રિકા અને આર્યપ્રકાશ, નીકળેજ છે; તે પત્રોમાં આ વ્યાખ્યાનો પહેલાં છાપવામાં આવશે; અને પછી તેઓ મારશ્વત પુસ્તક રૂપે તેમને પ્રકટ કરી દરેક બાઈના હાથમાં તે મુકવામાં આવશે. સારખાદ અનુકુલ દિવસે અથવા વખતે આ જ વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવશે. બનશે ત્યાં સુધી એક વિષય એક વ્યાખ્યાનમાં જ પુરો કરવામાં આવશે. ખીજી સરત દરેક વ્યાખ્યાનકારે દર મહીને પાંચ છ સવાલો લખી આપવાની છે. તે પ્રશ્નો છાપીને સર્વ બાઈઓને આપવામાં આવશે. જેમ વધારે સ્ત્રીઓ તેના ઉત્તર લખશે તેમ વધારે સારું. આ લેખી સવાલોના લેખી જવાબ સ્ત્રીઓની સમાજમાં અથવા ઘેરથી લખી, નીમેલી તારીએ એમેસિએશનના સીપાર્થ મારશ્વત વ્યાખ્યાનકર્તા ઉપર તપાસવા માટે મોકલવામાં આવશે. મુખ્યાર્થ પ્રાર્થના સમાજમાં પુણેસો ઉપર સભામંદો છે અને આર્યસમાજમાં અટીમે છે. દરેક કુટુંબના મુખ્ય માણસ ઉપર થઈ કરીને બે સ્ત્રીઓ આધાર રાખતી હોય છે. એક તો તેમની પોતાની પત્ની અને ખીજી તેમની પુત્રવધૂ અથવા પુત્રી. દરેક માણસ પોતાના મન ઉપર લે તો દરેક વ્યાખ્યાનમાં મેજીક લેન્ટર્ન રજાઈડસ, પ્રયોગો, ચિત્રો, સાંચા, વગેરે દેખાડવાથી સ્ત્રીઓને માહિતી અને ગંભીર બને મળે. પ્રાર્થનાસમાજ અને આર્યસમાજમાં વારાફરતી દર ત્રણ મહીને સ્ત્રીઓનો મેજા (મેટહોમ) ભરવામાં આવશે; અને તે પ્રસંગે કોઈ પ્રસિદ્ધ હિંદુ અથવા ખીજી જાતની બાઈને અધ્યક્ષ નીમી બે ત્રણ વિષયો ચર્ચાવવામાં આવશે. શરૂઆતમાં, સંસ્કૃત, અંગ્રેજી, મરાઠી, અથવા ગુજરાતી ગદ્ય અથવા પદ્યમાંથી કેટલીક સ્ત્રીઓ ઉત્તમ ઉત્તમ ફકરા મોટે બોલી બતાવશે. સારખાદ સ્ત્રીશિક્ષણ સંઘથી વગેરે સભાપણી (પ્રયાસોગમ) થશે. માસિક પરિક્ષામાં જે સ્ત્રીઓએ જવાબપત્રકો આપ્યાં હશે તેમનાં નામ અધ્યક્ષ બાઈ વાંચી સંજળાવશે. જેમણે ઘેરથી જવાબ લખી મોકલ્યા હશે તેમને સુશોભિત કાર્ડ (Illustrated cards) ધનિતમ તરીકે આપવામાં આવશે. અને જેમણે મંદીરમાં બેસીને સારામાં સારા લેખી જવાબ આપ્યા હશે તેમને ચોપડીઓના રૂપમાં બક્ષિસ આપવામાં આવશે. આ પ્રમાણે વારાફરતી આર્યસમાજ અને પ્રાર્થનાસમાજમાં સ્ત્રીઓનો મેજા દર ત્રણ મહીને ભરવાનું કારણ એટલું જ છે કે તેથી ગુજરાતી અને દક્ષિણી વર્ગની બાઈઓ વચ્ચે સ્નેહભાવ વધે અને તેમની વચ્ચે સંબંધો વધારે થાય. કોડીઆરાની પેઠે ખીચોખીચ ભરેલી પુષ્કળ ચાલો યુગાર્થમાં છે. ત્યાં વ્યાખ્યાન આપવાને સ્ત્રીશિક્ષકો તૈયાર કરવાના છે. હાકરીઓની નિરાજોની કુલ સંખ્યા પચાસ છે, તેમાંથી પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષક તરીકે દર માસે પંદરથી પચીસના પગાર મળતા હોય એવી કેટલીક સંખ્યા સ્ત્રીઓની છે. આ અથવા ખીજી સ્ત્રીઓ પૈકી છ જણને પસંદ કરી દરેકને ૬ રૂપીઆની માસિક રકોલરથીપ આપી, ઉપર બતાવેલા વિષયોમાં સારી રીતે કુળવી, છ માસમાં તૈયાર કરવાની જરૂર છે. આ પ્રમાણે તેમને તૈયાર કર્યા પછી તેમને પૈસાની અછ મહત આપી મુખ્યાર્થના ગૂંદા ગૂંદા લક્ષ્યોમાં ભાષણો આપવા ધીમે ધીમે મોક-

લવાતું અવસ્યતું છે. આ પ્રકારની “ નોર્મલ ક્લાસ ” ઉભી કરવા રૂ. પાંચસેનું ફંડ જોઈએ અને તે એકતું કરવા તજવીજ ચાલુ છે. આર્યસમાજ ને પ્રાર્થનાસમાજમાં જે વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવશે અને તેમાં જે સાધન સામગ્રી જોઈએ તે અને ખીછા જે કાંઈ તજવીજ કરવી પડે તે બદલ ઓછામાં ઓછા પાંચસે એક રૂપીઆ આ દામ માટે જુદા કોટવા જોઈએ અને ઘણે ભાગે તે રકમ એકઠી થઈ છે. રાજેશ્રી જી. ડી. મડગાંવકર આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર થાણા એમના તરફના રૂ. ૧૦૦, ડા. ખાંડવાળાના રૂ. ૧૦૦, પ્રે. ડી. કે. ગજજરનાં બેહેન નાંતીબાઈ એમણે આપેલા રૂ. ૧૦૦, મિસીસે ખી. એસ. પટેલના આપેલા રૂ. ૧૦૦, શેઠ દામોદરદાસ સુખડવાળા એમણે દાલ તરત કેપુલ કરેલા રૂ. ૫૦, અને ખીછા પરસુરણ રકમે મળી જોઈતાં નાણાં ઘણે ભાગે મળી આવ્યાં છે. જટલા વધારે રૂપીઆ ભરાશે તેના પ્રમાણમાં તેનો વધારે ઉપયોગ થતો દેખાડવામાં આવશે. પ્રે. ગજજરે પોતાની આખી લેખોરેટરીનો ઉપયોગ આપણે જોઈએ ત્યારે કરવા દેવાનું કેપુલ કર્યું છે અને તેઓ પોતે વ્યાખ્યાન આપવા દ્વારા પણ મદદ કરનાર છે. એક વર્ષના ખર્ચ માટે ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧૦૦૦ જોઈએ તેમાંથી લગભગ રૂ. ૫૦૦ મળી ચુક્યા છે.

મરાઠી સાહિત્ય શિખવવાનું શરૂ કરતા અગાઉ આર્યસમાજ અને પ્રાર્થના સમાજમાંની કેટલી બાઈઓને પોતાની ભાષા લખતાં વાંચતાં આવડે છે તેની તપાસ કરવામાં આવશે. બંને સભામાં વાંચતાં લખતાં ન આવડતું હોય એવી સ્ત્રીઓ યોડી છે. આ બંને સમાજમાંથી એકાદ બહોશી બાઈ દરેક અસિક્ષિત સ્ત્રીઓને શિખવવાનું દામ માટે જે તો બે ત્રણ માસમાં દરેક બાઈને સ્વભાષા લખતાં વાંચતાં આવડતું એ કાંઈક હામ નથી. જેમનો અભ્યાસ વધારે છે તેમને રા. ઓક અને ભાગવત મધ્ય પદ શિખવવાને તૈયાર છે.

આ જે બધો વિચાર થયો છે તે ફક્ત મુંબઈ શહેર પુરતોજ છે. કોઈની પણ ધર્મ સંબંધી લાગણીઓ હુઃખવવામાં આવશે નહિ. આ સર્વ યોજનાનો હેતુ આપણા સ્ત્રીવર્ગમાં જ્ઞાનનો પ્રસાર થાય અને તેમનામાં વિદ્યાની વૃદ્ધિ થાય તેજ છે. જે જુની ચાસોમાં અથવા વાડીઓમાં વ્યાખ્યાન આપવાને સ્ત્રીઓ મળે તો તો હિતમજ. અભંગ, દાસબોધમાંથી સારા સારા ચુટી કાઢેલા ફક્કરા, સામિત્રી આખ્યાન ઘગેરે નાનાં પુસ્તકો વગર પૈસે બહેનવાનો આ મંડળીનો વિચાર છે. જે કોઈની નજરે આ લેખ પડે અને તેમને આ વિષય સંબંધી કાંઈપણ સૂચના કરવાની અગત્યતા જણાય તો તેમણે મને “ ગિરગાંમ, મુંબાઈ ” એ શરનામે લખી જણાવવાની કૃપા કરવી.

આ. ના. ભાજેકર.

તા. કે. ઉપરના વ્યાખ્યાનો સંભળવાની જેમની ઇચ્છા થાય તેમણે કૃપા કરી જાહેર કરવામાં આવે તે દિવસે અને વખતે ગિરગાંમના આર્યસમાજના મંદિરમાં પ્રધારવાની ખાસ મેહેરબાની કરવી.

કન્યાશાસને અગત્યની મૂલ્યના.

નવાં ધોરણોથી અભ્યાસમાં સુધારોવધારો થયેલ છે, પરંતુ અગત્યનો વિષય કેટલીક અસવડને લીધે રહી ગયો છે. તે વિષય પાઠશાસ્ત્રનો છે. બહુલી અળખાઓમાં રસોઈનું કામ સારી રીતે જાણતી હોય તેવી પ્રમાણમાં ઘણી જ ઓછી છે એવું તેઓનાં સાસુ-મસરા તથા પતિની રસોઈ બાજતની ફરીઆદથી જાણી શકાય છે.

ઉપરની બાજતનો હાથમાં બીજો સુધારો કરવો કેટલીક અસવડને લીધે બની શકે તેમ નથી; પરંતુ બીજા ધોરણથી ઉપલા ધોરણની દરેક બાજા પોતાને ઘેરથી ચીઠી લખાવી લાવે કે “તે બાજાએ આને રસોઈની અમુક ચીજ પોતાના હાથથી બનાવી છે.”

ઉપર પ્રમાણે દરેક બાજા પોતાને ઘેરથી હમેશાં ચીઠી લખાવી લાવે. એ પ્રમાણે અમલ કરવાથી કોઈને જગ પણ અડચણ ન આવતા પરિણામે શાયદો થવાની આશા રાખી શકાય છે. વળી તેથી બાજાઓનાં માળાપ, વડીલ વર્ગ અને હિતેશુ ખુશી થશે. આ બાજત (રસોઈની ચીઠી બાજત) કન્યાશાસ્ત્રના ઉપરી અધિકારી લાગતા વળગતા અને શિક્ષકો ધ્યાનમાં રાખવા લાયક તથા અમલમાં મુકવા લાયક ગણુમે એવી ઉમેદ છે.

મિસિસ જી. કે. ઉપાધ્યાય,

(ગોહલ, કન્યાશાળા.)

વર્તમાન રંગ.

શ્રીશિક્ષણ સંબન્ધી યોજના.—આ ઉપયોગી પ્રવૃત્તિની શરૂઆતરૂપ સૂચનાઓનો પત્ર એમે આ અંકમાં પ્રગટ કર્યો છે, અને તે યોજના સર્વોશે લાભદાયક થઈ પડે તેટલા સારા હેમાં અમને લાગતી અપૂર્ણતા દૂર કરવાને નીચેની સૂચનાઓ લેના પ્રયોજકો સમક્ષ રજુ કરીએ છીએ. સ્ત્રીઓ માટે હાઈસ્કૂલ ઉઘાડવી, શહેરના જૂદા જૂદા વિભાગોમાં સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થઈ પડે તેવા વિષયો શીખવવાના વર્ગ કંડાડવા, અને સ્ત્રીઓનું જ્ઞાન વધે એવા વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાન આપવાનાં,—એટલી સૂચનાઓ હાલને માટે યોગ્ય માનવામાં આવી છે. હાઈસ્કૂલમાં શીખવવાના વિષયોમાં સંસ્કૃત જોવામાં આવવું નથી તે દાખલ કરવાની જરૂર છે; ધર્મનું જ્ઞાન સ્ત્રીઓને ઘણું આવશ્યક છે અને મનનો ખરો વિકાસ લેના શિવાય થઈ શકતો નથી. તેવા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવાની કૃત્તી સંસ્કૃત જ છે. દારણ, આપણા રીતરિવાજોનાં મૂળ હેઠળે રોકવા સાહિત્ય પ્રદેશમાં

જ છે. આપણાં ધર્મશાસ્ત્રો સત્ય સ્વરૂપમાં હેમાં જ જોઈ શકાય છે, અને આપણા મહાનું સુખોદક અન્યો અસલ તે બાપામાં જ લખાયેલા છે. વ્યાખ્યાનમાળામાં 'સ્ત્રીઓનાં દરદે' એ વિષય દુશીયાર સ્ત્રી-દાક્ષિણ્ય અથવા અનુભવી લક્ષણો-અધ્યાત્મિકો દ્વારા ખાસ આગ્રહ પૂર્વક સ્ત્રીઓને સમજાવવાની ઘણીજ જરૂર છે; ખીજાં કારણો કરતાં ઉપર સુચિત દરદેને લીધે તેઓ બહુ પીડાય છે, શરમથી કોઈને કહી ન શકતાં રીખાય છે, અને અશક્તિ, તાણ, ક્ષય, સ્વારોગ, વગેરે ખુદ્દાં તેમજ ખીજાં કેલકાંક ગુણ દરદેના ભોગરૂપ છ'દ્ગીભર સુધી થઈ પડે છે; માટે તેવું શિક્ષણ પણ ઘણું આવશ્યક છે. ખીજી અમારી સૂચના સ્ત્રીઓ માટે પુસ્તકાલય તથા સ્ત્રી-ઉપયોગી અન્યમાળા સળખે છે: કે. દિ. બા. મણિભાઈ જસભાઈની યોજના જે કે મુરકેલીઓ ભરેલી ગણવામાં આવી છે છતાં હેમાં યોડા ફેરફાર કરવામાં આવે તો લાભદાયી થવાનો સંભવ છે. મહિલા-પુસ્તકાલયો ફલાડનાં, હેમાં સ્ત્રી નોકરો રાખી હેમની મારફત સધળું કાંમ લેવું; અને ચોપડીઓ ઘેર બેઠે સ્ત્રીઓને આપી શકાય એવી વ્યવસ્થા રાખવી. અઠવારિયામાં એક અગર બે દિવસ અમુક લતામાં સ્ત્રી નોકર જઈ વંચાઈ રહેલી ચોપડીઓ પાછી લઈ આવે અને મંગાવેલી ચોપડીઓ આપી આવે, એવી યોજના બાહુજ સારી રીતે સ્ત્રીજનવણી ફલાવવામાં સહાયક થઈ પડશે; વળી વ્યાખ્યાનો વગેરેની પ્રવૃત્તિઓને પણ તે મદદ કરી શકશે. કારણ, હૃદયભૂમિ કેળવણીનાં ખીજાં રોપવાને માટે સારાં પુસ્તકોના વાચનથી તૈયાર થતી જશે અને તેથી આ કામમાં બહુ સુગમતા થશે. આવાં પુસ્તકાલયોની સાથે સ્ત્રીઓને ઉપયોગી, સરળ અને સસ્તી ચોપડીઓ-જેની કાલ બહુ મ્હોટી ખોટ છે તે-પ્રસિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો પણ આવશ્યક છે; કારણ સ્ત્રીઓને માટેનાં પુસ્તકો આપણામાં ગણ્યાગાંઠ્યાં જ છે. વળી અમમ અને દાસબોધની પેઠે નરસિંહ અને મીરાંબાઈ, દયારામ અને દલપતરામ, નવલરામ અને મણિલાલ વગેરે કવિઓ તથા લેખકોના અન્યોમાંથી સુખોદક ઉતારા હેમના હાથમાં મુકવાથી પણ નિઃસંશય લાભ જ છે. હાલને માટે આટલી સૂચનાઓ બસ છે. આ યોજનાના પ્રયોજકો અને સહાયકોને અન્તઃકરણ પૂર્વક અભિનન્દન આપતાં, હેમાં અમારાથી બનતી મદદ આપવાને અમે પણ તૈયાર છીએ એમ જણાવવા રજા લઈએ છીએ.

અમારા આ માસના અંક સાથે વહેંચવામાં આવેલા "વધારા" રૂપ નિબંધમાં દર્શાવેલી સ્ત્રીશિક્ષણ માટેની યોજના યણી ગંભીર અને વિચારસ્પી છે, અને તેની સાથે લગભગ સર્વ અંશે અમે મળતા આવીએ છીએ.

સ્ત્રીકારીગરીને માન—ગઈ કેવ્રિસના પ્રદર્શનમાં સ્ત્રીવિભાગમાં કારીગરીના ઉત્તમ નમુનાઓ રજુ કરનાર સન્નારીઓને આપવામાં આવેલા જુદા જુદા ચાંદ સંબંધી જે હકીકત બહાર આવી છે, તે ઉપરથી જોતાં જણાય છે કે કુલ ૮૫ સન્નારીઓ આ માન મેળવવાને ભાગ્યશાળી થઈ હતી. આમાંથી ૧૩ ને સોનાના, ૧૮ ને રૂપાના, અને ૨૧ ને કાંસાના ચાંદ મળ્યા હતા, તથા ૩૩ ને ચોખ્ખતાપત્ર (સર્ટીફિકેટ) આપવામાં આવ્યાં હતાં. આ સંખ્યામાંથી જાતિવાર વિભાગ કરી ગુજરાતી સન્નારીઓનાં નામ અંતે આપવા ઇચ્છા હતી, પરંતુ પ્રકટ થયેલી યાદીમાં સંપૂર્ણ નામ ન હોતાં માત્ર અટકો જણાવેલી હોવાથી, તથા પારસી તેમજ ગુજરાતીઓમાં કેટલીક અટકો સામાન્ય હોવાથી,

તેવા પ્રકારનું તાગણુ કરી શકાય તેમ નથી. જે કારીગરી માટે આ માન આપવામા આવ્યા છે તેમા (૧) વિવિધ તરેહની કોરોનાં કામ, (૨) પેનમીય, ગ, ગેશમ, કસળ, ટાકણી વગેરેથી કાઢવા ચિત્રકામ, તથા (૩) સાડીઓ, ઝમવા, રમાત, ટેળવ કતોથ (મેજ ઉપર પાથગ્વાના કમાવ), બાગીઆરખાના પડદા વગેરેના નતનતના મામાનથી બરેવા ભરતકામ, વિશેષે કરીને જોવામા આવે છે આ નમૂનાઓમા મામાન્ય વર્ગના કુટુંબને કે જનસમૂહને વ્યવહારિક ઉપયોગમા આવે તેવા કામો કરતા માત્ર ઠળાકાશય દર્શાવે એવા કાર્યો વિશેષ બાજે છે છતા તે સર્વને માટે, આ વગેવાતા હિન્દ દેશની જોબા જળવનાર દક્ષ, ચતુર અને ઉત્સાહી સુન્દરીઓને, અમે અત કરણુ પૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ. તેની માથે, ગયે વપ નમૂના મોકલ્યા છતા ઇનામ મેળવવામા નિષ્ફળ થયેલી ઉઘમી સન્નારીઓને લગાર પણ નિશ્ચાહી ન થતા આ બીજી વખતે લાખા અબ્યાસથી વધારે સાગ કાર્યો કરી મોકલવા તેમજ અન્ય સ્ત્રીવર્ગને પોતાનો કાગ આના સુદર ઉદ્યોગમા મોકલવા, અમારી ખામ બવામણુ છે, અને પુખ્ત તીર્થ કાશીક્ષેત્રમા આ વર્ષે બગનાત પ્રદર્શનમા વધારે મનારીઓ આવા ઉત્તેજનનો લાભ લેશે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

સુમન્ત, બન્ધુગમાજ.

વિદ્યાકળા.

સ્રીઓને ઉપયોગી શિક્ષણ માટે મળેલી સન્નારીઓની ખાસ સભામાં દા. કલ્યાણદાસે આપેલું ભાષણ.

સ્રીઓને ઉપયોગી જ્ઞાન મળે તે માટે મુનઇની મોશીવલ શીક્ષર્મ એમેગીએશન, મુંબાઈની આર્થસમાજ કલ્યાદી મંડળોની બેગી કમીગીએ કરેલી યોજના પ્રમાણે આ વ્યાખ્યાનમાળા બી.એ. મજુર, ગયા, શરીરના પેરેપેરેલ કલેઝ શરીરવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર (physiology) ઉપર યોજાયવા આ વ્યાખ્યાનોમાનું બીન્તુ વ્યાખ્યાન તે વખતે અપાયુ હતું શરીરના દરેક અવયવ, તથા તેના જુદા જુદા ભાગો, જેવા કે આમડી, નસ, નાડીઓ, હૃદય, ફેફસા, કલેજ, ટોન્ઝી આદી જનાવનાન તથા ઓગખાવનાનઓ લાખડા તથા પથ્થરમાં કોતરેલા નમુનાઓ (model) તથા કાગળ ઉપર ચીરેલા નકશાઓ તે વખતે રજુ કરવામા આવ્યા હતા આર્થસમાજનાથાનમા આ મમથે પણ લગભગ મો સ્રીઓએ લાન્ડરી આપી હતી વ્યાખ્યાન શરૂ કરતા ઇ. કલ્યાણદાસ જે દેસાઈ બી. એ. એમ એમ. એસે નીચે મુજબ જણાવ્યુ હતુ —

શરીરની વગળવંત્ર સાથે સરખામબી.

" જ્ઞેનો, શરીરશાસ્ત્રનો વિષય જેટલો રસવાળો છે, તેટલો તમાગી સમ્મતી માટે

અહણુ કરવો અધરો છે, માટે ગયા વ્યાખ્યાન વખતે જે દહેવામાં આવ્યું હતું, તે શરીર આણુથી સમન્વયવાની હું આવશ્યકતા જોઉં છું. શરીરને એક વરાળયંત્રની ઉપમા આપણે આપી હતી અને જેમ વરાળયંત્ર જુદાં જુદાં ચક્કરો તથા ભાગોની મદદથી કામ કરે છે, તેમ આ શરીરશ્રી જીવતું ચંત્ર શરીરના જુદા જુદા ભાગોની પરસ્પર મદદથી ચાલે છે. બુદ્ધિવાનોએ શરીરના બહારથી જોતાં પાંચ વિભાગ કર્યા છે, જેવા કે માથું, ગરદન, ધડ, હાથ ને પગ, આ પાંચ અવયવોમાં શું શું પદાર્થો સમાયલા છે, તે ઉપર વિચાર કરતાં આપણને માલમ પડે છે કે પહેલવહેલી તે બધાં ઉપર ચામડી છે. આ ચામડી બહારથી ખરબચડી છે ને તેનાપર આપણને વાળ નજરે પડે છે. સૂક્ષ્મદર્શક ચંત્રવડે જોઈએ, તો ખેતરમાં જેમ ફાટા તથા મોટા મોટા ચાસ પાડ્યા હોય તથા તેની જમીન ટીળા ટેકરાવાળા હોય તથા તેના ઉપર ઝાડવાં ઉગ્યાં હોય, તેમજ આ ચામડી પણ હાથની નીચી ખાણખણચાવાળી છે. એક ઘણીજ નાની જગ્યામાં તેમાં હજારો ખાણ નજરે પડે છે. આ ખાણ અથવા કાણાં બીજા કાંઈજ નહીં પણ પરસેવો થવાની નળીઓનાં ખુણાં મોઢાં છે.

ગંદા રહેવાનું પરિણામ.

ચામડી ધોઈ ધોઈ સાફ રાખવામાં આવે તો આ મોઢાં ખુણાં રહે છે, અને શરીરની દુર્ગંધી બાદવા પાણી સાથે મળી, તે કાણાંમાંથી નીકળી બહાર જાય છે. પરંતુ માણસ જો એદી બની નાહી ધોઈ પોતાનું શરીર સાફ ન રાખે તો આ નળીઓનાં મોઢાં ઉપર કચરો ભેગો થાય છે અને તેથી બધી દુર્ગંધી શરીરની અંદરજ ભેગી થાય છે, તેથી ઉપર અનેક જાતના ફેણાઓ, વીસ્ફોટક આદી થાય છે. બલકે બીજાં જીણાં જંતુઓનું આ ચામડી રહેઠાણ બને છે, જેવી રીતે માથાંમાં લીખો તથા જુઓનું પેદા થવું, શરીર ઉપર ફેણાના જંતુનું પેદા થવું ઇત્યાદી. સૂક્ષ્મદર્શક ચંત્રવડે ચામડીનાં આ જીણાં કાણાંઓ ઉપરાંત જોશો, તો તેના ઉપર મોટા મોટા વાળ જંગલના ઝાડોની માફક ઉગતા માલમ પડશે. આ વાળનાં મુળ ચામડીની અંદર રહે છે અને તેની અંદરથી તેજ ઝરે છે, તેને લીધે વાળ સુવાળા તથા નરમ રહે છે તથા ચામડી પણ પોચી રહે છે.

ચામડીની નીચે રહેતી ચરબી.

આ ચામડી જો આપણે શરીરપરથી ઉતારી લઈએ તો નીચે ચરબી આવે છે. આ ચરબીનો લેપ ઇશ્વરે ચામડાની તજે આપ્યા શરીર ઉપર કરેલો છે. જેમ કાંઈ કીમતી વસ્તુ લાકડાંની પેટીમાં સાવચેતીથી પેક કરી હોય અને તેને ઇજા ન પહોંચે માટે તેની આસપાસ અને પેટીની અંદર આપણે ઘાસ યા જુસું ભરીએ છીએ, તેમ ઇશ્વરે શરીરની અંદરના કુમળા કીમતી અવયવોનું રક્ષણ કરવા માટે તથા બહારની ઠંડી હવા તેને ઠંડાંગાર ન કરી નાખે માટે ઇશ્વરે આ બધા ભાગો ઉપર ચામડી તથા આ ચરબીનો લેપ કર્યો છે. આ ચરબી તેનો નમુનો જોશો તો રંગે પીળા છે, તથા તેના જૂદા જૂદા મણકા જેવા નાના નાના લોચા ભેગા થઈને તે બનેલી આ નમુનામાં દેખાય છે. આ ચરબી જોઈએ તે કરતાં વધી જાય તો આખું શરીર ઘણુંજ ભારી થઈ જાય છે અને તેનો બોજો શરીરના અંદરના ખરા કામ કરતાં સંચાઓને હાંધવો પડે છે. તેવો બોજો નહીં ઉઠાવાથી અંદરના સંચા નબળા પડે છે અને તેથી તેવા પુરૂષ કાંઈ પણ મહેનતવું કામ

કરી શકતા નથી. આ ચરખી માણુમના હૃદય ઉપર પણ બેગી થાય છે અને તેને કામ કરવામાં ખતેલ પાડે છે. ઘણીકવાર હૃદય કામ કરતું પણ અટકી જાય છે અને તેથી આવા પુરૂષો કેટલીકવાર એકાએક મોતને શરણ થાય છે. આ ચરખી મિથાન ખાઈ બેસી રહેવાથી નયા કમરત નહીં કરવાથી વધે છે, માટે શરીરને કસરત આપવી એ તંદુરસ્તી માટે ઘણું જરૂરી છે.

ચરખીની નીચે માલમ પડતી નસો.

આ ચરખીને આપણે વીખેરી નાંખી એની તલે બેઠાએ તો જૂદી જૂદી જાતની નસો તેનાપર માલમ પડે છે. આમાંની કેટલીક નસો લાલ છે તથા કેટલીક ભુરી છે તથા કેટલીક સફેદ છે.

આ મનુષ્યના માથાનો નમુનો છે. તેમાં બેસેલો તો માલમ પડેલો કે તેની ગરદનમાં એક જાડી લાલ રંગની નમ છે, જેને ધમની કહે છે. આ નસ ગરદનપરથી જેમ મોઢાં તરફ આવતી જાય છે તેમ તેમ, તેમાંથી એક ઝાડના થડમાંથી ડાળીઓ નીકળે તેમ, ડાળીઓ બંને બાજુથી નીકળે છે; તે ડાળીઓમાંથી નાની નાની ડાળીઓ નીકળે છે. તેના પણ વિભાગ થઈને ઘણીજ ઝીણી રક્તની નળીઓ બને છે અને તેનાથી શરીરના દરેક ભાગને પોષણ મળે છે. આ ભુરા રંગની નસો પણ તેવીજ રીતે વહેવાયતી છે. લાલ નમોમાં લાલ ચોખ્ખું લોહી વહે છે, તે લોહી દરેક ભાગને એક ટપાલના સીપાઈની માફક ખુણે ખુણે ફરી દરેક ભાગને કાયકનો જે પદાર્થ હોય, તે તેને પુરો પાડે છે. હૃદય ફીપી મધ્યસ્થાન જે છાતીની અંદર તમે આ નમુનામાં જુઓ છો, તેમાંથી પેદેલી એક મોટી સાંસ લોહીની નળી નીકળતી માલમ પડે છે, તે નળીના ચાર ભાગ થાય છે, તે આ નમુનામાં સ્પષ્ટ આપ્યા છે. જે ભાગ ગરદનની બે બાજુએ ચાલ્યા જાય છે, એક સાથ તરફ વળે છે અને છેલ્લો મોટો ભાગ છાતીની નીચે પેટ તથા પગને લોહી પુર પાડવા માટે વળે છે. હૃદયફીપી ઇન્જન હમેશાં કામ કરે છે, તેથી તેમાંથી નીકળેલું લાલ લોહી આ નળીઓ વડે શરીરના દરેક ભાગને ઝીણામાં ઝીણી નળી દ્વારા પુર પડે છે. દરેક શરીરના જુદા જુદા ભાગને આવી રીતે પોષણ મળ્યા પછી જે કચરો પેદા થયો હોય, તે બધો બીજી ઝીણી નળીઓને આપી દે છે. આ ઝીણી નળીઓનો રંગ ભુરા હોય છે, કારણ કે તેમાં બગેલું લુઈ લોહી હોય છે. આ ઝીણી નળીઓ મોટીને મળે છે, તે તેનાથી મોટીને મળે છે, તેમ કરતાં આખરે તે બગેલું લોહી આપણાં ફેફસાંમાં જાય છે.

ફેફસાં તરફથી બજાવવામાં આવતું કામ.

ફેફસાં બહારની ચોખી હવા લઈ આ લોહીને સુધારે છે, અને તેને લાલ બનાવતાં વારને તુરત બે મોટી નળીદ્વારા હૃદયમાં મોકલી આપે છે, અને હૃદય પાછું ચોખ્ખું લોહી શરીર ઉપર મોકલી આપે છે. હૃદય રખરના દડાની માફક પોંકળ છે; રખરને ઠેકાણે તે માંસનું બનેલું છે. આ વખતે હું તમને આ એક enema syringe લઈને હૃદય કામ કરાવું છે તે સમજાવીશ. આ એક રખરનો વચમાં દોડે છે, તેની બે બાજુએ બે રખરની નળીઓ છે જેનું એક એક મોઢાં રખરના દડામાં પડે છે. આ નળીનું એક થુડું મોટું છે તે આ પાણીમાં બરેલાં વામણમાં મુકું છું. આ બીજી બાજુની નળીનું

નાકું આ દુર રાખેલાં ખાલી વાસણમાં મુકું. આ વખત નળીમાં અથવા દડામાં પાણી નથી. હવે આ દડાને મારા હાથમાં લઇ હું બે ત્રણવાર દબાઉં છું, એટલે જટ બરેલાં વાસણનું પાણી તેની નળીમાંથી નીકળી આ ખાલી વાસણમાં બીજી નળી વાટે આવી પડે છે. આ પાણી નળી વાટે આવવાનું કારણ શક્ત એજ છે કે આ રખરનો દડો મેં દબાવ્યો અને પછી પાછો પોતો ક્યેંલ તેવીજ રીતે આ માંસનો બનેલો હૃદયરૂપી દડો દબાય છે અને પહોળો થાય છે એટલે લોહી ભરી નસોમાંથી તેમાં આવી લાંબ નસોદ્ધારા શરીરના દરેક ભાગને પહોંચે છે.

સફેદ નસો તરફથી બળવવામાં આવતું કામ.

હવે આ સફેદ નસો ચરખીની તળે તથા અંદરના ભાગોમાં પસરેલી દેખાય છે તે શું છે ? આ સફેદ નક્કર નસો શરીરના દરેક ભાગને શું શું જોઈએ છે તથા તેની કેવી રિયતિ છે તેની ખબર મગજરૂપી વડી સરકારને પહોંચાડવા માટે તારનાં દોરડાં છે. જેમ ટેલીફોન મોકલવાને મધ્ય ઓશીસ, યુદ્ધા ઓશીસ ને પછી ઘર ઘરનાં દોરડાં હોય છે, અને તે બધાનું જોડણું થાય છે ત્યારે વાતચીત કરી શકાય છે, તેવીજ રીતે આ શરીરની જીણામાં જીણી જગ્યામાં શું ક્રિયા ચાલે છે તેની ખબર મગજ રૂપી મધ્ય ઓશીસને આ નસોદ્ધારા મળે છે.

જેમ લાલ તથા ભુરી રક્તની નળીઓ હૃદયમાં આવી મળે છે, તેમ આ સફેદ નસો જીણીમાં જીણીમાંથી ભેગી મળી મોટી તથા નાની ચતી નજરે પડે છે. તે બધી ભેગી મળી પગમાં બે નાની નસો એક આમલા તથા એક પાછલા ભાગમાં થાય છે, તે તમે આ ચીત્રમાં જુઓછા. બંને પગની આ નાની નસો પેટની અંદર બરડાની કરોડ આગળ જતી માલમ પડે છે. આ કરોડ એક લાંબી થાંભલા જેવી આપણે વાંસાની વચોવચ જોઈએ છીએ. પણ તે એક લાકડા જેવી માત્ર નથી. તે લગભગ ચાલીસ જુદા જુદા હાડકાંઓ એક ઉપર એક મુકાઈને બનેલી છે. એ હાડકાંઓ છેક માથાં સુધી લંબાય છે. આ હાડકાં અંદરથી પોષણ હોય છે. તે જ્યારે એક ઉપર એક મુકાઈએ, ને ઉપરથી જોઈએ, તો તેના વચલા ભાગમાં એક લાંબી પોષણ નળી માલમ પડે છે. એક ગોળ હાડકાંથી બાંધી લીધેલા સાંકડા કુવા મારક તે નજરે પડે છે આ હાડકાંની બંને બાજુએ પણ કાણું હોય છે, તેમાંથી આ સફેદ નસો બહાર નીકળતી નજરે પડે છે અને આ લાંબી નસોની અંદર નસનું એક નકું દોરડું જેને અંગ્રેજીમાં Spinal Cord કહે છે, તે નજરે પડે છે. તે દોરડામાંથી ગરદન, હાથ, છાતી, પેટની નસો પણ નીકળે છે. તે દોરડું છેક ગરદનના ઉપલા ભાગ સુધી ચાલ્યું જાય છે અને લાંબાં જઈને માથું સની ખોપરીના પાછલા ભાગના એક મોટા કાણાંદ્વારા ખોપરીમાં લખાય થાય છે અને ખોપરીમાં રહેલા મગજને જોડ મળે છે. આ રીતે સફેદ નસો જેને આપણે જ્ઞાનતંતુ કહીશું, તે દ્વારા શરીરની દરેક લાગણી, સુખ અથવા દુઃખની, ગરમી અથવા સરદીની, સખાઈ પોચાઈની વીગેરે થાય છે. વધુ વિષય હવે હું બીજી વખતે આપીશ.

નાકું આ દુર રાખેલાં ખાલી વાસણમાં મુકુંકું. આ વખત નળીમાં અથવા દહામાં પાણી નથી. હવે આ દહાને મારા હાથમાં લઈ હું બે ત્રણવાર દબાડુંકું, એટલે ઝટ બરેલાં વાસણનું પાણી તેની નળીમાંથી નીકળી આ ખાલી વાસણમાં ખીંચી નળી વાટે આવી પડે છે. આ પાણી નળી વાટે આવવાનું કારણ શ્કત એજ છે કે આ રબરનો દડો મેં દબાવ્યો અને પછી પાછો પોશ્તો ક્યો. તેવીજ રીતે આ માંસનો બનેલો હૃદયરૂપી દડો દબાય છે અને પહોળો થાય છે એટલે થોડી બુરી નસોમાંથી તેમાં આવી લાલ નસોદારા શરીરના દરેક ભાગને પહોંચે છે.

સંદેહ નસો તરફથી બળવવામાં આવતું કામ.

હવે આ સંદેહ નસો ચરબીની તબે તથા અંદરના ભાગોમાં પસરેલી દેખાય છે તે શું છે ? આ સંદેહ નકર નસો શરીરના દરેક ભાગને શું શું જોઈએ છે તથા તેની કેવી રીતિ છે તેની ખજર મગજરૂપી વડી સરકારને પહોંચાડવા માટે તારનાં દોરડાં છે. જેમ ટેલીફોન મોકલવાને મધ્ય ઓશીસ, છઠ્ઠા ઓશીસ ને પછી ઘર ઘરનાં દોરડાં હોય છે, અને તે બધાનું જોડણુ થાય છે ત્યારે વાતચીત કરી શકાય છે, તેવીજ રીતે આ શરીરની જીણામાં જીણુંકું આમાં શું ક્રિયા આવે છે તેની ખજર મગજ રૂપી મધ્ય ઓશીસને આ નસોદારાનાં આ.

જેમ લાલ નસો શરીરનાં બધાં જ ભાગોમાં આવી મળે છે, તેમ આ સંદેહ નસો જીણીમાં જીણુંકું; તેની અસર એવી રીતે થાય છે કે જેમાંથી બધાં જ ભાગોમાં નામ જોળી મળી પાછું ગૃહસ્થોએ પોતાની સહીએ આવી દીકરીનાં દામ ન લેવા પ્રતિજ્ઞા કરી હતી તે તમે આ નસોના દેશનાગર વાણીયા સ્થિતિએ હાલમાં એવા કરાવ કર્યા છે કે (૧) જો કોઈ આગળ થઈ સીમંતને નિમિત્તે ન્યાત કરવાની મરજી હોય તો તેણે સ્થિતિને ચોક્કસ દંડ આપવો જોઈએ; (૨) સ્થિતિનો હરકોઈ પુરવ કે સ્ત્રી શુભરી નય તો તેની પાછળ તેરમાંના જુદાવિવસની ન્યાત કરવી નહીં.

વડોદરામાં દેશા શ્રીમાળી સ્થિતિના આગેવાનોમાં એક સીમંતની ન્યાત વખતે પાંચે બેઠેલા હતા ત્યાં સીમંતનું સ્થિતિજોગન બંધ કરવા બાબત વાત નીકળતાં ઘણાખરાએ તેવાં જમણવાર બંધ કરવા ખુશી બતાવી હતી, અને પછી તે આગેવાનોએ ગોર ફરવી ઝાહેર કયું હતું કે હવેથી સીમંતની ન્યાત જમાવવાની રજા આપવામાં આવશે નહિ.

કન્યાશાળાના મેળાવડા—ભાવનગર સ્ટેટની કન્યાશાળાનાં નિરીક્ષકા (લેડી સુપરીન્ટેન્ડન્ટ) મિસ પ્રેમલાબાઈના પ્રમુખપણા નીચે દરબારી કન્યાશાળામાં અભ્યાસ કરતી કન્યાઓને ઇનામો આપવા માટે એક મન્ય મેળાવડો થયો હતો. તેમાં પ્રમુખ તથા બીજા ગૃહસ્થો તરફથી સ્વીકૃતિપત્રોની અગત્યતા તથા તેને ઉત્તેજનની બાબતમાં ઘણા સારા વિચારો દર્શાવાયા હતા.

પંજબમાંના ફીશઝપુર શહેરના “દેવસમાજ” ના એક પ્રખ્યાત હિંદુ ધાર્મિક મંડળ તરફથી ઉધાડેલા “બાલિકાવિદ્યાલય” માં કન્યાઓને ઇનામ. જહેનવા માટે એક મહોટો મેળાવડો થયો હતો. મિસ એ. ક્રોસેસ નામની એક ઉચ્ચ નિરીક્ષકા (શાળાઓ તપાસનાર) એ આ શાળામાં બહુતી કન્યાઓમાં કેળવણીથી થયેલા વ્યવહાર સુધારા બાબત વિગતવાર રીતે ઘણા સારા અભિપ્રાય બતાવ્યા હતા, તે આ મેળાવડામાં વચ્ચેથી રીપોર્ટમાં ટાંકી બતાવવામાં આવ્યા હતા.

અખલોત્તતિ લેખમાલા:

સ્ત્રીશિક્ષણ.

લેખક,

બા. ચિંતામણી વિનાયક વૈદ્ય.

એમ. એ. એન્ એલ બી;

ઓફ જસ્ટિસ, ગ્વાલિયરસ્ટ્રેટ.

લાપાન્તર કર્તા,

બલદેવજી લાલજીભાઈ ધ્રુ,

બી. એ., એન્ એલ. બી.;

હાન્ડેઈ વકીલ, મુબાઈ.

મણત્રી કરવામાં આવી તે વખતના રિપોર્ટમાં ૧૬૫ મુખ્યાઈ ઇલાકાત પ્રમાણ લખ્યો તો ૯૭ લાખ હિંદુ સ્ત્રિઓમાં ભણેલી સ્ત્રિઓ માત્ર ૫૩ હજાર દેખાડવામાં આવેલ છે. ૧૬૫ લખતાં વાંચતાં આવડે એવી સ્ત્રિઓનું પ્રમાણ ન્યારે આપણામાં બહુ થોડું છે ત્યારે આથી વધારે સારી કેલવણી પામેલી સ્ત્રિઓની સંખ્યા ઘણીજ ઓછી હોવી જોઈએ. પારસી સ્ત્રિઓમાં સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓની સંખ્યા હિંદુ સ્ત્રિઓને મુકાબલે વધારે છે, એટલે ૩૮ હજાર સ્ત્રિઓમાં ૨૦ હજાર કેલવણી લીધેલી રિપોર્ટમાં દાખલ કરેલી છે. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે સેંકડો વર્ષથી બંધાઈ ગયેલી લોકોની માન્યતા, જે કે પ્રસિદ્ધ રીતે વિરૂદ્ધમાં કોઈ બોલતું નથી તોપણ, અંતરમાં જોવીને તેવીજ છે; અથવા સ્ત્રીશિક્ષણનો કમ લોકોને જોઈએ પસંદ પડવો જોઈએ તેટલો રચિત નથી.

મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે આ બીજું કારણ વિશેષ પ્રબલ છે. સ્ત્રિઓને કેલવણી આપવી એ પુરૂષોને આપવા સુજન અવશ્યનું નથી એ ખરું છે. ઇંગ્લેન્ડ કેલવણી પુરૂષોની ખાખતમાં દ્રવ્યપ્રાપ્તિ, કિં બહુતા, ઉદરનિર્વાહનું સાધન થઈ એકી છે એટલે ઉચ્ચ વર્ણમાં ઇંગ્લેન્ડ કેલવણીને માટે જોઈતું બધું ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે તેવું સ્ત્રીશિક્ષણના સંબંધમાં થતું નથી એ ખુદ્ધું છે. અને આ કારણને લીધે પુરૂષોના જોઈતી સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓની સંખ્યા કદિપણ થવાની નથી એ ખરું છે. પરંતુ હાલમાં પુરૂષોને મુકાબલે સ્ત્રિઓની કેલવણીનું પ્રમાણ ઘણુંજ ઓછું છે એ વાસ્તવિક રીતે કબુલ કરવું જોઈએ. સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓની સંખ્યા હાલ છે તેના કરતાં વધવી જોઈએ; એમ કેમ થતું નથી એનો વિચાર આપણે મુખ્યત્વે કરીને કરવો જરૂરનો છે. સ્ત્રીશિક્ષણની દિશા બદલ્યા શિયાય, લોકમત વધારે અનુકૂલ થનાર નથી એમ મ્હને લાગે છે. સ્ત્રીશિક્ષણની હાલની દિશા કંઈક અંશે ભુલભરેલી છે અને તે કેવી હોવી જોઈએ એ જણાવવાના હેતુથી આ લેખ લખવામાં આવ્યો છે. મતલબ કે સ્ત્રીશિક્ષણનો ખરો ઉદ્દેશ શો હોવો જોઈએ અને હિંદુસમાજની સ્થિતિ લક્ષમાં રાખી તે કેવા પ્રકારનું અને તેની પદ્ધતિ કેવી જોઈએ એ વિષયનું આ નિબંધમાં વિવેચન કરવાનું ધાર્યું છે.

પ્રારંભમાં હાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે કેળવાયેલી છોકરીઓ અને સ્ત્રિઓમાં આપણને શા દોષ જણાય છે તે જોઈએ. સ્ત્રિઓને પુરૂષોની પેઠે બધા વિષયો શિખવી છેવટે તેમને “એન્જ્યુએટ” બનાવવાની સ્ત્રીશિક્ષણની દિશા હોવાને લીધે, આપણી રીતભાત, આંખણો ધર્મ, આપણી સ્ત્રિઓની ટેવો એમાં ફેર પડવાનો બહુજ સંભવ લાગે છે. યુરોપિયન સ્ત્રિઓ જેવી આપણી સ્ત્રિઓને ટેવો પડશે અથવા તેમની રીતભાત યશે તો તે ઠીક નહિ થાય એમ ઘણા લોકોનું માનવું છે. ફીમેલ હાઈસ્કૂલ, ચારલ્સટન, વગેરે ઠેકાણે કેલવણી પામેલી છોકરીઓ દુનિઆંદારીના કામોમાં નિરૂપયોગી થઈ પડે છે એમ પણ કેટલાક જણની રિવાજ છે. ઇંગ્લેન્ડ કેલવણી લીધાના સળએ સુશિક્ષિત પુરૂષોની મારફત સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓમાં પણ, પોતાના વડિલ વર્ગ તરફ અનાદરજીદિ, મનસ્વી રીતે ચાલવાની ઉત્કટ વૃત્તિ, અર્થાણુ-દબમાં રહેવાની ઈચ્છા, આપણામાં તેમજ પારસી લોકોમાં ઉત્પન્ન થઈ હોય એમ દેખાય છે. તેથી કરીને આવાં પરિણામ નિપજવાના ભયને લીધે સ્ત્રીકેલવણીનો ફલાવો જોઈએ તેવો થતો નથી.

સંગેથ અ સૌ કપીલબ્રાના સમરક્ષાથે " સુન્દરી સુબોધ " નો વધારો.

અબલોનતિ લેખમાલા:

સ્ત્રીશિક્ષણ.

લેખક,

રા. બા. ચિંતામણ વિનાયક વૈદ્ય.

એમ. એ. એલ્ એલ બી;

ઓફ જસ્ટિસ, ગ્વાલિયરસ્ટેટ

ભાષાન્તર કર્તા,

બલદેવજી લાલજીભાઈ ટું,

બી. એ., એલ્ એલ્. બી.;

'હાઈકોર્ટ વકીલ, મુંબાઈ.

વાર્ષિક
સવા રૂપિયા.
૯. ખ. સાથે

સુન્દરીસુખોધ

સુદર મોત્યું
પુસ્તક વિગ્રમ.

(રાયસ તથા ફાર્મ મોટી ઓળીમ પાનાતું)

ગુજરાત-ઠાકીયાવાદમાં સર્વાંગે ઓળીને માટે પ્રકટ થતું પ્રથમ અને ઓળી મુસીક

પ્રકાશક-**બન્ધુ સમાજ** અમદાવાદ,

સોળીની સાંસારિક, માનસિક, નૈતિક, ધાર્મિક અને શારીરિક ઉન્નતિકર
એજ આ પત્રનો મુખ્ય હેતુ છે.

“ સુન્દરીસુખોધ ” ના પ્રથમ વર્ષના આદ્યકોને અપાયેલી મો

યોગિની

અથવા સાંધીઓના જીવનમુવાસ.

આર્ય બ્રહ્મસંસારતું ઉત્તમ સ્વરૂપ દર્શાવનાર સ્ત્રી-ઉપયોગી ૨૮૦ પાનાતું પુસ્તક.

મૂલ્ય બાર આન.] પ્રકાશક **બન્ધુ સમાજ**. [ટપાલ ખર્ચે એક આને.

“ સુન્દરીસુખોધ ” ના બીજા વર્ષના નવ આદ્યકો આર્ય મ મો.

પત્ર વ્યવહાર તથા મનસાતું } સકરર અમૃતનય, અવશ્યાપક, સુન્દરીસુખોધ
હેઠાણ } સમપુર, વારેશ્વરી પોળ, અમદાવાદ.

સુન્દરીસુખોધ (માસિક) તું ઉદ્દેશ સૂચન —

યત્ર તાર્યસ્તુ દૃઢ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા.

(પ્રસન્ન દેવતા રૂડે, બર્ષા પાષે મન્મા । સુન્દરી)

સ્ત્રીશિક્ષણ.

જન સમાજનો હાલનો પ્રચલિત અભિપ્રાય જોઈએ તો સ્ત્રિઓને કેલવણી આપવી જરૂરની છે એ મિદ્ધ કરવા માટે ખાસ લેખ લખવાની આવશ્યકતા નથી. હિંદુસ્થાનની “સર્ક એજન્સ” એટલે અવનતિના કાલમાં સ્ત્રિઓને કેલવણી આપવાનું તદ્દન બંધ થયું સારથી તે ઇંગ્લેન્ડ અમલ દરમિયાન પાશ્ચિમાત્મ કેલવણીનો પ્રસાર થવા માંડ્યો. ત્યાંસુધી સ્ત્રિઓને શિક્ષણ આપવાનો આપણામાં પ્રચાર નહોતો, તેથી કરીને સ્ત્રિઓને શિક્ષણ આપવું એ એક નવિન પ્રકારનો મત છે એમ લોકોને પ્રથમ લાગે એમાં આશ્ચર્ય નથી. પરંતુ વિદ્યાના પ્રસારને લીધે જમજમ પ્રાચીન કાવતી જનસમાજની સ્થિતિ મંબધે માહિતી ધીમે ધીમે વધવા માંડી તેમતેમ લોકમતની સ્થિતિ પણ બદલાતી ચાલી. હાલમાં સ્ત્રીશિક્ષણ સંબંધિ લોકમત પ્રતિકૂલ છે એમ જણાતું નથી. ગાર્ગી, વાયકવી ઇલાદિ સ્ત્રિઓની વેદાંત વિષયમાં નિપુણતા, દ્રૌપદીનાં બીતિવિષયક રસપૂર્ણ ભાષણો, ઉત્તરને વૃલ વગેરે કલા શિખવવા માટે બૃહજનની કરેલી યોજના, તેમજ માનવિકા માનવી વગેરે નાટકોમાં વર્ણવેલી સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓનાં ઉદાહરણો, એ સર્વ ઉપરથી લોકોને જણાયું છે કે પહેલાં હિંદુસ્થાનમાં સ્ત્રિઓને ઉત્તમ પ્રકારનું શિક્ષણ આપવામાં આવતું હતું. આ ઉપરાંત સ્ત્રીશિક્ષણ એ ધર્મને લગતો વિષય ન હોવાને લીધે તેની વિરુદ્ધ કોઈ પણ “કલ્પિતવેધ વાક્ય” છે નહિ. સ્ત્રીશિક્ષણના વિરુદ્ધ ફક્ત “સ્ત્રિઓ સ્વભાવથીજ દુષ્ટ હોય છે,” “તેઓજ “ધ” ને બદલે “મા” કરશે ” ઇલાદિ દરપનાતરંગ બાકી રહ્યા. તેમનું પણ કોઈ વિશેષ બલ હાલના સમયમાં હોય એમ લાગતું નથી. સારાશ કે સ્ત્રીશિક્ષણને પ્રતિકૂલ હોય એવું કોઈ પણ કારણ હાલમાં જણાતું નથી. તો પછી સ્ત્રીશિક્ષણનો જેટલો પ્રચાર થયો જોઈએ તેટલો નથી થયો તેનું કારણ શું ?

પ્રથમ દૃષ્ટિએ આ સવાલ ગહન લાગે છે. જેવી રીતે ઇંગ્લેન્ડ કેલવણીના સંબંધે સંસ્કૃતમાં ઉત્તેજન આપવામાં આવતું હતું તેવી રીતે હાલમાં સ્ત્રીશિક્ષણના સંબંધમાં સરકાર તેમજ લોકો તરફથી ઉત્તેજન મળે છે; દેશનાં હિતચિંતકો પણ સુધારાના અંગની બીજી બાજતો કરતાં આ બાજતમાં મેહેનત પણ અધિક કરે છે; તોપણ સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓની સંખ્યા જેટલી જોઈએ તેટલી જણાતી નથી. સને ૧૯૦૧ માં મનુષ્ય સંખ્યાની

* અહિં આં મરાઠી ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ યર્ષ ગયેલા ગયોબા દાદાએ પોતાના ભત્રીજા નારાયણરાવ પેશ્વાને પકડવા માટે લખેલી ચીઠીમાં “ધરાવા” (પકડવો) શબ્દમાંના “ધ” અક્ષરને બદલે “મા” અક્ષર મુકી “મારાવા” (મારવો-મારી નાંખવો) શબ્દ લખી પરિણામે નારાયણરાવ પેશ્વાનું ખુન કરાવનાર ગયોબા દાદાનાં રાજ્યશ્રીયોથી પદ્મિ આનંદિ બાદનું મૃત્યુન લેખકે કરેલું છે. બા. ક.

ગણતરી કરવામાં આવી તે વખતના રિપોર્ટમાં ૧૬૫ મુખ્યાલય ધરાવતા પ્રમાણ લખ્યે તો ૯૭ લાખ હિંદુ સ્ત્રિઓમાં ભણેલી સ્ત્રિઓ માર્ગ પડ હજાર દેખાડવામાં આવેલ છે. ૧૬૫ લખતાં વાંચતાં આવડે એવી સ્ત્રિઓનું પ્રમાણ ન્યારે આપણામાં બહુ થોડું છે ત્યારે આથી વધારે સારી કેલવણી પામેલી સ્ત્રિઓની સંખ્યા ઘણું જ ઓછી હોવી જોઈએ. પારસી સ્ત્રિઓમાં સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓની સંખ્યા હિંદુ સ્ત્રિઓને મુકાબલે વધારે છે, એટલે ૩૮ હજાર સ્ત્રિઓમાં ૨૦ હજાર કેલવણી લીધેલી રિપોર્ટમાં દાખલ કરેલી છે. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે સેંકડો વર્ષથી બંધાઈ ગયેલી લોકોની માન્યતા, જે કે પ્રસિદ્ધ રીતે વિરૂધ્ધમાં કોઈ બોલતું નથી તોપણ, અંતરમાં જોઈને તેવીજ છે; અથવા સ્ત્રીશિક્ષણનો ક્રમ લોકોને જોઈલો પસંદ પડેલો જોઈએ તેટલો રચિત નથી.

મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે આ બીજું કારણ વિશેષ પ્રબલ છે. સ્ત્રિઓને કેલવણી આપવી એ પુરોગાને આપવા મુજબ અવશ્યનું નથી એ ખરું છે. ઇંગ્રેજ કેલવણી પુરોગાની બાબતમાં દ્રવ્યપ્રાપ્તિ, કિં બહુના, ઉદરનિર્વાહનું સાધન થઈ ગયેલી છે એટલે ઉચ્ચ વર્ણમાં ઇંગ્રેજ કેલવણીને માટે જોઈતું બધું ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે તેનું સ્ત્રીશિક્ષણના સંબંધમાં થતું નથી એ ખુદ્દલું છે. અને આ કારણને લીધે પુરોગા જોઈતી સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓની સંખ્યા કદિપણ થવાની નથી એ ખરું છે. પરંતુ હાલમાં પુરોગાને મુકાબલે સ્ત્રિઓની કેલવણીનું પ્રમાણ ઘણું જ ઓછું છે એ વાસ્તવિક રીતે કમુલ કરવું જોઈએ. સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓની સંખ્યા હાલ છે તેના કરતાં વધવી જોઈએ; એમ કેમ થતું નથી એનો વિચાર આપણે મુખ્યત્વે કરીને કરવો જરૂરનો છે. સ્ત્રીશિક્ષણની દિશા બદલવા શિવાય, લોકમંત વધારે અત્યુક્ત થનાર નથી એમ મને લાગે છે. સ્ત્રીશિક્ષણની હાલની દિશા કંઈક અંશે ભુલભરેલી છે અને તે કેવી હોવી જોઈએ એ જણાવવાના હેતુથી આ લેખ લખવામાં આવ્યો છે. મતલબ કે સ્ત્રીશિક્ષણનો ખરો ઉદ્દેશ શો હોવો જોઈએ અને હિંદુસમાજની સ્થિતિ લક્ષમાં રાખી તે કેવા પ્રકારનું અને તેની પદ્ધતિ કેવી જોઈએ એ વિષયનું આ નિબંધમાં વિવેચન કરવાનું ધાર્યું છે.

પ્રારંભમાં હાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે કેળવાયેલી છોકરીઓ અને સ્ત્રિઓમાં આપણને શા દોષ જણાય છે તે જોઈએ. સ્ત્રિઓને પુરોગાની પેઠે બધા વિષયો શિખવી છેવટે તેમને “એન્જુએટ” બનાવવાની સ્ત્રીશિક્ષણની દિશા હોવાને લીધે, આપણી રીતભાત, આપણો ધર્મ, આપણી સ્ત્રિઓની ટેવો એમાં ફેર પડવાનો બહુજ સંભવ લાગે છે. યુરોપિયન સ્ત્રિઓ જેવી આપણી સ્ત્રિઓને ટેવો પડશે અથવા તેમની રીતભાત થશે તો તે ઠીક નહિ યાવ એમ ઘણા લોકોનું માનવું છે. ફીમેલ હાઈસ્કૂલ, શરદાસદન, વગેરે ટેકાણે કેલવણી પામેલી છોકરીઓ દુનિઆંધારીના કામોમાં નિરૂપયોગી થઈ પડે છે એમ પણ કેટલાક જણની ફરિયાદ છે. ઇંગ્રેજ કેલવણી લીધાના સળંગ સુશિક્ષિત પુરોગાની માફક સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓમાં પણ, પોતાના વડિલ વર્ગ તરફ અનાદરપ્રતિષ્ઠા, મનસ્વી રીતે ચાલવાની ઉત્કટ વૃત્તિ, ખર્ચાણુ-દબમાં રહેવાની ઈચ્છા, આપણામાં તેમજ પારસી લોકોમાં ઉત્પત્ત થઈ હોય એમ દેખાય છે. તેથી કરીને આવાં પરિણામ નિપજવાના બનને લીધે સ્ત્રીકેલવણીનો ફેલાવો જોઈએ તેવો થતો નથી.

હાલની શિક્ષણ પદ્ધતિ ન્યારે બૂલ ભરેલી છે ત્યારે તે કેવી હોવી જોઈએ? આ સવાલનું નિરાકરણ કરતાં, પ્રથમ શિક્ષણ એટલે શું એનો વાસ્તવિક અર્થ લક્ષમાં રાખવો જોઈએ. સાધારણ દૃષ્ટીથી જોતાં લેખન, વાંચન, ભૂગોલ, ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂમિતિસિદ્ધાંત શિખવવા એનું નામ શિક્ષણ આપવું એમ જણાય છે, અને આ વિષયો જિજ્ઞાસે શિખવવા એજ સ્ત્રીકેલવણી એમ સાધારણ રીતે અર્થ ઠરી ભેગો છે; તથા શિક્ષણનો આવો બૂલ ભરેલો અર્થ થવાને લીધે સ્ત્રીશિક્ષણની દિશા સ્વાભાવિક રીતેજ ખોટી લેવાઈ છે. કેલવણીનો વિસ્તાર થયા શિવાય સમાજની રિયલિટી સુધરતી નથી, આ સિદ્ધાંતમાંના કેલવણી શબ્દનો અર્થ ઉપર બતાવેલી બૂલ ભરેલી વ્યાખ્યા મુજબ ઠરીએ તો લેખન, વાંચન, ભૂગોલ, ઇતિહાસ, ગણિત, સિદ્ધાંત ઇત્યાદિ વિષયો શિખવાનું, રાજધી રંગ પર્યટ જુદી જુદી રિયલિટીવાળા, વિધવિધ ધંધાવાળા માણસોને એક સરખી રીતે આવશ્યક થશે. પરંતુ કેલવણી શબ્દનો ખરો અર્થ આવો નથી. કેલવણી એટલે-મનુષ્યોની માનસિક તથા શારિરિક શક્તિ અને નીતિ એમને એવા પ્રશ્નરત્નું વલણ આપી વધારવા કે જેથી કરીને પોતાની સમાજપ્રતિની અને કુટુંબપ્રતિની ફરજને તેમનાથી યોગ્ય રીતે અદા કરી શકાય, આ વ્યાખ્યાને અનુકૂળ કેલવણી આપવાની હોવાથી જેમને શિક્ષણ આપવાનું છે તેમની માનસિક અને શારિરિક શક્તિ કેવી છે, તેમનો સ્વભાવ કેવો છે, તેમનાં કુટુંબપ્રતિ અને જનસમાજ પ્રતિ કર્તવ્યો શાં શાં છે, એનો પ્રથમ વિચાર કરવો અવશ્યનો છે. પુરૂષો અને સ્ત્રીઓની સમાજ તથા કુટુંબ તરફની ફરજને એક સરખી હોત, તેમની માનસિક અને શારિરિક રિયલિટિ એકજ પ્રકારની હોત તો તો તેમને એકસરખી કેલવણી આપવી એ યોગ્ય ગણાત. પરંતુ આમ ન હતાં પણ તેમને એકજ ચરમામાથી કાઢવાનાં, ગાયોને બળદની પેઢે નાથી ખેતીના કામમાટે ઉપયોગમાં લેવા જેવોજ પાત્રાપાત્ર વિચાર થયો ગણાશે.

કોઈ અર્થે એવો આશય સદજ કરવો કે સ્ત્રીઓની શારીરિક તથા માનસિક શક્તિ સરખી નથી અને તેમની કુટુંબપ્રતિની ફરજને જુદી જુદી છે એમ તમે શા ઉપરથી કહો છો? મિત્ર જેવા સંપૂર્ણ સ્ત્રીમહુમાની લોકો “ પુરૂષો સ્ત્રીઓને રસોઇના કામમાં પ્રયોજે છે, રાજકીય હકોને લાયક તેમને ગણના નથી વગેરે પુરૂષોએ લાખવ કરી દીધેલી જુની રૂઢીઓનો તેમના ઉપરનો જુલમ છે: સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા આપવામાં આવે તો તેઓ દરેક દરેક ધંધામાં અને દરેક કામમાં સર્વે પ્રકારે પુરૂષોની બરાબરી કરી શકશે. ” ઇત્યાદિ પ્રતિપાદન કરે છે. ખદને લાગે છે કે આ પ્રતિપાદનમાં જેટલું મત્સ છે તેટલેજ અંશે અતિશયોક્તિ પણ છે. કોઈપણ સિદ્ધાંતનો નિશ્ચય કરવામાં જે વાત પાંચ પચીસ વ્યક્તિઓને લાગુ પડે છે તે વ્યક્તિસમુદાયને લાગુ કરવી એ એક ખોટી ભૂલ છે. તાત્પર્ય એટલુંજ કે એકંદર સ્ત્રીવર્ગને કંઈ વાતો લાગુ પડે છે એનો વિચાર સ્ત્રીશિક્ષણની પદ્ધતિ નક્કી કરતાં કરવો જોઈએ. કેટલીક સ્ત્રીઓ ગણિતશાસ્ત્રમાં, અથવા કવિતાના વિષયમાં અથવા પદાર્થવિજ્ઞાનશાસ્ત્રમાં પુરૂષોની માફક કુશળ થએલી હશે; કેટલીક ક્રિકેટ વગેરે મરદાની રમતોમાં પુરૂષોની બરાબર ટક્કર ઝીંતી શકે એની હશે; કોઈ સ્ત્રીઓએ પુરૂષોના કરતાં વધારે બલથી અને હલાપણથી રાજ્યકારભાર પણ ચલાવ્યો હશે. આ ઉપરથી એટલુંજ સિદ્ધ થાય કે વિદ્યાલયોમાં, અથવા ક્રિકેટ ભૂમિ ઉપર, અથવા

રાન્યપ્રકરણી સભામાં ભાગ લેવા માટે તેઓ સ્ત્રીઓ છે તેટલાજ કારણસર સ્ત્રીઓને હરકત ન થવી જોઈએ. જે સ્ત્રીઓ લાયક, હૃદયિયાર, સચક્ત, ગાયવા ઉસાહશીલ હોય તેમણે પુરૂષોની માફક અર્થ કલવણીનાં સામાન્ય સાધનોનો ઉપયોગ કરવો એ ઠીક છે; પણ એકંદર સ્ત્રીઓને જે શિક્ષણક્રમ લાગુ પાડવાનો છે તેની બાબતમાં તો સાધારણ રીતે સ્ત્રીઓની સ્થિતિનો વિચાર કરવો જોઈએ.

મિલ જેવા વિદ્વાન અંધકર્તાના લેખ ઉપર ટીકા કરવી એ ન્હાને મ્હોએ મોટી વાત કરવા જેવું છે. વળી આ લેખ “સ્ત્રીઓની પરવશતા” એ પુસ્તક ઉપર ટીકા કરવાના હેતુથી લખાયો નથી. પરંતુ પ્રસંગવશાત્ અહિં એટલું કહેવું જરૂર છે કે મિલે પોતાના અભિપ્રાયની પ્રુટિ માટે કેટલેક અંશે એકતરફી અતિશયોક્તિનો ઉપયોગ ઉપર ટીકામાં વ્યવહારમાં કર્યો છે. સ્ત્રીઓને લગતી જે બે બારે અડચણો છે તેનો તો એણે કોઈપણ ઠેકાણે ઉલ્લેખ કર્યો નથી. પરંતુ એક જગ્યાએ મિલે પણ આટલું સંચય કર્યું છે કે પુરૂષોની બરાબરી કરવામાં સ્ત્રીઓને જે મુખ્ય હરકતો નડે છે તેમાં કુટુંબની વ્યવસ્થા અને ખર્ચ-ખુટણ ઉપર નજર રાખવાનો તેમને ગમે એક મોટો બાર આવી પડ્યો છે તે પ્રથમ અડચણ છે. અહિં આં પુરૂષોએ રોટલા ધડવા અને છોકરાં સંભાળવાં તથા સ્ત્રીઓએ બાહારના ઉદ્યોગ કરવા એવું કહેવાને મિલ સુધાં પણ તૈયાર નથી. એટલુંજ નહિ પણ આ પ્રકારની વ્યવસ્થા કોઈપણ સુધરેલા દેશમાં હજી સુધી થઈ નથી. તેમજ પહેલાંના વખતમાં “એમેઝોન” નામની સ્ત્રીઓ થઈ ગઈ તે સિવાય સ્ત્રીઓની ખતેલી પલટણો આજ સુધી કોઈ પણ ઠેકાણે નજરે પડી નથી. ગર્ભાશય પરમેશ્વરે સ્ત્રીજાતિમાંજ રચા પેલું છે. પણ પક્ષિ આદિ સર્વ સૃષ્ટિમાં ન્હાનાં છોકરાંને ઉછેરવાનું કામ સ્ત્રીઓને માથેજ હોય છે. આ બે મુખ્ય સ્વાભાવિક અડચણો સ્ત્રીવર્ગને પુરૂષોની સર્વાંશે બરાબરી કરવામાં આડે આવે છે, એ વાત મિલે મુદ્દામ છુપાવી રાખી છે એમ મ્હને લાગે છે. એક કંચ તત્ત્વવેત્તાના વિચારો મિલના કરતાં તદ્દન ભિન્ન છે. તે કહે છે કે:—

“લગ્નની શરતો છેવટે ક્યાં જઈ પહોંચશે તેની અટકળ આજ કરી શકાતી નથી. પરંતુ અહિં આં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે લગ્નની સંસ્થામાં ગમે તેટલો ફેરફાર થાય સા... તેનું મુખ્ય તત્ત્વ, એટલે સ્ત્રીઓએ પુરૂષોને આધિન રહેવું એ, કદિ પણ નાશ થવાનું ‘એન્જ્યુએટ’ પ્રકારમાં આજે ફરેક પ્રકારની લગ્નપદ્ધતિમાં આ તત્ત્વ ક્રમેશ્વરે કેમકાણે છે નહીં આપણી સ્ત્રીઓ દિના વિચાર પ્રમાણે તે લુલભરેલું છે એમ નક્કી થવું અવશ્યનું છે. એમ આપણી સ્ત્રીઓની રચના તથા સમાજના જવાબદાર ઉપરથી જણાઈ આવે છે. શારીરિક ધણી લોકોનું માનવું, સ્પષ્ટ જણાય છે કે જેકે છવનક્રિયા આદિ વ્યવહાર માટેના અવ-સરોહો દુનિઆંધારીના આ છે તોપણ કેટલીક બાબતોમાં તેમની શારીરિક અને નૈતિક છે. ઇંગ્રેજ કેલવણી લીધે છે, પુરૂષજાતિ અને સ્ત્રીજાતિ એમની ઉમ્મર પરત્વે ચતારી પોતાના વડિલ વર્ગ તરફ છે, સ્ત્રીજાતિ, વિશેષે કરીને મનુષ્યકોટિની સ્ત્રીજાતિ, પુરૂષવર્ગના બમાં રહેવાની ઇચ્છા, આપણે જણાય છે એમ કહીએ તો સાહે. આ કારણને લીધે ધણી છે. તેથી કરીને આવાં પરિણામ... તેવો થતો નથી

મહત્વના કામો માટે જોઇતું શારીરિક બલ પુરૂષોના કરતાં સ્ત્રીઓમાં ઓછું હોય છે. સમાજ-શાસ્ત્રનો વિચાર કરીશું તોપણ આ જાને વર્ગનાં કર્તવ્ય અને તેમનો અધિકાર એક હોવાનું સંભવતું નથી. દરેક વર્ગનાં કર્તવ્યો પૃથક પૃથક કરી સુધાં છે અને આવી વ્યવસ્થાથી જાને આ સુખનો લાભ થાય છે. ”

મિલના અભિપ્રાય અને ઉપર ટીકેલા ફ્રેંચ તત્ત્વવેત્તા (કૉન્ટ) ના વિચારો વચ્ચેનો વિરોધ એક બાજુએ રાખીએ તોપણ એટલી વાત નિર્વિવાદ છે કે જે સ્ત્રીઓ અધિકૃત સ્થિતિમાં પ્રવેશ કરી સંસારમાં પડે છે તેઓ કદિ પણ પુરૂષોની બરાબરી અથવા પુરૂષોને લાયકતા ધંધા કરી શકતી નથી. અને તે પછી ગદન વિષયોમાં તેમને કેલવણી પણ આપી શકતી નથી. આજ વસ્તુસ્થિતિ આપણે પશુજાતિમાં પણ પ્રત્યક્ષ કરીએ છીએ. અશ્વોનીમાં નરની પેડેજ માદાઓ પણ કામ કરી શકે છે. પણ તે માદાઓને અધિકૃત રાખવી પડે છે. ગાય, બેંસ એમની પાસેથી પશુ મહેનતનાં કામ કરાવી શકાય. પરંતુ તેમની પાસેથી પછી દુધ ગળવાનું નહિ. જે સ્ત્રીઓએ અત્યાર સુધી વિદ્યામાં, સામ્રાજ્યમાં, અથવા શારીરિક શક્તિમાં પુરૂષોની બરાબરી કરી છે તેઓ બધી ઘણું કરીને અધિકૃત સ્થિતિમાં હતી એમ મને લાગે છે. અને હાલના મન્યમાં પણ જે સ્ત્રીઓ પશ્ચિમ તરફના દેશોમાં, તેમજ ક્વચિત્ આ દેશમાં પણ, પુરૂષોના ધંધા પકડે છે અથવા પુરૂષોની સમાન કેલવણી લે છે તેઓ અધિકૃત હોય છે એમ જણાય છે. સારાંશ કે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં સ્ત્રીઓ ગમે તેટલી મુક્ત સુધી અધિકૃત રહી શકે છે અને કેટલીક તો આખી છંદગી સુધી પણ પરણતી નથી તેવા દેશોને મિલના વિચાર સર્વોચ્ચ લાગુ પડે. પરંતુ હિંદુસ્થાનમાં ઘણી સ્ત્રીઓનું ૧૨ વર્ષની અદરજ લગ્ન થાય છે અને દરેક સ્ત્રીનું લગ્ન યવુંજ જોઇએ એવો હિંદુસમાજનો અને શાસ્ત્રનો આશ્રય છે. એટલે અદિઆની સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિ પાશ્ચાત્ય શિક્ષણપદ્ધતિ ઉપરજ સર્વોચ્ચ બાધી શકાય એમ મને લાગતું નથી.

આ ટીકાણે એવો સવાલ ઉઠે છે કે હાલમાં હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓની જે સ્થિતિ છે તે બદલવી ઇષ્ટ છે અને ધીમે ધીમે તે બદલાતી જશેજ; તો પછી પોતાની મેજે યનાર ઇષ્ટ વાનમાં શિક્ષણપદ્ધતિથી શું કરવા અંતરાય નાખવો ? મને લાગે છે કે આ સવાલમાં નાં જાને પ્રમેયો ભુવભરેલાં છે. હાલની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ બદલી તેને ટીકાણે પાશ્ચાત્ય દેશોની સ્ત્રીઓ પ્રમાણે અહિં સ્ત્રીઓ અધિકૃત રહે એવી પદ્ધતિ લાખલ કરવી એ પુષ્કળ માણસોના વિચાર પ્રમાણે ઇષ્ટ નથી એટલુંજ નહિ પણ એમ કરવાથી શાંત્યનીય પરિણામ આવશે. આ બાબતમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ પાશ્ચાત્ય દેશોમાં વખાણવા લાયક નથી એમ લાંતા પણ વિચારશીલ પુરૂષો કબુલ કરે છે. સમાજમાંની પુષ્કળ સ્ત્રીઓએ અર્થાત્ તેમની સાથે પુષ્કળ પુરૂષોએ કુંવારા રહેવું એ શું ઇષ્ટ છે ? આ પ્રશ્ન નિરાજો હોઈતો આ લેખમાં ચારે તરફથી વિચાર થવો અશક્ય છે. એટલું કહેવું અહિં ખસ છે કે આવી સ્થિતિ ક્રિપ્ત યતાં સ્ત્રીપુરૂષોનું સુખ ઓછું થઈ જશે એમ પણ લાગે છે અને નીતિની દૃષ્ટિથી જોતાં આ વ્યવસ્થા પ્રસંસનીય નહિ થાય. પરંતુ આ શિવાય વિશેષ મુદ્દાની વાત એ છે કે પુષ્કળ સ્ત્રીઓને કુંવારી રાખવાનો રિવાજ હિંદુસ્થાનમાં પડશે એનો પણ મને

તો સંશય રહે છે. આપણા લોકોની રૂઢીને વળગી ચાલવાની વૃત્તિ એટલી દૃઢ હોય છે કે તેમાં ફેરફાર થવો એ એકદમ સંભવતું નથી. તેમાં વળી આ વાત ધર્મ સાથે સંબંધિત થઈ પડી છે અને દરેક સ્ત્રીનું લગ્ન-ચતુર્થ જોઈએ એવું ધર્મશાસ્ત્રનું શાસન છે. ધર્મનું બંધન કેટલું મજબૂત છે એનો વિચાર કરીએ તો ધર્મ તથા રૂઢી આ બંને બંધનોથી આવી ને ને બાબતોમાં જનસમાજ નક્કડાઈને બંધાયો છે. તે બાબતોમાં ધણે ફરક પડશે એમ મહેને લાગતું નથી. મતલબ કે હિંદુસમાજની આ સ્થિતિ કહેતાં, દરેક સ્ત્રીનું ધણે ભાગે ૧૨ વર્ષની ઉમ્મર પહેલાં લગ્ન થાય છે એ વાત શિક્ષણપદ્ધતિનો નિશ્ચય કરતી વખતે લક્ષમાં રાખવી જોઈએ.

આ સ્થિતિનું એક સાફ પરિણામ એવું નજરે પડે છે કે આપણામાં સ્ત્રિઓના જીવનનો ભાર ધણું કરીને તેમના પોતાના ઉપર પડતો નથી, સ્વતંત્ર ઉદ્યોગ કરી પોતાને નિર્વાહ પોતાને કરવો જ પડે એવી સ્થિતિ આ દેશમાં બહુ થોડી હિંદુ સ્ત્રિઓની હોય છે. ન્દાનપણમાં તેમનું ભરણપોષણ મા, બાપ, ભાઈ, ઇલાદિના માથા ઉપરજ હોય છે અને લગ્ન થયા પછી સ્વાભાવિક રીતેજ તે કામ કરવાનું પતિના કુટુંબ ઉપર આવે છે. સમાજમત પ્રમાણે વિવાહિત સ્ત્રિઓનું ભરણપોષણ કરવાની જોડે દરજ્જે પતિના કુટુંબની ફરજ છે તેટલે દરજ્જે ઉમ્મરે પ્લેન્સિલી છોકરીઓનું ભરણપોષણ તેમના પિતાના કુટુંબ ઉપર નાંખવામાં આવતું નથી. આવા કારણને લીધે પાશ્ચાત્ય દેશમાં કેટલીક મોટી મોટી કુંવારી છોકરીઓને પોતાના ઉદરપોષણની તળવીજ પોતાને કરવી પડે છે. આ તેમની સ્થિતિ ધણે અંશે શોચનીય છે એમ કેટલાક લોકોનો અભિપ્રાય છે.

ઉપર કરવામાં આવેલા વિવેચન ઉપરથી સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિના સંબંધમાં આપણે એ સિદ્ધાંત કાઢી શકીએ છીએ. બધા ધંધામાં ઉપયોગી થઈ પડે એવા વિષયોનું જ્ઞાન, જોડે સાધારણ રીતે મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા માટે જે વિષયો શિખવવામાં આવે છે તેમનું જ્ઞાન, સ્ત્રિઓ માટેના સાધારણ શિક્ષણમાં સમાવવાનું કાંઈ કારણ નથી. સુક્લીડના સિદ્ધાંત અંચવા બીજગણિત અથવા ઇંગ્લાંડનો ઇતિહાસ-આ વિષયો સ્ત્રીશિક્ષણના કામમાં દાખલ કરવાની કાંઈ આવશ્યકતા નથી એમ મહેને લાગે છે. મતલબ કે મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કરવી એ સ્ત્રીશિક્ષણનો ઉદ્દેશ નથી. જે સ્ત્રિઓ કુંવારી રહી અત્યુક ધંધા શિખવાની ઇચ્છા ધરાવતી હોય તેમનેજ માટે મેટ્રિક્યુલેશન ક્લાસ જોડતો હોનાયો-તે જુદો ઉપાડવો અથવા તેમનેજ માટે છોકરાઓની નિશાળોમાં ઉપરના વર્ગોમાં શિખવાની અલાયદી તળવીજ કરવી. તેજ પ્રમાણે સ્ત્રિઓને માટે ખાસ કોલેજ કાઢવાની પણ કાંઈ જરૂર નથી. આવી કોલેજોમાં બહુનારી સ્ત્રિઓની સંખ્યા ઘણીજ ઓછી હોવાની, અને જે કારણસર તેઓ પુરૂષોની માફક વિધાનિપુણ થવાની ઇચ્છા રાખે છે તે જોતાં તેઓએ પુરૂષોના એકાં બહુવાનું રાખવું એ ફાયદામંદ છે.

બીજી વાત એ છે કે છોકરીઓનાં લગ્ન ધણે ભાગે ૧૨ વર્ષની ઉમ્મર લગભગમાં થાય છે તથા પરણેલી છોકરીઓ ધણું કરીને નિશાળે જતી નથી એટલે છોકરીઓની કલવણી અપૂર્ણ રહે છે. પ્રાથમિક શાળામાં છોકરીઓને જે શિક્ષણ આપવામાં આવે તે

એક રીતે પૂર્ણ જોઈએ એવો નિશ્ચય ઉપર બતાવેલી હકીકત ઉપરથી થાય છે. દરેક સ્ત્રીને -પછી ગમે તો તે ગરીબ હો અથવા તબંબર હો તેને-ને વિષયો જાણવા અવસ્યના છે તે વિષયોનો અંતર્ભાવ પ્રાથમિક શિક્ષણમાં થવો જોઈએ; અને જે બાબતો સ્ત્રીઓને સાધારણ રીતે નિષ્પયોગી છે તેનો તિરોભાવ થવો જોઈએ. આ વિષયો કયા છે તેનો વિશેષ ખુલાસો નીચેના વિવેચન ઉપરથી થશે.

સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિમાં શું ન જોઈએ એ બતાવી હવે તેમાં શું શું રાખવું એ વાત તરફ વળું છું. સ્ત્રીઓની સમાજ તરફની અને કુટુંબની અંદર કદ કદ ફરજો છે એનો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પ્રથમ વિચાર કરવો જોઈએ. મિત્રે એક કર્તવ્ય કહેલું જ છે. કુટુંબની વ્યવસ્થા અને ખર્ચખુટણુ ઉપર નજર રાખવાનું કામ વિશેષે કરીને બધી સ્ત્રીઓનું છે. છોકરાં ઉછેરવાં, કુટુંબનાં આબરૂની માણસોની ચાકરી કરવી, ઘરમાં આણેલી વસ્તુઓનો ધટતો બદોબસત કરવો એ દરેક સ્ત્રીએ કરવું જોઈએ. આ બાબતોમાં નવી ધાટી મુજબ બણેલી સ્ત્રીઓ તદ્દન બિનઉપયોગી હોય છે એમ કેટલાક જણનું માનવું છે એ વાત ગણવાતમાં જણાવેલી જ છે. લેખન, વાંચન, અને અંગ્રેજી અટલે સાધારણ પ્રકારના હિસાબ આ ત્રણ બાબતો (જેને ઇંગ્રેજીમાં Three Rs કહે છે) આખા શિક્ષણનો પાયો છે. આ વિષયો બધાને શિખવવા જોઈએ, પણ એટલેથી અટકવાનું નથી. છોકરીઓને આ વિષયો આવડે તોપણ વ્યવસ્થિત રીતે રહેતાં અને પૈસાની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરતાં આવડવું એ બહુ નિરાળી વાત છે. હાલની બણેલી સ્ત્રીઓને આ બાબતોનું જ્ઞાન બહુ થોડું હોય છે. આ સંબંધમાં ગૃહશિક્ષણ અતિશય ઉપયોગી છે એમ મ્હને લાગે છે. નિશાળોમાં આજકાલ છોકરીઓને ગૃહશિક્ષણ બિલકુલ મળતું નથી, અને પ્રત્યક્ષ ગૃહશિક્ષણ મળવાને હાલના શિક્ષણક્રમને લીધે તેમને દુરસદ રહેતી નથી. એકાદ હોશિઆર સાસુના હાથ તળે છોકરીને રહેવાનું થવાથી ઉપલી ત્રણે બાબતોમાં, એટલે છોકરીને ઉછેરવામાં, દરદીની ચાકરીમાં, અને ઘરમાં આણેલા સામાનનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં તે જેવી હોશિઆર થાય છે તેવી બણેલી સ્ત્રીઓ નથી હોતી. ન્હાની અથવા મોટી છોકરીઓને એટલી ઉમ્મરમાં આવાં મહેનતનાં કામ સોંપવાં એ તેમના ઉપર જીલમ કરવા જેવું છે એમ કેટલાક ઉતાવળીઆ સુધારકો કહેશે, પરંતુ બાલપણથી જે બાબતો આંગળીને વેઠે ચડી નથી તે પછીથી કદિ પણ ખરાબર આવડવાની નહિ એ આ લોકોએ ખાતરીથી ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

ઘરમાં આણેલા સામાનને ધટતી રીતે વાપરવો એ એક પ્રકારનું કંજીસપણું છે એમ પણ કેટલાક લોકો કહે, પરંતુ આથે તેમની મોટી ભુલ છે. સમાજને ઝીણી નજરે જોતાં એમ જણાશે કે જે સ્ત્રીપુરુષ વ્યવસ્થિત રીતે રહે છે તેમનો સંસાર થોડે પૈસે જેટલો સુખી નિવડે છે તેટલો તેથી કેટલાયે ગણા વધારે પૈસા પેદા કરનારનો હોતો નથી. ઉડાઉવેગ કરવા, વખતસર સંભાળ ન રાખવી, ખેદરકાર રહેવું વગેરે ટેવો અનેક બણેલા પુરુષોમાં જણાય છે તેમ બણેલી સ્ત્રીઓમાં પણ નજરે પડે છે. પુરોપિપન લોકોમાં પણ વ્યવસ્થાથી ધરસંસાર ચલાવવો એ સ્ત્રીઓનો એક મોટો ગુણ ગણાય છે, અને ધરની વ્યવસ્થા લક્ષમાં લઈ જમાખર્ચોના હિસાબ રાખવો એ તેમનું ખાસ કામ છે

પ્રત્યાદિ બાબતો જરૂરી છે. અને આ વિષય મધ્યમ પ્રકારના શ્રીશિક્ષણમાં દાખલ કરવો જોઈએ. છેક નાનાં છોકરાને બચપણથી કેલવણી તરફ વાળવાં એ પણ સુશિક્ષિત માતાપિતા કર્તવ્ય છે. આ બાબતમાં કંઈ કંઈ વાતો છોકરાને ઘેર કહેવી જોઈએ અને કંઈ વાતો તેમને ઠાને દઈ પણ ન પડ્યા રેવી જોઈએ એ વગેરે માહિતી સારી કેલવણી પામેલી સ્ત્રિઓને હોય તો તો બહુજ ઉત્તમ.

અહિં સુધી સ્ત્રિઓનાં કુટુંબ મધ્યેનાં કર્તવ્યો સંબંધી વિચાર થયો. હવે તેમનાં જનસમાજપ્રતિ કર્તવ્યો શાં છે તે જોતાં પહેલાં આપણે તેમના શારીરિક શિક્ષણ તરફ લક્ષ દેવાની જોઈએ. હિંદુસ્થાનની સ્ત્રિઓ પુરુષોને મુકાબલે વિરોધ અશક્ત અને ઓછા શરીર વિકાસની હોય છે એ બાબત ઉપર આપણે બિલકુલ ધ્યાન આપ્યું નથી. જુના વિચારના માંસુસો અને નવીન શિક્ષણપદ્ધતિ કાયમ કરનાર કેળવણીના સોડા-આ બંનેનો આ બાબતમાં સરખોત હોય છે, એમ મને લાગે છે. સર્વ પ્રાચી વર્ગમાં નરનતિ બીજાત કરતાં કંઈક અંશે વધારે બલવાન અને શરીર સંબંધી વધારે સંપત્તિવાન હોય છે. પણ આપણાંમાં અને પાશ્વિમાલ સોડામાં આ બાબતની અંદર બહુજ અંતર છે. ઝીણી નજરે અવલોકન કરનાર એક ઇટાલિયન ગૃહસ્થ મ્હને ગાડીમાં મળ્યો હતો. તેણે કહ્યું કે “તમારામાં પુરુષોની આંતરિક ઠીક જણાય છે, પરંતુ સ્ત્રિઓ તેમની ઉમ્મરના પ્રમાણમાં અશક્ત અને ઓછી શારીરિક વૃદ્ધિવાળી લાગે છે. બાલપણમાં લગ્ન થવાથી અને ન્હાની ઉમ્મરમાંથીજ છોકરાં તો હોવાથી સ્ત્રિઓના શરીરની વૃદ્ધિ જોઈએ તેટલી થતી નથી એ ખુદ્દ કારણ આપણને જણાય છે. તેમજ બોરાક પણ પુષ્ટિકારક હોતો નથી. આ કારણ આપણાંમાંનાં રૂથ અને સ્ત્રી બંનેને સરખી રીતે લાગુ પડે છે. પરંતુ આ નિબંધનો તે કારણ સાથે સંબંધ નથી. પુરુષોના પ્રમાણમાં સ્ત્રિઓની વૃદ્ધિ સારી ન હોવાનું મીનું કારણ એમ ખામ છે કે તેમને સારી ખુદી હવામાં ફરવાની અને કસરત કરવાની છુટ નથી. જે ૨ વર્ગની સ્ત્રિઓ પુરુષોની પેઠે ખદાર ફરી મહેનત કરે છે તે વર્ગમાં, દાખલા તરીકે કુખી વગેરે નીચલી વર્ણમાં, તેમની શારીરિક વૃદ્ધિ બીજાના કરતાં ઠીક હોય છે એમ આપણે જોઈએ છીએ. સ્ત્રિઓને પડદામાં રાખવાથી અથવા ઘરમાં ખુરી મુકવાથી તેમનું સૌંદર્ય અને તેમની નાજુકાઇ વખતે વધતાં હશે, પરંતુ તેમની શરીરપ્રકૃતિ સારી સુદૃઢ થતી નથી એવો નિર્વિવાદ છે. ગામડામાંની સ્ત્રી વર્ણની સ્ત્રિઓ સારી રીતે સરાકત હોય છે. કારણ કે ઘરના આંગણમાં કંઈક કામ કરવાના પરિશ્રમને લીધે તેઓ મજબુત થાય છે. કુવામાંથી રેંટ મારફત પાણી કાઢવું, ધોતિયાં ધોવાં, અથવા ગામડામાં ઘણું કરીને એકજ કુવો હોય છે ત્યાંથી પાણીનાં બેડાં માથે લાવવાં પ્રત્યાદિ કસરત ખદાર ગામની સ્ત્રિઓને હોય છે; તેથી તેઓ પુષ્કળ સરાકત થાય છે.

પણ આ પ્રકારે ઉવાડી હવામાં ને ચોડી ઘણી કસરત સ્ત્રિઓને થાય છે તે નિશાંનમાં શીખતી અને બધી ઉતરેલી સ્ત્રિઓને મળતી નથી. એ કારણસર સારી કેળવણી સ્ત્રીઓ ઘણે ભાગે કમતાકાત, પિળાયટી, વગર કારણે હંચી થયેલી અથવા હાડ નળું પડી જવાથી હંચી રેખાતી જણાય છે. આ પરિણામ થતું અટકાવવાને નવીન શિક્ષણ

પદ્ધતિમાં કાંઈ પણ ઉપાય લીધેલા દેખાતા નથી. ખુલ્લો હવામાં ફસરત મળે એવી નવા પ્રકારની અથવા જુની તરેહની કોષપણુ રમતનો ઉપયોગ થતો મહેંજ જોયો નથી. વડોદરામાં આવેલી કન્યાશાળા ધણીજ ઉત્તમ સ્થિતિમાં છે; તે જોવા હું મુદ્દમ ગયો હતો અને આ જામતની ખાસ તજવીજ કરી હતી. આ આગળ નવા પ્રકારનાં શીલનાં સાધનો (જેમાં સેકડો રૂપિઆ ખર્ચ થાય છે) કંઈ અંશે ઉપયોગમાં લેવાય છે, પણ મહેંજ લાગે છે કે આના કરતાં આપણી જુની રીતિની ઉપાડી હવામાં રમતી રમતો ધણીજ ફાયદાકારક નિવડશે. આ શાળાના પાછલા ભાગમાં આવેલું મેદાન ધણુંજ નહાતું છે. તોપણ કંપાઉંની ભીંત વધારી તેનો હમેશાં ઉપયોગ કરવામાં આવે તો વિશેષ લાભ થશે એમ મહેંજ લાગે છે. કોઈ પણ અમુક સંસ્થા વિશે અદિ લખવું એ અપ્રસરત છે એ વાત ખરી, પણ વિધવતું બરાબર વિવરણ કરવા માટે મહેંજ આટલે અંશે અમન્યતા વાપરવાની છુટ લીધી છે. હશે. શારીરિક કેલવણી તરફ જોટલું લક્ષ આપવું જોઈએ તેટલું હાલની પદ્ધતિમાં અપાયું નથી એમ મહેંજ રપટ રીતે કહેવું પડે છે. પહેલેથીજ આપણી સ્ત્રીઓ ધણી રીતે અસકત હોય છે અને શિક્ષણને લીધે તેથી વધારે નમળી હાલતની થાય તો કેળવણીમાં સ્ત્રી અને પુરુષો જાનેને શરીરપ્રકૃતિ સુદૃઢ ન હોવાના સમયથી ઉપવા યજ્ઞોના લોકોની શારીરિક નબળાઈનો કાંઈ પણ પાર નહિ રહે એમ મહેંજ લાગે છે.

નિશાળમાં બધુતી છોકરીઓ તેજ ઠંડાણેની, નિશાળે ન જનારી, છોકરીઓ કરતાં નબળી નથી હોતી એમ કેટલાક કેલવણી આપવાના કામમાં અનુભવવાળા લોકોનો અભિપ્રાય જો ખરો માનીએ તો કેલવણી એટલે માનસિક અને શારીરિક સ્થિતિની ઉત્તિ કરવી એવો આર્થ સ્વીકારતાં બધુતી છોકરીઓની શરીર સ્થિતિ કેલવણી ન લેતી હોય એવી છોકરીઓના કરતાં વધારે મજબુત કરવાનો પ્રયત્ન શિક્ષણપદ્ધતિ દ્વારા શાસર ન કરવો ? એકાદ મજબુત સારી રીતે વૃદ્ધિ પામેલી છોકરીને જોઈ આપણને અતિશય આનંદ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ આવી છોકરીઓ દેશની બાંધે શારીરિક ઉત્તિનો પાપો છે. યુરોપિયન લોકોની સખલ અને સંપૂર્ણ રીતે વાવેલી છોકરીઓ જોઈ આપણામાંની નિશાળે જતી અસકત, ફિક્કી, નમળી સ્થિતિની છોકરીઓ વિશે કોને ખેદ નહિ થાય ? મતવચ્ચ કે, સ્ત્રીઓનાં શરીરની પ્રકૃતિ સારી મજબુત કરવા માટે દરેક શિક્ષણક્રમમાં પ્રસક્ત અને પરાક્ષ રીતે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દરેક નિશાળમાં, પછી તે પ્રાથમિક હોય અથવા તેથી ઉપરના દરજ્જાની હોય, પ્રત્યેક કક્ષાસ માટે શારીરિક રમતો ખુલ્લો ફવામાં કલાક અડધો કલાક રમવાની યોજના અવશ્ય કરવી જોઈએ. તે રમતો આપણી પ્રાચીન પદ્ધતિની ખિતખર્ચી હોય તો સારું. પરંતુ હાલની નવીન તરેહની રમતો રાખવામાં વાંધો નથી. આવા પ્રસક્ત પ્રયત્ન ઉપરાંત જે જે બાજોથી શરીરની પ્રકૃતિ ઉપર અનિષ્ટ પરિણામ થાય છે તે સઘળા શિક્ષણપદ્ધતિમાંથી દૂર કરવી જોઈએ. નિશાળના વખત શિવાય છોકરીઓનો ધરનો વખત પણ રોકવાનો શિવાજ અનેક નિશાળોમાં હોય છે. એટલે ઘેર પાક લખવા આપવા, લેસન કરવામાં ધરનો વખત રોકાવવો, એ છોકરીની નિશાળમાંથી બિલકુલ કાઢી નાંખવું જોઈએ. તેમ ન કરવાથી બિચારી છોકરીઓને ઘેર અને નિશાળે એક જ ચરખામાં નાંખવા જેવું થશે. અને તેમને રમવા કરવાનો બિલકુલ વખત રહેશે નહિ. તેવીજ રીતે લેખી પ.

રીક્ષાઓ વારંવાર લેવાં એ પણ શરીરપ્રવૃત્તિને નુકસાનકારક છે. આ શિવાય જ ન રહેતે શરીરની સ્થિતિ સુધારવા માટે તેમના મનમાં હોંસ અને અંદર અંદર ચંડસાચડસી ઉત્પન્ન થાય એવા ઉપાયો પણ લેવા નોંધ્યે. અને છેવટની વાત એ કે રમી રવા પછી કાંઈ પણ તેમને ખાવાનું આપવું એ અત્યંત લાંબાદાયિ નિવડશે.

સ્ત્રિઓની માનસિક શક્તિ પુરષોના કરતાં ઓછી નથી એ વાત ખરી છે, અને પુરુષ-વર્ગની પેઠે સ્ત્રીવર્ગની પણ બુદ્ધિ વિકાસ પામે તો ભવિષ્યની પ્રજા પણ બુદ્ધિના પ્રબોધમાં વધારે ચઢતી થાય એમાં સંશય નથી. દેશની અર્ધી પ્રજા અજ્ઞાનતા પરિણામે રૂપ ખોટી સમજણોમાં ડુબેલી રહે તો તે દેશ કદિ પણ સુધારાને રસ્તે ચઢવાનો નહિ. તોતપણ કે સ્ત્રિઓની બુદ્ધિનો અને તેમના જ્ઞાનનો વિકાસ થવા દેવો એ દેશને બહુ જ હિતકર છે; તથા અચુક વિષયો સ્ત્રિઓને ન શિખવાનો પ્રતિજ્ઞા બિલકુલ દૂર કરવો નોંધ્યે. જે સ્ત્રિઓ બુદ્ધિમતી, મહત્વાકાંક્ષી, અને ઉત્સાહશીલ હોય તેમને પુરુષોની પેઠે અને પુરુષોની બગબરીનું શિક્ષણ મળવામાં કાંઈ પણ અડચણ હોવી નોંધ્યે નહિ. પરંતુ ઉપર બતાવેલા કારણોને લીધે આવી સ્થિતિ હિંદુ સ્ત્રિઓ પૈકી બહુ થોડાંની જ હોય છે. ઘણે ભાગે બાળનું ક્ષમ નહાતપણમાં ચવાચી આપણી સ્ત્રિઓને બચવાનો બહુ થોડો વખત મળે છે. અને સુવાવડ તથા છોડરાં ઉછેરવાના વ્યવસાયને લીધે વિદ્યાભ્યાસ માટે નોંધતો, શ્રમ પણ તેમનાથી થઈ શકતો નથી. આ સ્થિતિમાં ખોટી છોકરીઓ અને સ્ત્રિઓના શિક્ષણમાં સાધારણ રીતે મધ્યા વિષયોનો સમાવેશ થઈ શકે નહિ. આ કારણોથી ઉપલા વર્ગના શિક્ષણમાં અવશ્ય શિખવાના વિષયો તથા ઐત્તિક વિષય એમ બે ભાગ કરવાની જરૂર છે; અને તેમાં પણ ઐત્તિક વિષયની સંખ્યા તે તે સંસ્થાની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે. આ રીતે બધા વિષયોની પરિગણના કરી સ્ત્રિઓની બુદ્ધિનો વિકાસ થાય અને તેમની સામાન્ય ખીલવણી, "જનરલ કલ્ચર" વધે એવા વિષયો તેમને શિખવવા નોંધ્યે. મનની વિશુદ્ધતા થયી એ બહુ જરૂરનું છે. કારણ તેથી કરી ખોટી સમજણો અને હઠીતાઇ દૂર ગાય છે જેને ઇંગ્રેજોમાં "લિટરેચર" (સાહિત્ય) કહે છે તે વિષય મનની વિશુદ્ધતા, લાવવામાં ઘણો ઉપયોગી છે એમ મ્હને લાગે છે. ઉત્તમ ઉત્તમ ગ્રંથ કર્તાના લેખો અને તેમનાં કાવ્યો તથા અનેક વિષયો સંબંધી સંપૂર્ણ માહિતીથી ભરપૂર પુસ્તકો વાંચવાં બહુ જરૂરનાં છે. સ્વભાષા અને સામાન્ય જ્ઞાન માટે તે અવશ્ય નોંધ્યે. પોતાની માતૃભાષા શિવાય ઈંગ્રેજી બાપાનું જ્ઞાન હોય તો વધારે સારું. આપણામાં અને સંસ્કૃતમાં પણ ઉત્તમ ગ્રંથો છે એમાં સંશય નથી અને સ્વભાષા તથા સંસ્કૃત બાપાનું જ્ઞાન હોવું જરૂરનું છે. પરંતુ ઇંગ્રેજી બાપામાં એથી પણ વધારે માહિતી વાળાં જુદા જુદા વિષયો ઉપર પુસ્તકો છે. તેલા માટે ઇંગ્રેજીનો ઐત્તિક વિષયોમાં સમાસ કરવો નોંધ્યે.

આ ઠેકાણે એક મહત્વની વાત કહેવાની જરૂર છે. મરાઠી બાપામાં જે નવા ગ્રંથો લખાય છે તે બધાજ વાંચવા લાયક નહોતા તેમાંથી કેટલાક તો એવા ખરાબ હોય છે કે તે સ્ત્રિઓએ બિલકુલ વાંચવા યોગ્ય નથી. આમ છતાં પણ આવા પ્રકારનાં પુસ્તકો મહે બ્રહ્મણી છોકરીઓના હાથમાં નોંધ્યાં છે. આમાં તેમના ઘરના માણસોના અને શિક્ષકોના

દોષ તો છેજ, પરંતુ મદને લાગે છે કે તેઓના દોષ કરતાં તે અંધ કર્તાઓના તેથી પણ વધારે દોષ છે. અશ્લીલપણથી ભરેલાં નાટકો અને શૂભારસને આડે માર્ગે લઇ જનારી વાર્તાઓ વધારે વેચાઇ કદાપિ તે અંધ લખનારાઓને ઘણા ફાયદો થતો હશે, પણ સમાજને આપી કરી કેટલું તુકસાન થાય છે તે તરફ અંધ કર્તાઓ અલક્ષ રહે છે. સ્ત્રિઓની માનસિક સ્થિતિ પુરૂષોના કરતાં વધારે નરમ હોય છે અને તેમના મન ઉપર ઉત્કટ વિધારોની અસર વહેલી થાય છે, એટલુંજ નહિ, આવી વાર્તાઓ અને નાટકો વાંચનાં એ છોકરાઓને પણ હાનિકારક છે. તેથી કરીને સ્ત્રીપુરૂષોનાં મન વધારે વિશુદ્ધ નથી થતાં એટલુંજ નહિ પણ તેમના ઉપર તેથી ઉલટાં પરિણામ થાય છે. જેથી નીતિ, ધર્મ, સ્વામિભાવ, સત્યપ્રિયતા, સ્વદેશભક્તિ વધે એવા અંધો લખવા, એવી વાર્તાઓ રચવી, એજ આપણા દેશી બાપાના અંધ કર્તાઓની ખરી ફરજ છે. મદને લાગે છે કે અંગ્રેજી ભાષામાં પુસ્તકો લખનારા તેમના આ કર્તવ્યની બાબતમાં સારી રીતે સાવચેત હોય છે. અને ઇંગ્લેન્ડ પુસ્તકો આ સંબંધમાં જેટલાં નિર્દોષ હોય છે તેટલાં મરાઠી ભાષામાં લખાતાં નવાં પુસ્તકો નથી હોતાં. સંસ્કૃત ભાષામાંના પણ અનેક અંધો આ દુપણનો ભોગ થઇ પડેલા છે. સારાશકે દેશી ભાષામાંનાં તથા સંસ્કૃત ભાષામાંનાં કયાં પુસ્તકો ઉત્તમ પ્રકારની નિશાળોમાં ચલાવનાં એ બાબતમાં પુષ્કળ સાવચેતી રાખવી જોઇએ; અને છોકરીઓ તથા સ્ત્રિઓ કયાં પુસ્તકો વાંચે છે એ વિષે તેમના ઉપર દેખરેખ રાખનાર માથુ-સોએ પણ જાગૃત રહેવું જોઇએ. (દેશી ભાષામાંનાં કેટલાંક પુસ્તકોની અશ્લીલતા જોઈ મદને એમ લાગે છે કે દરેક નવી વાતો અથવા નવું નાટક એકાદ જનસમાજ તરફથી નિર્માણેલી કમીટીએ પાસ કર્યા શિવાય, પ્રસિદ્ધ ન થવા દેવું જોઇએ.)

આ સંબંધમાં મરાઠી ગ્રામીન કવિઓનાં જેટલાં વળાણ કરીએ તેટલાં યોગ્ય, તુકા-રામ, રામદાસ, વામન, મોરો પંથ, ઈલાદિ કવિઓનાં પુસ્તકોની ભાષા જોરદાર અને અસરકારક છે, એટલું જ નહિ પણ તેમના અંધો નીતિ અને સદ્ધર્મનું, પૂર્ણ રીતે પ્રતિપાદન કરે છે. તેઓમાં અશ્લીલતાનો અંશ બિલકુલ નથી એમ કહીએ તોપણ ત્રાસે. આ ઠેકાણે કોઇ એમ પૂર્વ પક્ષ લે કે આ કવિઓએ ધર્મના અથવા પુરાણોમાંના વિષયો ઉપરજ અંધ લખ્યા છે. પરંતુ તેનો ઉત્તર એટલોજ કે અંધ કર્તાને ગમે, તેજુ. વિષયમાં પોતાની સ્થિત શક્તિ દર્શાવે દેખાવે, અથવા રીતે દેખાડવાનો અવકાશ મળે છે. એવા અનેક લખલા આપી શકાય. ખાસ મહાભારત અને રામાયણ ઉપર ઘણા ગ્રામીન કવિઓના અંધ રચાએલા છે તેમાં પણ કેટલેક ઠેકાણે (આવા ઠેકાણાં બહુ યોગ્ય છે એ ખરું) અશ્લીલ વર્ણનો મળી આવે છે.

“સ્વાનંદ સામ્રાજ્ય” એ એક વેદાંત વિષયનો અર્વાચીન અંધ છે. એ અંધમાં સ્ત્રી-સુખનું વર્ણન પૂર્ણ રીતે અને મોહક કરાવણું જોઇ અંધકર્તાને પોતાની કવિત્વશક્તિ દેખાડવા વેદાંત-વિષયક અંધમાં કેવે અવકાશ મળે છે એ સહજજ કળાશે. મહાભારત, રામાયણ વગેરે સંસ્કૃત ગ્રંથો અને મરાઠીમાંના મોરો પંથ વગેરે કવિઓનાં કાવ્યો સ્ત્રી-શિક્ષણ ક્રમમાં હોએલાં લખાઇ રહ્યાં છે. તેમના-અભ્યાસથી બાપાનું જ્ઞાન સાઈ થશે

એટલુંજ નહિ પણ મનની વિશુદ્ધતા સમવાઈ નીતિમત્તાએ વધશે.

આપણા દેશનો ઇતિહાસ જાણવો એ દરેક સુશિક્ષિત સ્ત્રીને માટે અવશ્યનું છે. ઇતિહાસના જ્ઞાનથી મન અને બુદ્ધિને એક પ્રકારની કેળવણી મળે છે. આ શિવાય માણસને પોતાની રાજકીય સ્થિતિ સંબંધી માહિતી પણ સારી મળે છે. ઇતિહાસ શિખવાથી આ શા 'દાયદા થાય છે એ અહિં' કહેવા' બેસવાથી ધણે વિષયાંતર થવાનો. જ્યાંસુધી પોતાના દેશના ઇતિહાસનું જ્ઞાન સ્ત્રીઓને થાય નહિ ત્યાં સુધી આ દેશમાં જે જે રાજકીય હિતમાલો લોકોમાં ચાલે છે અથવા તેમની શું શું હાજતો છે તે તેમનાથી સમજવાની નહિ, અને તેને વિષયો સંબંધી તેઓ થોડા અભિપ્રાય પણ આપી શકે નહિ. રાજકીય હિતો સ્ત્રીઓને મળવા જોઈએ કે નહિ એ સવાલ હું અહિં ઉભો કરતો નથી. મ્હારે કહેવાનું એટલુંજ છે કે પોતાના પતિ અથવા ખીજા સ્નેહી વગેરે વર્ગ સાથે વાતો ચાલતી હોય અને તે દરમિયાન રાજકીય વિષય નીકળે તો જ્યાંસુધી સ્ત્રીઓને ઇતિહાસની અને રાજકીય સ્થિતિની માહિતી ન હોય ત્યાંસુધી તે વિષય ઉપર તેમનાથી સમજણ બરેલું જોલો શકાવાનું નહિ. દેશમાંના સુશિક્ષિત સમાજના અર્ધા ભાગે રાજકીય વિષયોમાં બિલકુલ અજાણ રહેવું અને તેની પાસેથી આ બાબતમાં કંઈ પણ મદદ અથવા પ્રોત્સાહન મળે નહિ એ વાત દેશની ચંદતી થવામાં પ્રતિકૂલ છે એમ મ્હને લાગે છે.

બુદ્ધિનો વિકાસ થવા સાર ખીજા પણ કેટલાક વિષયો જરૂરના છે એમ સર્વત્ર માન્ય છે, યુક્તિમ્મડના ભૂમિતિ સિદ્ધાંત બુદ્ધિને વ્યવસ્થિત રીતે વિચાર કરવાનું વલણ આપે છે. બીજાગણિત પણ આજ દારણસર જરૂરનું છે. લોજિક અથવા ન્યાયશાસ્ત્ર, ફિલોસોફી, કાયદા વગેરે ગદન વિષયો બુદ્ધિની કુશામતા સાધે છે. એટલા માટે સદા પૈકી મમે તે વિષય પુરસદ હોય અને તે સંબંધી અભિરૂચિ થાય તો શિખવવા, પરંતુ આ વિષયો કાણ અને સાધારણ સ્ત્રીઓથી ન સમજાય તેવા છે એટલે આ બાબતમાં વધારે આગ્રહ કરવાની જરૂર નથી. ભૌતિક શાસ્ત્રના મૂળતત્ત્વો સંબંધી માહિતી સ્ત્રીઓને હોવી બહુ ફાયદાકારક છે. શાસ્ત્રીય જ્ઞાનથી અજાનજન્ય સમજણ નાશ પામે છે, મહણ કુપી રીતે થાય છે, વરણદારા કેવી રીતે કામ કરાય છે, વિવ્રત શક્તિ એ શી વસ્તુ છે, વગેરે માહિતી થોડામાં આપવાથી સ્ત્રીઓને બહુ ફાયદો થશે. પરંતુ આ વિષયો પણ કેટલેક દરજ્જે ગદન હોવાથી મ્હારા અભિપ્રાયમાં ઉપર કલ્પે તે વિષયોની પેઠે આમનો પણ અવિચક વિષયોમાં સમાવેશ કરવો. આ ઉપરાંત આવા ખીજા અનેક વિષયો છે તેમની તોંધ અહિં આપી શકાય એમ નથી. સવડ પ્રમાણે અને શિખનાર તથા શિખવનારની સોંધ મુજબ ખીજા વિષયો દાખલ કરી શકાય.

સ્ત્રીઓની સમાજપ્રતિ શી શી ફરજો છે તેના વિચાર કરવો બાકી રહ્યો છે. સ્ત્રીઓ સંમાજનું બૂપણ છે. તેમાં સારી કેળવણી અને કલાવિશારદ સ્ત્રીઓ જે સમાજમાં અને જે ઠેકાણે હોય તે ઠેકાણે આનંદ અને ઉત્સાહ ફેલાય એમાં સંશય નથી. યાચાલ લોકોમાં દરેક મહત્વના પ્રસંગે સ્ત્રીઓની હાજરી પ્રશસ્ત મનાય છે. જમવાના મેલાવણમાં, લેગ્યર હોલ મધ્યે, અથવા દેવળમાં સારાં સુરોમિત વસ્ત્રો ધારણ કરી સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓ પુરોનો સાથે આવે છે. ગાયન, નૃત્ય, અથવા ચિત્રકલા છત્વાદિ મનોહર ગુણથીતુઓ જનસમાજને

પ્રસન્ન કરે છે. કાંઈ નવો અતિથિ આવતાં, તેની પહેલી મુલાકાત લેવી અને તેના કુશલ સમાચાર વગેરે પુછવા એ સ્ત્રિઓનું જ કર્તવ્ય ગણાય છે. અંદર અંદર એક બીજાને લાંબા સમયથી અથવા મળવા જવું, ગરીબ, અનાથ અથવા આત્મી મનુષ્યોની દયા ખાઈ તેમને મદદ કરવી, દાનધર્મ કરવાં, વગેરે અનેક આચરણોમાં સ્ત્રિઓને જ આગળ કરવામાં આવે છે. પાશ્વલ દેશોમાં આ પ્રમાણે સ્ત્રિઓનાં સમાજ તરફનાં કર્તવ્યો અનેક હોય છે.

આ સંબંધમાં હિંદુ સ્ત્રિઓની સ્થિતિ બહુ જુદા પ્રારંભી છે. ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં પહેલેથી “પડદા”નું જોર એટલું જળવસ્તુ છે કે જેના વર્ગની સ્ત્રિઓના નખ પણ પુરૂષોની દૃષ્ટિએ પડતા નથી. તો પછી પુરૂષોની સભામાં મળવાની અને તેમની સાથે બોલવાની તો વાતજ શી ? “પડદા” અથવા “ગોપા”નો રિવાજ હિંદુસ્થાનના ધણા જુદા જુદા કાલથી છે. કયાસરિત્સાગરમાંની એક વાતમાં પાટલિપુત્રના રાજાના જનાનાના વાડા તરફ એક માણસ જોતો હતો તેને દેહાંત દંડની શિક્ષા કરી એમ આવે છે. આ ઉપરથી પડદાનો આચાર પ્રાચીનકાલમાં વધારે સખત હતો એમ ચોખ્ખું જણાય છે. રામચંદ્રજીએ લંકા છૂટ્યા પછી સીતાજીને હાડી રીતે બરસભામાં બોલાવ્યાં તે વખતે સીતાજીને બહુ દુઃખ રાખી કારણથી થાય છે એમ લક્ષ્મણે રામચંદ્રજીને પુછ્યું ત્યારે

“व्यसनेषु च रुच्छेषु न युद्धेषु स्वयंवरे ।

न क्रेतो नो विवाहे च दर्शनं दुष्यते स्त्रियः ॥”

એમ સભામાં ઉત્તર આપ્યો. ઉત્તરને વત્સકલા શિખવવા માટે જુદાજાની ગોકવલ્લુ કરવામાં આવી તેની પણ આજ મતલબ છે. સારંશ કે, ધણાજુના વખતથી ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં પડવાનું જોર ધણું છે, અને મુસલમાની અમલ દરમિયાન તે વધારે મજબુત થયો. હાલના શિક્ષણથી અથવા કેળવણીથી લોકો જુમ પાડવાથી આ રિવાજમાં કાંઈ પણ ફરક પડશે એમ કહેને લાગતું નથી.

દક્ષિણ અને પશ્ચિમ હિંદુસ્થાનમાં “પડદા”નો રિવાજ જોકે ઓછો છે તોપણ કેટલેક અંશે સ્ત્રિઓ “પડદા”માં જ રહે છે એમ કહીએ તો ચાલે. અહિંયાં સ્ત્રિઓ કારણ વગર પુરૂષો સમક્ષ આવતી નથી. અને આવે તો તેમની સાથે બોલવાનો અથવા તેમના બેગા મળવાનો પ્રયાસ અહિં પસંદ કરવામાં આવતો નથી. આ કારણથી સ્ત્રિઓનાં સમાજ તરફનાં કર્તવ્યો હિંદુ જનસમાજમાં બહુ યોગ્ય હોય છે. જ્યારે આ રીતે છે ત્યારે સ્ત્રી-સમાજમાં સ્ત્રિઓએ પોતાના આચરણથી, પોતાની કૃતિથી, અને પોતે ઉપદેશ કરીને શિક્ષણનો પ્રસાર કરવો એ તેમનું કર્તવ્ય છે એમ કહીએ તો ચાલે. આ ફરજ યોગ્ય રીતે અદા કરવા માટે મુશિક્ષિત સ્ત્રિઓએ સારા સારા ગ્રંથકર્તાના લેખ વાંચવા અને વક્રત્વ શક્તિનો પણ યોગ્ય ધણો અભ્યાસ કરવો એ જરૂરનું છે. આ વિષય પ્રાથમિક શિક્ષણમાં નહિ પરંતુ જેના પ્રકારના શિક્ષણમાં દાખલ કરવો યોગ્ય છે.

સ્ત્રિઓ સમાજમાં એક જૂથ અને આકર્ષણ ૩૫ છે તે તેમના કેટલાક ખાસ મનોહર ગુણોને લીધે છે. તેમનો કેટલો પુરૂષોના કરતાં મધુર હોય છે. તેમને વત્સલતા શિખવવામાં આવે તો તેઓ પ્રેક્ષકોને આનંદ પમાડે છે, ચિત્રકલા, દાર ગુંથવાની કલા વગેરેમાં

તેઓ સ્વભાવિક રીતે નિપુણ હોય છે. મતલબ કે, પ્રાચીન કાલમાં જિજ્ઞાસે ગાયન, નૃત્ય ચિત્રલેખન કલાદિ કલાઓ શિખવવામાં આવતી. આવી કલાઓની સંખ્યા ૬૪ પછી મળુવામાં આવી છે. પ્રાચીન શિક્ષણ ગ્રંથોમાં એમ લખ્યું છે કે જે બાલા ૬૪ કલા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તે સરદાર વર્ગની કન્યા હોય તો પણ પટ્ટરાણી થાય; તો પછી રાજકન્યા હોય તો શું કહેવું ? તેથી પછીના વખતમાં હિંદુસ્થાનમાં જિજ્ઞાસે ગાયન નૃત્ય વગેરે શિખવવાનું દ્રવ્યરૂપ મનાતું હતું. હાલ પણ નૃસંકલા શિખવવાનો પ્રચાર નથી એમ કહીએ તોપણ ચાલે. કૃત ગાયન કલા શાસ્ત્રીય રીતે શિખવવાનો વિદ્યાન ચાલે છે. વડોદરાની કન્યાશાળામાં ગાયનનો વિષય સારી રીતે શિખવવામાં આવે છે. મહેને ભાગે છે કે દરેક છોકરીને થોડું ઘણું ગાતા આવડતું જરૂર છે, પરંતુ તે સંપૂર્ણ શાસ્ત્રીય રીતે નહોતું તો ચાલે. નહાની છોકરીઓને શુદ્ધ સ્વરથી છોકરીઓનાં અને જિજ્ઞાસાનાં ગીતો અને કવિતા ગાતા આવડે તો ખસ છે. હવલા વર્ગની નિશાળોમાં દરેક છોકરીને ગાયનનો વિષય આવડવો જોઈએ એમ હું ધારતો નથી. કેટલીક છોકરીઓ જ ગાયન સારી રીતે શિખી શકે છે. જેમને ધન્ય કરવાથી મુદ્દક અને સ્વાભાવિક ચોખ્ખતા પ્રાપ્ત હોય છે તેમના શિખી બીજી છોકરીઓ પાસે ગાયનના વિષયમાં મહેનત કરાવવી એ અર્થ છે. જે કારણસર કલામાં જિજ્ઞાસે નૃસંકલા શિખવવાનું બિલકુલ પસંદ કરવામાં આવતું નથી અને મહા પત્નીને તે કલા શિખવી તે દ્વારા આનંદ લેનાર પુરુષો યોગ્ય હોય છે. તે કારણસર આપે કલાના વિષય શિક્ષણકલામાં બિલકુલ ન દાખલ કર્યો હોય તો પણ ચાલે. ચિત્રલેખન ગાનથી પોતાને આનંદ થાય છે એટલું જ નહિ પણ બીજાને એ તેથી તુલ્યતા પેદા પણ અંશ વગર દાયદો જ મળે છે. આટલા માટે ચિત્રકલા એ એક શિખવા જેવું આ છે. પણ તે સર્વને આવડી શકે એવો નહોવાથી એક વિષયોમાં તેનો સમાવે વધારે ઉપર કહેલી ત્રણ કલા શિવાય બીજી પણ સુરમ્ય કલાઓ અનેક છે. પરંતુ તેને હોવી વિશેષ ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. જેવી સવડ અને શિક્ષણસામગ્રી; તેના પ્રમાણ કુદી રીતે સ્વીકાર કરવાનો છે.

અહિં સુધી શિક્ષણપદ્ધતિના ઘણે ભાગે ચારે તરફથી વિચાર કરવામાં આવે છે. જો માત્ર બે ત્રણ કાંઈક જોઈ મહત્વની બાબતોનો વિચાર કરવો બાકી રહે છે. એક એક નિશાળોમાં અને ત્યાંમુધી શીક્ષકો રાખવાની આવશ્યકતા ચોતરફથી ધણી કરીને નોંધ કરવામાં આવે છે. તેમાં હવલા દરજ્જાની નિશાળોમાં જ્યારે ૧૨ વર્ષની ઉંમર હપરાઈના ઘણે ભાગે પરણેલી છોકરીઓ આવનાર છે ત્યારે તે શાળાઓમાં શીક્ષકો ખાસ કરીને જોઈએ. પણ આ શિવાય વળી બીજી એક વાત એવી છે કે આવી નિશાળોમાં એકાદ સારી યુરોપિયન બાઈ શિક્ષક તરીકે મળે તો તે અવસરે કરીને રાખવી જોઈએ. યુરોપિયન લોકોમાં શીક્ષણ બહુ આગળ વધેલું છે એટલું જ નહિ પણ તેમનામાં સુધરતા વખતસર કામ કરવાની ટેવ, કર્તવ્યદક્ષતા વગેરે અવશ્યનીય ગુણો. આપણે શિખવા જેવા હોય છે. તે ગુણો આવી બાઈના શિક્ષણથી આપણી જિજ્ઞાસામાં કેટલેક અંશે આવશે.

કન્યાશાળાનું મહાન બહુ ઉત્તમ પ્રકારનું અને હવાવાળું ઠેકાણું હોવું જોઈએ તથા દરેક

શાળાને લગતી સારા વિસ્તારવાળી અને થોડે ઘણે અંશે બંધેન રમવા માટેની જગો રાખવી જોઈએ. ન્હાના હવા આવના ન કરે એવા ધરમાં, અથવા રમવાની બિલકુલ સોઈ વગરની, કન્યાશાળા ન હોય તો ધણું નુકસાન થવાનું નથી. પરંતુ એવી સ્થિતિની શાળા હોય તો તેને લીધે છોકરીઓને અને બાંધે પ્રગતિ શારીરિક નુકસાન તો થવાનું એ ઉપર કરેલા વિવેચનથી સ્પષ્ટ જણાય છે.

આ લેખમાં બતાવેલા ધોરણ ઉપર કન્યાશાળા (પ્રાથમિક અથવા ચઢતા વર્ગની) કાઢી ચકવાને માટે તે ધોરણને અનુસાર નવાં ક્રમવાર પુસ્તકો કેટલાક વિષયો ઉપર તો લખાવાં જોઈએ. શિક્ષણથી યતાં પરિણામનો ધણો આધાર એ ક્રમવારનાં પુસ્તકો ઉપર રહે છે. સારા વિચાર ઉત્તમ અને સરલ ભાષામાં, બુદ્ધિ તથા સ્મરણશક્તિને શ્રમ ન પડે એવી રીતે, જે પુસ્તકોમાં દર્શાવેલા હોય તે પુસ્તકો સર્વ પ્રકારે પસંદ કરવા જેવાં છે. વળી, લેખકોએ પોતાનાં પુસ્તકો કોને ઉદ્દેશીને રચાય છે તેના વિચાર કરવો જોઈએ અને તે વાંચનારાઓની શક્તિ લક્ષમાં રાખી તેની અંદરના વિષયોની ગોઠવણ કરવી જોઈએ.

જે કારણસર સ્ત્રીશિક્ષણનો મુખ્ય હેતુ છોકરીઓને લગતી પરીક્ષાઓ પસાર કરવાનો છે નહિ, જે કારણસર સ્ત્રીશિક્ષણનું ફલ સ્ત્રીઓએ જાતે ઉદ્યોગ કરી ઉદરનિર્વાહ કરવાનું છે નહિ, અને જે કારણસર કન્યાશાળાની વાર્ષિક લેખી પરીક્ષા ન લેવી એવો આપણે નિશ્ચય કર્યો છે, તે કારણસર સરકારથી ખાસ ચલાવવામાં આવતી પ્રાથમિક કન્યાશાળા શિવાય ખીશ કન્યાશાળાઓ ઉપર માત્ર સમાજ તરફથી નિભાયેલી એક કમીટીની જ દેખરેખ હોવી જોઈએ; સરકારી દેખરેખનું કામ નથી. દરેક સમાજની સવડ પ્રભાણ, જરૂરીઆત પ્રભાણ, તેમનામાં ચાલતા આવેલા વિચાર પ્રભાણ, તેમણે શિક્ષણ ક્રમને નિશ્ચય કરી શાળામાં બજાવી છોકરીઓનું શિક્ષણ કેમ ચાલે છે તે તપાસવા માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવી.

ઉપર બતાવેલી બધી જાણતોના વિચારકરી સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિ કેવી રાખવી જોઈએ. અને સ્ત્રીઓને કયા વિષયો શિખવવા ઇલાદિ વિષયો સંબંધી મ્હારો અભિપ્રાય નીચે મુજબ છે—

સ્ત્રીશિક્ષણના એક દર ત્રણ વર્ગ જોઈએ; પ્રાથમિક શિક્ષણ, ઉચ્ચ પ્રકારનું શિક્ષણ, અને શાસ્ત્રીયશિક્ષણ આમાંથી પહેલા વર્ગનું શિક્ષણ, જેથી કરીને આપણી સ્ત્રીઓને કુલવધુને લગતી બધી દ્રવ્યને સારી રીતે બજાવતાં આવડે એવું હોવું જોઈએ. ખીજાવર્ગનું શિક્ષણ માત્ર જેમને બહુ વખત શિક્ષણ માટે ગાળવાની શક્તિ હોય તેવી ઉમરે આવેલી, સારી સ્થિતિની સ્ત્રીઓ માટે રાખવું અને જેથી કરીને પૈસે ટકે સુખી લોકોની સ્ત્રીઓ સારી રીતે કેળવાઈ, સંસારના દરેક કામમાં ઉત્તમ પ્રકારની મદદ અને સલાહ આપવાની યોગ્યતા ધરાવી શકે એવું તે હોવું જોઈએ. ત્રીજા વર્ગનું શિક્ષણ જે પુણ ઉમરની છોકરીઓ અથવા સ્ત્રીઓને એકાદિ વિશિષ્ટ ઉપયોગી કલાનું જ્ઞાન સંપાદન કરવાની અથવા તો એકાદા ધંધામાં પ્રવીણ થવાની ઇચ્છા હોય તેમને માટે રાખવું. આ જુદી જુદી જાતનું ત્રણે પ્રકારનું શિક્ષણ, પ્રાથમિક શાળા, હાઈસ્કૂલ, અને કોલેજ (પાઠશાળા) એમ અનુક્રમે ત્રણ ટેકાણે આપવું. આ ત્રણે પ્રકારની શાળાઓ તદ્દન ભિન્ન હોવી જોઈએ; તેમાંના શિક્ષક વર્ગ જુદો જુદો રાખવો

અને તેના એક બીજાની સાથે કોઈ પણ પ્રકારે સંબંધ હોવો જોઈએ નહિ. આવી બિન વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ એમ કહેવાનાં કારણો આગળ આપવામાં આવ્યા છે.

પ્રાથમિક શિક્ષણશાળા.

આ શાળામાં ફક્ત ૭ થી ૧૨ વર્ષની ઉંમર સુધીની છોકરીઓને દાખલ કરવી. છેક ન્હાની ઉંમરમાં શિક્ષણ આપવું એ મદને બિલકુલ નાપસંદ છે. કારણ તેથી કરીને માણસની શરીર પ્રકૃતિ બગડી દુર્બલ થાય છે. તેજ પ્રમાણે સમજણ વગરની અને ઉંમરે મહો-ચેલી છોકરીઓને હમેશાં એકઠાં રહેવાથી ખરાબ પરિણામ આવશે એમ મદને લાગે છે. એટલું જ નહિ પણ પરણેલી અને કુંવારી છોકરીઓને પરસ્પરના સમાગમમાં ન રાખવાં જોઈએ એમ મદારો અભિપ્રાય છે; અને તે પ્રમાણે પ્રાથમિકશાળામાં માત્ર પરણ્યાં વગરની છોકરીઓને જ દાખલ કરવી એવો નિયમ કરવો જોઈએ એમ મદને લાગે છે. પરંતુ આ દેશમાં પ્રચલિત બાલવિવાહનો દુષ્ટ રિવાજ તે નિયમને સંપૂર્ણ આડે આવશે તે ખાતે ઉપાય નથી. તથાપિ બાર વર્ષની અંદરની પરણેલી છોકરીઓ સાધારણ રીતે અવિવૃદ્ધિત સ્થિતિમાં જ હોય છે એમ કહીએ તો ચાલે. અને બાર વર્ષની છોકરીઓને આ શાળામાં દાખલ ન કરવી એટલો જ નિયમ જો હમણાં પગાય તો બસ છે.

પ્રાથમિક શાળાનો વખત સવારના ૭ વાગ્યાથી ૯ વાગતા સુધીનો અને સાંજે ૩ થી ૫ સુધીનો રાખવો. છોકરાઓની નિશાળ પ્રમાણે છોકરીઓની નિશાળનો વખત પણ ૧૧ થી ૫ સુધીનો રાખવો અને યોગ્ય જણાતો નથી. લાગટ પાંચ કલાક અભ્યાસ કરવાનો શ્રમ કુમળી છોકરીઓથી યદ્ય શકવાનો નહિ. આપણામાં જમવાનો વખત ઘણુંકરીને ૧૧-૧૨ વાગે હોય છે. જમીને તરત જ દોડતાં નિશાળે જઈ પાંચ કલાક બેસવાનું છોકરીઓને તો શું પરંતુ છોકરાઓને અને મોટી ઉંમરના માણસોને પણ તુક્કાનકર્તા છે. છેક ન્હાની છોકરીઓને તો દિવસમાં ચાર વખત જમવાની ટેવ હોય છે. એટલા માટે જ ને ટેકાણે જેવો જેવો સવારમાં જમવાનો વખત હોય તે પ્રમાણે સાંજે છોકરીઓની નિશાળનો સવારનો વખત સવાર પડે તેવી રીતે નક્કી કરવો; એટલે ૭ થી ૯ ને બદલે ૮ થી ૧૦ કરવામાં આવે તો પણ ઢરકત નથી. તેવીજ રીતે સાંજનો વખત ઉંદાળાના દિવસોમાં ૪ થી ૬ સુધીનો રાખવો.

પ્રાથમિક શાળામાં બને તેટલા સ્ત્રીશિક્ષકો રાખવા એ સાઈ છે. પરંતુ જુદા જુદા ધોરણ માટે જોઈએ તેટલા સ્ત્રીશિક્ષકો મળવાની, પંચાત પડવાની, એટલે પુરુષોને શિક્ષક તરીકે નિમવામાં પણ ઢરકત નથી. તેમજ મુખ્ય શિક્ષકની જગ્યાએ બની શકે તો ખાસ સ્ત્રીઓને જ રાખવી.

આવી નિશાળામાં પાંચ-ધોરણ સુકરર કરવાં. પરંતુ ચાલાક છોકરીઓને બીજાની જોડે પડી રહેવાનો પ્રસંગ ન આવે એટલા માટે ૭ થી ૭ મહિને વર્ગ બદલતાં જવું. આ પ્રમાણે જ છોકરીઓને આ નિશાળમાં ત્રણ અથવા ચાર વર્ષમાં જ અભ્યાસ પૂરો થાય તેમને રજા આપવી અથવા સૌથી ઉપલા વર્ગમાં રાખી બીજા વિષયો શિખવવા પરંતુ તેઓને

૧૨ વર્ષ પુરાં થાય ત્યાંસુધી, લાપક હોય તોપણ, હાઈસ્કુલમાં દાખલ ન કરવી.

હવે આવી પ્રાથમિકશાળામાં 'દરેક સ્ટ્રીને' ખાસ આવડવા જ જોઈએ એવા જ વિષયો શિખવવા. બધી છોકરીઓને બાલભોષ અથવા ગુજરાતી લખતાં આવડતું અવશ્યતું છે એ ઉધાહરું છે. તેમજ સાદા હિસાબ કરવા, સાદા ગીતો ગાવાં, અને સાધારણ પ્રતિતું શિવણ કામ એ પણ તેમને શિખવું. આ બધા વિષયો પાંચે ધોરણમાં નીચે લખ્યા પ્રમાણે બહેંચી નાંખવાં.

પહેલું ધોરણ—મૂળાક્ષર અને સંખ્યા

બીજું ધોરણ—ગુજરાતી વાંચન અને લેખન—આંક,

ત્રીજું ધોરણ—ગુજરાતી વાંચન અને લેખન—સરવાળા તથા બાદબાકી,

ચોથું ધોરણ—માલભોષ તથા ગુજરાતી વાંચન અને લેખન; ગુણાકાર ભાગાકાર, સાદી કવિતા બોલવી, અને હલકું શિવણ કામ.

પાંચમું ધોરણ—લેખન, વાંચન, અને વ્યાકરણના મુખ્ય નિયમો, ત્રિશસિ, મ્હોડાના હિસાબ, સાદું જાખખર્ય, ઝિઓના ગીતો ગાવાં, અને શિવણ કામ.

કેટલાક સ્ત્રીકેશવણીનાં દિમાયતી માણસોના વિચાર પ્રમાણે છોકરાંના રોગની પરીક્ષા કરવાતું અને તે ઉપર જોઈતા ઔષધોપચારતું તથા એકંદર રીતે છોકરાની સંભાળ રાખવાતું જ્ઞાન દરેક સ્ટ્રીને અવશ્યતું છે, પરંતુ આ વિષય બહુ કઠણ હોવાથી ન્હાની છોકરીઓની સમજણ બદારનો છે અને એમ છતાં પણ જો હા કરીને તેમને શિખવવામાં આવે તો "ચોડું જ્ઞાન વિનાશકર્તા યાય છે" એ કહેવત પ્રમાણે અને ખાસ કરીને ઔષધોપચારની બાબતમાંના તેમના અધુરા જ્ઞાનને લીધે બહુ માર્ગ પરિણામ આવે તેટલા માટે પ્રાથમિક શિક્ષણમાં આ વિષય દાખલ કર્યો નથી.

શિખવવાની પદ્ધતિ સંજ્ઞાની નીચે જણાવેલી બાગતો ખાસ કરીને ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ.

૧. વ્યાકરણનું પુસ્તક ચરઆતથી તે હેઠળ સુધી છોકરીઓને મ્હોડે કરાવતું એ કવલ નિર્ત્યક છે. તેની પછગ રમરણશક્તિ નકામી વેડફો ન નાખવી, અને એવા પોપટયા જ્ઞાનથી વિદ્યાર્થીને કાઢ વિશેષ લાભ પણ થવાનો નહિ આ વિષય માત્ર તેમની સમજણમાં ઉતારવાનો ત્રપ્ત, સ્પષ્ટ હરો અને તેની તેમને સહેલાઈથી સંભાળ રહે એટલા સાફ છેક ઉપલા ધોરણમાં જ વ્યાકરણનો વિષય રાખ્યો છે.

૨. નિશાળમાંના શિક્ષણ ઉપરાંત ન્હાની છોકરીઓને ઘેરથી પાઠ કરી લાવવાતું અથવા લખી લાવવાતું બિલકુલ આવતું નહિ. ન્હાની છોકરીઓનો અને ન્હાના છોકરાઓનો અધો વખત શિક્ષણમાં જ રોકવો અને તેમને રમવાની અથવા ગમત કરવાની દુરસદ ન રહેવા દેવી એ તુકસાનકારક છે ક્રિસ્ટાદિ બાબતો ઉપર આવી ગઈ છે. પ્રાથમિક શાળામાં જતા વિદ્યાર્થીને નિશાળના વખતમાં જ શિખવવાતું, રાખતું શિક્ષા દાખલ ઘેરથી કરી લાવવાને પાઠ આપવામાં આવે તો હરકત નથી.

૩. ગુજરાતી (મરાઠી) શબ્દોના પ્રતિચ્છન્દ આપવાતું છોકરીઓને શિખવું એ પંથ નકામું

છે. હું એક નિશાળમાં ગયો હતો ત્યાં છોકરીઓને “થેડો એટલે અંધ” એમ શિખવેલું જોયું. શિક્ષકોએ ફક્ત એટલું જ લક્ષ રાખ્યું કે શબ્દોની સ્થાન સમજણ વિધાર્થીની પડી છે કે નહિ; અને તે ન પડી હોય તો શાંત રીતે તેમણે વિધાર્થીની મનમાં પાડવી. જેમ જેમ તેઓ મોટી થતી જશે તેમ તેમ તેમની સમજણ પણ વધશે અને શિક્ષક તેમજ શિષ્યને બહુ હરકત પડશે નહિ. મોટા મોટા સંસ્કૃત શબ્દો અથવા બીજા અધરા શબ્દો છોકરીઓ પાસે મોઢાંડે દરાવવાની જરૂર નથી. ફક્ત પાંચમા ધોરણની છોકરીઓને માત્ર કંઈક શબ્દોના વાક્યના અર્થ શિક્ષકે પુછવા.

૪. વાર્ષિક કિંવા ૭ માસિક લેખી પરીક્ષા આ શાળામાં ન લેવી. પ્રાથમિક શિક્ષણ પુર્ણ થયાની એક પરીક્ષા (સ્કુલ પ્રાઇમરી પ્રમાણે) હેવટે રાખી હોય તો ચાલે. પરંતુ વર્ષે વર્ષે શાળાની તપાસ કરી જોવી જરૂરની છે અને તે વખતે છોકરીઓની આવડત મોડાની પરીક્ષાથી નક્કી કરવી. ઇનામ આપવાં તે સારી હાજરી માટે, સારી વર્તણૂક બદલ, સારી રીતે ગાઈ શકવા સાર, સારી શારીરિક રમતો માટે, વગેરે દરેક ગુણને ઉત્તેજન મળે એમ આપવાં.

શારીરિક શિક્ષણની બાબતમાં આપણા દેશની છોકરીઓને રમવાની રમતો અને વગર ખર્ચની તથા જેથી ઇલાજ થવાનો સંભવ ન હોય તેવી ઉમેદ રમતો અવશ્ય શિખવવી. હવાની અનુકૂલતા પ્રમાણે સવારે અથવા સાંજે આવા પ્રકારની રમતો તેમજ શિક્ષકોની સમક્ષ અડધો કલાક રમવા દેવી. તે બદલ તેમને કંઈ ખાવાનું આપવાનો રિવાજ રાખવો અને સારી સ્થિતિનાં માળાપની છોકરીઓ પાસેથી તે સાર કાંઈ હો લેવી.

હાઇસ્કૂલો.

હાઇસ્કૂલમાં ફક્ત ૧૨ વર્ષથી વધારે ઉંમરની છોકરીઓને દાખલ કરવી. જેમનું પ્રાથમિક શિક્ષણ પુર્ણ થયું છે તેઓ હાઇસ્કૂલમાં દાખલ થવાને પાત્ર છે. અને જેમનું પ્રાથમિક શિક્ષણ અધૂરું છે પરંતુ જેઓ હાઇસ્કૂલને માટે લાયક છે એટલે જેમને લખતાં વાંચતાં અને ત્રિરાશી મુદ્દીના હિસાબ આવડે છે તેમને પણ આ નિશાળમાં દાખલ કરવી.

હાઇસ્કૂલનો વખત સાંજે ૨ થી ૪ કિંવા ૫ વાગ્યા મુદ્દીનો રાખવો. આનાથી વહેલો અથવા વધારે વખત રાખવો નહિ. કારણ આ શાળા પુખ્ત ઉમરની છોકરીઓ અથવા સ્ત્રીઓને જ માટે છે અને હિંદુ સ્ત્રીઓ તથા ઉમ્મરે આવેલી છોકરીઓને ધરકામ ધણું કરવાનું હોય છે. સારા પૈસે ટકે સુખી કુટુંબમાં પણ સ્ત્રીઓએ પોતેજ ધરકામ કરવાનો રિવાજ હોય છે, કારણ કે તે આકરોને હવાલે નાંખવાનું શકે નહિ. અને મધ્યમ સ્થિતિવાળી સ્ત્રીઓને ધરકામ કરવાની ફરજ પડે છે. એટલે બીજા કોઈપણ વખત તેમને અનુકૂલ પડવાનો નહિ. આ કારણસર આપણી છોકરીઓને ધરકામની બાબતમાં સારી વાકેફગારી મળે છે અને તેમનું આરોગ્ય સુધરે છે. સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓને અને કેટલાક પુરુષોને પણ કેલવણીના પરિણામે ધરકામમાં જે કંટાળો ઉપજે છે તેનું આ આબાદ ઓસડ હોવાથી તેઓ વધારે ઉપયોગી થશે. આ વિષયનું સવિસ્તર વર્ણન ઉપર આવીજ ગયું છે.

હાઈસ્કૂલોમાં શિક્ષકનું કામ, સ્ત્રિઓને જ માથે હોવું જોઈએ. આર વર્ષથી વધારે ઉમ્મરની અને પરણેલી છોકરીઓને પુરૂષ શિક્ષકોના હાથ તળે રાખવી એ સલામતી બરેલું નથી. વળી હાઈસ્કૂલમાંની શિક્ષક સ્ત્રિઓ પણ વિવાહિત રિયતિની અથવા સારી વર્તણૂક વાળી પુખ્ત ઉમરની વિધવા અથવા સુરોપિયન હોવી જોઈએ.

હાઈસ્કૂલમાં અભ્યાસવાના વિષયોના અવશ્ય શિખવાના અને ઈચ્છાનુસાર શિખવાના એમ બે ભાગ પાડવા. સર્વેશુભસંપત્ત સુશિક્ષિત સ્ત્રીનું પદ ધરાવવાને જેટલા વિષય જાણવા અવશ્યના છે તેટલા દરેક જણુ શિખી શકે એ અશક્ય છે. તેથી દરેક જણુ પોતાની શક્તિ અનુસાર, પોતાને રૂચે એવા અને પોતાથી જની શકે એવા બે ત્રણ વિષયો પસંદ કરવા. આ ઠેકાણે મહારાજ અભિપ્રાય મુજબ જે વિષયો અવશ્ય અને ઈચ્છાનુસાર રાખવા જોઈએ તે કયા અને કેટલા શિખવવા એટલું જ માત્ર અહિં જતાવ્યું છે. એથી વધારે એછા વિષય સવડ પ્રમાણે અને સમાજ સ્થિતિને અનુસરી રાખવા.

અવશ્ય શિખવવાના વિષયો.

- ૧ મરાઠી અથવા ખીજી જે પોતાની માતૃભાષા હોય તે; તેનું વ્યાકરણ તેમાંના સારા સારા કવિનાં કાવ્યો; અને નિબંધ લેખન.
- ૨ હિંદુસ્થાનનો ઇતિહાસ.
- ૩ હાનમાંની ભૂગોળવિદ્યા સંબંધી માહિતી.
- ૪ સંસ્કૃત (દાક્તર બંડારકર કૃત) પહેલું અને ખીજું પુસ્તક, તથા છોકરીઓ અને સ્ત્રિઓ માટે સંસ્કૃત પુસ્તકોમાંથી વીણી કાઢેલા કૃત્તરાઓ.
- ૫ શિવણકામ.
- ૬ ન્હાનાં છોકરાંઓને યતાં દરદોલુ તથા તે ઉપરનાં ઓસડનું અને બાહરણુ સંબંધી જ્ઞાન.
- ૭ રમોઈ કામ.

ઈચ્છાનુસાર લેવાના વિષયો.

નીચે આપેલા વિષયો પૈકી ગમે તે બે દરેક જણુ શિખવા.

- ૧ ઇંગ્રેજી.
- ૨ ઇત્લાંડનો ઇતિહાસ.
- ૩ અંકગણિત અને ખીજગણિત. (મામ્ય સમીકરણ સુધી)
- ૪ ભૂમિતિનાં પ્રહેલાં બે પુસ્તકો.

૫ સંગીત (શાસ્ત્રીય રીતે ગાવું અને વગાડવું) .

૬ ચિત્રકલા અને ચિત્રરવાનું કામ :

૭ પદાર્થવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર .

આ સિવાય બીજી પણ જે ઉપયોગી અને કૌશલ્યની કલા હોય તે. હાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે હાઈસ્કુલમાં બહુતી છોકરીઓને મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષા માટે તૈયાર કરવાનું પસંદ કરવા જેવું નથી, અને હાઈસ્કુલમાં અપાંતા અધિકારીની દિશા પણ ખોટી લેવાઈ છે એમ ઉપર બતાવ્યું જ છે. સ્ત્રિઓ કામદાર કાયદાકુશલ અથવા તત્ત્વવેત્તા થાય : એની અમારે જરૂર નથી. પરંતુ આ બધું જે કહેવામાં આવ્યું છે તે મધ્યમ સ્થિતિની સ્ત્રિઓને એકંદર રીતે અનુલક્ષિને છે એમ સમજવું. જેમની સ્થિતિ સારી અનુકૂળ હોય, જેમની બુદ્ધિ ધણી તેજ હોય, જેમને વિદ્યાભ્યાસમાં અને બીજી અનેક કલાઓમાં તથા બીજા ધંધામાં પુરૂષોની બરાબરી કરવાની હિંમત હોય તેમણે સ્ત્રિઓની (કોલેજમાં) પાઠશાળામાં અથવા પુરૂષોની પાઠશાળામાં જઈ અભ્યાસ કરવો.

હાઈસ્કુલમાં શારીરિક શિક્ષણની સોઈ અવસ્ય જોઈએ અને તે માટે હાઈસ્કુલોમાં કસરતને લગતો સામાન તથા બિનખર્ચાઈ ઈંગ્રેજી રમતો શિખવવાને લગતાં સાધનો આણી આપવાં.

હાઈસ્કુલોમાંના વિદ્યાર્થી વર્ગની દરસાલ લેખી પરીક્ષા લેવાની જરૂર નથી; પરંતુ હાઈસ્કુલમાંના શિક્ષણની સમાપ્તિ દાખલ છેવટે એક પરીક્ષા લેવાનું રાખવું. તોપણ દરવર્ષે છોકરીઓની મ્હોડાની પરીક્ષા લઈ તેમને ઇનામ આપવાં.

મહારા અભિપ્રાય પ્રમાણે ઉપર બતાવેલી હાઈસ્કુલની યોજના એવા પ્રકારની છે કે જનતાની અને પડછવાળી સ્ત્રિઓને પણ હાં જવામાં દરકત નથી અને તેમને માટે જુદી જનતાના સ્કુલ અથવા અલાયદા ખાનગી વર્ગ કાઢવાની જરૂર નથી. તોપણ આખરૂંદાર અને શ્રીમંત માણસોની ઇચ્છા પોતાની છોકરીઓ અથવા સ્ત્રિઓને ત્યાં મોકલવાની ન હોય તો તેમણે પોતાને ઘેર ખાનગી વર્ગ ઉઘાડવો, તથાપિ શિક્ષણના વિષયો તો જેમ અને તેમ હાઈસ્કુલ પ્રમાણેજ રાખવા. તેને માટે શિક્ષક સ્ત્રિઓ અતિ ઉત્તમ વર્તણૂકવાળી રાખવી અને તેમના ઉપર દેખરેખ રાખવાનું કામ હાઈસ્કુલની વડી શિક્ષિકાણીને સોંપવું.

કોલેજો.

કોલેજમાં શિખવવાનો વખત કયો અને કેટલો રાખવો, તેમાં કેવી વિદ્યાર્થીણીઓ દાખલ કરવી અને વિષયો કયા રાખવા ઇત્યાદિ બાબતોનો સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાની અહિં જરૂર નથી. કારણ કે આ કોલેજોની જરૂર ઘણી થોડી સ્ત્રિઓને પડવાની: તેઓની સ્થિતિ સાધારણવર્ગની સ્ત્રિઓ કરતાં બિન્ન પ્રકારની હોવાની; અને વધારે શ્રમ લેવાની તથા વધારે ખર્ચ કરી શકવાની તેમની શક્તિ હોવીજ જોઈએ. તોપણ વૈદ્યકશાસ્ત્ર, બાલસંરક્ષણ તથા શિખવવાની કલા વગેરે સ્ત્રિઓને જાણવાની જરૂર હોવાથી દરેક સંસ્થાનમાં અને પ્રત્યેક ઇલાકામાં ઓછામાં ઓછી એક અથવા વધારે કોલેજો સ્થાપવી એ જરૂરનું છે.

શિક્ષણગૃહો.

પ્રાથમિક શિક્ષણ માટેની નિયામો, હાઈસ્કુલો, અને કોલેજો એમનો એક ખીન્ન સાથે સંબંધ ન હોવો જોઈએ, અને સંબંધ થવા જોતું જણાતું હોય તો તેમને એક ખીન્નથી છેટે રાખવાં એ સાફ છે. તેમાં અપાતું શિક્ષણ ભિન્ન, અને શિક્ષકો પણ જુદા પ્રકારના હોવાના. દરેક પ્રાથમિકશાળા અને હાઈસ્કુલને લગતી આગુળાગુ બધેજ જગ્યા હોવી જોઈએ અને તે જગ્યા રમવાના ઉપયોગમાં આવી શકે એવી તૈયાર કરાવવી; તથા કોલેજોમાં ત્યાં રહેનારાઓ તથા શિક્ષકોને રહેવાને સોઈ રાખવી જોઈએ.

ઉપરની શ્રીશિક્ષણપદ્ધતિ શ્રીકેલવણીની હિમાયત કરનારા સુધારકોને તથા જુના વિચારવાળા લોકોને પણ પસંદ પડશે અને તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે સ્ત્રીઓમાં વિનય અને ઉપયોગીપણું આણું ન થતાં આ પદ્ધતિથી તેઓ સારી સુશિક્ષિત થઈ આપણા આર્ય-સમાજને જૂલણરૂપ થશે એમ આશા રખાય છે. ઉપર વર્ણન કર્યા પ્રમાણે અથવા તેમાં ઘટતા દેરફાર સાથે તેના મૂળતરવોને અનુસરી એકદ હાઈસ્કુલ કાઢવાથી શ્રીશિક્ષણનો પાયો કેટલો મજબુત થાય છે એ જોવાની મ્હને જે ઘણી આતુરતા છે તે પૂરી કરવા પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી આ લેખ અને આ અખતોજતિ મોક્ષા સમાપ્ત કરું છું.

सुन्दरी सुबोध.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु.

(प्रसन्न देवता पूजे, नया भागे स-मान सुन्दरी)

सर्वोमे स्त्रीमे। भाटे प्रकट थतु भासिक.

पुमार. २

प्रकाशक,

{ ई. स. १९०५: मार्च

अंक ७.

अन्धुसभाज.

{ वि. स. १९११: द्वागष्ट

विषयसूचन

विषयविभाग.

क्षेत्र

१९

काव्यकृश.

आशाविनोद.

(रा. अमर भी. जे.)

१४५

विविध विहार.

पोटे रस्ते शक्ति.

(रा. वसन्तविनोदी.)

१४८

रमणीयभूमिभाषा.

प्राचीन भारतना स्त्रीरत्न.

(रा. सुनामन.)

१५३

विद्याकला.

कुहरतना विविध यमलार.

(रा. सो. मे. वज्रमाली. पी. जे)

१५६

वर्तमानरंग.

(रा. पान्थ, अन्धुसभाज.)

१५८

वार्तासुन्दरी.

रतनमे सुधरेमे संसार-स्त्री लेख. (त्रिभुवननया.)

१६३

समयतरंग.

१६७

वायिक लिवानम सवा रुपियो टपाल अर्थ सहित.

આહકોને સૂચના:

(૧) ગયા વર્ષના, તથા આહુ વર્ષના તેવા, લવાજમ ભરી ચૂકેલા, અમારા આહકોએ અમારી સાથે કોઈ પણ બાબતનો પત્રવ્યવહાર કરવી વળતે આ પત્રના પાંછલા અંકોમાં પ્રકટ થયેલી લવાજમની જોઈએમાં કૌંસમાં લખેલો પોતાનો નંબર લખી જણાવવા મેહેરખાની કરવી કે જેથી તેમના લખાણ ઉપર વળતસર ધ્યાન આપવાનું અમને સુગમ પડે.

(૨) ઘણુંકરીને તો આહકો તેમજ બીજા ગૃહસ્થોના કાગળોનો ઉત્તર અમે અત્યાર સુધી અમારા ખર્ચેજ આપીએ છીએ. પરંતુ ઘણીકવાર જુજ કામ માટે અમારા તરફથી જવાબ મંગાવનાર સદ્ગૃહસ્થોને, અમને નિર્ણયક ટપાલ ખર્ચમાં ન ઉતારવાની, વિનંતિ કરવામાં આવે છે. સાધારણ નિયમ એવો છે કે પોતાને માટેની ખાસ ખર્ચ મંગાવનાર ગૃહસ્થે ટપાલખર્ચ મોકલી આપવું જોઈએ.

(૩) જલેગ અથવા બીજા કોઈ કારણથી અમારા જે આહકોએ અત્યાર સુધીમાં ગામ અથવા ઢેકાણું બદલ્યાં હોય, અથવા હવે પછીથી બદલે, તેઓએ પોતાના ગામની ટપાલ ઓફીસમાં તેને માટે જોડવણ કરી લેવા, અને તેમ નજ બને તો વળતસર અમને ખર્ચ આપવા, તેથી વિનંતિ છે. એમ ન થવાથી માસિકો ગેરવડે પડવાનો સંભવ રહે છે, અને તેવે વળતે તે ન મળવાની જોખમદારી અમારે માથે રાખવાનું, તથા વધારે અંકો ફરીથી મંગાવતાં ના કહેવા માટે નાહક ટપાલ ખર્ચમાં ઉતરવાનું, અમે પસંદ કરતા નથી.

(૪) મનીઓર્ડરથી પૈસા મોકલનાર આહકોને વિનંતિપૂર્વક સૂચના કરવામાં આવે છે કે કુપનમાં તેમણે પોતાનું આખું નામ, ગામ, તથા તે પૈસાની બાબત, સ્પષ્ટ અક્ષરે લખવા ચુકવું નહીં. આ વિગતો પુરી ન પાડવાથી ઘણીકવાર લવાજમની જોઈએ સ્વીકારતાં અમને ઘણી અગવડ થઈ પડે છે.

વ્યવસ્થાપક.

નમ્ર વિનંતિ.

આ પત્રનો આહુ બીજા વર્ષનો અર્ધ કરતાં વધારે ભાગ વીતી ગયેલો હોવાથી અમારા કદરદાન આહકોને નમ્ર વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે તેઓએ હવે બનતી જોડેલી સર્ગવડે પોતાનું લવાજમ અમારા તરફ મોકલી આપવા મેહેરખાની કરવી. વી. પી. થી લવાજમ ભરી દેવાની ઇચ્છા જણાવનાર આહકોને પત્રનો હવે પછીનો અંક તે રીતે મોકલી આપવામાં આવશે.

વ્યવસ્થાપક.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકર સાશ્વતરૂપિ ગૌરધનરામભાઈના રાખટ્ટોમાં કહીએ તો “સુન્દર યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વરેષ યાય, શરીરે બલવતી, રૌગહીન અને “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજન્યનમાંથી તેઓ સુકત-સ્વતંત્ર યાય ને તે સુકતાથી “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખે ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખરા કલ્યાણ કરવા “શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની અને કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગ “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિભક્તિપરાયણ મહી પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે અને તેના આત્મ વિલાસોની ભૂમિયોમાં પોતાના હૃદયતરંગ બેજવી દઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને અન્તે સ્વર્ગમાં હૃદયસૂર્યના તેજસ્વી દિરણે સંપૂર્ણ વિરતાથી પ્રસારે—એક આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે. “શ્રીવિના શુદ્ધ નથી, શ્રુદ્ધિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી...” “શ્રીની ઉત્પત્તિવિના દેશની ઉત્પત્તિ અસંભવ છે”

વર્ષ ૨] ઈ. સ. ૧૯૦૫ માર્ચ—

ફાગણ, વિ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૭ મો.

કાવ્યકુંજ.

બાળાવિનોદ.

૧

ગરબી.

(જય છે, જય છે, જય છે રે, આ વખત બહુવાનો પહો જય છે.—એ ચાવ.)

ચાલો, સહીયર! મને જાણ્યે રે,

મળી મવે રજે રમીયે.

કુલવાલીમાં બેગાં ફરીયે,

બહેનો! ગરબે ગીતો ગાઈયે રે.—

ચાલો ૦ ૧

કોઠિલ તણી મિઠિ વેલુ સણીયે,

જાણ્યા! પાન અમીનું કરીયે રે.—

ચાલો ૦ ૨

કોમળ રસોસો ટહુકો લહોંયે, મિઠાં ! કંઠે આપણુ બરીયે રે.—	ચાલો ૩
માધુરી માર્દવ રસ બે કહોંયે, સિંચે ચાર્ક કરી, તે પોંછયે રે.—	ચાલો ૪
નર્મળતા વખ્યંથી બીજીયે મુખ શીતળ બિંદુ લોંછીયે રે.—	ચાલો ૫
છૂપી ઘેલી આંખનો ઘળોંયે; હેલોં મચવે, આત્મ ઝખોળોંયે રે.—	ચાલો ૬
જગ નચવે મોંહોં વાંસલડીયે; લઈ અંશ જનો રીઝવોંયે રે.—	ચાલો ૭
રેલ્યો રવ અણુમોસો ચહોંયે; પ્રોંતે હૃદયધટ તે બરીયે રે.—	ચાલો ૮
દિવ્ય સુરમ્ય પછી ઠાલવોંયે, બદલાં વદન, સખી ! મલકાવોંયે રે.—	ચાલો ૯
રસિક મનોને રસથી રસોંયે; પછોં આનદે સહુ હસોંયે રે;—	ચાલો ૧૦

૨

ગરબી.

(ઇતિહાસની આરથી સાહોં—એ ચાલ.)

સુણો, સુણો, સખોં સાજ ! સુણો સહુ કાન દઈ; અહોં વાયુ બળવત આજ, મદંગ ગભીર કંઈ.	૧
‘સર સર’ કરતાં દૂર, ઝરણાં રમ્ય રમે; કંઈ સારંગીના સર, પુરતાં આજ સમે.	૨
આ લીલા ઊંચા વાંસ, તાનથી શીર્ષે નમાવી; બરીં દેતા રવ સહુ ખાસ, રસીલી બંસોં બળવી.	૩
ને આ તરવર દેતાં તાલ, નિજ કર-પણું ચકી; શિર છુણવે તે આ કાલ, લાગી લેહ નકી.	૪
આ વૃક્ષકે કો કો વાર, અંશુલિ કુંજોં વહે, અહિં તંબૂરાના તાર, મોહક શા છેડે !	૫

મધુરાં પક્ષી મોહાય, હીંચે તરચાપે,
સ્વર્ગીય સુગીતો ગાય, મીઠું પ્રિય બાપે. ૬

એમ રમ્ય ઉદ્યાન મહિં સહુ આ મળિયાં;
બનિ ગાયકગણ મુલુવાન, મંગીતે બળિયાં. ૭

૩

ગરબી.

(રૂંડો ! રૂંડો ! મુલક મુજરાત રૂંડો !—એ ચાલ.)

આસો, સાહેલો !, આપણ ત્હાં જાણ્યે,
જાણ, ગાયકવૃન્દે એક થઈયે;
યજ્ઞ ભેગાં અમીનો રસ લઈયે,
લઈ, શ્વાદે થકી શુદ્ધ બરીયે. ૧

બરી બરીજ તેથી મત જનીયે,
બની, પંખી તડપુલ સંગ રમીયે;
રમી રમી, હરખથી મન બનીયે,
બરી, સર્વેની સહુ એક તાન થઈયે. ૨

એક દાને પ્રભુનાં ગીત ગાઈયે,
વર્ગો પુષ્પોની સાથે પ્રીત કરીયે;
પાછો તરની રાજે ખુબ દોચીયે,
આને અહા ! પંખીની મદ કહીયે. ૩

વિવિધ વિહાર:

ખોટું રસ્તે ભકિત.

વિમળા:—(ધરના ઉમરા ઉપરથી) કેમ વિરમતી બહેન, આમ બાંશિબાર ક્યાં ચાલ્યાં ?
કાંઈ જાણુ મોઢાં થયાં હો ! હમણાંનાં તો દેખાતાંયે નથી !

વિરમતી:—‘મોઢાં’ શેનાં; થોડા દિવસ થયાં એમના ટેબલનો એક રમાલ મુંથવા માંડ્યો
છે, તે ભરવામાં ને ભરવામાં મોઢું થઈ જાય છે, તેથી નથી આવતું.

વિમળા:—એમ ! મ્હં તો જાણુ, કે પેલા મહારાજ આગ્યા છે, સાં દર્શન કરવા જતાં
હશે, તેથી નહીં આવતાં હો.

વિરમતી:—ના, રે, ના; ત્યાં તે શું જાય, એવાં તે ક્યાં નવરાં છીએ, કે આખો દહાડો
રખડતાં ફરીએ. એતો પેલી ચંદ્રમણીને સોંપુ. અલી ! એતો આખો દિવસ મ-
હારાજને ત્યાં ને ત્યાં જ રહે છે.

વિમળા:—રહ્યાં એમ તે પૂન્ય થતાં હશે ! ધણી ઘેર બૂમ્મો મરે, ને બાઈ ચાલ્યાં પૂન્ય
કરવા. એના વર એક દહાડો મ્હારે ત્યાં આગ્યા હતા, તે એમને મ્હોડે કોણ
જાણે કેટલુંયે બોલતા’તા. મહારાજનેયે કોણ જાણે કેટલી ગાળો પડી હશે, બિ-
ચારા પૂરા કંટાળી ગયા છે.

વિરમતી:—એ પણ બિચારા શું કરે; કેમ ના કંટાળે; રાજ તે એવું કેમ પાસવે ! આખો
દિવસ ધંધામાં ધંધામાં થાકી જતા હોય, અને, ઘેર આવે ત્યારે મુખે રોટલો
યે ખાવા ના મળે.

વિમળા:—એતો બહેન, મારા ઘરમાં રોજે કહે છે કે “ઘર વંઠયુ ને ભગતડું પેડું.”

વિરમતી:—એના વર કૃષ્ણલાલ જરા બલ્લા છે, તે કાંઈ બોલતા નથી, એને તો, પેલી
રસિકના વર જેવો, વર જોઈએ, કે જરાયે વાંકો ચૂકા ન થવાય. બિચારા
બાયડા જતું કરે, ત્યારે બાયડીઓ વાંકી થાય. જો ! જો ! પેલી મંચુ જાય છે;
એ પણ ભક્તાણી છે. નહીં કોઈ મહારાજને ત્યાં, કે મંદિરમાં જ જતી હશે;
જરા બોલાવતો ખરી !

વિમળા:—મંચુ બહેન.....ઓ મંચુ બહેન, જરા આવો તો ખરાં; ક્યાં ચાલ્યાં ?
હુંમને ઘેર ?

મંચુ:—ત્યાં તે શું કરવા જાય; નકામા બેસી રહેવું, ને માથાં ફાડવાં ! પેલા નવા મહા-
રાજ આગ્યા છે ને, તેમનાં દર્શન કરવા.

વિમળા — એમ, મહારા મનમા કે હું સુને ઘેર જતા હશે, સાબળ્યુ છે કે મહારાજને ત્યાં તો બહુ બાપડીઓ એકઠી થાય છે ! કેટલીક તો આખો દિવસ ત્યાંની ત્યાંજ રહે છે, આખો દિવસ શા દર્શન કરતા હશે !

મંથુ — એતો એમ, કે ઘેર એમી રહે, ત્યારે ત્યાં એકા ઘડી રામનું નામ દેવાય

વિમળા — પેર નહિ દેવાતુ હોય ? શેતું રામનું નામ, કાલા એકા એકા સૌએ મારા ગામની કુચલીઓ તો કરે છે, નકામા ઢોંગ !

મંથુ — એસ, એસ, નકામુ શુ બકબક કરે છે, એવુ તે કાઈ કરતું હશે ! તનેયે બોલવાની ટેવ પડી છે તો !

વિમળા — શુ કામ લાભ થાય છે ! હુ એક દિવસ ત્યાં આવી હતી, ત્યારે બહુયે જોયુ હતું ખેલા તો મહારા મનમા કે કોણુ જાણે ત્યાં શીયે બકિત કરતા હશે, અને, કાણુ જાણે કેટલીયે માળાઓ દેવતા હશે, પણ પછી આતીને જોયુ ત્યારે બધી ખમગ પડી

મંથુ — તોયે સહેજ પરમેશ્વરનું નામ દેવાય. મહેજ ભગવાનનું નામ કાને પડે તોયે પૂન્ય છે, “નાલા તેજુ પૂન્ય.”

વિમળા — એમ તે પરમેશ્વર છેતરાતો હશે ! એ તે કાઈ તદમારા રમણિક જોડો નાનો કામ છે ! જુદાં જોડાં, કુચલી કરીએ, બધાને ગાગો દેખાએ, અને, પછી મ દિરોમા અને મહારાજને ત્યાં મહાલામહાલ કરીએ એટલે પૂન્ય થઈ જતું હશે ! એમ કાઈ પરમેશ્વર છેતરાય એવો નથી આટલી મોઠી દુનિયા બનાવી છે, અને એટલુએ સમજતો નહોં હોય ! ખરા મનથી ઘેર પણ ક્યા બકિત થતી નથી !

વિરમતી — ખરૂં છે, ઘેર ક્યા પરમેશ્વરને પૂજતો નથી, તે, મદિરોમા, ને મહારાજને ને ત્યાં ભટકીએ ? “મન ચગા તો કથરોટમે ગગા.”

મંથુ — તુંએ પહેલાં મદિરોમા દર્શન કરવા જતી'તી સ્તો ! હમણાં વળી આમ યવન વાયો છે, તે, જરા રહાપણુ સુઝુ છે. જે દલાગમા ઘણી થઈ ગઈ !

વિરમતી — હા હું જતી'તી જ્યાં ત્યાં કહું છુ. પણ એક દલાડો મને એમજે એક ચોપડી વચાવી, એમા શાસ્ત્રની એવી સારી સારી વાતો લખી હતી, અને, એમા સાન સાગ લખવા આપ્યા હતા, કે તું વાયે તો દીગજ થઈ જાન આપણા શાસ્ત્રમા તો કહ્યું છે કે, બાપડીઓને તો જાતિ એજ પરમેશ્વર છે.' ધણીની આકરી કરે તે સૌએ સાગનાના થાય ત્યારથી જ અને તો લાગ્યું, કે, શુ કામ મદિરોમા

દોડદોડા કરે ને કથામાં બેસી રહું ? મહારે ઘેર જ પરમેશ્વર છે, તો બહાર શો-
ધવા શું કામ જઈ ! કેંડમાં છોકરું હોય, તોએ એવું તે કયું મૂર્ખું હોય, જે
વળી ગામમાં શોધવા જાય !

વિમળા:—પણ એ સમજે છે કોણ ? હવે તો ધણી ઘેર આવે તો કહે નાંખો વખારે અને
ચાલો મહારાજને ત્યાં ! એમ તે સ્વર્ગ મળતાં હશે ! અને વિરમતી ! કેટલીક તો
મહારાજના પગ સુદ્ધાંએ ઘોઘને પીધે છે, જાણે એજ એમના ધણી !

વિરમતી:—અરે, જવા દેને; કેટલીક તો મહારાજના ઘંટનાં બધાંએ કામ કરે છે; વાસી-
દાં વાળે, વાસણ માંજે, ધોતિયાં ધૂએ, હુંકામાં બધુએ કામ કરે; જોને, પેલી-જ-
વાદેને, શું કામ નામ દેવું; કોઈનું નામ દીધેથી શું વધારે છે, મંચને ખોદું લાગશે,
એની બહેનપણી થાય છે.

વિમળા:—કહેને લીલાવતી; એમાં તે રોતું ખોદું લાગશે, અરે કહેવું છે તેમાં; “અરામાં
ખાર શો !”

વિરમતી:—તોએ, શુંકામ આપણે કોઈનું નામ દેવું ? પેલા મહારાજને ત્યાં હું પહેલાં કથા
સાંભળવા જતીંતી, ત્યાં કોઈ જાય તો દોંગ જ થઈ જાય. મહારાજ જાણે નિ-
રાંતે સુંવાળી ગાદી ઉપર પોચે તપ્પાએ અઢેલીને બેઠા છે; બીલું હુગડું ઓઢયું છે;
માથે બીનો રમાસ રાખ્યો છે; ગળામાં દુલ્લનો હાર ધાડ્યો છે; સામે બક્તાણીઓ
કથા સાંભળવા બેસી છે; કોઈ બક્તાણી મહારાજને પંખો નાખે છે; મહારાજ તો
જાણે કથા કરવા નહિ, પણ મજા કરવા જ આવ્યા છે ! જાણે ઇંદ્રપુરીમાં જ બેઠા !

વિમળા:—અરે એમ કહેને કે જાણે ગોપિયોની વચ્ચે કહાન બેઠા !

મંચુ:—સાઈ, સાઈ: શુંકામ નકામું બોલ બોલ કરે છે. મહારાજને ત્યાં શું બગાડયું છે,
કે તારી પાસે કોઈ માગવા આવ્યા છે ? એ ક્યાં કોઈને કહે છે કે “તમે
આવો.” જેને ગરજ હોય તે જાય.

વિમળા:—મહારે તે શું બોલે ! હું કોઈને એવી સાલાતુલી નથી મૂતો ! મહારાજ ઘરમાં તો
એવા દોંગીઓને પાસે નાંખે નાંખે પણ ઘણાં બગાડયું છે; ઘણાના ઘરમાં ટંકો
ધાડ્યો છે, લગાઈને નાંખે નાંખે અને બાયણઓને જૂએ મરાવ્યા છે. બધાંએ જશે,
પણ એવા મહારાજને કોઈને કોઈને સ્વર્ગ નહીં જાય.

વિરમતી:—મહારાજની ચાકરી ! એવું તે મોટું-શું પૂન્ય થતું હશે ! ઘેર ધણીની
ચાકરી ના કરીએ, કે પછી તાર પણ સુખેથી ચાલે, અને પૂન્યવું પૂન્ય થાય ! આતો
રોજ રોજ મહારાજને ત્યાં જઈએ, અને નકામી લોકોમાં વાતો ઉડે, અને આ-
જ જાય. આપણાથી તો એવું ના થાય આ મનમાં તો કાંઈએ ના હોય, તોએ
ચાર લોકોની આંખે આવીએ અને ચાર લોકોને દાંતે ચઢીએ.

મયુ —એ તો બહેન ખરૂં પણ—

વિમળા —અરે પણ ને બધું ના, બા, મહાર માર તો કોઈ કાઈ બોને, તે મહાનથી તો ના ખમાય મહાનથી તો મોટું એ ના બતાવાય હુ તો ઝેર ગોળાને મરી જાઉં, એતો પેલી હીવાસતીથી જ ખમાય બેને, લોકોમા એને સારું મ્હુ કહું બોને છે ? નમસ્તુ આપણે બાવડીઓ કાઈ સમઝીએ નહીં, અને ઠાલા ઠાલુ, ચઘને દોડીએ આપણા શાસ્ત્ર કરતાએ આપણે ઠાલા શાસ્ત્ર શાસ્ત્ર કરતા જાણએ, અને શાસ્ત્રથી ઉનટા ચાલતા જાણએ

વિરમતી —શાસ્ત્રમા તો ચોખ્ખું લખ્યું છે કે “બાવડીઓએ ખાલી રખ વુ નહીં બાય કીને તો પતિ એજ પરમેશ્વર છે”

વિમળા —પણ ઘરમા બેમી નેતુ નમ ગમે બહાર ચાર વાતો માનગવી હાય તે ? હીક છે બધુયે

વિરમતી —જરાદેને, અલી ! આપણે મ્હુ ‘ફેડો માધુ ને કાઢશે નહુ”

વિમળા —પણ આતે કેમ ખમાય કયાઓમા રોજે સાબળે છે, ‘પતિ એજ પરમેશ્વર છે, ઘેર બેઠા જ ગગા છે’ તોયે કયા બાન છે છતી આખે ‘આથડુ’ આતો ‘કયા સાબળી પૂઠયા કાન તોયે ન આન્યુ બ્રહ્મસાન’

વિરમતી —પણ આપણે મ્હુ કશો તે ભોગવશે પેની લાડબેરની છોકરીએ તો, આ નના મહારાજ આન્યા છે, તેમનો વન્ધોડો ચઢ્યો હતો ત્યાં પગડી કળસ ઉપાડ્યો હતો.

વિમળા —એતો લાડકોરે છોકરી ગામમા બતાવી, કે મહારી છોકરી આવી છે, જોવી હોય તે જોને

મયુ —તેમા હાર મ્હુ ગયુ જોને જો હીક લામ્હુ, તમે એવું ના કરશે.

વિરમતી —ધીમે ધીમે બધુયે બધું પડશે. લોકો સમઝશે, કે આમ કાઈ પરમેશ્વર રાજ ના થાય, એટલે બધુયે અટકશે મહારા ધરમા રોજ કહે છે કે, ‘હમણા તો ગાડરિયો ઝનાહ છે મેણુ ધેર વિચાર કરવા બેમે છે ? છોકરીઓ જેમ જેમ બાણતી જશે, અને નવી નવી ચોખ્ખીઓ વાવતી જશે, એટલે બધાયે તોફાન અટકશે’

વિમળા —પછી આ મહારાજને કાઈ કમાશે નહિ, એટલે કહેશે કે, “હવે તેર કળિયુગ આં પો લોકોને કયા કાઈ કયા વાર્તાવું બાન છે ! હવે ધર્મ કયા છે, અધા નાસ્તિક ચર્ધ ગયા છે”

વિરમતી:—એતો પહેલાં એમજ થવાનું; પછી ધીમે ધીમે બધુંયે કેકાણે પડશે.

મંચુ:—જે થશે તે ખરું. મને નકામી બહુ ઓટી કરી; મોડું થઈ ગયું અને દર્શન કરવાયે ના જવાયું; પણ કાંઈ નહિ, આજે આ બધું સાંભળ્યું છે, તે બાબતમાં ઘેર જઈ એમને બધું પૂછી જોઈશ. જોઈ તો ખરી, એ શું કહે છે, એમની પાસે સારી સારી ચોપડીઓ મંગાવિને જોઈશ, એટલે બધુંયે ખબર પડશે; કાંઈ આટલું બધું બોલ્યાં છો તે હાંધું રહેશે? તમારા મનથી એમ છે કે તમે એકલાં જ શિખ્યાં છો!

વિમળા:—જે જોને, એટલે બધુંયે જાણશે. આટલી કથાઓ માંબળા પણ કાંઈ સમજ્યાં નહિ, તે હવે શું સમજશે! એતો “ભેંસ આગળ ભાગવત” જેવું થવાનું!

વિરમતી:—છાની રહેને વિમળા; કાલે બધી ખબર પડશે; કાલ મળજો હોઈ મંચુ બહેન!

મંચુ:—કાલે તમે મ્હારે ત્યાં જ આવજોને; જાઉં છું.

વિમળા:—આવજો મંચુ બહેન.

મંચુ:—તમે આવજો.

વિરમતી:—આજ તો મોડું થયું એટલે ઘેર ગયાં; એમને જરાક ચટકો લાગ્યો છે ખરો જોઈએ, કાલે શું કહે છે.

વિમળા:—જરા અકલ્પ વાપરીને વિચાર કરશે, તો તરત બધું સમજશે, પણ હાલમાં વિચાર કરે છે કાણ; “દેખાદેખી સાથે જોગ, પડે પિંડને વાધે રોગ.”

વિરમતી:—જોઈશું; કાલની વાત કાલ; હું પણ જાઉં, જરા મોડું થયું.

વિમળા:—આવજો ત્યારે; કાલે હું તમારે ત્યાં જૂમ પાડીશ; આપણે બન્ને મંચુને ત્યાં સુધે જ જઈશું.

વિરમતી:—હીક; પણ જોજો જૂમ પાડવી બૂલીશ નહિં હોં!

વસન્તવિનોદી.

(શિશુમરણ)

રમણીમણિમાળા.

પ્રાચીન ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો.

(ડીસેમ્બરના અંકથી ચાલુ.)

૩

• દેવહુતી—મહાત્મા મનુ ભગવાનની તે પુત્રી હતી. જે કે તે મહાનુ રાગ્ન હતો તોપણ તેની અતિ પ્રિય પુત્રી એક અરણ્યનિવાસી ઋષિને પરણી હતી. તેણું નામ ક-
દમ હતું. આ ઋષિ ઘણા વિદ્વાન હતા એટલું જ નહિ પણ સાધુતા અને ભક્તિમાં કોઈ
તેમની બરાબરી કરી શકે તેવું ન હતું. ગંગાકન્યાની તેમના ઉપર અગાધ પ્રીતિ હતી,
અને તેને પરિણામે ઋષિએ તેની ખાતરજ તેની માથે વિષાદ કર્યો હતો. આ દંપતીનાં
ભ્રમ શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે થયા હતા. રાત્રપુત્રીએ ત્યારપછી રાત્રભુવન ત્યાજ્ય સ્વામીની
સાથે એક ગાદ અરણ્યમાં નિવાસ કર્યો હતો.

બાસ્ત્યાપરચાથી જ રાત્રકન્યાને વિદ્યા ઉપર અત્યંત પ્રેમ હતો. અને બહુધા તેજ
કારણને લીધે તે ઋષિ માથે તેમના જ્ઞાનથી આકર્ષાઈને પરણી હતી. બ્યારે તે ઉંમરે
પ્હોંચી ત્યારે તેની વિદ્યા ઉપરની પ્રીતિમાં એટલી બધી વૃદ્ધિ થઈ કે તેણે સંન્યાસિનીનું
જીવન ગાળી આ બ્રહ્માણ્ડના રહસ્યનું ગૂઢ તત્ત્વ જાણવાનો નિશ્ચય કર્યો. જે તે ગંગાકન્યા
રહી હોત તો તે, તે સમયના સઘળા મહર્ષિઓ પાસે અધ્યયન કરી શકત, તથાપિ જે પ-
રજ્ઞાને જાણવાની તેની ઇચ્છા હતી તે બાગ્યે જ પુરી થાત. પણ અરણ્યમાં તેને પતિ
મહા તે પ્રયાસ ઘણો જ સરજ થઈ પડ્યો. આ અગ્રે તેણે તે મહાનુ કાર્ય વારતે અતિ
ઉત્સાહથી જે જે અધ્યયન કરવા યોગ્ય હતું તેનું અધ્યયન કર્યું, અને જેનો પ્રયોગ કરવા
યોગ્ય હતો તેનો પ્રયોગ કર્યો.

આ મહર્ષિપત્નીએ એક પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો, જે પુત્ર વરુણ; આપણા તત્ત્વ-
જ્ઞાનનો પિતા થયો. કારણકે તેના પ્હેલાં તત્ત્વજ્ઞાન થું છે તેનો કોઈને ખ્યાલ હતો નહીં.
આ મહાત્માનું નામ કપિલ હતું. મહાત્મા કપિલ સુનિએ સાંખ્યદર્શન રચ્યું. આ અંધની
અંદર દુનિઆના ઉપક્રમ પછી પ્રથમ જ મનુષ્યના મનનું પૃથક્કરણ કરવાનો, તેના સુખ
દુઃખનાં કારણો શોધી ફહાડવાનો, અને મનુષ્યનાં દુઃખ નિવારણ કરી મોક્ષ મેળવવાનાં સા-
ધનો બતાવવાનો યત્ન કરવામાં આવ્યો છે. દેવહુતિએ તે મહાત્મામાં તેમના નામ પ્રમાણે-
ના ગુણોનું આરોપણ કર્યું. બાસ્ત્યાપરચાથી જ તેણે તેમને એવું શિક્ષણ આપવા માંડ્યું કે
જેના પ્રતાપથી તેમને મનુષ્ય જાતિના મોક્ષનો ઉપાય શોધી ફહાડવાનો માર્ગ દસ્તમાન
થયો. બ્યારે તે મોટા થયા ત્યારે તેમણે તેમનાં મહાનુ પ્રભાવવાળાં માતૃશ્રીએ બતાવેલા
માર્ગમાં નિરંતર શ્રમ કરીને છેવટે મનુષ્યજાતિના સુખનો ઉપાય ખોળી ફહાડ્યો. આશરે

ત્રણ હજાર વર્ષ ઉપર દેવહુતિએ સ્વર્ગના ક્રીસ્તાની માફક પોતાના પુત્રદ્વારા એક એવી વસ્તુનો પાથો નાંખ્યો કે જેની ઉપર પછીથી એક ભવ્ય અને સુંદર સંસ્થાન રચવામાં આવ્યું.

યોગાદ સૈકા પછી ખીજ એક સાધ્વી સ્ત્રીએ મહાત્મા કપિલ જેવા શુભવાળા પુત્રને જન્મ આપ્યો. આ સ્ત્રીનું નામ વિશિષ્ટ્યા હતું. તેણે આપણા મહાન ધર્મોપદેશક તથા સુધારક મહાત્મા ભગવાન શંકરાચાર્યને જન્મ આપ્યો હતો. ભગવાન શંકરનો જન્મ ઈ. સ. ૭૮૮ માં દમ્પત્યમાં ચિતારમ્પરમાં થયો હતો. કૌશીર વધમાં પિતાનો કાળ ચવાધી તે પોતાનાં માતૃથી પાસેથી શિક્ષણ મેળવીને સમર્થ વિદ્વાન થયા હતા. સોળ વર્ષની ઉંમર થતાં પહેલાં હેમણે મોટા ગ્રંથો ઉપર દીક્ષા લખી હતી. ભગવાન શંકરની વિક્રતા તથા જ્ઞાન એવું હતું કે તેની બરોબરી કોઈ કરી શક્યું નથી અને કરી શકશે પણ નહિ. હેમણે વેદના ગૂઢ તત્ત્વનું સત્ય સ્વરૂપ દુનિયા સમક્ષ રજુ કર્યું અને દાય પામતા હિન્દુ ધર્મને સંચવન કર્યો. એમના જન્મ સમયે ઐશ્વર્ય ધર્મનો પ્રચાર થયો વધી ગયો હતો. હિન્દુ ધર્મ કોઈપણ સ્થળે નજરે પડતો નહોતો. ભારતભૂમિનું અધ્યાત્મ જ્ઞાન મૃત્યુ શધ્યાએ હતું. ભગવાન શંકરે આર્ય ભૂમિના અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં નૂતન સત્ત્વ મુક્યું, અને હિન્દુ ધર્મને નવું સ્વરૂપ આપ્યું. ઐશ્વર્ય ધર્મનો હિન્દુસ્તાનમાંથી સમગ્ર નાશ કર્યો, અને દિમાલયથી કન્યાકુમારી સુધી હેમના ઉપદેશના પ્રતિધ્વનિએ હેમના વિરોધીઓનાં પ્રયત્નોને ઢાંકી દીધા.

સોળ વર્ષની ઉંમરે ભગવાન શંકરે સન્યસ્ત ગૃહણ કર્યું અને ધારણ કર્યું સિદ્ધ કરવા ઈચ્છી પડ્યા. સોળ વર્ષ પછી તે સ્વદેશ આવ્યા, અને મૃત્યુશધ્યાએ સતેલી. માતાને તે ૨ કાંઈ કરી શક્યા હતા તે નિવેદન કર્યું. હેમનો જ્ઞાન્ત સાંભળી હેમનાં માતૃથીને ધણો ભય થયો. હેમનાં કાર્યોના જળથોળ કરતાં તેને ખીજું શું વધારે પ્રિય હોઈ શકે ?

૪

લીલાવતી—આપણુ હવે લીલાવતી-જેનું યજ્ઞોગાન આવ્યું. દુનિયામાં મનુષ્ય છે તેનો-યોગાદક ઇતિહાસ જોઈશું. આર્ય ભૂમિને વિજીત કરનાર ગણિત શાસ્ત્રમાં મહા પ્રવીણ મહાત્મા ભાસ્કરાચાર્યની તે પુત્રી હતી. ભગવાન ભાસ્કરાચાર્ય ગણિતનો એક ગ્રંથ લખી તેને પોતાની પ્રિય દુહિતાનું નામ આપ્યું છે. તે મહાત્માનો જન્મ ઈ. સ. ૧૧૧૫ માં થયો હતો.

લીલાવતી ધણી જ કોમળ અવસ્થામાં વિધવા થઈ હતી. તેના પિતાએ પોતાના જ્યોતિષ-શાસ્ત્રના અધ્યાય જ્ઞાનના પ્રભાવે જળપ્યું હતું કે જે તેનો અમુક સમયે વિવાહ થાય તો તે નિઃસંદેહ વિધવા થાય. તેથી તેણે તે સમયે ન પરણાવવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તેટલા માટે સમય નક્કી કરવાને-ઘડી માંડવામાં આવી. વિધાતાનો પ્રભાવ કાંઈક ઓર જ છે. તે મહાત્માની ધણી કાળજી અને મહેનત છતાં હેમના સધળા પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયા. જે વખતે તે કુમારીના આશ્વાસવાની કુતુહલતાને લીધે ઘડીની છીદ્રમાંથી પાણી કેમ ઉપર આવે છે તે જોતી હતી તે સમયે તેના આભૂષણમાંથી એક નહાન મોતી તરીને તેને

અંદર પડ્યું. આથી પાત્રનું છીદ્ર બંધ થયું અને પાણી અંદર ભરાઈ રહ્યું નહીં. આ બનાવ કોઈની દૃષ્ટિએ પડ્યો નહીં. ત્યોત્ત્વ કાળે ધડી તપાસવામાં આવી તો માલમ પડ્યું કે તે ભરાઈ ન હતી. આ ઉપરથી તપાસ કરતાં હેની અંદરથી મોતી જડી આવ્યું. આવી રીતે જો કે ધારેલો ઉદ્દેશ પાર ન પડ્યો તોપણ હેને પરજીવવામાં આવી અને પરિણામે તે અશ્વ સમયની અંદર વિધવા થઈ.

વિધવા થયા પછી હેણે હેના પિતા પાસે ગણિતશાસ્ત્રનો અભ્યાસ આરંભ્યો. ભગવાન ભાસ્કરાચાર્યનો મહાન ગ્રંથ લીલાવતી જો હેને ઉદ્દેશીને લખવામાં આવ્યો છે તેજ બતાવી આપે છે કે આ કઠિન વિષયનું લીલાવતીને કેવું વિશાળ જ્ઞાન હતું એમ કહેવામાં આવે છે કે ગણિતના પ્રમાણથી તે કોઈપણ જાડના પાંદડા ગણી આપતી. હેણે પોતાનું જીવન રિધાબ્યામમાં ગાત્યુ હતુ, અને ગણિત શાસ્ત્રનો અભ્યાસ હેનું સર્વસ્વ હતું.

જાળના અતન્ત પ્રવાહ ઉપર ફણબર દટિ કરતાં દતિદાસ પટ ઉપર પ્રકાશ પામતી ભાનુમતી આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે. જેવી રીતે લીલાવતી ગણિતશાસ્ત્રમાં નિપુણ હતી તેવી રીતે ભાનુમતી મંત્રયોગમાં કુશળ હતી. બીકારના મહારાજ ભોજરાજની તે રાણી હતી. થયું જ મોહારપદ છે કે ભાનુમતી ત્રિપે એક મૂડીબર દંતકથાઓ શિવાય હેનો બીજો કાંઈ પણ ઇનિદાસ આપણી પાસે નથી. વળી આ દંતકથાઓ એવી છે કે તે ઉપર વિશ્વાસ મૂકી શકાય એમ નથી. ભોજરાજ આશરે જો હજાર વર્ષ ઉપર ચર્ચા ગયો છે. ભાનુમતીનો મંત્રયોગ એવે સમયે પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો છે કે જે વખતે હુનિઆ લગભગ અગ્રાત અવસ્થા ઓગવતી હતી. તેમ છતાં દરેક ગામ કે ગેઢેર જ્યાં બાજીગર હોય છે ત્યાં હેનું રમરણ અઘાપિ પર્યંત જળવાઈ ગેહું છે. આ લોકો હેનું આદર સહિત આરાધન કરે છે, અને હેનો પ્રભાવ એટલો છે કે આખા હિન્દુસ્તાનભરમાં આપણને કોઈ એવો બાજીગર નહિ મળે કે જે શરૂઆતમાં હેની પ્રાર્થના કર્યા શિવાય પોતાના બેલ ચર કરે.

વિદ્યાકળા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

(ડીસેમ્બરના અંકથી ચાલુ)

ધરતીકંપ.

એક દિવસ ઉત્સુક તથા તેનાં માથાપ રાત્રે બેઠાં હતાં તેવામાં અચાનક જાણે ધર ચક્રવ્યકર કરતું હોય નેમ સહિને લાગ્યું, અને છાપરાંની વળીઓનો કકડાટ થયો. તે જોઈને અને સાંભળીને ઉત્સુક ગભરાયો અને પૂછ્યું, કાકા, આ જરાવારમાં શું ચર્ધ ગયું? મને જરાવાર આ ધર કરતું હોય એમ લાગ્યું; અને સાથે આ વળીઓ પણ જાણે તૂટતી હોય એમ મને જણાયું. એ શું હશે કાકા?

વિજ્ઞાન—એને ધરતીકંપ કહે છે, એટલે કે ધરતી ધ્રુજે છે. મેં તને કહ્યું છે કે પૃથ્વીની

અંદર બળતું છે, તે કેટલીક વખત જ્વાળામુખી પર્વત રૂપે બહાર આવે છે, બહાર આવે છે ત્યારે, તેમજ કેટલીક વખત તે બહાર નથી નીકળી શકતું ત્યારે પણ, તેનું જોસ આસપાસ લાગે છે. અને આપણે પાણીમાં જરા હાથ પહોડીએ તો જેમ મોજાં ચોમેર ફેલાઈ જાય છે, તેમ આ જોસનું મોજાં ધીમે ધીમે ચોમેર ફેલાય છે અને તેથી આ પૃથ્વીને ધકકો લાગે છે; ત્યારે ધરતીકંપ થયો કહેવાય છે.

આ ધરતી કંપથી નબળાં ધર હોય છે તે વૃદ્ધી જાય છે, અને એક બે સેકન્ડ કરતાં વધારે રહે તો ઘણું નુકસાન થાય છે.

પરમેશ્વરની કૃતિઓમાં કેવો ચમત્કાર છે !!

પાણી.

ઉત્સુક—કાકા, પેલો માણસ વાત કરતો હતો કે એ દેશમાં પાણીની એટલી તંગી છે કે પાણીનું વાસણ લોકો ખાટલા નીચે સંભાળથી રાખે છે, અને જો કોઈ તે લેવાને પ્રયત્ન કરે તો તેને જાનથી મારે છે; એ વાત ખરી હશે? જરા પાણીને માટે એમ શા માટે કરતાં હશે, વાર ?

વિજ્ઞાન—આપણને તો એમ લાગે; આપણને પરમેશ્વરે પુષ્કળ પાણી આપ્યું છે તેથી તેની ખરી કિંમત આપણને માલૂમ પડતી નથી. આપણે પરમેશ્વરનો પૂર્ણ ઉપહાર માનવો જોઈએ કે એવી સ્ત્રીજને માટે પેલા માણસના જેવું કરતું પડતું નથી. તે ગુજરાતી છઠ્ઠી ચોપડીમાં રેતીનાં રણના પાકમાં અલીબેગની વાત તો વાંચી હશે.

ઉત્સુક—હા, કાકા, પાણી વિના એક ઘડી પણ રહેવાય નહિ. એ પાણી શાનું બનેલું હશે.

વિજ્ઞાન—પાણી, ઑક્સીજન (પ્રાણવાયુ) અને હાઇડ્રોજન () નામના બે વાયુનું બનેલું છે.

ઉત્સુક—સારે, વરસાદ નથી આવતો સારે તે બે વાયુમાંથી પાણી ઉત્પન્ન કરીને આપણું કામ કેમ નથી ચલાવતા ?

વિજ્ઞાન—કેમકે તે બંને વાયુને જથ્થાબંધ એકઠા કરવાની ઘણી મુશ્કેલી છે. પણ હું તને એક મરલ પ્રશ્ન પૂછવા માણું છું કે કુદરતી રીતે પાણીનો રંગ કેવો હોય ?

ઉત્સુક—ઓહો, તેમાં તે શું ? પાણીનો રંગ ધોળો હોય.

વિજ્ઞાન—હું એમ ધારતો જ હતો કે, તું એ જવાબ આપીશ. ધોળો રંગ તો આપણે દુધ જેવાને કઢીએ છીએ. પાણી દુધ જેવું ધોળું છે ?

ઉત્સુક—ના, કાકા, હવે તો વિચાર કરતાં મને લાગે છે કે તેને કોઈ રંગ જ નથી.

વિજ્ઞાન—તેજ વિચાર ખરો છે. જે કંઈ દેરશર એથી હવરા બેવામાં આવે તે તેની સાથે પૃથ્વીનાં રજકણો મળેલાં હોય તો જ થાય. જેમકે ડાળું પાણી, શાનું પાણી ઇત્યાદિ. રંગ એ પણ એક જાતની પૃથ્વી-માટી જ છે, તેથી આપણે પૃથ્વીનાં રજકણો કલાં. જે કે દરિયાનું પાણી અમમાની દેખાય છે તેનું કારણુવળી બીજું છે. તે તો બહુ ઊંડાંને લઇને, તેમ જ ઉપરના આકાશના પ્રતિબિમ્બને લઇને એવું દેખાય છે. એટલે દીક પણ પાણીનો આકાર કેવો હોય છે, ઉત્સુક ?

ઉત્સુક—પાણીનો આકાર તો કેવો હોય છે ? મચાટ હોય છે બીજે કેવો.

વિજ્ઞાન—એક ગોળામાં પાણી ભરીએ તો ? શીશમાં ભરીએ તો ?

ઉત્સુક—ત્યારે પાણીને પૃથ્વીની માફક એકજ પ્રકારની આકૃતિ નથી, પણ જેમાં પાણી નાખીએ તેની આકૃતિ તે પ્રકાર કરે છે.

વિજ્ઞાન—પાણીનું બેમ કેટલું હોય છે તેની તો તને ખબર હશે જ.

ઉત્સુક—હા. પૂર આવે છે ત્યારે ગામનાં ગામ પણ વખતે તણાઈ જાય છે. વળી આગ-ગાડી વિગેરે હાલનાં ઘણાંખરાં વત્રા જે વરાળની મદદથી ચાલે છે તે વરાળ પણ પાણીનું જ સ્વરૂપ છે.

વિજ્ઞાન—ખરાબર.

ઉત્સુક—કાકા, દ્રવાણું પાણી ભારે અને શ્વાણુ દહકું છે એમ લોકો કહે છે તેનો શો અર્થ ?

વિજ્ઞાન—પાણી હમેશાં જે જે જમીનમાં યઇને વહે તે-તે જમીનના રજકણોની અસર સાથે-સેતું ચાલે છે. કેટલીક વખત મજના રેતીવાળા પ્રદેશમાં યઇને પાણી વહે

‘હે ત્યારે તે ચોખ્ખું ગળાધને આવે છે. કોઈ ખારવાળા પ્રદેશમાં યધને આવે તો તેમાં રહેજ ખારાશ આવે છે. જેમ પાણીમાં ખાર વધારે તેમ તે બારે, એટલે કે તે પીવાથી અત્ર તરત પચી ન શકે; હલકું એટલે જે અંતરે તરત પચાવે તે કેટલાક કુવાતું પાણી બારે અને કેટલાકનું હલકું હોય છે. તેના જે પ્રદેશમાં યધને તેની સર નીકળતી હોય અને આવતી હોય તેના ઉપર આધાર રહે છે. સાધારણ રીતે હુંગરી પ્રદેશનું પાણી બારે હોય છે. માણીના શાશા ઉપયોગ છે તે તો તું જાણતો હશે.

ઉત્સુક—હા, કાકા, એતો દેખીતા નહીં છે. પાણી વિના આપણે ધડીભર પણું રહી શકતા નથી. પાણી વડે જ અત્ર ખાકે છે, રંધાય છે અને ખાધેલું અત્ર પચે છે. પાણી સારસુદ્ધ કરવાના કામમાં આવે છે અને વરાળ વિગેરેના રૂપમાં એક શક્તિ યધ પડેલ છે જેથી મનુષ્યના સુખમાં અનેકધા વૃદ્ધિ થાય છે.

વિસાન—પાણીની પ્રકૃતિ કેવી છે તે તું જાણે છે ?

ઉત્સુક—હા, પાણી ઠંડું છે.

વિસાન—જરાજર, પાણીની પ્રકૃતિ સૈત્ય (ઠંડાપણું) અને પ્રવાહીપણું છે. જે જે સ્થાને આપણને ઠંડી લાગે તેમાં પાણીનાં રજકણો છે એમ સમજવું. હવા પણું ઠંડી તેને લાધને જ લાગે છે. આ પૃથ્વી ઉપર માત્ર એક ભાગ જમીન અને ત્રણ ભાગ પાણી છે. એ ખારા પાણીના મોટા મોટા ભાગોને મહાસાગરો કહે છે; જેવા કે પેસિફિક, એટલાન્ટિક ઉત્તર મહાસાગર, દક્ષિણ મહાસાગર ઇત્યાદિ. તેઓથી નાના ભાગોને સમુદ્ર કહે છે; જેવા કે ભૂમધ્ય સમુદ્ર, અરબી સમુદ્ર વગેરે. એ સર્વમાં પાણી ખાઈ છે.

ઉત્સુક—કાકા, પરમેશ્વરે એટલું જણું પાણી શા માટે કર્યું હશે ? અને વળી તે ખાઈ કરવા કરતાં મીઠું કર્યું હોત તો કેવું સારું ?

વિસાન—ઉત્સુક, પરમેશ્વરે જે કંઈ જનાવ્યું છે તે સર્વમાં કંઈ ઉંડા હેતુ સમાએલો હોય છે. એ મોટા સંમુદ્રો હોવાથી વેપારમાં પણું સુગમ પડે છે. જ્યાં જ્યાં દરીયા હશે ત્યાં ત્યાં ધણું કરીને વેપાર સારો ચાલતો હશે. તેનું પાણી ખાઈ છે તેથી તો આપણને ખાસ ઉપયોગી સ્થાન મીઠું પૂરું પડે છે. જો મીઠું ન પ્રાપ્ત તો આપણી શી વસે થાત ! વળી સમુદ્રોની અંદર અનેક પ્રકારના જીવ થાય છે જેમની જીવગી ખારા પાણીમાં જ ટકી શકે છે. પરવાળાં નામનાં જીવડાં સમુદ્રોમાં જ રહે છે અને ધીમે ધીમે કરીને મોટા ટાપુઓ તેઓ બનાવે છે ? !

ઉત્સુક—ટાપુઓ એટલે શું ?

વિસાન—ટાપુ અથવા દ્વીપ એટલે સમુદ્રમાં જમીન હોયી આવેલી હોય તે જોની આરે તરફ પાણી હોય. એવી જ રીતે પાણીના કેટલાક ભાગોનાં નામ મધ્ય જાણવાનાં છે. સ-

‘સુદ્રનો ભાગ લાંબો થઈને જમીનમાં જતો હોય, તો તેને ઉપસાગર કે અખાત કહે છે. પાણીના જે મોટા ભાગને જોડનાર નાનો ભાગ સામુદ્રધુની કહેવાય છે. આ ખારાં પાણી ઉપરાંત મીઠાં પાણીનો સંગ્રહ પ્રજુએ આપણને આપેલો છે.

ઉત્સુક—હા. કાકા, એતો મને ખબર છે; નદી, ઝરાઓ વિગેરેમાં મીઠું પાણી હોય છે. ધણીખરાં સરોવરમાં-તળાવમાં-પાણી મીઠું જ હોય છે. સમુદ્રનું પાણી ખારું કેમ હશે, વાર ?

વિરા—તે હું તને સમજાવીશ. પણ તે પહેલાં એક વાત તારે યાદ રાખવાની છે તે એ છે કે વરાળ એ પાણીનું સ્વરૂપ છે, અને વરાળ સિવાય વરસાદ, ઝાકળ, ધુમ્મસ, કરા, ખરફાં એ સહ પાણીનાં ગુણવાં ગુણવાં સ્વરૂપ છે—પણ અતે બધા પાણી જ છે. જેમ સોનામાંથી ઘાટ જૂદા જૂદા ઘડાય પણ મૂળ ગદ્યું સોનું છે, તેમ જ આમાં પણ છે. એ સ્વરૂપો કેવી રીતે થાય છે તે હું તને હવે પછી સમજાવીશ.

(અપૂર્ણ.)

સાકરલાલ મોતીલાલ વછરાજીની.

વર્તમાન રંગ.

સ્રીઅપરાધીઓ માટે એક ઉદ્યોગશાળા હોવાની જરૂર—હાનાં મોટા રહેરોમાં અનુભવી માણસોને ગરીબ વર્ગના જુવાન બાળક અને બાળકીઓ રખડતાં જાણ્યા વિના ગ્રહાં નહીં હોય. ઘણે ભાગે માઆપની કમાલીયત અને ગુજરાન કરવાને અશક્ત સ્થિતિને લીધે રજાગતાં રાખેલાં તથા કોઈપણ આશ્રય વિનાના નાવારસ છોકરાંઓ એવી ભટકતી અને રખડતી છાંદગીના ભોજ થઈ પડે છે, અને કેટલાક હરામખોરોના હાથમાં સપડાઈ પોતાનું બિવિધ્યનું આશુ જીવન બગાડે છે, એટલું જ નહીં, પણ રહેરની બીજી પ્રમાણિક અને આખરૂદાર વસ્તીને ત્રાસ રૂપ થઈ પડે છે. આ નિર્ભાગી છોકરાં આ પ્રમાણે આપણને પીડાકારક હોવા છતાં, તેમની આ સ્થિતિનું મૂળ કારણ ઉદાર બુદ્ધિથી તપાસતા, તેઓ આપણી દયાને જ પાત્ર છે એમ આપણને જણાયા વિના રહેતું નથી. કારણ કે, બાળપણથી જ તેઓને પુરતી સંભાળ અને રક્ષણ નીચે મુકી નફારી મોજ-તમાં પ્રસારતાં બચાવી લેવામાં આવે, અને પછી કોઈસારા ઉદ્યોગ તરફ તેમનું મન વાળવામાં આવે, તે રખડતી છાંદગી ગુજારવાનું છોડી દઈ તેઓ પ્રમાણિક મહેનતુ નીવડવાનો ધણું સંભવ રહે છે. શુરોપના દેરોમાં આ વિચાર લાંબો વખત થયાં સ્વીકારવામાં આવ્યો છે, અને ત્યાં એવાં નાવારસ ત્રણ રખડતાં બાળકો માટેનાં આશ્રમો સરકાર તરફની તેમજ ઉદાર દી-

લનાં શ્રીમંત ગૃહસ્થોની સહાયતાથી ઉધારી નિભાવવામાં આવે છે. આવી કાંઈક સંસ્થાઓ આપણા દેશમાં પણ ઉભી કરવાનો વિચાર આપણા પરંપરાકારી સંસ્થાઓને પણ થયો હતો અને થાય છે, અને કેટલેક દેશોએ અનાયાચરો ઉધારવામાં આવ્યાં છે, તેમ ઉદ્યોગશાળા પણ સ્થાપવામાં આવી છે. મુંબાઈમાં રેવીડ સામુનના નામની એક ઉદ્યોગશાળા ઘણું વરસો થયાં ચાલુ છે. ગયા દેહુઆરી માસમાં તે શાળાની કમીટીની સભામાં વચાવેલા રીપોર્ટની નોંધ લેતાં “ મુંબાઈ સમાચાર ” પત્રે જે અર્થો કરી છે તે ઘણીજ ઉપયોગી અને સમયસૂચક છે. બાળક તેમજ મોટી વયની, નિરાધાર સ્થિતિના ભોગ રૂપ થઈ પડવાથી અપરાધી થયેલી, સ્ત્રીઓને યોગ્ય માંગે દોરવા માટેની એક ઉદ્યોગશાળા સ્થાપવાની બલામણુ કરતાં તે લખે છે કે:—“ બાળ વયના પુરુષ અપરાધીઓને ઉગારવામાં આ ખાતું જે સંતોષકારક સેવા બબલે છે, તે જ્ઞેતાં એજ પ્રકારનાં સ્ત્રીઅપરાધી વર્ગ માટેનાં ખાતાંની ખોટ આપણને વધારે માલમ પડી આવે છે. પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ માટેનાં આવાં ખાતાંની વિશેષ અગત્યતા માટે બે મત હોઈ શકે નહીં, પણ તેમ છતાં આ શહેર તો શું પણ આખા ઈલાકામાં તેગને માટે કોઈપણ દેશોએ નામદાર સરકારે તેવી જોઈવણુ કરી આપી નથી તે ખરે જ આશ્ચર્ય અને દિલગીરી ઉપજવનારું થઈ પડે છે. મરદો સાથે સંબંધવાતાં સ્ત્રીઅપરાધીઓનું પ્રમાણ આપણી તરફ જાડું રહે છે તે ખરું; પણ તેટલા ઉપરથી જ જેઓ બાળ વયમાં ગુન્હાની જાળમાં ફસાતી હોય તેમને આવાં ખાતાં ઓતો આશ્રા આપી શકે ઉપર લાવવાની જોખમદારીમાંથી નામદાર સરકાર મુક્ત રહી શકે નહીં. તેમને તુરંતોમાં સડવા દેવી એ તેમની કુમળી છાંદગીનું સત્યાનાશ વાજવા જેવું છે. પુરુષઅપરાધીઓ કરતાં પણ તેમના બાળમાં એવી સખતું પરિણામ વધારે નફાઈ અને ભયકર ઉતરવાની દહેશત રહે છે. એકલી સ્ત્રીવર્ગની બાળ અપરાધીઓ માટે જ નહીં, પણ આવાં કોઈ ખાતાંના આશ્રા વિના જેઓ અપરાધી કરતાં પણ વધારે બદતર (દુષ્ટ) છાંદગી ગુન્હાવાના કમકમાટ ભર્યા માર્ગ તરફ ધસાઈ જાય છે તેમનાં તારણને ખાતર, મુંબાઈ જેવાં શહેરમાં આખું એકાદ અલાહેદું ખાતું વિશેષ અગત્ય ધરાવનારું થઈ પડે તે વિષે બે મત હોઈ જ શકે નહીં.....”

“ મુંબાઈ સમાચાર ” ની સત્ય દેશદાઝની લાગણી દર્શાવનારી આ સૂચના સંસાર-સુધારાનો એક ઉપાય સૂચવતી હોવાથી ઘણી જ અગત્યની છે. નિરાધાર સ્થિતિમાં અને ઉદ્યોગને અભાવે નીચ અનીતિને માર્ગ-દોષાઈ જતી અનેક વિધવાના ઉદ્ધારને અર્થ આવી કોઈ સંસ્થાની ખાસ જરૂર છે, અને અમને આશા છે કે તેવાં નિર્ભાગી છવોતી તરફ દવાની દૃષ્ટિએ જોનાર સંસારસુધારકો નામદાર સરકારની તથા શ્રીમાન પરંપરાકારી ગૃહ-સ્થોની આપા કાર્ય માટે સાહાય મેળવવા યોગ્ય થત કરશે.

ઢાયા તરીકે હિંદી સ્ત્રીઓ વધારે હોવાની આવશ્યકતા—એ વાત તો હવે સર્વ રીતે સ્વીકારવામાં આવે છે કે ભારે રોગથી પીડાતા રોગીઓના રોગનિવારણને અર્થ વૈદક સલાહની તથા દવાની જોટલી જરૂર છે, તેટલી જ, અથવા કેટલીક બાબતમાં તેથી પણ વધારે, અનુભવી મનુષ્યોને હાથે તેમની સારવાર થવાની જરૂર છે. કેટલાક

રોગો એવા હોય છે કે તે દૂર કરવામાં ઔષધની સારી અસર થાય તેટલા માટે દર્દીઓને દવાખાનામાં રાખવાની અગત્ય હોય છે, અને તેને વળતે તેમની આવજત કરવાને તેવા કામમાં માહિતગાર થયેલાં મનુષ્યોની જરૂર પડે છે. કેમજી પ્રેમાજી અને સમભાવવાળા (અન્ય જનનું દુઃખ દેખી જાતે દુઃખી થનાર) હૃદયને લીધે સ્ત્રીજનિ આવી સારવાર કરવાનું કામ ધણી અસરકારક રીતે બજાવી શકે છે એમ સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું હોવાથી યુરોપના સર્વદેશોમાં કેટલીક દ્યાર્ સ્ત્રીઓ આવાં કાર્યોનાં ધંધો જ લે છે; તેઓ નર્સ એટલે દાવા કહેવાય છે, અને પ્રથમથી તેમને તેનું શિક્ષણ પણ આપવામાં આવ્યું છે. તેના લાભ તથા ઉપયોગીપણા તરફ દૃષ્ટિ કરતાં આપણા દેશમાં પણ તેવા માર્ગ લેવાવાની અગત્ય છે એમ લાગવાથી મુંબાઈનાં કેટલાંક દવાખાનાંઓમાં તેવી દાવાઓ રાખવાનો પ્રચાર કેટલાંક વર્ષ થયાં ચાલે પણ છે. પરંતુ છેક હમણું સુધી આ કાર્ય કરનાર સભારીઓ જોઈએ તેટલી સંખ્યામાં પુરી પાડવાનું બની શકતું નહોતું. આ ખામી તરફ મુંબાઈની હાઇકોર્ટના માજી જજ મી. ફો તથા તેમનાં પત્નીનું યોગ્ય સમય ઉપર લક્ષ ગયું હતું, અને તેમણે લાગણી બરેલા હૃદયે તેને માટે જોઈતું કંઈ ઉપદ્રવો આપવાનું માથે લઈ એક લાખ કરતાં પણ વધુ રૂપિયાની રકમ બચાવી પણ આપી હતી. પગાર ઈન્ને માટે નાણાં તો આ પ્રમાણે તે પરાકારી દપતીના અધ્યાગ શ્રમથી ગણી આવ્યાં હતાં ખરાં, છતાં તેથી મળતી સગવડ પુરતી રીતે અમલમાં મુકાઈ શકી નહોતી. કારણ કે દર્દીઓની રાતદિવસ મારવાર કરવાને દાવાઓને લાંબા રહેવાની ધણી જ જરૂર હોવા છતાં તેમને માટે મકાનની યોગ્ય અગવડ હતી નહીં. મુંબાઈ જેવા શહેરમાં આ ખોટા પણ પુરી પાડનાર મહુમ ઓના મી. વાડીયાનાં પત્ની જરબાઈ નામનાં ઉદાર પારસી સભારી નીકળી આવ્યાં. તેમણે આ મકાન માટે ધણી મોટી રકમનું દાન કર્યું, અને પોતાના પતિના સ્મરણાર્થે એ મકાનને “વાડીયા હોમ ફોર નર્સિસ” (દાવાઓ માટેનું વાડીયા ગૃહ) એવું નામ અપાવ્યું. પરાંપકારના સ્મરણસ્થંભરૂપ એ મકાનનો પાયો નાંખવાનું કાર્ય ગયા ફેબ્રુઆરી મામમાં નામદાર ગવર્નર લૉર્ડ લેર્ગોગટન હસ્તક થયું હતું.

અનેક રોગીઓની અસહ્ય પીડના નિવારણ અર્થે આવાં અતિ ઉપયોગી ખાતાં ગ્રાપવા માટે નિઃસ્વાર્થપણે ધન અને મનનો ભારે ખર્ચ કરનાર સ્ત્રીપુરુષોને અમે ધણાજ ઉપકાર માથે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. પરંતુ આને અંગે, હજી સુધી ઘણા તરીકેનું કાર્ય કરનાર ઘણું મોટું અંશે ઇંગ્રેજ સ્ત્રીઓ જ હોય છે તે જોતાં, એકાદ બે અગત્યના પ્રશ્નો ઉત્પન્ન થાય છે; અને તે એ કે, (૧) યુરોપીયન સ્ત્રીઓ કરતાં હિંદી સ્ત્રીઓને દાવાના કાર્યનું શિક્ષણ આપી તે કાર્ય તરફ દોરવાથી દેશને વિશેષ લાભ થાય કે નહીં; (૨) હિંદી સ્ત્રીઓને આ કાર્યમાં મોકાવાનું બનવા જેવું છે કે નહીં, (૩) હિંદુ કેમમાંથી સ્ત્રીઓના ક્યા વર્ગને તે કાર્ય ઉપાડી લેવાનું શક્ય છે ? આ વિષયો વિચારવા જેવા છે. (૧) પ્રથમ તો, યુરોપીયન પુરુષોની પેઠે સ્ત્રીઓની તોફારી પણ આ દેશમાં મોટા પગાર આપ્યા વિના મળી શકતી નથી, અને તેથી તેમની પાછળ કરેલું ખર્ચ આપણા દેશની રિથિતિના પ્રમાણમાં ભારે થઈ પડ્યા વિના રહે નહીં એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. બીજું, ધણીક વાર ખાનગી કુટુંબોમાં પણ, અને ખાસ કરીને સ્ત્રીદર્દીઓને માટે, દાવાઓની સેવાનો

લાભ લેવાની ઈચ્છા પડે છે; તેવે વખતે યુરોપીયન દાયાઓને ભારે ફી આપવી પડે છે, અને તેથી મધ્યમ સ્થિતિના લોકોથી તેમનો લાભ લઈ શકાતો નથી. વળી, દવાખાનાઓમાં જુદી જુદી કોમનાં, અને તેથી જુદી જુદી ભાષા બોલનારાં, મનુષ્યો આવવાનો સંભવ હોય છે; પરંતુ યુરોપીયન સ્ત્રીઓને એકાદ કરતાં વધારે દેશી ભાષાનું જ્ઞાન હોવાનો સંભવ ન હોવાથી તે દર્દીઓની સારવાર કરવાનું કામ તેમને મુશ્કેલ થઈ પડે એમાં શક નથી. આને બદલે દેશી સ્ત્રીઓ આ કાર્ય કરનાર મળી આવતી હોય તો તેથી આ ત્રણે અડચણો ધણે આશે દૂર થાય એ નિર્વિવાદ છે. (૨) અસાર મુદ્દીમાં હિંદીઓમાંથી પારસી કોમની કેટલીક સન્નારીઓએ આ ધંધો ઉપાડી લીધાનાં દૃષ્ટાંત મળી આવે છે, અને તેમાં તેમણે સંતોષકારક કામ કર્યાનો તેમના ઉપરીઓ તરફથી અભિપ્રાય પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યો છે; અને શિક્ષણની સારી સમય હોય તો બીજી પણ હિંદી સ્ત્રીઓ તે કાર્યમાં જોડાય એ ધણું સંભવિત છે. હજી મુદ્દી એ ધંધો નવો જ હોવાથી તે ધણી સારી કમાણીનો માર્ગ થઈ પડે એમ હોવાથી જાહેર સેવામાં રોકાવા ઇચ્છનાર સન્નારીઓ તે તરફ વિશેષ દોરાય એ સ્પષ્ટ છે. (૩) એ ખરું છે કે જે કોમમાં સ્ત્રીઓને પોતાનું ગુજરાન નભાવવાનું પોતાને જ સ્ત્રી હોય એવી સ્ત્રીઓ વિશેષ હોય, તેવી કોમમાંથી આ દાવાનું કાર્ય કરનાર કોમજન હૃદયની ઉછરતી અળખાઓ વધારે સંખ્યામાં મળી આવે; પરંતુ તેવી સ્થિતિના અભાવે આ ધંધો ઉપાડી લેનાર ધણી હિંદુ સ્ત્રીઓ મળી આવવાનો સંભવ ઓછો છે. છતાં તેમાં પણ એવા એક વર્ગ છે કે જેમાંના મોટા ભાગને પોતાનું ગુજરાન જાતે જ કરવાની ફરજ પડે છે, અને તે વર્ગ હિંદુ વિધવાઓનો છે. તે વર્ગમાંથી અનેક મધ્યમ વર્ગની પણ આગરદાર કુટુંબોની સન્નારીઓને ગુજરાનનું અન્ય કંઈ સાધન ન હોવાથી ભારે વિપત્તિ વેઠવી પડે છે એ વાત આપણા જનસમૂહનો અનુભવ ધરાવનાર સર્વ જનને અજ્ઞાત નથી. પ્રાથમિક સારી કેળવણી લીધા પછી આ ધંધાને લગતું શિક્ષણ જો તેઓ લે તો ધણા અલ્પ સમયમાં કંઈ પણ સાધારણ શુદ્ધિની સ્ત્રી તેમાં નિપુણતા મેળવી શકે એમ અનુભવીઓનો અભિપ્રાય છે, તેની સાથે, ધણે અંશે સ્ત્રીમંડળમાં રહી આ ધંધો કરવામાં આવે તો તે કાર્ય હિંદુ વિચાર અને લાગણી પ્રમાણે હિલુપદભરેલું ગણાય એમ પણ અમે ધારતા નથી. ઉપરાંત, ગરીબ વિધવાઓને આશ્રય આપવા ઇચ્છનાર જે પરોપકારી ગૃહસ્થો તેમને લાયકના ધંધાની શોધ કરતા ફરે છે, તેઓએ પણ તેમનું ધ્યાન આ ધંધા તરફ દેવવા જેવું છે. દુર્લભે આપી પડેલી માઠી અવસ્થામાં દુઃખે સ્વકીરવડી જીવન ગાળ્યા કરતાં આવેલાં ઉપયોગી ધંધો હાથમાં લેવાનો તેમને જે યોગ્ય સમજણ સાથે પ્રસંગ આપવામાં આવે તો ખચીત હાલના કરતાં વધારે મોટા પ્રમાણમાં તેઓ તેનો લાભ લે, અને તે વર્ગને પરોપકાર કરી દેશનો સ્વાર્થ સુધારવાનું બની આવે. વળી દર્દીઓની ભાષાથી અજ્ઞાત યુરોપીયન દાયાઓ કરતાં તેમની ભાષા સમજનારી તેમની સ્વદેશી બહેનો વધારે કીમતી સહાય આપે એ ખરું સિદ્ધ છે. તો આશા છે કે હિંદી આગેવાન ગૃહસ્થો તથા સુધારકો આ મૂલ્યના ઉપાડી લઈ નામદાર સરકારનું તથા હિંદી જનસમૂહનું તે તરફ યોગ્ય લક્ષ દોરશે.

વાર્તાલહરી.

રતનનો સુધરેલો સંસાર.

(સીલેખ.)

[નીચેનું કનિષ્ઠ ગિન મહારા અપ મગજ પ્રમાણે ઘડેલું છે. તે કંઈ બહુ તત્વનું નથી, પણ તેમાં થોડો ઘણો માગ મહાન આર્થ બંધુજનોને ધ્યાન લેવા જોગ છે એમ મને લાગ્યું તેથીજ આ લેખ મને વખતની કલ્કલા ચર્ચા એમાં જણાવ્યા પ્રમાણેજ, મહારી પણ શ્રી પન્નમમાં પામે પ્રાર્થના છે કે તેમ યાઓ અમ્મ]

તાન—એમ બહેન ? ઘણે રહાડે આજ તો દેખાઈ ! ખુશીમાં તો હતી ?

મણી—હા, ઈશ્વરકૃપાથી હીક છે, પણ આજ એક વાત તને કહેવા આવી છું. તને ફરમદ છે ?

તારા—હા, આજ માટે મોર્ડની કાર્ડ કિતાવનું નથી માન પતિ આજે રવિવાર હોવાથી કામવતાનું નાટક જોવા ગયા છે. તે સાજના મોડા આવશે.

મણી—ચારે તો હીક, દારણ માનથી આગ અગાધ નથી આતો આજે માન પતિ પણ કાર્ડ જરૂરના કામમાં આફીમમાં વધારે રોકાતાના છે એટલે જ મને વખત મળ્યો. પણ બહેન તું કેમ જતી નથી નાટકમાં ?

તારા—બહેન અગાઉ દેશીસમાજના નાટકમાં જુ જતી હતી, પણ આ નાટકમાં મારા પતિ ના કહે છે કે કામવતા જેવ સ્ત્રીઓને દેખાડવા જોવો નથી.

મણી—બહેન એ વાત ખરી કે તેમાં શુગર રસ વધારે મુક્યો છે જ્યારે કામવતા અને તેના પતિની પ્રથમ ભેટ થાય છે ત્યારે તે ઘણું હલ બાહેરનું પ્રણય રૂપ બતાવે છે, પણ બહેન તેથી કંઈ એમ નથી કે તે નાટક સ્ત્રીઓને જોવા લાયક નથી.

તારા—ત્યારે મારા પતિ શું બોલુ કહે છે ?

મણી—તારા પતિનું કહેતું તદન બોલુ નથી. પણ મારો મત એવો છે કે ગમે તે વસ્તુ અને ગમે તે દેખાવ સારો અગર ખનન હોવાનો મનુષ્યની ડાળી ઉપર જ આધાર રાખે છે. કોઈનું ગમે તેની ખરામ દોષ પણ શુણી માણસ તેમાંથી શુણજ ગૃહ્ય કરે

છે, અને અજ્ઞાન માણસ જ તેના કૃત્રીમ અવસ્થામાં રસાંધી જાય છે. તું આવી સમજી અને હાહી છે તે તારા પતિને ખબર છે, અને વળી તેમણેજ તને તેવી યોગ્યતા આપી, તારે તારા જેવી સ્ત્રીને તેવા એક તો શું પણ હજાર નાટકથી 'પણ કંઈ ખરાબ અસર થાય ખરી ?

તારા—નમ થવી જોઈએ. અને વળી તેમાં તેવું શું છે ?

મણી—હોય ભલે ગમે તે; પણ હું તો ધારતી નથી કે સ્વચ્છ સોના ઉપર કોઈ જાતનો મેલ ચડે અને તે કોઈ ચડાવે. જાહેન, બધું એક મનનું કારણ છે. હા, એટલું કે રાતની વખતે હજારો પુરોની વચ્ચે અરધી રાત સુધી ધરની બાહેર જવું એ કદાચ એવાજની વાત છે. વળી, નાટકના પાત્ર કરતાં ચોરા દરની ટીકીટોમાં એકેલા પુરો જ વધારે નાટક તો બાહેર ભજવે છે. ને વખતે નાપસંદજોય વાત છે. પણ એક કેળવણી અને મહાશુણી સ્ત્રીને નાટક જોવું એ તો ઉત્તરો પ્રત્યક્ષ દાખલો જોઈ તેમાંથી માન શુભોનો કેટલોક અનુભવ મળે છે.

તારા—પણ જાહેન, બધી સ્ત્રીઓ તેની દંપત્ય સારેની ?

મણી—હાસ્તો. દરેક પતિએ પોતાની પત્નીને તેવી બનાવી પડી જ તેને તેવા પ્રત્યક્ષ પરજાળ જતાવવા.

તારા—ખરી વાત, બધું હું ને તું બોલી રહીએ એટલું જ. આજ કાલ તો બધાને આપતાપર કોપનો આરોગ્ય ગમે છે. ખરે હુંતો બુદ્ધી ! ફીક વાદ આપ્યું. તારા પેલા પડોસી બંગલાવાળા છે. તેનું નામ શું ?

મણી—મોતીલાલ.

તારા—હા તેજ. તે પરણવાના દત્તા તે પરણ્યા કે !

મણી—અરે હા. પરણ્યાને તો વરસ થયા આપ્યું, અને તેનીજ વાત કરવા આજે આવી હતી. પણ આડી વાને ચડી ગયાં.

તારા—આડી શેણે ! એ પણ એક શીખામણની વાત થઈ જાહેન ! તું તે વળી નકામી વાતો કરે ?

મણી—ફીક હવે સાંભળ મારી વાત. મોતીલાલ વકીલ ધણો હુંશીયાર અને સમજી છે એમ આપણે અગાઉ જણાવતાં હતાં, પણ તેથી ઉલટું જ છે. અરે તે પોતે સ્ત્રીકેળવણી માટે કેટલીક વખત તો બાપણો આપે છે. પણ તે સંઘર્ષ મને તેની હાલની પત્ની તરફની વર્તણૂક જોઈ બધું બોલું લાગે છે, અરેરે, સ્ત્રીકેળવણીની ઉન્નતિ અવલોકવાને ભારત-વાસી જેટલા ઉત્કંઠા છે, નેટલાજ તેમ કરી સકવાને પછાત છે. હવે તે વકીલ ગયા માગસર માસમાં કાઠીયાવાડ તરફથી, તેના માળાપે વેસવાળું કરેલું હશે, તે બાર વરસની

કન્યા પરણી આવ્યા. તેને આજે નવ મહીના થયા. હવે, એ કન્યાના માબાપ તો, કહે છે કે, સાવ ગરીબ છે, અને વળી તેમનું રહેઠાણ ગામડું એટલે ત્યાં નીચાળ પણ ક્યાંધી? તેથી તેણે ત્યાં તો બણવું તે શું એ જાણું પણ નથી. વળી માબાપ ગરીબ એટલે માને ધરના કામમાં મદદ કરવી, નાનાં ભાઈ બહેનોને રમાડવાં, તેમાંજ ૧૨ વરસ કાઢેલા; પળ રૂપાળી ધણી છે એટલે નહાનપણમાં જોઈ તેમના (મોતીલાલના) બાપે વેસવાળ કરી મુકેલું અને વેસવાળ કરી છ મહીનામાં જ તે તો બીચારા મરકીનો ભોગ થઈ ગયા, અને પાછળ એ મહીના પછી તેમની વહુ-મોતીલાલની મા-તે પણ પતિનું અગાધ દુઃખ માથે પડતાં ક્ષીણ થઈ ગયાં અને ગાળી ગાળીને સરીર પાડી નાખ્યું.

તારા—હા, એ મને ખબર છે. બીચારા ઘણાં બધાં હતાં.

મણી—હવે એ મોતીલાલ વડીલ મમે તેવા ડાહ્યા કહેવાય છે, પણ ગરીબ બીચારી રતનને (તેની વહુનું નામ) એટલું દુઃખ આપે છે! કંઈ વાત નથી.

તારા—પણ એટલું ને શું દુઃખ?

મણી—બહેન, જ્યારે કોઈ જાદગર માણસ તેના ઘરમાં આવે છે ત્યારે, તે તરત જ તેના વગોણા કરવા મંડી જાય છે. વળી જ્યારે કોઈ દોમદાર કહે, તમારાં વહુને તો બનાવો? ત્યારે તે તેની પામે પણ કપાળ ફૂટે છે, અને દોમદારના ઘણા કહેવાથી રતનને બાહેર બોલાવે છે. તે પણ કેમ કે જાણે સરકારી વારંટ. જ્યારે તે સરમાતી સરમાતી આવી ત્યાં હમી રહે છે, ત્યારે “કેમ એ જંગલી? કેમ ધુવડ જેવી શું થઈ ગઈ છે? આલ, બેસ આમ, રાંડને કંઈ રીત કે બાત કે દહાડે આવડશે, કોણ જાણે?” આવી રીતે પરજીવાને આઠ કે દસ દીવમ થયા પડી હમેશાં તેને દુઃખ આપે છે. મેં કહી તેની માથે મુખનો શબ્દ બોલનાં માંબજ્યા નથી, અને ને બીચારી નાદાન બાળકી ઉલટી હુંશી-પાર થવાને બદલે ધારનીનાં દેખત ખાઈ કેવી મુકાઈ ગઈ છે!

તારા—અરેરે કેવો પાતકી સ્વભાવ! વિના કારણ આટલું શા માટે કરે છે? તેને ધીરે ધીરે બધું શીખવે તો ન શીખે?

મણી—અરે શીખવવાની વાત જ મુકી દે. મેં તેને કહી તેની પામે પાંચ મીનીટ પણ શીખામણની વાત કહેતા સાંભળ્યા નથી. કદાચ કોઈવાર તે કંઈપુસ્તક વાંચતા હોય અને તે બીચારી આવીને પુછે કે “શું વાંચો છો? મને સંભળાવોની, મને વાંચતાં શીખવોની,” તો તેને કહેવાને અને શીખવવાને બદલે “આલ જ અહીંથી આધી, માથું ફેરવીશ નહીં. તને જંગલીને તે શું સમજણ પડે? જાન, પડી રહે અંદર, શીખ્યાં તમે, શીખવાના હોતે તો હજી સુધી આવી જ શું કામ રહેત, આલ જ અહીંથી.”

તારા—અરે એ બધી વાતે ડાહ્યા છતાં આમ કેમ કરે છે?

મણી—બહેન, ડાહ્યા આજકાલ બધા છે. મોટેથી બોલવું જોડું સહેલું છે; તેટલું જ કરી બતાવવું તેનાથી હજારગણું મુશ્કેલ છે.

તારા—હાર્તો કરવું ને મરવું તો બરાબર છે. જોની પેલા એકની વાત છે, કે પૂર્વે કોઈ શિષ્ય ગુરુ પાસે શીખવા રહ્યો હતો. ગુરુજી તેની પત્ની સાથે સલાહસંપત્તી અને કોઈ તેના મનની ધમ્મજાને તાબે થઈ વર્તતા તે જોઈ શિષ્ય દહે તમે આવા ચાની થઈ સ્ત્રીવશ શું થઈ જાયો છો? હારે ગુરુએ કહ્યું, “ભાઈ સંસાર ચલાવવો એ એમ જ ચાલે. સ્ત્રીની પણ આપણે કોઈ ઈચ્છા પાર પાડવી જોઈએ. અને તેને મળી ચાલવું જોઈએ.” આથી શિષ્યે અભીમાનથી તે વાત માની નહીં અને હુતકારી ઠાઠી થઈ વરસે તે ગુરુજી પાછા પોતાના શિષ્યના અભીમાની વર્તન માટે તેનો સંસાર કેવો ચાલે છે તે જોવા તેને ઘેર આવ્યા. હવે તે શિષ્યની સ્ત્રી એવી કલાંક હતી કે શિષ્યને તો પાંદડે પાણી પાતી, અને શિષ્ય હાથે પગે લાગે તો પણ તેનો હુકમ મનાતો નહીં. જ્યારે પોતાના ગુરુજીને પોતાને ઘેર આવતા જોયા ત્યારે તે બહુ જ ગભરાયો કે હવે શું કરવું? પોતાની આખર કેમ રહેશે? આખરે પોતાનો દમામ બતાવવા સ્ત્રી પાસે એટલું કમુક્ક કરાવ્યું કે મારા ગુરુ દેખતાં હું તને કંઈ દેહું તો મારા સામુ એક અક્ષર જોવીશ નહીં. દયા કરીને મારી એટલી આખર સાગવળે. પણ તે સ્ત્રીએ તેના સો વખત કહેવાનું અપમાન નહીં કર્યું એટલું કમુક્ક. હવે જ્યારે ગુરુજી જમવા બેઠા હારે તે સ્ત્રીએ પણ હોંસથી ઘણી સારી રસોઈ બનાવેલી, પણ શિષ્યજી દમામ બતાવવા માટે આ કેમ કર્યું? આ તો ખાઈ કર્યું, આ તો બળી ગયું, આ તો કાચુ છે, એમ કહી અનેક વખત ફેટલીક ગાળો આપી ગુરુજીને પોતાનો અમત્ર કેવો છે તે બતાવ્યો. છેવટ જ્યારે કહી પીરસવા તે સ્ત્રી આવી ત્યારે પણ તેણે તેના જ દમામમાં ખેડ કાઢી. આથી તે સ્ત્રીએ પોતાના અસત્ર સ્વભાવ પર જઈ એકદમ કઠીનુ હાંડણુ તેના બાણમાં પાડાવ્યું. અને “હવે હું કંઈ સાંખવાની નથી, મારી કમુક્કાત પ્રમાણે મેં સો વખત સાંભળ્યું,” આમ કહી ચાલી ગઈ. ગુરુજી તો દાઝી ગયેલા શિષ્યને જેમ તેમ પકડી ઘરમાં લાવ્યા અને આવી રીતે ખોટા દમામ બતાવવા માટે તેણે આટલું કર્યું તે માટે હપકો આપી, તેની સ્ત્રીને પણ ફેટલીક શીખામણ આપી, ઘેર ગયા. આવી રીતે તેણે કર્યું તો ગઈ, પણ કરી બતાવવાના ખરો રસ્તો છોડી આડે રસ્તે ચડ્યા અને ફજેત થયા. માટે તેવા કહેનારા તો ઘણા છે પણ તેવી મહેનત લઈ પોતાની સ્ત્રીને કળથી કોણ શીખવે છે? હવે આજે મારા પતિએ કહ્યું છે કે તે મેતીલાલનો એક દોસદાર અમદાવાદથી આવવાનો છે તે ઘણો ડાહ્યા અને સમજી છે, માટે તેનાથી તે કાંઈ સુધરસે ખરો; અને તેને અંગાઉથી મારા પતિએ બધી હકીકત જણાવેલી છે. જોઈએ હવે શું થાય છે. વાઈ બહેન હવે હું જઈ છું.

તારા—પણ તેના દોસદાર આવી શું કરે છે તે મને બહુ ખબર આપજો. આવજો બહેન.

(અપૂર્ણ.)

ત્રિભુવનતનયા.

સમય તરંગ.

શ્રીશિક્ષણપરીક્ષાનું પરિણામ—શુભરાત વર્નાચુલર સોસાયટી તરફથી આમ-
દાવાદમાં આ પરીક્ષા આજુ માગની તા. ૧૩ મી તથા ૧૪ મીએ લેવાઈ હતી; તેમાં
અગ્રેની ફીમેલ ટ્રેનીંગ કોલેજમાંથી ૧૩, વડોદરાની શ્રી. ટ્રે. કોલેજમાંથી ૫, શુકલતીર્થથી
૧, વીરસદથી ૧, અને આણંદથી ૧, મળી ૨૧ સ્ત્રીઓએ પ્રથમ ઉમેદવારી કરી હતી,
પણ તેમાંથી બે સ્ત્રીઓ પરીક્ષા વખતે ગેરહાજર હતી. આમાંથી ૧૭ પાસ થઈ છે;
તેમનાં નામ તથા તેમને મળેલાં ઈનામ નીચે પ્રમાણે—ઉચ્ચ ધોરણ; સીમાબાઈ ઈઆ-
હીમ, એમણે સોસાયટીના નિયમ કરતાં વધુ અભ્યાસ કરેલો હોવાથી તેને રૂ. ૩૦; મણિ
નયુભાઈ, રૂ. ૨૨૫; કૃપા સોમાબાઈ રૂ. ૨૨૫; ચંચળ ચુનીલાલ રૂ. ૧૫, ચંચળ મગ-
નલાલ રૂ. ૧૦; તથા નર્મદા દવાસંકરને અર્થ માટે રૂ. ૫ આપવાની મેનેજિંગ કમીટીને
લજામણ થઈ છે. નીચલું ધોરણ; મણિ છાયાલાલ રૂ. ૨૫, ગોદાવરી પરભુલાલ રૂ.
૨૦; હીલી લીખાબાઈ રૂ. ૧૫; ચંચળ અંબરીલાલ રૂ. ૧૫; હીલા મુમુરબાઈ રૂ. ૧૫,
અને જોકાર એન્જનમીન, ગોદાવરી શંકરલાલ, દિવાળી મગનલાલ, હીરા મધુરભાઈ,
મહાદેવશી દુગ્ગલભાઈ, તથા વરછનીયા દેસાઈ દરેકને રૂ. ૧૦; નાપાસ યયેશી બે સ્ત્રી
ઉમેદવારમાંથી એક વડોદરાથી આવેલી હોવાથી તેને અર્થના રૂ. ૩ આપવાની મેનેજિંગ
કમીટીને લજામણ થઈ છે.

શ્રીસભારંભ—મુંબાઈમાં હિન્દુ લેડીઝ મેસીયન કલજ (હિન્દુ સત્તારી સમાજ)
નો વાર્ષિક મેળાવડો યોગ્ય સમય ઉપર લેડી જહાંગીરજી કાવસજી રેડીમનીના પ્રમુખપણા
નીચે થયો હતો. તેમાં ગયા વર્ષે દરમીયાન આ મઠાજે કેટલાંક મારા કામો કર્યાનો રીપોર્ટ
વંચાયો હતો. તેના સભાસભોમાં હાજરાં ૧૦૮ ની ગણ્યા છે. ગયા એક વર્ષમાં જ ને
સમાજના વ્યવસ્થાપક મંડળે સીકરપોલી કાર્યો માટે રૂ. ૪૦૦૦ ભેગા કર્યા હતા.

નેશનલ ઇન્ડિયન એસોસિએશન (યુનિટીય હિન્દી સમાજ) ની સત્તારીઓની
મુંબાઈની શાખાની વાર્ષિક સભા માર્ચ માસની તા. ૨૩ મીએ હાઇકોર્ટના વેંડુ જગતનાં
પત્ની લેડી જેન્ડીન્સનાં પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી, તેમાં સ્ત્રીસભાસભોની મહોડી સંખ્યા
હાજર હતી. તે વખતે વંચાયેલા રીપોર્ટમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તે મંડળ તરફથી
ગયે વર્ષે રૂ. ૨૨૦ ની રોકાવરશીપ નર્સ (દાવા) નું કામ શીખવા માટે બે સ્ત્રીવિદ્યાર્થીઓને
આપવામાં આવી હતી, તથા મુંબાઈની મ્યુનિસિપલ સ્કુલોની સ્ત્રીશિક્ષકોને મળતા ઘણા
હલકા પગારને લીધે તેમને મદદ કરવાના હેતુથી રૂ. ૧૦૦ આપવામાં આવ્યા હતા. હાલમાં
તે મંડળીમાં ૧૭૦ સ્ત્રીસભાસભો છે. ખરચ બાદ કરતાં ગયા વર્ષની આખરે રૂ. ૨૮૮૩
ની રકમ સમાજ પાસે શીલીકમાં હતી.

તેજ નેશનલ ઇન્ડિયન એસોસિએશનની સત્તારીઓની મદ્રાસની શાખા તરફથી ઉધા-

હેલા “ગૃહશિક્ષણ” ના વર્ગમાં કેળવણી લેતી સ્ત્રીવિદ્યાર્થીઓને ઇનામ આપવાનો મેળવરો માર્યેની તા. ૨૪ મીએ મદ્રાસમાં ભરંચો હતો. તે વખતે મિસિસ બેન્સન નામ અંગ્રેજ સત્તારીએ ત્યાં મળેલી હિંદી સુંદરીઓ તથા સ્ત્રીવિદ્યાર્થીઓને એક દુકા ભાણુમાં ઘણા મારો બોધ આપ્યો હતો. તેમાં મુખ્ય લક્ષ્ય બેએ એવી બે બાબતો એ હ કે (૧) હિન્દી સ્ત્રીઓએ અંગ્રેજી ભાષા બોલવાની, અને (૨) કુદરતની સુંદરતાને ઓળખીને મળતાં આપે એવાં સુંદર કળાઓનાં ઠામ-કરતાં શીખવાની, ઘણી જરૂર છે એ હેતુએ જણાવ્યું હતું.

સંસારસુધારો:-પુનર્લગ્ન—ગયા ફેશ્નઆરી માસમાં મુંબાઈમાં મિ. ભગવાનદાસ આશ્રયથી ઓરિય ટાળકીયા બ્રાહ્મણ સાતીમાં પેટેલજેલું પુનર્લગ્ન કરવામાં આવ્યું હ. પુનર્લગ્ન કરનાર બાઈ મણિની વય હાલ ૧૯ વર્ષની છે, અને તે પોતાની ૧૨ વર્ષની ઉમ્મર વિધવા થઈ હતી. તેના હવે થયેલા પતિની ઉમ્મર હાલ ૨૫ વર્ષની છે. પુનર્લગ્નની કિંવેદોકત વિધિ મુજબ આર્ય સમાજના શાસ્ત્રીએ કરાવી હતી, અને બન્ને વરકન્યાએ પરસ્પર હાથ બાદ પતિપત્ની તરીકેની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી.

ગુજરાત કરતાં પણ ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાં, અને ખાસ કરીને તે તરફના બ્રાહ્મણોમાં બાળવિધવાનાં પુનર્લગ્ન વધારે સંખ્યામાં થાય છે. વિશેષમાં એ છે કે ઉત્તરહિન્દમાં પુનર્લગ્ન કરનાર ઘણા તો પોતે પરિત અને બળીતા વિદ્વાન ગૃહસ્થો હોય છે. થોડા સમય ઉપર મૃતસરમાં બાળવિધવા સુશીલાદેવીનાં પુનર્લગ્ન “અવધ સમાચાર” ના આગલા અધિપતિ બ્રાહ્મણ સાતિના પરિત, દીનાનાથ સાથે થયાં હતાં, તે સમયે ઘણા પરિતોએ તેમાં ભાગ લીધો હતો. તે પછી મુસ્તફા શહેરમાં પણ હાલમાં એક બ્રાહ્મણ જેવો પુનર્લગ્ન થયે હતો, અને તે પણ બાળવિધવાનો હતો. વર તથા કન્યા ક્ષત્રિય સાતિનાં હતાં, અને બળીતા પરિત લક્ષ્મીતાપ્રસાદે ક્રિયા કરાવી હતી. તે સમયે લગ્નના મર્મ થું છે તે વિશે વ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું, અને થયેલા પુનર્લગ્નથી હાજર રહેલા હિન્દુઓ પ્રસન્ન થયા હતા એમ તે તરફનાં એક વર્તમાનપત્રથી જણાય છે.

પરચુરણ—ટીકીટ ક્લેકટર તરીકે સ્ત્રીઓ સીમુસાહેબની સગવડ માટે ઇરટ ઇન્ડીયા રેલ્વે કંપનીએ નવહરિ જંકશનમાં ત્રણ સ્ત્રીઓની ટીકીટ ક્લેકટર દાખલ નીમણું કર્યાની જાબર ખ્દાર આપી છે.

દેશી કારીગરીને ઉત્તેજન આપો. વિભાગીને આટે તેવો દેશી માલ

ઉત્તમ મુગધો—કલકત્તાના સુપ્રસિદ્ધ બાપરી એચ. બોઝના ઉત્તમ સેન્ટ, લવનર વોલર, કુતલીન હેર, ઓઈલ છુટક તથા જપાખંધ મળવાનું કેટલું—મેશર્સ દેસાઈ મેહેતા એન્ડ બ્રદર્સ, રીચીરોડ, અમદાવાદ.

અત્તરની ટીકડીઓ—ગુલાબ, મોગરો, સોલાંગ, હીના, બોરસલી અંદિ અત્તરોની ટીકડીઓ, ખરાબ એરી હવા દુર કરી મુગધ આપે છે. ક્ષેત્રના વખતમાં પાસે રાખવાથી ખરાબ હવાનો હુમલો થતો બાટકે છે અને કપડામાં રાખવાથી કસારી, ઉધાંધ આદિ જાંતુથી થતું નુકસાન બાટકે છે. દેશી મીલુખતી. સુપ્રસિદ્ધ મગજને ઠંડુ કરનાર તથા કેસ વધારનાર કેશરંજન તેલ. ખીબા મોગરો, હીનો, ચંપો, ચંબેલી વગેરે ખુશતુમાં તેલ, ફેન્સી કાપડ, મોબા, ગંજીરાક, ચમત્કારી ચૂંચા તથા ચટણીઓ જ્ઞાનાદર્શન પદ્ધતિ, મીસરઈઝ પાને "શુલના રેશમ" નાં પડાંકાં તથા તાણી વગેરે માસ અમારે લાં મેં છે. કિંમત માટે રૂબરૂમાં મળવા થા પત્ર બચહરે ક વા વિનંતિ છે. આશિર્વાદ છુટકદત્તુ તેમ ઝીકોપ્લેટનું સમુત્ત અને સહાયદાર કામ-આગ્રેજી કામના જેવું કરી અપવામાં આવશે. જ્ઞાનાદર્શ : ઓફીસરને બાપમાનસદ નકરો.

શ્રી સમિચદાનંદ એન્ડ કો.

રીચીરોડ, બાલો હનુમાન પાસે, અમદાવાદ.

લવાંગમની પહોંચ.

૨૧ (નં. ૩૮૭)	રા. શુભાગમય જીવનરામ.	(વ. ૨.) વાવડી.	૧-૪-૦
૨૨ (નં. ૩૮૮)	„ અમીચંદ પિતાંગર દલાલ.	(વ. ૨.) અમદાવાદ.	૧-૪-૦
૨૨૩ (નં. ૩૮૯)	„ ફકીરમાઇ લાલભાઇ.	(વ. ૨.) આણંદ.	૧-૩-૦
૨૨૪ (નં. ૧૨૨)	„ હોદુભાઇ નારણજી.	(વ. ૨.) અમદાવાદ.	૧-૪-૦
૨૨૫ (નં. ૨૬૯)	„ શુભાગમય બગવાનજી જદાણી.	(વ. ૨.) બાવનગર.	૧-૪-૦
૨૨૬ (નં. ૨૧૭)	„ કરસનદાસ પિતાંગરદાસ.	(વ. ૨.) મુંબાઇ.	૧-૪-૦
૨૨૭ (નં. ૩૯૦)	„ પ્રદલાલ સેકરામ.	(વ. ૨.) દેહગામ.	૧-૪-૦
૨૨૮ (નં. ૭૪)	„ વિષ્ણુદાસ નટવરલાલ.	(વ. ૨.) જુનાગઢ.	૧-૪-૦
૨૨૯ (નં. ૩૯૧)	„ કર્ણલાલ નટવરલાલ.	(વ. ૨.) ખારાધોડા.	૧-૪-૦
૨૩૦ (નં. ૩૯૨)	„ મુનશી લાલચંદ મગસંતરામ.	(વ. ૨.) અમદાવાદ.	૧-૪-૦
૨૩૧ (નં. ૩૯૩)	„ કાળીદાસ મોલીચંદ પારેખ.	(વ. ૧.) ધોરાજી.	૧-૪-૦
૨૩૨ (નં. ૩૯૪)	„ એસ. વસન્તરામ નરભેરામ.	(વ. ૨.) મુંબાઇ.	૧-૪-૦
૨૩૩ (નં. ૩૯૫)	„ શાહ કદમાણજી ગોવિંદજી.	(વ. ૨.) નાગપુર.	૧-૪-૦
૨૩૪ (નં. ૧૬)	„ રમણિકચંદ પ્રભાસંકર.	(વ. ૧.) બાવનગર.	૧-૪-૦
૨૩૫ (નં. ૩૩)	„ પરમનરાય વૈકુંઠરાય.	(વ. ૨.) અમદાવાદ.	૧-૪-૦

સુન્દરી સુવ્યાધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના રાખડોમા કહીએ તો
 “સીધો પડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બલવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમા કુટુંબબળનમાંથી તેઓ સુખ-સ્વતંત્ર યાય ને તે સુકતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈર્ષ્યાઓ અને કલેષોમાથી છુટી એ કુટુંબના ખર્ચ કહયાણ કરવા
 “સાક્ષિમની અને ઉત્સાહિની અને કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગ
 “કહયાણ વાંકનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિભક્તિપદ્ધતિથી યથા પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે અને તેના આત્મ
 વિશ્વાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયમાં બેઠેલી દષ્ટ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને
 અન્તે સ્વર્ગેશમાં હૃદયસુર્યના તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે.—એજ આર્ય સુન્દરીએના
 જીવનની સફળતા છે. “સીધા ગૃહ નથી, ગૃહવિના પ્રાન નથી, અને પ્રાન વિના શાન્ત નથી...
 “સીધી ઉત્તમવિના દેશની ઉત્તમિ અશક્ય છે”

પર્થ ર લું] ઈ. સ. ૧૯૦૫ એપ્રિલ—ચૈત્ર, [વ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૮ એ.

કાવ્યકુંજ.

સન્નીને આમન્ત્રણ.

આશે ને, મહિયર! ઉત્તમ જીવનજલ્ જીવવાને જાણ્યે રે!
 પુણ્ય સન્નિલઅવગાહનથી, સખિ! અન્તરપાવન થઈએ રે!
 આશે ને, મહિયર! ઉત્તમ જીવનજલ્ જીવવાને જાણ્યે રે!

પ્રભુના ગિરિયા અવનરે શાન્ત મનશિવ નીર:

રામને મનુકુલતાપને યાગ તન્વર તીર:

સીતલ સૌમ્ય સુધારસ, સુન્દરિ! રેલી રેલી જાણ્યે રે!

આશે ને, મહિયર! ઉત્તમ જીવનજલ્ જીવવાને જાણ્યે રે!

રશ્ટ્રિક વિશદ વરસી રહ્યા મુરસરિતાના ધોધઃ
લલિતે કરી અનાતાતંગે પ્રેરે પ્રાણ-પ્રબોધ !

સાડી સન્ને, સખિ ! સ્નેહ સુરંગી, વાદિ પરમ્પર દ્યોએ રે !
આલો ને, સહિયર ! ઉન્નત જીવનજલ ઝીલવાને જાણ્યો રે !

કાન્ત.

મુંઠરી ગૃહ દેવી !

“જાજાજી મુખ્યવતી ગૃહ દેવી !
અધ મંચિલી આંખલડી તુજ
પ્રભુવરસ નીમળેલીઃ
કઈ જાહેલા હમતા હોડે
અંતરૂ તૂમિ દરેલી.
મંગળા મુગ્ધ મધુરે મુખે
ઓછી ઓછી થયેલી,
વીગ જાડુક જાણાની જાનની
મહા બાગ્યર્થો મળેલી,
આજગ દોષે તું દેશોદયની
ઉપા સમી ઉઘડેલી”.

લલિતાલય.

લલિત-તપસ્વિમલ.

કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓ ઘેરેઘેર પ્રેમસંધની અને પછા દેરાને અર્થે ભક્તિ અને શાય એ બંની
બ્રહ્મ કરી. સ્ત્રીઓએ જાનમંડલ અને દેશ ઉપર બહુ બહુ અસર કરી છે, એ વિષે રાજપુતસ્થાન,
ગ્રીસ, રોમને જર્મની એ દેશ નવા જોઈએ તેવા દાખલા આપે છે.

નર્મગદ્ય.

ગુહધર્મ.

અભણ માતાથી છોકરાં ઉપર થતી અસર

(ગયા નવેન્નગના અકથી નાનુ)

ત્રીલેખ—(લખનાર બ્રહ્મ જીવીમાધ નાનજી)

બહેલી માતા જ્યારે પોતાની દીકરી મામરે જાય છે ત્યારે પોતાના ધણી સાથે કેમ વર્તવું, શીવળ વૃત્ત કેમ પાળવું, માનુ સાથે કેમ વર્તવું, સમજા માથે કેમ વર્તવું, દીવર માથે કેમ વર્તવું તે તથા જોડ માથે, નણદ માથે, જોડાણી સાથે, દેગણી માથે, વગેરે માસરીવાના માણસોની માથેની વર્તણુક શીખવે છે. તથા તેમના બીજા મગાની માથેની વર્તણુક પણ શીખવે છે. વળી ધરના ચાકર, દામ, મનીઓ, સાથે કેવી રીતે બોલવુ આવવું તે પણ શીખવે છે. તથા પોતાના જાગરોને કેવી રીતે ઉછેરના વગેરેનું જ્ઞાન પામ તેને આપે છે. દરે ધરની બ્યવસ્થા કેમ કરવી, મુદત મેંડ, રૂબા મવ વસ્તુ વગેરે જાળવી, તથા ધરમા જોડાણી કેવી રીતે કરવી એ મર્યાદા પોતાની જાળખી જાગરને માલેતગાર કરે છે વળી પોતાના ધરના માણસોના યતી રીતે પોતા ને, તે જણો પણ જનાવે છે એ રીતે

તમાગ જાગરોના કેળાવી પામેલી માતા પોતાની દીકરીને પ્ર-
મંદવાડમાં કેવી રીતે વીણુ કરે છે. રૂંદ જાળવુ એ સ્ત્રીઓને ધણું અગત્યનું છે. કારણુ
વૈદક કરવું તે જાળુતી છે, પોતાનું છોડ માદુ પડે ત્યારે તેને વાળી અડચણો આવે છે,
નથી પણ જે પોતે વૈદકના નિયમ જાળુતી હોય તો, તેને એવી

જાગરોના નુર ચાલ જાગરને કેમ ઉછેરવું, તેના ખાયા પીવામા
કેવી સભાળ લેવી, માધારણુ દરેગા શા ઉપાય લેવા એ બધુ જે સ્ત્રી યોદુ ધણુ વૈદક
જાળુતી હોય તો, તેને માયુગ પડે છે બહેલી સ્ત્રી તેનુ જાળક માદુ પડે તો તેને લુગત
દવા કરે છે. જાગરને કેવી રીતે ગખવા તથા માદા પડે ત્યારે દવા દાડ કેમ કરવાં, વ-
ગેરેથી અણુવાદેક દોવાને લીધે વાળી માતાઓ પોતાના જાળકને અમૂલ્ય જાનખુએ છે.
પણુ સુધવેલી માતાઓ વૈદકની જાળનમા પ્રવિણુ હોવાને લીધે ને પોતાના ધરમા છોકરાને
દવાદાર મારી રીતે કરે છે. પરતુ આપણા દેસની મૂર્ખ માતાઓ આવી જાનખુ બનાવર
જ્ઞાન ધરાવતી હોય તો તેથી દર વગેરે હમગે જાળકની થતી
પુત્ર પુત્રી ઉપર સ- ધાન બચે. કેટલીક અભણ માતાઓ જ્યારે ઘેર દીકરી આવેછે,
માન ભાવ રાખતી ત્યારે ધણીજ દિલગીર થાય છે અને કેટલી એક તો કહેશે કે
નથી, અગે બાઇ દીકરીનો પથરો આવ્યો. અને પછી તેનુ બરાબર
રક્ષણુ કરતી નથી. દીકરો આવે ત્યારે રાજ થાય છે. પરતુ તે
બહેલી માતા હોય તો તે જાણે કે, આ દુનિયામા જેટલો દીકરો ઉપયોગી છે, તેવીજ
દીકરી પણ ઉપયોગી છે. માટે, હે બેતો દીકરી તથા દીકરા પર સરખું હેત રાખો.

ગરબી.

મુણો બેનો સવે આજ વિનતી મારી રે,
હું હું હું સાને કાજ લેશો વિચારી રે;
ન્યારે આપણા આર્થો ઘેર જન્મે બાળા રે,
ત્યારે માને મોટા કેર પ્રગટે જાળા રે.

પહેલાં પુત્રની રૂપે આશ સવે નારી રે,
પુત્રી જોઈને પામે ત્રાસ રીત નહારી રે;
તમે એવી ન ગખો આશ એ નર નારી રે,
કદી થાશે નહિ ઉદામ જહેનો મારી રે,

જે ઉત્તમ કુળની નાર એમ ન કરશે રે,
તે મર્ય પ્રસંગે સાર ધીરજ ધરશે રે;
જે દુહિતાથી દુખાય, નારી નહારી રે,
જેને હૈયે હર્ય મગન, ઉત્તમ નારી રે.

પુત્રીને લક્ષ્મી પેર પ્રેમે પાળો રે,
માનો પરમેશ્વરની મહેર નેહે નિહાળો રે;
એવી આર્થોની રીત સીખજે શાણી રે,
તમે ગખો પ્રેમ પુનિત રંગને મણી રે.

આર્થો નીતિ મીનીતુ જ્ઞાન પુગળુ પ્રીતે રે,
ગળો મનને નૃના મમાન પુગળુ પ્રીતે રે.

ન્યારે આપણા આર્થોને ઘેર દીકરી આવે છે, ત્યારે તેની માતાને જાણે મોટા કેર થયો હોય, તેમ મનમાં જાણા કૃત્તવ્ય થાય છે. ન્યારે સ્ત્રી ગર્ભવતી હોય છે, ત્યારે બધા દીકરાની આશા રાખે છે. પરંતુ ન્યારે દીકરી આવે છે, ત્યારે તે જોઈને ઘણાજ ત્રાસ પામે છે. પણ હે સ્ત્રીઓ ને પુરૂષો તમે એવી ધૃષ્ટિ ઓઈ દિવસ ગખજો નહિ. અને હે મારી બેનો તમે મનમાં જરા પણ ઉદામ થજો નહિ. જે ઉત્તમ કુળની સ્ત્રી હોય તે કદી એમ કરતી જ નથી. અને તેતો બધે વખતે ધીરજ ગખે છે. જે દીકરીથી દુખ પામે છે, એ સ્ત્રીને નહારી જાણવી. અને જેના મનમાં હમેશાં હર્ય હોય છે તે સ્ત્રીને ઉત્તમ જાણવી. દીકરીને લક્ષ્મીની પેઠે હેતથી પાળો. ને તેને સ્નેહે કરીને નિહાળો. તથા પરમેશ્વરનો ઉપકાર માનો. હે શાણી બેનો એવી આપણા આર્થની રીત છે. હે મીનીતુ ને શણી તમે હમેશા તેના પર પ્રેમ રાખો. પુત્રીને નીતિ ને રીતીનુ જ્ઞાન આપો. અને દીકરાને ને દીકરીને સરખાં હેતથી ગણો. માટે જે ઇશ્વરમા નિયમ પ્રમાણે જોઈએ તો ઓકડે તથા ઓડી સમાન ઉપયોગી છે. અને સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિને માટે બંનેની સગપ્પી જરૂર છે. ઓડીઓ દુખકાંડ નિવડવાનુ અરે કાંઈ પૂછાવે તો આપણો લોક જ છે. તેમને જે સારી રીતે કેળવીશું તો તે આપણને સુખકારક થઈ પડશે.

વળી વિચાર કરે કે દરાર, કિંવા તરવાર વગેરે હથીયારો કમરે બાંધવાના છે તેને ખીજે રથજે ગોઠવવાથી જીવની જ હાની થાય છે. તેમાં જેમ હથીયારોનો દોષ નથી, તેમ કન્યાઓનો પણ કશો અપરાધ નથી, પરંતુ તેઓને મારી કળવણી મળતી નથી. તેથીજ આપણે દુઃખી થઈએ છીએ. પણ અચાન ભાતા પુત્રપુત્રી પર ઉપજ 'અર્ચતુ' ભાન સમાન ભાવ રાખતી નથી. તેથી અચાનતાને લીધે તેઓ એમ રહેતું નથી તેથી છા- કને છે. વળી આપણી સ્ત્રીઓ કરે કસરમાં પણ મનજતી નથી. કરાં પર કરજનો જ્યાં જોઈએ ત્યાં જગએ ન વાપરે, ત્રેવડ કરે; ને જ્યાં વાપર- જોતો થાય છે. વાની જગર નથી ત્યાં થઈ વાપરે છે. પરંતુ કલકમર એ મોટો સદ્ગુણ છે. એ સદ્ગુણ વાળુ માણસ ઝટ પૈસાદાર થઈ શકે છે,

કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાયને દીપે દીપે સરોવર ભગવ. એ કહેવત મુજબ યોદ્ધા યોદ્ધા સ- થરી રાખેલા ધનથી એક સારી રકમ ઉભી થઈ શકે છે. કેળવાએલી માતા કરકસરથી ચાલે છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ દેવાદાર થતાં નથી. વળી કહેવન છે કે મો કસરને એક મરુત, એક મરુત મારીને એક પુત્ર જોડેલી કમાઈ બદારથી મેળવી લાવે તેટલીજ રકમ ઘરમાં જોડા જોડા મો કમર કન્યાથી એક સ્ત્રી એકલી કરી શકે છે. પણ તે કેળવણી પા- મેલી હોય તો, નહિ તો તેનામા કલકમર નથી હોતી. ત્રેવડ ત્રીજે બાઈ છે. માટે હરેક બાળકમાં ત્રેવડ કરવી જોઈએ. સ્ત્રી કરતાં પુરુષને વધારે જોઈએ કારણ કે દરરોજ પર- ચુરણ, ઝીણી રકમોતો ખર્ચ કરવાનું કામ સ્ત્રીનું હોય છે. તે દરરોજ યોદ્ધા યોદ્ધા બચાવી સારી રકમ એકલી કરે છે. પણ અબણ સ્ત્રીઓને એવું બાન હોતું નથી. તેતો કંજુમાઈ કરે. પણ કંજુસાઈ ને કરકસરમાં ધણો ફેર છે. તેથી કરીને મૂર્ખ સ્ત્રીનાં છોકરાં પર કર- જતો જોતો વધી જાય છે

(અપૂર્ણ.)

આ સંસારના દાયપગ પુરવો છે, સંસારનું દુદય સ્ત્રીઓ છે. સ્ત્રીઓનાં કામ તેથીજ અંતરનાં છે, ગ્રામનાં છે; પુરુષનો કામ બાહ્ય છે, પ્રસિદ્ધ છે. સ્ત્રીઓનું રાજ્ય ઘરમાં છે, પુરુષનું ઘર બહાર છે. સ્ત્રીઓ સાચવે છે, જોળવે છે, ભોગવે છે, ભોગવાવે છે, ગ્રેષ્ઠા કરે છે, ઉત્સાહ વધારે છે; પુરુષો જોળવે છે, લાવે છે, અનુભવે છે, કરી બતાવે છે, સાદસથી બહાર પડે છે. પોતપોતાના શુભને લીધે સ્ત્રીઓ અને પુરુષો આ પ્રમાણે કરી શકે છે, એટલું જ નથી, તેમના સારી પણ તેજ શુભને લીધે જે કામ જ્યાં તેને માટે જ જોઈએ તેવાં ઘડાયેલાં છે. આ પ્રમાણે શુભથી, સારીથી, કામથી, જે વિભાગ પ- રેલા છે, તેમાંજ રહીને જો સ્ત્રી પુરુષ પરપર સંસાર વહે તો આ દુઃખી સંસાર ખીજી સ્વર્ગ થઈ શકે, ને કંકાસનું મૂળ નીકળી જાય.

મણિશાલ મજુબાઈ કૃત બાળવિલાસ.

વિવિધવિહાર.

“બાળકની કુટેવ: તે કેમ ટાળવી”

જેમ કુમળુ યાદ રાગો તેમ તો તેમજ ગાગરને જેમ ટેવા તેમ ટેવાઈ રહે છે નાચુક કિમ્મતા રોપાના થકીના તથા ળગીને ખાળી જેવો ઘાટ ટાપગીપ કઠીને આપવાની ાશીશ કરે છે તેવોજ યાગ અને વગણુ આગમ ઉપર પડે છે તેમજ બચ્ચાને તેની માતા આનંદમાન જેવી ટેવ નીખવ છે તેવીજ ગીતની લટણુ પડી ભવિષ્યમા તેજજ આગાનગારની, સુસ્લીધી જ લુસાય એવી મળ્યુત, યપ તેના મગજ ઉપર પડી ગહે છે માળીની કાગડથી પરતુ પોરણુ પામી પુષ્પ વૃક્ષો યોગ્ય વખતે પૂરવસંતબહારમા ખીની ની નિર્ભગ સુરાસથી મગજ તર કઠી માળીને ગદલો રાગી આપે છે તેમ સુશીન માતાના પોપા અને શિક્ષણથી તનમનથી ખાનગુ બાળક સદગુણુથી સુગામથી જન્મ મુખ આપી પોના ॥ જનકજનતાના ાનને મ ॥ આનંદમય કઠી દે છે

ગાગરની રીતે જન્મથી બાળકની આવજત અને તનમનનું પોરણુ માતાને સ્વાધીન નહે કે ગોળને મધ માગ આચારાગુ ગાગર જેતા તેની માતામા પણુ સાગ અમાર અને રિવાના મગ્ગ હમે જ એમ આપણે તરત બાનુમાન કરી મગીએ

બાળકની સાચી નહારી ટેવો વારતે માતાજ પ્રથમ દરજ્જે જવાબદાર છે કારણુ કે ધણુ કરી પેહેલા પાય વરસ સુધી તો તે હમેશ માતાનાજ સસર્ગમા રહે છે તેથી બાળકની આવચવગત જેઈ માતા અબણુ અને કુબડ છે અથવા સુરડ અને ઢાહી છે એ તરત ખ્યાલમા આવી જાય છે

સાનશ એ ધ આપને તો ઘણે ભાગે બહાગુ દુનીઆદનીનુ કામ નહેતા બચ્ચાની જોખમદારી માતાને જ શિગ છે વાગતે બાળકના લાભ ગેરનાબની દરકાર ન કરતા બપકામગ યપ ઘરેણાલુ ભાગણુ કરી દેખાવડ કરવાની મેહેનત કરનાને બદલે, પ્રથમ તો તે તદુસ્ત નહે અને કોઈ નહારી ટેવમા ન ફમાય, અને કદાચ કોઈ ટેવ અનાયાસે પડી મઇ તો તે સુકિતથી તેના કુમળા મગજમાથી તરત દૂર પરી તેનું શરીર મગ અને મનશક્તિ ખીનનાની ાશીશ કરવી એજ માતાની બચ્ચા પ્રત્યેની મુખ્ય ફજ છે

બચપણુની કુટેવોમા માતાનો જ દોર છે એમ કહેવામા કાર્ષણુ આતિશયોકિત નથી તે પરી રીતે દૂર કરી અથવા અટકાવરી એ બાબત વિચેચન કરવા આહી કાર્ષક પ્રયત્ન કર્યો છે તે સમજ બાળકના હિતમા વર્તના મરે માતાએ માગજ ગખવી જોઈએ

(૧) બાળકની પ્રથમ તો મુખ્ય ટેવ “ગુ” જન્મે ત્યારથી જ એ ઈર્ષા બતાવવાનુ સાધન છે, બાળક કાર્ષક કારણુ વગર રહે નહીં. સાધારણુ રીતે અવાચક બચ્ચુ

બૂખ લાગી હોય અથવા શરીરમાં કંઈ વ્યાધી અથવા બેચેની હોય ત્યારે ન રહે. એમ ન સમજવું કે “બાળક તો રડતો ન બધો” એવા જુદા વ્યાસથી બેદરકારી રહે ત્યારે ન બાળકનું રડવું “કુટેવ” રૂપ ધર્મ પડે છે. બનતાં મુધી થોડું રહે એવી રીતે વર્તવું. છતાં રહે તો રડવાનું કારણ શું? એ જાણવાની જરૂર નહીં કરવી.

(૨) નંદુરત બાળક બૂખ લાગે ત્યારે ન ઘણું કરી રહે છે. બાળક નમ્યા બાદ છાતીમાં દુધ પહોંતું થાય ત્યારથી ન પણ જણ અથવા ચાર ચાર કલાકે (દુધનાં પ્રમાણમાં અને નર નજીવ તે પ્રમાણે) રોય મા ન રોય તોપણ નિયમસર ધવરાવવાની રેય પાડ્યો. થડી થડી જેમ રહે તેમ જટ વખત ક્ષણતે છાતીએ શ્રેયાથી માતાનાં આરામમાં પણ બંગ થાય છે અને જો સ્તનમાં તરત દુધ નથી આવતું તો બાળકને ચાકુ અસંતોષ રહે છે અને હરથડી રોયા ન કરવાની કુટેવ પડી જાય છે. આ પ્રમાણે નિયમસર ધવરાવનાર માતાને તરત અનુભવ થાશે કે બચ્ચુ કેમ જાણે ધડીયાગનો વખત જાણી રહ્યું ન હોય તેમ વખત થાશે ત્યારે ન રોવા માંડશે. તે પહેલાં આરામથી પડ્યું રહેશે. બાળક મોટું થતું જાય ત્યારે પણ આ “નિયમ” પસી રીતે જાળવવો.

(૩) બચ્ચાને રાત્રે પણ ધવરાથી તરત જોણી અથવા પારણામાં નાંખવું. પણ બિહા નામાં પડખે લઈ સૂવું નહીં. સ્વાર્થી માતા ઉંઘવાની ક્ષણે મોંમાં છાતી દધ સદા જાય છે અને છોકરું સ્તનમર થૂંસા ન કરે છે. દરમીઆતમાં ઉંઘમાં ને ઉંઘમાં પડ્યું ફેરવતાં છોકરું દગાદ મુંગજાઈ મરવાના સેકેડો દાખજા સાંભળવામાં આવ્યા છે.

(૪) સૂસાડતી વખતે હરવખત જોણી અને ઓઠાડવાનાં કપડાં નરેર ઝાટકવાં. કેમકે તેમાં ક્યવજતું બચાઈ રહેવાનો ધણીવાર સાંભવ રહે છે.

એક દાખજો સાંભળ્યો છે કે ઘોડીયાની જોણી અને ઓઠાડવાનાં કપડાંમાં વાંછી બરાઈ રહેત તે બાળકને સૂસાડતાં તેને કરડ્યો. તેની વેદનાથી બાળક રડવા માંડ્યું. માએ જાણ્યું કે તેને સૂસાડું મન નથી એટલે રડવા કરે છે. અને જગજગ કાંઈ જોડ્યા વગર જેમ જેમ તે રડવા માંડ્યું તેમ તેમ તે જોડથી હોયકાવતી ગઈ. આખરે સાંત પડતાં જોણું તો ડોળની અસરથી તે મરી ગયેલું જણાયું.

(૫) રમતું હોય ત્યાં મુધી કદી તેને જોગવરીથી સુવાડવું નહિ, ખૂબ રમવા દેવું. રમતાં રમતાં થાકી પોતાની મેજે સદા જશે. જડુ હોંચકાવવું પણ નહિ પડે.

- (૬) ઉપલાવવા વાગતે જેમ થોડું દર્શકાવાય તેમ મારૂં જનતાં સુધી દર્શકા નાંખ્યા વગર ઉંઘવાની ટેવ પાડવી એ ઉત્તમ.
- (૭) રાતે ઉંઘમાંથી જાગી રડવાનું કારણ ઉન્હાળામા ઘણું કરી બફારે અથવા માકડ મચ્છરનો ઉપદ્રવ અને શિયાળામા ટાક અને પેશાબથી ભીંજાયલા કપડાં વગેરે એ કારણો દૂર થાય તો તે પાણુ શાંતીથી સુઈ જાય છે.
- (૮) એ વગેરે નિયમ ધ્યાનમા નાખ્યામા આવશે તો બચ્ચાને ધમકાવી, ડર બતાવી, સ્ત્રાડવાની કોઈ દિવસ જરૂર નહીં પડે.

“સુઈ રહે!” નહિ તો “જો હાડ આવે છે!”

“જો, કૂતરા બસે છે કરી ખાશે!” “બાવા લઇ જાશે!”

એમ કરતા વચનના પ્રહાર દ્વિત મૂલાડવા વાસ્તેજ એ કુમળા પૂલના કાન પર રડ્યા કરે છે, તેની ધાસ્તીના બહુકાગ તેના કાનમાં હર વખત વાગ્યા કરે છે તેથી બાળવયમાંથીજ કૂતરા બિવાદ અને અતીત વેગગી અને નવીન દેખાવના માણુમોથી તે ડરતા શીખે છે.

- (૯) એની રીતે દિલ પોચું પડી બહીકણુ તો જાની જ ગએજા દોષ છે. તેવામા તે કાંઈક સમજી શકતા તેની પાસે ગજાની પેદા કરે અને વેંડેમી બનાવી કે એની ભૂતચેતની અને જાદુમંત્રની વાતો કરવામા આવે છે, તેથી બહીક અને વેંડેમનું મુળ તેના મગજમા જડ થાલી જાય છે. દુવામા, ખાવા ધરમા, ખૂણે ખાચરે કે અધારામા અને ઝાડપાનના ખડખડાટમા તેને બનનાજ બહુકારા પડે છે.

જરૂરી અગ્રેજ “નેસ્સન” પાચ વનમનો હતો ત્યારે તેની દાદી બહાર કાઢી કામે ગઇ હતી તેને જોધવા ધરમાંથી નીકળી પામેના જ ગયમા આવ્યો ગયો તે વખતે અધાર થતા બૂચો પડ્યો અને પાણીનું નાળું રસ્તામા આવતા ત્યાંચટકી પડી રસ્તો ખોળવા વિચારમા પડ્યો. દુર્ભાગ્યનામા તેની દાદી પણ તેનેજ ખોળતી ખોળતી ત્યાજ આવી પહોંચી. તેણે “નેસ્સન”ને પૂછ્યું કે “અંજી તુને જંગલમા બહીક ન લાગી?” તેને નેસ્સને પૂછ્યું “જા બહીક તે શું?” (મતલબ કે તેને બહીકનો ખ્યાલ પણ નહોતો.)

એજ “નેસ્સન” મોટો થતા મહા શરનીર લડવયો નીવડ્યો.

જા ‘નેસન’ નો સવાલ શું સૂચવે છે? એજ કે તેના ધરના માણસો તરફથી તેની પાસે બહીક ઉપજાવી જુસ્સો નરમ પાડી નાખે એવી વાતોનો ઉચ્ચાર પણ દરવામા નહોતો આવતો.

- (૧૦) છોકરાઓને વાતોઓનો બહુ સોજા હોય છે. તેમની પામે એવી વાતો કંપી કે જેથી ગમત માથે કાંઈક ઉપયોગી જ્ઞાન પણ મળે, અને તેમા ઇનિહામ તથા

સ સારિક બનાવેની સચ્ચાઈ હોય જે વાતોથી જૂઠા હવાઈ તુરગોમા તેનું મન રોમય અને વિચારશક્તિ આડે ન્સતેદો ય એથી અમબવિત વાતો કદી કરવી નહીં

(૧૧) છોકરૂ બહુ જાડે નહીં અને ચતુર રહે તે વાસ્તે સ્વાર્થ માતા તેને આફીણુ યા બાળાગોળીતુ વ્યસન પાડે છે આ 'કુટેન' સર્મને બાપીતી છે એટલે એ બાળત વધારે વિવેચન કરવાની બરડા નથી દિનગીતી માત્ર એટલી જ થાય છે કે એથી થતા નુકસાન બગાડાહેર છે છતા હજુ પણ મેકડો બચ્ચાઓમા આ વ્યસનની ખુરી ટેવ જોવામા આવે છે આફીણુ અથવા ગોળા આપ્યા ન હોય ત્યા સુધી ડોમર સુખ પચુ રહે અને રડયા કે એ શુ થોડી પગધીનતા ? એ વ્યસનમા કાર્ષ અનિયમિતપણુ થતા જાડો થાય પેટ ચગે આવે વગેરે નિટબણુ નાશુક ડુનને શુ ઓછી હાની કર્તો છે ? તેના બચકર પરિણામોનો અનુભવ બહુ જણને થયો હશે

આ ટેવ જોને હોય તેને વગ નિન મે એમ્દમ છોગવધી ડોગવતા થોડો વખત શરૂઆતમા નગગાર્ધ, જાડો વગેર જણુન તો નિનકલ ગમરાણુ નહીં ડાકટગની સનાહ લઇ 'એમિકન ડુડ' વગેરે ગાર્ધ પૌટિ દયા યોગ ગજ આ પ્યારી તખીયત તન્ત દેમણે આવી ન્દેરો

(અપૂણુ)

કેશનલાલ વિ. જયશંકર ધોળકીયા.

‘વર્તન કેરી રીતલડી ગીત શૂલરે’

(ગરબી)

આવો બહેની આજે જીએ આપણે
વર્તન કેરી રીતલડી ગીત ગબ કે
નરુ હરુ કરુ કેરુ લોકમા,
કરુ ધરુ કાજ એ રૂપ રે —

૧

મુઠુ મુઠુ મિદગ વેણુ વહેયા મ રમ્યુ !
જો નવ અતઃ માલિ મિદગતુ મગ રે
નાચન નેખન પાદ પડે ૨ પામિયે ૨
જો, ના, નમ્ર સ્વભાવે દિપનુ નુ રે. — ૨

લટકત મટકત ચાલ દિ'ટેથો શં થયું !
 સહિપણુ ચિનયનું સંધયું ના સુખરૂપ રે;
 સુંદર નૌતમ શણુગારો ક્યમ શોભશે !
 દિવ્ય શિયળપટકુંજ ગદ્યું મન ધૂળ રે.— ૩

માળા પૂજા કંકુ છોટે શં મળે !
 કદિ નિજ નાથ ગણ્યો ના શિર પર ભૂપ રે;
 નાહો ધોયે સામુથી ઝં ઉચડ્યું !
 કદિ, ના રાખ્યું અંતર સ્વદ ખૂબ રે.— ૪

ભુદિ દીધી ધશે તે શા અર્થની !
 નાખ્યો શુભ ઉપકારને ઉડે કૃપ રે;
 હાપણુનો દરિયાવ બનેથી ઝં વળ્યું !
 રસિયા સાંપે પ્રિતિનું ના પૂર રે.— ૫

વિવિધ ભોજન રાંધ્યાં તે ક્યમ ક્ષાયશે !
 નિરખી ભોજનપાત્ર ચડે જો સગ રે,
 નિરાદિન ઘરનો ભાર વહો તે વેક છે
 જો નવ ઘરનું યંત્ર છે નિયમિત શબરે.— ૬

આ, જો, વોડુ ગાયું વધુ તે માનિયે,
 સોમાં આવે પાર નહિ, છે ખૂબ રે;
 ધુંટકડો એક અમૃતનો ઝટ લાખ્યે
 શો તે માંહિ રવાદ રમે રૂમઝૂમ રે.— ૭

વસન્તવિનોદી.

(શિશુમણ)

વાર્તાલહરી.

રતનનો સુધરેલો સસાર —શ્રીલેખ.

(ગયા મામથી ચાલુ)

મણી ઘેર ગઈ તે જ માણે મોતીનાવના ડેસનું પ્રાણુનાન અમદાવાદથી આવ્યા હવે આપણે તે મોતીનાવને કેમ સુધારે છે તે તેના રસ્તા જ જોઈએ ઘણા દિવસથી મળેના દોમદારને જોઈ મોતીનાવ મોલ્યા અને પ્રાણુનાન આવે કેવે મહીને મોળના યુ ? નેમ વખતે પણ આપ્યા નહીં ?

પ્રાણુનાવ—હા કે બાઈ સગમરી નેહને જોઈએ સારે કર્મ રત્ન મળે છે ? ચાલો હવે તો આગો, વાડ મારા બાબી દા ?

મોતીનાવ—અરે એ અદર ન્હી યુ બાઈ, હુ તો કામામા પડ્યો

પ્રાણુનાવ—કેમ ? હજી ૫ ધરાને રસ્તા તો પુર થયું નથી તેટલામા આ યુ ! આ દના કટાગીને કેમ મોતો છે ? હજી તો નવો મમાર છે

મોતીનાવ—અરે બાઈ યુ ? મારાપે મા ! ગળામા એક દોર બાંધ્યું છે તેની મથે તે યુ સમાર ચલાવું ! અને યુ સુખ લઈ ચક્ર ? નથી તેને એક અક્ષર બજાતા આડતો, કે નથી તેને કઈ રીતબાતની ખબર, કે નથી કઈ મોતવા ચાનવાની શુધ ખમ, જગતીની પેડે કહીએ તેટલુ કે અને આમે વખત ઔરગમ મેસી રહે, અને કઈ કહીએ સારે ગલ્યા મહી જલ્યુ તો કટાગી ગયો કે આના દના ટુંવાન દતા તે દીપ્ત હવુ જુઓની, સ્ત્રીઓ કેરી પુસીયા દોય છે ? દાવમા અને પ્રાચીનકાળમા તો સ્ત્રીઓ એવી થઈ ગઈ છે કે તેની ધીર્ની હજી ગયાય છે તે સ્ત્રીઓ શ આના જે વીઓ દશે ? આ તો ખલે દોર.

પ્રાણુનાવ—મોતીનાવ ? ખરેખર અકુમોમ કે તારા વચ્ચેને હજી વર્ષ થયું નથી એટલામા ત તારી પત્નીની કઈ પણ પરીક્ષા કરી દોય એમ મને લાગતું નથી નહીં તો તું આવું કટાગાબધું બોલતું બોનત નહીં પણ મારા બાબીને આદી બોનાવતો ખરે ?

મોતીનાવના બોનાવાથી રતન બાહેર આવી અને જ્યાં મોતીનોવ અને પ્રાણુનાવ બેઠા હતા ત્યાં ગાત્રીયા પર નીચે બેઠી.

મોતી—જૂઓ, છે કઈ અક્ષર ? હવે નહીં ખુરસી પર બેમતા યુ થયું હવુ ?

પ્રાણુ—ભાઈ! તું બધી વાતે શાંત છે અને આ જાળતમાં આવો ચીરણ કેમ થઈ ગયો કોણ જાણે? તારી સ્ત્રી કેવી ગરીબ સ્વભાવની દેખાય છે? હું તો તેનામાં કંઈ ખામી જોતો નથી. શક્ત તે બહુથી નહીં હોય તેથી શું થયું? કોઈ જન્મ થતાં જ નથી શીખતાં! વળી તું આવી રીતે તેને ઘડી ઘડી ધુતકારે સારે તે કોની પાસે કેળવણી લે? આપણી સ્ત્રી તેના પિતાને ત્યાં ન કેળવાયલી હોય તો તેને લગતી મહેનત લમ થયા પછી પતિએ જ કરવી અવશ્ય છે. તારી સ્ત્રીને જો તે તારાં મોટાં લેકડરો (ભાણો) અને લખાણ કર્યા મુજબ કેળવણી હોત તો, નવ મહીનામાં હીરાની જેમ તારા ઘરમાં પ્રકાશીત થાત. પણ તને ઘડતાં જ ન આવડી. હવે હું પુછું તેનો ઉત્તર દે અને પછી હું કહું તે પ્રમાણે કર એટલે જો કે તારો સંસાર કેમ મુધરે છે. બોલો પહેલું એ કે તમે તેને દીવસમાં કેટલી વખત વટો છે?

મોતી—તે મીનીટ મીનીટ વડવા જેવું કરે છે.

પ્રાણુ—વાર તેની પાસે દીવસનો કેટલો વખત તેને શીખવવા માટે બેસો છો?

મોતી—અરે શીખવે તે શું તે દોરને? હુંતો કહી તેની સાથે અમથો પણ વધારે બોલતો નથી.

પ્રાણુ—વાર તમે તેને કોઈ પણ સ્ત્રી અથવા પુરુષ શિક્ષક સખી શીખવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે?

મોતી—અરે શું મારા ભાઈ હુંએ વાત કરે છે? શીક્ષક સખી ઉલટી ફળેતી કરાવું? તે શું શીખતી હતી?

પ્રાણુ—તે કોઈ દીવસ તમને શીખવવા વીરો કહે છે?

મોતી—તે તો કહે. જાણે બહુવું એ તો રમત વાત હોય તેમ જ્યારે હું કંઈ વાંચવા બેસુ કે માથુ ખાઈ જાય કે મને સંભળાવો, અને શીખવો. હું ક્યાં તેની સાથે માથુ ફેડું.

પ્રાણુ—વાર સારે તે કેમ જણ્યું કે તે તદ્દન દોર જેવી છે?

મોતી—તેના દેખાવ ઉપરથી. હસીયાર હોય તો કંઈ ઢાંચું રહે?

પ્રાણુ—વાર તમે નહાના હતા ત્યારે તમને આ વકીલનો અભ્યાસ આવડતો હતો ખરો કે?

મોતી—પણ અમે મહેનત કરી શીખ્યા કે નહીં?

પ્રાણુ—પણ તમને આવી કેળવણી આપવા કોઈને ખરા મનની કાળજી હતી કે નહીં?

રાખતાં, અને વળી એ તો મને યાદ આવે છે કે મારા ખીતાજી મને કેટલુંક શાંતીથી દરેક વાતનું મનન કરાવતા અને મારો ઉત્સાહ વધારતા.

પ્રાણુ—એમ ત્યારે; તમારા માતાપિતાએ તમારા માટે કેટલી કાળજી રાખી અને પૈસાનો ખર્ચ કરી તમને કેળવ્યા. પણ જો નહાનપણમાં તેણે તમારે માટે તેમ ન કર્યું હતે તો તમે શીખત ખરા કે ?

મોતી—નહી જ. શીખનારને શીખવનાર જોઈએ. અમથું કંઈ શીખાય છે ?

પ્રાણુ—ત્યારે હવે મને કહો કે તમારાં પત્નીને નહાનપણમાં કોઈએ પીયરમાં શીખવ્યું છે ખરું કે ?

મોતી—અરે પીયરમાં શું શીખે ? જ્યાં આજો દીવમ દામ કરતાં પરવાર ન આવે ત્યાં શીખવે કોણ ? વળી ગરીબીને લીધે નીશાએ પણ ક્યાંથી મોકલે ? વળી નીશાગ પણ તે ગામડામાં ક્યાંથી હોય ?

પ્રાણુ—વાર, ત્યારે તેને નહાનપણમાં કોઈએ શીખવ્યું નથી એ વાત તો તમે કયુલ કરો છો ખરા. અને તેથી તે ક્યાંથી કેળવાવણી હોય એ વાત ખરી કે નહી ?

મોતી—એ વાત ખરી.

પ્રાણુ—તમે પણ લગ્ન થયા પછી તેની પાછળ કેવી શીખવવાની મહેનત લીધેલી છે તે તમારા કલ્પાથી જણાય છે કે કંઈ કર્યું નથી. ત્યારે વિચાર કરો કે ઢોર જેવી રહી તેમાં વાંક કોનો ? માળાપની સ્થિતિ તો તમે કહી તેમ છે. વળી તેઓ તદ્દન જુના વીચારના અને અલણ છે એમ કહો છો. એટલે તેમણે તો નહી શીખવ્યું. પણ તમે મોટા વકીલ, જ્યાં ત્યાં સ્ત્રી કેળવણીની ઉમ્મતી કરવામાં ઉત્સાહ જણાવતા, અને પૈસાથી પણ સુખી છો; તે તમે શું કર્યું ?

મોતી—તે જ વકીલને તે ખાંધી લીધો.

પ્રાણુ—ત્યારે તમે આવા સર્વગુણસંપન્ન હોઈ તમે તેને માટે કંઈ ન કર્યું તો તે વાંક તમારો છે. એમ હું ખાત્રીથી કહું છું. નકામી તે ગરીબ સ્ત્રીને વગોવો છો ? શું તમારી વીધાને એ શોભે છે ?

મોતી—ખરેખર, પ્રાણુલાલ આજ જ તે મારી ઉંઘ ઉરાડી અને મને ખરી સમજણ પાડી છે કે સ્ત્રીઓને નહાનપણમાં માન ખીતાએ અને તે પછી લગ્ન થતાં પતિએ કેળવવી જોઈએ. અરે હવે જ મારા ધ્યાનમાં આવ્યું કે આજ કાલના ઘણા દુસ્તીયાર અને કાબેલ નરો પણ સ્ત્રીની ઉમ્મતી કરવા ઘણી કષ્ટતા રાખે છે પણ તે પ્રમાણે કરી શકતા નથી. તેની મારા પોતાના ઉપરથી આજે મારી પુરતી ખાત્રી થઈ છે. અરે હું કેટલે ઠેકાણે આવી જાણતો વિવેચનથી જણાવતો, સ્ત્રીઓને કેમ કેળવવી તેના સીદાંતો પણ મેં કેટલા વર્ણવેલા મારા ધ્યાનમાં છે. પણ અરે મારાં લગ્ન થતાં તેમાંનું કશું હું મારી સ્ત્રી

માટે કરી શક્યો નહી. મેં કહી પણ તેને શીખવાને લગતી વાત પણ કરી નથી, બસ મૂંઢ છે એમ જાણી હૃદયુત કરતો અને તદન બેદરકાર રહી જાણે તે પોતાની મેજે ન કેળવવાઈ મને સુખ આપે એમ આશા રાખતો. પણ ક્યાંથી તેમ થાય ! તેણે જન્મથી કેળવણીનું નામ સાંભળ્યું નથી તે કેળવણી તે શુંએ ક્યાંથી જાણે ? અંદરે આપણુ પુરૂષો માટે સાત વર્ષની વય થતાં જ કેટલા કિપાય ચાલુ થાયછે ? કેટલાક પાસે પૈસા ન હોય તેા કરજે કાઠી પણ દીકરાને બણાવે છે, અને ક્યારે મારો દીકરો બણીગણી હુશીયાર થાય તેમ અહરનીસ ચાલ્યા કરે છે. પણ દીકરી પાછળ તેને સોમે હીસ્સે પણ કાંઈ ધ્યાન આપતું નથી. વળી વય થતાં સાસરે જાય ત્યારે મારા જેવો પતિ મજે, એટલે જુઓ પછી તેની કેળવણી ! સ્ત્રી તો જાણે બધું શીખીનેજ આપણા ઘરમાં આવી છે. એટલે તેને કંઈ પણ કેળવણી ન આપતાં તેના તરફથી સુખની ઈચ્છા રાખી નકામો તેનો તિરસ્કાર કરે છે. ત્યારે સ્ત્રીકેળવણીની ઉજતી તે શા રીતે થાય. હીરો પણ ખાણમાંથી નીકળ્યા પછી ચતુર કારીગર પાસે ધરાય છે અને પછીજ તેનું ખર્ચ સ્વરૂપ પ્રકાશે છે. વહાલા મીત્ર પ્રાણલાલ, આજે તો મારી સુધ ઠેકાણે આણી છે અને મારા કરમાતા સંસારરૂપી રોપાને પાહું જાનરૂપી જળા રીંગી ખરતાં બચાવ્યું છે, અને હવેથી તેજ જળ હું છીંપી મારા સંસારને મોટા વજ્રના રૂપમાં લાવું છું કે નહી તે જોજો. અને આ મારી પ્રિયપત્ની, જે જોને મ્હે આજે જ પ્રિય એમ કહ્યું છે, તેને મારાથી જેટલું બનશે તેટલું જ્ઞાન આપી તેનાથી દરેક સુખ મેળવીશ.

પ્રાણુ—ભાઈ ધૈર્ય તારી ઇચ્છા પાર પાડે એવી મારી પ્રાર્થના છે. ભાઈ હવે ચાલો જમી લઈએ.

જમવાની તૈયારી થતાં બંને જણ જમ્યા. બીજે દીવસ પ્રાણલાલ અમદાવાદ ઉપડી ગયા અને મોતીલાલના સંસારમાં સુખનું બી રોપી ગયા, અને તેને હમેશાં પાણી પાવાનું કહેતા ગયા. તેમ મોતીલાલ પણ ગહેનત લઈ પોતાનું કૃતવ્ય કરવા મંડ્યા.

વળી એક દીવસ ઉપલી વાતને બે મહીના થયા હશે ત્યારે તારા અને મણી બંને બેનપણીઓ મળી.

તારા—કેમ બહેન, તું તો ગામમાં છે કે બહાર ?

મણી—શું કરે બહેન ? મારા ઘરમાં મારા પતિની તખીયત જરા દીક નહોતી; ત્યાર પછી મારાં જેઠાણીની સુવાવડ આવી તેમાં એક મહીનો વખત મળ્યો નહી, પાહું મારા શરીરે પંદર દીવસ દીક નહોતું, એમ બે મહીના ચાલ્યા ગયા. આજે પાછી નવ-સસ મળતાં કીધું ચાલ 'તારા' પાસે જઈ આવું.

તારા—દીક, પણ પેલી વાત ચાલ છે કે ? પેલા મોતીલાલ 'મહીલની ?' તેનું હવે શું થયું ?

મણી—અરે બહેન તેના જેવી તો હવે કોઈ સુખી નથી. ત્યાં સ્ત્રી પતિની પ્રીતી ને પાત્ર થઈ, પછી તેને બીજી મી ખામી હોય ?

તારા—અહો ! એટલું બધું કોણે ક્યું ?

મણી—કોણ કરે કેમ, મેં તને નહોતું કહ્યું કે તેનો કોઈ દોમદાર આવવાનો હતો તે ઘણો અકલ્પવાન માણસ છે ? અને તેના આવવા પછીથીજ આ બધું ચર્ચું અને હવે તો તે કહે છે કે કેવી મારી પત્ની મરીજ અને સાન અવભાવની અને દુર્સીવાર છે ?

તારા—પણ તેના દોમદાર શું ક્યું તે તો કહે ?

મણીએ જે આપણે ક્ષેપ ગયા તે બધી વાત કહી.

તારા—ત્યારે અંતે મોતીલાલને તેની પાછળ મહેનત લઈ તેને કેળવી.

મણી—હા અને હું ને તું પણ ત્યાં માઆપને ત્યાંથી રીખી આવેલાં હતા ? મને પણ મારા પતિજ ત્યારે ત્યારે રાતની વખતે વખત મળતો ત્યારે સાગં સારાં પુસ્તકો વાંચી સંબળાવી તેમાંથી માગ ધર્મ મને સમજાવતા, ધરના માણસો સાથે કેમ વર્તવું, મામરામાં દરેક વડીલ તરફ કેમ વર્તવું, તે પણ સમજાવના. વળી મારી પામેં પણ અભ્યાસ કરાવતા, તેમાં કદી કંટાળના નહી, નહી તો હું તો આવ ગાડી જેવી હતી !

તારા—અને હું પણ કેદાડે આટલી ઘડી હતી ? મને તો બસ, શલાણા કપડાં લૂક અને શલાણીના જેવી બંગડી કમલું અને શલાણીના જેવું પોસકું કરાવું એવાજ તોર હતો; પણ માગ પતિએજ મને ધીરે ધીરે રીખામણ આપી એવી તો સાંત ફરી કે હવે તો મને તેવા મીઠ્યા વચ્ચ અને ત્રાગીના મારે કદી યાદ પણ ચતી નથી, અને માગ પતિ તરફના ધર્મજ ભણે હું કેમ રીતે વધુ અને વધુ મારી રીતે બગતું એજ વીચારમાં મન હોય છે. પણ આવા વીચાર અને આવી શુદ્ધ બુદ્ધી ખીસવવા મારે મહેનત તો માગ પતિએજ લીધેલી છે.

મણી—બહેન હાલમાં ત્યાં ત્યાં ખારીક નજરથી વેંતેશુ ત્યાં મોતીલાલના જેવાજ કંહવાના સુધારક હોય છે. માગ પતિ અને તારા પતિ જેવા તો કોઈકજ હશે કે પોતાની સ્ત્રી પાછળ મહેનત લઈ તેને કેળવે.

તારા—ખરેખર તેમજ છે. મારે સ્ત્રીકિંજવણીની ઉત્તતિ ચતી નથી, નહાનપણમાં માતાપીતા બેદરકારી રાખે અને લક્ષ આપે નહી, પતિને ઘેગ જતાં ત્યા પણ તેમ થાય, ત્યારે કાચી બુદ્ધીની સ્ત્રીઓ નરર હરીલી, રીસાજ, કંછવાખોર અથવા કુચાલે ચડાં મન્ય છે, અને તેને કશી વાતનો અનુભવ મળતો નથી. પતિ સાથે પણ વીરોધ કરે છે, કદી મળતી રામ આવતી નથી, અને છોકરાં છંયાં ચતા તે પણ તેમાંજ થાય છે.

મણી—ખરી વાત છે, મા તેવાં છોકરાં એ કાંઈ ખોટું છે ? માતાના ગદા શુભ

જાળકમાં અવસ્ય આવે. ઘણા વર્ષથી સ્ત્રીકેળવણી એ વીશે અપાર લેખો, અપાર લેખ-ચરો, બધું ઘણુંએ થાય છે, છેવે સ્ત્રીઓની સભાઓ પણ થવા માંડી, પણ એ દરેક બાળકમાં જેટલું જોઈએ તેટલું કંઈનું થયું નથી. એક ખરી શૃદ્ધાણી નીતિ અને જ્ઞાનની કેળવણી આપવાની જરૂર છે. પણ તેવી સ્ત્રી તો જવલેજ દેખાય છે, તેનું કારણ એજ કે જેટલું મોટું બોલાય છે તેટલું વર્તન કરી કરાવી શકાતું નથી.

પ્રાચીન કાળમાં જે જે મહાન પતિવ્રતા દેવીઓ થઈ ગઈ તેનું વ્રતાત વાંચતાં, તેમાં બારીકથી જોયું તો ખાત્રી થાય છે કે, તેઓએ નહાનપણમાં માતા પાસેથી અને મોટપણે પતિ પાસેથી કેળવણી લીધી છે. તેઓના માતૃપિતાએ તેમના માટે કેટલાક ઉપાયો કરેલા છે અને લગ્ન થવા પછી પણ તેઓના પતિઓ કે જેઓ પણ પ્રખ્યાત નરો થઈ ગયા છે તેઓએ પણ તેમને પાસે બેસાડી કેવું કેવું જ્ઞાન સમજાવેલું છે. અને અર્ધાગના પ્રયત્નેના પતિ તરીકેના પોતે પણ પોતાના ધર્મ સાચવી તેને તેના ધર્મ સમજાવતા, અને તેઓને આવી મહાન શક્તી મળી હતી એ તેમનુંજ દાન હતું. હાલની પેઢે નહીં કે વાઘ્યા વગર ફળ ખાવાની ઈચ્છા રાખવી! તેઓ તો પુરતી મહેનત કરી પછીજ મીઠાં ફળ ખાતા. તેવાં આજ બધાને ખાવા ગમે છે પણ મહેનત કરવી ગમતી નથી! માટે જે પોતાની સ્ત્રીને ખરી નીતિ અને જ્ઞાનની કેળવણી આપી તેના તરફથી સુખ લેવું હોય તો તેને નહાનપણમાં માતાએ અને સાસરે આવતાં કેળવણી પતિ એજ મહેનત લેવી જોઈએ. તે વગર હજારો લેખો, હજારો લેખચરો, હજારો સભાઓના મેળાવડા એ કંઈ કરી શકવાના નથી. તેવી અનેક જાળક કદી પણ સહસા છાતીમાં સચોટ છાપ નહીં બેસારે, પણ પતિ અથવા માતા તરફથી મીઠાસના શબ્દોમાં એક મીનીટમાં કહેલું એક વાક્ય પણ તેની છાતીમાં કાયમ ધર કરશે. માટે આર્થ બધુંજો આપણા જેવી અબણ અને પછાત પડેલી બુદ્ધિની સ્ત્રીઓને તેની બુદ્ધિ ખીલવવા આગળ પડે અને દીવસનો થોડો ભાગ પણ સ્ત્રીને માટે લઈ તેને ફળવે, ને પછી જુએ કે તેમની રાખેલી ઈચ્છા પાર પડે છે કે નહીં? અને તેમની મહેનતનું ફળ મળે છે કે નહીં?

તારા—ખરેખર મળશેજ.

મણી—ખરેખર મારી શ્રી પણ પાસે પ્રાર્થના છે કે મારા આર્થ બધુંજોમાં એવી બુદ્ધિ થેરી અમો સ્ત્રીવર્ગની હાલત સુધારી તેમાંથી પોતે પણ સુખ લે.

વાર બહેન આવજો હવે હું જઈશ.

(સંપૂર્ણ.)

ત્રિભુવનતત્ત્વ.

સ્વાગતમન્દિર.

કલાપીના કેકારવ, એટલે સંસ્થાન લાકીના સ્વર્ગવાસી ઠાકોર સાહેબ સુરસિંહની કવિતાઓનો સંગ્રહ:—પ્રકાશક; રા. રા. મણિસંકર રત્નજી ભટ્ટ, ભાવનગર.

અર્વાચીન ગૂજરાત-કાઠિયાવાડના આપણા એકપુરા રાજવી કવિના આ કાવ્ય-અન્યને પ્રેમભર્યો આપકાર આપતાં અમને આનન્દ થાય છે. પરંતુ તે આનન્દની સાથે બેદ મિશ્રિત છે: યાવનનો વિકાસ યતાં યતાંમાં,—જે સમયે આપણા આધુનિક યુવકોના હાથમાંથી ફિક્કેટનું બેટ અને પરીક્ષાનાં પુસ્તકો ખસ્યા પણ હોતાં નથી તેટલી ઉંમરમાં, પોતાના કાવ્યગાનથી સરસ્વતી દેવીના મન્દિરનો આચર ગજનવી મકનો એ દોષ વિરલ મહાશયોને માટે જ નિર્માણ થયું હોય છે; અને તેથી ‘કેકારવ’ અને ‘હુમીરકાવ્ય’, તથા ‘સંવાદ’ અને ‘બીજ ગદ્ય લેખોના લખનાર આ કવિવરને આપણે હૈમની પ્હેલી પચીસીની લગભગમાં જ પરભોક્તાગી થયેલા બેદએ છીએ સારે આપણી રસિયાળા ‘ગરવી’ ગુર્જરીએ પોતાના એક ખરેખરા સરકારી, આશાભર્યા, બાલપંખીને ઉડ્યા રી-ખતાં રીખતાંમાં જ ગુમાવ્યું છે, એમ હૃદયમાં ઘર્ષ આવી દિલગીરી થયા વિના રહેતી નથી. પ્રાચીન સૌરાષ્ટ્રના વીરજીવનની જે આછી આછી જાંખી કરવાને અસાર સુધીમાં આપણાં મનશોચન ભાગ્યશાળી બન્યાં છે તેના પ્રચંડ તરંગોમાં પ્રીતિ માધુર્ય બધાં રસ-જીવનની લલિત લહરિઓ રેલાવતાં મેહેનમણસિંહનાં રમિક કવન જેટલી જળકથી આપણા સાહિત્ય પ્રદેશને ચણુગારે છે, તેટલી જ બાકે તેથી પણ વધારે મોહક સુંદર બાનીથી જમકતી—તેના કરતાં પણ વધારે સુરસ કાવ્ય કૃતિઓથી સુહાતી આ મયૂરરાજની મિટ્ટી કેકાઓ આપણા હૃદય પ્રદેશમાં રમે છે.

‘કેકારવ’ નું પુસ્તક જાંખી પ્રતિના કાગળ ઉપર મનોહર સ્વચ્છતાથી ભાવનગરના દરબારી છાપખાનામાં છાપવામાં આવ્યું છે; ભાવનગરના ઠાકોર સાહેબે તે છપાવી આપ્યું છે: સ્વર્ગસ્થ સુરસિંહના કુટુંબીઓ અને સ્નેહીઓ તરફથી પ્રકાશનમાં પુરતી મદદ મળી છે; કલાપીનાં સ્નેહરાસીને તે સમર્પિત થયેલું છે; કાન્તના તખલ્લુસથી જાણીતા થયેલા સાક્ષર કવિવર તેના પ્રકાશક છે; ‘સુદર્શન’ અને ‘ચન્દ્ર’ માસિક પત્રોના વાચકોને આપણી રાજવી કવિની પ્રતિભાબરી લેખિની સાથે સહૃદયતા, અને સમસ્ત ગૂજરાતી વાચક વર્ગને તેની તરફ સન્માન દર્શાવે છે; પારસીઓમાં પણ હૈમનાં લખાણ વાંચવા તરફ ઉત્સુકતા અને હૈમની કાવ્ય લહરિઓ પોતાનાં અંતરમાં ઉતારવા તરફ પ્રયત્ન શરૂ છે; કાઠિયાવાડનાં સામાન્ય રીતે અનિશ્ચય પાછળ પડી ગયેલાં રાજકુટુંબોમાં પણ હૈમની જીવન વૃત્તિઓ—હૈમની લેખિનીનું અનુકરણ આપણે યવા માંડ્યું છે; તથા અત્રેની ગૂજરાતી. સાહિત્યસભા (જે પ્હેલાં ‘સૌશિવજ્ઞ અને લિટરરી એસોસિએશન’ ના નામથી ઓળખાતી હતી તે—) ની તરફથી આરંભાવડી ‘ગુર્જર સાક્ષર જાવનતીઓ’ માં રાજ-

વર્ગ અને કવિ વર્ગના પ્રતિનિધિ તરીકે તેમને પ્રથમ 'જયન્તી' નું માન મળ્યું હતું. તેજ લેખકની તરફની આ સર્વવૃત્તિ-અવૃત્તિ તરફ નજર નાંખીશું તો આપણને તરત જ ખાતરી થયા વિના રહેશે નહિ કે સર્વ દિશાઓમાંથી, સર્વ હૃદયો તરફથી આપણા પરલોકવાસી કવિવરના આ મંજુલ હૃદયરવને એક સરખી સહાય, એક સરખો સંતકાર મળ્યો છે. એ જેટલું કલાપીની કૃતિઓને માન બરેલું છે, તેટલું જ આપણી સુમધુર ગુર્જરીનાં બાલકોની પ્રકૃષ્ટિત થયે જતી રસિકતાને શોભાભર્યું પણ છે જ.

પ્રકાશકે કલાપીની કવિતાઓ એકઠી કરી હાવાવા જે તરફી લીધી છે તેને માટે નિઃસંશય બધી ગૂંજરાતી વાંચનારી આલગ લેખના આભાર તજે છે; અને પ્રારંભમાં મૂકવામાં આવેલા 'કલાપીને સુબોધન' એ નામના એકે અતિ ગેય, સુરમ્ય, ન્દાનકલ કાવ્યથી લેખણે તે આભારવૃત્તિમાં ઘણો મ્હોટો વધારો કર્યો છે. છતાં કેટલીક અગત્યની વસ્તુઓ-લેખણે પણ કમ્પુલ કર્યું છે કે-રહી ગઈ છે; કલાપીના રસજીવનનાં આંતર તત્ત્વો પ્રકટ કરવાનો વખત આવ્યો નથી એ પ્રકાશકની સૂચના સ્વીકારતાં પણ-યોદી પણ હકીકત લેખના વિશેની ખ્દાર પાડવામાં આવી નથી-એ આ ગ્રન્થની પરિપૂર્ણતામાં દોષદૃષ્ટ લેખાય એ સ્વાભાવિક છે. અમારું માનવું એમ છે કે, રા. રા. મણિશંકરની પોતાની લખેલી કલાપી વિશેની ટૂંકી નોંધ જે 'વસન્ત' પત્રમાં 'સાક્ષર જયન્તી' ના પ્રથમ પ્રસાદરૂપે આપવામાં આવી હતી તેટલી પણ લાલને માટે બસ થાત. કલાપીના પત્રો માંના ઉતારા બહુ સારી રીતે લેવામાં આવ્યા છે અને ઉપોદ્ધાત પણ એક વિદ્વાતભર્યો, શાસ્ત્રીય લેખ છે; પરંતુ લેખમાંથી પણ કલાપીના જન્મ અને મૃત્યુની તિથિ જેવી સાધારણ જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરે તેવી બાબતો પણ મળી આવતી નથી. કોપ અને વિવેચનની જરૂરિયાત તો પ્રકાશક પોતે પણ કમ્પુલ જ કરે છે; પરંતુ લેખના ખાસ લક્ષ્ય પર લાવણ જેવું એ છે કે, આ કાવ્યો સુગમતાથી વાંચી શકાય તેને માટે અમુક શ્લોક, કે છંદની સૂચના કરવાની પ્રયત્નિત રીતિનો અનાદર કરવા જેટલો ગૂંજરાતી વાચક વર્ગ હજી અમારા માનવા પ્રમાણે આગળ વધ્યો નથી અને પદ બન્ધમાં ધ્રુવ દીર્ઘના જે ફેરફાર થાય છે તેના સૂચનનો ત્યાગ પણ આપણા સાહિત્યના ઉપાસકોની બાલ્યાવસ્થામાં લાભકારક નથી.

(અપૂર્ણ)

વર્તમાનરંગ.

ધરતીકંપથી થયેલી ભારે હાનિ—સગભગ નવ દસ વર્ષ થયાં દુકાળ પ્થેગ વગેરેના રૂપમાં કુદરતના માર આપણા નિર્ભાગી દેશ ઉપર પડ્યાજ કરે છે તેમાંથી મુક્ત થઈ શાંતિ મેળવવાનો સમય તો હજી આવ્યો નથી તે દરમીયાન “હુબળા દોરને બગાડ્યો ઘણી” એ કહેવતના દર્શાત રૂપે દેશના એક ભાગ ઉપર આવી પડેલી એક

ખીજી બંધકર આકૃતથી અમાગ ઓવાચકોને વાઢેશ કરી તેમનુ દયાળુ હૃદય તે તન્ક ખેચવાની અમે જરૂર ધારીએ છીએ. એપ્રીન માસની તા. ૪થીએ સહવારના આશરે સવા ૭ વાગે ઉત્તર હિંદુસ્થાનમા જુદે જુદે કોણે ધર્મીક પનાંને ઘણા સખ્ત આંચકા લાગ્યા હતા, તેનાથી ઘણાંજ ત્રાસદાયક પરિણામ ઉપન્ન છે. કઈક કોણે મેંકડો વધોના બાંને અને ગંજવગ મકાનોના છાપરા કે ચાખવા તુટી પડ્યા છે, મસીદોના ઉંચા ઉંચા મીનાગ જમીનદોસ્ત યઈ ગયા છે, કેટલાક મ્હેટા બગવાઓ તદ્દન ઉખડી ગયા છે, દેવજો શુભ યઈ ગયાં છે, મ્યુનિસીપાલીટીઓના મ્હેટા મડપો આખાને આખા હડી ગયા છે, ન્દેશનોના મકાનોના ચૂરા યઈ ગયા છે, હિંદીઓના ખડેર યઈ ગયાં છે. હિંગાલયની તજેરીમાં કેટલેક કોણે દુગરોના ખડેર ગળડી પડ્યા છે, જમીનમા મ્હેટા મ્હેટા ઓગ પડ્યા છે, તજેરીમા ધર્મગાળા નામનુ લખ્કરી મથક હતું તેને કાંથી વધારે જોખમ વાગ્યું છે, તેમા હિંદીઓના લતાના તમામ મકાનો પાવમાન યઈ ગયા છે, અને આખુ ગામ લગભગ નાસ પામ્યા જેનુ જ યઈ ગયું છે, ત્યાજ આવેલા પાવમપુર ગામની પશુ તેજ િચિતિ યઈ છે, તેમ વળી પંજાબમાની ધીવાસ નદીના પ્રવાહની દિશા પશુ બદલાઈ ગઈ છે. પગંતુ આટલુજ ખમ નથી, નિર્ઝેવ વસ્તુઓની હાનિથી, અને તેને કીધે થયેલી ફેરોડો રૂપીયાની ખુવારીથી જ, આ ત્રામ આટકયો નથી મનુષ્ય જીવોનો થયેલો નાશ પશુ તેટલોજ બયકર છે. કાંચા ખીલુમા હલગે મનુષ્યો માર્યા ગયા છે, ઉપ જણાવેલા પાવમપુર ગામમા સેકડો જીવાની હાનિ યઈ છે, તેમ ધર્મશાળામા શુગ્લા સોડોની ૪૦૦ બહાદુર વીરોની આખી પગટણની પગટણ મારી ગઈ છે, તેમ યુરોપીયન સરકારીઓમા ના પશુ કેટલાક મૃત્યુવશ થયા છે. ફક્ત જાને દેહાંને મળીનેજ લગભગ ૧૩ હજાર મનુષ્યોના જીવ ગયા છે એમ જાટકળ દન્નામા આવી છે આ ઉપરાંત જનાનગેની ખુવારી યઈ છે એનો તો દિમામ જ નથી. આ પ્રમાણે લાહોર, અમૃતમર, જનક, ફીરોઝપુર, મુલતાન, રાવલપીંડી, કાસ્મીર, કાંચા ધરમચાળા, પાવમપુર, મરી, પત્તાના, સીમલા, દિલ્હી જગેરે સ્થાને થયેલા ત્રામનો આનો ફક્ત મહેપમાજ હેવાવ છે, પશુ તેની વિગતવાર હકીકત સાબળતાજ આપણને સારી છુટે છે, તો તે બખાનક બના. જે તોમે નગરે જોવાનો તથા જે નિર્ભાંગી છાંને તે અનુભવવાનો પ્રમગ આપ્યો હો તેમના હૃદયની શી દશા યઈ હશે.

આવી ત્રાસદાયક આકૃતનો વર્ષાદ વર્ષાવના કુદરતનો આ બધ ન જગત કેવી રીતે યઈ આપ્યો હશે એ આમાન વાચકોમાના કેટલાકને પ્રશ્ન નઈ આગશે. પૌરાણિક વિચારો કે દત્તકથાઓને આધારે આપણા દેશમા હજી પશુ કેટલા નુ એમ માનતુ છે કે આ પૃથ્વી શેવનાગતી ફેણુ કિપર ટકી ગેલી છે, અને પાસુ બદલવાના કે એકા કોઈ કારણસર નાગ પોતાનુ માથું દલાવે છે ત્યાં ધર્મી હાવે છે. મોઈપણુ મ્હેટા ચમત્કારોના કાણુને માટે પ્રત્યક્ષ પુરાવો ન મળવાથી મનુષ્યનુ અજ્ઞાન મન તેને માટે કઈક કલ્પનાઓ બાધે છે, તેમ આ પણ તેવીજ એક કલ્પના છે. તેનું ખર્ફ કારણુ શુ છે તેનુ કઈક સ્વચ્છ અમારા ગયા અંકમા " વિદ્યાહજા " ના વિભાગમાના વેખમા દગ્વામા આગ્યુ છે તે તરફ અમે અમારા વાચકોનુ સક્ષ દોરીએ છીએ. હાવ જનેલા જનાવ પછી

કેટલાક જૂસ્તરવિધામાં પ્રવીણ અનુભવી શોધકોએ તપાસ કરી તેવું એવું કારણ શોધી કહાડ્યું છે કે હિમાલય પર્વતના એક ભાગ ઉપર જવાળામુખી પર્વત શ્રી નીકળ્યો છે, હુંગરના શિખર ઉપરથી અગ્નિ અને ધુમાડાના ગોટગોટા નીકળતા ત્યાંના લોકોના જોવામાં આવે છે, અને તેજ આ ધરતીકેપનું કારણ છે; એટલે કે જેમ દારૂખાનાની કોઠી છુટતાં તેમાંનો અગ્નિ ફેટલીક વખતે વધારે બળથી બહાર આવવા પ્રયત્ન કરતાં તે કોઠીને શ્રી નાંખી ઉરાડી મુકે છે, તેમ પૃથ્વીની અંદરના પ્રચંડ અગ્નિએ શ્રી નીકળી બહાર દેખાવ દીધો છે, અને તેમ કરતાં પૃથ્વીનાં પડોને ઉચલપાચલ કરી નાંખ્યાં છે, અને તેથીજ આવાં પરિણામ નીપજી આવ્યાં છે. આવા બનાવ સદિને લાભકારક કે અગત્યના છે કે કેમ તેનો જો તાત્કાળિક પરિણામોથી ઠરાવ કરીએ તો તે બેચક તે અનિર્ણય લાગે; પરંતુ અનંતકાળને માટે નિર્માણ થયેલી સદિના લાભાલાભનો ન્યાય આપણી સંકુચિત દૃષ્ટિએ ન કરતાં “ ઇશ્વર જે કરે તે સારાને જ માટે ” એ સૂત્ર ઉપર આપણે તો સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા જ રાખવાની છે.

આવે વખતે દેશરક્ષક તરીકે આપણા રાજ્યકર્તાએ પણ આપત્તિમાં આવી પડેલાઓ માટે દયાની લાગણી દર્શાવી છે, અને તેમનું સંકટ નીવારવાના બનતા ઉપાયો પણ યોજવા માંડ્યા છે. નામદાર શહેનશાહે તથા રાજ્યકુટુંબે, તેમજ યુરોપના કેટલાક દેશોએ તથા જાપાનના મ્હોટા અધિકારીઓએ ના વાઇસરોય માર્શલે દીલસોજીની લાગણી બતાવી છે, એટલુંજ નહીં પણ આપત્તિવશ થઈ પડેલાંનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે એક મ્હોટું ફંડ પણ ઉઘરાયું છે તેમાં અત્યાર સુધીમાં રૂ. ૧૨૦૨૦૦ ભરાઈ પણ ચૂક્યા છે.

દેશના એક અંગ ઉપર થયેલા આ કારી ધાની વેદના આખા હિંદુસ્થાન દેશને થઇ આવી છે, અને સર્વ સ્થળેથી દયાની લાગણી દર્શાવાય છે, એ એક રીતે સંતોષકારક છે; કારણ કે તેથી, હિંદી પ્રજાના શરીરમાં દેશદાઝનું લોહી એકજ અવયવમાં ફરી રહેલું નથી પણ તેના દરેક અંગમાં વહે છે, અને એક બીજાના મુખદુઃખની લાગણી, સર્વ શરીરમાં સરખી રીતે પ્રસારે છે એમ સ્પષ્ટ સ્પષ્ટ થાય છે. આ દેશદાઝનું લોહી સ્વદેશી સ્ત્રીવર્ગમાં પણ વહેતું થાય અને તેમના હૃદયમાંથી પણ તેવીજ દયાની લાગણીનું ઝરણુ સ્પૂરે એજ અમારી આગ્રહપૂર્વક ઈચ્છા છે.

નામદાર પ્રીન્સેસ ઓફ વેલ્સને મુંબાઈની હિંદી સત્તારીઓ તરફનો આવકાર:—નામદાર પ્રીન્સેસ ઓફ વેલ્સ (ઇંગ્લાંડના સૌથી મ્હોટા રાજપુત્રના પત્ની) જે આવતા નવેમ્બર માસમાં પોતાના પતિની સાથે હિંદુસ્થાનની મુલાકાતે પધારનાર છે તેમને મુંબાઈની સઘળી કોમોની હિંદી સત્તારીઓ તરફથી આવકાર આપવાને લગતી કેવી વ્યવસ્થા કરવી તે સંબંધી વિચાર ચલાવવાને જુદી જુદી હિંદી કોમોની મુંદરીઓની એક સભા ગઈ તા. ૧૭ મીએ સર જમસેદજી જીજીભાઈના એક બંગલામાં મળી હતી. શહેરના ઘણાક આગેવાન ગૃહસ્થોની પત્નીઓ આ સ્થળે એકઠી થઈ હતી, પરંતુ પારસી કોમની સત્તારીઓની સંખ્યા વિશેષ ભાગે દૃષ્ટિએ પડતી હતી.

મબાનુ કામ આગમતા મીમીસ ષષ્ટદુદીન તૈયમગની દગ્ગાતધી તથા મીસીમ નચ દા-
વરકરના અનુમેદન (ટેકા) થી ષ્વેદી જમસેદગ છુગ્ગાધને પ્રમુખ સ્થાન આપવામાં
આવતા તેમણે નીચેની મતવજનુ આપણુ ક્યું હતુ —

“ પ્રિય બહેનો, આજે આપણે જે કામ માટે ભેગા મળ્યા છીએ તે હેમને
બજાર ન છે કે નામદાર પ્રીન્સેમ ઑફ વેલ્સ ને પોતાના ગજવશી ભર્તાગ માથે ચોડક
વખત પછી અત્રે આનંદ છે તેમના સજધમા છે આપણા ગજવશી કુટુંબના મનુષ્યો,
અને તેમા ખામ કરી જેઓ ભરિધ્વમા રાજગાદી ગોભાવના છે તેઓ, પોતાની મોટી
શેઠનશાહતના દૂરના ભાગોની સુવાકાત એકથી વધારે વાર લઈ શકે એ બનવા ભેગ
નથી. ત્રીસથી વધારે વર્ષ પહેલા આપણા હાવના શહેનશાહ જેઓ તે વખતે ફ્રીન્સ ઑફ
વેલ્સ હતા તેઓ પોતાની હિંદુસ્થાનની મુઆફરી દગ્ગીયાન મુબાઈમા પધાર્યા હતા, પણ
તે વખતે તેમના માનવતા પત્ની પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ જે હાન ગજ્યમાતા થયા છે તે
તે નામદારની સાથે પધાર્યા ન હોવાથી તેમના દર્શન કવાને તથા તેમને થોમ્સ આવ-
કા આપવાને આપણને પ્રમગ મળ્યો નહોતો. તે પછી પણ આશરે ચારેક વર્ષ ઉપર
ભારે હાનના નામદાર પ્રિન્સ તથા પ્રિન્સેમ ઑફ વેલ્સ પોતાના મહાન ગજ્યના જુદા
જુદા ભાગોની મુલાકાત લેવા મુઆફરીએ નીકળ્યા હતા, ત્યારે હિંદુસ્થાનને પણ તેઓ મુલા-
કાતનો લાભ આપશે એમ ઉમેદ નાખવામા આવી હતી. પરંતુ કેટલાક કારણોને કીધે એ
ગજવશી ભેડુ આ દેશની મુલાકાત લઈ શકે નહીં એમ ભારે નક્કી થયુ હતુ ત્યારે
આપણને કેટલીક નાઉમેદી ધઈ આવી હતી પણ હવે ભારે સત્તાવાર રીતે જાહેર કર-
વામા આવ્યુ છે કે નામદાર પ્રીન્સેસ રૉયલ વેમ પોતાના પતિની સાથે હિંદુસ્થાનની
ખામ મુલાકાત લેવા આનંદ છે ત્યારે આપણી ને વખતની નિનશા હાવમા ખુલાશીમા
ફેરવાઈ ગઈ છે. વળી વધાર ખુશી થવાનુ કારણ આપણને એ છે કે હિંદુસ્થાનની જે ધગતી
ઉપર તે નામદાર બાનુ પોતાનો પદોત્તે પગ મૂકશે તે ધગતી આપણી મુદ્દ મુબાઈનગરી
છે કે જેને માટે આપણે મને મગગ છીએ આપણી આગળ આપણા હવે પછીના
મહાગણી પધારે તે મુગગ પ્રમગનો લાભ લઈ આપણે હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓ ને તે
નામદારને આવકાર દશુ તો ઈંગ્લેન્ડ ગન્ધા ની રક્ષાદાર રેવત તરીકે આપણે આપણી
એક મોટી જગ જળવેલી ગણાએ. હિંદુસ્થાનની ગજ્યભક્ત પુત્રીઓ તરીકે આપણી તે
શરજ છે કે તે નામદાર ગજવશી સત્તારીને તેમના મોટા દગ્ગાને છાજતો તેમજ
આપણને શોભા મળે તેવો આવકાર આપણે મુબાઈની દેશી સત્તારીઓ તન્દુધી આપીએ ”

† ષષ્ટદુદીન તૈયમગ તથા ચંદાનગર એ જાત્રે મહાન પુરોહો મુબાઈની હાઈકોર્ટ
(આખા ઇનાકા માટે ન્યાયની ઐથી ઉચી કચેરી) ના આપણા સ્વદેશી લોકત્રિય અને
માનવતા જડને છે.

× ઉમરાવની એક પછી મેળવેના પુરુષની પત્નીને ‘ લેડી ’ તુ માનવત ઉપનામ
લગાડાય છે આ પછી ઘણી ઉચી મનાય છે અને ચોડને જ મત્ર છે. સર જમસેદગ
છુગ્ગાઈ તેમાના એક છે

. † ઇંગ્લાડમા રાજ્ય કરનારના સૌથી મોટા પુત્રને આ ઇન્કાબ હોય છે, અને તે
ગાદી ઉપર ન આવે ત્યા સુધી તેને લાગેતો રહે છે.

સુન્દરીમુખોદય,

ત્યાર પછી જે એક પછી એક દરખાસ્તો મુકાઈ તથા પસાર થઈ હતી તેમાંની

પ્રથમ દરખાસ્ત

લેડી દીનશાહ પીટીટ નીચે પ્રમાણે મુકી હતી:—“ નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ મુખાધના કિનારા ઉપર આવે તે વેળા નેમને હિંદની મધ્યી કોમની ખાનુઓ તરફથી આવકાર આપવાને લગતી મોટા પાયા ઉપર ગોઠવણ કરવી. ” આ દરખાસ્તને લેડી ધનબાઈ જલાલીરજીએ, લેડી હરકીસનદાસ નરોતમદાસે, તથા મિસ શિરીન માણેકજી ખરસેદજીએ અનુમોદન આપતાં ઉપર જણાવેલી મતલબનાં હુકાં બાપણે આપ્યાં હતાં. મત લેવાતાં સર્વાનુમતે તે મંજૂર થયા પછી

બીજી દરખાસ્ત

મીસીસ રૂસ્તમજી બેહેરામજી જીજીભાઈએ મુકી હતી કે “ નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સને આવકાર આપવાની ગોઠવણ કરવાને માટે સન્નારીઓનું એક સામાન્ય મંડળ ની-મનું ” અને તેમાં જુદી જુદી કોમોની ૧૫૦ સ્ત્રીઓનાં નામ આપવામાં આવ્યાં હતાં. અને મીસીસ નાનુ નારાયણ કોહારીએ ટેકો આપ્યો હતો, તથા તે સર્વાનુમતે મંજૂર થઈ હતી.

ત્રીજી દરખાસ્ત

મીસીસ અમરદુર.લત્તિ આ ઉપાડેહું કાર્ય સફળ કરવા એક વ્યવસ્થાપક મંડળ નીમવા માટે મુકી હતી, અને તેમાં ૨૪ નામો આપ્યાં હતાં, જેમાંનાં છ હિંદુઓમાંથી ચાર મુસ્-રાતીઓનાં નામ હતાં. આ દરખાસ્ત પણ મંજૂર થયા બાદ મુસલમાન કોમની પડદામાં રહેનારી ખાનુઓને પણ તે પ્રસંગનો લાભ મળે એવી ગોઠવણ કરવાની એક મુસલમાન બાઈ તરફથી આવેલી સૂચના પણ મંજૂર થઈ હતી અને પછી સભા વિસર્જન થઈ હતી.

સુંદર મુખાધની સુંદરોઓની આ હીલચાલ યોગ્ય માર્ગે જ છે એમાં તો કંઈ સંશય નથી. રાન્યબક્તિ ખતાવવા જેવા શુભ પ્રસંગે પુરોનો પેટે સર્વ જુદી જુદી જાતોની સન્નારીઓ પણ ધર્મ, ભાષા, આચાર વિચાર વગેરેનો ભેદ બાબતે ઉપર મુકી દઈને, સર્વે એક જ દેશની પુત્રીઓ છે એવી સ્વદેશપ્રેમની લાગણીથી, એકઠી થઈ આવા મહાન કાર્યમાં પુરૂતા કિમંગ અને જુરસાથી પ્રવૃત્તિ કરે એ પણ એક દેશોદયનું કિલ્લવળ ફિરલુ જ છે એમ અમે માનીએ છીએ. છતાં અમારે કહેવું વંદેજી કે આવી હીલચાલની પૂર્ણ યોગ્યતા બહારના આડબરબચાં મોટા મેળાવડામાં રહેલી છે તેના કરતાં વિશેષ તો તેને અંતે કંઈક વ્યવહાર દેશહિતનો ઉદ્ભવ થવાનો સંભવ રહે એવાં પમલાં લેવામાં રહેલી છે. અમે ધારીએ છીએ કે તે નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ મુખાધના કિનારા ઉપર આવતાં આ સુંદરીઓના એક બાળ્ય-મેળાવડામાં તેમને એક મોટું માનપત્ર આપવામાં આવશે; અમે એમ પણ ધારીએ છીએ કે તે માનપત્રમાં, હિંદી સ્ત્રીઓને ઇંગ્લેશ રાજ્યથી ઘણા ઘણા લાભ થયા છે, હિંદી સ્ત્રીઓ ઇંગ્લેશ રાજ્ય તરફ સંપૂર્ણ વફાદારી ધરાવે છે, અને ઇંગ્લેશ પ્રજાનો હિંદુસ્થાન ઉપર રાજ્યકર્તાનો સંબંધ ધરવે સર્વદા કાયમ રાખે એવી તેની પ્રાર્થના કરીએ છીએ, ઇ. ઇ. યોગ્ય અને સત્ય વાક્યો અને વિચારો દર્શાવવામાં આવશે. પણ તેની સાથે અમે એટલું પણ ઇચ્છીએ છીએ કે તેજ માનપત્રમાં, હાલ દેશમાં સામાન્ય તથા હલકા વર્ગની સ્ત્રીઓની (હયા વર્ગની લલનાઓએ પોતાની વૈભવી અવસ્થાના લાભો ધડીબર વિસરી જઈ પોતાની ઓછી બાળ્યશાળી પણ સ્વદેશી બહેનોની સ્થિતિ તરફ નજર નાંખ-

વાની જરૂર છે.) 'વાસ્તવિક' સ્થિતિ શી છે, તથા તેની સુધારણાને અર્થે સરકાર તરફથી ક્યા ખાસ ઉપાયો લેવાવાની આવશ્યકતા છે એ વિષય તરફ પંચુ તે નાગદાર રાજપત્નીનું ખાસ લક્ષ દોરવાની ઘણી જરૂર છે. હિંદી સ્ત્રીઓને સ્ત્રીકેળવણીનું કયું સ્વરૂપ વિશેષ અનુકૂળ છે તે નક્કી કરી તે જ પ્રમાણે કન્યાઓને કેળવણી આપવામાં તથા દેશમાં કન્યાશાળાઓની સંખ્યા ઘણી વધારવા માટે અને પ્રજા કેળવણી આપવાને વિશેષ દોરણ એવા ઉપાયો યોજવા માટે નાણાની પુરતી મદદ આપવામાં-આત્માર સુધીમાં સરકારે કેટલું ઓછું કયું છે તે બાબત તરફ--રેલવેની સુસાધરીમાં ત્રીજા વર્ગની સ્ત્રીસુસાધરોને બેઠવી પડતી અનેક અડચણો તરફ--યુનિવર્સિટી કરવાનું ન પસંદ કરનાર નિરાધાર હિંદી વિદ્યવાઓનું જીવન ઉત્તત કરવા અર્થે તેમને લાવકના ઉદ્યોગો શિખવાના સાધન તરીકે દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં ઉદ્યોગશાળાઓ સ્થાપવા તરફ--મુ'બાઈની આ પ્રતિનિધિ રૂપ ઉભી થયેલી સ્ત્રીસમાજે રાજકુટુંબનું ધ્યાન ખેંચવાની અગત્યતા વિશે જેટલું ઘોષીએ તેટલું ઓછું જ છે. તેના પરિણામે હાલ તરત નહિં તો યોગ્ય સમય પછી પણ તે તે માર્ગે દેશનું વાસ્તવિક દિત થવા સારો સંભવ રહે છે. અને મુ'બાઈની આ હિલચાલ સાથે સંબંધ રાખનાર પુરૂષો તથા સન્નારીઓ અમારી આ સૂચના વિશે યોગ્ય વિચાર કરશે એવી આશા છે.

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

સમય તરંગ.

સ્ત્રીકેળવણીના સમાચાર—મદ્રાસ ઇલાકાની કેળવણીને લગતા ૧૯૦૩-૦૪ ના રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે ત્યાં સ્ત્રીકેળવણીમાં ઘણો વધારો થયે જાય છે, પરંતુ તેમાં પણ યુનિવર્સિટી (મેટ્રીક્યુલેશનનો તથા તેથી ઉપરની પરીક્ષાઓનો અભ્યાસ કરાવનાર મ'હળ) નો અભ્યાસ કરતી સ્ત્રીઓનો હેવાલ વધારે જણવા જોવા છે. તે વર્ષે મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં ૧૮૩ સ્ત્રીઓ બેઠી હતી, જેમાંથી ૨૯ પાસ થઈ હતી. તેમાં ધ્યાન ખેંચે એવું એ હતું કે ન્યારે ૧૦૪ સુરોષીયન બાળાઓમાંથી માત્ર ૧૧ જ શ્લોક-મંદ થઈ હતી, ત્યારે ૩ બ્રાહ્મણ કન્યાઓમાંથી ૨ વિજયી નીવડી હતી. કોલેજ (પાઠશાળા) ની કેળવણીનો લાભ લેતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૩૭ હતી. આર્ટસની પ્લેસી (બી. એ. ની પ્લેસીની) પરીક્ષા માટે ૩૩ સ્ત્રીકેળવણીમાં ૧૨ દેશી સ્ત્રીઓ હતી જેમાંથી ૭ પાસ થઈ હતી. બી. એ. ની પરીક્ષામાં ૬ સ્ત્રીઓ બેઠી હતી, જેમાંની ૨ બ્રાહ્મણ સ્ત્રીઓ હતી, અને તે બન્ને પાસ થઈ હતી. સ્ત્રીઓને માટેની ખાસ કોલેજોમાં વધારો થયો નહોતો, પરંતુ હોલસાઓની કોલેજોમાં ૨૩ સ્ત્રીઓ અભ્યાસ કરતી હતી. તે વર્ષના અંતઃસુધીમાં જે ૨૩ સ્ત્રીશાળાઓને સરકાર તરફથી મદદ આપવામાં આવતી હતી, તેમાંની ૨૨ ખ્રીસ્તી મીસનરી દેખરેખ તજે છે એ ખાસ લક્ષ ખેંચનારી બાબત છે.

“ સુંદરી સુબોધ ” નો વધારો.

સ્ત્રીઓનાં કર્તવ્ય.

સ્વાગત કમિટીએ પોતાને આગ્રહપૂર્વક આમંત્રણ કર્યા બદલ પ્રથમ યોગ્ય શબ્દોમાં તે કમિટીનો આભાર માની દા કૃષ્ણબાઈ બોલ્યાં :

આત્મારે આપણે જે કાર્ય એટલે મહોત્સવ ઉજવવા માટે એકઠાં થયાં છીએ તે કાર્યના ઉપયોગીપણાનો ચાલે આપણે વિચાર કરીએ. આપણા પૂર્વજોએ જે જે યાત્રાનાં સ્થળો અથવા પ્રસિદ્ધ દેવોનાં ધામ નદી કર્યા છે તે સ્થાનો ધણે ભાગે રમણીય ઠેકાણે આવેલાં હોય છે. વાડી, ઔદુંબર જેવાં શેત્રો જુવે, કોટલાપુર પાસે આવેલું પ્રયાગ ક્ષેત્ર લો, અથવા આ સ્તવનિધિના ક્ષેત્ર તરફ જ નજર કરો. પામેજ સ્વચ્છ નદીનું અથવા તગાવનું ભુરું રમણ પાણી, ન્હાનાં ન્હાનાં ઝાડ જેના હિપર ઉગ્યાં છે એવા પર્વતની હારો, સંધ્યાકાળે જે ધડી આનંદમાં ગાળવા બેસવા માટે ગાંધીયા કરતાં પણ શુદ્ધ અને સ્વચ્છ કિનારાન્ધ્રે રેતી, કદિ કદિ ઉત્તમ બાંધેલા નદીના ધાટ, આ સર્વ જોઈને કાની વૃત્તિ તદ્દનીન ન થાય જોડ ? ગમે તે ધામમાં જાઓ, ત્યાં આમગના એકદર રીતે ભવ્ય અને ઉચ્ચ દેખાવો નિહાળતાં ગનને જે એક પ્રકારનો આનંદ અને શાંતિ મળે છે, તેમ બીજા દશાથી મળુ થતું નથી, તથા તે સુદર દેખાવો નજરે પડતા, મનની અંદરના બધા હ્રુદ વિચારો ક્ષણભર તો નદ્રપાય થાય છે. આવી મનોહર સૃષ્ટિ પ્રભુએ માત્ર આપણા ઉપજોમને માટે નિર્માણ કરી છે એવો મનમાં ખ્યાલ આવતા કૃતચતુષ્પૂર્વક આપણે તહેનું નામ રમણ કરીએ છીએ અને આપણે માટે આ રમણમણુ વિશ્વ ઉત્પત્ત કરનાર જગન્નિયંતાને આપણે અત્યંત આદર અને પ્રેમથી ગદગદ કંઠે નમસ્કાર કરીએ છીએ : તથા આવા પવિત્ર ધામમાં આપણે દેહ-પાત થાય તો આપણું મહોદું ધન્ય ભાગ્ય સમજી, પ્રમંગ પડે તો આપણો દેહ પણ આ ઠેકાણે અર્પણ કરીએ એવી આપણા મનની ઉચી સિંધાંતિ થાય છે. આવે વખતે સઘળો આર્ય એક કેરાણે સુખી આ જન્મ લીધાનું - આપણે/મારું કરવું જોઈએ, એમ આપણને લાગી આવે છે સમાજસ્થિતિમાં સુધારો કરવા માટે વિચાર ચત્રાવવા સાર જે કાર્ય યોગ્ય સ્થળો હશે તે પણ આધ્યાત્મ પ્રકારના. સમાજ તરફનાં કર્તવ્યો સાધવામાં હમેશાં પોતાને કાષ્ઠક ઘસાવું પડે છે અને પોતાનો સ્વાર્થ એક બાજુએ ખસેડવો પડે છે, તથા ક્ષણમાત્ર પણ સ્વાર્થનો જે લય થાય છે તે આવા મગવ ઠેકાણે અને આવા મંગલ પ્રસંગે

આપણા જૈનધર્મનો બહોળા નજરે વિચાર કરીએ તો, તેના જેવા ઉચાં તરનો આચરણમાં આણવાનો ચત્ત જેટલો આ ધર્મમાં કરવામાં આવે છે, તેટલો અન્ય ધણા યોગ્ય ધર્મોમાં મળે છે એમ જણાઈ આવશે. આપણા પૈડી કેટલીએક

સ્ત્રીઓ જાણ કરે છે; કેટલીએક મોટે મળસંઘે ઉડી રનાન કરી બાજમે કસાક પૂજામાં ગાયે
 છે; બીજી કેટલીએક અન્ય પ્રકારે. પરમેશ્વરની ભક્તિ કરે છે; પરંતુ આ સર્વ ભક્તિને
 સ્વાર્થભક્તિ કહેવાની હું હિંમત ધરું છું. જે પ્રમાણે, કોઈ રાજાનો સેવક તેનાથી દૂર હોઈ
 પોતાને સોંપેલું કામ પોતાની સદસદ્ વિવેકવૃત્તિને વાપરી, પોતાના કર્તવ્યને અનુસરી,
 યોગ્ય રીતે બળવે છે, તો તે રાજા દક્ષ હોય તો તેને વધારે વધારે ઉંચી પદોએ ચઢાવે
 છે, અને “ જો હુકમ ” કહી હાથ બેડી પોતાની સમીપ દાગર રહેનારા અથવા પોતાની
 પ્રશંસા કરે જનારા બીજા તોફર કરતાં તેની વધારે યોગ્યતા લેખે છે; તેવીજ રીતે રાત્રિ
 દિવસ રામ નામનો જાપ કરીને બેસી રહેનારા કરતાં જે કોઈ પોતાનાં રાજાનાં કર્તવ્યો
 ઉદાસપૂર્વક સાધી પરમેશ્વરને અર્પણ કરે છે તેનેજ ખરો ધન્યવાદ થટે છે. સંસારની બધી
 જાનજામાંથી છુટા થઈ, જંગલમાં વસી, હરિના નામનો જાપ કરતા બેસવું એ સંસારમાં
 રહી ભક્તિ પુરસ્કાર પોતાનાં કર્તવ્યો કર્યે જવા કરતાં ખરેખર સહેલું છે. જંગલમાં વસ-
 નારને મોહપાશજ નડતા નથી, અને તેમને જીતવાની તથા મનનો સંયમ કરવાની જરૂર
 પડતી નથી. મોક્ષપ્રાપ્તિના સંબંધમાં જેનોની બાવના કેવા પ્રકારની છે તે “તત્વાર્થમુક્ત”માં
 ઉત્તમ રીતે દેખાડ્યું છે. તેમાં કહ્યું છે કે “ સમ્યગ્દર્શન યાન ચરિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ ”;
 સમ્યગ્દર્શન એટલે જીવનના ઉપદેશ મુજબ તત્ત્વવિષયમાં પ્રેમ; સમ્યગ્જ્ઞાન એટલે યોગ્ય
 જ્ઞાન; અને સમ્યચરિત્ર કહેતાં શીલપૂર્વક વર્તણૂક; એટલે નિંધ વસ્તુનો સંપૂર્ણ ત્યાગ :
 આ ત્રણે વસ્તુ સાધવાથી મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે; એટલે પ્રાણિમાત્ર તરફ દયાભાવ રાખવાથી,
 આજીવ્યાશ્રુની વસ્તુઓનું જ્ઞાન મેળવવાથી, અને નિંધ આનતોને વર્જ્ય કરવાથી મોક્ષ
 સધાય છે. સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવાની જુદી બીજી બધા ધર્મો કરતાં જૈનધર્મમાં વધારે વખા-
 લુવા જોગ છે. માંસાહાર તો એક કારણે રહો, પરંતુ કોઈપણ જીવજંતુ પેટમાં જવા
 પામે નહિ તેટલા સાર રાત્રિએ જમવાની પણ તે ધર્મમાં મનાઈ કરવામાં આવી છે.
 આપણને કરડી આપણા પોતાના હોહીથી પુષ્ટ થયેલા માંસજી અને મચ્છરનો નાશ કરવાનું
 તો વેગળું રહ્યું, પણ જે ધર્મમાં તેમના પોષણ માટે દ્રવ્યનો વ્યય કરી એકાદ રાત મતું
 બંધનું રક્ત તેમને પાવાનો રિવાજ છે, એવા ધર્મને ઉત્તમ ન કહીએ તો બીજું શું ઉપ-
 નામ આપી શકીએ ? કોઈપણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ ન કરે એવાં પ્રાણીને ઇજા ન કરવાનું તો
 હોયજ; પણ જે પ્રાણિ આપણને ત્રાસ આપી આપણી રાત્રિની નિદ્રા સુદાંતનો બગ કરે
 છે તેમના ઉપર, અથવા સાપ જેવા મહા ધાતક પ્રાણી ઉપર, ઉઘડી દેવા રાખવાની, એટલે
 આપણા ઉપર અપકાર કરનાર તરફ ઉપકાર કરવા જેવી પદોપકાર વૃત્તિ બીજા કયા ધ-
 મમાં આટલી રીતે પ્રકટ થયેલી જડશે ? અતિ દુર જીવજંતુ સુદાંતના સંબંધમાં જ્યાં
 આવી રીતે જીવદયા આપણામાં વાસ કરે છે ત્યાં અરસપરસ મનુષ્ય પ્રાણી સાથે આપણે
 કેટલા દયાભાવથી અને પ્રેમથી તર્તવું જોઈએ ? બીજાને રાબદ માવથી દુઃખ ઉત્પન્ન
 કરવું એ જૈનધર્મમાં પાપ ગણાય છે. આમ હોવા છતાં ન્હાની ન્હાની છોકરીઓને વૈધ-
 વ્ય દયામાં આપણે શી રીતે જોઈ શકીએ છીએ ? તેમના જેવી બીજી છોકરીઓ સંસાર-
 મુખમાં આનંદ કરતી હોય છે, ન્હાતાં છોકરાને બોળામાં રમાડતી નજરે પડે છે, અને
 આ નિર્ભાગી છોકરી એકાદ જીવમાં આંસુ ઢાળતી બેડી હોય છે, એ શું અન્યાય નથી ?
 હવે આ જાણતવાં તમે એમ સમાધાન કરશો કે તે છોકરીનું નસીબજ એવું. તેમાં આ-

પણે શું કરીએ ? પરંતુ આ જવાબથી સમાધાન થતું નથી. જેમ કોઇ માંસાહારી પુરુષ પોતાના બહુ પ્રાણીના પ્રારબ્ધમાંજ મરવાતું લખેલું છે એમ કહી તેનો નાશ કરી તેને પોતાના આહારના ઉપયોગમાં લે છે તેજ પ્રમાણેની આ સ્થિતિ છે. આ છોકરી બાલવિધવા ન થઈ બેસે એમ કરવાતું આપણા પોતાના હાથમાં છે.

જ્ઞાનપણમાં લગ્ન કરવાના સંબંધમાં શાસ્ત્રનો આધાર નથી એમ હવે નિર્ણય થઈ ચુક્યો છે. મુસલમાનોએ સિંદુરચાત ઉપર ચઢાઇઓ કરી તે વખતે તરણ કુમારિકાઓ તેમના હાથમાં પડે નહિ તેટલા સાર બાલપણથીજ તેમનાં લગ્ન કરી દઈ તેમને પોતાના પાતકોને સ્વાધીન કરી દેવામાં આવતી હતી એમ એક કથનના છે, અને આ કથનનામાં પણ મને કાંઈક સત્યનો અંશ લાગ્યા છે. સિંદુ પુરાણમાં જે જે લગ્ન સંબંધી ઉદ્દેશ્ય દર્શિએ પડે છે તે સર્વ લગ્નો ઉમરે આવ્યા પછી સ્વયંવર વિધિથી થયેલાં છે. સીતાજીએ શ્રી રામચંદ્રને વરમાળા આરોપી તે મ્હોટી ઉંમરેજ; રૂકિમણીજીએ શ્રી કૃષ્ણને પત્નિકા લખી તે પણ પોતે ઉંમરે પ્હોર્યા પછીજ; અને સાવિત્રીએ પોતાના પૈત્રી તરીકે સત્યવાનને પર્વદ કર્યા તે પણ બાલપણમાં નહિ. આ પ્રકારનાં પ્હેવાનાં વખતનાં ઉદાહરણો આપણામાં છે. વાર બીજા દેશો જોઇએ તો ત્યાં પણ આપણામાં હાલ પ્રચલિત છે એવો દુષ્ટ રિવાજ હોવાતું શું કાને પણ પામું છે? પશ્ચિમ તરફના દેશોમાં, આપણા રાજકર્તા અંગ્રેજ લોકો, ફ્રેંચ ઈત્યાદિ દાઇનામાં પણ આટલી જ્ઞાની ઉંમરમાંથી સંસારની બેડીઓ પગમાં હોમવખતો સાથ નથી. આપણી નજીકના દેશો જેવા કે ચીન, જાપાન, ત્યાં પણ આ રિવાજ હોવાતું સાંભળ્યું નથી. આફ્રિકાના જંગલી લોકો પણ આ બાબતમાં આપણા કરતા વધારે મુદરેલા છે. પુરાતન પૂર્વજોનાં દુષ્ટતા તો કોરણે રહ્યાં પણ પાસેના દેશોમાં પણ જે વાત કોઈ જાણતું નથી, એવો દુષ્ટ રિવાજ આપણામાંજ ક્યા દુર્દૈવથી દાખલ થવા પામ્યો?

જ્ઞાનપણમાં લગ્ન કરવાના રિવાજથી આપણને કેવું નુકસાન થાય છે, આપણા દેશની કેવી રીતે પરતી થતી આવે છે એનો આપણને ખ્યાલ સરખો પણ નથી આવી શકેનો છોકરીનું એકવાર લગ્ન થયું એટલે તે પરતંત્ર થઈ, તેના ઉપર તેનાં સાસુસસરાનો હક થયો. છુટથી વર્તવું, જ્ઞાની છોકરીને લાયકની રમનો રમવી, એ વગેરે છોકરી સાસરે આવે ત્યારે એને મળવાતું ખરું? છોકરીનો જન્મ થતાંજ લાગણીજ ત્હેના લગ્નની વાતની શરૂઆત થાય છે. જાણે કે તેનું લગ્ન થયું એટલે દુનિયાં અંદરની તેની બધી કર્તવ્યતા પુરી થઈ. લગ્ન કોનામાં થતાં નથી? જ્ઞાના જીવજંતુ સુદંતમાં પણ થાય છે પરંતુ લગ્ન અને સંસાર એ શિવાય આપણે સ્ત્રીઓને દુનિયામાં બંધી કાંઈ કરવાનુંજ નથી? આપણે પણ શું પરમાર્થ સાધવાનો નથી? તો પછી આપણું પૂર્વ વય કે જે વખતે સર્વ પ્રકારના છુટ હોવી જોઈએ, અને આપણને કાંઈ પણ કેલવણી મળી આપણાં મન વિશુદ્ધ થવાં જોઈએ, તે વખતે પણ આપણા ઉપર સંસારનું ધુસરું નાંખવામાં આવે તો તે આપણે શા સાર સહન કરવું? જ્ઞેનો, ખાર તેર વર્ષની છોકરી તે શું? અને એ જ્ઞાનાં બાળ બચ્ચાને ઉછેરી શકે પણ શું? જેનું પંડું બાલપણ હતું પૂરું થયું નથી તેજ જાતે માતા થઈ બેસે તો એને માનવદ શોભે પણ કેવી રીતે! ૧૪—૧૫ વર્ષની છોકરીને છોકરાં જાતનાં પણ પુરું આવડતું નથી. વાર તે ઉંમરમાં તે છોકરીની શા-

શારીરિક વૃદ્ધિ પૂર્ણ થઇ ગઇ હોય છે. છોકરીઓનો શારીરિક વિકાસ સાધારણ રીતે ૧૮ મે વર્ષે અને છોકરાઓનો ૨૧ મે-વર્ષે પુરો થાય છે. શારીરિક સ્થિતિ સંપૂર્ણ વિકાસ પામેલી ન હોય એવી અવસ્થામાં છોકરાં યવાના રાજ્યથી રોકડો સ્ત્રીઓ સુવાવડમાં મૃત્યુવશ થાય છે અને આ નિર્દય દિવાળનો ભોગ થઇ પડે છે એ આપણામાંથી કોઇના પશુ-લક્ષ્માં આવતું નથી? જ્યાં માતાનીજ શરીર સંબંધી વૃદ્ધિ અપૂર્ણ, ત્યાં તે છોકરાંનો સંપૂર્ણ વિકાસ શી રીતે થવાનો? પછી આપણી સંતતિ તેજીની, હિંમતની, અને નિર્ભય થાય તે તેમાં હોય કોનો? સાહેબ લોકોનાં છોકરાંનું વળન જન્મે છે ત્યારે ૬ થી ૮ રતલ હોય છે. આપણાં છોકરાં કોક કોકનાર ૪-૪૫ રતલ થાય છે. તેમનાં છોકરાંને રસ્તામાં રગતાં તમે જોયાં હશે કેવાં મજબૂત, દેખાવડાં, બરેલા હાડતાં અને લઠ્ઠા હોય છે? તેમની સ્ત્રીઓ પણ આપણે મુકાબલે કેટલી સશક્ત હોય છે? ૩૫ વર્ષે થયાં એટલે આપણામાં ધૂડપણની શરૂઆત, તે એમનામાં જુવાનીના ખરા બહારની અવસ્થા આપણે ૫૦ થયાં એટલે તરી પાર ઉતર્યા, પછી ૮૦ અને ૯૦ વર્ષની વાતનું ક્યાં?

છોકરીઓને ૧૨-૧૩ વર્ષની ઉંમરમાંથી અને છોકરાઓને ૧૭-૧૮ વર્ષથી છોકરાં થવા માંડ્યાં એટલે તેમનું બાકીનું બધું શિક્ષણ આટલાયું. ઘરમાં કર્તા હર્તા માથાપાન હોય તો પછી તે વપમાંથીજ સંસારનો ભાર છોકરાંએ જોવો જોઇએ, હિંદુ શાસ્ત્રનો સાધારણ નિયમ છે કે પહેલું તપ ન્હાનપણમાં ૧૨ વર્ષ સુધી, બીજું ૧૨ થી ૨૪ સુધી ચરને ઘેર વિધાવ્યાસમાં અને બ્રહ્મચર્ય સેવનમાં પુરું કર્યા પછી પુરુષ ગૃહસ્થાશ્રમને માટે લાયક થાય છે.

એક સાધારણ કુતરાનું બચ્ચું આપણે ઘેર પાળ્યું હોય છે તો તેને માટે આપણે શ્રમ લેવો પડે છે. વખતો વખત એને નિયમિત ખેરાક આપવો જોઇએ, તેને રોજ નહીં વાઘવડું જોઇએ, તેને સારી ટેવો પાડવી જોઇએ, મમત માટે પોતાના મોઢામાં લાકડી પકડતાં, વખતે પાછલાં પગે ઉભા રહેતાં, એમ પણ આપણે શિખવીએ છીએ. તો પછી આ ન્હાનાં ન્હાનાં છોકરાં આપણને થાય તેમના પાસણ પોપણની કેટલી ભારે જવાબદારી આપણા ઉપર આવી પડે છે વાર? નરદેહ પ્રાપ્ત થવો એ મહા પુરુષાર્થનું ફલ છે એવી આપણા લોકોની ગાન્યતા છે. તો દર વર્ષે હજારો ન્હાનાં ન્હાનાં છોકરાં જન્મીને તરત મરી જાય છે એ હજી કોના ઉપર? પ્રાણી જન્મે છે તે આવે એમને એમ પાછા ચાલ્યા જવા માટે નહિ. એક સાધારણ ન્હાનો શો પથરો એક દિવસગર માત્ર હાથમાં રાખી મુકીએ તો તે સુદાંતનો આપણને ભાર લાગે છે. તો પછી નવ માસ સુધી દેહને ઉદરમાં સાચવી રાખતાં કેટલું સંકટ પડતું હશે? આ દુઃખ વધારે ન લાગે તે સારું છત્રી ધરના તો છે. છતાં અતિશય નાણુક એવા પોતાના ઉદરમાં દેહનું પોપણ માતા કરે છે તે આર્ગ્ય ઉપર જન્મનાર બાલક તરફના વાતસલ્ય ભાવને લીધેજ. ને બાલક જો ૧-૨ દિવસમાં મરે તેવા નજીવા કારણથી ગત થાય તો તે માતાને કેટલું દુઃખ થતું હશે? આ બાલક હતા થતી અટકાવવાનું આપણા હાથમાં છે. છોકરાં ન્હાનપણમાં ગત થવાનું એક કારણ તો એ છે કે તે માતાનો શારીરિક વિકાસ જરાજર ન થયો હોવાને લીધે છોકરાં પણ અધીર નાણાં જન્મે છે, અને બીજું કારણ જ્યાં માતાજી ન્હાની ઉંમરની અને તેનેજ સંભાળવાને

બીજાં માણસોની જરૂર, તો પછી ન્હાના બાલકની શી રીતે તે સંભાળ રાખી શકે? એની સંભાળ રાખવામાં સ્વાભાવિક રીતેજ બેદરકારી થઇ જાય છે.

માતાએ જાને આપવાની કેળવણી એટલે ઉત્તમ પ્રકારનું નીતિનું અને શારીરિક શિક્ષણ, તે આ છોકરાને આપવાની યોગ્યતા આવી માતાને શું પ્રાપ્ત થઈ હોય છે? છોકરાંની પહેલી નિશાળ મા; તેમને સર્વ રીતે સુદૃઢ કરનારી, સત્ય ઉપર પ્રીતિ ઉપજાવનારી, દીન મનુષ્યો તરફ પરોપકાર કરતાં શિખવનારી, વડિલ વર્ગ પ્રતિ આદરશુદ્ધિથી વર્તવામાં દોરનારી, છોકરાંનાં કેમલ અંતઃકરણમાં સદૃશ્યોનું બીજ વાવનારી, છોકરાંની ખરી શિક્ષક તો માતાજી છે. મ્હારે કહેવાનું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે કોઈ પણ સ્ત્રી સાધારણ રીતે ૧૮ થી ૨૦ વર્ષની ઉંમર થતા સુધી માનવદેહ તથા ઉપર બતાવેલાં કર્તવ્યો બજાવવાને લાયક હોતી નથી. પણ તેનું લગ્ન ન્હાનપણમાં થયું હોય, પારણામાંથીજ તેને મીઠળ બાધી દીધું હોય, તો પછી આ બાબતો તેનાથી શી રીતે બની શકે?

બાલવિવાહથી બીજાં એક મોટા ગેરલાભ યાય છે. ઇતિહાસમાં દરેક કુટુંબમાં છોકરાઓને કદિ ઘેર ગ્રામ્યમાં આવતા નથી. વિવાહપ્રાપ્તિ અર્થે બીજાં ગામ હોય છે, અથવા ઉદરપોષણ માટે અન્ય દેશ મોકલવામાં આવે છે. પરદેશમાંથી પૈસા કમાઈ આવ્યા પછી તેમનાં લગ્ન યાય છે, અને ત્યાર બાદ તેમના સમારની શરૂઆત થવાની, એટલે તે લોકો પરદેશમાંથી સંપત્તિ પેદા કરી લાવી પોતાના દેશમાં તેનો વ્યય કરે છે. આમ કરવાથી તેમના પોતાના દેશની દોહલતામાં સ્વાભાવિક રીતેજ વધારો યાય છે આપણામાં એકાદ દિવસ સારું મુંબાઈ જવાનું થતાં પણ જીવ ઉપર આવે છે, કારણ કે પાછળ છોકરાં અને સ્ત્રીનું લક્ષ્ણ વળગેલું હોય છે. આને બદલે જો લગ્ન થયેલું ન હોયતો પછી પુરૂષ ગમે ત્યાં જવાને અથવા વેપારગેજગાર કરવાને સ્વતંત્ર થાય. બાલકાગ્રથી નિઃસંતવ પ્રજા ઉત્પન્ન થઈ દેશને નુકસાન યાય છે; તેથીજ રીને પૂર્વાવસ્થામાંથીજ પુરૂષોના પગમાં બાપડી છોકરાંની બેડી પડવાથી, ફાલે તે ડેકાણે જઈ પોતાની ઉન્નતિ તેમનાથી કરી શકાતી નથી આપણા દેશની પડતીનું આ પણ એક કારણ છે.

શરીરસંપત્તિ એ બધી જાતની સંપત્તિમાં મુખ્ય પદે છે. આરોગ્યપૂર્ણ મનુષ્ય દરિદ્રાવસ્થાથી બહીવાનો નહિ, જે કાચો પાકો રોટલો મળે તેજ પાંચ પકવાનથી પણ તેને મીઠો લાગવાનો. રોગી મનુષ્યને જાણું જગત નીરસ બાસે છે. ઐશ્વર્યપ્રાપ્તિ કરી લેવી, ધનવત્યાબ્જ મેળવવી, પોતાની માનસિક, નૈનિક, સામાજિક, રાજકીય, અગર ધાર્મિક સુધારણા કરવી એ સુદ્ધાંતોગે પુષ્કળ આધાર શરીરના આરોગ્ય ઉપર રહેલો છે. આ શારીરિક સ્વાસ્થ્યની પુરૂષોની પેઠે આપણે પણ આવશ્યકતા છે. કેમકે પુરૂષ બહારથી અન્ન વગેરે મેળવી લાવે છે, તેને વ્યવસ્થિત રીતે તૈયાર કરી તેમના સમક્ષ સુકવાનું કામ આપણું છે. એટલુંજ માત્ર નહિ પણ આપણો મ્હેરો કદાચ ઉતરી ગયેલો હોય તો તેની અસર એક બીજા ઉપરથી આખા ઘરમાં ફેલાય છે તેટલા માટે આપણાં શરીર સુદૃઢ રાખવાં એ એક આપણી ફરજ છે. તે સારું મ્હેં ઉપર કહ્યું તે મુજબ ન્હાનપણમાંથીજ છોકરાં થવાની રિયતિમાંથી આપણે છુટકો પડેલો થયો જોઈએ. બીજું, આરોગ્યસાક્ષના નિયમોનું પણ આપણને જ્ઞાન હોવું જોઈએ. શુદ્ધ ખુદ્શી હવા આપણે કેટલી જરૂરની છે,

અથવા ધરની જમીન બેજવાળી હોવાથી સરીરને કેવી રીતે દાનિ થાય છે, અંગર ધરનું ગટરોના નળ સાથે ન હોય તો તેમાંથી નીકળતી દુર્ગંધ જમીનમાં મરી તે અશુદ્ધ દવા ને લીધે વિપમજ્જર જેવા બપંકર રોગ કેવી રીતે ફાટી નીકળે છે, અથવા કોલેરાના વખતમાં પાણીમાં અગાડ થતાં પાણી ઉકાળીને પીવાના ઉપયોગમાં લેવાથી કોલેરાના રોગને આપણે આપણે કેવી રીતે ગચાવ કરી શકીએ છીએ, એવી રોગના વ્યવહારને લગત તથા આપણને અત્યંત ઉપયોગી, એક એ નહિ પણ દર્મરો, બાબતો કેળવણી લેવાથી આ પણે જાણી શકીએ.

પ્રાપ્ત કરેલું જ્ઞાન આપણને જુદી જુદી રીતે કેવું ઉપયોગી થઈ પડે છે એને વિચાર કરવા બેસીએ તો સહેજ સમજી શકાશે. સંસારમાંની છેક નજવી બાબતથી માંડી નરદેહ પામી આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય-કહેતાં આત્મોન્નતિ કરવી-એ બધું સાધી લેતાં કેળવણીના પ્રતાપથી આવડી શકે. છોકરી નિશાએ જાય તો ધરના કામમાં નિરૂપયોગી, થાય છે એવી જે આપણી સમજણ છે તે બુદ્ધિભરેલી છે એમ વિચાર કરતાં ખાત્રી થશે તેને સારી રીતે વાંચતાં આવડતું હોય તો આરોગ્યતાના નિયમોનું જ્ઞાન તેને પુસ્તકદાર થઈ પોતાની પ્રકૃતિ નિરોગી રાખતાં આવડશે. કુરસદને વંખતે આડોશીપાડોશીને તપ જઈ નકામી એક ખીજની એલા કરતાં બેસવાને બદલે જો તે જુનાં પુરાણ વગેરેનાં પુસ્તકો વાંચે તો તે કેટલું સ્તુત્ય થાય ? જેવી રીતે પુરોગ આપણાં જુનાં ધર્મપુસ્તકોને અભ્યાસ કરે છે તેવી રીતે આપણે યા સાધું ન કરવો ? આ સંસારમાં આવી તેમને મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરવાનું છે, અને આપણે મુગાં જનાવર પ્રમાણે આવ્યાં તેવાં જ પાછાં જવાનું છે! આપણા ધરની અંદર આવજા કરનારી ચક્રીઓ સુદ્ધાંતને પોતાનાં અર્થમાં પોષણ કરતાં, તેમને માટે સુધઃ માળો બાંધતાં, ચાંચમાં ઘાલી ખંદારથી દાણા લઈ આવી પોતાનાં તરતનાં જન્મેલાં અર્થમાં માટે સંભાળથી ભરી સુકતાં, આ બધી બાબતો કેવળ ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓને પણ આપણી પેઠેજ આવડે છે. તો આપણને પરમેશ્વરે જે વિચાર કરવાની શક્તિ આપી છે તેનો આપણે શો ઉપયોગ કરીએ છીએ ? એકાદ સુંદર બગિચામાં આપણે જવાનું થાય તથા ત્યાં જુદા જુદા પ્રકારનાં સુંદર ખીલેલાં પુષ્પો ખીલી રહ્યાં હોય અને કાંઈ આપણને કહે કે તે તરફ તમે જોશો નહિ, આંખો બંધ કરો, તો આપણા પ્રતિ કેટલો અન્યાય કર્યો એમ આપણને લાગશે ? અથવા તો કાંઈ મધુર દેવકી તંન ચાલી રહેલું આપણા કાને પડવા જોશું હોય અને તે સાંભળશો નહિ એમ આપણને કહેવામાં આવે તો આપણને કેવું મારું લાગશે ? ખીજાં જનાવરોને, પશુપક્ષિ આદિને, ચક્ષુ, કર્ણ, ઇન્દ્રિયો પાંચ ઈન્દ્રિયો આપેલી છે. આપણું મનુષ્ય જાતિને મન એ ૭ ફી ઈન્દ્રિય આપેલી છે. ચક્ષુનું કામ જોવાનું, કાનનું સાંભળવાનું, રસનાથી પદાર્થને સ્વાદ લેવાનું, તેવી રીતે મનનું કામ વિચાર કરવાનું છે. આજુબાજુના જનાવરો કંઈ મનુષ્યપ્રાણીને શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત થયું છે તે માત્ર વિચારશક્તિને લીધેજ. તો જન્મ ખીજા ઈન્દ્રિયોને પોતાનું કામ કરવાનું હોય છે તેમ મનને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવાનું જ કામ છે તે આપણે ન કરી લીધું તો પછી આપણે પશુવત્ શું ન થયાં ? જુઓ છેક ન્હાની ન્હાની બાબતો પણ આપણે જાણતાં નથી. આપણે જે પૃથ્વી ઉપર વસીએ છીએ તે એક સરખી રીતે સૂર્યની આસપાસ ફરે છે. સૂર્ય એ કે સાવ ન્હાનો જણાય છે તોપણ આપણી પૃ-

ધ્વી કરનાં તે ૧૩ લાખ ગણો મોટા છે. સાદી હમેશની વાતો આપણનેજ સબધ ધરાવતી, લોકને સગતી નહિ—એટલે આપણા યરમા ઝોરડા કેટલા છે, અથવા જનનાં પગથિયાંની પહોળાઈ શી છે એ સંબંધી આપણને જેવી માહિતી હોય છે તેવીજ વિચારતમાં ૧૦ વર્ષની ઉંમરનાં છોકરાં, જુદી જુદી ઋતુઓ શી રીતે બદલાય છે, અથવા ગૃહસ્થ યાવ છે એટલે શું એ વગેરે બાબતો સંબંધી માહિતી ધરાવે છે, અને તે આપણે જાણતાં નથી. જેવાં જન્મીએ છીએ તેવાંને તેવાં આપણે મૃત્યુવશ યથાએ છીએ એ ખરાખર નથી. આપણે આપણી પોતાની ઉન્નતિ કરવી જોઈએ. આપણે પડે જાનકુલ યયાં એટલે આપણા ધરના માણસો, હૈયાંછોકરાં પણ, આપણાજ અનુકરણથી ડાહ્યાં યશે, બહુ વેગળે જવું શા માટે ? છોકરાંને નિશાળે મુક્યો એટલે મહેતાજ તેને પાટી ઉપર “ અમા ” લખી આપે છે, પછી આઠ દિવસ સુધી તે “ અમા ” જ ચાલે છે. ખુશુ છે કે ૪૦-૫૦ છોકરાં ઉપર એક સરખું ધ્યાન આપવાનું તેનાથી શી રીતે જાની શકે ? એટલે વખત પણ તેને હોતો નથી. વળી ચાર આજુબાજુનાં છોકરાં એકઠાં મળે તો એકએકની ખોડખાપણ કાઢવા માંડે છે એકના દુર્ગુણનો પાસ ખીજાને લાગે છે, વળી મહેતાજનો માર ખાવો પડે તેતો જુદોજ પોતાના ફાંકરાંને બીજા કોઈ મારે એ કંઈ માતાને ગમશે ? જો તે માતાને લખતા વાંચતાં આવડતું હોય તો તે કેટલા પ્રેમથી પહેલે પાઠ તેને પાટી ઉપર લખી આપશે ? નિશાળમાં જ પાઠ શિખરતાં મહેતાજને આઠ દિવસ લાગે છે તે રહેઝાઝથી અર્ધા કલાકમાં તે માતા શિખવી શકશે. અને તે શિખરતાં માતાને પણ કેટલો આનંદ યાય છે ? તથા છોકરૂં પણ પોતાના જન્મનું સંધનું દૈવત જે માતા તેની પાસે કેટલા લાડ અને પ્રેમથી મૂળાંદર શિખશે ? તેવીજ રીતે કામકાજ ન હોય ત્યારે કાગડા અને ચકલીની નિર્માલ્ય વાતો કહેવા એસવા કરતાં ઇતિહાસમાંથી પોતાના પૂર્વજોનાં પરાક્રમ સંબંધી વાતો કહેવાનું જાની શકશે. ‘છોકરાંનું’ અંતઃકરણ કામજ અને સ્વભાવથીજ અનુકરણશીલ હોય છે. ધરનો વડિલ વર્ગ જે કરે તેવું સ્વાભાવિક રીતેજ તેઓ અનુકરણ કરે છે. આવી વખતે બોધકારક વાતો તેમને કાને પડે તો તેમની ઉત્તમ વ્યક્તિ પ્રમાણે આપણે પણ યથાએ એમ આભાવિક રીતેજ તેમને લાગણી યઈ સારી જાળવો તરફ તેમની પ્રવૃત્તિ યાય છે. શિવાજીની રમત રમતાં આપણાં છોકરાંને આપણે કેટલીવાર જોઈએ છીએ ? એક શિવાજી યાય છે, બીજાને તેનો સરદાર બને છે અને કિલ્લા સર કરવાનું કામ યાલેખું હોય છે. કીક.

લખતાં આવડવાથી બીજાને પણ એક પ્રાયદો યાય છે. આપણા ધરનાં માણસો પરગામ ગયાં હોય તો તેમના કુશલ સમાચાર જાણવા માટે આજુબાજુ પાડોશીને ઘેર જઈ કાલાવાલા કરવાની આપણે જરૂર રહેતી નથી. પોતા ઉપર આવેલા કાગળપત્ર પોતે વાચી તેનો ઉત્તર લખી, આપણા ધરના ક્ષેમ ખુશીની ખબર પોતાના માણસોને જણાવી શકીએ. તેમજ હિસાબ રાખતા આવડે તો આપણે દરરોજનો હિસાબ રાખી આપણા પતિનું અર્ધ કામ ઓછું કરી શકીએ. હિસાબ રાખવાથી જોઈએ તે દરતાં વધારે ખર્ચ પણ આપણે કરવાનાં નહિ. ધર આગળજ યાદબાજી અથવા બીજા સામાન લેવાનો હોય તો આપણને કાંઈ ઠીંગે દસાવી શકવાનું નહિ. તેવીજ રીતે શિવજીકામ આપડું હોય તો આપણી ચોળીએ, પુરુષવર્ગ માટે પહેરણ, કાટ, છોકરાં સાદ જામનાં

ધર્માદિ બહાર દરેજ કને ન ચિવડાવતાં આપણે પેલેજ તૈયાર કરી શકીએ, અને તેથી
 તેટલે અંશે આપણો સંસાર કરકસરથી ચાલી શકે. હાલમાં પાકશાસ્ત્રના વિષય ઉપર
 એટલે પકવાન કેવી રીતે કરવાં, તેમાં સી સી વસ્તુ ક્યા ક્યા પ્રમાણમાં ભેદએ વગેરે
 બાબતનાં પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે. સારાંસ એટલેજ કે છોકરીને નિશાળે જવાનું ચંદાથી
 સંસાર ચલાવતાં આવડવાનું નહિ એમ જ મનાય છે તે બોલું કરી વિદ્યા ભણવાથી
 સંસારયાત્રા માટે આપણે ખચીતજ વધારે લાયક થઈશું. પહેલાં એક ગાન્યતા એવી
 હતી કે જે છોકરીઓને નિશાળે મોકલીએ તો પુરુષોએ શું રાટલા ધડવા બેસવું? પ-
 રંતુ જેવી રીતે છોકરાને વેપારમાં નાખવાનો હોય તો રાજઆતમાં નિશાળે સુકી શિક્ષણ
 આપવાથી તે વધારે યોગ્ય થાય છે, તેવીજ રીતે છોકરી નિશાળે જઈ વિદ્યા ભણે તો
 સંસારના કામ માટે વધારે લાયક થવાની, બીજી પણ એક કલ્પના. કદિ કદિ કલ્પનામાં
 આવે છે કે છોકરીને ચોપડીઓ વાંચતાં આવડ્યું એટલે તેના વિનયનો નાશ થઈ તે અ-
 વિવેકી નિવડવાની. પરંતુ ખરે જોતાં વિદ્યાથી ઉલટો વિનય આવે છે. આપણા કરતાં શ્રેષ્ઠ
 માણસ મળે તો જેવી રીતે આપણે નમ્ર થઈએ છીએ, તેમ પુસ્તકો વાંચવાથી ઉલટું
 દુનિઆમાં કેટલું અપાર માન ભરેલું છે અને તેને સુકાળસે આપણે કેટલાં અપૂર્ણ છીએ
 એમ આપણને જણાઈ આપણે વધારે નમ્ર થઈએ છીએ. વળી જુવો કે આપણો પુરુષ-
 વર્ગ વિદ્વાન થતો જાય છે. તેમની સહચારિણી સ્ત્રીઓ આપણે જે અજ્ઞાનમાં જ કુમેલી
 રહીએ તો આપણે તેમની સહધર્મિણી તરીકે સી રીતે શોભી શકીએ? ઘરમાં એકાદ ગાય હોય
 તો તેની સાથે જેમ વર્તાય છે તેમ આપણી સાથે પણ ચલાવી લેવાનો વારો આવશે. કાંઈ
 કાંઈ વખત આપણી સ્ત્રીઓની ચોખ્ખતા કેટલી ઓછી લેખાય છે? કેટલાક પતિ પોતાની
 સ્ત્રીને મંદવાડ આવતાં મ્હારી પાસે આવે છે અને બહુ દરગરીને કહે છે કે અમારી સ્ત્રીને
 ગટાડો; પણ તેનું કારણ તેઓ શું જતાવે છે તેની તમને ખબર છે? મારામાં બીજવા?
 લગ્ન કરવાની સત્તા નથી માટે મ્હારી સ્ત્રીને સાજી કરો, એટલે ઘરમાં દૂધ આપનારી એકજ
 ગાય હોતાં મ્હારામાં બીજી ગાય લાવવાની શક્તિ નથી તેટલા માટે આને ન લઈ જશો
 એમ કહેવા જેવું થાય છે. બહેનો, આટલી બધી આપણી ઉતરતી સ્થિતિ ધવાતું કારણ
 આપણું અજ્ઞાન છે. આપણે અજ્ઞાન હોવાના સમજથી આપણી આવી હાલત થઈ છે એ
 સુધાં પણ આપણને જણાતું નથી. આટલા દિવસ સુધી જે કાંઈ તે બાબતમાં બેદરકારી
 થઈ ગઈ તે બમ્મ છે; હવે આવો, આપણે કાંઈપણ જ્ઞાન મેળવવાના યત્ન કરીએ. આપણે
 પડે નહિ તો નહિ, પરંતુ આપણી છોકરીઓ અને વધુઓને નિશાળે સુકી, ચાલો, આ-
 પણે તેમને વિદ્યાદાન આપીએ. તમે કહેશો કે આપણા વડિલોએ જે જે ક્યું નથી તે
 આપણાથી શી રીતે થાય? પરંતુ આ વિચારજ જુલમરેસો છે. જેવી રીતે પોતાના ચિ-
 બ્ધને હાથે પોતાનો પરાભવ કરાવવાની એટલે પોતાના કરતાં પોતાનો શિષ્ય વધારે કુશળ
 નિવડે એવી ઇચ્છા ગુરૂને થાય છે. તેવીજ રીતે પિતા પણ પોતાનો પુત્ર પોતા કરતાં
 અધિક બુદ્ધિશાળી નિકળે એમ ઇચ્છે છે. અને એકંદર રીતે જગતનો નિયમ પણ આજ
 છે. દિવસે દિવસે દુનિઆમાં સુધારો થયા કરે છે. તેમાં આપણેજ પાછળ પડીએ તો આ-
 પણી સ્થિતિ જંગલી લોકો જેવી થવાની, અને થોડે ઘણે અંશે તેમ થઈ પણ છે. આ-
 પણા ઉપર સુજરતો હડહડતો અન્યાય આપણે સમજી શકતાં નથી અને સુગે મ્હોએ વેદી

ચૂપ બેસી રહીએ છીએ. એટલા માટે આપણે આપણા હાથ પગ આપણા વડિલો કરતાં વધારે હલાવવા નોંધીએ. વળી તેમના વખતમાં આપણી સ્થિતિ જુદા પ્રકારની હતી. આપણા પૂર્વજોએ પોતાનું રાજ્ય ખોઈ નાખી આપણને પારકાના દાસ બનાવી મુક્યા નહોતા તેમના કાગમાં આપણા દેશની દોષતને હાલ જેવી જોવા વળગેલી છે તેવી મ્હોટેવી નહોતી. તે વખતે આપણા દેશની અંદર આપણે માટે ખાવાનું પુષ્કળ હતું. હાલમાં ચારે તરફથી આપણી સ્થિતિ કંગામ થતી જાય છે. હવે આપણે પોતાનાં શરીર જેમ જાને તેમ મજબૂત કરવાં નોંધીએ. આપણે કરકસરથી રહેવાની ટેવ પાડવી નોંધીએ. આપણો સંસાર વ્યવસ્થિત રીતે ચલાવતાં આપણે શિખવું નોંધીએ. અને આ માટે સુખ્ય ઉપાય કહીએ તો કેળવણીજ છે. જેવી રીતે ધરેણું કરાવી આપો એમ કહી આપણે પુરોની પાછળ લાગીએ છીએ, તેવી રીતે અમને કેળવણી આપો આમ કહી આપણે તેમનો છેડો પકડવો નોંધીએ. ધરેણું વડે જેમ જાણ શરીર શોભે છે, તેમ વિદ્યાથી આપણું અંતઃકરણ દીપ્તિ ઉકરશે. આપણા પુરોને આપણે પંડે કહેવું નોંધીએ કે તમે અમને વિદ્યાદાન આપો. તમે સ્વાર્થી ન થાઓ. તમે અમને કેળવણી આપશો તો અમે તમારી સંસારયાત્રામાં તમને ખણી ઉપયોગી થઇ પડીશું. એમ, આવો, આપણે તેમને કહીએ. કોઇપણ પ્રકારનો સુધારો કરવાની વાત આવે છે એટલે આપણો પુરુષવર્ગ સ્ત્રીઓનું બંધાનું આગળ ધરે છે તે કારણ દૂર કરી નાંખવા માટે, આવો, આપણે તેમને પ્રવૃત્તિમાન કરીએ. સંસાર રૂપી ગાડાના એક પૈડાનો બાર માથે લેવા આપણે તૈયાર છીએ. તે કવી રીતે લેવાં એ અમને શિખવો એમ, આલો, આપણે તેમને કહીએ.

અત્યાર સુધી મ્હેં કેળવણીની જરૂરીયાત વિશે માત્ર એકતરફી વિવેચન કર્યું છે. સંસારમાં અને વ્યવહારમાં ઉપયોગી થઇ પડશે એટલા માટે આપણે વિદ્યા સંપાદન કરવી એટલુંજ માત્ર કહેવાથી એક જાતનું મનનું સાંકડાપણું ગણાશે. પરમેશ્વરની ભક્તિ કરવાથી આ પ્રકારનો અમુક લાભ થશે તેટલા માટે ઇશ્વરસ્તવન કરવું, અથવા ખર્ચ બોલવાથી તમને એક ચોક્કસ આવો લાભ થશે તેટલા માટે સત્ય વૃત્તિથી ચાલવું, આ પ્રકારનો બોધ જેવો સ્વાર્થી અને આપમતગ્નથી છે તેવીજ રીતે ઉપરના વિષયનું આપણું અર્ધુપર્ધુ વિવેચન કરવાથી મનનું સંકુચિતપણું દેખાડ્યા જેવું થશે. દેવપ્રતિ આદરમાત્ર અને શ્રદ્ધા રાખવાની તે કોઇ પણ હેતુ માટે નહિ, પરંતુ માત્ર તે એક મનમાં આનંદ ઉપજાવે એવી દ્રવ્ય છે તેટલા સારજ; અથવા સત્યથી ચાલવું તે કાંઈ અમુક ઇશ્વર્ય પુરસ્કાન નહિ, પણ સત્ય શિવાય આપણો બીજો કાંઈ ધર્મજ નથી તેટલા માટેજ. આ પ્રમાણે કેળવણી લેવાની, આપણાં મન વિસ્તીર્ણ કરવાનાં, તે ફક્ત મનનો એવો એક ધર્મ છે તે કારણસરજ. આમાં બીજા પ્રકારનો કોઇ પણ સ્વાર્થી વિચાર દાખલ કર્યો તો ચા નની યોગ્યતા ઘટાડ્યા જેવું થશે. જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે પુરુષ અને સ્ત્રી એ બેદ રહેતો નથી. અંતઃકરણ અને વિચારશક્તિ એ આપણે જાનેને એક સરખાંજ હોય છે. તે વિચારશક્તિને યોગ્ય રીતે કેળવવી એ દરેક મનુષ્યની દ્રવ્ય છે. આપણામાં પ્રત્યેક સંબંધી માન્યતા પ્રચલિત છે. એ માન્યતા માટે કાંઈ આધાર હો કે ન હો, પરંતુ તેમાંથી એક ખટુ સારો બોધ ગ્રહણ કરવા જેવો છે. આત્મા અમર છે એવો નિશ્ચય રાખી આપણે વૃત્તવાનું કરીએ તો જન્મમાલે જે આત્માને આપણા સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો છે તેને

એકની સ્થિતિમાં આંખણે 'હા' જોઈએ તો આવતા જન્મમાં આ જન્મ કરતાં આપણે વધારે ઉત્તમ દશા પ્રાપ્ત કરીશું, તેમ ન થતાં આપણે નીચે ઉતર્યા તો પશુપક્ષિની યોનિમાં જન્મ પામી ઉવટે છે. છેલ્લે પગથિયે જઈ પહેંચીશું. આ દેહપન્ના સંવધા નકામી નથી. ગમે તેમ હોય, તો આંખણે આપણે આપણા આત્માની ઉત્તિ કરવી જોઈએ. એ તો નક્કી છે. આ ઉત્તિ નિશાંતમાં મળતાં પુસ્તકો શિક્ષણથી જ થાય છે. જોમ કહેવાનો મહારો આવડ નથી. આ સંવ સંસાર શિક્ષણ મેળવવાની એક શાળા છે. તેમાં પુસ્તકો શિક્ષણ એ તેનો એક પ્રદેશ છે એટલું જ. મહારે કહેવાની મતલબ એ જ છે કે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવી એ આપણું મુખ્ય કર્તવ્યોમાંની એક શરત છે. એમ લક્ષમાં રાખી આપણી હમેશની વર્તણૂક થવી જોઈએ.

ઉપરના વિવેચનમાં હું ધરેણું સંબંધી જે ચાર શબ્દો બોલી ગયો છું. આપણે અંદરે હોશની સ્વારી નીકળે એટલે હાથી, ઘોડા, અને મંદારામનાં ખીખ જતાવરો સોનારવાના દાગિનાથી શંખંગરાપલાં દટિએ પડે છે. તે અત્રંકારા ઉપરથી રાંજનું એક જ નેવી રીતે આપણે કળી શકીએ છોએ, તેવી જ રીતે આપણા પતિનું એક જ આપણે આપણા ધરેણું દાગિનાથી દેખાડીએ છીએ એટલું જ. આ અત્રંકારો સ્ત્રીધન ગણાવાથી સંકટને સમયે આપણને ઉપયોગી થઈ પડે છે એ ખરૂ છે. પરંતુ તે ધનનો આગા કરતાં પણ વધારે સારી રીતે ઉપયોગ કરવાના રસ્તા છે. સાધારણ રીતે શર શર વળનનાં ગોટ પાટલીઓ હાથમાં મોખી મુક્યાં હોય એટલે કંઈને ખાસે રૂપિયા નકામા કાંઈ પણ ઉપયોગમાં ન આવતાં હાથમાં પડી રહે છે. આ દળર આસેની સુંડી વેપારની અંદર રોકવામાં આવે તો ૧૦ વર્ષમાં આજમાં જોડી ખીજ એટલી જ રકમ પેદા થઈ શકે; અથવા તે સુંડી બાજે મુકાય તો, તેના બાજ ઉપર એક જ નુષ્કનો નિર્વાહ ચાલી શકે, એટલે જે રકમ આટલી જ થી ઉપયોગી થઈ પડે તે આપણી દાગિના પહેરવાની હોંસને લીધે કેવળ નકામી જ પડી રહેવા છોએ છીએ. અર્થસાક્ષી દૃષ્ટિથી જોતાં દાગિનાની જાળમાં ખીખ પણ ફેટાકા જેરનામ જતાથી રાકાય. પરંતુ સાધારણ રીતે આપણે એટલું લક્ષમાં રાખીએ તો ખસ છે કે, દે. પ્રો. આગરકરના કહેવા મુજબ, આપણા પતિનું એક જ દેખાડનાર બોલતું ચાલતું સાધન આપણે જાતે જ છીએ, તેમાં આટલું કાંઈ આજાપણ આપણને જણાવા માંડ્યું. આમ વિચાર કરવાથી આંખણી દાગિના પહેરવાની હોંસ સ્વાભાવિક રીતે જ ધરી જશે; અને તે પૈસા ખીખ વધારે સારા કામમાં વાપરવા માટે આપણે જ આપણા પતિની માછળ લાગીશું.

જેનધર્મમાં પરોપકાર પુદ્ધિ ઉપર જે ભાર મુકાય છે તે જદમ શરૂઆતમાં જ મહે તે ધર્મની પ્રશંસા કરેલી છે. પરંતુ તેમાં દોષનો અવકાશ હોવાનું મને જણાય છે. આપણામાં ન્દાનાં હૃદયનું અને પશુપક્ષિ તરફ જુદાવા રાજમાંનું કહેવું છે. તેમજ આંધ્રમાં લુકાં માટે પણ દાનધર્મ કરવાનાં સંબંધમાં પુષ્કળ ઉદ્દેશો હશે. પરંતુ આ દુનિઆમાં અરેખર દુઃખી, પીડાતા, કંહેતાં રાગધસ્ત લોકો, તેમના પ્રતિ પંચ આપણી દેટલીક ફરજ છે. તે તરફ આપણું સંજ્ઞ દોરવું નથી. આ જાળમાં પશુ ખીખ દેશો આપણા કરતાં અગાડી વધેલાં છે. વિકાસલમાં પુદ્ધિ રાણીસાહેબ નંદાવાનામાં જઈ રોગીઓની પુષ્કળ પાછ કરે છે. ધણી મોટા લોકોની સ્ત્રીઓ ગરિબ-ગરબીને મેર-નય છે. કાંઈ કેટલાં મનુ-

બધા આગરની પડયા હોય અને તેની પાસે પુરતાં ગરમ કપડાં ન હોય તો તેમોકલી આપે છે. કોઈક જૂનમરાથી પીડાતું હોય તો તેને અન્ન પુરું પાડે છે; ન્હાનાં ન્હાનાં છોકરાં માંદો પડયા હોય તો તેમને ગમત માટે જુદા જુદા પ્રકારની રમતો પ્હોચાડે છે. જેઓની શક્તિ ન હોય તેઓ પોને જાતે દંદીની સારવાર કરે છે. માંથુસ માંદો પડે એટલે તે તદ્દન પરત્વે થાય છે, તે વખતે તેને વખતોવખત ઓસડ આપતું, તેણે પ્હેરેલાં મેલાં વસ્ત્રો બદલાવવાં, તાન આંચો હોય તો માથા ઉપર બીતું પોતું ચુકલું, અથવા ગરમી થતી હોય તો પવન નાંખવો, અગર કોઈ સુવાવડમાં હોય તો તેનો છુટકારો કરવો; આ કામો આપણે સ્ત્રીઓને હાથેજ થવા જોઈએ છે. જે કોઈને પોતાનો દેહ પરોપકારમાંજ ગાળવાની ઇચ્છા હોય તેને ઉપર જતાવેલો રાગીઓનું એટલે દુઃખપીડિત મનુષ્યોનું દુઃખ નિવારણ કરવાના શિયાય બીજે ક્યો મોટો પરોપકાર કરવાનો ગણશે ? જેમની આવાં કામ કરવા તરફ પ્રીતિ હોય તેમણે તે અવશ્ય સિખવા એમ મ્હારી તેમને સચિનય સચના છે.

હવે એકંદર રીતે સ્ત્રીઓ તરીકે આપણી શીશી કરીએ છીએ તેનો આપણે યોગ્ય ધરો વિચાર કરીએ. પતિવ્રતા સ્ત્રી જે ધરમા પ્રમનપણે વસતી હોય તે ધરને કવિઓએ સ્વર્ગની ઉપમા આપી છે. ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ, એ ચારે પુરુષાર્થ સાધી સેવામાં પુરુષની સુખ્ય સહાયકારી તેની પત્ની એજ છે. મંસારમાં તેની સુખદુઃખની ખરી ભાગી. વધુ પણ તેજ છે. પતિપત્ની એ શરીરદ્વારા એ જુદાં છે એ ખરું, પરંતુ અંતઃકરણથી એકરૂપ થએલાં હોય છે. પુરુષોમા જે પ્રમાણે ધર્મ, શૌર્ય, વિવેક, ઇત્યાદિ ગુણો રોમે છે, તેવી રીતે કોમલતા, દયા, વિનય, પ્રેમાગ્રણ્ય, વગેરે ગુણોથી સ્ત્રીઓ વધારે મોહકતા પ્રાપ્ત કરે છે. સ્ત્રી એ કુટુંબની અંદર રાણીડે છે. કુટુંબરૂપી રાજ્યમાં તેની મત્તા મંપૂરું ચાલે છે. પ્રેમ એ તેના ગળ્યમાં તેનો કાયદો છે. પ્રેમથી તે પોતાના પતિ-ને અને પુત્રોને પોતાના વસતર્ત્તિ જનારે છે. અતિશય સખત એવા રાજના હુકમનું એક વખત ઉક્ષાંધન થઈ શકે, પરંતુ માતાની એક આજ્ઞા પણ તોડે શકાય નહિ એવો ધરમાં તેનો મોભો હોય છે. અતીત, અબ્યાગત, કોઈ તેને ઘેરથી ખાલી હાથે કદિ પાછાં ફરવાના નહિ, સુજનતા અને પરમેશ્વરની બક્તિ તેના અંતઃકરણમા મૂર્તિમંત બની વાસ કરી રહ્યાં હોય છે. તે કારણથી ઘડીમર પણ તેનો સહવાસ બીજાને થવો એ મોટો લાભ ગણાય છે. કામ વગર અથવા સ્વસ્થપણે બેઠી રહેવી તે કદિપણ જાણુની નથી. અસ્થિતપણું, સુપડતા, સ્વચ્છતા, વગેરે ગુણોને લીધે તેના ધરમાં પેસતાંજ મન સુપ્રસન્ન થાય છે. દુઃખી મનુષ્યોનું સાતત્ય કરતું એ તો તેને સ્વાભાવિક રીતેજ આવડેનું હોય છે, અને ઉત્તમ પત્ની, પ્રેમાગ્ર બામિની, સુશીલ માતા, સ્નેહપાત્ર સખી, ઇત્યાદિ ગુણોથી વિભૂષિત થએલી હોવાથી ધરમાં એકદં દેવી પ્રમાણે વિગજે છે.

પ્રેમના, આ દેવીપદ પ્રાપ્ત કરી સેવાને, આથી, આપણે દરેક જાતુ ખાંતથી પ્રયાસ કર્યા મંડીએ. પ્રયત્ન કરતાથી નર નાગવજ્ર રૂપ થઈ જાય છે એમ આપણામાં કહેવાય છે આપણે મન ઉપર લીધા પડી ઉપરનું પદ મેળવતાં આપણને બહુ વખતનહિ લાગે માનુ આપણી આ અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાંથી આપણે જાગત થવું જોઈએ.

સુન્દરી સુબોધ.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु

(પ્રસન્ન દેવતા રહે નર્તી પામે સન્માન સુન્દરી)

મર્વેગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક ૨	}	પ્રકાશ,	{	૪ સ ૧૯૦૬ અપાદ.
૨૧ ક ૬૧		બાન્ધુસમાજ.		નિમ ૧૯૧૧ જુલાઈ.
		વિપયમૂલ્ય		

મિલપરિભાગ	સે. ૧૬	૪૮
-----------	--------	----

દા. ૧૫૬૫.

૨ મ્હારી માત્ર ૭મી	(૨ મુખ-ધુ)	૨૪૧
--------------------	--------------	-----

શુદ્ધિ.

દેશકવિતિનો પાથો —

ગામિનિશિખરુ—સ્ત્રીલેખ.	(નિશ)	૨૮૩
------------------------	---------	-----

૨ મ્હારી માત્ર ૭મી.

પ્રાચી. ભારતના સ્ત્રીલેખ.	(૩ રાત્રી)	૨૮૬
---------------------------	--------------	-----

જાપાની મહાનસી હરો-કો	(૨૦ હે-હિન-તો)	૨૮૮
----------------------	------------------	-----

માતાલિહરિ.

એક રમણનિરાગર.	(નિમ, જાન્યુઆરી.)	૨૫૨
---------------	---------------------	-----

વિદ્યાકથા.

કુદરતના વિવિધ સમકાર.	(૨૨ સ્ત્રી. નો. ૪૮૨૦૦૦૦ ૫૫)	૨૫૫
----------------------	-------------------------------	-----

સ્ત્રીઓએ પોતાના તથા બાળકોની સ્ત્રીઓ માટે સુધારના

કથાઓ આપતું વોલ્યુમ. (૧૦ એન. ૭. ૨૦૦ એન. એન. એન. એન. ૨૫૬)

લવાજમની રહેંચ.

૧૮૬ (નં ૧૪૧) દા નવત કિશોર તખ્તસિ હજી હોમ્પીટલ (વ ૨) બાવનગર	૧--૪--૦
૧૮૭ (નં ૧૪૩) સૌ બ્લેન જ્યાવક્ષમી સુનીલાલ (વ ૨) વેરાવળ	૧--૪--૦
૧૮૮ (નં ૧૧૩) સૌ ચદ્રા	(૧ ૨) અમદાવાદ ૧--૪--૦
૧૮૯ (નં ૪૧૩) રા સુન્દરાલ કેવળરામ વોરા	(વ ૨) માગરોળ ૧--૪--૦
૧૯૦ (નં ૪૧૪) ,, નટવરલાલ દુર્લભજી વૈધ	(વ ૨) માગરોળ ૧--૪--૦
૧૯૧ (નં ૮) ,, રમણિકલાલ બેચ-લલ	(વ ૨) અમદાવાદ ૧--૪--૦
૧૯૨ (નં ૨૦૪) ,, પુરષોત્તમ મજાન	(વ ૨) અમદાવાદ ૧--૪--૦
૧૯૩ (નં ૪૧૫) , રેવાસ કર જમજીવન	(વ ૨) મુગાઈ ૧--૪--૦
૧૯૪ (નં ૪૧૬) ઓશિસુધુ પદ્મત પાટણાના લેડી મુ	
મિસ બોર	(વ ૨) વડોદરા ૧--૪--૦
૧૯૫ (નં ૨૮૨) રા નટવરનાન કનૈયાલાલ	(વ ૨) કુકાલાન ૧--૪--૦
૧૯૬ (નં ૨૪૨) , ઈન્દુલાન સુનીલાલ	(૧ ૨) અમદાવાદ ૧--૪--૦
૧ ૭ (નં ૪૬) ,, ગદુલાલ ગોપીલાલ બી. એ	(વ ૨) અમદાવાદ ૧--૪--૦
૧૯૮ (નં ૨૧૬) મૌ ત્રિલાલેરી રમણલાલ બી એ	(૧ ૮) અમદાવાદ ૧--૪--૦
૧૯૯ (નં ૪૮) સૌ ચારદ ગૌરો સુમ તરાય બી એ	(૧ ૨) વડોદરા ૧--૪--૦
૨૦૦ (નં ૧૪૫) ના યગવતરાય ગોપાળરાય બી એ	(૧ ૧) અમદાવાદ ૧--૪--૦
૨૦૧ (નં ૪૧૭) રા શ્યામાઈ હાથીભાઈ પટેલ	(વ ૨) મહુવા ૧--૪--૦
૨૦૨ (નં ૧૦૬) ના ચંદુલાન મોહનલાલ	(૧ ૨) અમદાવાદ ૧--૪--૦
૨૦૩ (નં ૮૫) રા દા મણીનામ સુનીલાલ	(વ ૨) પાટડી ૧--૪--૦
૨૦૪ (નં ૪૧૮) રા પુ વનતરાય જસવતરાય બી એ	(વ ૨) મહેમાણા ૧--૪--૦
૨૦૫ (નં ૪૫) રા ઠા નારણજી ઉમરશી	(વ ૨) મુગાઈ ૧--૪--૦
૨૦૬ (નં ૨૬૫) રા નરોત્તમદાસ ખાજીજી	(વ ૧) મુગાઈ ૧--૪--૦
૨૦૭ (નં ૨૧૬) મિસિસ મનિયાઈ નારાયણજી હરિભાઈ	(વ ૨) મુગાઈ ૧--૪--૦
૨૦૮ (નં ૩૦૭) રા ડકેશરાય જુહારાય દેસાઈ	(૧ ૨) કાનોલ ૧--૪--૦
૨૦૯ (નં ૨૮૫) રા હીરજી કાનજી શાહ	(વ ૨) મુગાઈ ૧--૪--૦
૨૧૦ (નં ૨૭૩) ડોક્ટર લક્ષ્મીપ્રભાદ ગીરધરનાથ	(વ ૨) ખેડા ૧--૪--૦
૨૧૧ (નં ૧૮૪) બાઈ વેજ્યાઈ જોહાભાઈ આજુદજી	(વ ૨) મુગાઈ ૧--૪--૦
૨૧૨ (નં ૨૫૩) રા ટી કે કોકેર	(વ ૨) મુગાઈ ૧--૪--૦
૨૧૩ (નં ૧૦૮) રા મુસારજી નરોત્તમદાસ	(વ ૧) મુગાઈ ૧--૪--૦
૨૧૪ (નં ૨૭૨) રા માધવલાલ ઝવેરીલાલ વાગિક	(વ ૨) ગોધરા ૧--૪--૦
૨૧૫ (નં ૪૧૬) રા લક્ષ્મીદાસ બી બાબાઈ પટેલ	(વ ૨) પારડી ૧--૪--૦
૨૧૬ (નં ૧૦૧) ના કેસવલાલ સંકિર્ણજી જૈન લાખણેરી	(૧ ૨) માણુમા ૧--૪--૦
૨૧૭ (નં ૫૬) રા દેસાઈ દિમતલાલ પરશુનાથ	(વ ૨) પેગલદ ૧--૪--૦
૨૧૮ (નં ૪૨૦) રા ગોપીનાથ સાયબાઈ મળ્લમુદર	(વ ૨) પેટવાદ ૧--૪--૦
૨૧૯ (નં ૪૨૧) મણીમહેન પ્રભાસકર	(વ ૨) સિદ્ધપુર ૧--૪--૦
૨૨૦ (નં ૧૨૧) રા જોગન મામદભાઈ ખડુભાઈ	(વ ૨) મુગાઈ ૧--૪--૦
૨૨૧ (નં ૨૮૦) રા ઈશ્વરલાલ ધીરજીરામ	(વ ૨) મુગાઈ ૧--૪--૦

૨૯૭ (નં. ૩૦૮) રા. સર્વેશંકર સોમેશ્વર દેવાશયી	(વ. ૨) હુણવાડા	૧-૪-૦
૨૯૮ (નં. ૧૭૩) રા. દુર્ગામાધ, રા. લક્ષ્મીમાધ કૃષ્ણાચુના પાતી. (વ. ૨) સુયરામપુર	૧-૪-૦	
૨૯૯ (નં. ૨૦૭) રા. નાગરાજસ રણજીડાસ	(વ. ૨) અમદાવાદ	૧-૪-૦
૩૦૦ (નં. ૧૬૭) રા. ખેતસી વેલસી સાયલાતાળા	(વ. ૨) ધરાંગી	૧-૪-૦
૩૦૧ (નં. ૨૫) રા. હમનલાલ વલ્લભજી કારભારી.	(વ. ૨) બાટવા	૧-૪-૦
૩૦૨ (નં. ૪૧૦) રા. સાંગળજીમાધ વલિવટદર સહેબ	(વ. ૨) બીલખા	૧-૪-૦
૩૦૩ (નં. ૩૩૪) મહેરજાન દોલનના બહેન શિવસિંહજી	(વ. ૨) દોલરા	૧-૪-૦
૩૦૪ (નં. ૨૫૬) રા. પડિતજી ગીરધરલાલજી	(વ. ૨) લાહેર	૧-૪-૦
૩૦૫ (નં. ૪૩૫) રા. વપ્તના, હમનજી લલિત લ પડવાતેસી	(વ. ૨) નડિયાદ	૧-૪-૦
૩૦૬ (નં. ૪૦) રા. મગીજી, મુતજી પુરોત્તમ મહેતાના પાતી (વ. ૨) જુમ	૧-૪-૦	
૩૦૭ (નં. ૧૬૦) રા. હામેશ્વર રતીલાલ એન્ડ ઘ.	(વ. ૨) કલકત્તા	૧-૪-૦
૩૦૮ (નં. ૪૩૬) રા. આચાર્ય યશવંતરાય દલપતરામ	(૧-૨) માંગરોળ	૧-૪-૦
૩૦૯ (નં. ૧૪૪) રા. લક્ષ્મીમાધ ભગવાનદાસ મોદી	(વ. ૨) સુનાઈ	૧-૪-૦
૩૧૦ (નં. ૧૩) મિસિસ મેસરજી વલ્લભદાસ	(વ. ૨) સુનાઈ	૧-૪-૦
૩૧૧ (નં. ૩૧૩) રા. મેલજી વિસનજી સમગા	(વ. ૨) માંડવી	૧-૪-૦
૩૧૨ (નં. ૧૮૬) સરભગવત સિંહજી લાખજેરીના મે સેક્રેટરી (વ. ૨) ગોંડલ	૧-૪-૦	
૩૧૩ (નં. ૪૩૭) રા. બળવંતરાય હરિશંકર	(વ. ૨) રાજકોટ	૧-૪-૦
૩૧૪ (નં. ૨૭૮) રા. ઓધવજી લાધામાઈ	(વ. ૨) રાજકોટ	૧-૪-૦
૩૧૫ (નં. ૯૫) રા. હારાનાથ બી રેડકર	(વ. ૨) રાજકોટ	૧-૪-૦
૩૧૬ (નં. ૨૭૭) રા. જીવજીલાલ લીલાધર માટલુ	(વ. ૨) સુનાઈ	૧-૪-૦
૩૧૭ (નં. ૧૮૧) રા. ભોગીલાલ ચકુલાલ	(વ. ૨) વડનગર	૧-૪-૦
૩૧૮ (નં. ૪૩૮) રા. મોદી જમનાદાસ ગોરધનદાસ	(વ. ૨) ભાવનગર	૧-૪-૦
૩૧૯ (નં. ૧૮૦) રા. ચંદ્રશંકર ગીરજાશંકર જા	(વ. ૨) ઘોષા	૧-૪-૦
૩૨૦ (નં. ૧૪૦) રા. દેવચંદ ચતુરજી કોશરી	(વ. ૨) કોચીન	૧-૪-૦
૩૨૧ (નં. ૨૯૦) રા. ચીમનદાસ મોતીલાલ	(વ. ૨) અમદાવાદ	૧-૪-૦
૩૨૨ (નં. ૧૭૯) રા. સર્વેશંકર નારાયણશંકર	(વ. ૨) અમદાવાદ	૧-૪-૦
૩૨૩ (નં. ૪૩૯) રા. મણિલાલ ગોરધનદાસ	(વ. ૨) અમદાવાદ	૧-૪-૦
૩૨૪ (નં. ૪૪૦) રા. શેઠ, ગણામાધ મીજવલવદાસ	(વ. ૨) ખેડા	૧-૪-૦
૩૨૫ (નં. ૨૬૭) રા. નરસીંહરાવ જોનાનાથ બી. એ. સી. એસ. (વ. ૨) અમદાવાદ	૧-૪-૦	
૩૨૬ (નં. ૭૯) રા. માણિકશંકર ચીરજીધર	(વ. ૨) બાટીન્ડા	૧-૪-૦
૩૨૭ (નં. ૩૦૫) રા. મોતીલાલ રતનજી	(વ. ૨) રાજકોટ	૧-૪-૦
૩૨૮ (નં. ૪૪૧) રા. મોહનલાલ નામજી ચીનજી	(વ. ૨) માંગરોળ	૧-૪-૦
૩૨૯ (નં. ૧૦૪) રા. ચકુલરાય રણજીદાસ બી. એ. (વ. ૨) અમદાવાદ	૧-૪-૦	
૩૩૦ (નં. ૨૫૪) ડા. ટી. સી. ખંડવાળા એલ. એમ. એન્ડ. એસ. (વ. ૨) મલાડ	૧-૪-૦	
૩૩૧ (નં. ૪૪૧) પ્રો. રામપ્રસાદ મનલાલ એલ. એલ. બી. (વ. ૨) અમદાવાદ	૧-૪-૦	
૩૩૨ (નં. ૨૨૧) રા. વલ્લભરાય લક્ષ્મીપ્રસાદ	(વ. ૨) વડોદરા	૧-૪-૦
૩૩૩ (નં. ૪૪૩) રા. શા. કૃષ્ણચંદ કેવજીદાસ	(વ. ૨) બારેમ	૧-૪-૦

સુન્દરી સુબોધ.

આજણા સુચિખ્યાત નાજાયાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના રાખડેઆ કહીએ તો
 "સૂર્યો પડિત યાય, રસજ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, સારીરે બલવતી, રોગહીન અને
 'સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનનાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તાથી
 "અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની ખૂબ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા
 "શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાલકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોનાં
 "કલ્યાણ નાસનાઓ તૃપ્ત કરે," પતિશક્તિયશાયન થઈ પતિનું જીવન ઉન્નત કરે અને તેના આગર
 વિવાસોની ઉમિયોમાં પોતાના દ્વાપતરજ ભેગવી હા મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને
 અને સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યના તેજસી મિરજો સ પૂર્ણ વિરતારથી પ્રસારે —એવો આર્થ સુન્દરીઓના
 જીવનની સફલતા છે "સૂરિના ગૃહ નથી, ગૃહવિના પ્રજ નથી, અને પ્રજ વિના શાનય નથી.
 'સૂરિની ઉત્પતિવિના દેશની ઉત્પતિ અસાધ્ય છે"

વર્ષ ૨ જી] ઈ.સ. ૧૯૦૫ જુલાઈ—અશાઃ વિ. સં. ૧૯૬૨. [અંક ૧૨ મા.

કાવ્યકુંજ.

મહારી માનો છબી.

(દરિયાત)

સુસ્તિમતો 'દેવતા' એટલે ત્હારા આપ નિજ દરીયાપતા,
 ને નેહ લીના નેન મુજપર દિવ્ય વાડી સીંચતા
 જે બહાલથી તું પૂર્વકાલે આવને આ ભેટતી
 તે બહાલથી આલિંગવા શુ આજ દોડી આવતી !

નિઃશબ્દ પણ કૃદ્ધત્રથી તું ગૃહ શબ્દે પ્રેરતી—
 "સગર શોકને તું બાલ મુજ, અમરતકો મળરાય કા"
 પ્રતિ નરિ કિતરી સ્વર્ગથી નિજ બાળને સબાગતા
 મૃદુ હૃદય પીઠપર કરની એ વાક્ય તું કુશ્યાગતી

આ જડ છબી પ્રિય માતની નિઃસત્વ કાને લાગતી,
મુજ શ્રવન-નાકા સત્ય એને 'દ્રુવ તારા લેખતી !
સુધારકો જગના, બલે સદુ મૂર્તિપૂજક નિન્દતા,
મુજ માતમૂર્તિ પ્રેમથી પૂજ સંકુ, પૂજશ' સદા. ૩

દુર્બુદ્ધિનો અંકુર ટુટે' કદિ પાપવૃત્તિમય થતો,
ઉદ્દેગ થાતાં ચિત્તમાં નિરસાર શ્રવન લેખતો;—
મુજ નયન પાસે તે ઘડી છબી દિવ્ય આવીને હસે,
ધનમાળ બેઠી શોકની, અજવાળતી મુજ ચિત્તને. ૪

મુજ તાત અંકે શીર્ષ નાંખી પાન કરતાં કદથી
જગદંથને સંભારતાં આ બાલને 'ગોલાવતી.
જ્યાં કંતેશ નહિ, વિયોગ નહિ,—એ દિવ્યસ્થાને જઈવસી;
એ ચિત્તવંધક સ્નેહદર્શક ચિત્ર બેઠા ક્યાં ફરી ? ૫

સદુ સ્નેહમાં પ્રિયમાતનો નિઃસ્વાર્થ સ્નેહ ગણાય છે,
વનાશ થાતાં દેહનો પણ ઝરણ એ ન સકાય છે;
સર્વ બ્યાપી ધરાની જે મૂર્તિ જગમાં, મા રૂપે
વિલુપ્ત થાતી તેદમાં નિજ બાલને જિછેરીને. ૬

જે હાથ લક્ષિત પ્રેમ દદ કદિ માતના મુસ્નેહમાં,
તો સ્મરણ કરતાં તેહનું આવી સ્મન્તી હૃદયમાં;
તે ભવનમાં કે વનમહિ રાત્રી વિષે કે દિન વિષે
સદ્બોધતી આશ્વાસતી ને રક્ષતિ નિજ બાળને. ૭

જડ છબી હે માતની ! ઉપકાર ભૂલું નવ કદિ,
પ્રલક્ષ કરતી દિવ્ય ગુણો, બાલને ઉત્તેજતી.
અનુસર હું તુજ પદે કર્તવ્ય મારાં અહીં કરી
હે બહાલી માતા ! પૂજતાં અતિ પ્રેમથી તારી છબી.

શ્રદ્ધધર્મ.

દેશ-ઉત્પત્તિનો પાયો—બાલિકાશિક્ષણ.

(શ્રીલેખ.)

બાલકોની આદી શુદ્ધ તે પોતાની માતાજી છે. ગર્ભ અવસ્થામાં તથા બાલપણમાંજ માતાની મુદ્રા સ્વ-બાલક પર પડે છે. બાલપણમાં એટલું મુગ્ધત્વપૂર્ણ રહેલું છે કે પરિચયમાં આવતી સર્વ સજીવ અને નિર્જીવ વસ્તુ તરફ તેની પ્રતિ આકર્ષણ છે. માતામાં જેવી નીનિ ચુસ તથા વિદ્યાની પ્રતિ હોય છે તેવીજ બાલકમાં પણ આવે છે. મનુષ્ય આખી જીવંતીમાં જેટલું શીખે છે તેથી વિશેષ બાલ્યાવસ્થામાં શીખે છે. યુવાવસ્થામાં બાલપણનાજ સંસ્કાર જલ્દી પામે છે અને જલ્દાવસ્થામાં તેજ સંસ્કારો પ્રૌઢ અને દૃઢ થાય છે. માતામાં વિનય હોય તો બાલકમાં પણ વિનય આવે છે. એવી રીતે બાલકના સદ્-બાળ્ય કે દુર્બાળ્યનો આધાર માતા ઉપરજ રહેલો છે. જે પ્રથમથી માતા તરફથી શીક્ષ સ્વભાવ, વિનય, લજા, ક્ષમા, કૃત્રિમ વગેરેનું શિક્ષણ ન મળ્યું હોય તો વિદ્યા મેલવતાં પણ હરકત પડે છે, કારણ કે બાલક કેટલીક વખત ગુરના સકારણુ દાખને પણ સદન કરી શકતું નથી. માતાશિક્ષણનો પ્રભાવ એવો છે કે ને જીવંત પર્યંત ટકી રહે છે. બાળી નજરે જોતાં દેશનું અને આત્માનું કલ્યાણ કરનાર સદ્ગુણી અને ધર્મજ્ઞ માતાજી છે. આપણામાં સાધારણ કહેવત છે કે “ ગર્ભ તિથી જ્ઞેશી પણ સંભારતા નથી ” “ પરંતુ એનેજ ગાઓને ” “ ગેગ થયા પછી મટાડવા તેના કરતાં ઉપજાજ ન થવા દેવો ” વગેરે કહેવતને અનુસરીને, બાળાકાને સંસ્કારનું નેના કરતાં બગાડવા નજર દેવું તે વધારે ક્રિતમ છે. બાલકાઓને અયોગ્ય કેલવણી આપ્યા પછી અને તેમાંજ ગોથાં ખાવા દીધા પછી “ પત્નીશાક્ષા ” ગ્રંથાપવી નેના કરતાં બાલકાઓને યોગ્ય કેલવણી આપી ધર્મવાન, નીતિવાન અને બિવહારમાં કુશલ બનાવવી તે આર્યની વધારે જરૂરીઆત ફરેજ છે અને તેજ દેશ ઉત્પત્તિનો મજબૂત પાયો છે.

કુમળા છોડને જેમ વાળાએ તેમ વાળા શકાય છે પરંતુ મોટું થયા પછી તે વાળા શકાતું નથી, છતાં વધારે મહેનત કરી વાળવાની હઠ કરીએ તો થડમાંથી જ બાંગી જાય છે. મનુષ્ય જીવનનું પણ એમજ છે. માટે મનુષ્ય જીવન સુધારવા મારે તેની બાલ્ય અવસ્થાપર પ્રવૃત્તિ લક્ષ આપવાની આવશ્યકતા છે. પરંતુ જ્યાં સુધી માતા અજ્ઞાન મૂઢ અને દુર્ગુણી હશે ત્યાં સુધી તેનાં બાલકો સુધરવાની આશા રાખવી તે જરૂરમાંથી અમૃતની આશા રાખવા જેટલું સંકાયુક્ત છે. જન ઉત્પત્તિ અને દેશ ઉત્પત્તિનો સઘળો આધાર ગુર જનની પરજ રાખી શકાય છે, બાલકાઓને જ્યારે પ્રથમથીજ જીવંત કેલવણી આપવામાં આવશે

સારેજ તેનાં ફલ વિનયશીલ પ્રભાવશીલ ધાર્મિક અને વિદ્યાન યશો. પીતા કરતાં પણ બાલક સારાં નરસાં થવાનો આધાર મોતાપર વધારે રહે છે, માટે માતા અવશ્ય વિદ્યાન જ હોવી જોઈએ. માટે પરાંપકારી અને દેશ સંધારક જનોએ ઉત્તતિના પાપા રૂપ બાલિકા શિક્ષણ મણી બાલીકાઓ માટે અમુક ક્રંડમાંથી જુદીજ બોર્ડિંગ હાઉસ ઉદ્ઘાટવવી. તેમાં સદ્ગુણી સ્ત્રીઓના હાથથી શિક્ષણ અપાવવું, તેની ઉપરી તરીકે પણ સદ્ગુણી દેશી મહીલાજી રાખવી. હાલના સમયમાં તેવી સ્ત્રી ન મળી શકે. તે સદ્ગુણી જાતેદ્રીય અને વૃદ્ધ પુરૂષ રાખવો. હવે કેટલાંક શિક્ષકો ઉદર નિર્વાહ અર્થે શિક્ષણ આપે છે, કેટલાંક દ્રવ્યની આકાંક્ષાથી શિક્ષણ આપે છે, કેટલાંક પોતાના ઉપરીની મહેરબાની માટે મહેનત કરે છે અને કેટલાંક પોતાના રેંક વારસેજ પ્રયત્ન કરે છે; પરંતુ આ બોર્ડિંગ હાઉસમાં એવી લાલચ વાળાં શિક્ષક જોઈએ નહીં.

હવે બાલીકાઓને કઈ જાનની કેલવણી આપવી તે વિષય લખ્યો તો તેમાં પહેલું તો સ્વદેશી અને વિદેશી બાપાનું જરૂરીઆત જ્ઞાન. તેમાં ગૂજરાતી સંસ્કૃત અને ઇંગ્લીશ બાપા શીખવાનાં અવશ્ય જરૂર છે.

ખીજું, વૈદક જ્ઞાનની બાલાઓને જરૂર છે, કારણ કે પોતાનું બાલક કઈ પ્રકૃતિનું છે ? અમુક બાધીપર અમુક રૂઝમાં કયું ઔષધ અને કયું ખાનપાન તેની પ્રકૃતિને અનુકૂળ આવશે ? એ બાબત અજ્ઞાન દોષ આર્થે માતાઓ પોતાનાં બાલકની તંદુરસ્તી બાલવી શકતી નથી અને તેથી નાનપણુમાંથીજ બાલકો આધીરુદ્ધીથી અનિયમિત અને ન્યુનાધિક ખાનપાનથી નિસ્તેજ જાની બળહીન અને અસ્પષ્ટ થાય છે. વૈદ ડોક્ટરો ફક્ત ઉદર નિમિત્તે જ દવા કરશે, સારે વૈદક જ્ઞાનવાળી માતા ખરા પ્રેમ અને લાગણીથી દવા કરશે. તેથી પણ તેમાં ધજોજ દેર પડી જશે. જ્યારે આર્થ મહીલાઓ વૈદક જ્ઞાન મેળવી બાલકની તંદુરસ્તીપર પૂરતું ધ્યાન રાખશે, જ્યારે આર્થ પ્રજાના પીળા ચહેરા બદલાઈ રોગ નિવૃત્ત લાલધુમ જેવા ચહેરા થશે, સારેજ દેશની ઉત્તતિ થશે અને ત્યારે જ આર્થ પ્રજા ઉચ્ચ પુરુષાર્થ કરી શકશે. કારણ કે “ પહેલું મુખ તે જાતે નરવા. ”

ત્રીજું બાલાઓને ધર્મ નીતિની કેલવણીની પણ આવશ્યકતા કે જેના ઉપર હાલમાં ઘણુંજ ઝોણું ધ્યાન આપવામાં આવે છે, અરે સેમ શું પણ એમ પણ કહી શકાય કે બિલકુલ ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી. જેટલે દરજ્જે શારીરીક શિક્ષણની જરૂર છે તેટલેજ દરજ્જે બલકે તેથી વિશેષ દરજ્જે માનસિક શિક્ષણની જરૂર છે. માનસિક શિક્ષણ વિનાનું શારીરીક શિક્ષણ ઘણુંજ ગંભીર પરિણામ લાવે છે. બાલ કાલથીજ મનને વિદ્યા નિતિ અને કલાથી સંસ્કારી કર્યું હોય તો યુવાવસ્થામાં પણ સન્માર્ગેજ પ્રવર્તે છે. પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીની શ્રુતિ એટલી બળજાન હોય છે કે તે બહારના સૌંદર્યથી એકદમ ખેંચાય છે અને જે વસ્તુનું તે મનન કરે છે તે મેળવેજ છૂટકો કરે છે. એવો સ્ત્રીનો સ્વભાવ જરા હકીમો હોય છે માટે બાલાને નાનપણુથીજ તનને મનની ઉંચી કેલવણી આપવાની જરૂર છે. આજકાલની કેટલીક અબજાઓ અપુર્ણ કેલવણી લઈ સ્વચ્છંદી થઈ જાય છે અને ખીજા સાથે તો ફીક પરંતુ સાક્ષાત્ પદમારમા સ્વરૂપ પતિની આગાનું પણ ઉલ્લંઘન કરે

છે ને પોતાની વર્તણૂકથી પતિને અસંતોષ પેદા કરે છે: એટલુંજ નહિ પરંતુ કેટલીક અનાર્થાં તો પતિને કારણે અગર્વવામાં પણ શરમ શામતી નથી. આવી સ્ત્રીઓ ભણે બોલવામાં મીઠી, હાલવામાં લટકાંબોર અને પહેરવામાં શોર્ષીન હોય, પરંતુ અમે તો તેના કરતાં અમારા ખરા અંતઃકરણથી ગામડાની અશિક્ષિત ધર્મવાન અને પતિપરાયણ “ગામડાની ગોરી” ને અમે વધારે પુન્ય જાવથી નમન કરીશું. અહો ! ક્યાં સીતા તારામતિ દમયંતી અને દ્રૌપદી ! ! રામચંદ્રજીએ વનવાસ આપ્યા છતાં, અરે ગર્ભાવસ્થાના જે દિવસે શ્રીમંતોની પોતાની દરેક હોંસ પૂરી પાડવામાં, પહેરવામાં, સગાં સંબંધીઓમાં માન પામવામાં અને પતિ પામે લાડ કરવામાં પસાર કરે છે તેવા વખતમાં વનવાસ આપ્યા છતાં પણ “નાથ અહીં વનમાં પણ મારું રક્ષણ કરનાર આપજ છો, હું આપના નામનેજ બંધું છું” આવો દિવર સાચે સદેશો આપનાર અને મનમાં “ગમ મદા મુખી રહેજે” આવું ધ્વજનાગં માતાજી આપને નમન કરું છું. પતિ હાથે દ્રામી રૂપે વચ્ચાતાં મતી તાગમતિ અને પતિ મારે ગત્ય સુખ તજનાર અને પતિનો વિયોગ થતાં પણ તેનાજ પ્રેમમાં લીન રહેનાર પતિવ્રતા દમયંતી અને સતિ પાંચાળી ! આપના ગરણુ કમળમાં રહેવાને પણ શ્રેય એવી આર્થ મહીલા તો જવલેજ હવરે એકજ મંચે. માતાઓ ! આપ દગ્ગરો વર્ષ પૂર્વે થયાં છો તો પણ આજે આપના મદગુણો અને અમૃતરૂપી વચનો પણ આજ અળળાઓને મુનિતિ માર્ગે વાળવા મમથ છે. માળી દેટલીક અળળાઓ તો સ્વતંત્રતા મેળવવા મથે છે એ પણ આધુનિક કાળની ધર્મ નીતિ વગરની લુપ્તી દેખવણીનો જ અંશ છે. અપુર્ણ શિક્ષણવાળી અશિક્ષિત અને મલીન સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા આપવામાં નુકસાન રહેલું છે. પરંતુ તેમજ અશિક્ષિતા, મુશ, ધર્મ પરાયણ અને પતિવ્રતા આર્યોજ્ઞનાં લક્ષ્ય દુભવાથી, દંશવાથી, દમવાથી, દહવાથી અને કાળવાથી જન કિન્નતિ તથા દેશ કિન્નતિનો ભયર નાશ થાય છે, પરંતુ હાલમાં એવી પુણ્ય વંદનાઓ ક્યાં નજરે પડે છે ! પતિ મુખે સુખી ને પતિ દુઃખે દુઃખી મહીલાઓ ક્યાં છે ? હાલમાં કેટલીક જગ્યાએથી જાણી “રામચંસ” (જુરા છેડા) ના ધ્વની કર્ણોગ્રાસ થાય છે. આવીને આવી જ સ્ત્રીકેલવણી આપ્યા કરશે તો પરિણામ કેવું આવશે તે કહેતાં મોટા બરિબચેતાને પણ ત્રાસ પડશે.

(અપૂર્ણ.)

“ નીશા ” ગોંડળ.

રમણીમણિમાળા.

પ્રાચીન ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો,

(માર્ચના અંકથી ચાલુ).

૫.

ખજા પ્રાચીન ભારતમાં એક મહાન જ્યોતિષી તરીકે ખ્યાનિ મેળવી ગઈ છે. તેમના સમયમાં તે જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં સર્વથી એક પદ ભોગવતી હતી. ખજા. તેના સ્ત્રોત્ર અઘાપિ પર્યંત પ્રચલિત છે. આ 'વિદુષી સ્ત્રી કોણ હતી અને કોની પુત્રી હતી તે અઘાપિ પર્યંત અધાગમાંજ છે. એવી દંતકથા ચાલે છે કે તેને આનાયો—રાક્ષસો—જે તે સમયે જ્યોતિષમાં કુશળ હતા તેમણે ઉછેરી જ્યોતિષ શાસ્ત્રનું શિક્ષણ આપ્યું હતું. આયોની આચારશિક્ષતાના પ્રારંભના સમયના ઋષિઓ જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં, તેમની અવગતને પ્રાપ્ત થયેલા આનાયો નંદરા પ્રવીણ નહોતા.

ખજા એક વિચલણ બુદ્ધિવાળી સ્ત્રી હતી. તેની મહત્ત્વશક્તિ અપૂર્વ હતી, અને તેનું બુદ્ધિઆતુર્ય અપ્રદર્શીય હતું. તે પોતાનો સમય કેવળ રમતગમતમાં ન ગાળતાં જોતિષશાસ્ત્રના અભ્યાસ પાછળ ગાળતી હતી આ શાસ્ત્રના અધ્યયન પાછળ ખતથી મોંઘત કરી તેણે તેના પાળક પિતા પ્રાસેથી તે સંબંધી અપૂર્વ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું.

ખજા જે ગામમાં રહેતી હતી તેજ ગામમાં ખીલે એક આર્ય પ્રજામાં કૃત્યજય. મેલો પણ આનાર્ય પ્રજાથી પોળાતો એક બાળક રહેતો હતો. આ છોકરાનું નામ મિહિર હતું અને તેણે રાક્ષસોની સંપૂર્ણ પ્રીતિ મળાદન કરી હતી. તેણે પણ ખજાની માફક જ્યોતિષનું અધ્યયન કરી તેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. મિહિર રાક્ષસોના હાથમાં કેવી રીતે આવ્યો તે વિષે નીચે પ્રમાણે લોકકથા ચાલે છે.

એક દિવસ કેટલીક સ્ત્રીઓ નદીએ સ્નાન કરવા ગઈ હતી ત્યાં નદીની અંદર એક ઘટ તરતો દૃષ્ટિગોચર થયો. એક બાળકના રોવાના અવાજથી તેમનું ધ્યાન તે ઘટ તરફ દોરાયું, અને તેમણે તે ઘટ બહાર કઢાડ્યો. આ ઘટની અંદરથી માત્ર ચોણક દિવસ ઉપર જન્મેલો એક સુંદર સુકુમાર બાળક મળી આવ્યો. આ બાળકને તે સ્ત્રીઓ તેમને ઘેર લઈ ગઈ. આવી રીતે મિહિર રાક્ષસોના હાથમાં આવ્યો અને તે તેની પાળક માતાઓની જનનીવત્ સંભાળ હેઠળ ઉછેરી મહોટા થયો. જ્યારે ખજા અને મિહિર ઉંમર લાયક થયાં ત્યારે તેમનું લગ્ન થયું.

જે કે આપણે ખત્રીની હિપતિ જાણવાને સક્તિવાન થયા નથી તોપણ મિહિરની કનપતિનો નાથ પ્રમાણે દત્તિદાસ આપણને મળી આવ્યો છે.

મિહિર મહારાજ વિક્રમાદિત્યની રાજસભાનાં નવ રત્નોમાંના વરાહ નામે એક વિદ્વાનનો પુત્ર હતો. વરાહ જોતિષ વિદ્યામાં ધણો કુશળ હતો અને એ તહેનો મુખ્ય ગુણ હતો. મિહિરના જન્મ સમયે તહેણે ત્વેના આયુષની ગણના કરી, અને જ્યારે તહેને માસમ પડ્યું કે તહેનું જીવન રક્ત દશ વર્ષનું જ છે ત્યારે તહેને અન્યંત ખેદ થયો* અંતે તહેણે તે પુત્રનું દશ વર્ષ પછી મૃત્યુ થયેલું જોવાને બદલે પ્રથમથી જ દૂર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તહેણે તહેને એક મારીના વાસણમાં મૂકી તે વાસણ નદીમાં તરતું મૂક્યું.

લગ્ન થયા પછી ખત્રી અને મિહિર સ્વજનતીયમા આવવાની ઈચ્છાથી રાક્ષસો પામેથી રૂઝ મેળવી આવ્યું પ્રજા જે પ્રદેશમાં વસતી હતી તે તરફ પ્રવાણ કર્યું. જે સમયે તે બન્ને રવંદેશ જવા નીકળ્યાં તે સમયે તહેમની સાથે જ્યોતિષના પુસ્તકો આપી એક સ્ત્રીને મોકલવામાં આવી. આ સ્ત્રીને એવી આજ્ઞા થયેલી હતી કે જ્યારે તે રાક્ષસભૂમિની મરહદ ઉપર આવે ત્યારે તહેણે તહેમના જોતિષના જ્ઞાનની પરીક્ષા કરવી અને જો તહેને તહેમનું જ્ઞાન અપૂર્ણ માલમ પડે તો તે પુસ્તકો તહેમને સ્વાધિન કરવાં, પણ જો તહેને તહેમના જ્ઞાનની સંપૂર્ણતાની ખાત્રી થાય તો તે પુસ્તક પાછાં લાવવા.

સરહદ ઉપર આવતાં તે સ્ત્રીએ એક ગાયને પ્રસવકાળની અસહ્ય વેદના બોગવતી જોઈ. અને તેજ સમયે તહેણે મિહિરને પ્રશ્ન કર્યો કે આ ગાય કેવા રંગના વાહરડાને જન્મ આપશે? મિહિરે ઉત્તર આપ્યો કે ધાળા રંગના ત્યાર પછી માત્ર યોડીજ વારે તે ગાયે એક સ્થામ રંગના વાહરડાને જન્મ આપ્યો. મિહિરનું જોતિષનું જ્ઞાન અપૂર્ણ ધારી તે સ્ત્રીએ તહેને સાથે આણેલા અંચો આપ્યા અને કહ્યું કે હજી તમારો અભ્યાસ ધણો કાચો છે. એમ કહી તે ત્યાંથી રવાના થઈ. મિહિર પોતે આત્યત શ્રમ લઈ કરેલા અભ્યાસ છતાં આવી સરહદ ગણના કરવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યો ત્યારે ધણો જ દિલગીર થયો. તે જોઈએ કે આટલાં બધાં વર્ષ શ્રમ લઈ સતત અભ્યાસ કર્યા છતાં હું જ્યોતિષમાં કુશળ થઈ શક્યો નહીં તો આ પુસ્તકોથી શા ફાયદો થવાનો છે એમ કહી તે પુસ્તકો લઈ તહેણે નદીમાં ફેંકી દીધાં. આ સમયે ખત્રી દૂર હતી. જ્યારે તહેણે ત્વેના પતિનું આ અવિચારી પગલું જોયું ત્યારે તે નદી તરફ તે પુસ્તકોનો નાશ થતો અટકાવવાને દોડીપણુ તે માત્ર જોઈ અંચો બચાવી શકી અને ત્રીજા પુસ્તકનો હમેશને માટે નાશ થયો†

તે દૃષ્ટી જે સ્થળે મહારાજ વિક્રમાદિત્યે મૃગયાયે મુકામ કરેલો હતો તે જગ્યાએ આવી પહોંચ્યાં. ખત્રી અને મિહિરના જણવામાં હતું કે તે મહાન દૃષ્ટિ વિદ્યાનો મ્હોટો આશ્રયદાતા છે. તે બન્ને જણાં તહેની પાસે ગયાં આ મુગલને (જોડાને) જ્યોતિષપાત્રમાં ધણુ પ્રવીણ જોઈ વિક્રમાદિત્ય તહેમને પોતાના પાટનગરમાં (રાજધાનીમાં) લઈ ગયો. તહેણે વરાહને

* આ તહેની જૂઝ હતી, કારણ કે તે 'દશ' નહીં પણ "સો" હતું.

† એમ કહેવામાં આવે છે કે પૃથ્વી નીચેના પ્રદેશની ખગોળ વિદ્યાનો આવી રીતે નાશ થયો.

તેમની સંભાળ રાખવાની અને તેમને પોતાને (વરાહને) ઘેર લઈ જવાની આજ્ઞા કરી. પાછળથી તે વૃદ્ધ પંડિતને માલમ પડ્યું કે મિહિર ખીજો કોઈજ નહીં પણ પોતાના એક સમયે ત્યજી દીધેલો પ્રિય પુત્ર છે. જ્યારે વરાહ અને તેની પત્નિએ પોતાનો પુત્ર પાછો મેળવ્યો એટલુંજ નહીં પણ વળી તેને એક વિદ્વાન સૌન્દર્યવાન અને શ્રેષ્ઠ કન્યા સાથે વિવાહિત થયેલો—ત્યારે તેમને કેટલો હર્ષ થયો હશે તેનો ખ્યાલ વાંચનાર કરી લેશે.

પિતા પુત્રના મેળાપ પછી એક વર્ષ પર્વત તેમણે પોતાનું આશુપ આનન્દમાં ગાળ્યું. યોગાક સમયની અંદર મિહિર એક વિદ્વાન જ્યોતિષી તરીકે ખ્યાતિ પામ્યો. અને રાજ્ય તરફથી પણ તેનો ઘણો સત્કાર થવા લાગ્યો. ખૂબ ગુપ્ત વિદ્યામાં અત્યંત પ્રવિણ હતી; અને જે ગણના કરવાને તેનો પતિ અગર સસરો અસમર્થ થતા તે તેમને કરી આપતી હતી. આ પ્રમાણે તે ધીમે ધીમે પ્રખ્યાત થઈ, અને તે એટલે સુધી કે તેની ખ્યાતિની વાત રાજાના પણ જાણવામાં આવી.

એક સમયે વિક્રમાદિત્યે વરાહને તારાની કુલ સંખ્યા વિષે સવાલ કર્યો. મહાત્મા વરાહે તેનો ઉત્તર આપવાને વાસ્તે એક દિવસની મુદત માંગી. આ પ્રશ્નના નિર્ણય સાક તેમણે અત્યંત શ્રમ કર્યો. પણ તે સઘળો પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો. સકળ તારકજ્ઞની ગણના કરવી એ ઘણુંજ કઠિન છે બલકે અશક્ય છે. તે ઘણો પિત્ર અને ઉદાસી રહેવા લાગ્યો. તેને તેની પ્રતિજ્ઞા સંતોષિત અસ્ત થતી દેખાવા લાગી.

ખૂબાએ તેને તેના ઉદ્દેગતું કારણ પૂછ્યું. તેની ચિન્તાનું નિમિત્ત તેના જાણવામાં આવતાં તેણે વરાહને તે વિષે બેઝીકર રહેવા વિનંતિ કરી. તે વિષે ગણના કરવાનું માથે લીધું અને તે તેના પ્રયત્નમાં નિષ્ફળ નીવડી નહીં. ખીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે વરાહે રાજસભાને ભૂપતિના પ્રશ્નના ઉત્તરથી આશ્ચર્યમાં નિમગ્ન કરી નાંખી. મહારાજા વિક્રમાદિત્યની ખાત્રી હતી કે તે કામ તે કરી શકવાનો નથી અને તેથી તે ગણના કરનારનું નામ ઝાઝર કરવા તેને અતિ આગ્રહ કર્યો. અંતે તેને તે ગણના કરનારનું નામ નિવંદન કરવાની શરજ પડી. તેણે કહ્યું મહારાજા! તે ગણના ભારી પુત્ર વધુએ કરી હતી. તે મહાન્ નૃપતિને આથી અત્યંત આનન્દ થયો અને ખજાને રાજસભાના દસમા રત્ન તરીકે નીમવા આજ્ઞા કરી.

આ બનાવથી વરાહને વજ્રહત થયો. પુત્રવધુને દરબારમાં સી રીતે લાપી શકાય !! જો તે રાજસભામાં આવે તો તેને શાંતિ બહાર કરવામાં આવે. આવા કલંક અને અપમાન કરતાં મૃત્યુ અતિ પ્રિયતર થઈ પડ્યું. તેણે ઘેર આવી ખજાની જીભ—જે તેના કુટુંબની આબરૂને ધૂળમાં મેળવવાનું મૂળ હતું—કાપી નાંખવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તેણે મિહિરને તે પ્રમાણે કરવા આજ્ઞા કરી. તે દંપતીએ જ્યોતિષના પ્રભાવે આવે. અનર્થ થવાનું પહેલેથી જાણ્યું હતું. ખૂબાએ તેના જાતિરવભાવ પ્રમાણે હરતે રહેરે પોતાનું મૂળ ઉઘાડ્યું અને મિહિરે તેની જીભ કાપી નાખી; અને થોડા સમયમાં તે આ દુર્ગિઆર્થ ક્ષણિક મુખ છોડી ચિરકાલ પર્વત અવિચ્છિન્ન મુખ ભોગવવા પરજોડવાસી થઈ.

(અપૂર્ણ)

સનાતન.

જપાનની મહારાણી હરો-કો.

સયાદ્યની ભૂમિ જપાને આજ કાલ પ્રત્યેક ભાન્તનાસીના જ નહિ પરન્તુ દુનિયાના પ્રત્યેક શિક્ષિત મનુષ્યના ચિત્ત પોતાની તરફ આકર્ષ્યા છે બીજી કાંઈ પણ પ્રજા સાધારણ રીતે હજાર વર્ષમા પણ મુસ્કેલીથી કરી શકે એટલી ઉન્નતિ નીમ વર્ષ જેટલા દુકા સમયમા કરી જે પ્રજાએ દુનિયાની મર્જોત્કૃષ્ટ પ્રજાની સાથે એક પક્તિ ઉપર એમના યોગ્ય સિદ્ધ કરી છે, તે પ્રજાની મહારાણીનું વિશિષ્ટ જીવનચરિત અપ્રાસંગિક નહિ ગણાય. મહારાણી હરો કોના જીવનચરિત હમારી જાહેનોને જ નહિ પરન્તુ કેટલાક અશમા પ્રત્યેક ભારતસન્તાનને દાખને કાંઈ અમૂલ્ય જોષ મળી શકે છે

મહારાણી હરો-કો, મહારાજાધિરાજ મત્સ્યહિતોના પત્નિ રાણી છે જેમનો જન્મ ઈ સ ૧૮૫૦ મા થયો હતો એ હિમાચે એ તંબના રામી રૂઝા ઉમ્મનમા જો વર્ષ મ્હોટા છે જપાનમા જે પાચ ઉમરાવોના કુળ મહારાજાથી જ ઉત્પત્તિ શ્રેણીના મનાય છે, અને જે પાચ કુટુંબોમાથી જ મહારાજા પોતાની મહારાણી પસંદ કરી શકે છે, તેમાના એક કુટુંબમા મહારાણી માહજનો જન્મ થયો છે જેમના પિતાનું નામ પ્રિન્સ તાકાકા છે તંબના બાદશાહશાના દિવસે કયોટો સહેરમા નિર્ગમન થયા છે ત્હા તંબજો થણા ન જાત સ્ત્રી એકાત સેવન કરી મહારાણીને છાજે એવું યોગ્ય શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું છે ત્હારે તે જોગણીમ વર્ષના થયા ત્હારે મીકાકો મત્સ્યહિતો સાથે તેમનું પાણીચકણ થયું અને ત્હારથી જ તંબજો નવીન સસારમા પ્રવેશ કર્યો

જપાનની નવા કમની-નવી દેશનની સ્ત્રીઓમા મહારાણી અગ્રેસર છે તંબના બધા કપડા પારિસ અથવા લંડનમા તૈયાગ થાય છે અને એ તંબને એવી ખુબીથી દેશન મુજમ પહેડે છે કે જાણે એ કોઈ યુરોપના સુધરેલા, દેશનને માટે પ્રસિદ્ધ, શહેરની મગાજની નેતા હાંચની !

મહારાણી જે કે ખૂબસૂરત નથી તોપણ તેમનું લારણ ચિત્તાકર્ષક છે તંબની મુખમુદ્રા દયાબાવ અને હૃદયી પૂર્ણ છે. એક લેખકની અનુસાર તેમની મુખમુદ્રા અને મુખજેખાઓ નિશ્ચિત છે અર્થાત્ જમેતપાદક પરસ્પર મિત્રોથી વાતોથી પૂર્ણ છે તેમના રાણુગાર પારીસની પદ્ધતિ જેના અને રીતજાત ઇંગ્લાન્ડની માફક હોવા છતાં પણ મહારાણી પૂર્ણ રીતે પૂર્વ દેશના છે અર્થાત્ વતકયાને માટે તથા પરિવર્તનને માટે તીવ્રકાર જે પ્રાય (વળે દરજ્જે) પૂર્વ તરફના લોખમા સ્વાભાવિક ગણાય છે, તે સર્વ મહારાણીમા છે.

હરો-કો જપાનની દૃઢ બક્ત છે. એવી કાંઈ પણ વસ્તુ નથી કે ત્હેનો જોશ એ પોતાની પ્રજાને માટે ન આપી શકે વાસ્તવિકરીતે તેમના જીવનની મ્હોટી ઈચ્છા પોતાની પ્રજાની આશા, બચ અને અભિલાષાઓમા પૂર્ણ તન્મય થઈ જવાની છે આના બદલામા પ્રજા પણ તેના ઉપર મહારાજાના જેટલો જ પ્રેમ બતાવ છે આ બક્તિબાવનું કારણ તેઓ વર્તમાન મહારાજાધિરાજના પત્નિ રાણી છે એ જ નથી આ ઉપરાન્ત તેમના ઉપર પ્રજાને આટલો બધો પ્રેમ હોવાનું એક ખાસ કારણ છે. તે એ છે કે, કેટલાક સૈન

ઉપર જાપાનમાં એક દૃષ્ટાન્ત મહારાણી યદ્દિ ગઈ છે. તેને એ વખતના લોક ઘણા પવિત્ર સ્નેહ અને ભક્તિથી પૂજતા હતા. અને આજ દરમિયાન જાપાનીઓ માને છે કે એ જ દૃષ્ટાન્ત મહારાણી વર્તમાન સમયમાં મીકાડોની સહચારિણી હશે-કે ના રૂપમાં તેમની પાસે વિદ્યમાન છે.

મહારાજાધિરાજનો તેમના ઉપર ઘણો જ પ્રેમ હોવા છતાં પણ હશે-કેના હક-યમાં ચિન્તાને સ્થાન મળ્યું છે. કારણ કે જો કે એ મીકાડોનાં મુખ્ય પત્ની છે અને તેમ હોવાથી પટરાણીપદની ભોક્તા છે તો પણ એ મહારાજાનાં એકલાં જ પત્ની નથી. વળી પૂર્વ દેશવાસીની આંખે જોતાં તેમને માટે વિશેષ જોદની વાત એ છે કે એ ગાદીના વારસાનાં જનની નથી. મીકાડો તેમના ઉપર સદા પ્રસન્ન રહે છે અને ઉપર કહેલાં પાંચ કુટુંબોમાંથી પસંદ કરેલી 'પ્રથમ પક્તિની સ્ત્રી' કહી તેમને વારંવાર અભિનંદન આપે છે. બીજા અને ત્રીજા શ્રેણીના ઉમરાવોની કન્યાઓમાંથી પસંદ કરેલી મીકાડોને બીજા અગીઆર સ્ત્રીઓ છે. એ સ્ત્રીઓ જોકે મુકુટ ધારણ કરી શકતી નથી તથા પટરાણીના જેટલો શક્તિ રાખી શકતી તો પણ રાજ્યગાદીને વારસ આપી શકે છે. અર્થાત્ તેમના બાલક પણ ઔરસ સન્તાન તથા રીધી લીટીના હક્કદાર વારસ મનાય છે. ઉદાહરણ તરીકે વર્તમાન મહારાજા કુમાર મીકાડોની બીજા શ્રેણીમાંથી રાણીઓમાંથી એકના જ્યેષ્ઠ પુત્ર છે. અને જન્મારથી મહારાણી હશે-કેને સન્તાન યવાની આશા છોડી દેવામાં આવી ત્યારથી તેને ગાદીના વારસ તરીકે પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. મહારાજા કુમારની બાલ્ય-વસ્થામાંથી જ હશે-કેએ તેમને પોતાના સન્તાન જેવા ગણ્યા છે, એટલું જ નહિ પણ સદા સંપૂર્ણ માનસ્નેહ રાખી, ભવિષ્યના મહાન પદને માટે એ હરેક રીતે સુયોગ્ય થાય એવી રીતે ઉછેરવામાં એ તન, મન, ધનથી મહેનત કરે છે. ધન્ય છે હશે-કેના ઇર્ષ્યારહિત નિર્મલ હૃદયને ! સપત્ની (શેઠક) ના સન્તાન તરફ પોતાના જ છોકરા જેવો આવે નિઃસ્વાર્થ ભાવ રાખવાનો શુભ દમારા રજવાણાઓના અતઃપુરમાં તથા સામાન્ય પ્રજાના પણ શુદ્ધસંસારમાં પ્રવેશ કરશે કે ? આ ઉદાર વૃત્તિના અભાવે, રાજ-માતા ગણાવાના કુટુંબોને લીધે, આપણા રાજગૃહોમાં જે પ્રપંચો અને અનાચાર થાય છે તે કોઈથી છાનાં નથી.

મહારાણીનું આતિથ્ય બહુ પ્રસિદ્ધ અને પ્રશંસનીય છે. દરેક વર્ષે એ 'ચેરીન્ડોસ-મગારડન્ પાર્ટી' નામની એક મીજબાની આપે છે. તે બહુ જ આકર્ષક અને જોવા લાયક હોય છે. મહારાણી એ પ્રસંગે હમેશા બહુ જ કીર્તિ અને સુન્દર વસ્ત્રાલંકારમાં સજ્જ થાય છે. અને ગૃહિણી તરીકેના પોતાનો ભાગ અત્યંત સ્નેહ અને ચતુરાર્થ પૂર્વક ભજવે છે. આજ કાલ, જાપાનની રાજધાની ટોક્યોમાં કોઈ પણ જાતની મીજબાનીઓ-કે ઉમ-ણીઓ નથી થતી. કારણ કે હશે-કેનો બધો સમય ધાવણ થયેલા ચાદાઓનાં ડુઝ ઓછાં કરવાના પ્રયત્નોમાં જાય છે. એ 'રેડકોસ સોસાઈટી' નાં પ્રમુખ છે. આ પરાંપ-કારી સંસ્થાની સ્થાપના તેમણે ચીન-વિગ્રહના ચોડા વખત પહેલાં જ કરી હતી. અને એ દિવસથી તેની ઉત્પત્તિને માટે તથા તેને વિશેષ ઉપયોગી બનાવવાને અત્યંત પરિશ્રમ કર્યો કરે છે. તેમણે પ્રકટ કર્યું છે કે જ્યાં સુધી જાપાનમાં વિગ્રહ ચાલશે ત્યાં સુધી એ

પોતે તેમ જ દરબારનો ધર્મ આદરી મોજશોખ તથા રમતમતમા પાઈ પણ ખર્ચ કરશે નહિ એ વિચારમા પોતે જે કાઈ ખર્ચ કરત તે ધન હવે પ્રજાના સૈનિકને આરામના સાધનો પુન પાડવામા કામ આનશે

રૂચીયા-જપાનના વિગ્રહથી જપાનને જે હાની થઈ રહી છે, તેના કગ્તા પણ વધારે હાની ખેગ દુષ્કામ આદિ દુષ્કમનો હમારા ભારતવર્ષમા કરી રહ્યા છે અજના અભાવને કીધે હિન્દુસ્તાનમા હજારો-હજારો નહિ લાખો મનુષ્યો બીખ માગીને પેટ ભરે છે અને મનો ધધો એક વખત ઉત્તમ સમજતો હતો તે ખેડુતોની સ્થિતિ પથ્થરને પણ પીગાવે એવી છે ખનિજ સંપત્તિ તથા ભૌગોલિક સ્થિતિ ઉત્તમ હોવા છતાં પણ જનની ભારતના જેવી નિર્ધન ભૂમિ કોઈ નથી જે ભૂમિના દ્રવ્યથી લોભાળને હજારો ગાંધી સોકો આપતા હતા તે ભૂમિમા બાજુ દરેક આદમીની બાજુ લગભગ એક આનો બાપી મરી છે હમારા એ જ ગરીબ ગાંધીઓના જ્વર બાજરીના રોટલામા ભાગ પાવીને દમા । નામ મહારાજાઓએ રાજ્યાનિરોધને બદલે દોષ્ટીમા લખલૂટ ખર્ચ કરી આનંદ માન્યો હતો એ ઉપરાંત પણ, દેશની વર્તમાન સ્થિતિ ઉપર ખીનકુલ વિચાર મ્યાં મગ, નિર્ધન ગિદ્દા મનુષ્યોની દરાજન દશા ઉપર લેસ મા । પણ દક્ષિણ દેશી રમત દમાન ના જાઓ દમાન કાગ્યારીઓ, તથા દમાન અન્ય ધનદાન બાંધાઓ પ્રતિ વર્ષે મે મ્હો રૂપીઆ મુદ્ર મોજશોખમા ગૂમાવે છે અરે એમની વાત પણ જવા દો પ્રાણીદમાને માટે પ્રમિદ્ધ થયેલી હમારી પ્રમનહંયા ભાગ્યભિનીઓ હાથ । હેમની બાતી પ્રતિદિન કંઈક ચતી જાય છે તેમા કાઈ મન્દેદ નથી પહેર્યા જોદમાને માટે ખીનકુલ રજ નહિ પાનાથી થયે થર કાપતા અગે મગાળોને બાખ્ય આગળ બુએ છે પરંતુ એમનું દુખ જોધુ કરાને બદલે પુષ્કળ દુખ ખરતી નવી નવી દેશનના પાનમ આપિ વસ્ત્રો તથા બહુ મૂલ્યવાન ખવ ભેજવાનમા મશગુલ રહે છે તેઓ દાન થલુ કરે છે એ વાત પણ નિર્વિવાદ છે પરંતુ પાત્રપાત્રનો વિચાર ન કરવાથી એમનું દાન દેશને લાભને બદલે અતીથય દાની કરે છે એમા દાન કરના મગ્તા તો ન કરવું એ જ સધારે સાર

દેશ તરફથી જે લોભા ન્યુલેત્રમા પોતાના પ્રાણના જોખમે સ્ફડી રહ્યા છે, હેમની સાથે મહારાણી હરો-મેની પૂર્ણ મદાતુલ્યતિ (દીનમોજ) છે, અને જે હેમના ઉપર કોઈ આપત્તિ આવી પડશે તો મહારાણી હતાશ (નિરાશ) થઈ જશે એમા કાઈ સંદેહ નથી પરમાત્મા એનો દિવસ ન લાવે

વાર્તાલહરિ.

એક રજપુત વિરાંગના.

નવ નવા રસનું અનુભવ કરતા યુગલને વિયોગનો વખત આવતાં તેની શી સ્થિતિ થતી હશે તે કદાપી જ્ઞેવાનું જ છે. પૈસો કમાવા અથવા પીળા કાંઈ નિમિત્તે પરદેશ જવાને પતિ તૈયાર થાય ને પત્નીને રહેવું પડે છે તે વખતનો થતો વિયોગ સહન કરવો આકરો થઈ પડે છે, તો પછી જે પતિને પોતાના દેશના સંરક્ષણાર્થે જતાં પોતાની પ્રિયાથી જુદા પડવું પડે છે તેની શી સ્થિતિ થતી હશે ?

x

x

x

એક નાનું સુંદર ગૃહ છે. તેની આસપાસ યોગાનમાં એક નાનો બાગ રચેલો છે. આવા રમ્ય અને મનોહર સ્થળમાં સંધ્યા મમયે એક મનોહર યુગલ વાતો કરતાં ફરતાં જણાય છે. તેની વાનની સાથે વાચક - ને વખતની વાતનો અનુભવ જોવાને, ને ઈચ્છા ન હોય તો વાત જીપર વિચાર કરવાના સાધન મેળવવાને, તે ઈચ્છા પણ ન હોય તો ફક્ત સાંભળવાની ખાતર પણુ-તે યુગલની વાતની સાથે શરશે.

યુવક—બહાલી, મ્હારે હવે દીક્ર ન કદવી જોઈએ. લડાઈમાં જવાનો હુકમ થયે મને બહુ વાર થઈ, વારતે મ્હારે જીતાવળ રાખવી જોઈએ.

યુવતી—હી રજપુતાણી પોતાના પતિને રણમાં જતા જોવાને નારાજ થશે ? અથવા હી રજપુતાણી પોતાના મનમાં પણુ તે વખતે વિમાસશે ? પરંતુ જેટલો રજપુતનો ધર્મ એક વીર તરીકે લડવાનો છે, તેટલો જ એક પતિ તરીકે તેની પ્રિયાનું રક્ષણ કરવાનો છે.

યુવક—હું મારા ધર્મને અવલંબીને જ ચાહું છું. રજપુત કન્યાએ પરણતાં પહેલાં જ જાણવાનું છે કે તેનો પતિ રણજૂમિ સાથે તો પરણેલો જ છે. ને તેજે તેની સપત્ની તરફ દેખથી જોવાનું નથી.

યુવતી—બહાલા હું સમજું છું કે હું તમને મ્હારું કહેવું જરાબર સમજાવી શકી નથી. વાર, પરંતુ બહાલા, તમે મને અહીં એકલી મૂકીને લડાઈમાં જવા માગો છો ?

યુવક—રણજૂમિ ઉપર થતી કઠોરતાનું તને ક્યાંથી બાન હોય ? તે છતાં જો તે અનુભવ નહિ કર્યો હોય તો સાંભળ્યું તો હશે કે રણજૂમિ ઉપર થતી નિર્દયતા સ્ત્રીઓના કોમળ હૃદય ખમી શકશે નહિ. આ ત્હારા મૃદુ અવયવો નિર્દય અને બરછીઓના શા અનુભવ કરવા સરખાયેલાં નથી,

યુવતી—કહો તરવાર અને બાલાની વેદના સહેવાને શક્તિવાન પુત્રોને જન્મ આપનાર રત્નપુતાણીનાં અવયવો દેખીતાં બન્ને કોમળ લાગતાં હોય, પરંતુ તેમનાં મન તો વજ્રના જેવાં જ કઠણ અને તીવ્ર હોય છે. બહાલા, તો પછી રણભૂમિની કહો-રતા મને ક્યાં નડવાની હતી ?

યુવક—જો બહાલી, સ્ત્રીઓનાં હાડ કોમળ ન હોત તો લડવાનું કામ તેમને શા વાસ્તે ના સોંપત ? પુરૂષો એકલા જ શા વાસ્તે લડે છે ?

યુવતી—શું સારે પ્રિય તમને એવું જણાવવા માગો છો કે રત્નપુતાણીઓ લડતી નથી ? જો તેઓ ધણાખરાં લડ્યાં નહિ હોય તો બન્ને, પણ તેમણે તેમનાં-તમે કહો છો તેમ-કુમળાં શરીર કેમરીયાં થતી વખતે અગ્નિમાં કેટલી વખત હોમ્યાં છે તે તમને સહજ યાદ આવશે. અને તમે પણ ધારશો કે કહોરતાનો અનુભવ સ્ત્રીઓએ કર્યો છે. હવતાં બળી મરવું એ તરવારના ધા કરતાં વધારે કઠણ છે. તે બળી મરનાર, પણ સ્ત્રીઓ હતી અને હું પણ તે જાતિનું અગ્નિમાન ધરનાર સ્ત્રી જ છું.

યુવક—બહાલી તું નકામી છદ કરે છે. તું શા આવશે તો મો અર્થ સરશે ? જ્યારે તમે આવશો ત્યારે અમે પુરૂષો શું કરીશું ? પછી બન્ને તમે પુરૂષોની કીર્તિને કાંબ લગાડવાના ઇરાદાથી આવવા ઇરાદો ગમતા હો.

યુવતી—નહિં નહિં નહિં. તમે એવું ધારશો નહિ. હું કાંઈ કીર્તિની ઇચ્છાથી આવવા માગતી નથી. હું તમારી માથે લગમથી બેઠાઈ છું તે માથે જ રહેવાને ને તમારી પવિત્ર સેવા કરવાને. જ્યારે પછીથી તમે લડાઈમાં જાઓ અને હું અહીં રહું ત્યારે મારાથી તે મેવા બની શકે નહિ. વાસ્તે તમે જ્યાં જાઓ ત્યાં તમારી સાથે રહી તમારી જે વલિક્ષિત મેવા કરવાનું બની આવે, તે કરવાના ઇરાદાથી 'મે' આજ અવવાની હક પકડી છે. મારી આજીજી તમે સ્વીકારજો અને મારી લંઘને સાફ મારી આપશો.

યુવકયુવતીની વાતનો નિર્ણય હજી થયો નહોતો અને યુવકને બીજો હુકમ આવ્યો તેથી એકદમ જરૂં પડ્યું. યુવતીએ હસીને કહ્યું નજા કહું કસકુખું કુમળ છુદું મડ્યું. અને વાત શ્રવણ કરનારનો રસ ભાગી પડ્યો.

x x x x x

રણસંગ્રામ આવે ધણા દિવસ થઈ ગયા. રણસંગ્રામની ભયાનકતા ચીતરવાનો અહીં ઉદ્દેશ નથી. રક્ત એટલું કહીશું તો આવશે કે યુદ્ધ ધણા દિવસ ચાલ્યું પરંતુ પરિણામ કાંઈ આવ્યું નહિ. ધણા જનની ખુવારી થઈ. ધણા પૈમાની પણ ખુવારી થઈ. જેટલું મંપીને આસ્થાથી મળે છે તેટલું લડાઈથી નથી મળતું એ સિદ્ધાંત કોઈને યાદ આવ્યો નહિ.

એક તખ્તમાં એક રત્નપુતલીર બેઠો બેઠો વિચારકરે છે. તેને પગે લાગેલા ધાડાવા આવ્યા છે, તેની સારવાર કરવાને એક નાનો સતર અસાઢ વર્ષની વયનો એક યુવક છે.

તે વીરને ધા વાળ્યો લારથી હજી સુધી તે યુવકે તેની સારી ચાકરી કરી હતી. રજપુત તીર વિચાર કરતો બળડ્યો. “આવે વખતે શત્રુના સૈન્યમાં ગ્રંથ દુશ્મનની ગતિની કોણ ખબર કાઢી લાવે.” એ ચાર વખત બળડ્યો. ચાકરે લીધે તે વીર થોડીવારમાં નિઃશ્વાસ થઈ ગયો.

હવે શત્રુઓના સૈન્યમાં નજર ફેરવીએ. દુશ્મનો અચળ હતા. કોઈ પારકો મનુષ્ય જાવણીમાં પેશી શકતો જ નહિ તો પછી કોઈ જોતમની ગતિની ખબર તો ક્યાંથી જ લઈ શકે!

રાત્રિ પડી; અંધારૂં ઘેર હતું. અને એક માણસ શત્રુના સૈન્ય તરફ ઘસતો જતો જણાતો હતો. રખડતો તે થોડે દૂર ગયો કે તેને પગે કાંઈ અચડાયાનો અવાજ થયો. પડતે પડતે તે રહી ગયો. તેની હીલચાલ જિપરથી સહજમાં જણાયું કે તેના હાથમાં કાંઈ મોટી વસ્તુ આવી હતી. તેણે ઘણીવાર ને વસ્તુ સામું જોયું અને ઘણા આશ્ચર્ય વચ્ચે તેને માલૂમ પડ્યું કે તે દુશ્મનના માણસનું શબ હતું. તે માણસ ખૂબ મજરાયો, ખબુ એક ઘડી જ. તેણે તેની સમયસચકતા વાપરી અને એક પક્ષમાં જ શળનાં કપડાં જાતારી પોતે પહેરી લીધાં, અને આગળ ચાલવા માંડ્યું. આગળ જતાં તેને એક પહેરે-ગીર મળ્યો, અને છપો શબ્દ જાણવા માંગ્યો. આ વખતે અજાણ્યો માણસ વધારે મજરાયો પરંતુ પહેલા વખત કરતાં આ વખત વધારે બહાદુરી વાપરી.

“ભાઈબંધ હું સરદારના કામ સારૂ ગયો હતો. તે હમણા જ પાછો આવું છું. જે વખતે ‘છપો શબ્દ’ કહ્યો તે વખત હું કાજર નહોતો, વારતે મને તું અહીં જણાવ કે મને પાછી હરકત ન નડે.”

પોતાની જાતનાં કપડાં જિપરથી સાગા સિપાઈને ખાતરી ઘટ અને તેને છપો શબ્દ કહ્યો. ઘણી મુશ્કેલી વેડી તેણે દુશ્મનની ગતિ જાણી લીધી અને પોતાના સૈન્ય તરફ ખાજો પાડ્યો.

વીર થોડો જિજ્ઞાસુ બન્યો. જેને સ્વપ્નમાં પણ લગાઈની જ વાત, તે જ્યારે જાગૃત થાય ત્યારે ખીજી શી વાત કરે? તે લગાઈના સમાચાર તેની સારવારમાં રહેલા યુવકને પૂછવા જતો હતો તેવામાં પોતાની ખાત્રે એક ચીઠી પડેલી દીઠી જિઘાડી અને વાચતાં પાંત જ તેનાથી બોલાઈ જવાયું કે “આવું મહા કઠણ કામ કરનાર કોઈ મહાન પુરુષ હોવો જોઈએ. શત્રુના સૈન્યમાંથી ખબર લાવનાર નરને જોડેલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો જોડો છે.”

પોતાનું કામ સફળ થયું એના ખુશ વિચારમાં ચીઠી કોની તરફથી આવી તેનો વિચાર પણ કરવાનો ભૂલી ગયો.

લગાઈ પાછી શરૂ થઈ. પેલી ચીઠીના આધારે શત્રુઓનો પરાજય થયો. કારણ કે શત્રુઓની હીલચાલ બધી માલૂમ પડી ગઈ હતી. જાવણીમાં એક બાળુ બધાં મળ્યાં છે, અને જીતથી બધા આનંદમાં મસ્કાવ ચલા છે. વીરની સારવારમાં રહેલા યુવક સિવાય, બધા આનંદમાં નિમગ્ન થયા છે. પરંતુ યુવક તો લગાઈ વખતે પડેલાં માણસોમાં પોતાનું અલગ વહાલું માણસ બોલાઈ ગયું હોય તેમ તે કોઈ માણસની બોલ કરતો હતો. ચિંતાતુર

મનથી પોતાને પાછું ફરવું પડશે તેમ તેને લાગ્યું. પરંતુ દૂર હગલામાં એક જમીન ઉપર ધવાહને પડેલા માણસ ઉપર તેની નજર પડી. તેની આંખો ચળકતી જોઈ કે ને યુવકનું મન ચંચળ બન્યું. અને તેની પામે જતાંમા જ અત્યંત આનંદને લીધે બેભાન થઈને પડ્યો.

x

x

x

જ્યારે તેને જ્ઞાન આવ્યું ત્યારે તે પોતાના જ શેઠના તંત્રીમાં હતો તેમ તેને લાગ્યું. તેની આમપાસ ધણા માણસ એકલા થયા હતા. પોતાનીસ્થિતિ તેઓને માલૂમ પડી હતી તેમ તેને લાગ્યું. તેને ધરમ ધણી લાગી. અને તે ટોળામાં પોતાની નજર ફેરવી. તેણે તેની આસપાસ કેટલીક સ્ત્રીઓને પણ જોયા. પોતે એક યુવક નહિ પણ યુવતી છે એમ પોતાના શરીર ઉપરનાં વસ્ત્રને લીધે માન્યું. પોતાની છૂપી રાખેલી વાત જણાઈ ગઈ છે તેમ તેને સ્પષ્ટ લાગ્યું. તેનાથી વધારે ચાં બોધ્યા વગર રહેવાનું નહિ.

“ મારે પ્રાણ ક્યા છે.”

“ બહાલી, તારો પ્રાણ તારી પાસે જ છે.”

નેટલા શબ્દ બોલી તે રજપુત થી, જે ધવાયો હતો અને જેની ખોળમાં આ યુવતી હતી તે જ હતો, તે આવીને તેની બહાલીને બેઠી પડ્યો.

પ્રારંભમાં કહેલાં આ યુવક અને યુવતી હતા.

—નિર્મળ.

જાતુસમાજ.

વિદ્યાકળા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

(માર્ચના અંકથી આપુ.)

ઉત્તર ઉપર જે પાણી માટે કહેવાયું તેના ઉપર પાછો વિચાર કર્યો અને તેમા તેને એક પ્રશ્ન ઉઠ્યો જે તેણે ખીજે દિવસે તેના બાપને પૂછ્યો, “ કાકા, બધું તો હું સમજ્યો પણ એક શંકા થાય છે કે એ બધું પાણી પૃથ્વી ઉપર છે છતાં પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે તે પડી કેમ નથી જતું ? ”

વિજ્ઞાન—મેં તને કહ્યું છે કે પર્વત આખી પૃથ્વી સાથે સરખાવતાં એક નજવી દોહડી જેવડા છે; એવી જ રીતે મોટા મોટા સમુદ્રો માન એક નાનાં ખાઓચીયાં જેવાં છે, હવે એ ખાઓચીયાંમાંથી પાણી પડી કેમ નથી જતું એ વાત તને એક

દણંતથી સમજાશે. તું એક કળશીયો પાણીથી ભરી નેસથી ઉચે નીચે ફેરવીશ તો તેમાંથી પાણી નહિ પડે, કેમકે આપણા હાથનું નેસ તેને લાગે છે. તેથી તે બહાર નહિ આવતાં ઉલટું અંદર તરફ દબાવ્યું કરે છે. તેવી જ રીતે રીતે સમુદ્રનું પણ છે. પૃથ્વીના નેરથી પાણી ખાખોચીયાંમાંથી બહાર, નીકળવાને બદલે ઉલટું તેમાં ખેસે છે.

આ શંકા દૂર કર્યા પછી મારે તને કહેવું જોઈએ કે હું તારાથી બહુ પ્રસન્ન થયો છું, કેમકે કાલે આ પ્રશ્ન મેં જાણી જોઈને જવા દીધો હતો; તે એટલા મારે કે, તું તેના પર વિચાર કરે છે કે નહિ તે મારે જોવું હતું. આપણે ગમે તેટલું વાંચીએ કે સાંભળીએ પણ જો તેના ઉપર મનન ન થાય તો સઘળું નિર્થક છે. જ્ઞાન મેળવવાને મનન એ મુખ્ય સાધન છે. પ્રથમ માણસે અવલોકન કરવું અને પછી તેના પર મનન કરવું; છેવટ કેટલાક પ્રયોગોથી નિશ્ચય ઉપર આવવું. આ ત્રણ જ્ઞાન મેળવવાના અને ચોક્કસ કરવાના માર્ગ છે. જેઓ આ ત્રણ માર્ગ લે છે તેઓ વગર પૈસે જ્ઞાન મેળવી શકે છે.

ઝાકળી—ધુમ્મસ.

એક દિવસ વિજ્ઞાનપ્રસાદે તપેલીમાં પાણી હતું થતું હતું સારે ઉત્સુકને પાસે ગોખાલાવીને ઢાંકણું ઉપાડીને કહ્યું, ઉત્સુક, આ ઢાંકણાની નીચે પાણીનાં ટીપાંઓ દેખાય છે તે ક્યાંથી આવ્યાં હશે તે તું જાણે છે!

ઉત્સુક—હા, કાકા, એ તો આ વરાળ દેખાય છે તે ત્યાં ચોંટી ગયેલી.

વિજ્ઞાન—પણ વરાળ પ્રથમ છેક આવાં પાણીનાં ટીપાં જેવી નથી હોતી; તે તો ઝીણી સૂક્ષ્મ હોય છે. જો હવે હું તને કંઈ નવું બતાવું. (પાણું ઢાંકણું તપેલી પર જરાવાર મૂકીને પાણું ઉઘાડીને) જો, હવે નીચે વરાળનાં બિંદુ ચોટલાં છે. હવે હું ઢાંકણું ઉપર ઠંડું પાણી નાખું છું. એવું થું પરિણામ આવે છે તે તું જો.

ઉત્સુક—તે ટીપાંનું તો પાણી થઈ નીચે પડી ગયું.

વિજ્ઞાન—સારે તે જોઈશું કે વરાળનું ઠંડા પદાર્થના સમાગમમાં આવવાથી પાણું પાણી થઈ જાય છે. તેવી જ રીતે ઝાકળ, ધુમ્મસ, વાદળાં, વરસાદ, સહ થાય છે.

વળી એક એવો જ સાદો દાખલો તને આપું, જો શિયાળામાં આપણા મોંમાંથી વરાળ બહુ નીકળે છે ત્યારે તું તારી સ્લેટ પર આસ બહાર કાઢીશ તો સ્લેટ બીની થઈ જશે; કેમકે ત્યાં પણ વરાળ ઠંડી સ્લેટનાં સમાગમમાં આવે છે. વળી આપણા મોંમાંથી તેવી વરાળ તો બારે માસ નીકળે છે પણ શિયાળામાંથી બહારની હવા ઠંડી હોવાથી તેના સમાગમમાં આવવાથી તેનું પાણી થઈ જાય છે તે જોવામાં આવે છે; અને ઉનાળામાં બહારની હવા ગરમ હોવાથી મોંમાંથી વરાળ વરાળ રૂપે જ હવામાં બળી જાય

છે, કેમકે જેમ હવા ગરમ તેમ તેનામાં વરાળ વધારે સુસી શકવાની અને ઝીલી રાખવાની શક્તિ હોય છે.

ઉત્સુક—કાકા, એ મને બરાબર સમજાવું નહિ.

વિજ્ઞાન—હું તને એક દૃષ્ટાંત આપીશ. તે વાદળોના કકડા આવે છે તે જોયા છે ?

ઉત્સુક—હા, પેલા ગુમરાં ધોવાના કામમાં આવે છે તે જ કે નહિ ? તે આકાશમાં વાદળો દેખાય છે તેમાંથી કાપી કાઢેલા હશે ?

વિજ્ઞાન—ના, ના. એ તો દરીયામાં રહેનારાં કેટલાંક જીવડાંનું ઘર છે. જેમ મધપુરો હોય છે તેવું. એ વાદળોનો કકડો જ્યારે તદ્દન કોરો હોય ત્યારે તેમાં ઘણું પાણી સમાઈ શકે છે; એક વખત બાજબી પછી તેમાં તેથી ઘોંટું સમાઈ શકે છે; અને તેમાં ઝીલી શકવાની શક્તિ જોડાઈ પાણી સમાઈ રહ્યા પછી જો આપણે તેમાં પાણી નાખીશું તો તે નીચે નીતરી નરશે. એવી જ રીતે જેમ હવા સૂકી-ગરમ-તેમ તેમાં પાણી-વરાળ વધારે સમાઈ શકે; સાધારણમાં ઘોંટું પાણી-વરાળ-સમાઈ શકે, અને તેમાં ઝીલીવાની શક્તિ હોય તેટલી વરાળ આવી રહ્યા પછી વધુ આવે અને ત હંડા પદાર્થના સમાગમમાં આવે તો તે વરાળનું પાણી થઈને નીતરી જાય.

ઉત્સુક—કાકા, હવે મને બરાબર સમજાવું.

વિજ્ઞાન—હવે એ ઉપરાંત હજી એક બાબત જણાવવાની જરૂર છે જે જાણ્યા પછી જાકળ કેમ થાય છે તે સમજાશે. જે ચીજને ગરમ થતાં વાર લાગે છે તેને હંડી પડતાં પણ વાર લાગે છે, અને જે તરત ગરમ થાય છે તે હંડી પણ તરત થાય છે. આ સિદ્ધાંત અનુસાર પૃથ્વીના પડને હવાના કરતાં દિવસે ગરમ થતાં વધારે વખત લાગે છે અને રાત્રે તે ગરમી કાઢી નાખી હંડુ થતાં પણ તેને હવાના કરતાં વધારે વખત લાગે છે. તેજ નિયમ પ્રમાણે પૃથ્વી ઉપરના ઝાડનાં પાંદડાં ઝાડ, ધાતુ ઇં પદાર્થો હવાના કરતાં પણ જેમ ગરમ વધારે ઝહેલા થાય છે, તેમ તે હંડા પણ વધારે ઝહેલાજ પડે છે. આથી કરીને ગરમ જ્યારે પૃથ્વી હંડી પડવાને માટે પોતાની ગરમીનાં કિરણો ઉપર પાછી ફેંકતી રહી હોય છે, તે વખતે હવા પહેલાંથી હંડી પડી ગઈ હોય છે, અને ઉપર કહેલા પદાર્થો તો તેથી એ ઝહેલા ક્યારનાયે વધારે હંડા થઈ ગયા હોય છે. હવે જ્યારે રાત્રે પૃથ્વીની હંડી પડવાની ક્રિયા આવી રહી હોય છે તે વખતે પૃથ્વી ઉપરની વરાળ હવામાં સમાતી જાય છે. પણ પાંદડાં ધાતુ ઇં પદાર્થોની છેક પાસેની હવા અતિશય હંડી થઈ ગયેલી હોવાથી પૃથ્વી ઉપરથી પોતાને મળતી વરાળ સમાવી શકતી નથી અને તેથી તે વરાળનું પાણી રૂપે ટપકવાથી વધારે હંડા પદાર્થો પર મોતીનાં બિંદુની માફક તેનાં ટીપાં વળગી રહે છે; તેને આપણે જાકળ કહીએ છીએ. મતલબ કે ઉંચેથી ઝીણા વસ્તુઓ પડે છે તેને ઘણું લોકો જાકળ બૂલ્યો કહે છે પણ જાકળ ઉંચેથી કદિ નથી પડતી, તે જો પૃથ્વીની નજીક જ હવામાંથી બને છે.

ઉત્સુક—આ તો બધું મારાથી સમજાયું; પણ હવામાં વરાળ હમેશાં રહેલી છે એ કેમ જાણીએ?

વિજ્ઞાન—હું તને તે વાત એક પ્રયોગથી સમજાવીશ. ઠંડી હવામાં એક કાચના વાસણની અંદર બરફ નાખી જરા રહેવા દઈશ તો તે વાસણની બહાર પણ ઝીણાં ઝીણાં પાણીનાં ટીપાં બાંધાએલાં છે એમ તને માલુમ પડશે. હવે એ ટીપાં કંઈ અંદરથી બહાર નથી આવ્યાં, પણ હવામાંની વરાળ તે વાસણની ઠંડી બાજુઓ સાથે અગ્રણવાથી વરાળતું. પાણી થઈ ગયું અને વાસણની બહાર ચોંટી રહ્યું.

ઉત્સુક—હવે હું બરાબર સમજ્યો. પણ ત્યારે અંધારું અંધારું થઈ રહે અને ઉપરથી ઝીણાં વરસાદ જેવું પડે તે ઝાકળ નહિ તો શું? તે કેમ થતું હશે?

વિજ્ઞાન—તેને આપણે ધુમ્મસ, મેઘરો એવાં એવાં નામથી જાણીએ છીએ; તે પણ બને છે તો ઝાકળની માફક જ. પાણીની વરાળ થઈ હવે ચડે અને તે વરાળ હવે આવેલી ઠંડી હવાના સંસર્ગમાં આવે ત્યારે તે વરાળ પાણીનું રૂપ ગ્રહણ કરે છે અને ધુમ્મસ રૂપે પડે છે.

ઉત્સુક—પાણીની વરાળ તો રાજ હવે ચડતી હશે ત્યારે આપણે રાજ ધુમ્મસ કેમ નથી જોતા? અને જો વરાળ એવી રીતે ધુમ્મસ રૂપે પડી જાય તો પછી વરસાદ વરસવાને તો કંઈ વરાળ હવે ન જ ચડી શકે. એ કેમ?

વિજ્ઞાન—તેમાં બધા આધાર આસપાસની હવાની સ્થિતિ ઉપર છે. આસપાસની હવા અમુક દરજ્જે ઠંડી હોય ત્યારે જ તે હવામાંની વરાળને અસર કરી શકે; નહિ તો ન કરી શકે. હમેશાં ધુમ્મસ નથી જોતા તેનું કારણ એ કે હવામાંની વરાળ પાણી કરવા જેટલી ઠંડી હવા ઉપરના ભાગમાં હમેશાં નથી હોતી; અને તેથી જ જેટલીક વરાળ હવે ચડી જવા પામે છે, જેનો વરસાદ થાય છે. એ તને કહ્યું છે કે જેમ હવા ગરમ તેમ તેમાં વધારે વરાળ સમાઈ શકે છે; એ વરાળ જો ઠંડી હવાના સમાગમમાં ન આવે તો વરાળ રૂપે હવે ચડવા પામે છે અને તેનાં વાદળાં બાંધાય છે; નહિ તો તે ધુમ્મસ રૂપે નીચે પડી જાય છે.

ઉત્સુક—ઝાકા, એ ઝાકળ, ધુમ્મસ વગેરેનું શું કારણ? એનાં કરતાં તે બધાનો વરસાદ પડતો હોય તો કેટલો બધો ફાયદો થાય?

વિજ્ઞાન—એ તારી જૂલ છે. વરસાદ તો તેની રૂતમાં જ વહેતો. પોપણ આવે છે પણ પછી આઠ માસ તેમનું પોપણ કેવી રીતે થાય? તે પોપણ આપવા ખાતર આ સર્વે રૂપમાં પાણી પડે છે. પરમેશ્વર એમ કંઈ પણ નાંખી દે અથવા ન કામું જવા દે તેમ નથી, અને તે ઉપરથી આપણને મનુષ્ય જાતને શીખવે છે કે તમે પણ તમને જે જે આપ્યું છે તેનો સદુપયોગ કરતાં રહો.

(અર્પણ)

સાકરલાલ મોતીલાલ વહરાજની.

‘શ્રીઓએ પોતાના તથા બાળકોના શરીરના બાંધા સુધારવા ઉપર આપણું જોઈતું ધ્યાન.

એક યોગ્ય મુચના.

—:૦:—

(લખનાર દા. એન. જી. શાહ. એલ. એમ. એન્ટ એસ.)

શહેરની અંદર ફરતાં ઘણાં સ્ત્રીપુરુષો તથા બાળકોનાં અંગ રોગી, તાકાતહીન, થોડું ચાલવાથી શ્વાસ ચડે તેવાં તથા પીળાં પડી ગએલ દૃષ્ટીગોચર થાય છે. તેમાં ઘણા બાગ સ્ત્રી તથા બાળકો છે. આનું કારણ ક્યાં છે. આપણા સંસારીક રીવાજો પ્રમાણે સ્ત્રી તથા બાળકો દીવસનો મોટો બાગ ધરની અંદર ગળે છે. પુરુષોને પોતાના તથા પોતાના કુટુંબના મુજરાનની ખાતર, કમાઈને માટે, બહાર જવાનો વખત મળી આવે છે. તેમાં હવેના મુધારા મુજબ વર્તી થોડાં સ્ત્રી પુરુષ તથા બાળક સાંજનો સમય શહેર બહાર ખુલી હવામાં ફરવા જવામાં સમજ્યાં હોવાથી તેમની સુખાકારી એક સુધરતી જતી માલમ પડે છે. પંખુ દરેક સ્ત્રી અગર બાળકને બહાર ફરવા જતું બની શકે નહિ તેને માટે ધરની અંદર જ પાંચ દસ મીનીટ પોતાની કુરસડની વખતે નીચેની બાબત ઉપર ધ્યાન આપવાથી શરીરને નિરોગી બનાવી તાકત આપી શકાય છે, તથા તેથી મેળવેલી શક્તિથી કેટલાંક રોગો દૂર રાખી શકાય છે. આપણા ઘણા ઘરોના બંધારણમાં અસલી કઠી જોવામાં આવે છે, જેથી કે એ ઘરોની પછીત ઝોડાઝડ લાગેલી હોય છે તથા હવા તેમ અજવાળાં માટે પુરતાં સાધન હોતાં નથી. શરીરની સુખાકારી માટે હવા તથા અજવાળું બન્ને જરૂરનાં છે. ઘણા જુના રીવાજોના લોકોનું માનવું એમ હોય છે કે એકાદ બારણું કે બારી મૂકી હોય તેથી હવા તથા અજવાળું પૂરતું છે, પણ તેમ સમજવાનું નથી. હવાની હેર ફેર સારી રીતે થાય તો આપણા શ્વાસોશ્વાસથી નીકળતી ઝેરી હવા તમારવઆવાટે નીકળતી દુર્ગંધ દૂર ચર્ધ શકે છે અને તેથી કરીને શરીર આરોગ્ય રહી શકે છે. તેથી હવાઅજવાળાવિનાની જગ્યામાં રહેતાં માણસોનાં શરીર નિરતેજ તથા મોંઘા ઉપર નુર વગરનાં દૃષ્ટીગોચર થતાં માલમ પડે છે. તેમાં વળી શરીરની સંભાળ માટે બહુ જ દમતી વખત ગાળવામાં આવે છે એ બહુ શોચનીય છે. જેટલું ધ્યાન શરીરને ફરીમ શોભા, જેવાં કે લુગડાં ધરેણાં વીગેરે ટાપક-ટોપક શણગારથી દેહોપમાન કરવામાં આવે છે તેના દશમે ભાગ જે શરીરની સંભાળ હોવામાં આપવામાં આવે તો બહુ જ ફાયદાકારક ચર્ધ પડે.

જેમ મનની કેળવણી માટે મગજ મુખ્ય સાધન છે તેમ શરીરની કસરતી કેળવણી માટે છાતીનો ભાગ મુખ્ય છે કે જેની અંદર ફેરસાં તથા અંતઃકરણ રહેલાં છે. શરીરને નિરોગી બનાવી કાંવત વાળું બનાવવા માટે આ છાતીના ભાગને કેળવવા ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવાની ખાસ જરૂર છે. કાંઈ પણ માણસની કામ કરવાની શક્તિ અગર બળ તેની છાતીની ખીલવણી (Development of chest) ઉપર વધારે આધાર રાખે છે. બાલ્યાવસ્થામાં એટલે કુમળી વયમાં જેવી સુધરેલી પ્રગતના બાળકોમાં હાથ પડે છે તેવી આપણા બાળકોમાં હાથ પડતી નથી તેવું કારણ એટલું જ જોવામાં આવે છે કે તે વખતે તેની શરીરની સુખાકારી તથા શારીરિક કેળવણી ઉપર જોઈએ તેટલું સક્ષ આપવામાં આવતું નથી અને તેથી જ ઘણાં બાળકો નિરતેજ તથા રોગી, માલમ પડે છે.

પૈસાદાર વર્ગની અંદર જે ઠેકાણે ધર આગળ નોકર ચાકર હોય છે તે ઠેકાણે છોકરાંની સંભાળ નીચ વર્ણના હલકા નોકરો ઉપર પડે છે; તે લોકો તેમની અક્લ-મુજબ કેવું શિક્ષણ આપી શકે તેનો ખ્યાલ કરવો વાંચનારને જ સોંપું છું. યુરોપીઅન લોકોની અંદર નાનાં બચ્ચાંની સંભાળ 'ગવર્નેસ' ને સોંપવામાં આવે છે કે જેને મનની કેળવણી સાથે તનની કેળવણી ઉપર પણ ધ્યાન આપવું પડે છે. તેવો રીવાજ આપણા લોકોની અંદર બહુ જ કમતી હોય છે. છોકરાંની સંભાળ જોઈએ તેવી લેવાતી નથી. જન્મ થયા બાદ બચ્ચાંનું શરીર નિરોગી રહે તેને માટે બહુ ઓછી દરકાર રાખવામાં આવે છે કે જેની અંદર સારાં નિરોગી કેળવાયલાં મનનો વાસો રહેવો જોઈએ. તેને માટે આપણી શુભચિંતી કહેવન 'પહેલું સુખ તે જાતે નર' લક્ષ આપવા જેવી છે. તે જ મુજબ 'શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે શરીરે દુઃખી તો દુઃખી છે સદા તે' એ આગલાં કવિનો જોધં ભુલી જવો ન જોઈએ.

જેમ કુંબાર માટીના પીંડને ચાક ઉપર ચડાવી તેને ધારે તેવો ઘાટ આપી શકે છે તે જ મારક કુમળાં અવયવો માટીના પીંડ જેવાં છે, તેને જેવો ઘાટ આપવા ધારે તેવો ઘાટ મહેનતથી આપી શકે તેમ છે. અને તેને જેવું ધ્યાન આપી તેની જેવી સંભાળ લેવામાં આવે તેવું બનાવી શકાય છે. તેને સારો ઘાટ આપવાની દ્રઢ તેનાં માતૃપિતા તથા ગુરૂને માથે છે. બચ્ચાંની અંદર અનુકરણ કરવાના એક અમુલ્ય ગુણને ધ્યક્ષ રેખી જ જન્મ આપે છે, તેથી કરીને તે જેવાં ચિન્હો તેમના માતૃપિતા તથા આજુ-બાજુનાં માણસની અંદર જુએ તેનું તેઓ વગર શીખવાડે અનુકરણ કરી શકે છે. તેટલા માટે તેમના મા આપ તથા ગુરૂ (નિશાળના માસ્તર) કે જેમના ઉપર તેમને સુધારી આ દુનિયાનો શ્રેય માર્ગ બતાવવાની દ્રઢતા જોઈએ છે, તેમજ આ બાબત ઉપર કુર્લક્ષ રાખવું ન જોઈએ પણ પોતાની દ્રઢ આદ્ય કરવામાં, પોતાના વખતનો જોગ આપવામાં, પછાત ન રહેવું જોઈએ.

હવે મુખ્ય વાત ઉપર આવતાં ધ્યાનમાં લેવાનું કે કસરતની અંદર છાતીનો ભાગ વણી બાજુથી અગલનો થઈ પડે છે કે જેમાંની યોડી આ રીતે આપવાની રજા લઈશ. બ્યારે આપણા કહેવાતા નિરોગી પુરૂષો કસરત કરે છે, અને મુખ્યત્વે કરીને જો તેમના શરીરમાં કાંઈ પણ ખામી હોય તો, તેમનાં હૈયાં જોરથી તે વખતે ધબકવા માંડે છે. આમ થવાનું કારણ નીચેની બાબત ઉપરથી સમજાશે. કુદરતની રચના એવી છે કે આપણને કાંટા વાગે અગર આંખની અંદર કંઈ પડે તો તે આપણને પરાયું લાગવાથી તેના તરફ અણગમો પેદા થઈ તેનાથી ત્રીંધા દુર કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. તે જ મુજબ કુદરતને છે. કુદરતને પરાઈ ઝીજી ગમતી નથી, તેટલા માટે કસરતની અંદર મહેનતમાં આવેલ સ્નાયુમાંથી નીકળતો હાનીકારક પદાર્થ કાઢી નાખવાને કુદરત દીલપુર્વક મહેનત કરે છે. કારણ તે જો શરીરની અંદર રહે તો બહુ તુકશાનકારક નીવડે. આપણે દીવસનો ઘણો ભાગ, એટલે લગભગ પોણો ભાગ, શાંત સ્થિતિમાં ગાળાએ છીએ. મતલબ ઘણા જ યોડી કલાક અંગને સખત મહેનત પડે તેવી સ્થિતિ ગાળવામાં આવે છે. જેથી કરીને આપણને આપણું રોજીંદુ કામ કરવામાં કુરતીબાજ મહત્તની માફક મોટા સ્નાયુના લોચાની જરૂર નથી. તેથી વધારે એ કે જેમ માંસના મોટા લોચા (સ્નાયુ) હોય

તેમ તેમાંથી નીકળતો હાનીકારક પદાર્થ પણ વધારે હોય છે, તેથી મન્યુત માણસને તેના મોટા માંસના લોચાને લીધે જ ઘણી અગવડતા પડે છે. અંતઃકરણ (Heart) કે જે પોતાના મન્યુત ધબકારાથી લોહીને આખા શરીરની અંદર ફરતું કરે છે તે શાંત રિયતિની અંદર કામ કરવાને ટેવાઈ ગએલ હોય છે. તે ઉપરથી સહેલાઈથી સમજી શકાશે કે જે તેને શ્રમ વખતે આધાર વગર એકલું મુકી દેવામાં આવે તો તે પોતાની રિયતિ બહુ જ થોડો વખત નભાવી શકશે. તેટલા-માટે તેને તે વખતે મદદની પુરી જરૂર છે. આ મદદ શ્વાસોશ્વાસની અંદર છાતીની હીલચાલ પુરી પાડે છે. અંતઃકરણ પોતાને માથે વધી પડેલી નોકરી બજાવવાને ત્વરાથી કામ કરવા મંડી જાય છે અને તેથી ઉતાવળા ધબકારા માલમ પડે છે. તે પરીણામે દરેક ધબકારે ફેફસા (Lungs) ની અંદર બહુ જ થોડું લોહી મોકલી શકે છે. ત્યાં તેનું શુદ્ધ થવાનું કામ સાધારણ રીત કરતાં પણ સહેજ ત્વરાથી ચાલે છે. અને શ્વાસોશ્વાસ ઉતાવળા ચાલતા હાલને લોહીને બરાબર શુદ્ધ કરતું બની શકતું નથી. તેથી ઉપર કહેલ હાનીકારક પદાર્થ (Deleterious products of muscle-Combustion) શરીરની અંદર જમા થાય છે. આમ થતું આટકાવવાની ખાતર કમગત દરમીયાન શ્વાસ લેતી વખતે છાતીનું ટુલવું ધણું જ થાય છે. કુદરતી રસ્તો એવો છે કે જ્યારે આપણે અંદર શ્વાસ લઈએ છીએ ત્યારે ગળું દ્વારા પગ તથા પેટની નસોમાંથી આવતું અશુદ્ધ રક્ત (લોહી) અંતઃકરણના જમણા વિભાગમાં ખાલી થાય છે. ત્યાંથી તેના ધબકારાથી તે રક્ત ફેફસાંની બારીક નમોની અંદર જાય છે. શ્વાસ લેતી વખત ફેફસાં ડુબે છે અને તેથી તેના અંદર રહેલી બારીક નમોનાં છીદ્ર આસપાસ જમ્યા મળવાથી પોહોળાં થાય છે, જેથી કરીને અંતઃકરણના જમણા વિભાગને પોતાનું લોહી ખાલી કરવાને મહેલાઈથી બની આવે છે. આ વખતે શ્વાસોશ્વાસ વધવા ઉપરાંત ઉંડા પણ થાય છે, જેને લીધે શ્વાસોશ્વાસ વખતે અંદર લીધેલી હવા તે બારીક નમોની અંદર રહેલ લોહીની માથે, તેની દીવાલ અત્યંત પાતળી હોવાથી, મેળાપ કરી શુદ્ધિને પાત્ર થાય છે. આ રીતે અશુદ્ધ રક્ત હવા માથે સપુર્ણ રીતે મળી, જ્યારે કમરતની અંદર છાતીની હીલચાલ બરાબર ચાલે છે ત્યારે જ, શુદ્ધ થાય છે. કમરતની અંદર અંતઃકરણનો કામ કરવાનો આધાર છાતીની હીલચાલ ઉપર જ છે. અને તેમાંની અગત્યની હીલચાલ શ્વાસ લેતી વખતે છાતીના ટુલાવાની છે (Expansion of the Chest during inspiration). કોઈ પણ માણસની શ્રમ લઈ શકવાની તાકાત છાતીના ઉંડા શ્વાસ લીધા બાદના ઘેરાવાના માપના અને મુકા પછીના ઘેરાવાના માપના (measurements of deep inspiration and expiration) તરફત ઉપરથી માલમ પડશે. જે વધારે તરફત માલમ પડી આવે તો સમજવું કે તે માણસ વધારે શ્રમ ઉઠાવી શકશે. આ ઉપરથી ખુલી રીતે સમજાશે કે એકલું છાતીના ઘેરાવાનું માપ કામનું નથી. પણ માણસ પોતાની તાકાતથી શ્વાસ લીધા તથા મુક્યા બાદ કેટલો તરફત આણી શકે છે તે છે. એક જુવાન સોળ વરસની છોકરી, એક મન્યુત પહેલવાન કે જેની છાતીનો ટુલાવો તેના સ્નાયુના પ્રમાણમાં ઘણો જ થોડો છે તેના કરતાં, વધારે સહેલાઈથી ત્વરાથી અડધો માઈલ દોડી શકશે આટલા ઉપરથી મનનું સમાધાન થઈ સ્પષ્ટ સમજાશે કે છાતીની ખીલવણી (Development of chest) ઉપર વધારે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

વિવિધવિહાર.

શ્રીકેળવણી.—શ્રીલેખ.

મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી આદિ સર્વે પ્રાણીઓમાં આહાર, નિદ્રા અને લેપ સરખાં છે; પણ અત્યંત ઉપયોગી તર્કશક્તિ અથવા બુદ્ધિજન તો મનુષ્ય માત્રમાં જ છે. બુદ્ધિની બક્ષિસથી મનુષ્ય પ્રાણી-નેમાં પણ કેળવણીના લોહ-સર્વોદ્દેષ સુખો અનુભવે છે.

મર્વે શક્તિમાન પરમેશ્વરે આપેલી વિચારશક્તિને જે વિદ્યાભ્યાસથી કેળવી વધારે છે. તેનેજ ખરાં મનુષ્ય જાણવાં. જેઓ વિદ્યાભ્યાસ કરીને વિચારશક્તિ ખીલવી જ્ઞાન મેળવતાં નથી તે પશુ તુલ્ય છે.

જેમ જેતર વધારે જેડેથી પાક સારો કતરે છે, તેમજ વિદ્યાભ્યાસ રૂપી ખેતર સાફ જેડેથી પરિણામ સાફ જ આવે છે. મારે સ્ત્રીઓએ વિદ્યાભ્યાસ કરી કુતમ ગુણો મેળવવા જોઈએ. વિદ્યાભ્યાસ કરવા એટલે દક્ષ ભૂગોળ, ઇતિહાસ વિગેરે શીખવું તે નથી. ધર્મનીતિનાં પુસ્તકો, પાઠશાસ્ત્ર, અને બુદ્ધિ સારી ખીલે એવાં પુસ્તકો વાંચવાની અને શીખવાની વધારે જરૂર છે.

સ્ત્રીઓએ મુખ્ય કરીને કેળવણી લેવીજ જોઈએ; કારણ કે ઘરનો સર્વ આધાર સ્ત્રીઓ પર છે. ઘર ચલાવવું એનો અર્થ મંધવું અને ખાવું એવો નથી; પણ કરકસર કરીને ઘર કેમ નીભાવવું, દિસાજ કિતાજ કેમ રાખવો, છોકરાં કેમ કેળવવા વિગેરે શીખવું એ છે. છોકરાં સારાં નરસાં થવાનો આધાર સ્ત્રીઓપરજ છે. સ્ત્રીઓ કેળવણી દશે નોજ મંસાર સુધરશે. કહેવત છે કે:—

“ચાલ કેળવેથી કણક, વિવિધ જ્ઞાત પકવાન;

કાન્તા કેળવતાં બને, કંચ્છીન ગુણવું સ્થાન.”

સ્ત્રીઓને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાનો હેતુ ત્રોપડીઓ વંચાવવી કે રળવા મોકલવાનો નથી, પણ સંબંધિઓ પ્રતિ પોતાનો ધર્મ કેવી રીતે જાળવવો, સંપત્તિ વિપત્તિમાં કેવી રીતે પર્તવું, પતિ પ્રત્યેના ધર્મ સા છે, ચોખ્ખા માતાની. દરજ શી છે, આવક જવકનો દિસાજ કેવી રીતે રાખવો, હુકામાં સદ્ગુણી સ્ત્રી શી રીતે ચલાવે એ જ્ઞાન સંપાદન કરાવવાનો છે.

જે માતાઓએ સારી કેળવણી મેળવી હોય છે, તેની પ્રજા સારીજ નીવડે છે. રૂપસુંદરી, મીનજદેવી વિગેરે સતીઓ ઘણી કેળવણી હતી, તેથી તેમના પુત્રો પણ તેવાજ પ્રતાપી અને વિદ્વાન નીવડ્યા હતા. વિદ્યાનો આશો પ્રતાપ છે, છતાં કેટલાક અજ્ઞાન લોકો કહે છે કે સ્ત્રીઓને બહુને શું કામ છે—ક્યાં તેમને રળવા જવું છે? આ

તદન ખોદું છે તે પ્રાચીન અને અર્વાચીન ઇતિહાસ વાંચેથી જણાશે. પહેલાંની સતી-ઓએ હાથી કેળવણીથી જેવા લાભો મેળવ્યા હતા તેવાજ આપણી હાલની સ્ત્રીઓને વિદ્યાભ્યાસથી મળે એ નિઃસંશય છે.

પુરુષોનું મુખ્ય કામ રળાને નેદરતા પદાર્થ મેળવવાનું અને સ્ત્રીઓનું તેના સંભાળ સંભાળવું છે. તેનો ઉપયોગ કંઈ પણ જણા ગણના વગર સારો થઈ શકતો નથી. જેમ પુરુષ વિદ્યાભ્યાસ કે શુદ્ધિબળ વગર ધંધો રેજગાર સારી રીતે ચલાવી શકતો નથી; તેમજ સ્ત્રી જ્ઞાનસાધન વગર ગૃહકાર્યમાં પાર પડી શકતી નથી. આમ ધરનો સધજો આધાર સ્ત્રી ઉપર છે, અને તે સ્ત્રી બ્યારે સર્વ વ્યવહાર વગરચકલે અને વગરવિગાર ચલાવતી હોય ત્યારે સુખની પ્રાપ્તિ તો ક્યાંથી જ હોય? પણ પક્ષી સરખાને પણ આ-સાનુસાર વર્તાવવા મદારી કેળવે છે. અને તેઓ બ્યારે તે પ્રમાણે વર્તા પોતાના ધણીને ઉપયોગી થઈ પડી તમાસગીરાને રીઝવે છે, તો ગારી કેળવાયલી સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને અને સકળ મંસારને ઉપયોગી થઈ આનંદ આપનાર કેમ ન થઈ શકે?

સ્ત્રીને લખતા વાંચતાં ન આવડતું હોય તો તેના પતિને ઘણી મહેનત પડે છે. કેટલાક અજ્ઞાન લોકો એમ કહે છે કે જણવાથી સ્ત્રીઓ નક્કરી નીવડે છે. પણ સજ્જનોએ જણવું કે જણવાથી તો કદી થાય નહીં. પ્રાચીન કાળમાં ઘણી સ્ત્રીઓ જણતી, પણ તેમાંની કોઈ દુશ્ચરિતવાળી તો આપણે જણી કે સાંભળી નથી.

જેમ માંદા માણસને મંદવાડ નિર્મૂળ થતાં સુધી ઔષધ સાથે “કરી” પળાવવાની જરૂર છે, તેમ મલીન મનને કેળવણી રૂપી શુદ્ધ ઔષધ જળથી ઘોષ સ્વચ્છ કરવાની સાથે સુસમાગમ રૂપી “કરી” પણ પળાવવી નેદરએ. આપણા કેટલાક લોકો આધુનિક કાળમાં સ્ત્રીકેળવણીની પ્રદ્ધિ માટે પ્રયત્નો કરે છે ખરા, પણ તેમાં ઘણાઓ લગ્ન વિગેરેની ઉતાવળને લીધે તે અધુરી મેલાવે છે; તેથી બહેલી સ્ત્રીઓમાં કોઈપર કાંઈ દુઃખચાર જણાવે હોય તો તે તેમના અધુર જણતરનો પ્રતાપ. એ જુદા જણતરની કે જણાવનારની નથી, પણ તેમના નિર્દોષ અંતઃકરણને કોરી ખાનાર કુસંગ રૂપી કીડાની છે. ક્ષેપ જાતે શુદ્ધ છે તથાપિ તેને લવણનો (મીઠાનો) સંગ થતાં જેમ તે નિરૂપયોગી બને છે, તેમ અયોગ્ય સંગતને લીધે નિર્દોષ પદાર્થ પણ દોષિત બને છે; “ઓખતે અસર”. વિદ્યાભ્યાસનો વિલાસ અતિ સુખદ છતાં, અનાચારી જનો તેનો ઉલટો ઉપયોગ કરી દુઃખ પામે છે, તો તેમાં તેઓનોજ દોષ છે. જણવાથી તો મન નિર્મળ અને શુદ્ધિ, શુદ્ધ થાય છે. સધજા સંસારસુધારાનો તેમજ દેશની આખાદાનીનો આધાર સ્ત્રીકેળવણી પર રહ્યો છે; માટે સદ્ગુણી સ્ત્રીઓ જે પરમ પ્રેમથી વિવિધવીનો સંસાર કરશે તો પૃથ્વી પર સુખ અને શાંતિની મહા રહેશે નહીં.

સમયતરંગ.

સીકેળવણી—આપણા ભારતવર્ષ (હિંદુસ્થાન)માં હાલમાં ૩૦ કરોડ મનુષ્યો વસે છે; તેમાંથી ૧ હજાર ૪૫ પુરુષો ભણેલા હોય છે, પણ સ્ત્રીઓમાં તો એક હજાર માત્ર ૭ જ ભણેલી છે એવી ગણતરી કંદારવામાં આવી છે.

વડોદરા રાજ્યના વિદ્યાધિકારી તરફથી કન્યાશાળાઓમાં ચલાવવાનાં પુસ્તકો સંબંધી નીચે પ્રમાણેનો હુકમ બહાર પડ્યો છે.—આ રાજ્યની શુભરાતી કન્યાશાળાઓમાં અગ્રેષ્ઠ રાજ્યની ટેકસ્ટ બુકો (શાળાપુસ્તકો) ચાલે છે, પરંતુ કન્યાશાળામાં કન્યાઓને યોગ્ય વાંચન પુસ્તકો ચલાવવાનું ઇષ્ટ જણાયાથી શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની આજ્ઞાથી બાળસાનમાળાનાં પુસ્તકો ૧-૨-૩ તેવાં કરાવવામાં આવ્યાં છે. સદર પુસ્તકો અનુક્રમે ધોરણ ૪-૫-૬ માં ચલાવવાનાં છે.

દેશપરોપકાર—કલકત્તામાં એક બાળુ રામચન્દ્રે વિધવાસહાયક ફંડ ઉઘાડ્યું છે. તેમાંથી સારા કુટુંબની, પણ ધનની ખામીને લીધે મુંસીબત ભોગવતી વિધવાઓને, તેમની હાલતના પ્રમાણમાં, રૂ. ૫ થી ૭ મુધીમાં, તથા તેમનાં બચ્ચાંઓને રૂ. ૩) દરમાસે આપવામાં આવશે.

મદ્રાસમાં એક વૈદ્ય વિધવા સ્ત્રીએ તાંની “પચાપા કોસેજ” નામની દિંદીઓ તરફથી ચલાવાતી પ્રસિદ્ધ ખાનગી કોસેજમાં વિદ્યાર્થીઓને ધર્મશિક્ષણ આપવામાં ખર્ચવાની શરતે એક લાખ રૂપીઆ ભેટ આપ્યા છે.

મુંબાઈમાં એક પારસી સત્તારીએ એક દવાખાનામાં રૂ. ૫ હજાર રૂપીઆ ભેટ આપ્યા છે.

વિધવાઓની પતિભક્તિ—સીતાપુર ગામમાં એક સ્ત્રી વિધવા થયા પછી તીર્થયાત્રા કરવા નીકળી હતી, અને પૂર્વે ધારી રાખ્યા પ્રમાણે અતુટૂળ રથને પાણીમાં તણાઈ પતિ પાછળ દેહત્યાગ કર્યો હતો.

ચોલાક દિવસ ઉપર દાક્ષિણી નામની એક સ્વર્ગસ્થ થયાની વાત બહાર આવી છે. તે વીસ વર્ષની ઉંમરે વિધવા થઈ હતી, જે દિવસથી તેનો પતિ મૃત્યુ પામ્યો તે દિવસથી તેણે સ્વાદિષ્ટ ભોજન ત્યજ્યું હતું, અને કેવળ ફળ ખાધને તથા ગંગાજળ પીને રહેતી હતી; પણ ઉપર ચયન કરવાનું છોડી દઈ જમીન ઉપર જ ને સૂતી હતી; માયાના કેશ તો હતા, પણ તે જોળવાનું કે શરીરના કોઈ પણ અંગને પસોથી કે એવી કોઈ પણ રીતે સુંદર બનાવવાનું ત્યાગ કર્યું હતું. રાત્રિદિવસ પોતાના ધરમાં જ રહી પુણપાઠં ધ્યાન તથા ભગવત્ ભજન કરી રામાવળ મહાભારતનો પાઠ કર્યો કરતી હતી. તે સ્ત્રીને આનું જીવન ગાળવાની કોઈ સગાં તરફથી. ફરજ પાડવામાં આવેલી નહોતી; તેમ પોતાની પાસે પૈસો પણ દીક હતો. પણ ફક્ત પોતાનો વિધવાધર્મ કાયમ રહે અને કોઈ અધર્મ તરફ લક્ષ ન ગય એટલું

સુન્દરી સુબોધ.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મનુ

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ત્યાં પામે સુખમાન સુન્દરી)

સર્વાંગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક. ૨

આંક ૧૨

પ્રાચીન.

અનુસમાજ.

ઈ. સ. ૧૯૦૫- આવૃત્તિ.

વિ. સં. ૧૯૬૧- આગાધ.

વિષયસૂચન

વિષયવિભાગ

લેખક

૫૪

કાવ્યકુંજ,

ઉપદાર

(રા. સુખ-સુ.)

૨૬૫

નર્મદા દિનારે

(ગ. શાસ્ત્રીજી સ્વકથન)

૨૬૭

શ્રુતધર્મ.

દેશ-વ્રતનિર્ગો પાચો—સ્ત્રીલેખ. (ખેન નિયા)

૨૬૭

વિવિધવિહાર.

સુન્દરી

(સો. પ્રમિલા.)

૨૭૧

મળીને ૫૬

સ્ત્રીલેખ

(" ")

૨૮૩

સંસારસુધ રાના પ્રભો.

વાર્તાસહરિ.

ઓરમાન હોકા—સ્ત્રીલેખ. (સો. પ્રમિલા.)

૨૭૨

વિદ્યાકળા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર. (રા. સા. મો. વજરાળની, બી.ઓ)

૨૭૭

સ્ત્રીઓએ પોતાના તથા પોતાના બીજાના શરીરના પાયા સુધારવા

ઉપર આપતું જોઈતું ધ્યાન (ઇ. એન. ઇ. શાદ એચ. એમ. એન.)

થોડા વખતમાં બાહર પડશે!!!

શુદ્ધરથો ! શું તમે સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રીઓને પવિત્ર ને પ્રેમી કરી ધરસંસાર મુકારવા ચાહો છો ? તો હવે વાંચો ?

મનની દેવાને આત્માની પુષ્ટી.

સતીમંડલ—ભાગ ૧ હો, ઘણા મુકારા વધારા સાથે (આવૃત્તિ ૪ થી) આ લોકકિય ગ્રંથની હુક વખતમાં ચોથી આવૃત્તિ છે, તેમ તેની ઉત્તમતાનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે. આમાં પવિત્ર ૭૭ સતી

સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો અને ધર સંસારોપયોગી ઉત્તમ ૬૪ વિષયો છે. ૫૪ ૧૦૦ સુદ પાકું પુંડું—નોંછ આવૃત્તિ કરતાં, ૬૬ મોટું થવા છતાં, છતાંમુ મેદાની સરળતાની ખાતર તરત લખી, અગાઉથી આદક ચનારને—કિંમત રૂ. ૨) પાછળથી રૂ. ૨—૮—૦

સતીમંડલ—ભાગ ૨ જો, આ ગ્રંથની ઉત્તમતા વિશે વિદ્વાનોનું ઉત્તમ અભિપ્રાય પામ્યા છે. આમાં જગતપ્રસિદ્ધ પવિત્ર—સતી સુ-

મિત્રા, સુનીતી, સુનંદા, ઉત્તરા, હલૂષી, અલપૂષ્પા, અંબા, દુર્ગા, સત્યબામા સધિશ, પદ્મણી, શીતા, સકિત, વનદેવી, વીણા, મંગા, વધુના, સદ્, ચોપા, ખના, મહામાય. મહાનેજ, પ્રીતિ. મીનળદેવી, રાણકદેવી, વીરમતી, રૂપસુંદરી, રાણી બચાની, તારા, સશીકલા, રામબાળા, વીરબાળા, ચંદ્રબાળા, શરબાળા, શૈલબાળા સન્ધાસીની, સુવાસિની, ચોખાંની, ભારતી, ઇન્દ્રજનુ કુમારી, ઉમય કુમારી, શ્રદ્ધિવો, ત્રિવેણી, તિલોત્તમા, હવેશી વગેરે ૮૭ સતીસ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો અને સ્ત્રીની ઉત્તમતા, સ્ત્રી પુરુષના અધિકાર, સ્ત્રીઓની આચાર નીતિ, પવિત્ર શુદ્ધસંસાર, ખર્ષ સંસારગુપ્ત શાધી મશે, સ્ત્રીની પવિત્રતા, સ્ત્રી પુરુષની અપવિત્રતા, પતિએ કેવું આચરણ રાખવું, સ્ત્રીની સૌંદર્યતાનો ઉપયોગ, પતિ પત્નિમાં કેવો પ્રેમ જોઇએ, સાચા પતિના લક્ષણ, પુત્ર પુત્રીની ઉત્તમતાના લક્ષણ, સ્ત્રી ઉપયોગી નીતિમાળા, સ્ત્રીએ કેવો સ્વભાવ રાખવો, સ્ત્રીએ કેવી રીતભાત રાખવી, માની શીખામણ, ખુબસુરતી વધારવાનો ઉપાય, વરકન્યા શોધવાની રીત, બુદ્ધિ વધારવાનો ઉપાય, આનંદ મેળવવાનો ઉપાય, સ્ત્રી ઉપયોગી દુલરકળા, સ્ત્રી ઉપયોગી રસોઇ કળા, સ્ત્રી ઉપયોગી ચાતુર્યજ્ઞાન, ધર ઉપયોગી રસાયણ, ધર ઉપયોગી પદાર્થ પરીક્ષા, કોઈક ન થવાનાં ધારણો ને ઉપાય, સુવાચક કરવાની રીત, અવિશ્વનો વિચાર, અત્યુ વિશે વિચાર, પરમાત્માને પામવા શુ કરવું, પવિત્ર જોષ અને સતી ગીતા વગેરે, ૧૦૫ ઉત્તમ વિષયો છે. ૫૪ ૭૦૦, સોનેરી ચુંદર પાકું પુંડું—ઘણા આદક થયા છે. માંગણી ચાલુ છે, પાછળથી મળવા સંભવ નથી. તરત લખી અગાઉથી આદક ચનારને રૂ. ૨—૦—૦ પાછળથી રૂ. ૨—૮—૦.

કેશવજી વિજયનાથ ત્રિવેદી—મુ દ્રોણ—શાખાવાસ.
અમદાવાદ—કૃષ્ણ આગ્રેયા હીમજોષ જોરીની યોજા.

(ગોપારાના કેળવણી ખાતાએ યાજ્ઞાલપત્રેની ખાતે મંજુર કરેલી છે.)

ધી શુજરાતી—ઇંગ્લેન્ડ ડીક્ષનેચી.

બીજી આવૃત્તી તૈયાર છે.

એસ. જી. પટેલ રૂત શુજરાતી—ઇન્દુ-ઇંગ્લીશ ડીક્ષનેચી. ૪૦૦૦૦ અપોતી ન્યાય, હોમ, વેશ અને ટેકનીકલ-ચંત્રીકાર અપોતી સમુદયોગી, અને ને અપોતી એક કરતો વધારે અર્થ આપેલા છે, તેમના દરેકના શુજરાતી અને ઇંગ્લેન્ડ અર્થ આપેલા છે. પાનાં ૧૬૪૦ કિંમત રૂ. ૧—૮—૦ વી. પી. પોરટેજ નણ્ય આતા.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા મુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના સંપ્રદેશા કહીએ તો “સુન્દરી પડિત થાય, રસજ થાય કુટુબપોષક થાય સ્વસ્થ થાય શરીરે બલવતી, રોગહીન અને ‘સુન્દર થાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમા કુટુમ્બજન્મમાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય ને તે મુક્તાથી “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુમ્બની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાથી છુટી એ કુટુમ્બના ખરા ઠંડયાણું કરવા ‘સક્તિમતી અને ઉત્સાહિની અને કુટુમ્બના બાલકકર્મને પોષણ અને સક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોનાં “ઠંડયાણું વાસનાઓ તૃપ્ત કરે,” પતિસક્તિપરાયણ યઈ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે અને તેના આતર વિલાસોની ઉર્મિયોમા પોતાના હૃદયતરંગ ભેળવી દઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને અન્ને સ્વદેશમા હૃદયસૂર્યના તેજસ્વી કિરણો સ પ્રભું વિસ્તારથી પ્રસારે —એજ આપ સુન્દરીઓન જીવનની સફલતા છે ‘સુવિના શુદ્ધ નથી, મૃદવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી ‘જ્ઞાની ઉત્તતિવિના દેશની ઉત્તતિ અસાધ્ય છે”

પર્વ ૨ શ્લોક] ઈ.સ. ૧૯૦૫ ઑગસ્ટ—આવણ (વિ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૧૨ મો.

કાવ્યકુંજ.

ઉપહાર

પ્રિય—x x x

(સ્વનતિપદ્ય.)

જહાલી શુ નિસરી ગઈ શુભ દિન વ્યારે,
આવી વસી હૃદયમા ચિરકાવ માટે,
ને પ્રેમથી ઉજળતા હૃદયે ધસન્તી,
નિહાળતી પ્રિય પત્તિ, નયને દસન્તી

એકાન્તમા પ્રથમ સાવથી તું નમન્તી,
ચિત્તે પ્રવેશી મુજના પ્રણયે રમન્તી,
જાળજી મર્વ જામની ન ગણી શણે તે,
આનંદના ઉદ્વિગ્ન પ્રિયરન્ત ત્યાં બે

હારા હદે પ્રણયની સરિતા વહન્તી,
તે મુંજ સ્નેહ ઝરણે સદસા મળન્તી;
સંયુક્ત આપણુ હદે જગમાં ફોટનુ,
દિસન્ત દંપતીતણું નવ સુગમ ખીજું. ૩

(તોટક.)

કુલમાળ પ્રિયે શુધ સ્નેહ તણી,
અરયું તુજને કંઈ બાપ થકી;
તવ જન્મતિથિ ઉપદાર રૂપે,
મુંજ પાસ નહિ કંઈ યોગ્ય દીસે.

નવ દ્રવ્ય થકી કદીં હપ થતો,
નહિ વસ્ત્ર ગમે, નહિ સ્વાદ થતો;
કુલમાળ વળી કરમાઈ જતી:-
દહ અહભુત માળ, પ્રિયે ! ઘટતી. ૨

મુંજ સ્નેહ કુસુમ સુગંધિ તળે,
પ્રિય x x x કામુદીમાં ખીલિને;
તુજ બ્દાલ અલૌકિક સુત્ર થકી,
પ્રતિવર્ષ દહ શુભ માળ શુધી. ૩

દિન દિન સુગંધ પ્રિયે વધતી,
કદિ કાળ નહિ કરમાય વળી
નકી આપણુ સ્નેહ પવિત્ર, અને
નિજ સુંદરતા જગમાં પ્રકટે. ૪

(સાર્દલ.)

આનંદે વરસો વ્યતિત જ કયાં, સંભારી હાલી ખરે
થાતે! હર્ષ ગ્લાનિ કવચિત જ થતી વિયોગના ઉહાલવે;
ગાદો સ્નેહ પવિત્રતા હદયની, હરો એતુસગ ને
આશા સૌખ્યની-સાય સંતત રહી-ઉદ્દેગ કાઢે દૂરે. ૧

x x x તુજ સ્નેહ દિવ્ય પતિનો વાધો પ્રતિવર્ષ, ને
સૌખ્યે કાન્તસહે રહી નવ કદિ વિયોગ તુને નડે;
પ્રેમી સુગમની કીર્તિ ઉચ્ચ જગમાં ઉડો સદા નિર્મળી,
આવી નૂતન વર્ષ શ્રદ્ધિ વરસો વિશ્વેશ ઇચ્છા થકી. ૨

નર્મદા કિનારે.

(ઇતિહાસની આસપાસ સાહીબે જોયું માંદી:—ઓ રાગ.)

આનંદ અઘોરિક અને છોછોછ પ્રેમ મંડી,
સુજ હૃદય આજ ઉજરાય પતિમત્સંગવતી.
સુન્દર તટ વચ્ચે રૂડાં, મસે નર્મદા નીર,
ત્યમ બહે મમ અન્તર તણી, પ્રણયપ્રવાહ રચિર:—પતિ પ્રીતિ સિન્ધુ બણી.

લીલા આંખથીયાની રાગ, કોકિલ દિ:ચેરે,
આ પ્રણયપ્રવાહે ગાન મુધારમ મીચેરે:
સમિર સુખિ સુરનેદથી, રપસં તડવરણ,
દર્પે યકી ડોમે કુદે સાખા ધરી ઉઘામ:—અંગસુ ગર્વ ધરી.

પતિનો ત્યમ નિર્મળ પ્રેમ, પૂર્ણ સુગન્ધેરે,
સ્પર્શ કર આણી બહાસ, મુકું આનન્દેરે;
વિમળ ટાંતિ આદિં નિકસતી, સોજ સકલ રવી દૂર,
વનસીલા લક્ષિતા વિગે, વહે સ્નેહનાં પૂર:—કીછળતી ઉમિ ધરી.

વસી દું સુજ વણવ માંચ, પતિ મુજ અન્તરમાં,
બની રવાં અમે જે એક, બન્યાં પરમાત્મનમાં.

હાઈલાલાઈ લક્ષ્મણદાસ.

ગૃહધર્મ.

દેશ-ઉન્નિતનો પાયો—ખાલકા શિક્ષણ.

(સ્રીસેખ.)

(મયા અંકથી આવું.)

તે સિવાય બાળાઓને વ્યવહારીક કેળવણી આપવામાં નીચેની જાળનો પર ધ્યાન રાખવું અને તે બાબત હુંકં યાન આપવા સુકું નદિ. નેમકે—

૧ રોજેદર્શન સમયે રાખવાની સાવચેતી—તે વખતમાં ખોરાક હલકો સાદો ને પૌષ્ટિક લેવો, પોષાક ગરમ ને દીલો રાખવો, ભેજવાળી જમીનમાં ને શરદ હવામાં રહેવું નહિ. પરપુરપતું મોં જોવું નહિ. ખાદ્ય તથા દિવસ પૂરા થયાં પહેલાં સ્નાન કરવું નહિ. નાહીને પતિદર્શન અથવા ઇશ્વરાવતારની છબીનાં દર્શન કરવાં અતિ બય અતિ હર્ષ અથવા અતિ દીનગીર થવાય એવી રીતે વર્તવું નહિ.

૨ સાસરે જતી વખતની તૈયારી શીખવી—હાલની કેટલીક બાળાઓ જેમ કપડાં દાગીના બાંધવામાં જ તૈયારી પુરી થયેલ મળે છે, તેમ ન મનજનું; પરંતુ તેની પહેલાં ઘરની મુરબ્બી સ્ત્રી પાસેથી અથવા સ્ત્રીગુરુ પાસેથી પતિસેવા, સાસરીઆનાં સગાં પ્રત્યેની વર્તણૂક, ઘર ચલાવવામાં પણ આપણા પર કેટલું જોખમ રહેલું છે તે તથા સાસરીઆને ત્યાં જર્ઘ પોતાનાં માતાપિતાની કીર્તિ કેવી રીતે વધારવી તે વિચારીને ઘરવ્યવસ્થા તથા સદ્ગુણોના સંગ્રહ શીખવો. જન સમુદાયનો આપણા પર રહેલો આધાર અને કેવી રીતે વર્તવાથી આ સંસારમાં આપણી ફરજ બજાવી કહેવાય? તે વિચારી બાળરક્ષણ ને બાળશિક્ષણના વિષયનું પુરતું જ્ઞાન મેળવવું.

૩ સાસરે પહેલી જ મિનિટથી કેમ વર્તવું તે શીખવું—કેટલીક બાળાઓ તદ્દન મૂઢળેલી રહેવાથી ને કેટલીક બટકોભેલા સ્વભાવથી પોતાનું વળન ખુવે છે, અને પોતાનો વકર ખોઈ છાપ દલકો પાડે છે. માટે તેમ ન વર્તતાં જઈને તુરત સાસુને તેમજ ઘરની મુરબ્બી સ્ત્રીઓને પગે લાગવું, નાનાં હોય તેને માથાગુપણે બોલાવી ખબર પૂછવા ને પીયરના કુશલ ખબર આપવા. અને પછી તરત બની શકે તેવા ધરકાર્યમાં સામેલ થઈ જવું. આપણામાં સાધારણ કહેવત છે કે “આવતી વડુ અને બેસતો વાણીયો,” “પુત્ર પારણેથી ને વડુ બારણેથી ઝોળખાય” માટે પહેલાથી જ સાવચેતીથી વર્તવું, કારણ કે ત્યાં તો બધાં અજણ્યાં માણસો હોય છે; જેવું દેખે તેવું કહે માટે પહેલી મીનીટથી જ સંભાળી વર્તવું.

૪ સાસરીઆની નિરિક્ષા કરતાં શીખવું—પછી સાસરીઆનાં ઘરની, ત્યાંની દરેક ચીજની તથા ત્યાં વસતાં મનુષ્યની નિરિક્ષા (બારીક તપાસ) કરવી કે અમુક માણસ કઈ પ્રકૃતિનું છે તથા તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવાથી રાજ રહેશે, તે ખબર પડ્યા પછી તેની સાથે યોગ્ય વર્તણૂક ચલાવવી. વળી અમુક ચીજ કયાં મૂકાય છે? કેવી રીતિમાં મૂકાય છે? તથા શું ઉપયોગમાં આવે છે અને તેમાં શું ફેરફાર તેમ જ સંધારો વધારો કરવાની જરૂર છે વગેરે નિરિક્ષા બે ત્રણ દિવસમાં કરી લઈ યોગ્ય રીતે વર્તવું.

૫ અધાથી પતિસેવા કરતાં શીખવું—આ બાબત ઘણા ઘણા વિદ્વાનો ને અંગ્રહારો ઘણું ધણું લખી ગયા છે એટલે વધારે વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. હોંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં જ સેવાની આદા છે તેમ નથી. પરંતુ ખ્રીસ્તી ધર્મ, જરથોસ્તી ધર્મ અને મુસલમાની ધર્મમાં પણ તે જ બાબતની આદાઓ વાંચવામાં આવે છે. કુલીન સ્ત્રીની દરેક ફરજમાં, “પતિસેવા” તેની મોટામાં મોટી ને મુખ્યમાં મુખ્ય ફરજ છે. અને પતિ સમાન બીજો દિતકારક

અને પ્રીય મિત્ર નથી. માતા પિતા, બેન બાઈ મિત્ર વગેરે સ્નેહીઓની જે જે અમુક અમુક સારી લાગણીઓ આપણી તરફ રહી છે તેમાંની બધી લાગણી આપણા તરફ પતિની રહેલી છે. દુનિયાનાં દરેક સુખ પતિથી જ મળી શકે છે. એવા સર્વ સુખ બંડાર જે પતિ તેની સેવા કરવી તે દરેક અબળાની ફરજ છે. પતિને તાબે રહેવું, માન આપવું, આનંદ આપવો, ઉચ્ચે સ્વરે સામુ બોલવું નહિ, સકારણ કાપને સહન કરવો, મહા બલેશ્વર હવા ખાવા તેડી ન ગયા કે નાટકમાં મારે લઈ ન ગયા તે અખત કંકાસ કરવો નહીં. અમુક જ્વલતી બંગડી અને અમુક જ્વલતી સાડી અમુક પાડોશણે કાઢવી એવી વાતવાતમાં સંબળામણી કરવી નહિ. પતિ આરાને ધમ્મર આરા સમાન ગણવી. હુકમ આનંદ ને હેસયી ઉઠાવવો અને પતિહૃદય સાથે પોતાનું હૃદય એવું એક રૂપ રાખવું કે પતિને અનુકુળ તે પોતાને અનુકુળ ને પતિને પ્રતિકુળ તે પોતાને પ્રતિકુળ લાગે.

૬. પતિ તરફના ધર્મ શીખવા-પતિનાં પ્રિય જનને પોતાનાં પ્રિય જન ગણી માન આપવું. એકલાં ક્યાંઈ પણ જરૂં નહિ. ચાલ ધીમી રાખવી તેમજ નીચી નજરે ચાલવું. પરપુરૂપ મામુ જોવું નહિ, જરૂં પડે પુત્રી કે બેનની દૃષ્ટીથી જોવું. એક વસ્ત્ર પહેરી ફરવું નહિ. નીચ પુરૂપ નીચ વૃત્તિથી સામુ જીવે તો પણ વિકાર રહીત રહેવું. પતિની રજા સિવાય જ્વલનિયમ કરવા નહિ. કોઈની કુચલી કરવી નહિ. સર્ગાં એહી સાથે રાંપ રાખવો. પીયર બધું વસતું નહિ. પતિ જમ્યા પછી જમવું પોતાના પછી ચૂંચું ને ઉઠવા પહેલાં ઉઠવું. બહારથી આવે ત્યાં ઉભાં થઈ આસન આપવું. અહેરે સાંત ને નિર્મળ રાખવો. બારી કે બારણા પામે વગર કારણે લાંબો વખત ઉભાં રહેવું નહિ. પતિએ કહેલી શુભ વાત શુભજ રાખવી. સંતોષી થવું અને તન ને મનથી સેવા કરવી. પતિ સાથેના પહેલા પ્રસંગમાં દરેક બાળા વધારે એહી કુદરતી રીતેજ લગ્ન્ય છે, તો પણ તે વખતે પણ એવામાં કે આરા પાળવામાં ખામી ને આવે તેમાં લક્ષ રાખવું.

૭. સાસરીઆનાં સમા સાથેની વર્તણૂક શીખવી-સાસુ સસરાને માતા પિતા સમાન ગણી સેવા કરી તેના શુભ આશીરવાદને પાત્ર થવું. સ્વતંત્રતા બીલકુલ જણાવવી નહિ. પૂછવા સિવાય ક્યાંઈ પણ જરૂં નહિ તેમજ કંઈ પણ કામ કરવું નહિ. ઘર કામમાંથી સાસુને મુક્ત કરવાં સ્ત્રી પહેલાં હમેશાં પગ ચાંપવા સાસુથી નીચા આસને બેસવું. હમેશાં સાસુ સસરા સંતોષ પામે એવી રીતે વર્તવું. દેરાણી, જેઠાણી, નણંદ, બોળઈ અને શોકની સાથે બેન પ્રમાણે વર્તવું. એક બીજાનું બહું ઈચ્છવું. કામકાજમાં મદદ કરવી. સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવો. ન આવડે તેવું કામ શીખી લેવું અને તેઓને શીખવવું. એક બીજાની ભૂલ નમ્રપણે બતાવવી અને સંપર્ક પીને રહેવું. જેઠાણી અને મોટી નણંદને વડીલ તરીકે માન આપવું. તેનાં છોકરાને પોતાનાં છોકરાં પ્રમાણે ગણવાં. પાડોશી અને નાતાવાળાં માણસને સર્ગાંની માફક ગણવા. સાસુ થનારી અબળાઓએ પણ વહુ તરફ દયા બાવ રાખવો. તેમની રાક્ષી સુજ્ઞ કામ આપવું. છોકરમતથી આડી ચાલતી હોય તો શીખામણથી સમજાવી નહારી સંગત છોડવી દેવી ને વહે દીકરીમાં હેત વધે તેમ શીખવવું.

૮. રસોઈ શીખવી-એ પણ સ્ત્રીનો અગત્યનો વિષય છે. ઘેર પાંચ મેમાને આવી ઉભા રહે ત્યારે અથવા રસોયો એકાએક માંદો પડે ત્યારે ઇચ્છાકરો ઇતિહાસ કે દુનિયાની બૂગોળ ઉઘાડી વાંચવા એસાંતું નથી, તેમજ ભરત ચીત્રના સુંદર નમુનાઓ પણ ખતાવાતા નથી; પણ ત્યારે તો રસોઈજ પીરસવી પડે છે માટે રસોઈ શીખવીજ જોઈએ. જાતે જાતની દાળ, કઢી, શાક, ભાત, રોટલી વગેરે હમેશાં જોઈતી ચીજ તેમજ જાત જાતનાં પકવાન અને મીઠાઈ, વળી અથાણા, પાપક, શેવ, વડી વગેરે દરેક ચીજ શીખવી જોઈએ. કન્યાશાલામાં હાલ તે શીખવવાની સગવડ નથી માટે તે ઘેર શીખવું અને માતાએ શીખવવાની કાળજી રાખવી. તેમજ સ્ત્રી શિક્ષકોએ સ્કૂલમાં પ્રસંગોપાત આવતી ચીજતું વિસ્તારથી વિવેચન કરીને સમજાવવું. રસોઈ જુદી જુદી જાતની અને ઘરનાં માણસોની પ્રકૃતિને માફક આવે એવી કરવી. રસોઈની ખામી બહેલી અખળાઓમાં વધારે જોવામાં આવે છે તેવું ડરણુ તેવું તેમાં બેદરકારપણું જ છે. જે શીખવા ધારે તો સહજમાં શીખી જાય છે.

૧૨. ઘરની ચીજની સંભાળ રાખતાં શીખવું-ઉપરના મુશીબીત સામાન કરતાં ટકાઉ સામાન વધારે પસંદ કરવો. દાણા દુણી ધી વગેરે ચીજો સામઠી લેવી. ને ઘરમાં જાળવીને રાખવી. અથાણા તથા મુરખ્યા ને મધનો રતુ અનુસાર સંચય રાખવો. હળદર, મરચાં અને ધાણા છરાંની બૂકી ઉનાળાના લાંગા દિવસમાં તૈયાર કરી મોઢાં કપડાંથી બાંધી સાફ જગ્યામાં ગોઠવી રાખવાં. અથાણાં ઠંડી જમીનમાં રાખવાં (ઠંડી જગ્યામાં જરણીઓ રાખવી). મધ તથા મુરખ્યો સીકાં ઉપર અધર રાખવો. ઘઉંમાં પારો ભીની રાખ સાથે મેલવી કોદીમાં ભરી ઠંડી જમીનમાં રાખવો. જીરું પણ તેમજ રાખવી. મગ વિગેરે કોળમાં દર માથે એક માપ રાખ નાખી રાખવા. હાંમરમાં લાંબડાંનાં પાન બેળવી રાખવી. લસ પ્રસંગમાં અને વારૂ તહેવારમાં પહેરવાનાં કપડાં કારતક માસમાં ઘોડા તડકામાં નાખી સંકેતી જરાજર ગોઠવી રાખવાં. ઘરનાં ત્રાંખા પીતળમાં વાસણ વસ્ત્રમાં ચાર પાંચ વખત માંજી ચળકતાં કરી અભેરાઇપર રાખવાં. ઘંટલો, સંભિલું, ખાંડણી દસ્તો, સુપડું દરેક ચીજ કોઠારમાં ગોઠવીને રાખવાં. ગાદલાં, ગોદડાં, રજાઈ રંગ વગેરે અમુક જગ્યાએ રાખવાં. ઘરની ચોપડીઓ નંગર વાર ગોઠવી મૂકવી. ચીમનીઓ, જ્ઞાનસો, લેખો તથા વાલસીટો પણ નિયમસર ગોઠવી રાખવી. ઘરની દરેક ચીજ એવી રીતે ગોઠવવી કે જ્યારે જોઈએ ત્યારે તુરંતજ મળી શકે. ઘર ઉપરથીજ મુઠીલીની પરિક્ષા થાય છે. મને તેટલા ચાકર નોકરો હોય પણ તેનાપર પુરતી દેખરેખ ન હોય તો સાફ કામ થઈ શકતું નથી. માટે ઘરની દરેક ચીજની સંભાળ રાખતાં શીખવું.

(અપૂર્ણ.)

(નીશા.)

વિવિધ વિહાર.

હરિગીત

ત્રિવ “સુહરી” તુજને દઈ દુ સ્નેહથી આશીશ એ,—
મન ખીચની મુજ બેનીના તુ આપજો સદ્બુદ્ધિને
જે કાર્ય અથ તુજને અહીં જન્મ આપ્યો બન્ધુએ
તે કાર્યને તુ મિદ્ધ કરજો પાપી નિત મન્માનને

નિર્માણને આશાન બહેનો દુ ખયા પીડીત જે,
કરી દુ ખ તેના ફર પ્રેમે હર્ષમા નનરાવજો
મધ્યાનકાળે બેસી ચોરે ચાગી ને કુચલી કરે,—
તેને સુધારી સ્નેહથી મતકાર્યમા પરાવજો

એ વર્ષની ઉમ્મર તથાપી કાર્ય તેં બદુ બદુ કર્યું,
કીર્તી થઈ તુજ જગ મહી, સદુ બ્હાનથી બોલાવતું
તુજ બન્ધુઓને ઇશ અર્પે શક્તિને આયુષ બદુ,
ને તેહના રક્ષણ તમે તુજ મહી યાચો ઇચ્છુ દુ

દેશને સુધારવા જે બાપજો કઈ કઈ ચતા,
તે કામ કરતા બન્ધુઓ શાન્તીથી તારા સગમા
પ્રત્યેક ગામે સુહરી સુબોધ આપી સર્વને
બન્ધુસમાજની ખ્યાતી જગમા પ્રેમથી તું વધાવજો.

સૌ. પ્રમિલા.

સખીને પત્ર.

(આગે માસો સરદ પુનમની નત્ય એ, એ રાગ)

બ્હાણી બહેની જાનની તુ વિદેશ ને,
ગૃહ શ્વસુરનું શાન્તીથી દીપાવજો —
રોતે સુખ દુખ સાથ પતિના નિત્ય ને,
આપણુ એ કર્તવ્ય પરમ તું લેખજો

હોય પતિ પ્રીતિહિન વ્યસની કે તામસી;
 સુધારવા-સ્નેહે સહુ સહીને યાચી.
 પર ઘર કદી નવ કરવો વિપતની વાત જો;
 પ્રભુએ દીધેલી રિયતિમાં સુખ માનીયે.

પ્રેમ સહીત નિજ સંતતીને સંભાળીને,
 આપી શીક્ષણ જીવન ઉચ્ચ બનાવજો,
 સુત સુતામાં ભેદ જરા નવ લેખવો,
 દંપતી ધર્મતું ફળ એ શુભ તું માનજો.

સ્નેહ સહીત તુ ભગિનીને ઉપદેશજો;
 જેથી થાયે આર્થ ભુખીને સુખજો.
 રેશે નવ કદી દ્રવ્યથી આપણું નામ જો;
 પણ પતિવ્રત ધર્મથી પ્રીતી ઝગૂઝજો.

સૌ. પ્રમીલા.

વાર્તાલહરિ.

ઓરમાન છોકરાં.

સરીઆમ રસ્તાપર નજર પડે એમ એકી ઉપર ખાટમાં સતી સતી બાવીશોક વર્ષ-
 ની એક યુવતી સરસ્વતીચંદ્ર વાંચતી હતી. એક લાંબો શકરો કોકે સીસાપેને નોંધ્યો
 હતો તેમાં તેનું ધ્યાન હતું. ચંદ્રકાન્ત બાળુની વાત કદ્દમીનેદનને કહેતો હતો તે ભાગ
 આ હતો. વાત પુરી થઈ. વિચારમાં પડી—“અરે ઈશ્વર મહારો રોગ પણ ખરાબ છે.
 મને કંઈ થયું તો આ બાળકની શી રિયતિ” આ વિચાર આ બાળાના મનમાં ઘોળાયા
 ને તેથી ખૂબ રોષ. એટલામાં દાદરમાં કોઈકના પગરવ સાંભળી આંસુ લોઈ દ્વચ્છ થ-
 ય તેનો પતિ પદ્મકાન્ત આવ્યો. પદ્મકાન્ત અમદાવાદમાં વકીલાત કરતો હતો અને

તેને બહુ ભારે કમાણી નહોતી તોપણ પોતાનું સુજ્ઞાન સારી રીતે નભાવતો. સુવાસિની પદ્મકાન્તની સ્ત્રી હતી. તેના માંગાપ મગ્ગામ ગ્રહેતા હતા અને સામાન્ય ગ્રિયનિતા હતા. માસુ નણુદ વીગેજ પણ ન હોવાથી આ પતિ પત્નિ એના જ હતા સુવાસિનીએ એક બાવકને જન્મ આપ્યો હતો પણ મુગ અચક્ર ને સુનારડથી તાન શરૂ થયો હતો તેના પરિણામે તે સુનારોગની ભોગ થઈ પડી હતી પદ્મકાન્ત ડપડા કાઢી આવી સ્નેહથી બોલ્યો “બહાલી ! તું એકલી બહુજ મુઝાયા કરે છે તાન્ત થા ધીરે ધીરે મગી જગે ત્હને એક દુ ખદ વાત જણાવવી પડે છે નાતગા ગગડ છે નિર્મળાને કસુનારડ થઈ ને તેમાથી ગભગઈ ગઈ છે ” આમ જન્મે વાતો કરે છે ત્યા નિર્મળાના મૃત્યુ સમાચાર આવ્યા નિર્મળાના આ સમાચારથી સુવાસિનીના મનમા ઘણુ લાગ્યું અને દિનમે દિનમે ક્ષીણ થતી ગઈ જનમર દહે મહિને સુવાસિનીએ પણ આ ક્ષણભંગ મસા નો ત્યાગ કર્યો.

*

*

*

*

પદ્મકાન્ત અને નિર્મળવદ્ર બાગમિત્ર હતા મેટ્રીક્યુરેશન પાસ કર્યા પછી બાબા સના મંગલધી એ જુદા પડ્યા પણ જન કરણ જુદા નોતા સુવાસિની અને નિર્મળા પણ નાનપણથી સાથેજ બાણતા ન્મતા ઈશ્વર કૃપાએ તેઓના પતિઓમા પણ એ પીળ તરફ સ્નેહ દલિ હોવાથી લગ્ન થયા પછી વખતો વખત ગણી સ્નેહની દલિ કરી શક્યા હતા પદ્મકાન્ત અને નિર્મળવદ્ર જન્મેના હૃદય દુ ખી થયા છદ્મીની મુખની સ્તુ હતી નહોતી થઈ દુ ખનુ ઓસડ દીનસ, ગમે એવુ મોહુ દુ ખ પડ તોપણ જગ જેમ દિવસ જાય તેમ તેમ તે જુનાય છે નિર્મળવદ્ર પદ્મકાન્ત કન્તા બહેનો શાન્ત થયો અને પદ્મકાન્ત શાન્ત થયો છતા ધણીનાર સુવાસિનીના સ્નેહસુનામની વાસ આપતી જો ખિત થતો. પદ્મકાન્તને એ પુત્ર હતો અને નિર્મળવદ્રને પુત્રી હતી પદ્મકાન્ત ઉશાકને જોઈ ધનકતે હૃદયે સુવાસિનીને મબારતો. ઉશાકની વર નવ વર્ષની હતી દિદુસ સાની રીત પ્રમાણે આ જન્મે મિત્રોનો ફરીથી વિવાહ તેમના વડીલો તન્મથી કરનામા આવ્યો હતો પદ્મકાન્તનો વિવાહ સામાન્ય સ્થિતિના દુદ્ધનની સાધારણ મેગવણી લીધેતી ગુલાબસુદરી જોડે મળ્યો હતો, અને નિર્મળવદ્રનો વિવાહ તેવડીજ વધની સુવિદ્યા સાથે થયો હતો. લગ્ન થયા બાદ યોગક સમવમા જન્મેએ સામરે આવવા માણુ “પુત્રના લક્ષણ પાગણામા ને વુના લક્ષણ બાગણામા” એ કહેવત પુરાત થઈ. સુવિદ્યાએ ગમે તો પિય રીયાની શીખવણીથી ગમે તો મન કેળવાયેલુ ન હોવાથી કે ગમે તે કારણથી આવતા વાતજ પ્રમોધા ઉપર અમન ચલાવના માણો ધડી ધડીમા લણકાકને પ્રમોધાને ધમ કરતી અને સાગરે નિર્મળવદ્ર પાસે પ્રમોધાના દોષનું વર્ણન થવા માંણુ પ્રમોધાની ઉમર પાંચ છ વર્ષની હતી ન્હાનપણમા નિર્મળાએ ત્હને શાન્ત, કલાગરી બનાવના પ્રયત્ન કર્યો હતો. બાત્યાવરથામાજ છુનન સુખમય બનાવનાર માનું મૃત્યુ થવાથી પ્રમોધા એ કુલી પડીને બહુ રાક સ્વભાવની થઈ સુવિદ્યાના કલા પ્રમાણે કરતી ‘ઓગ્માન મા છ’ એવા રિચાગ બાલકોમા હોતો નથી પરન્તુ આપણા સમારમા મોસાળીયા અથવા ઓગ્માન, ના પોતેજ પોતાની સર્વજ્ઞથી આના રિચા ઉત્પન્ન કરાવે છે સુવિદ્યા પોતે

યથો. હવે કરાંચી મોકલવા ગુલાબે નક્કી કર્યું. ત્યાં જવાની જોયતી તૈયારી કરી આપ્યા પછી તેને કરાંચી મોકલી. ઉશાકર પ્રબોધાને પડતું દુઃખ અગાઉથીજ જાણતો હતો તેમાં તાવ આવ્યો તે વેળાનો બહુજ ખિન્ન થયો હતો. ગુલાબસુંદરીની સારવારમાં છે જાણી કાંક નિશ્ચિંત થયો હતો. આખરે પ્રબોધા આવશે એ ઉમંગે દિવસો આનંદમાં ગાળ્યા. પ્રબોધા આવી, જન્મે પ્રથમજ એકાન્તે મળ્યાં. આવતાં વારજ રોડ દૃષ્ટિએ ઉશાકરે પ્રબોધાની ખબર પૂછી. તેના ઉત્તરમાં પ્રબોધા બોલી—ગુલાબબહેન હોય નહિ અને મહારાથી અહીં અવાય નહી. એમનાં જેવું કાણુ કરે એમ છે! એમ વાતો કરતાં રાત્રી ગઇ, અને પતિ પત્ની આનંદમાં દિવસો ગાળવા લાગ્યાં.

*

*

*

*

૭ મહીના થયા. પદ્મકાન્તને તાવ સખત લાગુ પડવાથી દાકતરની સલાહથી ગુલાબસુંદરીમાથે હુમસ દવા ફેર માટે ગયાં હતાં તેની ફિકરમાં આ પતિ પત્ની હતાં ત્યાં એક રહવારે નિર્મળચંદ્ર બહુ માંદો છે તે પ્રબોધાને બોલાવે છે એવો તાર પ્રબોધા ઉપર આવ્યો. પ્રબોધા જવાની તૈયારી કરતી હતી. ત્યાં બીજો તાર આવ્યો. જન્મેજો જાણ્યું કે નિર્મળચંદ્રના માથા સમાચાર દશે પણ તેમ નહોતું. આ તારમાં પદ્મકાન્ત બહુ માંદો હોવાથી ઉશાકરને તેડાવ્યો હતો. જન્મેજો જવાનું નક્કી કર્યું. સાંજની ગાડીમાં નિકળી ચોથે દિવસે અમદાવાદ આવી પહોંચ્યાં હતાં. ખબર પડી કે નિર્મળચંદ્રને પણ હુમસ લઈ ગયા છે. તેથી જન્મે હુમસ ગયાં. પદ્મકાન્તની ચિન્તાથી અને રાત દિવસના ઉમંગરાથી ગુલાબસુંદરી બહુજ ચૂકાઈ હતી. સારે નિર્મળચંદ્રની સેવા સુવિધા કરતી હતી ખરી પણ તેના જાસા કરવાની ટેવ ગમ નહોતી. પ્રબોધાને જોઈ સુવિધા નરમ પડી. નિર્મળચંદ્રનું હૃદય ભરાઈ ગયું. ઉશાકરની દવાથી નિર્મળચંદ્રને બહેલો આરામ થયો તેથી પ્રબોધા પદ્મકાન્તની સેવા કરવા લાગી. ગુલાબસુંદરીને આરામ આવ્યો. ધણી દિવસના મંદવાડથી પદ્મકાન્તને પૈસા મળ્યાં તાણુ પડવા લાગી પણ ઉશાકરે વિના સંકોચે પોતાનો પૈસો પિતાને સોંપી દીધો અને પ્રબોધાના મનમાં તે વાતની જરા પણ ગ્લાનિ થઈ નહી. પદ્મકાન્ત તો નરમ હતો તેમાં ધણી દિવસની વેઠ અને ચિન્તાથી ગુલાબ અને ઉશાકરને તાવ લાગુ થયો આ વખતે રસોઈમાં—દવા દારૂ સર્વમાં એકલી પ્રબોધા હતી અને તે કામ તેણે ખત અને રોડથી જાણ્યું. ઉશાકરને જંદગી આરામ થયો અને તેથી તેણે હુમસના બીજા દાકતરની સલાહ લઈ પોતાના માત પિતાની દવા કરવા માંડી જેનો ગુણુ લાગવા માંડ્યો. નિર્મળચંદ્ર અમદાવાદ ગયો હતો. અને મંદવાડમાં તેની ખાત્રી થઈ કે પ્રબોધાનો વાંક નથી પણ સુવિધાજ તેને અમાવનાર હતી. ધૃષ્ટિરે એને તો સુખ આપ્યું છે પણ મહે એને દુઃખી કરવામાં બાકી રાખી નથી. આટલું દુઃખ દીધાં છતાં મહે બોલાવી 'ત્યારે' દોડી આવીને સરીકની દરકાર ન રાખી મારી વેઠ કરી. તે દિવસથી સુવિધાનું માનવું છોડી દીધું. પદ્મકાન્તને તદન આરામ થયો એટલે તે પણ અમદાવાદ આવ્યો. આ ખુશાલીમાં પદ્મકાન્તે મીજબાની આપી. નિર્મળચંદ્ર અને સુવિધાને બોલાવ્યાં હતાં પણ છોકરીને સાસરે કેમ અવાય એ વિચારે પહેલાં તો ખચકાયાં પણ બહુ આમદ થવાથી આવ્યા વીના આશ્ચું નહિ. એ પ્રસંગે સુવિધાને ગુલાબસુંદરી નિચે

મન્યાં ને વાને વાતે તે ગુલાબને કહેવા લાગી. “ગુલાબ બહેન મારાં પાપ મને નડ્યાં હું સમજી નહીં, પીયરીયાની શીખવણીએ ઓરમાયું કરવાં ગઈ, ને જે પ્રબોધાને તમે સુખી કરી તેજ પ્રબોધાને મેં દુઃખ દેવામાં જાણી રાખી નથી. એથી હવે એ મને મન મૂકી બોલાવતા નથી. પદ્મકાન્તજીએ કહી મને મારી અપાવો; હવે હું કદી એવું નહીં કરું.” અંતઃકરણના આ પશ્ચાન્નાપથી ગુલાબમુંદરીને દયા આવી ને નિર્મળચંદ્રને કહેવડાવવા હા કહી. પદ્મકાન્તને આ વાતની ખબર પડતાં નિર્મળચંદ્રને એ અક્ષર કહ્યા, જેના પરિણામે સુવિદ્યા સુખી થઈ. કેટલાક દીવસ રહી ઉસાકર પ્રબોધાને લઈ કરાંચી ગયો. અને આ પતિપતિ “ઓરમાયાં”ના સુખ દુઃખની વાતો સંભારી હજી પણ આનંદમાં દીવસો ગાજે છે.

સી. અમિલા.

વિદ્યાકળા.

કુદરતના વિવિધ અમલકાર.

(ગયા અંકથી આગુ.)

કરા બરફ છત્યાદિ.

એક દિવસ વરસાદના છાંટા આવ્યા તેમા કાંકરા કાકરા જેવું મોટું કંઈ પડવા લાગ્યું તે લઈ વિજ્ઞાનપ્રસાદે ઉત્સુકને ખાવા આપ્યા. ઉત્સુકના તો દાંત જ કળી ગયા અને તેણે પૂછ્યું, કાકા, આ શું હતું ? તેના આપે જવાબ આપ્યો તેને કરા કહે છે.

ઉત્સુક—એ ક્યાંથી આવ્યા, એ કેમ થતા હશે ?

વિજ્ઞાન—તે ઉચેથી પડે છે; જ્યારે વરસાદનાં ટીપાં ઉચેથી પડતાં પડતાં ધણીજ ઠંડીના સમાગમમાં આવે ત્યારે તેના આ કાંકરા જેવા કરા બધાઈ જાય છે. ઠંડીને લાંબે પાણી જમી જાય છે. ઉત્તર તરફના દેશોમાં ધણી ઠંડી પડે છે ત્યારે નદીઓ-તળાવો મઠનાં પાણી થીજી જાય છે જેને બરફ કહે છે. કેટલેક ઠેકાણે તો તે બરફનો થર એટલો બધો ઘાડો હોય છે કે તેના ઉપર માણસો અમુક જાતનાં પગરખાં પહેરીને ચાલે છે અથવા તો પૈડાં વિનાની ગાડીમાં તે બરફ ઉપર ચઢીને જાય છે. દિમાલય જેવા ઉંચા પર્વતોના શિખરો પર પણ નિરંતર બરફ રજા કરે છે.

ઉત્સુક—આપણે બનરમાં લેવાય છે તે જ એ બરફ કે નહિ ?

વિજ્ઞાન—તેમાં ફર માત્ર એટલો જ કે બનરમાં મળે છે તે બરફ પાણીને કૃત્રિમ ઠંડી આપવાથી અને છે અને પેલો કુદરતી ઠંડી લાગવાથી થાય છે. કેટલીક વખતે તે બરફ બાંછપાલાને અતિ ઠંડીથી બળી જતાં અટકાવે છે; હિમ એટલે કે ઘણી જ સખંત ઠંડી પરે તો કેટલાક છોડ બળી જાય છે પણ બરફની નીચે ઢાંકાએક હોવાથી તે બળતાં અટકે છે. એવાં બરફના ટુંગરે ટુંગરા કેટલીક વખત ઉત્તર મહાસાગરમાં તરતા જોવામાં આવે છે; કેવો ચમત્કાર ?

વરસાદ.

એક દિવસ વરસાદ વરસતો હતો. સારું ઉત્સુકે તેના આપને પૂછ્યું, “ઠાકા, મુને એક શંકા થઈ છે; કે તમે કહ્યું હતું કે સમુદ્રનું પાણી પણ વરાળરૂપે ઉઠી ચડી જાય છે તેનો વરસાદ થાય છે; પણ સમુદ્રની વરાળમાં તો ખારાશ હોય સારું તેનું ગીઠું પાણી કેમ થઈ જતું હશે ?

વિજ્ઞાન—હું સમુદ્રનું પાણી ઉઠાજશે અને જોશે તો જણાશે કે વરાળ થઈ રહ્યા પછી નીચે મીઠું વગેરે ખારા પદાર્થ પડ્યો રહે છે; તે પ્રમાણે વરાળમાં તેની ખારાશ નથી ચડતી પણ નક્કર રૂપે નીચે પડી રહે છે.

ઉત્સુક—ત્યારે સમુદ્રનું પાણી ખાઈ કેમ થયું એ સમજાવનાં તો તમે એમ કહ્યું હતું કે તેમાંના ખારા પદાર્થોની વરાળ ઉઠી ચડી અને તે પાણી રૂપે પડતાં સમુદ્ર ખારા થયા.

વિજ્ઞાન—જ્યારે અત્યંત ગરમી હોય ત્યારે એવા બળતા પદાર્થોનાં રજકણો વરાળની જેડે જ ઉઠી ચડે છે તેથી એમ થાય છે. સૂર્યની ગરમીથી વરાળ થાય છે તે અત્યંત ગરમી નથી.

ઉત્સુક—ખીજ એક શંકા એ છે કે વરાળ તો બધા ઉનાળામાં સરખી જ ચડે, છતાં કોઈ વખત ખીલકૂલ વરસાદ નથી આવતો એ કેમ થતું હશે ?

વિજ્ઞાન—કુદરતનો એક એવો નિયમ છે કે કોઈ પણ સ્થાનનો નાશ થતો નથી. માત્ર તેનું સ્વરૂપ બીજું થાય છે. તે જ નિયમથી જો કે વરાળ તેટલી જ ચડે છે છતાં તદ્દન વરસાદ નથી આવતો તેમ બનવાનો ખુલાસો માત્ર એ જ કે એક ઠેકાણે ખીલકૂલ વરસાદ નહિ થયો હોય તો બીજે ઠેકાણે પ્રમાણથી વધુ પડતો થયો હશે; મતલબ કે એજ સરખો જ રહે છે.

ઉત્તરુક—એ તો હીક, પણ વરસાદ ચોમામામાં જ કેમ આવે છે ? ખીલું રતુઓમાં કેમ નહિ આવતો હોય ? વગળા તો બારે માસ કપર ચડે છે ?

વિજ્ઞાન—મેં તને કહ્યું છે કે આસપાસની હવાની સ્થિતિ ઉપર સઘળો આધાર છે; વળી તે વખતે અમુક જાતનો એક પવન સમુદ્ર તરફથી આવીને વાય છે તે વાય ત્યારે જ વરસાદ આવે છે; એ પવન જો આ તરફ ન વાય, તો આંદિ વરસાદ ન થાય અને તેને બદલે જ્યાં વાય ત્યાં થાય.

ઉત્તરુક—કાકા, તમે કહ્યું છે કે દરેક બાજતમાં પરમેશ્વરનો કંઈ શુભ હેતુ હોય છે છતાં મને એમ થાય છે કે વરસાદનું પાણી આમ નકામું રસ્તામાં ચાલ્યું જાય તેના કદના ખેતરમાં જ વગાડ વસતો હોય તો કેવું માફ ?

વિજ્ઞાન—ઉત્તરુક, આ પ્રશ્ન તો ઘણો આનંદ આપે તેવો છે. ગામની શેરીઓ, રસ્તાઓ, અને આપણાં ફળીયાં પણ મફત વળાય છે તો ખરું પણ છતાં કંઈ કંઈ ગંદકી તેમાં રહે એ તો નક્કી, ખરું કે નહિ ? હવે એ ગંદકી જો વરસાદ ન આવે અને ખજખજાટ પાણી ન વહે તો કયે દિવસે આપણે ધોઈ શકીએ. વળી હવામાં અસખ્ય છવડાઓ અને રજરજા જે આપણી તન્દુરતીને લાગે કાળે બગાડ્યા વિના ન રહે તે મધ્યે આ વરસાદના પડવાથી નાશ પામે છે. નદીઓ વગેરે જે ઉનાગામાં સૂકાઈ જાય છે તે સર્વ વરસાદથી જ ભરપૂર થાય છે; વનસ્પતિને પણ પોષણ મળે છે. પૃથ્વીમાથી નીકળતી ગરમીને તે શાંત પાડે તેથી તો આપણે પૃથ્વી ઉપર કંટાળતા નથી નહિ તો તગ્ત કંટાળી જતન. આ સિવાય ખીન અનેક હેતુઓ તેમાં સમાયેલા છે.

(અપૂર્ણ.)

સાકરલાલ ભાતીલાલ વછરાજીની.

સ્વીકાર.

નિચેના પત્રો તથા પુસ્તકો અમને મળેલાં છે તેનો ઉપકાર સાથે સ્વીકાર કરીએ છીએ.
પત્રો

વૈશ્ય પત્રિકા, શ્રી બોધ, આર્યવીર

પુસ્તકો

વિધવાવિવાહ વિશે વિચાર. મહર્ષિ દેશબક્તિનાં કાવ્યો. દુરગામમ. ત્રિબુવનવિરલ,
પ્રાણી માત્રનું વર્ગીકરણ, બાળસ્વભાવ.

સ્ત્રીઓના તથા બાળકોના શરીરના બાંધા સુધારવા ઉપર આપણું નોંધણું ધ્યાન.

લખનાર,—દા. એન. જી. શાહ. એલ. એમ. એન્ડ એસ.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

સાધારણ રીતે નજર કરતાં છાતીના આકારની એ જાત જોવામાં આવે છે કે જેની અંદર કંઈ પણ શ્રમ લીધાથી બન્ને જાતને દરકત પડેલો છે. આમાંની એક જાત પુષ્ક ઉમરનાં માણસમાં જોવામાં આવે છે ત્યારે બીજી જુવાન વયમાં માલમ પડે છે. પુષ્ક ઉમરનાં માણસો કે જેને જુનો ખાંસીનો રોગ હોય છે તેનામાં છાતીનો આકાર શ્વાસ અંદર લીધા પછી ટુલીને રહી ગઈ હોય તેવો દેખાવ નજરે પડે છે. તેવી છાતીવાળા જ્યારે ટટાર ઉભા રહે છે ત્યારે તેમની છાતીનો ભાગ આગળ પડતો માલમ પડે છે અને ખબા સીધા દેખાય છે. આ જાતના લોકથી થોડો પણ શ્રમ લઈ શકતો નથી. જ્યાં સુધી તેઓ શાંતપણે બેસી રહે ત્યાં લગી લોકોનું માનવું એમ થાય કે તેમની તબીબત બહુ સારી હશે. બીજી જાતની અંદર કે જે જુવાન અને નબળા બાંધાના લોકોમાં જોવામાં આવે છે તેની અંદર પહેલી જાતમાં જતાવ્યાથી તદન વીરૂધ્ધ સ્થિતી માલમ પડે છે એટલે છાતી બેસી ગયેલી નજરે આવે છે. આ વર્ગમાં કરોડનો મધ્ય ભાગ વક્રિયગી ગએલો (flexed) દેખાય છે. છાતીનું મધ્ય હાડકું (sternum) સીધું બેઠું હોય તેમ દેખાય છે તેની અંદર ઘણે ભાગે પેટ આગળ પાંસળીઓનો ભાગ ઉપર તરી આવતો માલમ પડે છે. હાંસડીના બંને તરફના હાડકાં (clavicles)ની ઉપર અને નીચે ખાડા દેખાય છે. અને પેટનો ભાગ આગળ પડતો દેખાય છે. આ મુજબ ચીન્હો નજરે પડે છે. આવાં છોકરાંની મનની ચચળતા નાશ પામેલી હોય છે અને ઉમંગ વગરના માલમ પડે છે અને લગાર વારમાં શરદિ થઈ જાય, અપચો, ઝાડાની કળજવત, લોહીનું ઉડી જવું. માયાનો દુઃખાવો વીગેરે ચીન્હો થાય છે. પુષ્ક ઉમરનાં માણસોનું દરદ નિર્મૂળ થવું મુશ્કેલ છે પણ તેમને આરામ આપી શકાય છે પણ જુવાન વયનાં માણસની હાલત ઘણે દરજ્જે સુધરી શકે તેમ છે અને ખતથી ચાંપતા ઉપાય લેવામાં આવે તો દરદ નીર્મૂળ પણ થઈ શકે.

હવે છાતીની ટુલવાની કમતાકાવથી થતું દરદ આપણે શી રીતે જાણી શકીએ તે જોવાનું છે. તે એવી રીતે કે જુવાન વયે પોહિંચેલા અને દરેક રીતે દેખાતા તંદુરસ્ત માણસો શ્રમ વેઠવાને અશક્ત માલમ પડે છે, જેવાં કે દોડવું અગર ટેકરી ઉપર ચઢવું. આની અંદર ખરાબ કેળવણી ઘણે ભાગે મદદ કરે છે. કમતાકાવને લીધે જે માણસની નાડી એક મીનીટની, અંદર કુદરતી રીતે જોટલી વખત ઢબકવી નોંધાએ તેનાં કરતાં વધારે ઢબકે છે અને શ્રમ વેઠવાથી તેના કરતાં પણ ઘણી જ વધારે ઝડપથી ઢબકવા માંડે છે. જેથી કરીને શ્રમ લેતી વખત વયમાં થાક ખાવાની નજર પડે છે. નબળાં માણસની

અંદર શ્રમ વખતે નાહ તથા શ્વેતોશ્વસનો ઉતાવળો વેગ માલમ પડે એ સર્યાતનાં ચીન્હ છે, અને તરત જ ચહેરા ઉપરનું નુર ઉડી જઈ શીઘ્ર શ્વેત માલમ પડે છે, હાય પગ ધુન્વા માંડે છે, હાથલા તરીકે હાય બાજુ ઉપરથી ઉઠ્યા કરી ચોડીવાર તે જ સ્થિતિમાં રાખી મુક્યા કે તરત જ ધુન્વરી છુટ્યા માંડે.

આ સ્થિતિ નીવારણ કરવાના ઉપાય ધ્યાનમાં લેઈએ. જે વખતે શરીરના અવયવો મોટા થવા માંડે છે તે જ વખતની અંદર આપણે જે કાંઈ કરવા ધારીએ તે કરી શકીએ. સર્યાતમાં જણાવી ગયા મુજબ કુંભાર જેમ માટીના પીંડને જે ઘાટ આપવા ધારે તે આપી શકે છે તે જ માણક આપણે કુંભારો અવયવોતે પણ ધાર્યા મુજબ મુધારી શકીએ તેમ છીએ. આ બાબતના ઉદાહરણ અસલ વખતથી જોવામાં આવે છે. ચીના લોકો પોતાનાં નાક ચીમાં કરે છે તથા પગ સાંકડા રાખે છે. યુરોપીયન બાનુઓ કમર પાતળી કરે છે. પીર દેશના અસલના વતનીઓ માથાનો આકાર ઘણો જોડાળ કરતા હતા. ઝાડપાણની વીધા જાણનાર પ્રેક્ટિસર હેન્સલોએ એક એવો અભરૂ કરી બતાવ્યો હતો કે એક ઝાડને તેણે ઉંચું રોપી ડાળીને મુજબ બનાવ્યાં અને મુજબ ડાળીઓ બનાવી હતી. આ વાન આપણા લોકોના માનવામાં આવતી મુરકેસ છે પણ તે વાત ખરી છે, કુંભારી વયની અંદર જ મન અને તનને મારી રીતે કેળવી શકાય છે, આપણે નિશાળના માત્ર રોના મગજ ઉપર, જેવી રીતે તેઓ નિશાળીઓએ મનની કેળવણી આપે છે તેવી રીતે તનની કેળવણી આપી છાતીના ભાગ ખીલવવાને, ખુબ જોરથી ઠસાવી ન શકીએ, પણ જો તેઓ તે કામમાં મહેનત લે તો બચ્ચાના બાંધા કેવા સુધરે તેનો ખ્યાલ કરવા મુશ્કેલ નથી વગે આવતાં બાળક તથા નમજાં સ્ત્રી પ્રમોએ છાતીની ઠસરત ખીલવવાને ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. આ બાબતનું પ્રતેદમદ પરિણામ જ્યારે દમ લેતી વખત નથા મુકતી વખતનો તફાત વધતો જતો માલમ પડે ત્યારે જ સમજાવું. વધારે ઘેશ-વાવાળી છાતી બનાવવા તરફ પ્રયામ કરવાનો હેતુ ન હોવો જોઈએ. કારણ અંદરની શક્તિ વગર તે નકામી છે. દમીપલ માણસ કે જેની છાતી બહુ જ આગળ પડતી હોય છે તેનું બહારનું માપ વધારે માલમ પડે છે પણ તે માણસ શ્રમ લેવાને તદન નાસાયક છે. અને તેથી કરી તેની નબળી સ્થિતિને લીધે તે પોતાના અંતઃકરણને શ્રમ વખત ટેકો આપી શકે જ નહિ. તે જ મુજબ મોટા માંમના લોચાવાળાનું સમજવું હાલનો પવન જોતાં દરેક નાનાં મોટાં માણસનું વળણ મેરો અગર તેવી જીજ ઠસરતો કરી હાય પગના સ્નાયુ વધારી મજબુત કરવાનું છે. અને તેટલા માટે તેઓ તે જ બાબત ઉપર પોતાની દુરસદતો આપો વખત ગાળે છે અને છાતીની ખીલવણી કે જે આપણી જીંદગીને અવશ્યની છે તે તરફ વેદરહસી બહુ બાજુથી જોવામાં આવે છે. તો તેમ થવું ન જોઈએ. પણ બન્ને તરફ સરખું ધ્યાન આપ્યાથી બધાં અવયવો સરખી રીતે મુધરી આશાએશની સાથે આનંદ મળશે. છાતી જોસબેર દમ લઈ શકે અને મુકી શકે તેવી ઠસરતનું ઉત્તેજન આપવું જોઈએ, અને એકલા માંસનું લોચા વધારવા તરફ ઓછી દરકાર રાખવી જોઈએ કે જે જાણે અજાણે આવા કામને હરકત પોંચાડી શકે છે.

કુંભારી વય ચાલી ગયા બાદ સ્નાયુ (muscles), સાંધા તથા પટા (ligaments) બીજે સ્થાને યઈ. અકર્મક જાય છે. તેને જેટલે મુખી હીલચાલ કરવામાં કેળવવામાં આવ્યાં

હોય તેટલે જ મુદ્દી કામ કરી શકે છે. તે જ મુજબ હાથ પગ અને છાતીનું સમજવું. ત્યાર બાદ તેની અંદર મુદ્દારો થવો મુશ્કેલ છે. પણ ફક્ત તેવી સ્થિતિમાં આરામ જ આપી શકાય છે. કસરત તે એક આખા શરીરને શિક્ષણ આપવાનું કામ કરે છે. જ્ઞાનતંત્ર એને પણ તેવી રીતે કેળવી શકાય છે. અંગ કસરત મનની નળણી સ્થિતિઓમાં બાળકને શીક્ષણ આપવામાં મુખ્ય પાયા તરીકે કામ બજાવી શકે છે. પણ બધાથી અત્યંત અગત્યનું અને હીઠાં મુખ્ય માટે જરૂરનું છાતીની ખીલવણીનું અને તેની અંદરની ઇંદ્રિયોનું શીક્ષણ છે. કસરત ધીમે ધીમે કરવાથી સ્નાયુ મોટા થાય છે અને ઉતાવળે કરવાથી જ્ઞાનતંત્ર ચક્રો અને છે.

અંગ કસરતની બાબતમાં જે જોશ આ સ્થળે કહેવાની જરૂર છે. કસરત એકદમ કરવી નહિ જોઈએ, કારણ તેમ કર્યાથી થતા રાંધણ નુકશાન રૂપમાં બદલાઈ જાય છે. તેથી થોડે થોડે કરતાં આગળ વધતા જવાથી શરિરને વૃદ્ધા શ્રમ પોહાંચતો નથી અને તેથી કામમાં લાગતા અવયવોને તે ગિચ્છિતિને માટે યોગ્ય થવાને પુરતો અંચકાશ મળી આવે છે. જેથી તેટલા વખત ફરી કામ કરવાને સમર્થ થઈ પોતાની શક્તિની અંદર વધારો કરી શકે છે. તેની સાથે શરિરના કોઈ પણ એક અવયવને ખીલ અવયવો કરતાં વધારે ઉત્તેજન આપવું ન જોઈએ અગર ખીલ અવયવોને નુકશાન પોહાંચાડી તેને વધારે શક્તિવાન કરવો ન જોઈએ એ ખાસ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. જીવાન માણસોને એકલા તેમના સ્નાયુ વધારી મોટા દેખાવના કરવાનું ઉત્તેજન આપવું ન જોઈએ; અને જ્યાં જ્યાં તે જોવામાં આવે ત્યાં બંધ કરવાની આવશ્યકતા છે. કારણ તેઓ હાથના કોયા અગર પગની પાંડી કસરતથી મોટાં થએલાં જોવામાં વધારે માન સમજે છે, જે બાબતનો ઇસારો ઉપર એક વખત કરી જવામાં આવ્યો છે. સઘળી ઇંદ્રિયોને એક સરખું અને સામાન્ય રીતે કેળવવાનું મન ઉપર રાખવું અત્યંત જરૂરનું છે. જ્યાં કોઈ માણસને તેના ધંધાને અર્થ તેના શરિરનો કોઈ પણ ભાગ વધારે કેળવવો પડે તો જાણે પણ તે શી રાખ આવી બાબતની અંદર પક્ષપાત કરી એકાદ તરફ અણર્થકતું ધ્યાન આપવાની જરૂર નથી. જેવી રીતે ગરંવાને પોતાના હાથ પગના સ્નાયુ વધારવા તેના કરતાં એક મજબૂતને તે વધારે જરૂરના છે.

આ ઉપરાંત હરતાં ફરતાં તથા બેસતાં ઉંઠતાં શરિરને ટટાર રાખવા તરફ પૂર્ણ દરકાર રાખવી જોઈએ. અંગને જે ગિચ્છિતિમાં રાખવાની હંમેશાં ટેવ પડી હોય છે તે જ સ્થિતિ મોટાં થતાં કાયમ થઈ જાય છે. જેને વાંકા વળી બેસવાની ટેવ પડી હોય છે તે લોકોની અંદર વાંસો પાછળ નીકળતો તથા માથું આગળ ટળતું માલમ પડે છે તથા ખભા ટળતા દેખાય છે. આ ટેવ સપાટ છાતીવાળા આદમીઓમાં વધારે જોવામાં આવે છે. તે સ્થિતિનો દેખાવ શ્વાસ બહાર કાઢતી વખતના દેખાવને મળતો આવે છે. તેટલા માટે ખર્ચ તે જ સ્ત્રી પુરુષોએ દરેક વખતે ટટાર રહેવાની ટેવ પાડવી અને તેની અંદર કરોડ તથા માથું સીધાં રાખવાં, ખભા પાછળ પડતા રાખવા, અને છાતી આગળ પડતી રાખવી કે જેથી આખું શરિર ચાલાક હોય તેમ જ્ઞાન થવું જોઈએ. શરિરને ટટાર રાખતાં શીખવું એ પણ એક જાતની છાતી ખીલવવાની કસરત છે. તેથી શ્વાસોશ્વાસ સીધા અને ઉડા થાય છે. ખાંસ કરીને બાહ્યવસ્થામાં નાનાં બાળકને ટટાર શરિર રાખવાની થોડા થોડાં વખત ટેવ પાડવાનું શીક્ષણ આપવું જોઈએ.

વિવિધ વિહાર.

સ સાર સુધારાના પ્રશ્ન.

યુજરાતીઓની સામારિક સ્થિતિ ઉપર અસર કરતા હાલના પ્રચલિત જે રીવાજોની સામારતા વિષે દેશમાં મતભેદ ચાલી રહ્યા છે, તેમાં યોગ્ય સુધારો કરી તેને હાલના સમયને અનુકૂળ થઈ પડે એવું સ્વરૂપ આપવાના સ્તુત્ય હેતુથી નામદાર ગાયકવાડ મહારાજના મન્ય તરફથી યોગ્ય સમય થયા અમલદારોનું એક મહત્ત્વનીમવામાં આવ્યું છે. આ મહત્ત્વ તે તે રીવાજોની આરોગ્ય, યોગ્ય અને જનતા મુખી સંપૂર્ણ નિરીક્ષણ કરવાના હેતુથી તે રીવાજોમાં અતર્ગત રહેલી અનેક અનેક વિમતોના સંબંધમાં કેટલાક પ્રશ્નો તૈયાર કરી છપાવ્યા છે, અને ગાયકવાડી મંજૂરના મુખ્ય મહેરો અને ગામોમાં ન્હાની મહેરી તથા ઉચ્ચ નીચી સર્વ સાતિઓના આગેવાન મુદ્દાઓને તે મોકલી આપી તે પ્રશ્નોના જવાબો મંગાવ્યા છે. તેમાંના જે સ્ત્રીવર્ગના સાંસારિક જીવન સાથે સંબંધ રાખે છે, તેમના મહત્ત્વ, અગત્યતા ઇતિ નો વિચાર હાલમાં સ્થળમજ્જિયને લીધે આગળને માટે મુલતવી રાખી હાલ માત્ર તે પ્રશ્નો જ અમારા વાચકો મમજ્જ મૂકી સતોપ પામીયું.

કન્યાની અછત સંબંધે.

૧. પૈસા મર્યા અથવા કન્યાવિક્રય.

૧. તમારી ન્યાતમાં કન્યાવિક્રય થાય છે ?

૨. ન્યાત તરફથી એ બાજત કઈ પ્રતિજ્ઞ થયેલો છે ?

૩. હાલમાં કઈ પ્રતિજ્ઞ ન હોય ને કન્યાવિક્રય થતો હોય તો ન્યાત તરફથી કઈ નિયમ કે પ્રતિજ્ઞ કરી સકાય એમ છે ?

૪. જો એ પ્રમાણે થઈ શકે તેમ હોય તો તે અમલમાં મૂકી સકાય તેવું છે ? કદાપિ અમલમાં ન મૂકી સકાય હોય તો કઈ હરકતોને લીધે ?

૫. લોકો અડચણ કે વાધો લે નહિ તે ધોરણે ન્યાત તરફથી કેવા નિયમ આ રિવાજ અટકાવવાને થવા જોઈએ ?

૬. કેવા લોકોને કેવા પ્રસંગે પૈસા વધારે ઓછા આપવા પડે છે ?

માળાપને કેટલા ઉપિઆ કમીમાં કમી ને વધારેમાં વધારે આપવા પડે છે ?

૮. કન્યા આપનાર સખસ કન્યાની ઉમરના પ્રમાણમાં ઓછા વધારે પૈસા આપવા લે છે કે કેમ ?

૯. આ પ્રમાણે હોય તો વધારેમાં વધારે કેટલી ઉમર સુધી કન્યાઓ પરણાવવા વગરની રાખે છે ?

૧૦. છેલ્લાં વીસ વર્ષમાં આ રિવાજના સંબંધમાં કઈ ફેરફાર થયો હોય તો તેની વિગત જણાવશો.

૧૧. હાલમાં આ રિવાજ સંબંધે ફેરફાર કરવાની લોકોની કાંઈ પ્રકારની શક્તિ જણાતી હોય તો તેની વિગત જણાવશો.

૨. સાટાંતેખડાં.

૧. તમારી ન્યાતમાં સાટાંતેખડાં કરવાનો રિવાજ છે ?

૨. આ રિવાજ દાખલ થવાનું શું કારણ ?

૩. આ રિવાજ આજ રહેવાથી અડચણો પડતી હોય તો તે શી રીતે દૂર કરી શકાય ?

૩. કન્યા સખી આપવી.

૧. તમારી ન્યાતમાં કન્યા સખી આપવાનો વહીવટ છે ?

૨. કયે પ્રસંગે કન્યા સખી આપવામાં આવે છે ?

૩. આવી રીતે કન્યા સખી આપવામાં આવેલી હોય ત્યાર પછી તે બાળકમાં કંઈ વાંધા ઉઠે છે ? વાંધા ઉઠતા હોય તો કેવા પ્રકારના ઉઠે છે ને તેનો નિકાલ કોણ કરે છે ?

૪. ગોત્રમાં ન પરણાવવા બાબત.

૧. તમારી ન્યાતમાં એક ગોત્રના લોકો માંહે માંહે કન્યા આપ લે કરે છે કે કેમ ?

૨. એકજ ગોત્રમાં કન્યા આપ લે કરવાનો વહીવટ ન હોય તો હરકતો નડે છે ?

૫. વગર પરણ્યા મરવાના પ્રસંગ.

૧. તમારી ન્યાતમાં વગર પરણ્યા પુરુષ (વીસ વર્ષ ઉપરાંત વયના) કેટલા હશે ?

૨. એવા પુરુષ શા કારણથી પરણ્યા વિના રહ્યા હશે ? કન્યાની અછત માત્ર તેનું કારણ છે કે બીજા કોઈ કારણો છે ?

૩. વધારેમાં વધારે કેટલી ઉંમર સુધીના પુરુષને કન્યા મળી શકે છે.

૬. સામાન્ય.

૧. કન્યાની અછત વગેરે કારણથી ન્યાતમાં પુરુષો વગર પરણ્યા ન રહે તેટલા માટે ન્યાત તરફથી શા શા ધ્યાન લેવામાં આવે છે ?

૨. આવી અછતનાં પરિણામ ભોગવવાં ન પડે તે માટે ધ્યાન લેવા સંબંધે શી શી હરકતો નડે છે અગર નડવાનો સંભવ છે ? અને તે હરકતો કોનાથી દૂર કરી શકાય ?

૩. કન્યાની અછત કમી કરવાને એકલા કે જાણમાં વધારે મામની ન્યાત લેવી એ એક ઉપાય છે કે નહિ ?

૪. જુદાં જુદાં તક, દશા વીસા, એકલા, ગોળ, જુદાં જુદાં ગામમાં રહેનારા એકજ ન્યાતવાળા, એ બધા કન્યા આપવા લેવાને એકલા થાય તો પરણવા-યોગ્ય પુરુષોને કન્યા મળવાનો સંભવ વધારે જણાય છે ? આવો સંભવ હોય તો તે પ્રમાણે ન્યાતનો સમુદાય વધારવામાં કંઈ અડચણો છે ?

૫. હિંદુઓની મુખ્ય શાંતિઓ, જેમકે બ્રાહ્મણ, વાણીયા, વગેરે, એ પ્રત્યેકને રોટી વ્યવહાર હોય તો તેમનામાં બેટી વ્યવહાર દાખલ કરવામાં શી હરકતો છે ? આ પ્રમાણે કરવામાં લાભાલાભ જણાતા હોય, તે જણાવશે. મહાજન કે ચોરાશી તરફથી આ બાબતમાં બંદોબસ્ત થવા કંઈ હરકત છે ?

૬. છેલ્લાં વીસ વર્ષમાં ઉપર પ્રશ્ન ૪ ને ૫ માં જણાવેલી બાબત સંબંધે રિવાજમાં કંઈ ફેરફાર થયો હોય તો તેની વિગત જણાવશે.

૭. આ રિવાજના સંબંધમાં ફેરફાર કરવા લોકોની કોઈ પ્રકારની વૃત્તિ, હાલમાં જણાતી હોય તો તેની વિગત જણાવશો.

કૂળ સંબંધે.

૧. કૂળ જોવાનો રિવાજ.

૧. તમારી ન્યાતમાં વિવાહ કરવામા કૂળ જોવાનો રિવાજ છે ?
૨. કૂળ જોવાના સંબંધમાં શી શી બાબતો જોવામાં આવે છે ?
૩. કૂળ ઉચું છે એવું શા ધોરણે ક્યારે કહેવું હશે ?
૪. હાલના સમયમાં માત્ર કૂળ જોઈને વિવાહ કરવાને બદલે રાજગાર, કેળવણી અને નાણા સંબંધી સ્થિતિ જોવાની આવશ્યકતા નથી લાગતી ?
૫. કૂળવાન જોઈને તેને ઘેર કન્યા આપવી કે કોઈ પણ પ્રકારની યોગ્યતા હોય તેવા છોકરાને કન્યા આપવી તેના સંબંધમાં તમારી સાતિના લોકોમાં સાધારણ રીતે હાથ કેવા વિચાર છે ?
૬. છેલ્લાં પંદર વર્ષમાં આ બાબતમા લોકોના વિચારમા કોઈ પણ પ્રકારનો ફેરફાર થયો હોય તો તે શા થયો છે તે જણાવજો.

૨. કન્યા (નાના વરના).

૧. તમારી ન્યાતમાં કૂળ જોવાને કારણે કન્યાઓ નાના વર માથે પુરણાવવામા આવે છે ?
૨. આવી રીતનાં લગ્ન થતાં હોય તો વરની ઉંમર કન્યા કરતાં કેટલી નાની હોય છે ? તે કન્યાની કેટલી ઉંમર થયે તેમને પરણાવે છે ?
૩. કન્યાના માતાં પશ્ચિમા તમારી ન્યાતમા જોવામાં આવ્યાં નથી ?
૪. કન્યા કરતાં વર મોટા જોઈએ એવી શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે તે પ્રમાણે આજવા તમારી ન્યાત તરફથી કેમ ફરજ પાડવામા આવતી નથી ?
૫. આ રિવાજના સંબંધમાં છેલ્લાં પંદર વર્ષમાં કોઈ ફેરફાર થયો હોય તો શા તેની વિગત જણાવજો.

૩. પહેરામણી.

૧. તમારી ન્યાતમા પહેરામણી આપવાનો આલ છે ?
૨. પહેરામણી કમીનાં કમી ને વધારેમાં વધારે કેટલી અપાય છે ?
૩. સાધારણ રીતે પહેરામણીની રકમ કેટલી હોય છે ?
૪. પહેરામણીમાં રોકડા રૂપિયા આપે છે કે કંઈ જથ્થાસ આપે છે ?
૫. પહેરામણી આપવાની રકમ શા ઉપરથી ઠરાવવામાં આવે છે ?
૬. કૂળ જોઈને પહેરામણી વધારે કે ઓછી આપવામાં આવતી હોય તો તે રિવાજ ક્યારે દાખલ થયો હતો ?
૭. પહેરામણી વધારે આપવાથી કન્યાને કોઈ રીતનો વધારે લાભ થાય છે ? થતો હોય તો કેવા પ્રકારનો થાય છે ?
૮. કૂળ સિવાય બીજી કોઈ બાબત જોઈ પહેરામણીની રકમ મોટી આપવાનો વહીવટ છે ? હોય તો તેવી બાબતો કઈ કઈ છે ?

૯. સાધારણ સ્થિતિના માણસો. પહેરામણીની રકમ મોટી હોય તો તે મળવાની શી શી તજવીજ તેઓ કરે છે ?

૧૦. પહેરામણી આપવાની રકમની સવડ ન થવાને કારણે પોતાની કન્યાને મોટી ઊંમર સુધી પરણાવ્યા વગરની રાખવી પડે છે ?

૧૧. પહેરામણીની રકમ સાધારણ રીતે બધાથી આપી શકાય તેવી ન્યાત તરફથી ફેરવવાને શી હરકત છે ?

૧૨. આ રિવાજના સંબંધમાં છેલ્લાં વીસ વર્ષમાં કંઈ ફેરફાર થયો હોય તો શો તેની વિગત જણાવશો.

૪. ખીજ કર.

૧. કૂળ જોવાને કારણે કન્યાવાળાને પહેરામણી સિવાયના કંઈ કર કરવા પડે છે ?

૨. આવા કર કયા કયા છે ? તે પ્રત્યેક માટે ક્યારે ક્યારે ફેટકેટસો ખર્ચ કરવો પડે છે ?

૩. આવા કર ન્યાત તરફથી હરેલા છે કે નો તે કુટુંબમાં પરંપરાથી આવેલા છે ?

૪. કુટુંબ પરત્વે કર હરેલા હોય તો વધારે ઓછા કરનું ધોરણ શા જગરથી કન્યાવામાં આવે છે ?

૫. આવા ખીજ કરનો બોલે કમી થવા ન્યાત તરફથી કેમ પ્રયત્ન થતા નથી ? તેવા પ્રયત્ન હવે કરવામાં આવે તો શી અડચણો પડે એમ છે ?

૫. અનેક સ્ત્રીઓ કરવી.

૧. કૂળને કારણે તમારી ન્યાતમાં પુરૂષને એક સ્ત્રી હયાત હોવા છતાં તેને ખીજ કન્યા કોઈ આપે છે ?

૨. એક માણસ વધારેમાં વધારે કેટલી સ્ત્રી કરી શકે, તે આખત ન્યાત તરફથી કંઈ હસાય થપેલો છે ?

૩. એક કરતાં વધારે સ્ત્રી પરણવાનાં કારણ કયાં ?

૪. બધી પરણેલી સ્ત્રીઓને તે પોતાના ઘરમાંજ રાખે છે કે કેમ ?

૫. જો તેમને જુદી રાખવામાં આવતી હોય તો તેમના બરણપોષણ માટે શી રીતનો બદોબસ્ત કરે છે ?

૬. કૂળને કારણે વધારે સ્ત્રી પરણવાની સાથે તે દરેક બદલ કંઈ રકમ મળે છે, કિંવા આપવી પડે છે ?

૭. એક કરતાં વધારે સ્ત્રી પરણવાનો રિવાજ ન્યાત તરફથી બંધ કરવા શી અડચણ છે ?

૮. કૂલવાળા ગણીને અનેક કન્યા મળવાથી ન્યાતના ખીજ પુરૂષો પરણ્યા વગર રહે છે કે કેમ ? આવી સંખ્યા તમારી ન્યાતમાં કેટલી કેટલી હશે ?

૯. આ રિવાજના સંબંધમાં છેલ્લાં વીસ વર્ષમાં કંઈ ફેરફાર થયો હોય તો શો તેની વિગત જણાવશો.

૬. કૂળ બદલાવું નથી.

૧. કૂળવાળા ગણાતા કુટુંબની નાણા સંબંધી સ્થિતિ અધમ થાય તોપણ તે કૂળવાળા ગણાય છે ?

૨. આવા કૂળવાળામાં કોઈ કેળવણી લેતા ન હોય ને કેવળ અભણ હોય તોપણ તે કુટુંબ કૂળવાનજ ગણાય છે ?
૩. કયા કારણને લીધે કૂળવાન કે કૂળવાળાનું કૂળ બદલાય છે ?
૪. કૂળને મહત્વ આપવાનું કંઈ કારણ છે ? આ પ્રમાણે મહત્વ આપવા જેવું હોય તો તેને માટે હાલના દેશકાળને માન આપી તે કયું ધોરણ રાખવું જોઈએ ?
૫. કૂળ બદલાય નહિ ને તેને મહત્વ આપવું જોઈએ એવા વિચારમાં છેલ્લાં વીસ વર્ષમાં કંઈ ફેરફાર થયો હોય તો શો તેની વિગત જણાવશો.

૭. અકૂળવાનને અડચણ.

૧. કેવા લોકો અકૂળવાન ગણાય છે ?
૨. અકૂળવાનને ન્યાતમાં કેવા કેવા પ્રકારની અડચણો પડે છે ? ને તે અડચણો શી રીતે દૂર થઈ શકે ?
૩. અકૂળવાન કેળવણી પામેલા સંપત્તિશાળા ધાય કે સારો દરજ્જો પામે તોપણ નેને ક્યારે જણાવેલા પ્રકારની અડચણો ભોગવવી પડે છે ? ને ભોગવવી પડતી હોય તો તે દૂર કરવાના ઇલાજ શા છે ?
૮. કૂળ વગેરે જોઈ અપાયેલી કન્યાને સુખ દુઃખ.

૧. કુટુંબી ગણતાં કુટુંબમાં કન્યા આપવાની ઇચ્છાથી કૂળ જોવામાં આવે, પહેલાં રામણીની રૂકમ મોદી આપવામાં આવે, એ બંધ કરવા છતાં દીકરીને સાસુ-સામાં પુરતું સુખ મળે છે કે કેમ ?
૨. આ પ્રમાણે પુરતું સુખ ન મળતાં હલદુ દીકરીઓ દુઃખી થાય છે કે કેમ ? જો દીકરી દુઃખ પામતી હોય તો તે કુટુંબમાં કન્યા આપવાના રિવાજને વળગી ન રહેતાં તે સુખી થાય તેવા કુટુંબમાં કેમ આપતા નથી ?

સ્ત્રીઓની પ્રતિષ્ઠા અને સ્થિતિ.

મંસાર વ્યવહારમાં સ્ત્રીઓ કેવા પ્રકારનો ભાગ લે છે.

૧. તમારી ન્યાતમાં સ્ત્રીઓને કેવી કેવી બાબતમાં અગાડી પડતો ભાગ લેવાનું હોય છે ? કઈ કઈ બાબતમાં તેમને પછાત રાખવામાં આવે છે ?
૨. કેવા પ્રસંગોમાં સ્ત્રીઓ વગર સંસારિક કામો થઈ શકતાં નથી ? કેવા પ્રસંગોમાં સ્ત્રીઓ એકલી જ કાર્ય કરે છે ?
૩. સ્ત્રીઓને સાથે રાખવામાં આવતી ન હોય કે ખીલકુલ દાખલ કરવામાં આવતી ન હોય એવા કોઈ અવસર હોય તો તે કયા કયા છે ? ને તે રિવાજ (વહીવટ) દાખલ થવાનું કારણ શું હશે ?
૮. તમારા ગામ તથા તમારી ન્યાતમાં સ્ત્રીઓની પ્રતિષ્ઠા વધારવા અને તેમની સ્થિતિ સુધારવા હાલના જમાનામાં લોકો તરફથી કંઈ પ્રયત્ન ચાલે છે ?
૫. કંઈ તેવા ન ચાલતા હોય તો તેની તજવીજ કરવા તમને શી અડચણો નડે છે ?

૨. પડદાનો રિવાજ.

૧. તમારી રાત્રિમાં પડદાનો રિવાજ છે? અને કેટલે અંશે આપણા કાનાથી એવ પડદા રાખવામાં આવે છે?
૨. આવી રિવાજ ક્યારથી દાખલ થયેલો છે?
૩. શા ઉદ્દેશથી આ રિવાજ દાખલ થયો હતો? ને હાલ શા ઉદ્દેશથી ચાલુ રાખવામાં આવે છે?
૪. આવા રિવાજથી ગેરફાયદા જણાતા નથી?
૫. પડદાનો રિવાજ પાળવા તમારી રાત્રિ કે ધર્મશુદ્ધિ તરફથી કંઈ હિસાબ કે ફરમાન છે? હોય તો કોના તરફથી કેવા પ્રકારનો છે?
૬. પડદો કાઢી નાખવામાં શી અડચણો છે? પડદો કાઢી નાખનાર હસમને કોઈ પ્રકારનું નુકસાન લાગે એમ છે? કે કોઈના તરફથી વાંધા લેવાઈ કંઈ અડચણ કરવામાં આવે એવું છે? આ પ્રમાણે થવાનો સંજવ હોય તો તેની વિગત જણાવશો.
૭. પડદાનો રિવાજ ચાલુ રાખવામાં વધારે આમદ પુરૂષ વર્ગનો છે કે સ્ત્રી વર્ગનો? જો મનો આમદ હોય તેમના એ સંબંધે કેવા પ્રકારના વિચાર છે? તેને માટે કારણો હોય તે જણાવશો.
૮. છેલ્લા વીશ વર્ષમાં પડદાના રિવાજ સંબંધે લોકોના વિચાર કોઈ રીતે બદલાયા છે? બદલાયા હોય તો તેની વિગત જણાવશો.
૯. પરદેશમાં નોકરી, મુસાફરી, કેળવણી વગેરે કારણોથી પડદાના રિવાજ ઉપર હાલ કેવા પ્રકારની અસર થયેલી લાગે છે?

લાજ કાઢવી.

૧. સ્ત્રીઓએ લાજ કાઢવાનો રિવાજ તમારી ન્યાતમાં છે?
૨. આ પ્રમાણે લાજ કોની કોની કાઢવામાં આવે છે?
૩. સ્ત્રીઓની સાંસારિક સ્થિતિમાં ફેરફાર થવા છતાં તેઓ લાજ કાઢવાનું ચાલુ જ રાખે છે કે કેમ?
૪. કેટલીક ઉંમર સુધી લાજ કાઢવાનો સાધારણ રીતે રિવાજ છે?
૫. આવી રીતની લાજ કાઢવાના રિવાજથી વ્યવહારમાં કંઈ અડચણો પડે કે નહીં?
૬. લાજના કારણથી વહુવારો સાથે બોલવા ચાલવા તથા કંઈ પૂછવા કે માગવાનો પ્રતિબંધ થાય છે કે કેમ?
૭. આવી રીતે પ્રતિબંધ થતો હોય તો તે કારણથી હરકતો નથી પડતી?
૮. આવી લાજ કાઢવાની રીત તથા વહુવાર સાથે ઉંમર પ્રમાણે બોલવા વગેરેના અટકાવની રીત ક્યારથી દાખલ થઈ હતો?
૯. આ રિવાજના સંબંધમાં કંઈ ફેરફાર થવો જોઈએ એવું નમને લાગતું હોય તો તે આખતમાં કોના તરફથી કેવા પ્રકારના દલાલ લેવા હલ જણાય છે?

(અપૂર્ણ.)

જામનગરમાં અમારે ત્યાં વંશપરંપરાથી બનતો આવેલો

સાચાં મોતીનો સર્વોત્તમ સુરમો.

નેત્રાના લાખો દરદીઓને આરામ થયેલો.

રોગી અને નિરોગી બંનેને લેવા લાયક શુદ્ધ સાચાં મોતીનો સુરમો.

શોર્ટસાઈટ (દુકી નજર) અને આંખમાં સફેદ છરી યાને વેલનું વધુ તથા સાજી આંખવાળા માણસો હમેશાં આને તે આંખના તોગમાં બધારો કરી નના પેદા થતા દરદને અટકાવે છે, તેમજ આ સુરમો આ જામનગરે ચરમાની જરૂર પડતી નથી. વળી ઘણાંમાં આંખના ચવાની દેહેસત દુર કરે છે. આ સુરમો તમામ જાતના દરદો જેવાં કે—રતાવળાં પટ્ટ, આંખની મરગી, આંખનું દુખવું, રતામ, ટટણ, જાંખ પડવી, અંજાવાળાથી અજામ જવું, પાંપણનું ખરવું, પાણીનું જરવું, આંજણીનું વારવાર થવું, ખીજ, દુકી મુદતમાં પડેલાં કુલા, નજીલો વિગેરે દુદને આ સુરમો જડમુગથી નાચ કરે છે તેમજ ઘણું વાંચવાથી તથા આસના કુમાડથી અથવા ખીજ દરદોઈ કારણથી નજીમ થઈ ગયેલી આંખોને આ સુરમો થકી-ફાયદો કરે છે તથા મુજ રિયતિમાં લાવે છે. તથા રંગની કીમત તથા મુજ સરખાવ છે. એક લોહી સુરમો આંખમાં આઠો બાર માસ ચાલશે.

તોવા એકની કીમત રૂ ૧-૮-૦ પોષ્ટલ જુદું.

વેરા ઇસાજી મુસાજી સુરમાવાળા--મુ. જામનગર.